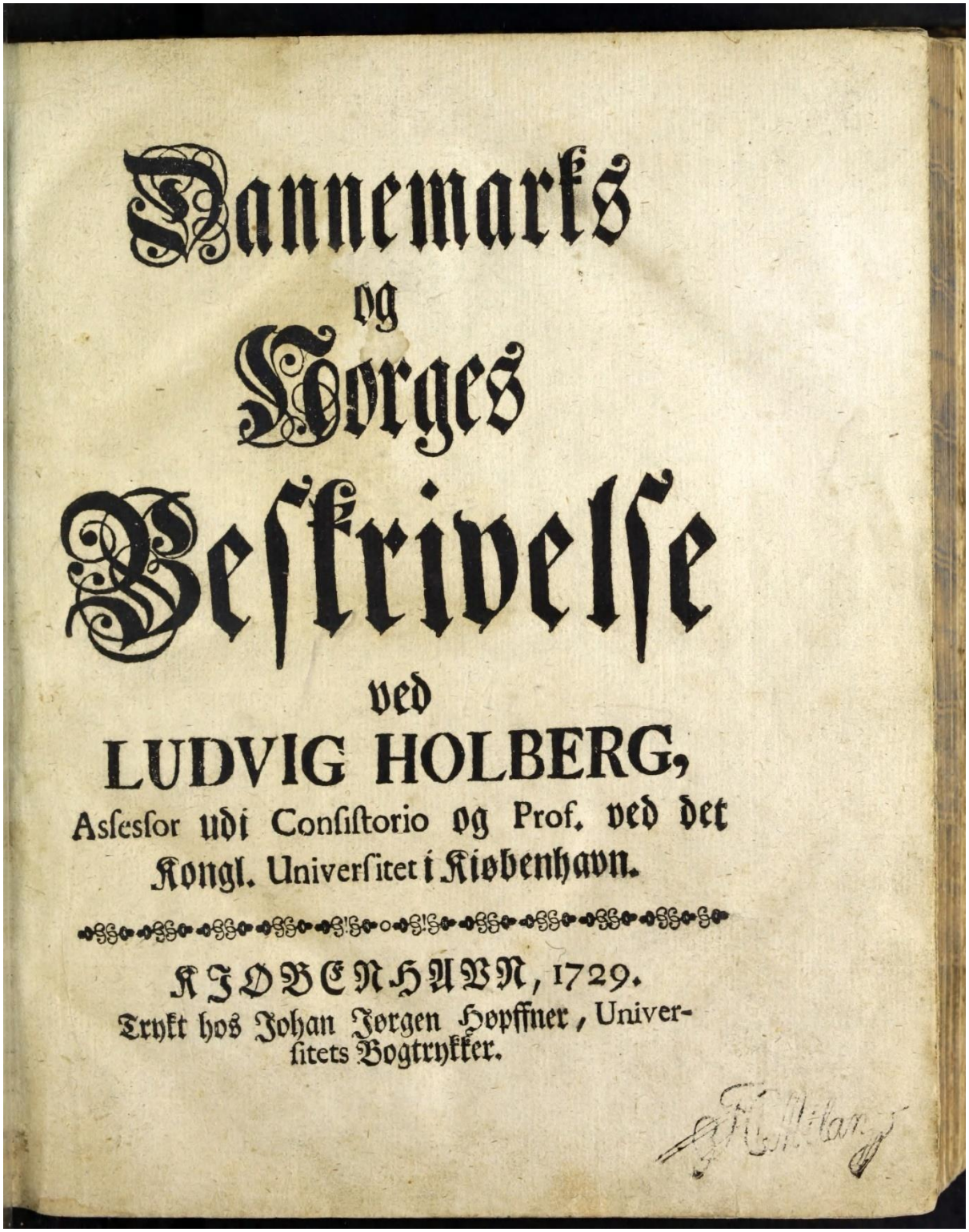

Dannemarks
Og Norges
Beskrivelse
Ved Ludvig Holberg
Assesor udi Consistorio og Prof.
Ved det Kongl. Universitets i Kiøbnehavn.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Kjøbenhavn, 1729
Trykt hos Johan Jørgen Hopffner,
Universitets Bogtrykkertt

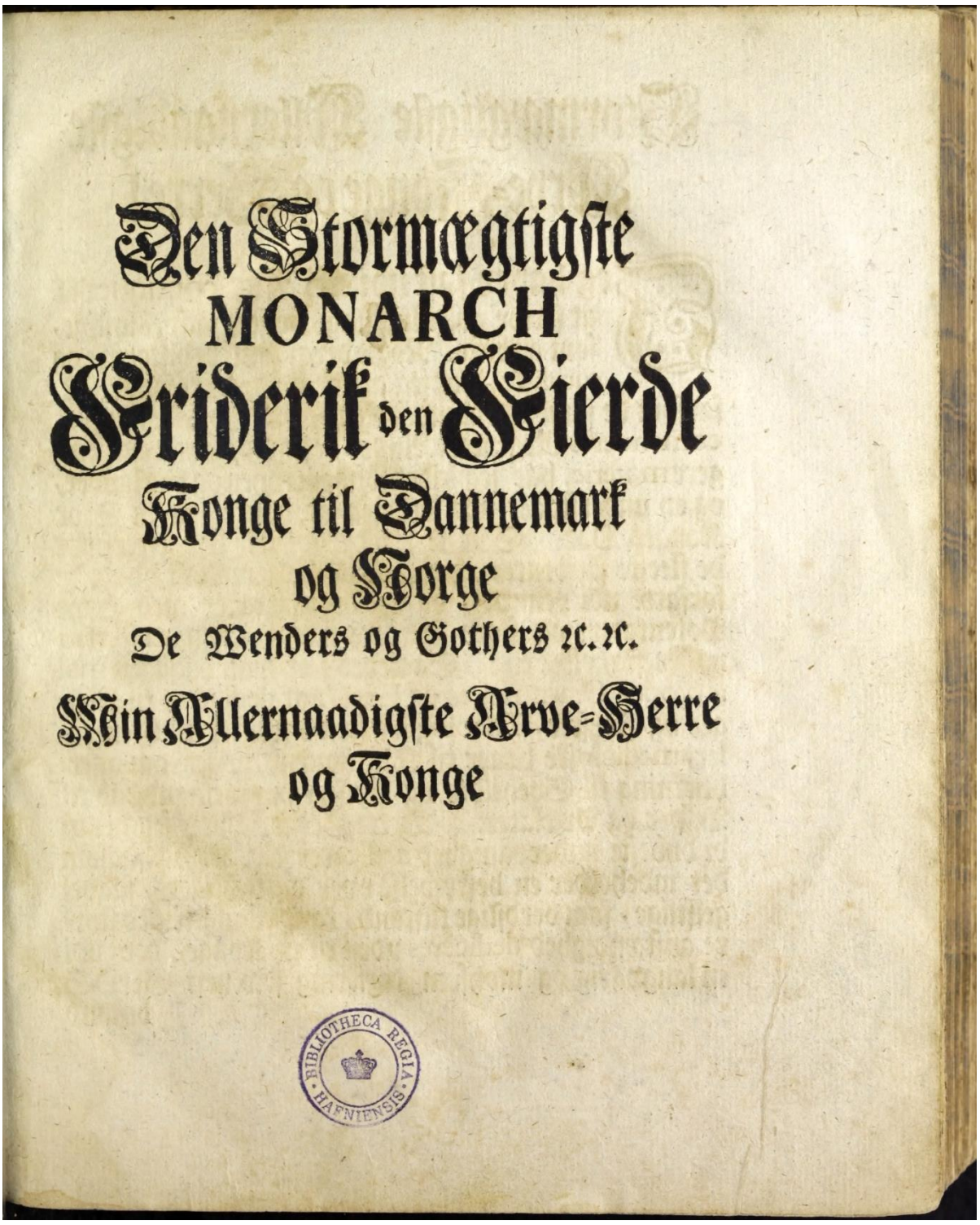

Den Stormægtigste
Monarch
Friderik den Fierde

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Konge til Dannemark
Og Norge
De Wenders og Gothers c.c.
Min Allernaadigste Arve-Herre
Og Konge.

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Jeg haver fast udi 20 Aar continueret at skrive adskillige slags bøger, saavel lystige, som ærbare. Nogle deraf som ere historiske og juridiske, har jeg allene dediceret Ed. K. M. saasom de samme allene indeholde de ting, hvis læsning re- comenderes Regentere. Andre derimod, som ere af rin- gere materie, har jeg ladet løbe om i byen og paa landet, og ey understaaet mig dermed at banke paa en Stor Konges Dør. Saa at jeg derudi ikke har efterfuldt de fleste skribentere, der løbe til Hove med alt hvad, de forfatte udi pennen, og zire deres skrifter med Høye Potentaters og store Herrers navne, enten materien passer sig, eller ey: Saaledes seer man dagligen mal à propos Grammaires og Lexica at dediceres til Kon- ger og Førster, Theologiske strids-skrifter til Genera- ler, medicinske bøger til Statsmænd, bøger om ager- dyrkning til Søeheldte og skrifter om søemandskab til Bisper og Prælater. Dette Skrift, hvilket jeg her u- di dybeste underdanighed dedicerer Ed. K. M. saasom det indeholder en beskrivelse over disse Rigers, saavel geistlige, som verdslige tilstand, kand til ingen med stør- re anstændighed dediceres uden til en Konge, der udi en langvarig og møysom regiering selv næst GUDS bistand

har stiftet de fleeste ting, som udi dette verk omtales, og derfore best og grundigst kand censurere de feil, som derudi findes. Hvis det derfor maa finde naade for Ed. Majests. Øjen, nyder jeg en dobbelt belønning for mit lange ar- beide. (1.) efterdi det vil glæde mig, at jeg kand siges at have skrevet noget, som Kongen har fundet allernaa- digst behag udi. (2) Efterdi jeg seer mit skrift approbe- red af den retteste og beqvemmeste Dommer og Cen- sor; Thi hvo kand dømme bedre om et huuses afrisning end den, der selv har bygget det, og hvo kand dømme bedre om et lands beskrivelse, end den, der har stiftet de fleste ting, som derudi findes, ja end den, der er den ældste og flittigste Høye Embeds-mand udi landet, og conseqventer alles vores Lære-mester. Saa at der- for, hvis nogen vil tvile om at der findes noget got u- di dette verk, jeg da skal kunne convincere dem med et autos epha: **Det er Kongen har sagt det.**
Jeg forbliver stedse

Eders Kongel. Majestæts
Min Allernaadigste Arve-Herres
og Konges
Allerunderdanigste troe tiener og Undersaat
L. Holberg.

Fortale til Læseren,

DEnne Rigernes beskrivelse, som jeg her lader komme for lyset, er et verk som jeg for mange aar siden har begyndt at arbeide paa. At det udi saa lang tid in- gen større fremgang har haft, have de mange ly- stige og poetiske skrifter foraarsaget, som midlertid ere publicere- de under det navn af Hans Mikkelsen. En anden aarsag til verkets langsomme fremgang har været mangel paa midler og subsidia til et skrift af den natur, saasom disse Rigers indbyggere udi de sidste 10. aar ikke have været synderligen hurtige i at anteg- ne nødvendige ting og forandringer, som midlertid ere forefald- ne, og haver saadan efterladenhed ofte standset mig i

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

mit ar- beide, ja meer end eengang bragt mig til at lægge pennen reent ned og at forlade et verk, som jeg saae ingen middel til at fuldfø- re, helst efter den plan, som jeg havde foretaget mig, nemlig at ta- ge alting op fra roden, og at vise hvordan hver ting var, førend den blev bragt i den stand, som den nu er udi. Jeg ønsker kun at min habilitè herudi havde kunnet svare til min nidkiærhed, og at jeg havde haft lige saa store magaziner paa materialier, som jeg har haft villie til at fuldfærdige et skrift, som man længe her har holdt nød- vendigt; Thi der findes adskillige fremmede skrifter om disse Ri- ger saa uformerlige, at hvis Autores ikke udi titlerne havde mer- ket, at det skulde være om Dannemark og Norge, skulde man nep- pe af beskrivelserne kunne giette sig til, enten man var i Europa eller Africa, enten man læsede en beskrivelse over Misisisipi eller Dannemark, saa at det er gaaet dem ligesom visse gamle skildrere, af hvis tegninger man ikke har kunnet skille et huus fra en kirke, en hund fra en katt, med mindre skildrerne ved overskrifter havde givet saadant tilkiende. Saaledes finder man endogsaa udi præg- tige skrifter, som folk nu omstunder prænumererer til, Hovedstæder her udi landet ikke at nævnes, derimod kiøge-kroe, at regne blant
12
considerable steder, et Slott, som Kronborg, at giøres til en stad, og en stad igien at giøres til et Slott; Bornholm at ligge under Sverrig, Ansloe at være hovedstaden udi Norge; Bisfopen af samme stad, at staae under Erke-Bispen af Trundhiem, ligeledes Bisfopen af Siælland under Erke-Bispen af Lund. Synder- Jylland at deeles udi 2. parter, nemlig Holsten og Slesvig og u- talligt andet, som vilde blive for vidløftigt at opregne, og daar- ligt at refutere. Det er ikke alleene om landet i sig selv, men endogsaa om indbyggerne, som man finder saa mange daarlige og selsomme relationer. Det er bekiendt, hvilke fabler den Engelske Skribent Molesworth har sammenflikket, for at sverte disse Rigers indvaanere; Og haver Autor til de **Dänemarkische Geschichte** undertiden ikke været synderligen meere fiin, naar han blant an- det giver saadan portrait paa nationen, at mange fornemme og lærde folk blant os ikke vide, at vore Høylovlige Konger ere af den Oldenborgske Stamme. Men saadan censur dræber ingen uden Censoren selv; Thi, saasom Kongernes herkomst findes paa det andet blad af alle vore Almanaker, saa gaaer saadan critiqve os ligesaa lidet til hierte, som den Franske Autors, der beskriver mine landsmænd de Norske, som folk, der have svine-øjen, og munde, som gaae op til ørene: Det beste er, at disse gode skribentere gier- ne ikke ere eenige udi deres fabler; Thi, giør een os alt for sorte, saa giør en anden os derimod alt for hvide. Siger een, at vi ik- ke vide forbigangne ting, saa siger en anden derimod, at vi kand spaae, og vide tilkommende ting. Siger een, at videnskab er ud- døed hos os, saa siger en anden derimod, at endogsaa udi Find- marken ere levninger af den gamle Orientalske visdom. Skriver een, at nationens hovedlyde er at foragte sig selv, saa skriver der- imod en anden, at dens hovedlyde er Vanitet og pralerie, og, siger endelig een skribent, at her udi landet ere ingen synderlige stæder og fæstninger, saa siger en anden, at her ere 5. befæstede steder udi hvert Herred; Saa at de udi ingen ting komme overeens uden udi at lyve, og derfore betage os umag at refutere dem. Dette siger jeg alleene for at vise, hvor høyt fornøden en oprigtig beskrivelse er
13
over disse lande, og ingenlunde for at examinere disse og visuge vildfarelser, eendeel, fordi de vilde blive for mange, eendeel ogsaa, fordi det er imod min naturel at criticere skrivefeil: Thi den som vill bemænge sig med saadant haandverk, maa selv være sikker om ikke at falde, og er det saa langt fra, at jeg tilegner mig saadan qvalitet, at jeg jo heller beder mine landsmænd, at ville holde mig de feil til gode, som udi dette verk kand findes, og at communi- cere mig de antegnelser, som derudi kand giøres, paa det at jeg dem kand rette, for hvilket jeg kiærligst vill takke en hver, og of- fentligen tilstaaet at have feilet, saa tit det bliver mig overbeviist. Vill derimod nogen med bitterhed censurere dette verk, da kand man bede dem selv forsøge paa at sammensmede et skrift af den vidløftighed og vanskelighed; Thi, hvorvel jeg ikkun har haft

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

saare liden hielp til dette skrift af trykte bøger, saa har jeg dog ikke tracteret den materie saa løsligen som de fleeste skribentere udi andre landes beskrivelser, der allene have ladet sig nøye med at sige, hvorledes tilstanden nu omstunder er, uden at efterforske, hvordan den tilforn var, og derforuden have opfyldt deres skrif- ter med vidløftige lister paa navne; Hvilket foruden, at det koster ingen møye, er ikkun af liden nytte, efterdi navnene forandres, og høye embeds mænd ere ikke meer udødelige, end den gemeene almue. Hvis jeg havde villet gaae den vej, havde dette skrift kunnet blive eengang saa vidløftigt. Men jeg har ikke antegnet uden det, som er fornødent at vide, og har jeg været mest vidløf- tig udi de ting, som ingen tilforn har røret om, og som har ud- fodret mest møye. Udi den henseende har jeg udeladt alt hvad landets Geographiske beskrivelse angaaer, saasom vi have nok deraf baade paa latin og Dansk, saa at man deraf kand see, at det har været mig meer angelegent om at skrive en nyttig end en stor bog.'

14

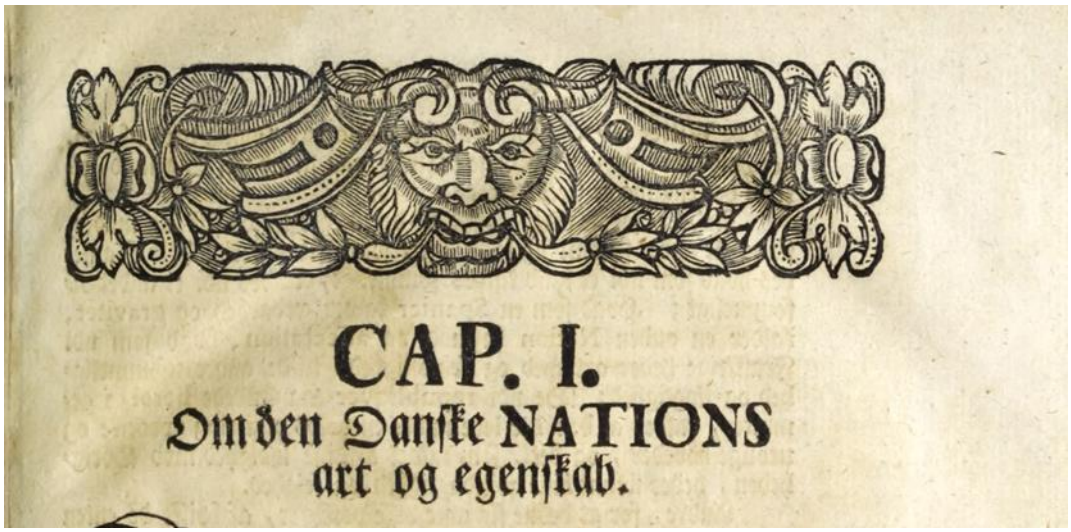

CAP. I. Om den Danske NATIONS art og egenskab.

TIl at dømme om en nations art og egenskab udfordres ikke allene stor skiønsomhed, men endog- saa lang omgiængelse og erfarenhed; Thi man seer, at Skribentere fast udi ingen ting fare saa meget vilde, som udi saadanne domme. Nogle fordøm- me en heel nation eller Societet, efterdi derudi har været fundet et eller andet raaded lem, hvilket er ikke mindre ubilligt end urimeligt, saasom Epami- nondas forestillede dem, der sluttede, at de Thebaner og Argiver endeligen maatte være slemme og vanartige folk, efterdi Oedipus og Orestes havde været deres landsmænd, thi det er ligesom at ville dømme ilde om en heel Hiord, som Poëten siger: Unius ex scabie & porrigine porci.

Vanskelihed udi at beskrive en Nations natur og egenskabat

Andre udstrække den character, som de finde hos visse folk, de have haft omgiængelse med, til den heele nation, og deraf komme de mange stridige meeninger om enhver nations art og egenskab. Endeel dømmer stedse ilde om et folk, efterdi det engang lige- som af en overkommende paroxysmo eller anstød haver begaaet en feil, hvilket er sandelig ligesaa urimeligt, som at ville sige, en er altid svag, fordi han engang har ligget udi en hidsig feber. Saaledes fare de efter M. Tempels anmerkning meget vilde, der afmale Hol- lænderne som et oprørsk og blodgierigt folk af det mord, som skeede

paa de Witter 1672. Den Engelske nation skeer ogsaa uret af dem, der holde for, at ingen Konge er sikker paa sit liv udi Engeland, ef- terdi der engang er skeet et kongemord.
Andre, formeget indtagne af deres eget lands skik og moder, finde alt andet selsomt og latterligt, som strider derimod. Saale- des hvad som udi et land kaldes sømmeligt, kaldes udi et andet u- sømmeligt; Hvad som en Spanier kalder ærbarhed og gravitet, kalder en anden Nation hofmod og affectation, hvad som udi Frankrige heder artighed og fripostighed, kalde andre usømmelig- hed og flygtighed; De udi republiqver saa kaldede heroiske ge-mytter, kaldes af dem der leve under enevolds regiering oprørske og urolige hoveder, og det, som kaldes af disse lydighed mod Øvrig- heden, heder iblant hine qvindagtighed og feighed.
Andre, for at hevne sig over visse personer, af hvilke de enten have været forurettede eller bilde sig saadant ind, afmale derudover den hele Nation med en sort farve. Hvilken last fantes udi stor grad hos Autor til det skrift kaldet Dannemarks tilstand, som (*M. Molfworths skrift om Dannemark)* den var udi det aar 1692. Derom vil jeg ikke videre tale, saasom baade Udlændinge og hans egne landsmænd samme skrift krafteligen have igiendreevet, og derforuden viiset, at han ikke kunde bringe an- det end et vanskabt foster til verden. Jeg vil ikkun alleneste løsli- gen merke dette, at hvo derved skrifter tænker at giøre sin fiende ska- de, maa giøre det noget subtilt, thi ellers, i steden for at skade sin fiende, skader og prostituerer han sig selv. Havde Sallustii Declamatio in Ciceronem været noget mere moderat, skulde maaskee efterkommerne endnu have havt slemme tanker om samme berømmelige mand. Havde Procopius sparet Justiniano mere, skulde maaskee hans historie, som han pretenderede, være bleven holden for en historia arcana, og samme Keysers ihukommelse staaet paa den sorte tavle hos efterkommerne. Men, efterdi han giorde det for- plumpt, blev Justinianus den samme, som han var tilforn, og autoris skrift ikke anseet anderledes end et hesligt og plumpt skand-skrift. Dette vidste ovenbemelte Engelske autor ikke at tage sig vare for, ellers havde han uden tvivl sparet den Danske Nation noget mere, og derved, maaskee, bundet nogle paa ærmene, det som nu ingen vil troe.
)(3)(
Førend jeg giver afrisning paa disse Nationers art og egenskab, vil jeg efter visse gode skribenters maade gaa lidet tilbage udi tiden, og eftersee de gamle Danskes og Norskes levemaader, sær, eftersom intet derom er skrevet paa dansk tilforn, men udførligen paa latin af den ypperlige Antiqvario Thoma Bartholin, af hvis Thesauro Antiqvtatum efterfølgende blader ere hid og did tagne.
At de Nordiske folk udi gamle dage have overgaaet alle andre Nationer udi mod og tapperhed, kand sees ikke allene af disse rigers, men endog af fremmede nationers historie; *disse folk* Thi ingen ting var agted saa skammelig hos dem, som at døe paa sotteseng, holdte saa man med billighed kand sige om dem, det som Siliuus Italicus *De Nordiske folk holdte det for en skam at døe paa deres sotteseng.* sagde om de Spanier:
Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem; Namqve ubi transscendit florentes viribus annos, Impatiens ævi spernit novisse senectam, Et fati modus in dextra est.
De iblant dem, som vare kiede af deres liv, og ingen leylighed faae sig at opofre det med ære for deres fædreneland, brugte deres venner til at tage dem af dage, hvilken slags død den bekiendte *Exempler derpaa.* kæmpe stærk Odder udvalgte, som gav tilkiende udi sin høje alder og svaghed den store sorg han bar over det, at han skammeligen skulde døe paa sin sotteseng med disse ord hos Saxonem
Ast ego, qvi totum concussi cladibus orbem, Leni morte fruar! placidoqve sub astra levandus Funere, vi morbi defungar vulneris expers?
Hvorfore han bar et stykke guld om sin hals, at han kunde kiøbe en *Udi stærk Odder.* til at slaae sig ihiel, hvortil han ingen ustridbar mand vilde have, men ønskede sin gode ven Hather til sin banemand, der aldrig havde vendet ryggen til sin fiende, hvilken, da han havde fundet, gav han

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

ham sit sverd, og rakte hannem halsen, bedende ham, at han ikke som en qvinde, men uden frygt vilde forrette saadan gierning.
Hvormeget begierlige de have været efter at døe for deres fiender, kand blant andet sees af det lav, eller societet kaldet fost *Fostbrødre*

4
brødre Lav. *brødre Lav,* udi hvilket enhver forbandtes at hevne den andens død, dog med de vilkaar, om han var død ærligen mod sin fiende; Siden, da saadant ved den Christelige troe var forbuded, have de vel ikke saa gemeenligen taget livet af dem selv, men opfundet en anden heroisk maade at døe paa, hvilket kand sees iblant andet af den Danske Sigvardi historie, som var Greve udi Engeland, hvilken, da han fornam, at han skulde døe, sagde til sine omstaaende venner: Hvor ulyksalig er jeg, at jeg ikke har kunnet døe udi saa mange krige, og at mit liv er blevet saaledes forlænget, at jeg skal døe saa skammelig paa min sotteseng, ifører mig mine pantzer, ombinder mig mit sverd, sætter min hielm paa mit hovet, giver mig min skiold i min venstre haand, og min gyldne øre udi min højre haand, at jeg kand døe som en tapper krigsmand. Dette sagde han, og efter Engelske skribenteres beretning udgav bevæbnet med ære sin aand.
Merkelig exempel paa tapperhed udi de Jomsborgere. At saadan storhiertighed og tapperhed ej alleneste har været funden hos een eller anden fornemme person, men endogsaa gemeenligen hos andre, kand sees af den historie, som er skreven om Jomsborgere, hvilke bestode af Danske folk, som havde sat sig ned paa udi den stad Julin, som Harald Blaatand havde erobret, og der stiftet en Republik, hvilke, da de anfaldte med krig Hagen Jarl udi Norge, og udi samme krig bleve slagne, da, som fangerne bleve førte til rettersteden, lod enhver for sig see saadan bestandighed og foragt mod døden, at de opfyldte det store navn og rygte, de vare komne udi. Om dette deres tog findes en historie skreven paa gammel Dansk, hvorudi sees efterfølgende:
Den første, da han blev adspurdte, om han var bange for at doe? svarede han: **Det gaar mig ikke verre, end min Fader, som ogsaa maatte doe.**
Den anden, da han fik samme sporsmaal af en ved navn Thorkild, som stod med sverdet over hans hovet, svarede han: Jeg skulde ganske have forglemt vore Jomsborgske love, dersom jeg lod falde noget frygtagtigt ord imod døden, tilmed veed jeg, at alle skal doe.

5
Den tredie, da samme Thorkild spurte ham, hvorledes han var til sinds, svarede han: Jeg glæder mig over, at jeg kand døe med et got navn og rygte.
Den fierde lod falde ord, som endda vare mærkværdigere, Jeg døer, sagde han, med et frit mod; thi dødens time er mig kiær og behagelig, men jeg beder, at du med behændighed afhugger mit hovet; thi der er et spørgsmaal iblant os Jomsborgere, om nogen, efterat hans hovet er afhugget, endda kand have nogen sands og følelse; derfor holder jeg en kniv udi min haand, hvilken, dersom jeg rækker dig, efterat mit hovet er afhugget, da skal det være et tegn, at jeg endnu haver nogen sands og følelse, thi ellers skal den strax falde af min haand, derfor hug strax mit hoved af, at denne tvistighed kand bilegges. Hvorpaa Thorkild strax efterlevede hans begiering og kniven, som naturligt var, faldt den unge Jomsborger udaf haanden. Af hvilket man kand see, at de Jomsborgere ikke aldeeles vare uerfarne i philosophie, eftersom den store Aristoteles fordum havde bemøyet sig at resolvere samme spørgsmaal.
Den femte svarede til bemelte Thorkild saaledes: Jeg glæder mig over, at jeg seer døden for øyene, og lod falde adskillige trodsige ord imod Grev Hagens folk.
Den siette lod ikke mindre tegn see til en uovervindelig bestandighed, thi han svarede: Jeg døer gladeligen, beder ikkun dette af dig, at jeg ikke maa henrettes som et faar: Jeg skal sidde ganske stille, og du maa hugge imod mit ansigt, og nøje agt tage, om jeg blinker med øjene, eller giver

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

nogen frygtagtigheds tegn fra mig; Thi vi Jomsborgere have ofte øvet os, ikke at bevæges af noget hug eller stød. Thorkild opfyldte hans begiering og huggede imod hans ansigt, hvoraf den anden lod sig ikke forskrække, eller blinkede med øyene. Den syvende beskrives at have giort saadan begiering: Jeg haver levet min beste tid, og de ere nu døde,

6
som jeg ingenlunde begierer at overleve, det eeneste begierer jeg af dig, at jeg ikke af trelle maa føres til retterstæden, og at ingen ringere end du maa holde mit hovedhaar, og at mit hoved, saa snart det er afhugget, med behændighed maa optages, paa det at mit skiønne haar som jeg med saa stor omhyggelighed haver holdet ved lige, ikke skal blive besudlet af blodet.
Den ottendt, da han blev adspurdt af samme Thorckild, om han frygtede at døe, svarede han, jeg vilde døe med glæde, dersom jeg først kunde opfylde mit løfte. Thi de Nordiske folk vare meget omhyggelige for at efterleve deres løfter.
Til saadant Nordiske folkes mod og tapperhed var ikke liden aarsag adskillige love, opmuntringer og belønninger for dem, som *Kong Frodes lov for stridsmænd.* figtede redeligen for fædrenelandet. Saxo taler om en af den Store Kong Frodes love, som forordnede, at enhver stridsmand, som vilde tiene med ære, skulde søge en fiende, imodstaae tvende, vige noget til side for tree, og ikke skiamme sig for at fly for fire. Den lovgiver Palnatoko vilde ingen antage blant de Jomsborgere, uden den, der havde ladet see sin tapperhed udi at figte mod en eller tvende fiender; Samme Jomsborgske lovgiver gav iblant andre merkelige erindringer saadan en til Svend, som siden blev Konge udi Dannemark, hvilken erindring findes antegnet udi Jomsvikinga Saga: *Den Jomsborgske lovgivers Opmuntringstale til Kong Svend.* Dette maa du besynderlig i agt tage, at du ingenlunde maa vige for en stor mængde, som overfalder dig, men figte tapperligen mod fienderne, og aldrig tage flugten, endskiønt de ere stærkere end du. Den Danske Kong Haldan, da han blev tilraaded at vige for den store fiendtlige mængde, svarede han: Før skulde alle den ene falde over den anden, førend han skulde tage flugten. Ligesaadant stort exempel paa mod og tapperhed gav Kong Haagen udi Norge, hvilken da ham blev forkyndt, at Eriks sønner komme hannem med en stor flode i møde, og han ikkun havde faa folk hos sig, raadførte han sig med sine venner, om han med saa liden en magt skulde gaae fienden i møde, eller vige tilbage for at samle fleere folk, svarede en ved

7
ved navn Egill Ulsserk: *Egill Ulsserks opmuntringstale til Kong Haagen.* Jeg haver været med din Fader Harald udi adskillige slag, han tællede aldrig sit folk, enten han var stærkere eller svagere, saa gik han alletider fienden i møde, og erholdt gemeenligen seyer. Jeg hørte ham aldrig spørge sine venner til raads, om han skulde flye eller figte, hvorfore jeg holder det ufornødent, Konge! at du raadfører dig med os derom, efterdi vi have en uforsærdet anfører, og vi ere alle reede at følge dig. Denne tale, siger Snorro Sturleson udi hans Norske krønike behagede Kongen saavel, at han strax befoel at gaae fienden i møde.
Jeg kand ikke forbigaa her at indføre den priisværdige opmuntringstale, som den Danske Konge Erich holdt til de Danske, som vare udi de Grædske Keyseres tieneste; Disse Danske stridsmænd kaldtes Wæringiar, og vare anseede som kiernen af den Grædske krigsmagt, udi hvilken de havde den fornemste post, som de forsvarede med saadan tapperhed, at Espern Snare sagde fordum: Adspørger Grækenland, og den skal svare dig, at den bliver forsvaret ved vore folkes mod og mandighed, saasom bevidner den ubekiendte autors skrift om de Danske tog til det hellige land. Da Kong Erich kom til Constantinopel, begierede de Wæringiar, at see og tale med deres Konge, hvilket Keyseren tilstod dem, og lod hente nogle udtolkere, som kunde forklare deres samtale med Kongen, hvilken bad dem først sidde ned, og siden begynte at tale, og viise dem, hvad stor ære de havde indlagt udi fremmede lande; at de, saasom udlændige,

herskede over landets egne indbyggere, og at Keyseren betrode dem sin egen høye person. Han erindrede dem, at, naar de sloges mod fienden, de da aldrig skulde flye, men agte deres ære meer end deres liv. Han lovede, at naar de komme tilbage igien, de skulde blive belønnede efter deres fortieneste, dersom de satte livet til med ære udi Keyserens tieneste, skulde deres venner og slegtinge ansees og agtes for deres skyld. Denne merkelige tale findes antegnet udi Saxonis danske krønike.

Danske folk kaldet Wæringiar udi de Grædske Keyseres tieneste.

Den opmuntringstale Kong Sverre holt for sine folk udi Norge er ikke mindre lystig end fyndig, udi samme tale bruger han saadant exempel. *Kong Sverres merkelige.* En bonde, da han fuldte sin søn til striden, gav ham

8

opmuntringstale til sit folk. ham adskillige gode formaninger, og bad ham besynderligen være ved et frit mod og ikke frygte for døden; thi et got navn og rygte sagde han, varer længst. Hvorledes, spurdte han sønnen, vilde du forholde dig udi striden imod dine fiender, dersom du vidste forud, at du skulde blive slagen, hvortil sønnen svarede: Da vilde jeg hugge om mig paa begge sider, ihielflaae alle som komme mig i møde, og hevne mig paa dem, som skulde være mine banemænd. Videre spurte bonden, men om nogen kunde sige dig forud, at du skulde komme uskadd tilbage? Hvorpaa sønnen svarede: Intet skulde da hindre mig, at jeg jo skulde sætte heftig an paa fienden og ingen spare. Da sagde bonden, udi et hver slag, du kommer, skal en af deelene hende dig, at du enten skal blive slagen eller komme uskadet tilbage, vær derfor frimodig og stærk, thi alle saadanne ting ere forud beskikkede, hvo som ikke er beskikket til at døe, hannem kand ingen tage af dage, tvert imod den, hvis tid er ude, kand ingen forsvare eller frelse. Den slemmeste død er den, som man faaer udi flugten.

Hos de Danske vare udi ældgamle tider haarde love og forordninger imod dem, som ved flugten gave onde exempler til andre. *Kong Frodes love imod fejge folk.* Den store Kong Frode forordnede iblant andet saaledes, at hvo som udi et feldt-slag først tog flugten skulde udelukkes fra all borger-ret. Den samme mægtige Konge straffede ikke alleneste dem, som feige og frygtagtige, men foresat store belønninger for dem, som figtede redeligen og vel. Saxo taler om en af hans love, nemlig: Hvo som gik fienden først udi møde frem for de andre udi krigshæren, dersom han var en træl, skulde han blive fri, og dersom han var en bonde, skulde han blive en fornemme mand; Men, dersom han var fribaaren, skulde han blive en høvding. Men den begierlighed de Nordiske folk havde efter et stort navn og rygte, opmuntrede dem meere end alle love og belønninger. Den store begierlighed til ære opmuntrede dem der foruden at føre saa store krige, og at undertvinge sig saa mange nationer, som bekiendt er. Ingen iblant dem var saa meget

9

meget foragtet, som den der havde holdet sig ilde imod sin fiende og taget flugten; Saadan en blev af de gamle kaldet Niding og hans Niding gierning Nidings-værk; Hvorfor flyer du? sagde den sterke og Ni-Wagn, du Niding! til Sigvald, og forlader os saaledes, som kand sees af den Jomsborgske historie eller Jomsvikinga Saga.

Niding og Nidings-værk.

Dette er nok talt om de Nordiske folkes mod og tapperhed, nu rester, at melde noget om anden deres levemaade, saasom deres begravelser, giestebude og andet deslige. Udi ældgamle tider

lode de deres døde brænde, og blev den tid, paa hvilken saadant var alleene udi brug, kaldet Bruna Olld, (ætas combustionis) hvilket Snoro Sturleson bevidner med disse Ord: Den første alder blev kaldet Bruna Olld eller brænde alder, da bleve alle døde forbrændte til aske.
Bruna Olld.
De døde til erindring bleve oprettede adskillige høje, hvilket i ligemaade blev udi agt taged udi den anden alder, da de dødes heele legemer bleve begravne. Ey heller ophørede den sedvane at brænde de døde legemer udi den anden alder, men de bleve længe uden forskiel enten brændte eller hele begravne. Den anden alder kaldtes Haugs-Olld (ætas collium) eller høyenes alder.
De Nordiske folkes maade at begrave de døde paa Haugs Olld.
Thi da døde paa Freyr den anden Konge udi Sverrig efter Odin vilde indbilde de Svenske, at han stedse skulde leve, befvel han sine venner, at de skulde forvare hans legeme, efter han var død, udi en høj, hvorom Snoro taler saaledes: da hans døds time var forhaanden, lode hans venner ingen komme til ham, imidlertid oprettede de en stor høj, hvorpaa de giorde en dør og tree hull, og, da han havde opgivet sin aande, bragte de hans legeme hemmeligen ind udi samme høj, og bildte de Svenske ind, at han endnu levede, som forvarede hannem der udi tree aar.
Efter den tid fuldte hans venner siden samme sedvane, som samme autor giver tilkiende udi fortalen af sin krønke. At de Danske ogsaa have brugt denne skik, lærer os Kong Dans Mikilates exempel, hvilken, da han havde befalet at føre sit legeme udi en høj, fuldte hans venner siden samme exempel, hvilket Snorro viiser sammesteds med disse ord: Efterat Dan Mekilati Kongen udi Dannemark havde ladet oprejse en høj, og befalet sit legeme

10
geme der at indføres med kongelige ornamenter, hest, vaaben og anden rigdom, efterfulgte hans slegtninge siden samme sedvane, og da begynte udi Dannemark den saa kaldte **Haugs Old**.
Undertiden blev den mark, paa hvilken saadanne høje vare oprettede kaldte efter deres navn, som der bleve begravne, som kand sees af Saxonis ord om Amlet: Der er en Mark udi Jylland, som er bekiendt af Amlets begravelse, hvilken Vellejus Saxonis udtolker vidner endnu at kaldes Amlets Hede. Saaledes vises ogsaa af Eigilds Saga, at det sted, paa hvilket Grim Eigilds sønnesøn var begraven blev kaldet Grims Holt; Saadant skeede ikke alleneste her udi landet men end og paa fremmede steder, hvor fornemme mænd af de nordiske folk bleve jordede; Saaledes vidner den Engelske Skribent Camdenus, at det sted, hvor den danske Helt Huba blev slagen, siden efter ham blev kaldet Hubbe-Stow.
Bautas steine.
Paa saadanne begravelser bleve, ogsaa oprettede Pyramider og store støtter, som bleve kaldte Bauta-Steine, hvilket Snorro bevidner, naar han opregner Odins Forordninger om begravelser, sigende: til de dødes erindring, som tilforn havde ført et berømmeligt levnet, skulde oprettes Bauta-Steine eller ligsteene, og varede den skik længe ikke alleneste udi den saa kaldte Bruna Old, udi hvilken alder Snorro vidner sammesteds, at den blev indstiftet, sigende: den første alder blev kaldet Bruna Old, da bleve alle brændte og til den erindring liigsteene oprettede. Udi den saa kaldte Haugs Old bleve iligemaade saadanne steene oprettede, saasom berettes paa samme sted, nemlig efterat Freyr var begraven udi den Høj ved Upsal, lode siden mange store herrer ikke allene giøre høje, men endogsaa oprette til deres venners og slegtningers erindring Bauta Steine eller liigsteene; Thi saaledes er ordets egentlig bemerkning hos de gamle, hvorvel nogle have holdet dem fore, at være saadanne steene, som bleve oprettede til en erindring om sejervinding imod fienden. Den Engelske skribent Scheringham taler derom saaledes: De Nordiske folk oprettede fordum adskillige monumenter af marmor og anden steen, hvorpaa

bleve skrevne deres bedrifter; af samme steene sees endnu paa de steder, som vare beskikkede til begravelser,

11
saa mange, at man neppe skal finde dem andensteds saa gamle og udi saadan mængde, og siger Bartholin udi hans antiqvitatibus, hvoraf jeg dette haver excerperet, at det er højligen at beklage, at en stor deel af saadanne steene ere bortkomne, enten formedelst nogles vankundighed, eller gierighed, i det de have anvendt dem til huse og bygninger. De som ere blevne til overs have iblant andre den berømmelige Oluf Worm og Werelius udi Sverrig samlet. Bemelte Oluf Worm siger, at saadanne gravskrifte bleve giorde af de gamle Skialdre eller Poeter, fordum kaldet Adel-Runar; hvilke hvormeget de derfor bleve anseede og belønnede, viises af Hiarne Skalds Historie, om hvilken Saxo taler saaledes: Da Kong Frode var død, og de Danske havde faaet falske tidender om at hans søn Friedlev var ej meere udi live, da, saasom der ingen arvinger vare, besluttede de Danske, at ophøje den til kongelig værdighed, som kunde giøre en digt til Kong Frodes berømmelse, af det bleven ved navn Hiarne, som var vel forfaren udi den danske digtekonst, opmuntret, og giorde derover saadant vers, hvilket Saxo haver udi sin Historie oversat paa latin saaledes.
Bartholins klage, at saadanne Bautasteine eller liigsteene ikke ere blevne conserverede. Adel-Runar. Hiarne bliver Konge formedelst en Gravskrift.
Frothonem Dani, quem longum vivere vellent, Per sua defunctum rura tulere diu. Principis hoc summi tumulatum cespite corpus Æthere sub liqvido nuda recondit humus.
Hvad de gamle nordiske folkes giestebude og vertskabe er angaaende, da er derved blant andet merkeligt, at man først maatte drikke Odins skaal for Sejr og et lyksaligt regiment. Siden Niords, derefter Freyrs for fred og jordens grøde, og endelig plejede mange at drikke Bragi skaal, som derfor blef kaldet Bragebegere; Hvilken gamle maade at drikke til Gudernes ære bliver omtalt af Snorro paa adskillige steder: giestebudene bleve gierne celebrerede med visse love, og kaldet Gilder. Om saadanne gilder findes endnu adskillige forordninger og statuta, som sigte did hen, at de, som ere udi samme gilde og broderskab med hinanden, skal hævne en andens død, om det er mueligt. Derom taler saaledes Hertug Knuds den helliges lov om Gilder: Denne Knuds den helliges lov, som gamle fornuftige mænd fordum have opfundet, hensigter
de gamles gilder
Bragebægere.
Statuta om gilder.

12
ter til alle deres nytte, som ere medgieste eller lemmer af samme Gilde. Dersom nogen, der er uden samme samqvem thielslaar en der er af broderskabet, da skulde de hevne hans død, om de kunde; Hvorudover, da bemelte Knud den hellige blev ihielslaagen af Magno Kong Nielses søn, og Kong Niels, siden tabte det store slag ved Fodvig, og flygtede til Slesvig, blev han ihielslaagen af borgerne, som dertil fandte sig forbundne efter den lov om Gilde, hvorudi bemelte Hertug Knud hafde været Oldermand eller det fornemmeste lem. Historien derom findes udi den Siællandske krønike, saaledes: Kong Niels, da han var kommen nær ved Hethæby eller Slesvig, raadede hans tienere og svenne ham fra at gaae derind, thi de sagde, at Indvaanerne sammesteds hafde en vedtagen lov udi deres vertskab, hvorved de ere forbundne, ikke at lade uhevnet, om nogen af deres medbrødre udi samme lav er bleven tilføjet noget skade, videre sagde de, at Hertug Knud den hellige, som var bleven ihielslaagen af Kongens søn, havde været Oldermand og beskytter for saadant lav; Kongen foragtede deres erindring, og sagde: Mon jeg skulde frygte mig for nogle skomagere og skindere? Men, da han var kommen ind udi byen, lukte de strax portene til, og ringede med lavets klokke, da løbe brødrene

tilsammen, og sloge Kongen ihiel tillige med alle dem, som forsvarede ham; hvoraf man kand see, at saadanne lav vare oprettede for at forsvare hinanden indbyrdes, og ikke alleene for at drikke og fylde sig; thi saaledes er forordnet udi St. Oles vertskabs lov, som Jesse Griis i Hettinge Makele lod sammenskrive: I navn Faders, Søns og den Hellig Aands Amen. Brødre og søstre, det maa være eder vitterligt, at dette lav er ikke indstiftet for driks skyld, men at den ene broder skal hielpe og undsætte den anden.
Oldermand.
Kong Niels blev ihielslaagen efter de love, som vare indstiftede om Gilder.
Dog bleve saadanne lav ikke ganske holdte uden drik, omendskiønt det ved love var forordnet, at man allene skulde drikke til maade, saasom kand sees af Sancti Canuti Ringstadiensis lavs lov. Dersom nogen udaf drukkenskab falder udi det huus, hvor Gildet er, skal han til straf betale en Øre; item i Kong Oles lov; Hvo som sover paa benken udi Gil

13
Gildet udi brødrenes nærværelse, skal betale en Øre, hvo som udaf drukkenskab spyer, skal betale en halv Mark &c.
Oles statuta mod drukkenskab.
De nordiske folk plejede udi vertskabe at drikke de afdødes skaale, hvilke kaldtes Minne, som Snorro vidner sigende: De drak med skaale deres afdøde venner til erindring, hvilke skaale bleve kaldte Minni. Udi Jomsvikinga Saga, om det begravelses giestebud, som blev holdet til Strutharalds erindring, læses, at Sigvald Strutharalds søn og arving maatte sidde paa benken af thronen, som da var sedvane indtil skaalen eller Minni blev indbragt, hvilken skaal var indviet til den Gud Brago og kaldtes Bragafull, som Snore lærer sigende: Der var paa de tider en sædvane, at, naar en Konges eller Jarls liigbegiengelse skulde holdes, at hans arving skulde sidde paa en benk for thronen indtil skaalen blev indbragt, som var indviet til Brago, da skulde han opstaae, giøre et løfte at udviise nogen tapper gierning, og derpaa uddrikke begeret. Naar det var forrettet skulde han opstige paa sin faders throne og sætte sig paa det sæde, som hans fader plejede at sidde paa, da fik han ret til alt det som hans fader havde haft: Dette er nok talt om de gamle nordiske folkes egenskab, skik og sædvane; Hvad deres religion og lærdom er angaaende, derom bliver meldet paa andre steder. Nu vil jeg tage mig for, at give afrisning paa disse nationers sæder og tilbøjeligheder som nu omstunder findes hos dem, og tale lidet først om de Danske.
Minni.
Bragafull.
De Danske holdes nu omstunder for et artigt og meget civilisered folk, besynderlig Kiøbenhavns indbyggere, der lade deres børn med stor fliid opdrage og holde saavel til skikkelighed, som til lærdom; thi det er ikke rart at see her smaa børn end og af borgerstand at forstaae adskillige exercitier, og derforuden tale toe eller tree fremmede sprog med stor færdighed, saa at fremmede, som komme hid til landet, maa bekiende ikke at finde det nogen andensteds, og forundre sig besynderlig over fruentimmeret, hvilket, omendskiønt det aldrig har været uden lands, kand dog tale med fremmede deres eget sprog, og derved recommendere sig ikke mindre end ved deres naturlige
Den nu Danske nation er vel civiliseret.

14
skionhed. Unge mands personer reyse gierne uden lands for at naae fuldkommenhed udi de sprog, som de udi deres barndom have lærdt, og for at see andre nationers skik og maneer. Man finder hos denne nation en besynderlig modestie, thi i steden at fast alle andre nationer holde meget af dem selv, og see andre over axelen, saa tale de Danske gierne stort om andre, hvilket,

omendskiount det nu omstunder er lidet fordeelagtigt og af mange regnes dem til last, saa maa man dog bekiende, at det er een af de største og rareste dyder.
De Danske, besynderlig Jyder, ere af sterke og føre lemmer. Den fornemmeste Svaghed, som de ere underkaste, er Skiorbug, hvilken er moder til mange sygdomme, og foraarsager saavel udi Dannemark, som udi Norge, at mange døe meget hastig og uformodentlig. Derimod ere de temmelig fri fra smitsomme og hidsige sygdomme, hvormed andre nationer ere saa meget plagede.
De gamle Danske stridbare
Hvad stridbarhed og tapperhed er angaaende, da maa alle tilstaae, at fra ældgamle tider de nordiske nationer, have overgaaet alle andre udi mod og mandighed. De Romere, paa den tid alle folk skielvede og bevede for dem, vare dog af de Cimbrier (et folk som fremmede Skribentere tilstaa først at være komne fra den halve øe som nu kaldes Jylland) saaledes beængstigede, at man sagde, actum fuisse de Populo Romano, nisi Marius eo tempore contigisset. (i. e.) det havde været ude med den Romerske Republique, hvis ikke Marius havde levet paa samme tid. Bel er sandt, at de adskillige gange bleve slagne, jeg troer ogsaa, om Julius Cæsar var kommen ind udi disse lande, han havde handlet ligesaa med dem, som med de Gallier, Tydske og Britannier, ikke fordi de Romere vare meere behiertede og bedre krigsmænd, men fordi de bleve bedre anførte, og krigs discipline da var hos dem paa den højeste spidse, da derimod de nordiske folk uden orden, uden retmessig gevær, alleene stolende paa deres styrke og tapperhed, ginge løs paa deres fiender, hvilket nest GUds villie og forsyn synes at have været aarsag, at det Romerske Rige saa lenge blev ved magt; thi saasnart de bleve noget bedre disciplinerede, og begyndte at faae en og anden god anfører, maatte alting vige for dem, det Romerske Monarchie blev da fuldkasted, og disse tappere folk oversvømmede heele vesten indtil Africa. Siden den tid have de nordiske folk alletider været

15
udi største anseelse udi Europa, og iblant dem de Danske, hvilke, som Historierne bevise, have tit bragt Engeland, Sverrig, en stor deel af Tyskland under fødder. Bel er sandt at Svenske skribentere, hvilke ogsaa fremmede have efterfuldt, viide at tale meget prægtigt om deres nation og tilskrive dem allermest de store udtog af Norden, men man seer af Romerske og Græske skribentere, at førend de Gothers navn var bekiendt, de Cimbrier alleerede vare en skræk for den Romerske verden. De Nordiske Rigers situation viiser ogsaa, at de Danskes tapperhed maa før have bleven bekiendt, end de Svenskes, som ved store søer ere skilte fra andre nationer. Hvad de Gothers tog er angaaende, da er ingen tvil paa, at de Danske jo have haft liige saa stor deel derudi, som de Svenske; thi vi have Synder og Nørre Jylland eller Gothland udi Dannemark, saavelsom man haver Øster og Vester Gothland udi Sverrig, som Arild Hvitfeld har i agt taget, naar han i sin krønike har talt om de Gother: at de nu kaldes Jyder og ikke Gother, det giør intet til sagen; thi Cluverius viiser udi hans Germania antiqva af gamle skribentere, at de Gother ogsaa vare kaldte Guthones eller Gythones. De gamle Danskes tapperhed tilstaae alle Skribentere; Men udi forrige seculo have de fleeste historieskrivere malet de Danske af med langt anden farve, og forrestillet dem, som en nation, der slet haver vanslegtet fra deres Forfædres dyd og tapperhed, tagende anledning dertil af de ulykkelige krige, som Dannemark udi forrige seculo førde med Sverrig.
Hvorfor fremmede skribentere have afmalet de Danske saa ilde i forrige seculo.
Men ligesom en Dommer maa overveje en sag nøje og alle dens omstændigheder, førend han felder nogen dom, saa maa ogsaa en skribent ikke løsligen af et og andet slag eller krig deraf formere sig en vis idée om en nations tapperhed eller fejghed, men nøje overveje tidernes tilstand og alle omstændigheder, førend han siger nogen dom af. Udi forrige Seculo herskede de Franske og Svenske, og alting syntes at arbeide til deres opkomst, da indfaldte ligesom paa

een tid de store generaler udi Frankerig, Turenne, Condé, Schomberg, Luxembourg, udi Sverrig Gustavus Adolphus, Torstensen, Banner, VVrangel, Königsmarch, Carolus Gustavus &c. hvoraf de fleeste bleve holdne ligesom vidunder og naturens mesterstykker. Disse store Mænd bragte krigs disciplinen hos samme nationer paa den højeste spidse, saa at de derfor triumpherede allevegne over deres fiender.

16
Udi andre Lande derimod var der stor forvirrelse, hvilket hialp ikke lidet til de Franskes saavelsom Svenskes opkomst. Jeg undrer mig derfor slet intet over at skribentere udi forrige seculo have ophøjet bemelte nationer saameget, og afmalet andre med saa sort farve; thi, hvorfor skulde ikke saa mange aars velstand eller ulykke saadant kunne foraarsage, da man seer, intet er gemeenere hos skribentere end af en eller anden batailles forliis eller gevinst at giøre et heelt folk tappert eller forsagt, hvilket kand sees af de Franskes exempel udi dette seculo, der stedse efter det slag ved Hochsted have været afmalet som en fejg og ustridbar nation, da de dog ere de selvsamme som tilforn. Derfore forundrer jeg mig ikke heller over, at de Danske udi forrige seculo bleve afmalede som et ustridbart folk, eftersom de førde saa ulykkelige krige med Sverrige, men, det som kommer mig selsomt for, er at ogsaa Tydske skribentere paa det fundament have kasted foragt paa de Danske, og ikke i agt taget, at de derved svertede saa meget deres egne landsmænd, og satte dem udi samme classe med dette riges indbyggere; thi skulde de Danske kaldes ustridbare paa det fundament, at de førde ulykkelige krige med Sverrige, saa kunde ej heller de Tydske vente anden character, da de havde samme ulykke. Thi det heeder efter ordsproget lige brødre, lige kappe. Jeg finder ingen anden forskiel derved end at de Danske undertiden oprettede til vands hvad de tabte til lands. Have de Svenske udi forrige seculo oversvømmet heele Dannemark og belejret, Kiøbenhavn, saa finder man ogsaa at de adskillige gange med en haandfuld af folk have været inde udi de keyserlige arvelande, og po kommet heele Tydskland til at skielve og beve. Som man nu deraf ikke kand sige, at de Tydske ere ustridbare folk, saa kand man derfore ej heller med billighed give de Danske saadan character. At de Danske ere endnu de samme som de altid have været kand sees af disse tider, siden krigs discipline efter souverainitetens restitution blev bedre indrettet, og have de besynderlig udi fremmed tieneste, saasom udi Irland, Italien, Tydskland og Nederlandene givet store prøver paa deres tapperhed, og de fordum høje allierede udi sidste krig med Frankrige have anseet dem som kiernen af deres tropper.
Hvad søesager er angaaende, da troer jeg ikke der skal findes mange exempler udi historierne, at en nation saa idelig haver triumphe-

17
ret, som Dannemark; ey heller at derudi en kort Krig har været vundet saa mange herlige søeslag, som udi forrige skaanske krig, hvilket haver foraarsaget, at de Svenske, siden den tid hvorvel langt sterkere end de Danske, sielden have ladet sig see, saa længe den danske Flode var udi Søen.
De danskes levemaade.
At og tale om deres daglig levnet og huusholdning, da omendskiønt de Danske maa gierne giøre sig til gode og leve vel, saa at de af Italiener, Spanier, Hollændere og andre sparsomme nationer kunde ansees som meget ødsele folk, saa blive de derimod af Norske anseede som meget paaholdne, Kiøbenhavns Indbyggere undtagne, hvilke ville gierne stadse og leve over deres stand og formue; thi der skal ikke findes mange steder, hvor folk leve saa prægtige, hvor vogne, heste og liberie ere saa almindelige, som udi Kiøbenhavn. Man skulde vel sige, at der er større pragt udi Paris, og ere de fleeste fremmede, som løsligen beskue samme stad af den tanke, men den meste stads, som der føres, er af fremmede, for hvis skyld de utallige mange

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

vogne holdes til Indbyggernes fordeel, hvilke derimod selv leve ligesaa knappe, som Italiener og Hollændere.

Andre qvaliteter.

I det øvrige kand man sige om den Danske nation, at den er føyelig og god at komme til rette med, og besynderlig lydig imod Øvrigheden; thi der er fast intet land, hvor oprør haver mindre sted end udi Dannemark, ey heller hvor tyveri, rov og mord gaar mindre udi svang, og hvor veyfarende kand reyse med større sikkerhed, hvilket er at tilskrive saa vel regieringen som indbyggernes gode naturel.

Til manufacturer og konster ere de Danske temmelig beqvemme. Fremmede bilde sig vel ind, at der aldeeles ingen manufacturer ere udi Dannemark, men de fare derudi meget vilde; Thi manufacturer ere paa nogen tid saa meget tiltagene at man nu kand faae udi landet forarbeidet hvad man forlanger, og vilde manufacteurs samt haandverksfolk føre de levemaader som Franske og Hollændere, kunde deres arbeid gaa for sig end med større lykke. Ulejligheden er denne at visse folk kand ikke selge deres arbeid for den priis, som man kand have udenlands, hvilket har fuldkasted mange begyndte verk, hvilket neppe var skeed, hvis mange ikke levede over deres stand. Thi, naar for exempel skoemagerinden eller skredderinden skal age

18

age udi carosse til kirke, kand den første ikke sye et par skoe, og den anden en klædning for den priis, som en der lever tarvelig og gaaer til fods.

Lærdom haver udi lang tid floreret udi Dannemark, og maae fremmede tilstaae, at, omendskiønt der ikke skrives saa mange bøger, som paa endeel andre steder; saa ere dog de skrifter, som derfra komme for lyset, gode: at der skrives saa lidt paa dansk, foraarsager at de fleeste af indbyggerne legge sig saa meget efter fremmede sprog, og derfor heller ville læse fremmede bøger, for tilligemed at profitere udi sproget. Det danske sprog udi sig selv haver sandelig store dyder, og er besynderlig beqvemt til poesie, hvorfore de fare vilde, som ansee det danske sprog saa ringe. Men derom skal tales videre, naar vi komme til det Capitel om Academiet.

De danske falde ikke gierne i extremiteter.

Den mediocritet eller middelmaadighed som, Monsr. Molesvvorth legger nationen til last: nemligen, at de Danske ere ikke taabelige, ey heller høykloge, havde maaskee en anden upartisk skribent udtolket som en dyd og middelvej, som denne nation udi mange ting gaaer, saa at den sielden falder udi extremiteter; thi den poudser lidt mere paa en ting end en Franskmand; men lidt mindre end en Engelænder. Den er ikke saa sparsom som en Hollænder, men lidt mere paaholden end en Normand. Den er ikke saa ordriig som en Tysk, ey heller saa lidt talende som en Spanier. Ikke saa skiemtefuld som en Gascon, ey heller saa ærbar som en Portugiis, ikke saa forliebt som en Grækker, ey heller saa kold som en Vestfriser. Ikke saa letsindet som en Parisier, ej heller saa tungsindig som en Italiener. Hvorudover blant alle de folk jeg kiender, incommoderer mig de Danskes omgiengelse mindst. Da derimod en Fransos dræber mig med grimacer, en Tydsk med vitløftig snak, en Engelænder incommoderer med sin selv-roes, en Spanier med sin gravitet.

Fejl som tillægges dette folk

Men, paa det ingen skal tænke mit forsæt udi dette Capitel er allene at rose dette folk, maa jeg ogsaa af fornødenhed vende det lidt paa den anden side, og eftersee de fejl, som de Danske tillægges. Og finder jeg da at dem ikke uden grund tillægges en vis slags magelighed. Saa at fornemme folk døe af skiorbug, efterdi de ikke gidde gaae fra et huus til andet, og gemeene folk døe af armod efterdi de ikke skytte meget om arbeide. (2) merker man at regiere blant dem en æresyge,

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

19
som bestaaer derudi, at den eene vil have sæde og fortrinn for den anden udi forsamlinger. Jeg undtager fra denne fejl end ikke mine egne landsmænd de Norske, hos hvilke denne passion hersker end i større grad. 3 en admiration over alt det, som kommer fra fremmede steder, hvoraf flyde de ulejligheder at alle, endogsaa de som liden evne have, giøre udenlandske rejser, og komme nøgne tilbage. De ere alt for villige at modtage fremmede moder, finde alt for stor smag udi udenlandske varer, hvilket blant andet foraarsager at landets manufacturer ofte have slet fremgang (4) En begierlighed at vide noget af alting, hvilken begierlighed foraarsager endogsaa blant de beste hoveder, at man neppe kommer til nogen merkelig fuldkommenhed udi en ting. Det er gandske gemeent her at finde folk, der tale 4 a 5 sprog. Man seer ogsaa folk her at agere adskillige personager, og ved saadan polimathie forderve alting. Da derimod andre nationer besynderlig Franske, Engelske og Italiener indskrænke meere deres studia, viide ikke meer end et sprog men udi grund; forstaae ikke meer end et videnskab, men i fuldkommenhed. Jeg har merket udi Engeland, at indtil spillemænd, der ere faa som vide at tractere meer end et instrument, hvilket foraarsager, at en hver kommer til forunderlig fuldkommenhed udi sit. Endelig (5) kand dette folk ikke ubilligen forekastes, at det har giort sig til slave af visse unødvendige moder, som betynge i særdeleshed dem der sidde udi huusholding saaledes, at dette land besynderlig Kiøbenhavn er bleven een af de kostbareste steder i Europa at leve udi. Thi, hvorvel alting her er engang saa got kiøb som udi Paris, saa lever dog en borgerlig familie med langt større bekostning her end der. Der lader en heel familie sig nøje med 2 a 3 værelser, her ikke uden med et heelt huus, der gaaes til fods, her ages, der har man nok udi en pige, her behøves stue-pige, kokke-pige, barnepige, amme, foruden lakej, kudsk og gaards-karl, og gemeenligen skolemester udi huset, saasom det lader ilde at sætte fornemme borgers børn udi publike skoeler; Der regnes udgifter udi klæder og føde, her tilligemed udi drikke-penge, pige-brylluper, prægtige begravelser, barsel-stuer, ny-aarsgave &c, Thi mangen borger slipper ikke med 60 Rigsdaler aarlig udi nyaars-gave, mangen temmelig god stervbod bliver til intet, naar bekostningerne paa begravelsen afregnes og mangen

20
handværksmand sætter til paa en eneste bryllups-dag alt hvad han har lagt sig til gode udi sine ungkarls dage. Man kunde vel svare hertil, at landet ikke lider derved at pengene rullere blant folk, men de mange domestiker, som underholdes i hvert huus, og trykke en huusfader af allting allermest, har den virkning, at hver handværksmand maa forskrive fremmede drenge og svenne, eftersom den største deel af landets fattige ungdom lader sig enrullere til kudske, lakejer, gaards-karle &c, Dette maa være nok talt om de Danskes egenskab og levemaade.
Det norske folkes egenskab.
Hvad sig anbelanger de Norske, da, saasom de leve under et andet Clima, saa differere de meget fra de Danske baade i humeur og sæder: Dog hindrer den forskiel ikke, at der jo er en fuldkommen foreening og overeensstemmelse imellem begge disse nationer, og have de alletider siden den navnkundige foreening blev sluttet imellem Dannemark og Norge, været anseede som eet folk.
Førend jeg taler videre om samme nation, vil jeg her løsligen merke, at skribentere, fast udi ingen ting fare saa meget vilde, som udi at beskrive de Norskes art og egenskab. De fleeste grunde deres berettninger paa adskillige gamle skrifter, som ere publicerede for lang tid siden om Finlapperne, hvilke folk ere de Norske fast ligesaa ubekiendte, som Græker og Persier, og ere de fleeste ligesaa nysgierige efter at see en findlap, som en af bemelte nationer. Ikke desmindre udstrække dog fremmede den character, som gives dette raa folk til den heele norske nation, hvilket er sandelig fast ligesaa urimeligt, som af en eller anden gammel relation om de Miqvelez et røversk folk ved de Pyrenæiske bierge, at formere sig en idée om den heele spanske

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

nation. Jeg kand ikke forbigaa her at fortælle en ting, som mig udi min ungdom er vederfaren. Da jeg opholdt mig til Rom, og af en hendelse kom i selskab med en Piemonteser, der havde læst adskilligt om Tydskland og de nordiske lande, og samme Piemonteser fornam, at jeg havde nogen kundskab derom, spurte han mig: Om jeg ikke nogen tid havde seet en Normand, da jeg nu sagde ham, at jeg var selv fra Norge, forundrede han sig ikke lidet derover, og endelig efter nogen betænkning svarede, at jeg maatte da være fød af fremmede forældre; Thi han vidste vel at norske folk vare vanskabte, og havde ansigter der lignede meere svine-hoveder
Skribentere confundere ofte norske folk med Findlapperne.
Et urimeligt skrift om Norge.

21
der end Menneskers. Da jeg nu forsikrede ham om, at der sandelig mantes ikke kiønnere folk nogensteds end udi Norge, og at Italiener og Frandske hvad legemets skikkelse angaar, ikke kunde lignes med samme Riges indbyggere, sagde han, at han kunde beviise anderledes af adskillige skribentere, besynderlig af en fornemme nye autor, der havde reyst 14 aar, for at erkyndige sig om andre nationers egenskab, og hvis skrifter vare oversatte paa adskillige sprog. Da jeg nu bad ham om at lade mig see samme bog, lod han mig den ved leylighed see, og var det den saa kaldte Vojage historiqve, hvoraf den 8de tome indeholder en beskrivelse over Polen, Sverrig, Dannemark og Norge. Udi det capitel om Norge taler han saaledes: Les inhabitans de ce Rojaume ont le visage plat, bazanné les yeux semblables a ceux d'un cochon les paupieres retirés vers les oreilles, habillés presqve tous de peaux de renes, qui les fait paroitre encore plus redoutables: Det er: Indbyggerne af det Rige Norge have flade og sortagtige ansigter, øjne ligesom svine-øjne, og øjne-bryne, som strække sig ned til ørene; De svøbe sig fast alle udi reensdyrs-skind, og vende det laadne ud, hvilket foraarsager, at de endda synes hesligere og vildere end de ere. Og, naar han nu haver opregnet alle disse urimeligheder, og tilligemed talet om deres troldom, sigende, at fast en hver mand udi Norge holder en sort kat, med hvilken han raadfører sig udi alle sine forretagende, sluter han med disse ord: Je ne doute pas, qve ce recit ne paroit fabuleux a bien des gens, cependant ilnya rien de si veritable, car on n'a qv'a consulter les marchands & mariniers &c. Det er: Jeg tviler ikke paa, at mange jo ville holde dette for en fabel, men jeg kand forsikre om, at det er gandske sandfærdigt; Thi man kand ikkun spørge adskillige skippere og baadsmænd, som fare paa samme Rige derom &c.
Dette haver jeg ikke opregnet udi den tanke at igiendrive bemelte relationer, eller at examinere et skrift, som er saa meget vanskabt, thi det var sandelig ikke umagen værd; ey heller for at

22
prostituere dets autor; Thi han kunde saavelsom andre svare dertil: Vi have ingen skrevne relationer af landets indbyggere, og derfor maa skrive efter den snak, som os bindes paa ærmene af en eller anden skipper eller baadsmand, hvilke gierne, naar de komme tilbage fra lange rejser, pleje at fortælle de største urimeligheder, for derved at giøre sig anseede. Paa saadanne skipper-historier have mange skribentere grundet deres skrifter, og afmalet nogle folk med een fod, andre med eet øje midt i panden, og beskriver Diodorus Siculus efter en sømands beretning en vis nation saaledes, at et hvert Menneske havde tvende tunger og kunde holde tvende adskillige taler paa eengang. Paa saadanne berettninger er ogsaa uden tvivl grundet den historie om det slags folk kaldet Pygmæi, som ikke vare længere end en albue, hvorom Poëten Tota cohors pede non est altior uno.
De Norskes troskab
Men jeg maa begive mig til materien igien. Udi gamle dage vare de Norske meget uroelige, saa at der vare faa Konger, der jo maatte ligge udi feldten, nu mod en, nu mod en anden rebeller,

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

og satte mange af dem livet til udi saadanne indvortes krige. Men for nogle 100 aar siden, besynderlig efter foreeningen med Dannemark, havde de ladet see saa stor lydighed mod Øvrigheden, at de kand tiene til exempel derudi for alle andre nationer. Dette have de højalovlige Konger af det Oldenborgske Huus ogsaa mærket, og derfor haft en besynderlig estime for samme nation, og brugt altid en stor deel af dem til deres liv qvarder. Man kand sige til de Norskes berømmelse, at, saa grumme og hidsige de ere mod deres fiender, saa føjelige og lydige ere de imod Øvrigheden, saa at man i nogle 100 aar fast ingen urolighed eller opstand haver hørt udi samme Rige, hvilket jeg veed ikke, om mange nationer kand berømme sig af.
Tapperhed.
Hvad deres tapperhed er angaaende, da tør jeg understaa mig, at sige, at deres lige nu omstunder ikke findes. Mange skulde vel tænke, at jeg siger saadant for at smigre for mine egne landsmænd, hvilket ellers er en almindelig lyde hos skribentere. Men jeg vil ikkun bede enhver, der fatter saadane tanker, læse samme nations historie og bedrifter, saa vel hos Svenske, som Danske skribentere, saa skal han finde, at fast ingen fiende har haft nogen fordeel mod de Norske. De Svenske selv, som alletider have haft store tanker om deres

23
res manddom, maa mod deres villie bekiende, at de Norske udi tapperhed intet give dem efter. De Norske derimod agte sig langt højere end de Svenske, og grunde de tanker, de derudi have om dem selv, paa de mange herlige sejervindinger, som de stedse med ulige magt have erholdet over samme ellers stridbare nation. At de Norske ikke have været udi saa stor anseelse, som de Svenske, dertil er alleene aarsag, at de ikke have haft stor lejlighed, at lade see deres tapperhed udi andre lande. De Svenske derimod have idelig ført store krige udi Polen, Moscov, Dannemark og Tyskland, og været anførte af store Generaler, der have bragt krigs disciplinen saa høyt hos dem. Dette uanseet have de faaet store stød udi Norge, omendskiønt samme Riges militie stedse har bestaaet af raae bønder, der sielden have været vante til krig, og ingen anden fiende haft end de Svenske. Saa at man derfor kand sige, at de mange og herlige sejervindinger, som Sverrig har erholdet udi andre lande, kunde tiene til de Norskes berømmelse, og at fatte dis højere idée om samme nation. Hvad folk de Norske ere, have de Svenske besynderlig fundet til søes, hvor de have contribueret saa meget til de store og herlige sejervindinger, dette Rige stedse imod Sverrig haver erholdet. Dette er aarsag at fremmede heller antage norske matroser end andre udi deres tieneste, saasom de ere ikke mindre haarde og beqvemme til at udstaae alle de ulejligheder, som krigen fører med sig, end modige at stride mod deres fiender, og tro, mod dem udi hvis tieneste de ere:
Til konster og haandverke ere de Norske synderligen beqvemme; Thi, omendskiønt de samme aldrig nogen tid have ret floreret udi Norge, saa dog have indbyggerne noksom ladet see, og endnu give prøve paa baade hvor store naturalier, saa ogsaa hvor megen lyst og tilbøjelighed de have dertil. Der er fast ingen bonde udi Norge, der jo foruden sit nødvendige arbejde, giør noget med sine hænder til zirat. Det meste er at forundre sig over, at de giøre alting udaf deres egne hoveder, saasom de hverken have lærdt eller seet noget tilforn, og er der ingen tvivl paa, at, dersom mange af dem komme iblant store mestere, de jo skulde kunne forarbejde de ting, som endogsaa Franske og Italiener skulde forundre sig over.
De norske ere beqvemme til manufacturer.
De Norske ere meget hengivne til Kiøbmandskab, besynderlig
Kiøbmandskab

24
indbyggerne udi den stad Bergen, der drive stor handel paa alle steder udi Europa, derfor komme ogsaa fra samme stad mange af de meget gode søemænd Hans Majest. haver udi sin

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

tieneste. Mange fornemme borgere føre selv deres skibe, og tage deres børn med sig, saasnart de ere udi den alder, at de kunde giøre nogen tieneste, at de under forældrenes opsigt kunde desbedre øves udi seilasen og lære hvad som der hører til, og endelig, naar forældrene blive gamle, de selv kunde føre deres skibe.
Hvad lærdom er angaaende, da, omendskiønt der intet Academie er udi Norge, ey heller mange store bibliotheker som jeg veed, saa dog findes der mange lærde mænd; Thi fast alle de, som have midler, efter at de nogen tid have studeret paa Universitet til Kiøbenhavn, rejse uden lands, for at lære fremmede sprog, hvortil de ere synderlig hengivne, have ogsaa den fordeel fremfor andre nationer, at de treffe saavel den fremmede accent og udtale. Hvorvel man ikke kand nægte, at jo undertiden giøres noget formeget deraf, og at adskillige andre ting derover forsømmes.
De store qvaliteter og sindets gaver som findes hos denne nation, foraarsage, at mange fatte for store tanker om dem selv, og see andre over axelne; De andre skrøbeligheder, som de Norske ere hengivne til, er at de vil gierne studse og holde dem over deres formue, hvilket foraarsager, at mange blive bragte til armod, og, efter at de en kort tid have været udi anseelse, siden maa paatage sig tieneres skikkelse. De Danske derimod ere meere sparsommelige, og indrette meer deres næring efter deres pung.
Deres fejl.
Endeel holder for, at de Norske ere meget trette kiære, og grundes deres meening paa de mange tretter, angivelser og efterstræbelser, som idelig høres om udi Norge, hvorvel, naar man alting nøje efterseer, saa finder man, at saadant rejser sig meget af fremmede, der opholde sig udi samme Rige, hvilket dog tilskrives nationen allene.
Drukkenskab gik tilforn meget udi svang udi Norge, og er endnu temmelig udi moden paa endeel nordlige steder, men blant den største deel er den efter andre nationers exempel meget aflagt, saa at ingen tvinges meere til at drikke over sin formue. De som endnu continuere dermed, giøre det ikke saa meget af begierlighed til drik

25
og den smag de finde derudi, som at deres sammenkomster derover kunde være des lystigere, og glædeligere; Thi, naar de ere hiemme, leve de ædruelige. At de ere saameget paastaaende paa deres meeninger, regne nogle dem til dyd, andre til last. Jeg veed nok, at saadant udi almindelighed regnes for en last hos de artigste nationer, blant hvilke den største dyd er at sige ja til alting. Saadanne folk vare de Græker udi gamle dage, om hvilke Poeten:
Qvicqvid adulandi gens prudentissima laudat, Sermonen indocti, faciem deformis amici.
Derfor vare og samme folk meget elskede, og holdte for de artigste og meest moraliserte. Saadanne ere og nu omstunder de fleeste nationer, og finder man derfor faa skribentere blant de saa holdte polerte og artige folk, der tale vel om Cato, men de fleeste sætte ham udi classe med Timon Misantropos til Athenen, og afmale hans dyd og bestandighed, som en egensindighed og haardnakkenhed. Herved maa dog nøje i agt tages, at nogle staae saameget paa deres meeninger, eftersom de bilde sig ind, at have ret, og ville heller være forhadt af folk, end sige andet end de tænke. Andre giøre det, efterdi dem synes haanligt at give sig tabt, og drives til den bekiendelse at have vildfaret, hvilket ikke kand rejse sig af andet, end af hofmod, og derfor er en stor last, som findes allerhelst hos de saa kaldte lærde folk, der dog skrive saa mange skiønne bøger derimod. At de Norske ere saa meget paastaaende paa deres meeninger troer jeg hos de fleeste at være en ærlighed, hvilken dyd er bemelte nations rette character og kiendemerke, som alle fremmede, der omgaaes med dem, tilstaae. Ellers fare de ikke meget vilde, som tillegge de Norske folk samme character, som indbyggerne udi Engeland; at det, som kaldes middelmaadighed, har liden sted iblant dem, men de som ere goode, ere i en høj grad goode, og de som ere onde i høj grad onde.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Finnerne er et groft og vildt folk, hvorvel ikke saa barbarisk, som de af fremmede blive afmalede, thi der findes mange, der forarbeyde adskilligt konstigt med deres hænder, hvilket andre maaskee ikke kunde giøre dem efter. Der ere tree slags saadanne Finner, Norske, Svenske og Moskovitiske. De norske Finner eller indbyggerne
Finlappernes art og natur.

26
af det land, som i Norge kaldes Finmarken, ere tvende slags, Søe-finner og Lap-finner; De Søefinner boe ved havet og nære sig af fiskerie som andre Norges indbyggere sammesteds, saa og af skibsbygning, som jægte og baade, hvilke de for en ringe ting bygge. Field-finnerne have ingen visse boliger, men flytte hid og did, lige som dem lyster. Deres rigdom bestaar mestendeels udi rhensdyr, hvilke af dem tæmmes, og tiene dem baade til klæde og føde: Udi Skytterie have de fast ikke deres lige; Thi, saasom jorden, de boe paa, giver formedelst den sterke kuld og snee ingen grøde, og de derfor maa nære dem af vildt, have de naaet stoor fuldkommenhed udi at skyde. De jage og skyde elsdyr, los, maar, ræve, biørne og ulve, hvoraf de bringe meget foorverk til veje, som de føre til stranden og sælge til kiøbmænd. Deres rhensdyr leve mestendeels af mus paa biergene, hvilket foraarsager, at Finnerne ingen visse boliger have; Thi, saasnart saadan mus er fortæret, maa de flytte hen til et andet sted, imidlertid vorer andet op igien, saa de efter nogen tid kand komme tilbage; Af disse sælge de melk og ost til andre, og derved samle penge, foruden af deres skytterie, saa der findes mange, som holdes formuende og anseelige folk iblant dem. Man skulde vel tænke, at det var latterligt at samle midler paa de steder, hvor den ene kand stiele fra den anden, men, omendskiønt der ingen Øvrighed er, ej heller kand være iblant dem, efterdi de have ingen visse boliger, men flytte hid og did, og ere undertiden paa denne side, undertiden paa hin side fieldet, saa dog hører man fast ikke, at den ene berøver den anden sit gods og ejendom, og er det med dem som Trogus fortæller om de Schytter: Nullum crimen apud eos furto gravius: qvippe sub dio viventibus qvid reliqvum esset, si furari liceret. - - -
Hvad deres religion er angaaende, da er den ikke alt formeget orthodox, dog maa man nøje overveje det, som faa skribentere have i agt taget, at der er stoor forskiel paa de Field-finner; nogle af dem holde gemeenligen til paa de steder, som ere nær ved Øvrigheden, og have ofte omgiengelse med andre Norske, komme ogsaa til de stoore markeder for at forhandle deres vahrer og aflegge deres aarlige skat, og som de fleeste af dem forstaa norsk, gaae de til kirken og nyde sacramenterne paa visse tider om aaret; De andre
Religion.

27
derimod, som ere længere oppe til fields, ere temmeligen usynlige for de Norske, og, saasom de forstaaer ikke andet end finsk; kand man slutte, at det maa være slet bestilt med deres Christendom, hvorom de ingen kundskab kand have end af det, som de, maaskee, have hørt af de andre Finner, der omgaaes med de Norske. Om disse folk kand man sige, at de leve ligesom in statu naturali, omendskiønt nogle ville sige, at der ere visse folk iblant dem, som ere ligesom øvrigheds personer, hvilke endeel kalde Finne-konger, andre Finne-laugmænd, som jeg dog troer ikke andet er, end de personer iblant dem, som ere meest bemidlede, og derfor kunde være udi den anseelse og authoritet, som man foregiver arbitri eller opmænd vare paa visse steder, førend regieringer bleve oprettede
Finske sprog.

Det er synderligen merkeligt med de Laplænders sprog, at det haver fast ingen affinitet eller overeensstemmelse med de andre sprog, som de Norske, Svenske og Moskovitere deres naboer

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

bruge, hvilket, noksom giver tilkiende, at det er en synderlig nation, som er kommen til Norge og Sverrig fra langt bortliggende lande, og efter all anseelse haver været mester udi Norge, men siden er dreven til de nordligste steder, ligesom de valske eller gamle Britannier af de Engelske. Man kunde vel falde paa den meening, at saasom de Laplænder ere et folk, der ligge imellem de Norske, Svenske og Moskovitere, saaledes at de omgaaes med disse tre nationer ligemeget, saa er deres sprog et miskmask eller en sammenblandelse af svensk, norsk og moskovitisk, og meener derfor den svenske skribent Samuel Reen, at det heeder lapponisk, efterdi det er, som han siger, sammenlappet af allehaande tungemaal, men andre igien have merket, at de Laplænder ikke alleene have egne ord, men endogsaa synderlige talemaader som ingen overeensstemmelse have med deres naboers, Men de, som ogsaa ville separere det fra det finske sprog, som man taler udi Finland udi Sverrig, synes at gaa for vit; thi man kand klarligen see af de mange finske og laplandske ord, som en og anden have confereret med hinanden, at det lapponiske er ikkun en dialect af det Finske, hvilket sidste er iligemaade for os andre nordiske folk gandske fremmed og uforstaaeligt. Jeg haver engang confereret en svensk bibel med den store finske bibel, som er trykt udi Åbo, men haver ey kunnet finde et ord derudi, som haver kommet overeens med det

28
svenske; Mange ere udi den meening, at det finske sprog saavelsom det laplandske skulde have affinitet med det Tartariske, og derfore ogsaa ville slutte, at disse folk ere først komne her ind fra Tartariet. men, hvormeget de derudi fare vilde, kand sees af de ord, som en og anden haver samlet af finsk, saavelsom Tartarisk, og derved beviset, at der ikke ringeste overeensstemmelse er imellem de samme.
Forsmeente troldom.
Jeg vil her ikke tale om deres troldom, saasom saa mange skrifter derom ere publicerede, men ikkun dette løsligen merke, at jo nærmere man kommer mod Finmarken, jo mindre tales om saadant. Om der haver været noget saadant udi gamle dage vil jeg lade staae ved sit værd, vist nok er det, at nu omstunder ingen tør lade sig merke med saadant, ikke alleene af frygt for øvrigheden, men ogsaa, efterdi han ikkun vilde belees af dem, han truede at giøre ont med saadant, da de derimod tilforn derved kunde holde andre udi frygt og ave, og derforuden drive en temmelig vigtig handel med at selge for andre vahrer et baand med nogle knuder paa, ved hvis løsning søefarende folk bildte sig ind at faa god vind, item med at sige tilkommende ting, hvorved man seer, at endogsaa undertiden blant os en og anden spaamand eller falsk prophet kand fortiene sit brød iblant enfoldige folk. Det er langt fra, at jeg hermed vil sige, at der er ingen troldom til paa samme sted, men jeg vil ikkun alleene paastaae dette, at de fleeste historier som skribentere udi hobetal have skrevet derom, nu af fornuftige folk ikkun læses for tidsfordriv. Endeel, som af respect for adskillige fornuftige mænd, der have skrevet derom, ere faldne paa de tanker, at de Laplænder have giort meget underligt ved kraft af en magia naturalis hvilket videnskab de prætendere, at florere hos dem, og erindrer jeg mig ikke rettere end at have læset udi Morhoffs Polyhistor Cap. de Collegiis secretis, at der skulde være nu omstunder levninger af de store og subtile collegier for naturlige og hemmelige sager iblant de Laplænder, som fordum vare iblant de orientalske folk udi Chaldæa, Egypten og Indien, hvilket, om det var sandt, kunde det være en stoor ære for alle disse nordiske riger, og kunde Field-finnerne og Laplænderne ansees som Seminarier, hvorfra man kunde forskrive Doctores Philosophiæ Naturalis baade til Dannemark og Sverrig.

29
Islænderne ere fast af samme complexion, som indbyggerne af de nordiske steder udi Norge, fulde af ild og hidsighed. Man skulde vel tænke, at jo koldere luft jo meere tempererede og

lunkne folk, men det haver sig langt anderledes; Thi, ligesom efter naturkyndiges anmerkning folk ere indvortes hidsigere om vinteren end om sommeren, efterdi den naturlige varme, som om sommeren spreder sig ud i det heele legeme og alle lemmer, drives om vinteren af kulden meere tilsammen, og derfore er større indvortes udi et menneske; saa kand man af samme aarsag sige udi almindelighed, at jo koldere land, jo hidsigere folk. Og derfor raisonnerede den Normand ikke ilde, hvilken, da han blev adspurdte af en Spanier, hvorledes det kunde være mueligt, at norske folk kunde have meere courage og hidsighed, end Spanier og Italiener, efterdi de boede udi saa kolde lande, svarede han, at en Italiener maaskee havde meere courage og hidsighed, men den sad ikke paa det rette sted, thi de Norskes heele courage og hidsighed var af kulden dreven indtil marven og hiertet, da derimod en stoor deel hos de andre sat udi knæer og andre lemmer Den største svaghed som de Islænder inclinere til, er skiørbug. Der findes og saa mange der udi landet, som ere behæftede med spedalskhed, hvilken svaghed kommer ikke saa meget af luften, som af spiisningen; Thi man seer ogsaa, at den er temmelig gangbar paa endeel steder udi Norge, hvor indbyggerne nære sig fast alleene af fisk, som udi Island; Dog er samme svaghed ikke saa meget smitsom, som hvor den findes udi de varme lande. Jeg erindrer mig, at, da de spedalskes Hospital udi den stoore brand 1702 blev afbrændt udi Bergen, at de syge ginge længe iblant andre folk, uden at foraarsage nogen rædsel. Mange af dem forarbejde adskilligt artigt med deres hænder, besynderlig, udi træ.

Islændernes natur og egenskab.

Hvad lærdom og politesse er angaaende, da bilde fremmede sig ind af de mange daarlige relationer, der ere komne for lyset om dette lands indbyggere, at der udi Island er hverken Christendom, daab eller lærdom, og at de Islændere have fast intet andet menneskeligt end skabningen, men de fare derudi groveligen vilde; Thi der findes nu omstunder der udi landet adskillige fornuftige og lærde mænd; De fleeste, som have midler, rejse til Dannemark for at studere paa det Kongelige Universitet udi Kiøbenhavn, hvor de giøre

30

forunderlige progresser, og derved noksom give tilkiende, hvor store naturalier der ere hos samme Nation. Eendeel ere udi de tanker, at det er ikkun de beste hoveder, som blive skikkede her til Academiet, og at de, som ingen naturalia ere hos, blive udi landet, men det har sig ikke saaledes, thi de reyse alle uden forskiel, som have midler, og mange skiønne hoveder blive tilbage. Man kand besynderligen berømme hos disse folk, at de have været saa omhyggelige og flittige udi at skrive de nordiske bedrifter, item alt hvad som tiener til de nordiske historiers oplysning, hvorefter baade Danske og Norske udi disse sidste tider corrigere deres historier. De beste skrifter, som henhøre til den danske og norske historie, ere skrevne af üslandske skribentere baade udi forrige og dette seculo. Det er noksom bekiendt, hvor mange skiønne skrifter udi den materie fordum Kongl. Majest. Historiographus Thormod Torfæus en Islænder af nation har ladet komme for lyset, iblant andet for faa aar siden det stoore corpus historiæ Norvagicæ, som er et af de største verk, som er publiceret i dette Seculo, og har isige Archiv Secretaire og Professor Arnas Magnæus saadan samling af documenter, som henhøre til de gamle historiers oplysning, som fast ingen privat person i heele Norden, hvilket altsammen tiener til at confundere dem der have skrevet saa ilde om Island. Det synes sandelig, naar man efterseer udi historierne, at videnskaber og boglige konster velte sig fra et land til et andet, og stedse meere mod Norden. Udi ældgamle tider florerede de udi Egypten, Chaldæa og Jødeland, siden veltede de sig derfra til Grækenland, og fra Grækenland til Italien, hvor de nu igien daglig tage af, og derimod nu omstunder have ligesom sæde udi Frankrig og Engeland, og derfra sprede sig ud til de nordligste parter af Europa, endog til de lande, hvorom Poeten udi sin tid paa spotviis sagde:

De conducendo loqvitur jam Rhetore Thule.

Der ere tvende publiqve latinske skoler, een ved enhver bispegaard, hvorudi intet læses fra St. Hans dag til Mikkelsdag; Thi den tid gives disciplerne at reyse hiem til deres forældre og venner, fra disse skoler blive mange skikkede til Academiet udi Kiøbenhavn, og blive for deres skyld paa visse tider examina holdne. Konster og haand-

31
verke ere der ikke udi synderlig floor, hvorvel der forarbeydes udi landet, alt hvad som er til indbyggernes fornødenhed, og findes der endogsaa Guldsmede; Det er herved besynderlig at merke, at ingen mandspersoner der udi landet ere skrædere, men alle klæder forarbeydes udaf qvindfolk. Ellers anvende mændene deres meeste tid paa fiskeri, og qvinderne paa at forarbeyde uld, som findes der udi landet udi stoor mængde. Indbyggerne af den nordligste part udi Island holdes for de artigste og meest polerte, hvilket er tvertimod hvad som findes paa andre steder, det samme foraarsager ogsaa, at de have større tanker om sig end de andre, og deraf kommer det mundheld: Den Nordlandske Hoffart. Deres gemeenlige spiise er kiød og fisk, hvilken de tørre og bruge i steden for brød, efterdi landet giver hart ad lidet eller intet korn, deres meeste drik er valde; Der bliver dem ogsaa tilbragt fra Dannemark øll og i stoor mængde brændeviin, hvortil de ere synderlig hengivne. I det øvrige er det ikke gaaet Islænderne bedre, men værre end de Norske, i det at fremmede ukyndige skribentere have tilskrevet dem selsome egenskabe, og levemaader, nemlig: 1 At forældre giøre sig en ære af at lade deres døttre beligge af fremmede kiøbmænd, og at de som saaledes ere besovne ere mest agtede udi Landet. 2 At jomfruerne udi huuset række natpotten under bordet til fremmede som ere beskiænkede. 3 At de skylle deres munde hver morgen med urin. 4 at de have smaa diævle til deres tieneste, som vare dem ad om natten, naar det skal være dem belejligst at gaae paa jagt eller fiskerie. 5 at de sælge vind for penge, hvilket en skribent Blefkenius vidner meget alvorligen sig selv at være vederfaret, og den lærde Arngrim, som ellers giendriver samme skribents mange urimelige beretninger selv ikke nægter, men fortæller det saaledes: Islænderne, naar de om aftenen have mærket paa himmelen, hvordan vejrliget vil blive den anden dag, og at vinden vil blive god for kiøbmanden, som ligger rejsefærdig, gaae de hen til samme kiøbmand, begiære hans torklæde, hvor udi de mumle nogle ord, og derpaa slaaer en knude, at ordene ikke skulle løbe bort, og lade sig derfor af en Mons. Blefkenio eller andre deslige enfoldige mennesker betale. Folk som komme fra lange rejser undsee sig ikke ved at fortælle de urimeligste fabler, hvilke, naar man trætter derimod, de undertiden bekræfte med eed. Saaledes har en

32
iislandsk kiøbmand engang fortælt mig, at han saae en Islænder tage sine skoe af føderne, og at æde denne op, som det kunde have været et par pandekager, og da jeg ved rysten med hovedet gav tilkiende min vantroe, beseglede han historien med en eed, saa jeg derudover ikke havde et ord at sige derimod.

CAP. II.
Om landets beskaffenhed.

Hvad sig anbelanger disse landes beskaffenhed, da kand man med billighed sige om Dannemark, at det er et land, som ikke alleene kand føde sine indbyggere, men end og en stoor deel af sine naboer, hvilket blant andet noksom udviiser den store udførsel af korn og qvæg, som derfra aarlig skeer.
Landets beskaffenhed.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Siellands frugtbarhed bestaar mest udi byg og havre, hvilket udi samme province vorer udi saadan mængde, at indbyggerne ikke alleene kand have deraf til deres egen fornødenhed, men endog aarligen selge mange skibsladinge, saa vel til indlændiske, som til fremmede kiøbmænd; paa rug haver det og saa god forraad, dog ikke saa overflødig, at der af saadan mængde kand afhændes, som af byg, efterdi jorden ikke er saa sandagtig, at den til rug saavelsom til bygsæden er dannet. Af hvede derimod og erter er der ikke alt for stor mængde, hvilket nogle meene kommer ikke saameget af landets beskaffenhed, som efterdi indbyggerne ikke beflitte dem derpaa.
Siellands frugtbarhed.
Foruden sædejord findes der ogsaa udi landet skiønne enge og græsgang; item overalt eege og bøgeskove, den meeste skovegn holdes at være imellem Ringsted og Kallundborg, saa og imellem Antvorskov, Ringsted og Kiøge, samt imellem Kiøge og Wordingborg, udi synderlighed imellem Kronborg og Frideriksborg, og fremdeeles derfra paa

33
Side 33
paa en miil nær Kiøbenhavn, af hvilke skove Hans Majest. den største deel sig til sin jagt og vildbane har forbeholdet, hvilken egn fast for en idel dyrehave er at agte, formedelst den store mængde af adskilligt vildt, som der udi hobetal findes, saa tamme, at de for menneskernes nærværelse ikke vige tilside. Derimod er imellem Kiøbenhavn og Roskild, saa og imellem Kiøbenhavn og Kiøge ingen skove, hvorfore indbyggerne paa samme steder brænde mest torv. Hvad fiskerie er angaaende, da er der god forraad saavel paa strandfisk, som paa søefisk, hvilke tages af adskillige ferske søer, som findes udi samme land.
Af ovenbemelte omstændigheder kand sees, at Sielland er et got og frugtbart land, saa mange derudover ere faldne paa de tanker, at det formedelst dets sæderighed af de gamle er bleven kaldet sædesland, hvilket dog andre ikke ville høre. Omendskiønt landet, som sagt er, er begavet med saadan naturlig frugtbarhed, saa findes der dog paa adskillige steder øde og forfaldne gaarde, hvilket Arent Berendsen udi hans Dannemarks og Norges frugtbar herlighed har tilskrevet udi sin tid den saa kaldte vornedrettighed, hvorved enhver hosbonde havde magt, naar nogen hans gaard blev ledig, og ikke anden den til fæste begierede, da en hans vorned søn til samme gaard at tvinge, og med ringe forraad til dens avls fortsettelse derpaa at indsætte, hvilken tvang dem stor ulyst til deres arbeyde foraarsagede, saa at mange gaarde derudover bleve forfaldne og øde; hvorom videre paa et andet sted.
Vornede udi Sielland.
Hvad sig anbelanger Fyen, da holdes samme Province for den frugtbarste og herligste udi heele Dannemark, eftersom fast intet sted findes derudi landet, der jo haver sin beqveme agerjord, hvilken ikke er saa meget leeragtig som Sielland og Loland, men af højere marke, saa at vandet fra dem haver bedre fald, foruden byg og havre giver den den reeneste og klareste rug, som nogen steds findes udi Dannemark, og bringer en synderlig mængde af boghvede, paa hvilken sæd dette lands indbyggere beflitte dem særdeles meget, saa at der sees ofte heele bye-marke, som med idel boghvede ere saaede, og føres de skiønne boghvede gryn derfra til adskillige omliggende lande. Af frugt-haver er der udi landet en synderlig mængde, og ere besynderlig udi Dannemark bekiendte de fynske æbler, hvoraf aarligen
Fyens frugtbarhed.

34
udføres mange skibsladninger. Indbyggerne brænde der i landet meget torv for at spare paa skovene, som ikke ere af den størrelse, at de nogen idelig forhuggelse til ildebrand udi længden kunde tale; De anvende frem for alle andre Danske stoor flid paa bier at tillegge, hvortil og

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

landet med urter er vel forsynet, deraf kommer den stoore forraad paa den herlige fynske mød, som til vidt bortliggende steder føres, og af fremmede saa meget afholdes. Saadan landets beskaffenhed foraarsager, at alle forlange at boe udi Fyen, og findes der saa mange herregaarde, som i faa lande af lige størrelse.

Falster og Lolland.

Lolland og Falster ere de danske hvedelande; de give saadane erter, som fast ikke nogen steds have deres lige. Den store mængde af adskillig slags frugt, som findes udi disse smaa lande, er fast ikke at beskrive, besynderlig udi Falster, hvilket man med billighed kand kalde Dannemarks Frugt-have. Udi dette sidste land faar man ogsaa de saa kaldte manna-gryn, hvilke smage hart ad som stødte mandeler, saa at ingen anden gryn er at lignes dermed; Det heele land vrimler af hiorte, hinde og raadyr, hvilke ere saa tamme, at man kand gaa dem gandske nær, og have de Høylovlige Danske Dronninger, som dette land gemeenligen gives til livgeding, havt synderlig omsorg for at conververe de samme. Det vilde blive for vitløftigt, at tale om alle de smaa øer, af hvilke Langeland er den største og vigtigste, og kand formedelst sin skiønhed og frugtbarhed lignes ved Fyen, ja hvad agerjord er belangende, kand den ogsaa foretrekkes Fyens jord. Moen, Bornholm og Samsøe give god forraad paa lam og qvæg.

Amager.

Den lille øe Amager er af den beskaffenhed, at den besynderligen fortiener at tales om. Samme land er skilt fra Sielland ved en smal arm af søen og føjes til Kiøbenhavn ved en broe, som gemeenligen kaldes Christianshafns broe, det blev givet af Kong Christian den Anden til adskillige familier af Nord-hollændere, hvilke Dronning Elisabeth Keyser Caroli Qvinti Søster bragte hid udi landet med sig for at forsyne hoffet med smør og ost, hvilket samme folk vide besynderligen at omgaaes med, de beholde endnu deres gamle sprog, skik og klæde-dragt; og føre ind udi Kiøbenhavn, en stoor mængde af rødder og urter, besynderlig smør og ost, og derfor bliver landet ikke ubilligen kaldet Kiøbenhavns kiøkken.

35

Udi Jylland er stor overflødighed af korn, hvoraf en stor deel af Norge og andre steder bespises; item qvæg, som udi 1000 tal bliver bragt til Holland, dog er herved at merke, at det inderste af landet er ikke saa frugtbart, som det der ligger ved søekanten; Thi der findes adskillige heeder og udyrket jord, hvorpaa endnu sees agre, grundvolde og teil, hvilket noksom giver tilkiende, at samme steder tilforn have været beboede og dyrkede; Aarsagen til saadanne udyrkede pladser meenes at have været den stoore pest eller sorte død, som aar 1348 strakte sig fast over heele verden. Udi samme pest bleve mange byer her i landet ødelagde, men, at samme udyrkede jord ikke nu igien siden optages og dyrkes, er dens skarphed at tilskrive, hvilken er streng og ond at komme i brug igien. Jylland giver en synderlig mængde af heste, som i henseende til deres skabning faa steder have deres lige, item skiønne sviin udi stoor qvantitet; hvorfore man gemeenligen siger om Jylland, at det er det rette flesk og rugbrød land.

Jyllands frugtbarhed.

Fiskerie er der i landet overflødigt, og fanges en stoor mængde fiske saavel udi ferske søer, som ved stranden. De største og ypperligste ferske søer ere ved Skanderborgs Slot; Hvad strandfiskerie er angaaende, da er det af besynderlig vigtighed. Den fornemste og fiskerigste fiord ikke alleene udi Jylland, men udi heele Dannemark er Limfiorden, hvoraf ikke allene det ganske omliggende land kand bespises, men endogsaa mange skibsladinger til fremmede udføres, hvorvel ikke i saa stoor mængde som udi forrige tider. Dernest er Randers Fiord meget berømt, besynderlig for laxe-fangst. Ikke at tale om havfiskerie udi vester søen, hvorfra Jyderne bringe saa mange skuder ladne med fisk til landet. Af dette kand sees, hvad for et vigtigt land Jylland er, og at det ikke ubilligen kand kaldes et spiiskammer for andre omliggende nationer. Jyderne have fremfor andre Dannemarks indbyggere været et frit folk: Der findes udi samme

land mange jordegne bønder, som have deres egne fri gaarde, af hvilke de deres herskab ingen landgilde give, men allene ringe kiendelse, og dermed ere fri for anden besværing og udgift, undetagen de almindelige landskatter, hvilke de dobbelt imod andre fæstebønder pleje at give. Af dette kand noksom sees at Dannemark er et land, som haver

36

overflod af alt det som er fornødent til menneskers ophold, saa det udi den henseende ikke trænger til andre. Man kand ogsaa sige, at det er temmeligen folkerigt, hvorvel mange meene, der tilforn have været fleere indbyggere, grundende deres meeninger endeel paa de mange store heeder, som findes hid og did, hvilke man af adskillige tegn endnu kand see, at de tilforn have været dyrkede, item af de stoore udtog, som i gamle dage tid efter anden ere skeede af dette land, men af det sidste kand man ikke giøre saadant beviisligt; Thi, i hvorvel de Cimbrier saavelsom de Gother, Longobarder &c. ere komne først fra disse lande, saa kand man dog ikke sige, i hvor stort tal, thi det er rimeligt, at de have faaet stort tilløb af andre nationer, igiennem hvis lande de ere rejste, saa det er gaaet med dem, ligesom med en sneebold, hvilken jo meere den veltes, jo større bliver den; Mons. Molsworth meener, at fattigdom, melancholie og slet føde er aarsag, at der nu omstunder ikke ere saa mange folk, som tilforn. En selsom og latterlig meening! ligesom landet bragte anden føde udi gamle dage end nu omstunder, da derimod nu omstunder er den forskiel, at indbyggerne formedelst handelen kand afhændige det, som ikke kand fortæres af jordens grøde for andre fremmede sager, som tilforn her vare ubekiendte.

Norges beskaffenhed.

Hvad sig Norge anbelanger, da er samme land fast over alt ujevnt, steenigt og af haarde klipper og bierge, item moradser og udørkener og store vitløftige fielde, blant hvilke de fornemste ere. (1) Det store field kaldet Kølen, som strekker sig østen fra Guldal langs ud ved Trundhiems Lehn, Jemteland og Findmarken indtil havet, og haver ikke et navn paa et sted, som paa et andet. (2) Dovrefield, som er det højeste udi Norge og over 12 mile breed, det ligger midt udi landet imellem Christiania og Trundhiem, og deeler Norge udi tvende nogenledes lige parter, syndenfields og nordenfields. (3) Fillefield, som strekker sig fra Qvennesdalen ned mod Stavanger, og er over 8 eller 10 müile breed, forbemelte fielde med imellem og omkringliggende steder ere ganske øde og ufrugtbare, og formedelst stor kulde og idelig snee ikke kand dyrkes.

Foruden bemelte Fielde er der ogsaa bedre ind udi landet og ved søekosterne temmelig høje klipper og ujefnt land, men imellem samme klipper samt langst ud ved fiorder og elver ere mange slette egne

37

egne og gode kornlande, af hvilke endeel saa meget byg og hafre kand avles, at indbyggerne deraf uden tilførsel fra andre steder dem kunde opholde. Saadanne kornlande ere fornemmelig udi Agershuus Stift, de saa kaldte Oplande, som ligge langt til fields, hvor der findes baade gode agre og enge, Jederen og Ryfolk udi Stavanger eller Christiansands lehn, Vospræstegield og andre steder udi Bergens og Trundhiems lehn, men den øvrige og største deel af Norge behøver aarlig undsetning og tilførsel af kornvahre, rug, byg, erter &c. Besynderlig udi Findmarken, hvor aldeles ingen sæd haves, men indbyggerne nære dem allene af deres fiskeri, undtagen, Field-finnerne, som søge deres underhold af jagt og skytterie, thi den største deel, som tilforn er sagt, bestaar udi store field, klipper, ujevnt, steenagtigt og moradsigt land, og, omendskiønt blant saadane steder undertiden findes een eller anden gaard hid og dig liggende med ager og eng, saa er det samme dog ikke tilstrækkeligt til indbyggernes ophold. Derforuden er kornsæden besynderlig nordenfields megen vanskelighed undergiven af frost og kulde, som om foraaret foraarsager at kornet udi jorden bortfryser, og om høsten at det ikke kand blive

moed. Undertiden, naar tørre somre indfalde, forderves sæden af heder udi den hastige og store heede, som indfalder imellem klipperne. Udi vaade aaringer kand ogsaa byggen forderves af det meget vandfald, som kommer fra klipperne, hvilket altsammen ofte foraarsager dyr tid, og, naar ingen tilførsel skeer, stor hunger. Arent Berendsen fortæller om en dyr tid, som indfaldt udi det aar 1631 og varede til 1633 besynderlig udi Trundhiems lehn og nogle fogderier udi Bergens lehn, hvor indbyggerne malede bark til brød, og undertiden for snee ikke kunde komme af huusene at hente bark, saa at mange mennesker og qvæg derover bortdøde. Der er adskillige saadanne aaringer ogsaa indfaldne paa andre steder, saa at indbyggerne have blandet bark og meel sammen og deraf baget brød. Saadanne dyre tider meener Peder Clausen udi hans Norges beskrivelse at være aarsag til at indbyggerne have paafundet at bage flad-brød, eftersom samme brød paa tørre og sikkere steder kand vare over 20 aar, indtil der omsider komme smaa orme derudi, og da bliver det bittert. Paa saadant brød proviantere sig gierne de Norske paa eet eller to aar; Der er ellers en anden aarsag til at indbyggerne heller bage deres brød saa
Ulejlighed udi Norge.
Fladbrød.

38
tynde og flade, nemlig, efterdi der paa faa steder vorer rug, og den byg, som der findes, er ej ganske reen, nu skikker saadan meel, som bestaar af byg og havre, som gemeenligen kaldes samfæng, sig heller til flad brød, og smager langt bedre end udi det tykke brød; Indbyggerne have ogsaa den tanke, at det forstaaer langt meer, og derfor over alt betiene sig deraf.
Den mangel, som findes paa korn udi Norge, erstattes igien af adskillige andre herligheder, som landet er begavet med, hvilket foraarsager, at de Norske have langt større handel end indbyggerne udi Danmark. Thi først ere der udi landet allevegne store skove, besynderlig af eeg, fyr, gran og birk udi saadan overflod, at man kand aarligen føre en stor mængde af maste, sperrer planker og dæle, samt anden skibs og bygnings tømmer fast til alle Europæiske nationer, det fornemmeste tømmer og de meeste trævarer komme fra de østlige steder, saasom Mos, Dramen, Larvigen, Langesund &c. hvor indbyggerne nære dem fast alleene af deres skov-hug og sauge brug. Paa andre steder udi Norge gives der ogsaa tømmer, men ikke saa meget, som paa ovenmelte pladser, da derimod indbyggerne udi Bergens og Trundhiems Lehne beflitte dem meere paa fiskerie.
Træhandel.
Udi Bergens Stift fanges allehaande slags fisk udi god mængde, hvilke føres enten salte eller ferske til Bergen, og derfra igien mange skibsladinger til fremmede steder. Udi Trundhiems Lehn er fiskeriet endnu større, og ere besynderlig bekiendte de skiønne trundhiemske sild, som fanges Norden for Trundhiem udi saadan mængde, at deraf mange 1000 læster til fremmede føres og udskibes. Udi Nordlandene nære indbyggerne dem af intet andet end fiskerie, som mesten bestaar af torsk, langer og helleflynder, af hvilke de fast ingen salte, men alleene flekke og tørre, og siden udi store jægte føre til Bergen, hvor de igien bekomme meel, malt, humle, salt, klæde, jern, lærret &c. Fra samme Nordlande kommer ogsaa det saa kaldte raf og rekling, som er saadan stor delicatesse uden lands, item tran, som de bekomme af springhvale, hvilke indbyggerne viide, at indjage paa landet.
Fiskerie.
Laxefiskerier ere ogsaa paa mange steder udi store elve, som løbe udi havet, saa deraf en stor mængde af lax saltes og tørres, og til adskillige fremmede steder føres, blant alle laxefiskerier er Mandals

39

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

et af de største, thi der fanges aarligen en stor mængde udi den store elv kaldet gemenligen mandals elv, hvilken har stedse været holden for den fiskerigste elv udi Norge.
Metall.
Men den største herlighed udi Norge bestaar udi en stor mængde af metall og ertzgruber, som findes allevegne over det heele land. Og, saasom metallen er Norges største herlighed, holder jeg fornødent, at røre noget omstændigen om den materie. Ja førend jeg taler videre derom, vil jeg efter min vedtagen maade eftersee, naar saadane gruber først bleve opfundne, saa vel her udi landet, som hos vore naboer. Udi Taciti tider vidste man ikke, at Tyskland var saa riig paa metal, meget mindre Norge og Sverrig. Derom taler bemelte autor saaledes udi hans Germania Cap. 5. Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere, qvis enim scrutatus est? (i.e.) Jeg veed ikke om guderne af vrede eller af naade have nægtet de Tydske guld og sølv, dog kand jeg ikke sige, om der findes noget saadant udi Tydskland; Thi hvo har efterforsket det? Man finder ikke at være talt om tydske gruber og metaller førend udi Henrici Aucupis tider. Han aabnede allerførst metall-miner, ved Goslar, besynderlig de sølvminer, hvormed de Luneborgske Førster endnu continuere.
I gamle dage vare ingen bergverker udi Norge.
Første opkomst udi tydskland.
Den gamle saxiske krønike funden udi Oluf Larsens stervboed, som var borger udi Kiøbenhavn, tilskriver sølvminernes første opkomst Keyser Otto den Store med saadane ord. He van oc allererst dat sillever erce in deme lande to Sassen und waret noch. Maaskee han aabnede gruberne paa et andet sted end hans fader. Af saadane sølv-gruber lod Keyser Otto slaae de Penge, som de Meylænder spottviis kaldte Ottolini, men siden bleve tvungne til at kalde Ottoboni. Men saadant arbeyde gik meget besværligt for sig paa de tider, og blev der ikke uden eengang om aaret slagen mynt, hvorfore det er antegnet, som noget merkeligt udi det aar 1190, at Erkebisp Wichman af Magdeborg lod mynte tvende gange om aaret, saasom den samme gamle Oluf Larsens krønike bevidner

40
pag. 89. De silve Bisop Wichman van Megdeburg „was de erste de pennige twies imme jare let slan to Megdeburg."
Anno 1171 blev en hob miner opfundne udi Meisenland af Margrev Otto, hvoraf samme Otto samlede saadan rigdom, at han blev kaldet Otto den rige. Lidet derefter, nemlig 1189 blev udi det Biskopdom Minden fundne sølvaarer, hvilke Henricus Friderici I. søn udi sin Faders fraværelse paastod at høre til Riget. Siden ere tid efter anden nu hisset nu her opfundne allehaande slags metallgruber, hvorpaa de Tydske fra Keyser Otto den Stores tider have lagt stor vind, omendskiønt saadant arbeyde gik meget langsomt og besværligt for sig udi begyndelsen førend de bleve ret øvede udi haandværket. Herudover bleve mange fattige tydske Førster udi en hast rige og mægtige. Sigismundus Ertz-Hertugen af Østerige kom formedelst de Tyrolske sølvminer udi saadan anseelse, at han blev kaldet Sigismundus den Rige, da hans Fader tvert imod blev kaldet: Friedel mit der leeren Tasche. Derudover, for at udslette saadan spott, lod han tække en vis bygning med et tag af puurt guld, som kostede 200000 ungariske Ducater. Da begyndte de tydske bergfolk, at tage saa meget til i bergviidenskab, at de omsider overginge baade Spanier, Frankoser og Italiener, som længe havde været vante til at omgaaes med metaller, saa at disse maatte hente de saa kaldte bergknapen eller bergfolk fra Tydskland, saasom de holdte dem beqvemmere til saadant arbejde end deres egne. Saa at de nordiske lande, som udi Taciti tid vidste intet af saadant at sige, give nu saadan overflod af guld og sølv, at der er ikke folk nok til at grave det op; Thi der er ingen tvil paa, at jo meget endnu ligger skiult, som, om indbyggerne vare meere arbejdsome, endnu kunde komme for lyset.

Udi Dannemark er ingen bierge, hvorvel jorden efter nogles beretning, som have forsøgt at grave, ikke er ganske uden metall, men dog ikke udi saadan mængde, at det kand betale umagen, hvorfore man haver forundret sig over, at Pontanus udi hans Chorogr. haver talt; de inexhaustis varii generis metalli venis, eftersom udi vore tider ingen hverken kobber eller jernminer, langt mindre guld

41
Bergverkenes første opkomst udi Norge under Christiani III.
Kongsbergs sølvverk oprettet udi Christiani IV tid.
eller sølvminer graves. Udi Norge begyndte metall-gruberne først at drives udi Christiani III. tid ved Opslo, men med større frugt og fremgang udi Christiani IV. tid, og bragte en stor hob jern, kobber, sølv, ja endogsaa guld tilveje. Nu omstunder er det kommen saa vit, at Norge bliver meere anseet for dets bergverker, end all dets anden herlighed. Udi det aar 1695 blev førdt en puur sølvklump fra Norge, hvis liige nogen tid ikke har været seet. Tilforn var ogsaa bragt derfra til Dannemark en anden klump, som skattes paa 5000 Rigsdaler, som tillige med den anden ligger forvaret paa det Kongelig Konstkammer. I begyndelsen fandtes der udi minerne allene sølv mænget med kobber, som kand sees af Christiani III. privilegio givet participanterne 1539 til Odensee, udi hvilket aar Minerne synes først at være opkomne, og siden dag fra dag at have tiltaget. Thi aaret derefter udgif der en Kongelig forordning hvorledes skulde forholdes med kobber-metall som var riig paa sølv. Thi hidindtil var ingen puure sølvaarer fundne. Men det verk, som Christianus III. foretog, faldt siden og blev forladt, saa der er ikkun nogle rudera eller levninger at see deraf imellem Agershuuses Slot og Opslo. Christianus IV. tog sig for 1623 at lade opgrave de aarer udi Tonsberger distrikt, hvor de steile bierge ere, som skille Telemarken fra Nummedalen. Paa de bierge pleje omliggende bønder, at drive deres qvæg, og til den ende, for at vogte dem desbedre, oprejste smaa hytter. Udi ovenbemelte aar hændte det sig, at de som boe paa Settermarken og det sted, som nu kaldes Sølvbiergaas, faldte paa nogle klumper, som skinnede meget klart, hvilke de opgrove og fornumme, at de havde meget at betyde, saasom de ogsaa vare meget vigtige. Da de nu bragte saadant til byen, og solte det til Guldsmedene, kom det for øvrigheden, hvilken befvel, at de steder, hvor saadanne klumper vare fundne, skulde nøje randsages, og, da man var kommen ikke langt fra Herrestad kirke mod spidsen af et højt bierg, bleve de var en skinnende klump, hvorved laae en puur sølvaare, hvoraf de huggede et stykke, som vejede til et pund, og bragte det tilbage med sig. Da dette blev bragt for Kongen, lod Hans Majest. strax kalde bergfolk fra Tydskland, og drive minerne med stor frugt og fremgang, indtil der blev anlagt det sted for bergfolkene, som nu kaldes Kongsberg, hvorom videre siden.

42
Arent Berentsen udi hans Dannemarks og Norges frugtbar herlighed siger, at der ogsaa paa Hedemarken blev funden en grube 1630, hvorudi er udhuggen en haand-steen af fint sølv, item at der udi Eger og Tillemarken og have været sølv-gruber, hvoraf et centner ertz haver holdet 17 lod sølv, item at der er funden kobber og bly-ertz med sølv formenget, hvoraf centneret har holdet endeel 6, endeel 3 1/2 lod.
Guldminer fundne udi Norge.
Hvoraf ere slagne de saakaldte brille-ducater.
Udi Høystbemelte Christiani IV. tid bleve ogsaa fundne nogle guldminer. Den berømmelige Ole Worm siger udi hans Museo, at Johan Friderich von Lutichou Ober-berg-hauptman udi Norge fandt ikke langt fra Arendal en guldmine, hvilken da den blev proberet fandt man, at et centner gav 38 mark puurt guld. En anden guldmine blev funden 1646 hvilken af et pund gav 6 drachmas. Derforuden ere der ogsaa fundne guldminer ved Kongsberg. Af det norske guld

ere bleven slagne de ducater og halve ducater 1644, som ligge forvarede paa det Kongelige Konst-kammer. Da disse ducater bleve slagne, fandtes der nogle, der vilde nægte, at de vare myntede af norsk guld, foregivende, at der aldeeles intet guld var udi Norge, hvorudover Høystbemelte Konge, da han fandt en anden guldmine, lod han slaae 1647 de bekiendte ducater med en brille paa, som gemeenligen blive kaldet Brille-Ducater, hvorpaa er den inscription: Vide mira Domi. Disse sidste have iligemaade nogle understaaet sig at sige, at de vare slagne udi Tydskland paa den tid, da Kongen holdt det ulykkelig slag ved Lulther, foregivende at de Tydske ved den inscription; Vide mira Domi, vilde give tilkiende, at Kongen havde nok at bestille hiemme, og ikke burte bemøje sig med fremmede sager. Men hvor falsk og ugrundig saadan foregivende er, giver aarstallet tilkiende, nemlig 1647. og viiser, at derved ikke kand forstaaes det slag ved Lulther, som skeede saa mange aar tilforn. Dette siger Doctor Sperling udi hans Boreas, som har givet mig oplysning derudi, er den rette historie om denne bekiendte guldmynt, hvilken ingen med ringeste grund kand nægte, at den jo er slagen af Kong Christian den 4de og ikke af fremmede, paa hvilke omsider munden blev tilstoppet, da Høylovlig Ihukommelse Kong Christian den 5te fandt udi det aar 1697 den guldaare ved
Guldminer fundne udi Norge.
Hvoraf ere slagne de saakaldte brille-ducater.

43
ved Kongsberg iblant sølv-minerne udi den grube kaldet: **Die bestandige Liebe.** Hvoraf hans Majest. lod slaa ducater med disse ord af Job c. 37. v. 22. **Af Norden skal Guld komme den forfærdelige Gud til Ære.**
Ducater af Kong Christian den 5te slagne.
Foruden ovenbemelte metaller er der ogsaa fundne udi Norge adskillige rare steene, saasom ved Skeen og omkring ved Kongsberg, magnet og seil-steene, item af adskillige klipper nogle smaa klare og haarde steene, hvilke naar de blive slebne og polerede, kand tages af enfoldige folk for diamanter, hvorfore de ogsaa kaldes norske diamanter. Christal-steene i den store og ferske søe udi Hedemarken kaldet Miøsen, hvoraf her Peder i Undal har haft een, som har vejet 8 lod; ellers ere de i almindelighed saa store som hasselnøder, ikke at tale om kalksteene, veegsteene og qvernsteene, item ryg-glas og andet, som man haver vidst længe at sige af. Men udi dette Seculo haver Her Oberste Leutenant Lilienskiold viiset alleene af den egn, som han beboede hvad stort liggendefæ der maa være begravet udi de norske klipper; Thi Ao. 1702, da Bergens Bye var afbrændt lod han leede efter kalksteen for gode venner til deres huusers opbyggelse, og fandt ved den lejlighed marmor af differente sorter udi saadan mængde, at biergene fast ikke kand udtømmes, og efter forstandige Mænds vidnesbyrd er af saadan godhed, at endeel deraf giver italiensk marmor lidet efter; Han fandt iligemaade agater, christal de roche, brune saavelsom hvide granater og andre slags rare steene, desligeste jaspis af tvende sorter.
Rare steene og christal udi Norge.
marmor, christal og rare steene.
Omtrent 2de mile imod vesten til norden fra Sillejords præstegaard ligger et højt field, bestaaende af mørke-rød steen formenget med adskillige igiennemskinnende pletter og aarer; Samme steen er haardere end agat, og kand bruges til at slaae ild med bedre end nogen flint; Man holder den for at være en jaspis, efterdi den formedelst sin haardhed ikke kand arbeydes med jern eller staal, men maa slibes med smirgels, og poleres med tripol; hvorved den faaer en sterk glands ligesom agatsteen: Af denne, saa kaldede jaspis lod hans Excellence her Statholder Wibe udi aaret 1726, slibe et thee-bord, som Ao. 1727 til Kongl. Majest. blev nedsendt. Der findes ogsaa 2de høje fielde, kaldede Skorve Fielde, som bestaae af

44
af graa og hvid marmor, og strække sig fra Silliejordes præste- gaard udi Tillemarken mod vesten henved 1 miil udi længden. Imel- lem disse fielde flyder en liden elv ned til præste-gaarden, hvor den falder ned mellem hvide steile marmor-klipper, saa at dette sted synes meget belejligt til en marmor-fabrik at indrette efter Her Cancellie- Raad Rami beretning, som udi aaret 1726 efter Statholdernes ordre reysede til Tillemarken for at tage dette saavel som oven anfor- te field udi nøje betragtning. Nu rester at specificere alle værkene udi Norge.
(*Jern-værke.)* Af jern-værke befindes Norden-fjeldes, intet uden Mostemar- kens, som nu er lagt øde. -

Synderfjeldske, udi Agershuus Stift.

(1) Wigs værk udi Stange sogn paa hedemarken, som for man- gel af god malm for den største tid ligger u-drevet.
(2) Edzvold udi Edsvold sogn paa Over-Romeriget har samme be- skaffenhed, men ligger ellers meget belejlig; Til disse 2de værke føres malmen fra Schreenbierget over Miøsen.
(3) Hackedals værk paa Hadeland er bragt nu til endelig stand, og drives aarligen ved malm, som paa en miilvejs faaes.
(4) Oudahls værk, i Soloers fogderi, er et nyt værk, som nu paa nogle aar med skade har været i drift formedelst malmens u-artig- hed, hvoraf dog i qvantitet kand faaes, men er ej af nogen con- sideration.
(5) Berums jern-værk, som ældgammelt, er udi skiøn brugelig stand, og føres malmen dertil vesten fra Arendal, og fra en øe uden for Krageröe, og leveres ved Sandvigen, hvorfra det føres til vær- ket, som ligger en miil oven for overland.
(6) Mosse-værk, er et nyt værk, og bragt i skiøn stand, hertil føres malmen vesten fra.
(7) Dikkemarkiske værk, som støder til det Berumske, har været drevet af begyndelsen med malm, som der i Asker Sogn var fun- den tilligemed, en miil vesten fra, men nu er ophævet, og saavel som værkets andre gruber bleven udygtig og malm med kies bleven indsprengt befunden, værket bestaar ellers af kostelige bygninger, men for malmens skyld nu staar øde.

45
(8) Hassels jern-værk, et af de eldste trende miile oven for bragnes be- liggende, er i brugbar stand, og haver sin malm fra Ringeriget, saavelsom en kort vej fra værket paa hassel-gaards grund.
(9) Eidzfoss jern-værk i Jarlsberg Grevskab egn, beliggende giver ingen tiende til Hans Majest. Men Greven efter sine privilegier tager sin recognition fra Hausmans arvinger som det haver indrettet.
(10) Kongsberg jern-værk, er ødelagt Ao. 1705, efterdi værket tog skade ved skovene, som udi kull blev didført.
(11) Fossum værk, et lidet stykke fra Skeen beliggende, er et skiønt værk, hvor de beste canoner støbes, saasom malmen dertil er be- qvem og paa en kort vej tages fra gruberne der i egnen.
(12) Holdens eller Ulefos værk, paa den anden side noget over half- anden miil fra Skeen beliggende, er og i god stand, og haver sin malm langt vesten fra nemlig ved Arendal.
(13) Bolvigs jern-værk beliggende ved Herrestad elv, omtrent tre fierding miil fra Skeen, er et got lidet værk, og tager sin malm fra de steder, som det Holdenske.
(14) Det Laurvigske bestaar af tvende, nemlig det ved Laurvigen, og det ved Nes, som efter de grevlige privilegier giver en vis re- cognition til Arsenalet, men er et af de største og capitaleste i Norge, malmen føres dertil vesten fra og om Arendal, hvor baa- de malm i mængde faaes og af særdeles godhed.
(15) Egelands jernværk udi Christiansands Stift og Gierstad præ- stegield er et nyt værk, som synes at skulle blive til noget, for den commoditet, at malmen dertil haves paa en fierding og

det læn- ste en halv miil, som og derforuden længere vesten fra didføres kand. Det drives endnu under sine friheds aar.
(16) Bareboe eller Bosselands jern-værk tvende miile oven for Aren- dal beliggende, er et gammelt værk, og nu omstunder sat i tem- melig god stand, har sin meeste malm i nærværelsen, og resten hentes over land fra nogle gruber næst ved Arendal.
(17.) Lessøe værk udi guldbrandsdalen drives vel men er af liden vigtighed.
46
Kobber-værk.
Af kobbertværk findes efterfølgende:

I Trundhiems Stift.

(1) ere nye opfundne kobber ertz-skurfer udi det field kaldet Høyaasvarden liggende udi Floren i Selboe gield, hvorpaa er taget mutungs ræt af det Kongl. Berg-ambt i Trundhiem af Povel Madsen Holst, berg-skriver over samme Selboe kobber-værk den 26 Januarii Ao. 1713, er beliggende omtrent 6 miile fra Trundhiem.
(2) Er lykkens eller Meldals kobber-værk, beliggende i Svartemoder. Gruben er beliggende en halv miil derfra. Er et profitabelt kobber-værk for participanterne liggende omtrent halffemte miil fra Trundhiem, dertil reyses igiennem Orkedalen, som er en af de smukkeste egne der i Stikket; Paa vejen er en bakke af en urgemeen højde kaldet Koffe-bakken, ej uliig en vindeltrappe; Vejen dertil er langs ad den store orkedals elv.
(3) Er Røraas kobber-værk, beliggende 20 miile fra Trundhiem, dertil reyses igiennem Guldalen, langs ad den store Guldals elv op ad Holtaalen; Værket ligger ved de svenske grændser, og skal være optaget Ao. 1645.
(4) Er Qvichens eller indsets-værk, beliggende ved Sundset omtrent 10 og en fierding miil fra Trundhiem, gruben ligger i Christiania Stift, som grændser der med Trundhiems Stift ved Hoslabierg.

I Bergens Stift.

Er Aardals kobber-værk beliggende i Indresogn, kaldes ellers Aar- og Sem-dals værk, tilhører Kongen, som det har kiøbt for 36000 Rdlr.
Viitløftig beskrivelse over Kongsbergs sølv-værk
Nu rester at tale om Kongsbergs sølv-værk, hvilket, som det er Norges største herlighed, og det fornemste, hvorom udi dette capitel kand handles, har jeg holdet det værd, at tale viitløftigere, og med fleere omstændigheder derom end om nogen anden post, besynderligen, saasom mig af en meget erfaren mand udi den materie en accurat underretning derom er bleven given.
Kongsberg sølv-bergværk i Norge, som ligger paa Sandsverd

47
og Nummedals fogderies grund, 4 miile fra Bragenes imellem tvende elve kaldet Kobberberg og Jorndals elve, som flyde til den store elv kaldet Laugen, er Ao. 1623 først opfundet ved Jacob og Christopher Grosvold i Sandsverd, som vogtede deres qvæg, og saae, at det gedigene sølv visede sig klarstaaende udaf klippen, og efter at samme var taget i øjesiun, er dette Schurff kaldet Christianus Quartus.
Dets første oprindelse.
Hertil ere da fra de tydske bergsteder forskrevne adskillige bergfolk og bergkyndige, af hvis familier de fleeste nu ved værket sig befindende ere udsprungne, og hvorved tid efter anden de øvrige Schurffer og gruber ere blottede og opdagede, som vel i begyndelsen blev søgt ved Rutengiengeri, men strax derefter blev igien aflagt, og allene udi deres Schurfning observered fallene eller bergartene, som stryge paa en lang distance nord og søer, hvorover de ædle gienger

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

krydse fra øster til vester, som ellers er tvertimod erkiengernes strygning ved de tydske Bergverke, og allene synderlig haves et eneste exempel af den grube Gabe Gottes, hvor de kiesfalden har fuldt fra norden til synden, og befundet at være ædel, begiærlige.
Bergarternes egenskaber.
Gruberne og Schurffene samt deres bergarter separeres til tvende, nemlig: Oberberget og underberget, begge deele imellem Dahlsoved, hvoraf det øverste omtrent er paa en halv miil. Ao. 1624 var Højlovlig Ihukommelse Christianus IV. selv ved stedet samme at besee, og er denne dag endnu den steen at see, hvorved Hans Majest. spisede, nemlig ved det opreiste Ober-Kaars beliggende, og navnet derudi hugged. Oeconomien blev ordineret efter den maneer udi tydskland, og tog Hans Majest. adskillige til med-participanter, selvførende det øverste Gouvernement, men for at observere, at intet skulde bygges paa raf, men paa bergmands maneer, hvor nogen forhaabning var at see, haver Hans Majest. anordnet Oberberg-hauptmand og Ober-berg-mester, som Hans Majest. selv lønnede imod det, at han tog sin kongl. tiende og mynte-profit, men de andre betiente ved værket nøde deres gage af participanternes cassa, som der blev holden, og blev ellers en vis grube, som kaldes Armen-Grube, dreven for de fattige alleene, som midlertid gav skiønne indkomster til deres interesse og Casses formeerelse. Da nu en og anden misforstand imellem participanterne og betienterne indløb, og værket
Første participanter.

48
Frid. 3 udløser participanterne.
verket ellers tegnede sig til velsignelse, haver Hans Majest. Sal. Højlovlig ihukommelse, Fridericus Tertius Ao. 1661 resolvered at indløse sine medparticipanter, og en fierde part ansat til 6000 Rdlr. in specie, som og saaledes succederede, at naar tienden og mynteprofiten udelades (som bestod i dette, at Hans Majest. gav og betalte for hver mark fint sølv som verket leverede paa Christiania myndt 7 1/2 Rdlr.) saa var endda virkelig overskud det aar 1661. 15285 Rdlr. 60 ß.
Een og anden urolighed, som der ved stedet altid været haver, tilligemed det at verket faldt i slet tilstand, bragte det derhen, at Sal. Rentemester Muller Ao. 1673. blev skiødet Sølvverket med Inventarium og alt dertil liggende Gods for 80000 Rdlr.; paa hans vegne blev holden forvalter, som lod verkets drift og belegning ankomme paa bergmesteren med de andre betiente under hannem. Udi bemelte Mullers tid gav ellers verket nogle aar stor velsignelse, men siden er der en slet tilstand indfalden, ej heller var noget indskud at faae, hvorved alle gruberne, som skee burdte, kunde blive drevne, eller arbejdere og betiente lønnes, hvorudover verket ved betienternes klage for Hans Majest. Sal. Christianus V. Ao. 1683 blev bragt udi Hans Majest. hænder igien, og saaledes sat under Oberberghauptmand Schiortes Oberdirection.
Verket skiødes til Rentemester Muller.
Herved forblev det til aaret 1685, da Hans Majest. af sine egne midler maatte sætte verket igien paa fode, og til berghauptmand forskrive fra Hartz, Henrich Schlanbusch i Schiortes sted, hvilken og samme aar indfandt sig i landet, da Hans Majest. selv var der paa stedet. Paa hans forslag blev verket siden udi et og andet forandret, blandt andet, at da Oberbergamtets forretninger tilforne allene bestoed at dømme udi justitiens sager, som faldte imellem verkernes proprietarier og hvis fra bergretten ved sølvverket, hvorudi bergmesteren præsiderede, kunde der indkomme, blev Overbergamtsretten forflyt fra Christiania til Kongsberg, og samme ret i begyndelsen beklæd med berghauptmanden og bergraad Fleisker allene tilligemed en Oberberg ambtskriver, der førte protocollen, men underretten betient af Oberbergamtskriveren, indtil Ao. 1689, at Fleischer qvitterede og Hans Majest. anordnede et complet ober- og underbergamt af adskillige personer, baade for justitien og til verkets
Falder i Kongens hænder igien.

Oberbergamtet forflyttes fra Christiania til Kongsberg.

49
anstalter collegialiter at forrette; blev dog ej flere omsider virkeligen brugte her udi end berghauptmanden og overbergamtsforvalteren, en Assessor, som var tillige bergmester, og bergamtskriveren, som fik tilligemed cassen at forvalte.
Med hvad fremgang verket er dreven.
Hvad nu angaar directionen i sig selv, saa udfaldt den saaledes fra Ao. 1686 til 1689, at endskiønt adskillige steder havdes velsignelse af ertz, kunde dog indtægten ej forslaae hvorover Hans Majest. imidlertid Ao. 1690 ikke alleene til verkets sublevation maatte henlægge jernverkernes tiende, som aarligen bedrog sig til 2500 Rdlr. 60 ß. item endeel kobber accise udi 3de aar til 782 Rdlr. 60. ß. men endog derforuden maatte indskyde 6616 Rdlr. 91 ß. item, da mynten fra Christiania Ao. 1686. blev forflyt og indrettet paa Kongsberg, lade alt sin tiende og mynte-profit, som deraf skulde komme, ligeledes underløbe verkets indtægt og udgift uden nogen særdeles beregning. Man tilskriver den slette oeconomié aarsagen dertil, hvorudover der blev og holden en commission til undersøgning af Vice-Stadtholder Hoeg, Etats-Raad Lund, Rosenkreuz, Hassius, Bockman og Gorresen, som endnu denne dag kaldes den store Commission, formedelst de mangfoldige ting, der underløbe imellem betienterne, og derefter paafuldte den reduction udi lønnen med videre for arbejdere og betiente, som først igien Ao. 1699 af vor nu regierende allernaadigst Konge til deels blev forbedret.
Adskillige forandringer ved administrationen.
Fra bemelte aar 1689 har verket saa continueret under denne direction til aarets slutning 1704, da berghaubtmanden ved døden afgik i Januarii maaned. Ao. 1705 blev de 4 næste betiente, nemlig bergmesteren, bergamtskriveren, hytteskriveren og hytteinspecteuren, committerede til verkets direction, som continuerede først til 1709, da bergmesteren døde, i hvis sted Her Etats-Raad Gabel, som Assessor blev ordinered, og med de andre fremdeeles blev derved, indtil Ao. 1710, at Visum in Septemb. kom til Kongsberg for bergverkenes tilstand i landet at examinere. Imidlertid vare adskillige skrifter indkomne til Hans Majest. og Ao. 1708 en Inspecteur eller Fischal var ordinered, hvorpaa denne forandring fuldte, at tvende af disse committerede bleve forfuldte med arrest, og fra deres embeder removerede, som dog siden Ao. 1716 den 3 Aug. ere blevne kiendte usyldige og frie af Højeste Ret. Vistrum

50
traadde saa til directionen, som Oberberg-Raad med Etats-Raad Gabel og Berg-mesteren, som da fra Tydskland var forskreven, men siden derfra tog sin afskeed; og til Oberdirection var Hans Excellence Lovendal med Slotslovens Deputerede anordnet, som Ao. 1711 forhvervede et nyt reglement, da Lovendal qvitterede landet, qvitterede og Vistum Ao. 1713. Da indfaldt igien denne forandring, at Oberbergamtet skulde bestaae af Etats-Raad Gabel som Berg-Raad, item Johan Ludvig Schlanbusch, og bleve ellers udi Oberbergamtet tilføjede som Assessores, nemlig Koppe, som derforuden var Inspecteur og Bergambtskriver, item Berg-Secreterer Edinger, Casserer Weichart, Ober-Einfahrer Adam Ziener.
Fra Ao. 1705 til 1710. ere først adskillige bygninger af nye opsatte, vandledningen sat i stand med kostbare damme, og hvad videre dertil behøves, hvormed og siden den tid er continuered, og verket nu saa stærk belagt, at der udi arbejde virkeligen over 1200 mænd findes.
Circumference findes ingen anden til verket end allene Nummedahl og Sandsverd Fogderies distrikt, som allene maa giøre kiørselen til verket af kull, setteved, bygnings og saugtømmer med meere, som bliver ved en Holstførster udviiste udi verkets egne og derom liggende proprietairers skove, og allene til hytten og gruberne over 5000 læster kull, samt over 8000 favne setteveed derfra aarligen bruges, hvorved skovene meget aftage.

Intet vist facit kand giøres paa noget aarligt sikkert overskud, først fordi disse ædele og riige ertzer falde fra og til nyreviis i giengerne, og ikke have den bestandighed, som de slette og ringe ertzgienger i Tydskland, formedelst grubernes dybhed udfodres store omkostninger paa belegningen og vandets fremførelse til machinerne, som holde vandet ude, eller til pumps, at arbejdet derudi kand forsættes. (3die) Hvor mægtige gienger og haab der end er til ertz skal gruberne alligevel med store bekostninger drives, indtil GUD giver sin velsignelse, endskiønt paa mange aar ikke en ertzstuffe kunde deraf findes, Thi det slaar ikke fejl, at ertz viiser jo paa ertz, og falder ofteste taube mitteler eller en art af død steen for, som afskiærer giengerne eller ertzen, som man har exempel udi SEGEN GOTTES grube,
Kongsbergs miner rige men ubestandige.

51
grube, der nu omstunder er af perpendiculaire dybhed over 170 lechter, og eengang i 7 aar ikke har givet en skilling, da den ellers saa ofte har frelset allene verket for gield med saadan gedigen og overflodig velsignelse, at derfra mange 100 ℔ riig ertz en uges tid er nedbragt til smeltehytten, saa at velsignelsen alternerer, snart i dag udi een, og i morgen i en anden, thi om bestandigheden skulde haves, da var intet værk i verden til, som dermed skulde kunne sættes i lighed.
Adskillige nye gruber opfundne.
For nogle faa aar siden ere opdagede adskillige steder udi Nummedals fogderie, hvor sølv-ertz findes, som følger:
(1) Omtrent for 8te aar siden blev funden sølv-ertz paa den nordre side af Lauen-elv henved en fierding miil fra Kongsberg, hvor der blev anlagt en grube, som kaldes FRIDERICUS Quartus.
(2) Fremdeles udi aaret 1722 fandtes gedigen sølv udi en klippe henved 1 miil imod norden fra Kongsberg, som ved skurfning befandtes saa riig, at der udi aaret 1725. blev en grube anlagt og bebygt, hvoraf udi samme aar erholdtes sølv for meere end 30000 Rdlr. Denne grube blev kalden efter vor nu regierende Dronning ANNA SOPHIA.
(3) Ao. 1723 fandtes atter en sølv-aare hen imod halvanden miil nord ost fra Kongsberg, som ligeledes blev eragtet bygværdig, formedelst sine ædle faller og rige anbrucher; Denne grube blev kaldet Neues Glück.
(4) Ao. 1726 er opdagen sølv-ertz udi et vildt graberg henved en halv fierdings vey vesten fra for bemelte Frid. iv. grube, hvor udi begyndelsen fandtes gedigen sølv, mittel-ertz og scheid-ertz for nogle tusinde Rigsdlr. men som den ikke lod sig ansee til nogen bestandighed udi ædle faller eller gange, blev arbejdet derpaa ey længer continueret end saavidt sølv-ertzen kunde stoppe bekostningen.
(5) Udi samme aar nemlig 1726 blev funden en sølv-aare imod vesten omtrent en halv miil fra Jordals elven strax ved Lauen udi Nummedalen, nest ved en plads, som kaldes Trollerud; dette sted lod sig af sine ædle faller antegne til at kunne blive beqvemt til en bygværdig grube, men, som det i begyndelsen vilde udfordre en temmelig stor bekostning for at bringes i stand, og fordi berg-cassen ikkun var i slet tilstand, saa er ikkun lidet arbejde derpaa blevet anvendt.

52
Ao. 1728, er ved en gaard, kaldet Dunserud, liggende omtrent 1 miil i østen fra Kongsberg, af ny opdaget sølv-ertz, som tegnede sig til at kunne give nogen god gevinst i fremtiden; men der fattes de midler, som dertil udkræves.
Sølv-erten er af større strækning end man for 10 aar siden har troet.
Af ovenstaaende poster kand fornemmes, at sølv-ertzen findes af langt større strækning og paa mange fleere steder, end man tilforn haver forestillet sig: Thi for 8 a 10 aar siden har man vært i tanker, at sølv-ertzens faller og gange vare indsluttede udi det eene field, som ligger vesten

ved Kongsberg mellem de 2de elver neml. Jordals elven og kobberbergs elven; Men nu er den paa nogle aars tid, som forhen sagt er, befunden at strække sig baade mod norden og østen fra Kongsberg udi andre store fielde som fra de gamle Sølv-berge med elver ere gandske separerede; og dette giver haab om at endnu langt fleere sølv-aarer udi længere strækning og udi andre omliggende Fogderier kunde med tiden vorden opdagede, dersom ikkun aarlig bleve anvendte nogle tilstrækkelige bekostninger paa skurfning for at komme i bedre erfaring om berg-arternes rette strøg og gang.

Rudera af et ældgammelt sølv-værk udi Tillemarken.

Udi øvre Tillemarken findes adskillige dybe berg-gruber; Omtrent en fierding veys fra disse gruber sees en stoll, uddreven under foden af bierget til at udføre vandet; disforuden ere ved de der udi nærværelsen faldende vandbekke nogle after-houge til siune, som give tilkiende, at der fordum have været pukverke indrettede; Men disse Afterhouge saavelsom berg-hallerne ved gruberne, ere nu gandske med mus og græs begroede: Og af alle disse kostbare indretninger kand sluttes at der udi ældgamle tider maa have været et sølv-værk, hvilket paa samme maade har været drevet, som Kongsberg sølv-værk nu omstunder drives: ellers findes allevegne heromkring skiønne anviisninger af berg-arter fast af lige beskaffenhed, som ved Kongsberg, saa det er venteligt, at der maatte findes sølv-ertz, om det blev eftersøgt; Men derimod er udi nærværelsen ingen skov til tømmerverk eller brændeved at bekomme: Thi der er intet at see uden de bare klipper, hvor aldrig skov har været eller kand vore. Alt dette haver Bergmesteren Adam Ziener paa Kongsberg udi aaret 1726 examineret, derhos berettende, at han selv tillige med en deel kyndige bergfolk for nogle aar tilforn havde reyst omkring udi bemeldte Tillemarken og taget det altsammen udi øjesyn.

53

Herved maa jeg erindre 2de ting, som falder forunderligt, (1) at der aldeeles intet findes skrevet om disse berg-gruber, da dog de endnu siunlige rudera giver klarligen tilkiende, at det haver været et meget kostbart og vidløftigt verk, fast af større vigtighed end Kongsbergs sølvverket nu befindes. For det (2det) Hvorledes saadanne dybe gruber, samt den vidløftige stoll med nogen fordeel kunde drives udi de haarde fielde, eftersom tømmer og brændeved med stor bekostning formedelst vejens længde og besværlighed maatte didføres, med mindre man maatte giøre den slutning, at ertzen enten maa have været meget rig paa sølv, eller og at sølvet paa de tider maa have været udi langt højre priis end det nu er.

Betænkning derover.

Islands beskaffenhed.

Dette maa være nok talt om Dannemarks og Norges herlighed. Hvad Islands beskaffenhed angaar, da er det saavelsom Norge fuld af steen og klipper. Det middelste af landet er ikke bebygd, men indvaanerne boe alle ved søekanten og de salte rivierer, hvoraf endeel strække sig nogle miile op udi landet. Udi landet, som sagt er voxer intet korn, men deraf bliver udi meel en mængde didhenførdt fra kiøbmænd udi Kiøbenhavn til de fornemste folks brug men de gemeene bruge i steden for brød tør fisk og kiød; der kastes ellers op af havet et slags sødt græs eller tang kaldet gemeenlig sølv, hvilket fattige folk tørre og bruge i steden for meel eller brød.

mangel paa korn.

Nogle holde for, at Island udi gamle dage har været meget frugtbar. Saa der ikke allene har voxet korn; men landet har ogsaa været fuld af skiønne skove; saa at man endnu kand see dybe rødder af træer, hvor skov har staaet; Men nu er der hverken korn eller træer. Dog blive ved foraars tider afdriviis did hendrevne adskillige træer, som Islænderne betiene sig af, saavel til deres Huuse, som til at brænde tillige med torv. Naar derfor saadan driviis kommer fra Norden og støder der paa landet, løbe indbyggerne did hen, saavel for at søge træer, som for at fange biørne, ulve og reve, som paa samme iis did henføres.

Den mangel, som findes paa korn, er stattes igien ved skiønne græsgange, som foraarsage at landet har stor forraad paa qvæg, melk og smør. Der findes intet metall udi Island, men en stor mængde gange af svovel, som det brendende bierg Hecla skyder fra sig; hvorfore der føres svovel fra de havne, som ere nærmest ved samme bierg.
skiønne græs Svovel.

54
Falkefangst.
føres og fra Island en stor mængde af falke, hvilke Islænderne fange og overlevere til Kongens falkenerer, hvilke betale for hver falk 5. 10. 15. Rdlr. lige som deres tegning er kostbar til. For stykket af de gandske hvide gives 15. Rdlr. hvilket er en satt bestandig taxt. Disse falke forære H. M. til Keiseren, Kongen af Frankrig og adskillige andre Potentater, hos hvilke de ere udi stor priis. Der findes de aasringer hvorudi et skib har bragt over 120. falke med sig, hvilke om de alle blev saalte, kunde deraf paa visse steder giøres temmelige summer penge. De fanges udi garn hvorunder andre fugle, som ryper, sættes til lokke maade; thi naar falken slaar efter dem, bliver den hængende udi garnet.
Fiske og slagterhavne.
Udi Island ere steder, hvor hver kiøbmand haver paa den, ham udi sin forpagtning forundte havn, huuse, hvilke af indbyggerne kaldes kiøbstæder. Disse forpagtede havne ere 24. i tallet, neml. 17. Fiske og 7. slagterhavne. Omkring landet findes sinaa beboede øer, hvor af westmans øe er den fornemste. Den bliver gemeenligen her udi landet i skriffter nævnet a parte saaledes: Island og Westmansøe, hvilket dog kommer indbyggerne lige saa underligt for, som det vilde forekomme Siellandsfarer, om man vilde sige Sielland og Amager; paa Westman øe ligger en havn, der ligeledes som de andre, mod en aarlig afgifft bliver befeilet.
Hvad Island yder.
Island er ikke saa mavert, at det jo dog giver smukke indkomster; De fornemste bestaae først i den forpagtnings afgifft, som aarligen svares. (2.) For hvad som udi specie af klosterholderne udaf de siden Reformationens tid til kronen hiemfaldne klostere hver St. hansdag betales. (3) I afgifften af endeel strøe gods der i landet hans Majest. tilhørende. (4) Den af Syslerne faldende og til particuliere folk for deres livstid forpagted afgifft. (5) Indkomster af de kongelige baade. (6) Af de forhvert Syssel aarligen leverte 138 1/2 allen vadmel, de af alle Syslerne beregnede 892. par strømper, og af Sneefields og Arnestappens Syseler indkommende 172. skippund fisk. Derforuden ere uvisse indkomster, som bestaae udi sagefald og fæster, naar Syslernes eller Klosternes forpagtninger ere til ende, som allene bortfæstes for ens livstid, dernest de Kongelige 15. inventarii baade, af hvilke udroerne, for hvis dermed fiskes, have at giøre regning; Endeligen overskudte

55
skuddet af widøes kloster, som ej er bortforpagted, men dets indkomster største deels anordnede til de fattiges underholdning. Herforuden oppebærer landfogden paa Kongens vegne adskillige smaa tiender. Hvad andet mærkværdigt er om Island henføres til andre Capitler.

CAP. III.
Om Regieringen.

Oprindelse til Souverain-Regiering.
Saasom Autor til det skrifft, kaldet Danmarks tilstand, som den var udi det aar 1692. synes at have publiceret samme skrifft besynderligen for at anfegte Souverain-Regiering udi almindelighed, holder jeg det ikke gandske ufornødent, at tale noget om den materie, førend

jeg begiver mig til den Danske Regiering in specie, og at examinere de ord, som han begynder sin prægtige fortale med: Liberty and health are the greatest blessings mankind is capable of enjoying. Frihed og hilsen ere de tvende største herligheder mennesket kand nyde. Jeg bekiender at fast alle mennesker af naturen ere tilbøyelige til frihed og independence, men deraffølger ikke, at den samme er dem tienlig, vare menneskerne ingen passioner undergivne, kunde samme Autoris meening synes at være uimodsigelig; men, saasom menneskerne selv have fornummet, at dem var ikke tienligt at leve udi frihed, have de først indgaaet Societeter og anrettet Regiering, hvorved den naturlige frihed er bleven indskrænket meere og mindre, ligesom fornødenhed det haver udfodret, herud af have oprindelse de mange slags Regieringer, saasom Democratier, Aristocratier, Monarchier. Mit forsæt er ikke her at examinere enhver slags Regiering udi særdeleshed, og at ligne den ene med den anden; det haver end ogsaa de gamle talt saa meget om, at der fast nu omstunder ikke kand siges meere om samme materie. Jeg vil ik-

56

kun allene løsligen merke dette, at den tilfælles Sikkerhed, for hvis skyld menneskerne have oprettet Societeter og indstiffted stæder, ikke kand erholdes fuldkommeligen uden ved Souverain-Regiering, og at de saa kaldte fri Republiqver ere gandske ikke tilstrækkelige dertil. Nogle ville vel holde saadan meening for uriimelig og daarlig, besynderlig de der af Grædske og Romerske skribenteres idelig læsning have faaet saadan høy idée om de saa kaldte Republiqver; men omendskiønt bemelte skribenteres forsæt have været at forsvare den Regiering, under hvilken de have levet, saa kand man dog klarligen see udi hvilken elendig tilstand samme Republiqver vare; betragter man nøje Athenen, da finder man, at den gyldene frihed foraarsagede saadane ulykker i samme stad, som fast ikke kundebeskrives, som gamle skribentere ikke have kunnet nægte, men have tilskrevet samme ulempe andre aarsager, ej udi agt tagende, at den herlige og uskatterlige frihed, som de lofftede op til skyerne, var alleene aarsag dertil.

Frihed er skadelig.

Exempel derpaa af den Athenienske Republiqve.

Naar var samme stad fri for oprør? hvor offte blev ikke Regieringen forandret? hvor skadelige love bleve der ikke givne for at undertrykke dyd og tapperhed? hvad hvar aarsag til den saa kaldte Ostracismus til Athenen, eller Petalismus udi Syracusen, hvorved alle de, som ved deres store dyd og meriter havde forskaffet dem anseelse, bleve umenneskeligen drevne i landflygtighed? hvad var vel endelig anden aarsag til, at Athenen saavelsom heele Grækenland komme under fremmet herskab, end samme Frihed? Betragte vi Rom, da finde vi, at samme frihed var aarsag til alle de ulykker og blodsudgydelser, som skeede sammesteds, hvilket altsammen de Romerske skribentere have iligemaade tilskrevet andre aarsager, som visse personers ondskab og Ambition, der have præfereret deres egen interesse for Republiqvens velfærd, ej udi agt tagende, hvad menneskerne var for Creatur, og at det var dem ikke mueligt at leve i frihed.

Item af den Romerske Republiqve.

Ingen tænkte at frihed var aarsag til saadan ulempe, men mange faldte paa de tanker undertiden at det kom deraf, at der ingen ret ballance var imellem adelen og de gemeene, hvilket de endelig søgte at remedere, men derfor blev det ikke bedre; den stoore confusion varede stedse, hvorvel den ikke saa meget lod sig see, da Republiqven var endnu udi ringe anseelse og havde saa mange udvortes fiender, som undertiden holdte de Romere udi samdrægtighed, naar ingen slags

57

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Regiering hverken Aristocratie eller Democratie, hverken Consules eller Tribuni kunde hielpe. Men, da Republiqven begynte at faae sine udvortes fiender af halsen, og ikke længere frygtede for deres naboer, brød omsider den lue frem, som længe havde ligget skiult under asken, og begynte da de borgerlige krige og store blodsudgydelser, som syntes gandske at ville ødelegge det Romerske folk, saa derfore øjnene omsider aabnedes paa mange, endogsaa dem, der mest havde været forblindede og indtagne af det søde og bedragelige friheds navn, saa at de omsider saae, hvor høyt fornødent det var dem, at Regieringen maatte forandres, og en absolut magt overdrages een person, der kunde allene remedere saadan ulempe; nogle af de gamle saae vel ogsaa tilforn hvorudi sygen bestod og hvor fornøden saadan Regiering var, til hvilken ende de saa kaldte Dictatores bleve udvaldte, der skulde have fuldkommen magt at giøre og lade, hvad dem lystede, men den bedragelige frihed kildrede dem end da formeget, saa at de indskrænkede saadan Dictatur eller Souverain-Regiering til en vis tid, hvorudover, saa snart samme høje Magistrats person havde nedlagt sin bestilling, begyndte tragædierne igien at gaae for sig, indtil de omsider af den ene ulykke større end den anden lærte at gaae den rette vey, saa det da maatte vel heede, som Lucanus siger:
Cum Domino pax ista venit,
saa man deraf klarligen kand see, hvormeget ovenbemelte Engelske autor farer vild, naar han siger: frihed &c. Og hvor lidet profiteerlig udi den post de Grædske og Latinske Autores ere for ungdommen, uden de med stor skiønsomhed blive forklarede, effterdi udi samme bøger Regicidia eller Kongemord ikke allene tillades, men endogsaa berømmes som den største dyd, hvor Hippias og Harmogiton blive oploffte til skyeren, fordi de udrøddede Pisistrati familie, under hvis Regiering de Athenienser kunde have levet udi en lykkelig stand; hvor Brutus og Cassius kaldes de rette og eneste Romere, fordi de myrdede Cæsarem, en mand, der udi fromhed og forstand havde ikke sin lige, der havde giort ende paa de blodige borgerlige krige, og ved de allernyttigste love og forordninger søgt at læge Republiqvens svagheder. Jeg troer ikke, at der skal findes exempel paa udi historierne
Slæme principia indprentes ungdommen af grædske og latinske bøgers læsning.

58
at nogen saadan Republiqve har været fri for deslige ulykker og uordenligheder, undtagen den Lacedemoniske Republiqve udi gamle dage, og nu omstunder den Venetianiske Regiering, hvilke begge derfore have af de fleeste været anseede som mirakler og vidunder, men, naar man nøje vil betragte de Lacedemoniers Republiqve, ved hvilke midler den saa længe stod ved magt, skal man befinde, at det ikke bestod enten udi en ballance imellem stænderne indbyrdes, item imellem Ephoros og Kongerne indbyrdes, som endeel indbilder sig, der ophøjer saa meget de saa kaldte Respublicas mixtas eller sammenmængede chimeriqve Regieringer, men udi en stor tvang og haarde love, saa derfor deres frihed bestod udi pure indbildinger.
Hvorfor den lacedemoniske republiqve stod og florerede saa længe.
Ligesaa kand man sige, om den nuværende Venetianiske Regiering, hvilken ved samme tvang saa længe har været conserveret.
item den Venetianske.
Endeel bilder sig vel ind at samme Regierings styrke og Bestandighed bestaar derudi, at der er en ballance imellem det store Raad kaldet Consiglio Grande, som forestiller ligesom et Democratie, og imellem Senatet kaldet Pregadi, det forestiller Aristocratie, og det Forstlige Collegium eller Signoria, som har et skin af et Monarchie, og at udi alle de Republiqver, som saaledes ere indrettede man kand leve baade udi frihed og bestandig Sikkerhed: men jeg finder at Regieringen udi de maader var ligesaa indrettet for dem udi Rom, thi der vare baade Consules, som præsenterede ligesom et Monarchie, det store Raad, som forestillet Aristocratie, og folkeforsamlinger, som ved deres Tribunos forrestillede et Democratie, og dog alligevel

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

laae indbyggerne stedse udi haar sammen til Republiqvens ubodelige skade. At det samme derfor ikke skeer udi Venedig foraarsager ikke ovenbemelte sammenmængde Regiering, men den store tvang og friheds indskrænkelse, uden hvilken alle andre precautioner ikke kunde hielpe. Derfor er landet opfylt allevegne med spioner, hvilke gemeenligen kaldes Spie dej inqvisitori, der nøje merke alles, besynderligen de stores tale og gierninger, og give det strax an for inqvisitionen ved middel af de saa kaldte denunzie segrete, og giøre samme Inqvisitores ikkun kort process med saadane der ere angivne. Man har exempler paa, at adskillige ere paa løse

59

løse mistanker blevne henrettede, og er besynderligen merkelig Ant. Foscarini historie, hvilken paa en falsk angivelse, at han havde talt med en Spansk Ambassadeur blev af Inqvisitionen fangen og strangulered. Heraf kand man see, at hverken de Lacedemonier ey heller Venetianer kunde kaldes frie folk, efftersom de levede udi langt større tvang end nogen af dem, der leve under absolut enevolds Regiering, og at aarsagen til samme Republiqvers styrke og langvarighed bestod udi deres friheds indskrænkelse. Udi andre Republiqver, hvor saadan tvang ikke er, seer man, at ingen fred og sikkerhed er; Men fast idel uroligheder og borgelige krige, og er fast ingen fri derfor, naar jeg undtager de smaa Republiqver eller fristæder, hvilke enten leve under andre Potentaters protection, eller af frygt for deres Naboer holde fred indbyrdes.

Svar til objectioner om den hollandske republiqve.

Det eeneste, som kunde have noget skin til at igiendrive denne meening synes at være Hollands exempel, men derved er igien at merke, at den Hollandske Republiqve er ikke ret meget gammel; thi det er ikke længere end siden 1648. Hollænderne bleve af Spanien erklærede et frit folk, siden den tid have de mesten hafft udvortes fiender paa halsen, hvilke have tvunget dem til at holde fred og rolighed indbyrdes; Udi den korte stilstand med Spanien vare de strax udi haar sammen; Religions twistighederne imellem de Arminianer og Gomarister vare ikkun et skiul og prætext, som en og anden Betiente sig af for at faae deres forsæt frem, og vare samme uroligheder ikke saa let bleven stillede, hvis ikke stilstanden med Spanien havde været til ende, og krigen igien været begynt paa nye; Effter den Westpfalske fred reiste sig den Lovensteinske handel, hvilken kom til den extremitet, at Prindsen af Oranien med en krigsmagt marcherede mod Amsterdam. Siden den tid have de stedse levet udi rolighed indbyrdes, naar jeg undtager det store oprør, hvorudi den fortreffelige Jan de Wit med sin broder blev paa saadan uhørlig maade tagen af dage; Men aarsagen til saadan indbyrdes fred og enighed kand heller tilskrives de Franske krige end regieringen, thi adskillige, besynderligen Mons. Temple har i agt taget, at der ellers ere store indvortes skrøbeligheder hos den Hollandske Republiqve, som

60

som true den med en og anden ulejlighed, besynderlig den jalousie, som er imellem de andre Provincier og Holland, hvilken sidste søge udi de store forsamlinger at drage til sig den største authoritet, item imellem de Hollandske stæder og Amsterdam, hvilken stad udi rigdom og magt har saaledes tiltaget, at den bliver anseet af de andre med skeele øyne; Havde derfore mange autores nøje alt saadant overvejet eller rettere villet overveye, havde de ikke skrevet saa ilde om enevolds regiering, hvilken sandelig er den eneste, som meriterer at kaldes fuldkommen regiering, effterdi ved den allene erholdes den sikkerhed, som de første mennesker ved Societeter have søgt at erholde, thi det maa staa fast, hvor der er regiering og øvrighed der maa væremagt, thi hvad nytter det til, at øvrigheden slutter og befaler noget, naar den ikke haver absolut magt at tvinge dem, som ikke ville effterleve det samme; thi jeg kand ikke see, at, naar

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

borgerne udi Londen ikke ville lade sig nøye med en Parlements slutning, hvo der kand tvinge dem til at efterleve den samme, ey heller, naar indbyggerne udi Amsterdam ikke ville efterleve øvrighedens gode ordre; men, at saadant skeer, rejser sig eendeel af borgernes egen høflighed, eendeel og af det at præsterne holdes til at prædike saa meget om den lydighed, som undersaatterne ere øvrigheden pligtige efter Guds lov; Thi man seer, at, naar bemelte præste udi saadane Republiqver ikke ville gaae den rette vej, kunde de ved en oprørsk tale og prædiken føre undersaatterne udi gevær mod øvrigheden, ikke mindre end Oratores og Demagogi fordum udi Rom og Grækenland; Hvorfore de klogeste personer, som have meget at sige udi saadane fristæder eller lande, maa undertiden af politiqve indvikle Republiqven udi krig, for derved at hindre de urolige borgere ikke skulle vende deres sverd mod hinanden indbyrdes.
Slæme og ulovlige midler at conservere Republiqver.
Saadant middel greebe fordum de Romerske Consules til, naar paa ingen anden maade rebellioner kunde stilles; Og holdt den listige Cromvel for, at Engelands indvortes sikkerhed fornemmeligen bestod derudi. Naar man derfor dette nøje overvejer, kand man klarligen see, at absolut enevolds regiering er den sikkerste af alle; item hvor meget de fare vilde, der kalde dem nedrige gemytter, som frivilligen give sig derunder, saasom det skeer ikke af nogen bassesse, men for tilfælles sikkerhed, thi man seer, at undertiden de som have størst ambition ikke ville leve udi frihed; Derfore løbe

61
løbe fordum mange, af de fri Grædske stæder til Cyprus hvor Evagoræ Rige var, eftersom de ikke kunde taale at see regieringen vakle udi den slemmeste almues hænder. Jeg skriver dette ikke for at fordømme andre regieringer, men alleene for at vise, med hvorliden skiønsomhed bemeldte Engelske skribent har afmalet den danske, og haaber jeg at ingen kand udtolke mig dette til hyklerie; Thi det er sandelig ikke min hoved lyde; Jeg taler intet uden med bevisligheder, holder mig ogsaa til det bekiente Axioma: En hver ærlig mand er forbunden til at forsvare den Regiering, som han lever under.
Man seer at udi disse sidste tider, (nu verden er meere oplysed, end den nogen tid har været) at udi adskillige lande saadan absolut envolds regiering er bleven indført; hvor høilig saadant var fornødent herudi riget bevidner noksom den slette tilstand Dannemark var udi før souverainiteten, da Riget maatte udstaa saadane haarde stød, og ligesom trædes under fødder af sine naboer, i hvorvel paa samme tid sad paa Thronen en Konge, der udi dyder og store qvaliteter ingen Potentat udi sin tid noget eftergav, jeg meener den Høylovlige Konge Fridericus III. hvilken ved sin aarvagenhed og store bestandighed næst GUD alleene opholdt dette Rige, da alting vaklede, og det heele land syntes at ville blive fienden til rov og bytte, ja havde forflyttet Krigen til Stokholm selv, som Monfr. Terlon bevidner, hvis han havde haft en souverain magt, og ingen havde hindret ham at sætte sine viise anslag udi værk. Alle saae derfor da hvor højligen det var fornødent at restituere Hans Maj. den souveraine magt, som hans Forfædre udi gamle tide havde haft, og under hvis regiering Dannemark havde saa meget floreret og været en skræk for alle sine naboer; Derfore da krigen var endet, og Stænderne efter sædvane vare kaldede sammen at raadslaae om Rigets beste, giorde den gemeene mand, nemlig Borgerskabet og Geistligheden begyndelse til dette værk, og gave den 8de Octobris en skrifftlig begiering, som bekiendt er, til Adelsstanden, hvorpaa siden fuldte Adelens samtykke, og den Regiering blev indretted, som vi nu leve under.
Fornødenhed til souverainetens restitution udi Dannemark.
Jeg skulde vel herefter min vedtagne maade, førend jeg træder videre frem, give en kort afrisning paa den gamle regieringsform

62

Den gamle Regieringsform.
form; Men, som aldeles intet derom i særdeleshed er skrevet, og det, som man kand udtrække af historier, love og haandfæstninge, er meget mavert og lidet tydeligt, saa kand jeg mine kiære landsmænd her udi ikke fornøje, med mindre de vil lade sig nøje med nogle faa linier.
den kongelige myndighed har havt sin flod og ebbe.
Man finder at Kongernes magt har været meer og mindre indskrænked, ligesom de have været meere og mindre paastaaende, deres kongelige myndighed, og taget deres højhed udi agt. Saaledes merker man af historien, at Waldemar den første, Knud 6 og Waldemar den anden have havt meer at sige end Erik af Pomern og Christoffer af Bayern, og merker Hvitfeld særdeles om Kong Christoffer den anden og Waldemar den tredie eller fierde, at de ikke have villet taale, at den kongl. myndighed var meget indskrænked. Derfor bliver den sidste udi krøniken kaldet Waldemar den onde, efterdi han handhævede sin myndighed, skiøndt hans historie viser over alt, at han har været en af de nyttigste Konger i Dannemark. (2) Blev den kongelige myndighed meer og mindre indskrænket ved haandfæstninger, ligesom conjuncturerne vare meere og mindre favorable; Thi jeg har antegnet paa et andet sted, som meget særdeles eftertænkeligt, at fast ingen af de Danske Konger, der have succederet deres forældre udi regieringen, have givet haandfæstninger fra sig ved deres regierings tiltrædelse: Thi Hvitfeld, som ellers ikke glemmer at anføre haandfæstninger ord for ord, har ingen bragt for lyset af dislige Konger.
Særdeles anmærkning over haandfæstninger.
Der findes udi historien ingen Waldemari den førstes haandfæstning, ey heller hans søns Canuti den siette, ey heller Waldemari den andens, Erik Plogpennings, Abels, Christophori den førstes, Erik Mændveds &c. efterdi enhver af de samme uden tvistighed succederede sin Fader eller Broder. Derimod Kong Christoffer den første, saasom han uformodentligen kom til regieringen, item Waldemar den fierde, iligemaade Olaus Dronning Margarete Søn, saasom han ikke var dansk fød men fremmed, maatte lade deres myndighed indskrænke ved haandfæstninger. Saa at man deraf seer, at de saa kaldte capitulationer eller haandfæstninger ikke flyde af forma regiminis eller den Danske regierings-natur; men, at Stænderne have taget lejlighed af interregnis og thronens vacance at sammensmede de samme.

63
Herredage eller Dannehoffe.
Man kand ellers sige at Majestas Regni eller den souveraine Herremyndighed bestod udi stændernes store forsamlinger, kaldede gemeenligen Herredage eller Dannehoffe, men herved maa iagttages, at saadanne herredage vare tvende slags. Nogle vare aarligen regulerede forsamlinger, som efter Waldemari den tredies forordning skulde holdes eengang om aaret til Viborg, eller udi Nyborg hvert aar mitfastesøndag efter Kong Olai og Kong Erik Christoffersens anordning. Paa saadane regulerede Dannehoffe forhordtes alle klagemaal, og dømtes paa alle indstævnede sager. Udi de sidste Kongers tid holdtes de allene gemeenligen til Kiøbenhavn, og saasom de vare intet andet end Rigets Højeste Ret, saa maa deslige Herredage nøje distingueres fra de andre store Herredage, som berammedes paa extraordinaire tider ved en og anden lejlighed. Endeel fremmede have merket, at saadane store forsamlinger alletider holdtes udi Odense, hvilke en af vore nye Danske skribentere derudi har udcopieret sigende derom saaledes udi Friderici III historie: In dieses dessellein trat der königl. Cammer-Herr Christoffer Gabel mit ein, und wie nach dem Kriege ein Reichstag nöthig war; beredete er den König, solchen nicht zu Odensee, wie sonst gewöhnl. sondern zu Copenhagen anzustellen, wo der Adel, als in der Falle leichtlig von der Bürgerschaft und der Gvar-nison würde können gezwungen werden.
Deres mening giendrives, som holde for at Herredagene holdtes gemeenligen til Odense.

Men den danske historie viser, at saadant er enten vildfarelse eller en malicieur digt; Thi Herredagene have aldrig været bundne til visse steder. Udi Waldemari den 2dens og Erici 4des tid bleve Herredagene foreskrevne til Samsøe, Vordingborg og Roskild, af Erik Christoffersen til Nyborg og Skielskør. De andre Herredage, have været berammede til Ringsted, Vrangstrup og adskillige andre steder, saa at jeg see ikke at Odensee derudi haver haft preference for andre steder. Vil man sige at Rigsdagene ere meer bestandigen holdne til Odensee, udi de sidste tider, da kand man sige at det er ikke mindre falskt; Thi krøniken viser, at, siden Kiøbenhavn er bleven en kongelig Residentsstad, Herredagene oftere er holdne udi Kiøbenhavn end udi nogen anden stad i Dannemark, og det fra Christophori Bavari tid indtil Kong Friderich den 3die, da Herredagene bleve afskaffede.

64

Paa disse Herredage bleve afgiorte Rigets allervigtigste sager. Der blev handlet om nyt Kongevall, om krig og fred, og almindelige Landeskatter.

Hvad som forhandles paa Herredagene.

For exempel den Herredag til Samsøe 1215 af Kong Waldemar den 2den var for at hylde hans Søn. Den Rigsdag holden til Vordingborg 1240 af samme Konge var for at publicere den Jydske Lovbog. Den Herredag som blev holden 1250 til Roskild, var for Kong Abels kroning. Paa den Herredag, som blev holden til Nyborg 1284 af Kong Erik Glipping, blev afskaffet adskillig misbrug udi Riget. Paa det Dannehoff, holdet til Nyborg af Kong Erik Mændved, blev dømt over den forrige Konges mord. Paa den Herredag holden af Kong Waldemar den 3die blev handlet om skat og kronens indkomster. Paa den Herredag holden af samme Konge til Vrangstrup blev handlet om mynten. Den Herredag holden til Kiøbenhavn 1445 af Kong Christoffer af Bayeren, var for at celebrere samme Konges bryllop med Dorothea Margravinden af Brandenborg. Den Herredag, holden til Odense af Kong Friderik den første, blev forskreven for religionens skyld. Saa man deraf seer, at bemelte Herredage vare fordum her i Riget det samme som Rigsdage nu omstunder ere udi Polen. Den forskiæl er allene at til de polske rigsdage blive allene kaldede Adelen og Prælater, da derimod til de Danske Herredage bleve kaldede alle stænder end ogsaa borgere og bønder, hvorvel de sidste vare ofte ikke andet end spectatores, saasom det alt kom an paa Adelen.

Rigets-Raad.

Af Adelen toges alle de personer som constituerede det store Rigets-Raad, bestaaende af 23 lemmer, af hvilke, naar nogen ved døden afgik, havde de andre frihed ved en bevilning given 1645 at forestille udi den province, den døde var udaf, 6 til 8 personer, hvoraf Kongen satt een til Rigets-Raad og ingen anden, og, naar nogen af de højeste Rigets Bestillingsmænd, saasom Rigets Hofmester, Marsk Rigets Catzler, Rigets Admiral eller Stadholderen udi Norge bortdøde, forestillede samme Rigets-Raad 3, som saadane bestillinger kunde betiene, hvoraf Kongen een dertil forordnede. De høje Embedsmænd, som havde deelt Rigets vigtigste sager mellem hinanden, vare i gamle dage Rigets Hofmester, Rigets Cantzler og Rigets Marsk, hvilke vare anseede, som Kongens medhielpere udi regiering; som Fried. den 2dens haandfæstning vidner art. 45.

65

Udi den gamle historie tales ogsaa om Rigets Drost hvilken udi den constitution, som blev giordt til Calmar under Erico Pomerano beskrives, som den allerhøjeste og vigtigste Embedsmand. Men udi de sidste tider tales ikke meer om saadan Drost, men allene om Hofmesteren, saa at jeg deraf slutter, at Drostens embede blev forvandled til Hofmesterens, hvilken meening Arild Hvitfeld bestyrker med disse ord udi Erici den siettes historie, naar han siger. Drostens Embede var den tid som nu Hofmesters. Han var meere end Marsken. Og,

saasom Drostens Embede beskrives udi oven omtalte Calmarske constitution, kand man deraf see, hvad Hofmesterens embede var. Thi der findes udi samme constitution disse ord: Drosten skal have samme magt som Kongen selv (forstaae udi hans fraværelse.) Han skal nærvære udi alle domme over alle andre dommere at styre vold og uret, styrke og hielpe dem, som uret overgaaer og bør alle indbyggere ham troeligen tilhielpe, naar Drosten tilsiger, ligesom Kongen selv tilsagde.

Rigets Hofmester var det samme som forfordum Rigets Drost.

Saa at man deraf kand see, at Rigets Hofmester, som har succederet udi Drostens embede, kand kaldes Rigets Satholder, og har her været udi samme anseelse som den store Connetable eller Maire du Palais udi Frankrig. Og, efter at den titul af Drost kom af brug, have de højeste Embedsmænd allene ført titel af Rigets Hoffmestere undtagen den sidste Hofmester Joachim Gerstorff, som strax efter souverainitetet af Friderich den tredie blev giordt til Drost.

Hans embede.

Efter Hofmesteren fuldte Rigets Marsk, hvilken paa samme sted beskrives saaledes: Marskens embede er saa, at han er særdeles pligtig til at hielpe Drosten til at skikke lov og ret i Kongens sted, og rette over dem som uret have, og ville ey lade dem nøje med ret. Og er hans embede end mere, om krig og orlog fulde paa Riget, at være formand til alle dem, som udskikkes til Rigets værn, og styre og raade derfor efter gode mænds raad: Heraf sees, at Marsken havde at sige baade udi civile og militaire sager, skiønndt den fornemmeste part af hans embede var at commandere krigshæren.

Rigets Marsk.

Efter Marsken fuldte Rigets Cantzler, som

66

Rigets Cantzler.

som var hoved for Justitien, saa at hans høje Person forestillede Højeste Ret og Cancellierne; Thi Christiani 3 Recess siger: Domere ere næst Kongl. Majestet her udi Dannemark Rigets Cantzler og Rigets Raad. item at alle stævninger fra andre rette gaar ind til Cantzleren. Hvad myndighed Bisperne tiltoge sig udi Rigets sager, kand sees af det Capitel om religionen.

Beviisligheder at Dannemark i gamle dage var et arve-rige. Første beviis.

Her synes ogsaa fornødent, at tale noget om den gamle Danske successionsret, hvorom skribentere ellers have adskillige meeninger, nogle holde for, at Dannemark udi ældgamel tid stedse har været et Vall-Rige, andre med bedre grund, at derudi har været en Arve-succession og bevise saadant med kraftige argumenter af den Danske Historie, af hvilke de fornemste ere, (1) At de nærmeste udi blodet altid have succederet, saa at endogsaa de, som have været udygtige og uværdige til regieringen, ey ere bleven udelukte; Thi Arve-Riger skilles fra Vall-Riger derudi, at udi hine er en fornøden succession. Nu er det af historierne bekiendt, at de Danske Konger fra Caroli Magni tid indtil Dronning Margareta have regieret saaledes, at sønnen haver stedse efterfuldt Faderen, omendskiønt han undertiden har af folket været holden ubeqvem til regieringen, hvilket besynderlig kand sees af tvende exempler: Først Kong Svends, hvilken, saasom han var Knud den stores næste forvante nemlig hans Søstersøn, blev Konge udi Dannemark, omendskiønt han var folket ikke behagelig, men, fordi der var ingen anden til overs af Kongestammen. Det andet exempel tages af Kong Abel, hvilken succederede sin broder Erik, som han havde ladet ihielslaae, og det, som historien siger, efterdi der var ingen nærmere af den Kongelige Stamme; Thi, dersom de Danske Stænder havde havt ret at vælge sig en Konge, havde de uden tvil gaaet den forbi, der havde begaaet saadan misgierning, og hvilken de ikke kunde vente dem noget got af, og udvaldt hans yngste Broder Christopher.

Andet beviis.

Det andet argument, hvormed de beviise de gamle Danske Kongers arverettighed, tages derudaf, at Riget undertiden ikke allene er faldet til udlændige, efterdi de have været den afdøde Konge beslægtiged, men endogsaa, at en Dronning haver regieret. Det første kand

67
kand sees af Kong Olafs exempel udi Norge, hvilken, hvorvel han var en udlænding, kom dog til regieringen, efterdi han var fød af den Danske Princesse Margareta; item af Erik til Pommern, der ogsaa, omendskiønt en udlænding, kom til regieringen, eftersom han nedstammede fra den Danske Princesse Ingeborg. At Fruentimmer ogsaa haver regieret, beviser Dronning Margaretæ exempel, hvilken efter hendes Søns død blev regierende Dronning udi Dannemark og Norge; Thi historien siger, at, saasom der var ingen af den Kongelig Stamme paa sverdsiden til overs, faldt regieringen til Dronning Margareta, og siger derfor en fremmed skribent, nemlig Arnilsæus lib. 3. de Republ. Fruentimmeret udelukkes ikke udi Arve-Regieringer, hvilket kand sees af den Spanske, Aragoniske, Engelske, Skottske og Danske historie.

Tredie beviis.

Det tredie argument tages af umyndige børns succession, hvilket er et ufejlbart beviis paa en arve-regiering; Thi det var urimeligt, at, naar Stænderne havde en fuldkommen magt at udvælge den beste og dygtigste de da skulde tage et umyndigt barn, som ikke kunde regiere sig selv. At der udi Dannemark ere umyndige børn komne til regieringen, kand sees af Erik den 2den, hvilken blev kaldet barn, efterdi han kom til at regiere udi sine børne aar, item Waldemar 1, hvilken, omendskiønt han ikkun var 9 aar gammel, blev dog Konge. Erik Glipping blev kroned til Konge udi sit ellevte aar; item Olaus Margaretæ Søn, hvilken udi sit ellevte aar blev hyldet til Konge udi Dannemark; Dronning Margareta lod ogsaa hylde Erik af Pomern, da han endnu ikkun var et barn, saa man deraf kand see, at det Rige, som betroes smaa og umyndige børn, ikke kand være et frit Vall- men Arve-Rige.

Fierde beviis.

Det fierde hoved-argument tages derudaf, at Kongerne undertiden have deelt Riget som et patrimonium imellem deres børn, hvilken deeling ingen sted har uden udi Arve-Riger; Ja end ikke udi alle; Saaledes seer man udi den Danske historie, at Kong Knud den Store deelte Rigerne imellem sine Sønner, saa at Harald fik Engeland, Knud Dannemark, og Svend Norge; Siden den tid er Dannemark ofte bleven deelt blant mange Prindser, hvilken deeling noksom giver tilkiende, at Riget efter en Konges død ikke faldt

68
til Stænderne, og gav dem magt at udvælge en efter eget behag; Thi ellers havde de ikke tilstedet, at Riget derved blev svækket. Historierne give tilkiende, at saadane deelinger skeede, efterdi endeel Konger af utidig kierlighed til deres børn undertiden satte Rigets velfærd til side, og deelte Provincerne imellem deres Sønner, at ingen skulde være arveløs.

Femte beviis.

Det femte argument tages af den magt de Danske Konger have haft, at adoptere til succession. Nu er vitterligt hvad adoptio in jure er, og at den ikke kand have sted uden udi Arve-Riger, hvorom Bodinus taler de Rep. l. 6. Naar den Kongel. Linie er uddød, haver den sidste magt at adoptere en Successorem, uden Raadet eller Folket haver saadan ret, dersom derfore en Konge adopterer en Successorem, holdes han ufejlbarligen for at have sit Rige med arve-rettighed. Udi den Danske historie finder man, at Dronning Margareta, som havde Dannemark og Norge ved arve-ret og Sverrig ved vaabens ret, adopterede den unge Hertug af Pomeren til sin søn og arving udi alle tree Riger.

Naar den gamle arverettighed blev afskaffet.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Nu rester at eftersee, om denne arve-rettighed, som de Danske Konger havde, blev afskaffet, da de Højlovlige Konger af den Oldenborgske Stamme komme at sidde paa thronen, eller om den endda blev ved magt. Det er ingen tvil paa, at, naar den Kongelige Familie gandske er udslukt, om den sidste Konge ikke udi saadan fald nævner en Successor, at jo da Riget falder udi Stændernes hænder. Men, omendskiønt Christopher af Baiern ingen børn efterlod sig, var derfor ikke den Kongelige Danske Linie uddød; Thi der levede endda Adolphus Fursten af Slesvig og Greven af Holsten, som nedstammede fra Waldemar den 4de, hvilken Stænderne derfore offererede Riget. Men, da samme Adolphus vægrede sig formedelst adskillige aarsager derfor, søgte Stænderne Greve Christian af Oldenborg, besynderlig af den aarsag, efterdi han var fød af Hedevig Adolphi Søster, og derfor var den nærmeste arving til den Danske Krone. Af det derfor, at de Nordiske Riger bleve forflyttede til det Oldenborgiske Huus, kand man see, at Stænderne holdte for, at samme Rige ved arve-ret tilhørte samme Familie.

69

Første Rettighed indført udi Christi-II. tid.

Omendskiønt stænderne siden, efter at riget var forflyttet paa en fremmed Prinds, indskrænkede meget den Kongl. magt, besynderlig, efter at Kong Christian den anden havde forladt Rigerne, efter hvilken tid de tiltoge sig magt at udvælge Konger, dog observerede de endogsaa udi udvælgelsen selv en arve succession, og aldrig gik den første fødde Prinds forbi; Saaledes fuldte efter Christian den første hans søn Hans; Kong Hans igien designerede sin søn Christian den anden til Konge, da han endda ikkun var 6. aar gammel hvorvel med stændernes samtykke. Efter at Kong Christian den anden var dreven udi landflygtighed, kand man ikke negte, at jo Successionen blev brudt, efterdi hans søn Johannes blev forbigaaen, og hans Farbroder Fridericus I. blev antagen til Konge, hvorudover ogsaa samme Johannes protesterede imod saadant Wall, men, saasom han døde udi samme aar, som Kong Friderik, faldt Riget til hans søn Christianum III. og siden ved Christiani III. død til Fridericum II. som blev igen efterfuldt udi Regieringen af sin søn Christiano IV. en Prinds udi sit ellevte aar, Christiani IV. søn blev udi sin faders livs tid designered til konge udi Dannemark, og derfor gemeenlig kaldet Christianus V. omendskiønt han døde Prinds; saa at man deraf kand see, at hvor stor magt stænderne, efter at Riget var forflytted paa den Oldenborgske stamme, tiltoge sig, de dog altid i agt toge arve-successionen, naar man allene undtager Prinds Johannis exempel, hvilken, da Kong Christian blev dreven i landflygtighed, blev af frygt for hans fader forbigaaet.

Men efter Christiani IV. død begyndte nogle af stænderne at pøndse paa nyt og disputere hans søn Friderik Hertugen af Bremen Successionen; Men den største deel af Adelen satt sig imod saadane anslag, saa at Prinds Friderich efter den lovlige gammel sædvane blev Konge udi sin Hr. Faders sted, hvorvel den Kongelige magt ved en haard haandfæstning blev meere indskrænket end i nogen hans forfædres tid. Udi denne høylovlige Konges tid toge stænderne den berømmelige resolution, hvorom tilforn er talt, og restituerede hans Majt. udi den rett, som de gamle Danske Konger tilforn havde.

Svar til objectioner herimod.

Det fornemmeste som synes at striide mod denne meening, er at de Danske Konger ofte udi historierne blive kaldte Wall-konger, men dertil kand svares, at der findes mange exempler paa, at Konger

70

endogsaa udi de Riger, som ingen tviler paa, de jo ere Arve-Riger, ogsaa kaldes udvalde Konger. Saaledes er der ingen tvil paa, at jo det Franske Rige stedse har været et Arve-Rige; ikke desmindre blive dog de Franske Konger ofte af skribentere stilede udvalde Konger, og bruger derfor Erke-Bispen af Reims ved den Kongl. inauguration saadan formul: Jeg udvælger

udi folkets navn til Konge udi Frankerig. Iligemaade blive ogsaa de Spanske Konger ofte kaldte udvaldte Konger, hvorvel ingen tviler paa, at jo Spanien er et Arve-Rige, hvoraf mand kand see, at det ord udvælgelse betyder ikke alletider, at stænderne have fuldkommen magt ved en Konges død, at give Riget til hvem dem lyster, men at det undertiden betyder intet andet end inauguration og hylding. At det samme ord ikke haver haft anden bemærkelse udi Dannemark, kand sees af den heele suite af historierne, som viser os, at den førstefødde søn altid haver succederet sin fader, og at der aldrig ved en Konges død, har været inter-Regnum eller mellem Rige, som udi Polen og andre steder, hvor de rette Wall-Riger ere.

Nu følger at tale om den Regiering som nu florerer, hvilket ikke kand forestilles bedre, end ved at indføre

Friderici III. Konge-Lov,

publicered den 24. Sept. 1709. som lyder saaledes:

Friderici III. Lex Regia eller Konge-Lov publicered af H. V. Kong Friderich den IV. den 4. Sept. 1709.

Vi Friderich den tredie af GUDs naade Dannemarkes, Norges, Venders og Gothes Konge, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn, og Ditmarschen, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at, eftersom vi ikke alleene af andres exempel, men endog af egen forfarenhed have fornummet og udi gierningen befundet, hvor underligen den store og almægtige Gud over alle Konger og Herskabe, saavel som deres underhavende Riger og Lande efter sin urandsagelige viisdoms raad hersker og alting derudi styrer og beskikker, fornemelig i det hans guddommelige Almagt den, over os, vort Kongelige huus og disse vore Kongeriger og Lande udi forgangne aaringer svævende fare, ja fast øyensynlig forestaaende yderste forderv og undergang saaledes faderligen haver

71

haver afvendet og til saadan en ende udført, at vi ikke allene er bleven reddet og satt udi ønskelig fred og rolighed, men endogsaa vore da værende Rigens Raad og samtlige Stænder, Adel og U-adel, Geistlig og Verdslig dertil bevæget, deres forrige kaar og vallrettighed at afstaa og begive, den tilforne af Os underskrevne haandfæstning med alle sine gienparter, puncter og clausuler død, magtesløs og til intet giøre, Os for vor Eed, vi giorde, der vi først traade til Regieringen udi alle maader og uden nogen exception qvit og fri at erklære, og saaledes Os og de af Os, saasom hovedet og første Eier, ved ret lovlig ægteskab nedstigende mand og qvinde linier, saa længe nogen af dennem i live ere, arverettigheden til disse vore Konge-Riger Dannemark og Norge, samt alle Jura Majestatis, absolute magt, Souverainetet, og alle Kongelige herligheder og Regalier utvungen og uden nogen vores tilskyndelse, anmoding eller begiering, af egen fri villie og fuldberaad hun allerunderdanigst at andrage og overantvorde, deslige at renuntiere den af os paa vores elskelig kiære søns Prinds Christians vegne Ao. 1650. den 18. Junii udgivne revers, samt vor provifional Disposition dateret Ao. 1651. den 9. Junii, saavelsom og alt hvis udi Recessen, Ordinantzen og andre forordninger kunde findes, haandfæstningen gemæs, at stride imod denne vor arverettighed, Souverainetet og absolute Regiering, stillende det ogsaa udi vor egen allernaadigst villie ikke alleneste paa hvad maade Regieringen herefter skulde indrettes, men endog hvorledes med Successionen og arve-liniernes ordentligen paa hinanden følgende rad blant Mand og Qvinde-kiøn skulde forholdes, og paa hvad maneer i den mindre-aarige Konges unge alder (om slig minorennitet i fremtiden sig maatte tildrage) Regimentet skulde føres og beskikkes, og herom efter vor egen naadigste tykke og velbehag en forordning at giøre, som de da lovet og med eed sig forpligtet haver at

skulle være dennem, deres arvinger og posteriteten en fundamental, det er, uforanderlig grundvolds lov, og af dennem udi alle sine puncter og clausuler efterkommes, saa at vi, vore ægte-livs-arvinger og deres Descendenter udi ingen maade hemmeligen eller aabenbarligen derimod af dennem, deres arvinger og efterkommer, skulde hindres og foruroliges, men ydermeere med eed forbundet sig imod alle og enhver, hvo det være kunde, indlandske eller udlandske

72
som herimod skulde vilde handle eller tale, saadant at forsvare, liv og ære, gods og blod derhos at opsætte, og at fra saadan deres pligt og skyldighed dennem, deres arvinger og efterkommere ingen venskab eller fiendskab, frygt eller fare, gavn eller skade, had, avind eller nogen menneskelig list og paafund udi ringeste maade skulde afvende, og hvad ellers ydermeere deres underdanigste løffter og tilsagne ere, hvor med bemeldte vore kiære og troe undersaattere deres inderlig devotion og kierlighed til os, og deres hiertelig attraa til vort kongelig Arve-Huuses florerende fremvext og tiltagelse, og disse vore Arve-Konge-Rigers almindelig tryghed og rolig Velstand haver villet give tilkiende. Da have vi ogsaa saadan den guddommelige forsyns synderlige skikning og vore kiære og tro undersaatters store kierlighed og allerunderdanigste devotion til os tilbørligen overvejet og betragtet, og derfor billigen vore tanker derhen vendet og rettet, saadan Regierings-form og Arve-succession at forordne og beskikke, som sligt et enevolds arve konge-domme og Regimente det endeligen fordrer og udkræver, hvilken vi ogsaa med udi denne Konge-Lov, saasom kongedommets rette uforanderlige fundamental-lov, ville have forordnet og beskikket, som skal holdes og agtes vore arvinger, deres efterkommere og descendenter, saavelsom og af meenige vore konge-rigers og landes indbyggere, fra den højeste til den laveste, ingen undtagen, for en fuldkommen, uryggelig og umodsigelig forordning og lov til ævig tid.
(1) Den beste begyndelse til alting er at begynde med Gud, det første derfor, som vi for all ting ville udi denne konge-lov alvorligen have befalet, er: At vore efterkommere, børn og børne-børn i tusinde leed, paa fæderne og moderne, enevolds Arve-Konger over Dannemark og Norge ere. tiene og dyrke den eene, rette, og sande Gud paa den maade og maneer som han sig i sit hellige og sande ord aabenbaret haver, og vor christelig troe og bekiendelse klarligen derom formælder efter den form og maade, som den reen og uforfalsket er bleven foresat og fremstillet udi den Ausburgiske Confession aar et tusind femhundrede og tredive, og ved samme reene og uforfalskede christlige tro holde landets indbyggere, og den vældeligen haandhæve og beskierme i disse lande og Riger mod alle kiettere, svermere og Guds bespottere.

73
(2) Danmarks og Norges enevolds arve-konge skal være her- efter og af alle undersaatterne holdes og agtes for det ypperste og højjeste hoved her paa jorden over alle menneskelige love, og der intet andet hoved og ingen anden dommere kiender over sig enten i geist- lige eller verdslige sager uden GUD allene.
(3) Skal derfor ogsaa Kongen allene have højeste magt og myndighed til at giøre love og forordninger efter sin egen gode villie og velbehag at forklare, forandre, formeere, formindske, ja og slet at ophæve forrige af hannem selv eller af hans forfædre ud- givne love, (denne Konge-lov alleene undtagen, hvilken, saasom Kongedommets rette grund og grundvolds lov, jo endeligen faaer at blive uforanderlig og uryggelig) saa og at undtage hvad og hvem ham lyster af lovens almindelige befalning.
(4) Skal og Kongen ene have højeste magt og myndighed at isætte og affætte alle betiente, høje og lave, være sig hvad navn og titel de have kunde, efter sin egen fri villie og tykke, saa at alle

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

embeder og bestillinger, hvad myndighed de have, skal af Kongens enevolds magt saasom af en kilde have sin første oprindelse.
(5) Kongen skal ene have vaabens og væbnings magt, at føre krig, slutte og ophæve forbund, med hvem, og naar han det got befinder; Told og al anden contribution at paalægge, eftersom enhver vel veed, at riger og lande ikke tryggeligen kand besiddes uden væbnet magt, og krigsmagt kand ikke holdes uden besolding, og besolding ikke bringes til veje uden skat.
(6) Skal og Kongen ene have højeste magt over al clericiet fra den højeste til den laveste, at beskikke og anordne al kirke og Gudstieneste; møder, sammenkomster og forsamlinger om religions sager, naar han det raadeligt eragter, byde, forbyde, og i almindelighed, korteligen at sige, skal Kongen ene have magt at bruge alle Regalier og Jura Majestatis, hvad navn de og have kunde.
(7) Alle regieringens ærinder, breve og forretninger skal udi ingens end udi Kongens Navn, og under hans signete udgaae, og skal han altid selv sin haand underskrive, om han ellers er kommen til sine myndige aar.
(8) Kongens myndige aar skal agtes hans alders fiortende aar, det trettende fuldendet, det fiortende begyndt, saa at, saasnart han

74
træder i sit fiortende aar, skal han selv offentlig forklare sig myndig at være, og ingen verge eller formynder meer at ville bruge.
(9) Kongens vergemaal og formynderskab, imedens han er mindre aaring, skal i alle maade saaledes beskikkes, ligesom den næst for hannem regierende Konge for sin dødelig afgang skrifteligen derom forordnet haver. Men, dersom ingen saadan forordning eller sidste villie fandtes, da skal dermed forholdes som efterfølger. Nemlig Enke-Dronningen, som er den mindre aarige Konges rette kiødelige moder, skal være regente, og hende til hielp og bistand i formynder- skabet tilføjes de syv højeste kongelige Raad og betientere, og skulde disse samtligen forestaae regieringen, og alting efter de meste Vota beslutte, hvor da Dronningen skal have tvende stemmer, og hver af de andre ikkun een stemme, og skulde alle breve, befalinger og alle regieringens ærinder altid forrettes og udstedes i Kongens navn, end- dog de af regenten og samtlige regierende formyndere underskrives.
(10) Er Enke-Dronningen Kongens moder ved døden afgan- gen, eller og træder paa ny i ægteskabs stand igien, da skal den næste Kongens frende blant Prindserne af blodet af vore nedstigende linier, som her i Riget er og altid kand blive tilstede, være Regent, (dersom han hellers er kommen til sine myndige aar, som skal agtes at være hans alders attende aar, det syttende fuldendet, det attende begyndt,) og iligemaade have tvende stemmers rettighed, og ellers vi- dere med alting forholdes, som før er meldet.
(11) Men dersom forbenævnte Prinds af blodet ikke endnu var kommen til myndig alder, da skulle ovenbemelte syv højeste kongelige betiente allene forestaae og forvalte regieringen og formynderskabet med lige magt og myndighed, og hver person have en stemme, og saa alting fremdeeles efter den maade, som før er sagt.
(12) Dersom og nogen af de regierende formyndere fattedes ved dødelig eller anden tilfald, da skal de øvrige strax en anden, som dyg- tig til bestillingen er, udi hans sted indsætte, og hvo da er hans efterkommer i embedet, skal og betræde hans sted, og besidde hans sæ- de udi dette regierende formynderskab.
(13) Regenten og samtlige regierende formyndere skulle strax svæ- re Kongen ikke allene huldskab og troskab, men endog i sær belangende deres formynderskab, at de i Kongens mindre-aarighed vil saale-

75

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

des forestaae regieringen, at Kongens absolute souveraine enevolds magt og arverettighed i alle maade uforkrenket og uformindsket hannem og hans efterkommere bevares, og ellers alting saaledes styre og raade, som de det agte for GUD og Kongen at forsvare.
(14) Og, saasnart de have giort deres eed, og træde til deres embedes forretning, skal det første de tage sig for, være, at de strax uforhalet, forfatte et rigtigt inventarium, det er fortegnelse paa disse Rigers og underliggende landes stæder, fæstninger, saa og gods, klenodier, penge, krigsmagt baade til lands og vands, saavelsom ogsaa all Kongens indtægt og udgift, saa at heraf strax kand eragtes, udi hvad tilstand de det regierende formynderskab antræde, efter hvilken fortegnelse de og foruden noget paaskud igien have at giøre regenskab, og svare Kongen til alting, og staae hannem til rette for al tiltale, saasnart han er kommen til sine myndige aar.
(15) Skal da derfor og herefter aldrig disse Riger og lande holdes for at være foruden Konge, imedens vore nedstigende linier ere paa Færne og Mørne, saa at saasnart en Konge ved døden afgaar, er strax virkelig og i gierningen selv Konge, og fører Konge Navn og titel den, som arvelinien den næste at være udviser, saa skal hannem strax Kongelige Majestetes titel og ubunden enevolds magt arveligen være til og hiemfaldet det samme øjeblik hans formand aanden opgiver.
(16) Og enddog i det alle Stænder Adel og U-adel, Geistlig, Verdslig en ubunden enevolds kongedoms magt Os og de af Os nedstigende linier paa Færne og Mørne til ævig tid arveligen haver engang overdraget, herefter strax, naar en Konge ved døden afgaaer, den næste i arvelinien Krone, Scepter og enevolds Arve-Konge titel og magt det samme øjeblik eigner og tilkommer, saa at ingen videre overantvordning i nogen maade behøves, eftersom Kongerne i Dannemark og Norge herefter til ævig tid, imedens nogen af Vor Kongelig Stamme er til overs, ere fødde og baarne og ikke kaarede eller valde Konger, ikke desmindre paa det al verden skal viide, at Danmarks og Norges Konger holde det for deres største højhed, at ydmyge sig for GUD, og at de agte det for deres højeste magt og vælde, at være velsignet af GUD ved hans Ords-Tienere til en lyksalig

76
begyndelse paa deres Regimente, da ville vi og, at Kongen offentlig i kirken med dertil sømmelige ceremonier lader sig salve.
(17) Men Kongen skal aldeles ingen eed eller nogen forpligt, i hvad navn det og have kand, mundligen eller skrifftligen fra sig give, efterdi han saasom en fri og ubunden enevolds Konge ikke kand bindes af sine undersaattere ved nogen eed eller foreskrevne forpligtelser.
(18) Kongen kand lade sin Salvings Høytidelige Fest holdes, naar hannem lyster, enddog han ikke er kommen til sine fuldmyndige aar, og er det jo før, jo bedre, at annamme og bekome GUDS velsignelse og HErrens kraftige bistand, som følger hans Salvede; Dog alt hvad som ceremonier ikkun angaar, dermed kand forholdes, eftersom tidens lejlighed det beqvemmeligst at være udviiser.
(19) Og, efterdi fornuften og den daglige forfarenhed noksommeligen lærer, at en samlet og sammenknyttet magt er langt sterkere og af større kraft og fynd, end den som er adskilt og adspreed, og jo større vælde og herredømme en Herre allene besidder, jo tryggere lever han og hans undersaatere for alle udvortes fienders anfald, saa ville vi ogsaa, at disse vore Arve-kongeriger Danmark og Norge, samt alle de dertil hørende Provincier og Lande, Der, Fæstninger, kongelige herligheder og rettigheder, Klenodier, Penge og alle andre mobilier, krigsmagt og rustning baade til lands og vands, saavelsom ogsaa alt hvis vi nu med sær ejeres ret besidde eller herefter enten af Os eller vore efterkommere med sverd vinde eller ved arv og nogen anden lovlig titel og middel forhverves kand, altsammen, intet undtaget, skal uskiftet og udeelt være og blive under en Danmarks og Norges enevolds Arve-konge, de andre Prindser

og Prindsesser af blodet lade sig nøje med haabet, og bie indtil raden omsider kommer til dennem og deres linier een efter anden.
(20) Og, saasom vi nu i foregaaende have anordnet, og som en højstnødvendig Artikel i denne Konge Lov alvorligen ville at skulle ubrødeligen og uden al imodsigelse holdes, at nemlig disse vore Riger, og alle de lande, som vi nu virkeligen besidde eller i fremtiden kunde have arve-ret og billig tiltale til, ingenlunde maa adskilles, skiftes eller deles, saa ville vi ogsaa, at da derimod de andre kongelige børn med nødvendig og reputeerlig underhold

77
deres stand nogenlunde gemæs, af Kongen forsørges, hvor- med de og i alle maade skulle lade sig nøje, enten de i reede penge eller landgods blive aflagte, og, dersom landgods, være sig under hvad høj ære-titel det være kand, dennem forundes og til- lægges, skulle de den aarlige indkomst, nytte, brug og frugt allene- ste deraf deres livstid have sig at tileigne; Ejendommen samt all kongelig overmagt stedse hos Kongen forblivende: Hvilket og ilige- maade om Dronningens livgeding er at forstaa.
(21) Ingen Prinds af blodet, som her i Riget er og udi vort gebeet sig opholder, maa giffte sig eller af landet rejse, eller begive sig i fremmede Herrers tieneste, med mindre han af Kongen forlov dertil erlanger.
(22) De Kongelige Døttre og Søstre skulle med Førstelig underhold forsynes, indtil de med Kongens ville og vnskab træde i egteskabs stand, da de med en Førstelig brudskat i rede penninge skal forsørges efter Kongens egen milde behag, og derimod fraskrive sig fra videre underhold hos Kongen for dem eller deres børn at søge og begiere, indtil arve-successionen udi Regieringen dem kunde tilfalde.
(23) Dersom Kongen ved døden afgaar, og den næste i linien til arve successionen udi Regieringen er da ude af Riget, naar ar- ven hannem tilfalder, da skal han strax, alle andre ærinder til side sætte, uforhalet her ind i sit Rige Dannemark begive sig at boe og holde hoff, og Regieringen strax antræde. Og, dersom samme næste i linien, og da rrette enevolds arve-konge ikke indstiller sig inden tre maaneders forløb, som er at bereigne fra den første dag hannem for- rige konges dødelige afgang bliver forkyndet og anmeldet, da skal, med mindre han ved sygdom eller anden uomgiengelig tilfald lov- ligen var forhindret, i hans sted være Konge den næste efter hannem i linien, som ellers efter hans død er næst til arven. Med Statholderiet og Regiments forvaltning imidlertid indtil Kongen kommer skal forholdes, saasom i Konge-loven om det regierende formynder- skab er anordnet.
(24) Printzerne og Printzesserne af blodet skulle have det øverste sted i sæde og gang efter Kongen og Dronningen, og iblant sig selv have præcedentie og oversted ligesom linien udviiser dem at være næst til arve-successionen udi Regieringen.

78
(25) De skulle og for ingen underdommere svare, men deres første og sidste Dommer skal være Kongen eller hvem han særdeles dertil forordner.
(26) Hvad som nu udi foregaaende om Kongens enevolds herredoms magt og høyhed sagt er, og, dersom noget ellers kunde være, som ikke nu i sær var utrykkeligen forklaret, er tilsammen korteligen begrebet i disse faa myndige ord: At Danmarks og Norges Konge er en fri høyst fuldmægtig enevolds arve-konge, saa at alt hvis om en absolut Souverain christen arve-konge kand til beste siges eller skrives, det skal altsammen ogsaa om Danmarks og Norges enevolds arve-konning udi den yndeligste og beste meening forklares og udtydes, hvilket og iligemaade om Danmarks og Norges enevolds arve-Dronning er at forstaa, naar arve-successionen udi Regieringen nogen Princesse af blodet i sin tid skulde tilfalde. Og eftersom den daglige forfarenhed og andre landes ulykkelige exempler noksom udvise, hvor skadeligt det er, naar

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

kongers og herrers mildhed og fromhed saaledes misbruges, at deres magt og myndighed af een eller anden, ja endog undertiden af deres egne nærmeste og høyest betroede tienere fast usynligen dennem beskiæres, og i saa maade det gemeene beste ligesaa vel som kongerne selv lider største forfang og afbrek, saa at det mange steds høyligen havde været at ønske, at konger og herrer med større nidkiærhed havde holdet over deres myndighed, end tit og ofte skeet er, da ville vi og alvorligen have vore efterkommere enevolds arve-konger over Dannemark og Norge befalet, de med et nidkiært og vaagent øye give agt paa at holde deres arverettighed og absolute Souveraine det er enevolds magtes høyhed uforkrænket ligesom den nu af os her udi denne Konge-Lov dennem til ævindelig arv fuldkommelig er forrestillet, og derfor ogsaa til dens ydermeere bestyrkelse nu hermed strengeligen byde og befale, at, dersom nogen, være sig hvo det være kunde, skulde understaae sig at udvirke eller forhverve noget som kunde i een eller anden maade være kongens absolute Souveraine enevolds magt til afbrek og forfang, skal dog alt hvis saaledes kand være tilsagt og erlanget, holdes for usagt og ugiort, og de, som sig sligt forhverve eller tilsneget have, straffes, som de der Majesteten beleidiget og imod kongens enevolds herredoms høyhed groveligen sig forgrebet have.

79

(27) Og som vi tilforn sagt have, at een allene skal være enevolds konge og herre over disse Riger og alle os underliggende lande, eller som i fremtiden kunde tillagde vorde, og de andre kongelige børn at skulle lade sig nøye med hvis kongen dem til nødvendig underhold, deres stand nogenlunde gemæss vil forunde, og med det haab de have udi sin tid til arve-successionen udi Regieringen, saa ville vi nu, al tvist og strid at forekomme og at afværge, korteligen her anordne i hvad rad og paa hvad maade og maneer een efter anden i sin tid arveligen udi regieringen haver at succedere. Skal derfor sværdsiden udi ret lovligt ægteskab aulet altid først arve-successionen udi Regieringen tilhøre, og imedens mand af mand er til overs, saalænge skal hverken qvinde af mand ey heller mand eller qvinde af qvinde kaldes, og aldeeles ingen af mørne stammen kronen arve, saalænge paa fædrene stamme nogen livs-arving findes, saa at endog qvinde af mand skal gange for mand af qvinde.

(28) Skal og i arvetallets rad at merke alt linierne nøje tages i agt, saa at der ikke for alderens skyld springes af linie i linie, men sønnen træder strax i faderens sted, og imedens udi den første mandlige linie nogen mands person findes, skal den anden mandlige linie intet kunde arve, og, saa fremdeeles linie efter linie. Naar da endelig arve-successionen udi Regieringen til qvinde kiønnet falder, da træde først frem de af os paa færne stamme ved sønnere nedstigende qvinde linier, og derefter omsider de som af os paa mørne-stammen ved døttrene nedstige, alt linie efter linie, en efter anden, og første føddes-ret altid tagen i agt, saa at, korteligen, sværdsiden altid gaar for, de mandlige linier altid først, og saa blant dem, som ere lige i linie og kiøn den ældre stedse foregaar den yngre og nyder første føddes-ret.

(29) Og, paa det at jo alting saa klart maa for øyne stilles, at ingen i fremtiden med nogen billigheds skin skal kunne forevende nogen tvistige ords vanskelighed i denne Konge-Lovs forordning, da ville vi den med vore egne kongelige børns navne i sær saasom til exempel forklare. Naar vi derfore efter Guds villie og behag denne jordiske krone mod den himmelske aflægge og forbytte, da skal Dannemarks og Norges og alle vore landes fuldkomne ubundne høyest fuldmægtige enevolds kongedømme og herskab vor første fødde-søn Printz Christian

80

arveligen tilhøre, saa at, saa længe udi de af hannem nedstigende mandlige linier (enddog han selv kunde være ved døden afgangen, førend arve-successionen udi Regieringen hannem virkeligen var hiemfalden) nogen mandlig arving findes, skal hverken Printz Georg og hans linier, eller hans søstre og deres linier den allerringeste part af vore Riger og lande-arve.

(30) Er da den mandelige slægt af Printz Christians sønner og sønne sønner udi tusinde leed uddød, da træde først frem vor anden søn Printz Georgs mandlige linier og besidde vore Rigers og landes enevolds Kongedoms magt til ævindelig arv, alting uskifftet og udeelt, som før er sagt, alt een efter anden, mand efter mand, linie efter linie, imedens mand af mand er til overs alderen tagen i agt alleene blant dem, som ere lige i samme linie og kiøn, saa at den ældre broder altid foredrages den yngre, omendskiønt den ældre var fød førend hans fader blev konge, og derimod den yngre avlet af sin fader efter at arve-successionen udi Regieringen virkeligen var hannem hiemfalden, og skal efter foreskrevne maade med alting ligesaaledes forholdes, om Gud ydermeere vort egteskab med fleere mandelige arvinger velsignede.
(31) Skulde det da hende sig (hvilket Gud naadeligen forbyde) at al den mandlige slægt af sværdsiden aldeles var uddød, da skal arve-successionen udi Regieringen tilhøre den sidste Konges sønners døttre og deres linier, om nogen findes, hvis ikke, da hans egne døttre, først den ældste og hendes nedstigende linier, siden de andre og deres nedstigende linier, een efter anden, linie efter linie, og blant dem, som ere lige udi samme linie kiønnet først agtes, og siden alderen, saa at sønnen stedse gaar for dotteren, og siden den ældre foregaar den yngre, hvilket altid skal tages i agt.
(32) Lader han da heller ingen døttre efter sig, da skal den Printzesse af blodet, som hannem paa fædrene stammen hører næst til, arve-successionen udi Regieringen være hiemfalden og hendes linier een efter anden, paa den maade, som før er sagt.
(33) Dernest skal den sidste Konges næste frenke og slægt, som dog er udi de af os ved sønnere nedstigende qvinde-linier, arveligen udi Regieringen succedere, og hendes børn og børne-børn efter hende, een efter anden, linie efter linie, paa den maade, som før er forklaret.

81
(34) Er da vore sønners linier mandkiøn og qvindekiøn ganske uddød, da komme raden til Princesserne vore døttres linier, og først til Princessen Anna Sophia, saasom den ældste, og hendes børn og børnebørn i tusinde leed, siden til de andre, alt een efter anden, linie efter linie, saa at dog stedse blant dem, som ere lige udi samme linie agtes kiønnet først, og siden alderen, søn for dottre, og siden den ældre for den yngre, og imedens een af vort blood er til overs, høre disse Rigers og landes enevolds Kongedømme og Herskab samme Printz eller Princesse arveligen til, linie efter linie, een efter anden.
(35) Den ældre dotters dotter i tusinde leed skal altid foregaae den yngre dotters søn og dotter; Og maa ikke springes af linie i linie, men den anden linie bie efter den første, den tredie efter den anden, den fierde efter den tredie, og saa fremdeeles.
(36) Men, dersom arve-successionen udi Regieringen kommer til en dotters søn, og han lader mandlige arvinger efter sig, da skal med de af hannem nedstigende mandlige linier alting forholdes, saasom vi om de af os nedstigende mandlige linier forordnet have, at alle de af hannem kommende paa færnestammen og sværdsiden skulle da fremfor alle andre arveligen udi Regieringen succedere, een efter anden, linie efter linie, den ældre altid for den yngre, saa at, korteligen, mand af mand gaar først for qvinde af mand, og siden qvinde af mand gaar for mand og qvinde af qvinde, og dernæst videre med alting forholdes, som før er sagt.
(37) Det er Døttrene og Døttrenes Børn og Børne-Børn i ævindelig rad, som arve-successionen udi Regieringen skal tilhøre, og ikke Døttrenes Mænd, som aldeeles intet med disse Rigers enevolds Herskab skulle sig befatte, og i hvor høje og mægtige de ellers kunde være i deres egne lande, skulle de dog, naar de her udi Riget ere, aldeeles ingen magt sig tilegne, men altid ære Arve-Dronningen og hende den højre haand og ypperste sted give.
(38) Blant Børn og Børne-Børn regnes endog fosteret, saa at, omendskiønt det først efter Faderens død fødes til verden, nyder det dog strax sit tilbørlig sted og rad i arvetallet, saavelsom de andre.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

(39) Og, eftersom vi af GUDs milde og faderlige velsignelse visseligen have at haabe og formode, at vort kongelige arve-huus og stamme ævindeligen skal blomstre og mangfoldeligen voxe og formeres, da

82
paa det i fremtiden formedelst de nedstigende og tværstigende liniers mængde ikke nogen tvist og irring udi alderen, eller confusion blant linierne skulle foraarsages, ville Vi, saa og hermed alvorligen byde og befale, at, naar nogen af vor Stamme Søn eller Dotter fødes, Forældrene da samme Printzes eller Princesses navn og fødselsdag uden forsømmelse lader Kongen anmelde og forkynde, saafremt de agte nogen arveret til disse Riger og lande i sin tid at ville prætendere, og derimod igien af Kongen et documentum insinuationis, at de nemlig sligt tilbørligen have tilkiende givet, begiere, hvoraf da gienparten udi vort Archiv skal giemmes, og ellers ogsaa et rigtig Slægtregister over vor kongelige arve-stamme altid holdes og bevares.
(40) Alt det, som hidindtil om Børn og Børne-Børn i tusinde leed er meldet, er altsammen at forklare og udtyde om rette ægtebørn, og ingen anden. Rette ægte Sønner og ægte Døttre avlede udi ret lovligt ægteskab af den af Os nedstigende kongelig arve-stamme er alleene at forstaa ved de Børn og Børne-Børn, som udi Konge-loven omtales.
Saa have vi nu saavit, som menneskelig forsigtighed mueligt er, alting paa beste viis og maneer ordnet og stillet, og saasom Os haver synet best og beqvemmest skade og ulempe at kunne afverges, og vore inderligen elskede undersatter at kunde udi fred og rolighed foruden frygt for indvortes tvist og oprør tryggeligen bygge og boe. Menneskets endog de allerviiseste anslag ere dog udi GUDs haand, og i hvor viiseligen en ting begyndt er, saa er det dog GUD, som giør enden og udgangen derpaa efter sin behagelige villie, udi hvis guddommelig forsyn og faderlige beskiermelse Vi Vort kongelige arvehuus og Vore Riger og lande og deres Indbyggere til ævig tid befale.
Givet paa vort Slot Kiøbenhavn d. 14 Novembr. Aar 1665.

Under Vort Signete

FRIDERICH.

Og maa dette være nok talt om Regieringen i almindelighed.

83

CAP. IV.
Om Religionen.

Sørend jeg taler om Religionens tilstand udi disse Riger, da, saasom min vedtagen maade udi dette værk er at tage enhver ting af vigtighed op med roden, og viise hvorledes tilstanden var udi gamle tiider, hvorledes sagerne ere blevne forandrede indtil de ere komne udi den stand, som de nu findes udi, saa har jeg ogsaa foresat mig udi dette Capitel, at forestille Læseren:
(1) Hvorledes Religionen var udi ældgamle tider førend Christendommens lys her begyndte at skinne.
(2) Udi hvad tilstand disse Riger vare under de Romerske Paver fra Christendommen begyndte indtil reformationen.
(3) Hvilke fata religionen haver havt fra reformationen indtil disse tiider; Hvilket jeg haaber mange at skulle finde behag udi, efterdi lidt eller intet er antegnet om de ting, som henhøre til den danske kirke-historie.
De nordiske folk dyrkede ilden.
Det synes, at de nordiske folk have i ældgamle tider tilbedet de gamsilden, saasom de troede, at himlen var af ild, hvilket kand sees af Eddæ Myth. 4. Den verden blev først, som er imod synden, og kaldes Musbell, hvilken er lys, brændende og heed. Derfore vare for gudernes billeder oprettede Altere til den hellige ild, som ikke maatte udslukkes, derom vidner ogsaa

den saa kaldte Bua Saga saaledes; Fremmen for vare der satte altere beslagne med jern, hvorpaa blev forvaret den ild, som ikke maatte udslukkes, kaldet den hellige ild. Odin havde befalet at brænde de døde, saavelsom sit eget legeme, og holdtes derfor, at, jo højere luen steeg i vejret, jo saligere var den døde, hvilket Snoro giver tilkiende udi sin norske krønike sigende: Da Odin var død, og hans legeme var bleven

84
brændt, holdtes det siden for en ære at brændes, og meente man, at jo højere luen steeg op, jo højere blev den opflyttet i himmelen, som blev brændt. Odin vilde dermed uden tvil give tilkiende, at siælen blev af ilden førdt til himmelen, hvilken meening ikke lidet bliver stadfæstet af Eddæ Myth. II. Guderne giorde en broe fra jorden, som strakte sig til himmelen, hvilken kaldes Bifrost, du haver seet den samme og kalder den uden tvil Regnbuen, den haver tree slags farver, er meget sterk og forarbeydet med større konst end andre ting. Da spurde Gangler, monne ilden brænder over Bifrost? Haar sagde: Det som du seer paa den røde bue, er en brændende ild; Hvoraf man kand slutte, at de nordiske folk holdte fore, at man maatte fare til himmelen over en ild-broe.
Underlig meening om menneskets skabelse.
Hvad sig anbelanger menneskernes skabelse, da tilskrives den Odin, og hans tvende brødre udi Snorris Edda Myth. 7. saaledes: Bors sønner, da de spadserede ved strandbredden, funde de tvende stykker træe, hvilke de optoge, og deraf skabte mennesket, den første, nemlig Odin, gav liv og siæl, den anden forstand og bevægelse, den tredie ansigt, maal, hørelse og siun. De gave dennem klæder og navn, manden blev kaldet Askr og qvinden Embla, hvoraf det menneskelige kiøn er forplantet. Det synes rimeligt, at de nordiske folk ere faldne paa den tanke, mennesket at være skabt af træe, og siden sielen at være indblæst, efterdi træet er ildens føde og tønder, ligesom legemet er sielens ophold.
De nordiske afguder.
Freyr.
Hvad sig anbelanger de nordiske store afguder, da omendskiønt de trende fornemste Odin, Freyr og Thor, hvoraf dagene i Ugen have deres navne, ere blevne dyrkede udi alle tree nordiske Riger, saa synes dog, at hvert Rige for sig haver haft sin særdeeles gud. Man finder, at de Svenske besynderligen have dyrket Freyr, som fordum var deres Konge, Niords søn og successor, som saaledes beskrives udi Edda: Freyr den berømmeligste af de Aser, han regierer regnen, solens lys og jordens grøde. Det er fornødent at

85
meente man, at jo høyere Luen steeg op, jo høyere blev den opflyttet i Himmelen, som blev brændt. Odin vilde dermed uden Tvivl give tilkiende, at Siælen blev af Ilden ført til Himmelen, hvilken Meening ikke lidet bliver stadfæstet af Eddæ Myth. II. Guderne giorde en Broe fra Jorden, som strakte sig til Himmelen, hvilken kaldes Bifrost, du haver seet den samme og kalder den uden Tvivl Regnbuen, den haver tree slags Farver, er meget sterk og forarbeydet med større Konst end andre Ting. Da spurde Gangler, monne Ilden brænder over Bifrost? Haar sagde: Det som du seer paa den røde Bue, er en brændende Ild; hvoraf man kand slutte, at de Nordiske Folk holdte fore, at man maatte fare til Himmelen over en Ild-Broe.
Underlig Meening om Menneskets Skabelse.
Hvad sig anbelanger Menneskernes Skabelse, da tilskrives den Odin, og hans tvende Brødre udi Snoronis Edda Myth. 7. saaledes: Bors Sønner, da de spadserede ved Strandbredden, funde de tvende Stykker Træe, hvilke de optoge, og deraf skabte mennesket, den første, nemlig Odin, gav Liv og Siæl, den anden Forstand og Bevægelse, den tredie Ansigt, Maal, Hørelse og Siun. De gave dennem Klæder og Navn, Manden blev kaldet Askr og Qvinden Embla, hvoraf det

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Menneskelige Kiøn er forplantet. Det synes rimeligt, at de Nordiske Folk ere faldne paa den Tanke, Mennesket at være skabt af Træe, og siden Siælen at være indblæst, efterdi Træet er Ildens Fode og Tønder, ligesom Legemet er Siælens Ophold.

De Nordiske Afguder. Freyr.

Hvad sig anbelanger de Nordiske store Afguder, da omendskiønt de trende fornemste Odin, Freyr og Thor, hvoraf Dagene i Ugen have deres Navne, ere blevne dyrkede udi alle tree Nordiske Riger, saa synes dog, at hvert Rige for sig haver havt sin særdeeles GUD. Man finder, at de Svenske besynderligen have dyrket Freyr, som fordum var deres Konge, Niords Søn og Successor, som saaledes beskrives udi Edda: Freyr den berømmeligste af de Aser, han regierer Regnen, Solens Lys og Jordens Grode. Det er fornødent at paakalde ham for Fred og god Tiid. Han kand

86

kand ogsaa begave Menneskerne med Rigdom. Om ham taler ogsaa Snoro udi sin Norske Krønike saaledes: Efter Niord regierede Freyr, som blev kaldet de Svenskes Herre og fik Skat af dem. Denne var elsket af de Svenske ligesaa meget som hans Fader. Han oprettede et stort Tempel til Upsal, og der stiftede sit Sæde, givende dertil all sin Eyendom Løs og fast. Dette er Oprindelsen til den Upsalske Rigdom, som siden stedse blev vel forvaret.

At de Norske dyrkede besynderlig den Afgud Thor, synes at beviise nogle Skibs-Folks Bønner og Løfter, hvorom taler Olaf Tryggesons Historie saaledes: Da besluttede alle Skibs-Folkene eendrægteligen at bede Guderne om en ønskelig Vind, som kunde føre dem fra Norge til et andet Land. Løftet var dette; at de skulde give Penge og tre Saldar Øll til Freyr, dersom de landede til Sverrig, og ligesaa meget til Thor eller Odin, dersom de landede til Island. De Norske havde indført den Afgud Thors Dyrkelse til Island, hvilket Land dyrkede den siden frem for andre. Oprindelsen til denne Dyrkelse siges Thor selv udi menneskelig Skikkelse at have givet tilkiende for Kong Olaf Tryggesøn med disse ord: Dette Land, Herre! som vi seyle forbi, var tilforn bebygt af Kiemper, hvilke da de af en hastig Hendelse vare døde og ødelagde, vare der ikkun tvende Qvinder af deres Slag til overs. Da komme der Folk fra Østen og bebygde dette Land, hvilke Folk disse tvende Qvinder tilføyede stor Fortreed, og nødde dem at indgaae haarde Vilkaar, da toge samme Folk Tilflugt til dette røde Skieg, hvorpaa jeg tog min Hammer af min Lomme, og slog dem ihiel. Edda opregner iblant Thors fornemste Insignia en Hammer, som hans Billede, der offentlig var dyrket af de Norske, holdt udi Haanden: derover findes udi St. Olufs Historie saadan Beskrivelse: Der var et Billede dannet efter Thors Lignelse, holdende en Hammer og var udaf den Størrelse, at intet Menneske kunde lignes derved, Billedet var ziiret med Guld og Sølv, fire Brød bleve

87

bleve dagligen baarne dertil, tilligemed Kiød efter Proportion, hvilket altsammen blev fortæret. Det var ikke allesnefte udi Norge, men end og udi Dannemark, hvor Thor var udi Anseelse, til hvilken Wilhelmus Gemmeticensis vidner, at de Danske ofrede Menneske-Blod.

Den store og bekiendte Odin var den GUD, som synderlig blev dyrket udi Dannemark, thi, omendskiønt hans Navn var udi stor Anseelse over heele Norden, saa synes han dog paa en besynderlig Viis at have været dyrket af de Danske, og æret som deres Fader, saasom Saxo haver mærket, hvilke iblant andet fortæller om Harald, Hyldetand, at han udi sine Bønner begiærede, at Odin vilde give de Danske Seyer, som han alletiider havde baaret Yndest og Naade for.

Odin.

Foruden disse tre store Afguder vare der endnu to, som bleve høyt anseede af de Nordiske Folk, nemlig Freya og Tyr. Om Freya siger Edda Mythol. 20. at hun pleyede, at være tilstæde udi

store Feldslag, og fik endeel af de Slagne til Bytte, omendskiønt bemeldte Bog legger dette til, at hun var besynderlig Gudinde for Kierlighed, sigende: Det er got, at tilbede hende for Kierlighed. Tyr var de Nordiske Folkes Krigs Gud, ligesom: Mars hos de Græker og Romere. Om ham taler Edda saaledes Myth. 23. En af de Aser kaldtes Tyr, hvilken er meget dristig og modig, og kand hielpe til Seyr over Fienden, saa at det er Krigs Folk fornødent at tilbede ham. Hvorudover det er blevet til et Ordsprog, naar man taler om en tapper og modig Mand: Han er ligesom Tyr. Denne Tyr confundere nogle med Thor, hvilken er en grov Vildfarelse, som kand iblant andet sees deraf, at den tredie Dag udi Ugen blev kaldet efter Tyr, og kaldtes Tyrsdagur eller Tyssdagur, nu Tiisdag, da derimod den femte Dag udi Ugen blev efter Thor kaldet Thorsdagur nu Thorsdag.

Freya og Tyr.

Af alle disse Guder var Odin den alleranseeligste, og holdtes for at have størst Magt, besynderlig udi Kriig og Feldslag, hvorfore han blev kaldet Odin Valfaudr, Pater Stragis eller Fader for Slag og Nederlag, efterdi alle de som omkomme udi Feldslag, vare hans kiere Børn, saasom Edda vidner, Myth. 18. Samme Odin siges, at han lod sig saare, da han fornam hans Døds Tiid var forhaanden, hvor-

Odin var den fornemste blant Guderne.

88

hvorved han vilde komme de Nordiske Folk til at troe, at de ikke burde døe Straa-Død, dersom de vilde tænke, at komme til VALHALLA eller de lyksalige Boeliger; og at de ikke skulde frygte for at døe saadan Død, som de saae deres Gud havde udvalt: At der intet andet hemmeligt ligger skiult under denne Gierning, kand sluttes af det, som Niord giorde, om hvilken Snoro taler saaledes: Niord da han faldt udi en dødelig Sygdom, lod han sig merke eller saare ligesom Odin, førend han døde; thi han kunde ikke haabe, at komme til Valhalla, eller Odins Boelig, uden han ved saadant Middel havde hindret sig at døe Straa-Død. De gamle Historier vidne paa adskillige Steder om de Nordiske Folk, at de figtede mod deres Fiende med saadan Tapperhed, efterdi de vidste, at, naar de døde udi Striiden, da skulde de komme til Valhalla. Hrolf Krakes Historie vidner om Hialte, at han udi Striiden figtede indtil det yderste, og sagde: Jeg skal striide saa længe jeg kand, thi i Aften skal vi faae Herberg udi Valhalla. Udi den saa kaldte Hervarar Saga fortælles om Hialmar og Oddur, at de sloges imod tolv Arind Grims Sønner, og da Hialmar fornam, at han og hans Stoldbroder maatte omkomme, sagde han, at dersom de døde for Fienden, skulde de samme Dag see Odin. Der fortælles om Regner Lodbrog, at han vilde døe leende, og ikke komme bedrøvet til Valhalla, hvorhen han var vis paa at blive forflyttet, dersom han døde en violent Død. Her udaf kom det, at mange, som ikke kunde døe udi Kriig, styrtede sig ned af en Klippe, eller toge Livet af sig paa anden Maade; Derom tales merkværdeligen udi Gottrichs og Rolfs Historie, hvor saadan Klippe beskrives saaledes: Her nær ved vor Boelig er en Klippe, som kaldes Gillingzhamar, hvilken vi kalde Slægtens Klippe, (Scopulum Prosapiae) den er saa høy og steilbrat, at ingen med Livet kand komme derfra, den kaldes Æternes Stapi, efterdi vi der formindske vor Slægt og Efterkommere: Alle de, som døe der uden Sygdom, blive forflyttede til Odin.

Ingen, som døde Straa-død kunde komme udi VALHALLA, eller Odins Boelig.

Det var hos de Gamle saa høyt agtet at døe paa en violent Maade, at de holdte fore, at endogsaa Trælle kunde komme ved saadan

89

Død til Valhalla; Thi ellers tog Odin ikke imod andre end fornemme Folk som kand sees af Saxonis Historie: hvor Biarco siun- ger saaledes:

Non humile obscurumve genus, non funera plebis Pluto rapit, vilesque animas; sed fata potentum Implicat, & claris complet Phlegetonta figuris.
Det var ikke alleeneste Trælle, som Odin forskiød, men endog gamle Folk, naar de vare døde af Alder og Sygdom, som kand sees af Edda: Han kastede Hel udi Niflheim, og gav ham udi Gevalt ni Verdener, at han skulde uddeele Boeliger imellem alle dem, som blev sendte til ham, det er de, som vare døde af Syg- dom og Alder.
Beskrivelse over Walhalla.
Nu er fornødent at melde noget om den saa tidt omtalte Val- halla, hvorefter de Nordiske Folk havde saa stor Længsel og Attraa. Den store Afgud Odin havde, som før er sagt, lovet at forflytte alle dem, som døde udi Kriig, til sin Bolig, som var Valhalla, derom taler Edda saaledes: Odin kaldes Valfaudr, thi de ere alle hans kiere Børn, som døe udi Kriig, dennem giver han Sæde udi Valhalla og Vingolf. Stedet haver faaet sit Navn af de Stridsmænd, som bleve slagne: Thi Valr betyder dem som omkomme udi Kriig, hvoraf flyde adskillige Composita, som findes hid og did hos gamle Skribentere, saasom Valbrynda, som be- tyder døde Kroppers Brynd. Valstole, som betyder Nederlags Sæde, (Stragis Sedes.) Valkostr, som betyder en Dynge af dø- de Kroppe; Thi det Ord Kostr, betyder en Dynge udaf Greene og Riis; Walruf, kaldes, naar man plyndrer døde Legemer, hvorom tales saaledes udi den Skaanske Lov-Bog; Dersom no- gen beskyldes for at have taget af den Slagnes Legeme Klæder eller Vaaben, hvilken Misgierning kaldes Walruf. Den Svenske Skribent Loccenius deriverer ogsaa af samme Op- rindelse det Ord Valstad, som betyder Steden, paa hvilken de dø- de findes slagne, item Valfart, som betyder Reyse til de Dødes
Ordets Oprindelse.

90
Begravelser. Hvad sig anbelanger det andet Ord Hall, som findes udi det Ord Valhalla, betyder det et prægtigt Huus eller Pallatz, saasom Valhalla siges at have været, hvilket kand sees af den Latinske Edda, som beskriver den saaledes:

Qvingentas fores
Et insuper qvadraginta
Valhalam habere puto.
Femhundrede Døre
Og dertil Fyretive
Troer jeg Valhalla haver.

Valhalla holdtes for at ligge udi Asgardia
Stedet, hvor samme Valhalla var, siges at have været udi Asgardia, som kand sees af Eddæ Myth. 2. Da han kom ind i Byen, (nemlig Asgardia) saae han der en Sahl saa høy, at han neppe med sit Siun kunde række til Spidsen deraf, Taget bestod udaf gyldene Skiolde, som vare satte udi Orden, &c. Aarsagen hvorfor de gamle holdte for, at Valhalla eller de lyksalige Boliger laae udi Asgardia, synes at være denne: Der er tilforn omtalt, at de store Helte skulde forflyttes til Valhalla, thi de Gamle troede, at Siælen skulde komme tilbage til den Gud, som havde givet den, det er til Odin, hvilken de holdte for at have været Herre over Valhalla, og at være kommen fra Asgardia til Norden. Ved Asgardien synes de Gamle at have forstaaet Scytien, og at Hoved-Staden har været paa den Østlige Deel deraf imod den Flod Tanais. Saaledes taler derom Historia Hogni og Hedini: Ved den Flod Tanais mod Østen ligger det Asiatiske Land, eller den Asiatiske Verden, hvis Indbyggere kaldes Æsir. Der regierede en Konge ved Navn Odin, og skeede der store Ofringer. Odin, da han havde forskaffet sig stor Veneration udi Norden, paa det han kunde indbilde Indbyggerne, at han var en GUD, som var kommen ned af Himmelen,

sagde han paa sit Yderste, at han vilde gaae tilbage til det Sted, hvorfra han var kommen, og der imodtage sine Venners Siæle, derom taler Snoro udi sin Krønike saaledes: Han sagde, at han vilde fare til Gudheim, og der vilde
Oprindelse til den Meening.

91
venligen imodtage sine Venner, som komme til ham. De Svenske troede da, han var gaaen tilbage til den gamle Asgardia, hvor han stedse skulde leve.
De Gamle bleve begravne med en Hest, for at fortsætte deres Reyse til Valhalla. Item med Skoe paa Fødderne.
Det er at merke, at de gamle bleve gemeenligen begravne tillige med en Hest, at de dis hastigere kunde fortsætte deres Reyse til de lyksalige Boeliger, hvilket iblandt andet kand sees af en Historie hos Saxonem, hvor en ved Navn Ring, som lagde en Hest til Haralds døde Legeme, giorde saadan Bøn, at Harald ved dens (nemlig Hestens) Hielp maatte snart komme til de Boliger, hvorhen han agtede sig. Dog vare de ikke udi den Meening, at de aldeeles bleve udelukte fra Valhalla, som enten af en Hendelse eller af Armod ingen Hest kunde bekomme, men de holdte fore, at de saasom Fodgiengere maatte anvende længere Tiid paa Reysen. Heraf kom det, at man bandt paa saadanne døde Legemer Skoe, hvorpaa de desbedre kunde fortsætte Reysen til Valhalla, som kand sees af et Sted udi Gisla Surssonar Saga, om Besteini Begravelse; Men da Besteini Legeme skulde føres til Jorden, gik Thorgrim til Gislaf og sagde: **Det er Skik at binde Skoe til de Dødes Fødder, hvorpaa de kand reyse til Valhalla.**
Den Omsorg de Nordiske Folk havde for det andet Liv foraarssagede ikke alleeneste at de lode sig begrave med Heste, som før er sagt, at de des snarere kunde komme til Valhalla, men end og med Guld og Sølv, kostbare Klæder og Ornamenter, som de kunde bruge udi det andet Liv, saasom Snoro Sturleson fortæller om Hagen Kongen af Norge: De begrove Kongen med hans fulde Rustning og beste Klæder. Den oftbemeldte Egil Saga melder om Egil, at, da han kom hen til Stedet, hvor Slaget var holdet, og der fandt sin Broder Thorolf liggende, optog han hans Legeme, og lod det efter Sædvane begrave, nemlig de opgrove en Grav, og derudi lagde Thorolf med hans fulde Rustning og Klæder; Egil, førend han gik bort, satte han tvende Guld Arm-Baand paa hans Broders Hænder, hvorpaa de kastede Steen og Jord paa den Døde.
Item med deres Rigdom.
Formedelst samme Aarsag, naar en Mand døde, blev hans Hustru begraven tillige med ham, hvilken barbarisk Skik og Sædvane
Hustruen blev begraven levende med sin Husbonde.
92
ved en Lov var autoriferet, saasom Olaus Monachus vidner udi Ole Trygesons Historie, sigende, at Sigrid vilde ikke blive hos Kong Erik af Sverrig formedelst samme Aarsag: Der siges, melder samme Historie, at hun ikke vilde blive hos Kongen, eftersom der var en Lov, at, hvis Manden døde først, skulde Hustruen tilligemed begraves. Nu vidste hun, at Kongen ikke kunde leve længere end ti Aar, efterdi han havde giort et Løfte, da han stridede mod Styrbiørn, at han ikke vilde leve længere, dersom han erholdt Seyer. Aarsagen til saadan grum Lov synes Orvarodd at have givet tilkiende, da han med Latter sagde til Ingeborgs Død: Nu skulde I Døde boe sammen, hvilket eder udi dette Liv har været nægted. Hvilket da han havde sagt, lagde han hende hos Hialmars Legeme, og jordede dem begge udi een Grav.
Levende med sin Husbonde.
Det var ikke alleeneste Hustruerne, som lode sig begrave med deres Mænd, men end ogsaa en Ven med den anden. Saxo fortæller om Asmund og Asvit, at de forbunde sig sammen, at hvo, som døde først, med ham skulde den anden blive begraven. Samme Skribent fortæller ogsaa en merkelig Historie om den Danske Konge Hading, hvilken da han hørte, at Hunding var død,

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

vilde han ikke overleve ham, men hang sig selv op udi alle Folkes Paasiun. Snoro Sturlesøn fortæller, at Her Laugr Konge udi Nummedalen gik ned under en Høy, som var beskikket til hans Begravelse med tolv af hans Venner. Saaledes melder Historien derom: Udi Nummedalen vare tvende Brødre Konger Her Laugr og Hrollaugr, disse arbeydede udi gandske tre Aar paa deres Begravelser, da de havde fuldfærdiget dette Arbeyde, finge de Kundskab om, at Kong Harald med stor Magt vilde anfalde dem. Da lod Laugr føre til Graven en stor Mængde Mad og Drikke, hvorpaa han gik ned udi Graven med tolv Mænd, hvilke tillige med ham bleve begravne.
En Ven lod sig begrave med den anden.
De, som bleve slagne udi Kriig, og skulde komme til Valhalla holdtes for ved et guddommeligt Kald at blive budne dertil, undertiden ved Odin selv, som Snoro vidner med saadanne Ord: Odin holdtes fore, at aabenbare sig for de Svenske, førend de skulde

93
skulde holde blodige Feldslag, da tilsagde han nogle Seyr, andre bød han til sig. Begge disse Vilkaar syntes dem ønskelige: Men, som Odin ikke alleene kunde forrette saadant møysomt Arbeyde, bleve ham til den Ende tilføyede nogle Jomfruer, kaldet Valkyriur, det er de slagne Heltes Udvælgere, hvilke efter Odins Befalning begave sig hen til de Steder, hvor Feldslaget holdtes, og udvaldte dem, som bleve slagne; Derom taler Edda Myth. 31. saaledes: Disse kaldes Valkyriur, som Odin skikker til alle Feldslag. Disse beskikker dem, som skal døe. Gude Rota og Skullda ride altid til Feld-Slag at optage de Døde og regiere Seyren. Fleere andre saadanne findes udi Sæmunds Edda; som kaldes Valkyriur, og beskrives deraf, at de fare igiennem Luften og over Havet med Svane-Vinger. Saaledes tales paa et Sted derom: Eylimi heder en Konge havende en Dotter ved Navn Bava, som var en Valkyria, ridende igiennem Luften og over Havet. Item paa et andet Sted. Kong Haugni Dotter var Sigrun, hvilken, saasom hun var en Valkyria, reed hun igiennem Luften og Havet.
De Nordiske Gudinder eller parcæ kaldet Valkyriur Deres Forretning
Een eller anden saadan Valkyria holdes Odin fore at udskikke paa de Tider, naar Feldslag skulde holdes, besynderlig til fornemme Mænd som skulde falde udi Slaget. Samme Odin indbildte de gamle Nordiske Folk, at de, som bleve forflyttede til Valhalla, skulde nyde alle de Vellyster, Værdigheder og Fornøyelser, som de havde havt Begierlighed til udi dette Liv, paa det at de skulde foragte Døden og stride med desstørre Tapperhed. Edda viiser Myth. 18. at de som komme til Valhalla, bleve undertiden beærede med samme Titler, som nogle iblant Guderne selv førte; Odin, skrives der, kaldes Stridens Fader, efterdi de ere alle hans elskelige Børn, som blive slagne, hvilke han forflytter til Valhalla og Vingolf, og da kaldes de Einheriar. De øves alleene udi Kriigs-Sager i det andet Liv, og stride under Gudernes Standarder. Til saadanne bleve giordte Ofringer efter deres Død, saasom fortælles om
Einheriar.

94
Grim: Thorolf Smør var Torsteins Skrofu Søn, hvis Fader Grim var elsket af alle, til ham bleve giordte Ofringer efter hans Død, og blev han kaldet Kamban. De som bleve beærede med saadan Værdighed, bleve ligesom de havde forholdet sig tapperlig meer eller mindre, satte paa et vis høyt Sted udi Valhalla. Hvorudover Regner Lodbrog, saasom han havde nederlagt saa mange Fiender, glædede han sig ved at han skulde sidde udi Aundvegi udi Valhalla.
Ondvegi eller Høy-Sæde udi Valhalla.
Udi de Norske Historier sees, at der have undertiden været tvende Aundvegi eller fornemme Sæder, hvoraf det eene udi Giæstebuder og Samqveme holdtes fornemmere end det andet. Udi St. Oles Historie skrives derom saaledes: Der var en gammel Skik udi Norge, at der blev satt

en lang Benk for Kongen, hos hvilken paa den venstre Side sad Dronningen, det var kaldet Kongens Aundvegi eller Kong-Sædet. De andre Sæder, som vare paa begge Siderne nær ved Kongens Sæde, holdtes iligemaade for fornemme, men det som var nær ved Dørren, holdtes for det ringeste. Det høyeste Sæde var paa den Benk, som var satt lige imod Solen, det andet høye Sæde var lige mod Kongen, det var beskikket til Kongens fornemste Mænd, hvilke spisede med Kongen, som da blev holdet for en stor Ære. De gamle havde stor Omsorg for, at ingen nød saadant Sæde, uden den som ved sin Dyd og Manddom havde giort sig værdig dertil. Sterk Odder, da han kom til Kong Ingels Hof, satt han sig efter Sædvane udi det fornemste Sæde; Thi Saxo vidner, at han hos de forrige Konger havde været udi største Anseelse. Da Dronningen dette saae, fortørnedes hun derover, saasom han saae ilde ud og havde slette Klæder, hvorudaf hun sluttede, at det var en gemeen ringe Person, og derfor bød ham pakke sig bort. Omendskiønt dette gik denne ypperlige gamle Mand meget til Hierte, lod han sig dog intet merke, men dulte sin Forseelse og efterlevede Dronningens Befalning, men han gav siden sin Fortrydelse tilkiende med saadant Vers, som findes hos Saxonem.

Quando Frothonis comes annotabar,
Militum semper medius resedi

95
Æde sublimis, procerumqve primus Prandia duxi.
Sorte nunc versa melioris ævi,
Angulo claudor, simuloqve piscem,
Qvi vago captat latebras recursu abditus undis.

Men, for at undflye saadanne Tvistigheder, som kunde reyse sig imellem Kongens Mænd om de ypperste Sæder, giorde Kong Knud den Store en Rangs Forordning saaledes, at enhver skulde tage Sæde udi Samqvemme og Giæstebude efter sin Værdighed udi Embede og Alder. Derom taler Saxo vitløfteligen saaledes: Det var Sædvane, at Stridsmændene toge Sæde efter deres Titler, Alder og Herkomst, saa at ingen kunde blive stødt fra sit sædvanlige Sæde uden Spot og Vanære. Thi, dersom nogen befantes trende gange, at have forbrut sig der imod, og ikke vilde fortryde saadant sit Forhold, maatte han siden til Straf sidde paa det allernederste Sæde, og blev der besluttet, at enhver udi Giæstebudet maatte kaste Been paa ham, uden at blive tiltalet og straffet derfore. Men jeg maa vende mig til Religionen igien, og forfølge min begyndte Tale om de Vellyster de store Helte skulde nyde udi Valhalla eller de lyksalige Boliger.
Kong Knuds Forordning om Rang og Sæde.
Edda lærer Mythol. 34. at Odin blev derudi distingveret fra de andre, at han alleene drak Viin udi Valhalla, da der imod de saa kaldte Einheriar alleene drukke Øll og Miød. Odin, siger samme Edda, sidder ikke til Bords med de Einheriar, han drikker alleene Viin. Angaaende de andre, da tales om dennem Mythol. 50. saaledes: Der blev drukken den gode Miød udi stor Mængde item Mythol. 35. Da sagde Gangler, hvilken Drik bruge de Einheriar, monne de drikke Vand? da svarede Haar: Det er et uriimeligt Spørsmaal, du foresætter, troer du, at den store Fader byder Konger, Jarler og andre mægtige Mænd til sig for at skienke dem med Vand? ved min Tro, der skulde komme mange til Valhalla, som skulde synes, at have kiøbt den Drik
Odin Drak alleene Viin udi Valhalla.
De Einheriar drukke Øll og Miød.

96

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Drik alt for dyrt, dersom der ingen større Glæde var at forvente, saasom saadanne Mænd ere døde med Saar og Smerte udi den Tanke, at blive belønnede derfor. Jeg skal give dig anden Underretning derom; Der staaer en Geed over Valhalla, som æder Blade af det berømmelige Træ, som kaldes Leradr, af dens Bryst nedflyder en Miød udi et Kar af den Størrelse, at alle Einheriar kunde drikke sig drukne deraf.
De Valkyriur skulde opvarte for Bordet udi Valhalla.
De saa kaldte Einheriar holdtes for at drikke lystig hver Dag udi Valhalla, som kand sees af Eddæ Mythol. 35. Naar det er Maaltids Tiid, ride de hver Dag til Odins Gaard, og sætte sig ned til Ølls. Til den Ende holdtes for at være beskikkede adskillige Opvartere, som skulde skienke i for dem, hvoraf man kand see, at alt det, som de Gamle holdte for Lyksalighed og Vellyst, udi dette Liv, det haver Odin lovet dem, der stridede tapperligen for Fædernelandet; Thi der vare alle Tider nogle beskikkede blant de Nordiske Folk, som udi Giæstebude skulde opvarte og iskienke for Giæsterne, hvilken Forretning blev holden meget ærværdig og anseelig, besynderlig, naar det skeede for Kongen eller Kongens Mænd, som kand sees af Viglundar Saga saaledes: Dette Giæstebud var meget prægtigt anrettet, Kongen befoel Thorgrim, at iskienke den Dag for sig og sine kiære Mænd. De andre Hof-Mænd ansaae det med avindsyge Øyne, at Kongen beviiste Thorgrim saa stor Ære. Udi Valhalla, holdtes de oftbemeldte Valkyriur eller Jomfruer for at giøre saadan Tieneste, og opvarte ved Bordet de Einheriar, som de efter Odins Befalning havde indbudet til de lyksalige Boliger. Derom taler Edda saaledes Mythol. 31. Der ere Jomfruer, som opvarte udi Valhalla, som iskienke for Herrerne og forvare Fadene og Skaalene. De samme opregnes udi Grimnismalum saaledes oversat paa Latin:
Hrista & Mista volo
Ut mihi cornua porrigant,

97
Skeggolda & Skogula,
Hilda & Thruda,
Hlocka & Herfiotra,
Golla, Geira & Hoda,
Ranngrida & Radgrida,
Et Reginlefa,
Hæ Monoheroibus cerevisiam porrigunt.
Hæ dicuntur Valkyriæ.

De siges, at have rækket de Einheriar Horn opfyldte med Drik, som var et gammelt Slags Drikke-Kar udi Norden, hvorom Wormius haver vitløftig skrevet udi sin Forklaring over det bekiendte Guldhorn. Item den ældre Thomas Bartholin de Unicornu. Saadanne Slags Horn bleve ikke forarbeydede af gemeene Dyrs Horn: De fornemste bestode af deres Hovet-Beene, som de Einheriar havde omkommet udi dette Liv, hvilket var fordum brugeligt ikke alleene iblant de Nordiske Folk, men endogsaa hos andre Nationer, som have deres Oprindelse af dem.
Odin spiisede ikke udi Valhalla.
Det var ikkun Odin tilstedt, at fornøye sig alleene med Viin, og ingen Spiise at nyde; Thi, naar noget saadant blev ham tilbragt, gav han det til tvende Ulve, som stode ved hans Bord, men de andre havde fornødent at bruge Spiise til deres Drik, hvilken blev dem lagiven udi Mængde for intet, som Haar siger til Gangler Mythol. 2. Han bekom frie Mad og Drikke, saavelsom alle de andre, der vare udi Odins Gaard; Til at fornøye den store Mængde der fantes, holdtes tilstrækkeligt Flesket af et Vild-Svin, hvorom taler Edda Myth. 33. saaledes: Da sagde Gangler: Eftersom du haver sagt, at alle Mennesker, som have været slagne fra Verdens Begyndelse, komme til Valhalla, Kiære! hvilken Spiise giver da Odin dem? thi jeg holder fore, der maa

være en stor Mængde af Folk, da svarede Haar: Du siger sandt, der er en stor Mængde, og komme endnu fleere dertil, men Tallet synes dog ikkun lidet, naar Ulven kommer. Thi der er aldrig saa mange Folk udi Valhalla, at de jo finde Spiise nok udi Flesket af det Vild-Svin kaldet Særimner.
De andre spiisede af et stort Vild-Svin kaldet Særimner.

98
Serimner. Det bliver dagligen kaagt, og om Aftenenbliver det lige heelt igien.
Førend de Einheriar satte sig til Bords at æde og drikke, forrettede de først allehaande daglige Exercitier, hvortil de bleve opmuntrede og opvakte ved et Hane-Gal, som Volospa synes at give tilkiende udi disse faa Vers, saaledes oversatte paa Latin:

Cecinit circa Deos
Aurea crista insignis,
Ille Viros ad arma excitat
Apud exercitus Patrem.
Sed alter cecinit
Infra terram
Fulvus Gallus
In ædibus Helæ.

De Einheriars Exercitier udi Valhalla.
Deres Exercitier beskriver Edda fuldkommeligen Mythol. 35. Da sagde Gangler: Der er en stor Mængde Folk udi Valhalla. Odin maa være en stor Første, som regierer over saadan mægtig Hær. Hvad Exercitier bruge de Einheriar, naar de ikke æde eller drikke? Haar svarede: de iføre sig hver Dag deres Vaaben, siden gaae de ud paa Gaarden og figte imod hinanden, og slaaer den eene den anden neder, disse ere deres Exercitier, men naar Tiid er at spiise, ride de til Odins Hof, og der sætte sig til at drikke.
At dette var et fuldkomment Billede og Efterlignelse af de Ting, som de Gamle fandte Fornøyelse i udi dette Liv, sees af et Sted udi Saxonis Historie, hvor der tales om Hadding, som af en Trold-Qvinde blev ført til de Boliger, som ere Menneskerne beskikkede efter Døden. Saaledes tales derom: De saae tvende Slagtordninger imod hinanden. Da Hadding begierede Underretning derom, svarede hun; Det ere de, som ere omkomne med Sverd udi dette Liv, som nu søge at imitere deres forrige Levnet udi disse Boeliger.

99
Ligesom Odin havde lovet dem, der holdte sig vel udi Kriig, oven- bemeldte Vellyster efter Døden, saa truede han derimod dem, der le- vede udi Stilhed og Ørkesløshed med Niflheim, hvilket Sted beskri- ves udi Eddæ Myth. 28. saaledes: Hel kastede han i Niflheim og gav ham Herredom over ni Verdener, at han skulde ud- deele Boeliger imellem alle dem som bleve skikkede til ham, nemlig de som døde af Alder og Svaghed. Han besidder der store Boeliger, hans Gierder og Muure ere meget høye. Hans Pallatz heder Platzregn, Bordet Hunger: Kniven Sult: Tieneren Langsomgaaende, Pigen Langsomgaaende: Dørtærkelen Et høyt steilbrat Sted. Den halve Deel af Hels Legeme er af en Him- mel-blaa Farve, den anden Deel haver saadan Farve, som andre Menneskers Hud. Han er let at kiende, efterdi han har et grumt forfærdeligt Ansigt.
Beskrivelse over den anden Boelig efter Døden kaldet Niflheim.
Disse ere de tvende Boeliger, som de gamle Nordiske Folk holdte fore at blive forflyttede til, naar de døde førend Verdens Undergang, som de kaldte Gudernes Tusmørke eller Ragnarokr;

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Thi de holdte fore, at Verden skulde forgaae ved Ild, og, naar det var skeed, skulde de forflyttes til de rette ævige Boeliger. En kaldes Gimle, og der leve lyksaligen under en stor og almægtig GUDs Regiering. En anden kaldet Nastrond, hvor den sorte Drage eller Dievelen skul- de plage de Fordømte til ævig Tiid, saa man deraf kand see, at de gam- le have holdet for, at der vare fire Boeliger efter Døden, tvende for Gudernes Tusmørke eller Ragnarokr, tvende andre efter samme Ragnarokr, eller Verdens Undergang, som de Nordiske Folk holdte fore, at skulle skee ved Ild, hvilket kand sees af et Sted udi Edda, hvor samme Ragnarokr, eller Verdens Undergang beskrives udi efterfølgende Vers, saaledes oversatte paa Latin:

Nigrescit sol,
Immergitur mari tellus,
Disparescunt è coelo

Ragnarokr eller Gudernes Tusmørk. Himmerig og Helvede kaldet Gimle og Nastrond. Beskrivelse over Ragnarokr. eller Verdens Undergang.

100
Serenæ stellæ,
Sævit ignis
Sub seculi extremitatem,
Lambit ascendens flamma
Ipsum coelum.

Af dette, som jeg haver excerperet af den berømmelige Bartholins Corpore Antiqvitatum, kand kortelig sees, hvad Meening og Tanke de gamle Nordiske Folk have havt udi Religionen om GUD, om Skabelsen, om Verdens Undergang og et Liv efter dette Liv. Det Besynderligste, som derved er at merke, er (1) at de have statueret et Regnum temporarium, eller en timelig Lyksalighed efter Døden førend de skulde komme udi de evige Boeliger, ligesom Chiliafterne nu omstunder giøre Forskiæl imellem Christi timelige og aandelige Rige. (2) At de have nægtet dem Valhalla eller Odins Boeliger, som døde Straa-Død, hvilken Lærdom, hvor sælsom den ogsaa er, saa haver den meget contribueret udi de Nordiske Folkes Tapperhed, som fast synes at være utroelig, og mange skulde holde ikkun for Skribenternes Rodomontader og prægtige Fabler, naar de løsligen saadant læse, uden at have nøye betragtet, hvad Motiver disse Folk besynderligen havde dertil. Ikke at tale om deres Meeninger om Skiebnen, at ingen ved noget Middel kunde undgaae en Fare, naar han var beskikket dertil. I det øvrige have de gamle Nordiske Folk intet havt sig alleene forbeholdet, som jo haver Overeensstemmelse med Mythologien hos andre Folk: Thi hvor selsomme og uriimelige Tanker de have havt udi en og anden Post, saa finder man dog det, som er meere latterligt, endogsaa hos de allermeest poleerte Nationer, saasom Romere, Græker og Egyptier, hvilke sidste dyrkede baade Kiør og Slanger, ja Træer og Planter, saa at man kunde sige om dem med Poeten:
O sanctæ gentes, qvibus hæc nascuntur in hortis Numina! - - -
Nu følger at eftersee, hvorledes, og med hvad Leylighed den Christne Troe her er bleven indført.
Der holdes gemeenligen for, at en ved Navn Torkild Adelfar var den første, der begyndte at forplante den Christelige Troe udi Danne-
Torkild Adelfar den Første som begyndte at

101

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

mark, og det udi Kong Gorms Tiid kaldet den Ældre, af hvilken Konge samme Torkild var meget elsket og afholden. Han holdes for at have faaet Kundskab om den Christne Troe udi Nederlandene, og siden ved sin Tilbagekomst at have beslittet sig paa at oplyse Kongen selv derudi. Denne Historie er blandet med adskillige underlige Fabler, som findes hos Saxonem om Ugartilok. Kongens gode Forsæt blev forhindret af hans Hoffindere, hvilke søgte at conservere den Hedenske Troe, som de vare opdragne udi; Og blev Torkild efter Kongens Død gandske tvungen til at overgive den Christne Troes videre Forfremmelse, saa der udi Dannemark lang Tiid siden intet blev talt derom, indtil Kong Harald Klak med sin Broder Erik blev døbt til Mayntz; Thi omendskiønt Anno 817, da Keyser Ludovicus Pius regierede og Stephanus 4. var Pave, blev blandt andet besluttet at omvende de Gother til den Christne Troe, blev det dog forhalet til det niende Aar derefter, indtil 826, da bemelte Kong Harald med sin Broder Eric flygtede til Keyser Ludovic, og søgte Hielp af ham mod Kong Regner Lodbrog, eller mod Kong Gottriks Sønner, som andre, der viige fra Saxonis Meening, ville have det. Da, saasom Keyseren lod sig merke med, ikke at ville giøre ham nogen Undsetning med mindre han vilde love at forfremme den Christne Troe udi Dannemark, lod han sig dertil beqvemme, og blev døbt med sin Broder til Mayntz. Derpaa blev sendt en Fransk Munk ved Navn Ansgarius, som gemeenligen kaldes den Nordiske Apostel, at forplante Troen udi Dannemark, hvortil Kong Harald med sin Broder var ham behielpelig. Hvorvel andre holde for, at Ansgarius var ikke den første, som prædikede her udi Riget, men een ved Navn Ebbo Biskop til Reims.
forplante den Christelige Troe udi Dannemark.
Harald Klak første Christne Konge.
Den Munk Ansgarius bliver sendt til Dannemark.
Bemeldte Ansgarius holdes for siden udi det Aar 832 at være kommen til Sverrige, og at have prædiket sammesteds, med liige Fremgang, som udi Dannemark, hvorvel Johannes Magnus udi sin Svenske Krønike sætter det Aar 816, nesten 10 Aar førend han prædikede udi Dannemark, hvilken Meening Hvitfeld udi sin Danske Bispe-Historie holder for at være uriimelig, eftersom alle sandrue Historier vidne, at han haver først prædiket udi Dannemark, og siden derfra at være reyst til Sverrige, thi den næste Vey fra Saxen til Sverrig er igiennem Dannemark, og ikke fra Saxen igiennem Sverrig
Om han prædikede først i Sverrig.

102
rig hid til Riget; og er det ikke riimeligt, at han da er reyst igiennem Dannemark, uden at tale noget om den Christne Troe udi samme Rige, førend han begav sig videre. Krantzius skriver udi sin Metropoli, at Ansgarius med sin Collega Gaubertus forfremmede den Christne Troe først udi Dannemark, og begav sig siden til Sverrig. Udi hans Tiid, nemlig 832 blev et Erke-Bispdom anlagt udi Hamborg, hvortil blev siden lagt Bremen, og finge Erke-Bisperne Inspektion over alle Nordiske og Vendiske Stæder.
Men den Christne Troes Forplantelse blev meget hindret udi Dannemark af Regner Lodbrog, hvilken ikke saa lettelig kunde fordrives af Kong Harald, og holder Hvitfeld for, at Harald, saa længe Kong Regner levede, alleene regierede over det Hertugdom Slesvig, hvor der efter Ansgarii Raad blev af Kong Haralds Broder Erik bygt en Kirke.
Forfølgelse under Regner Lodbrog.
Denne Erik blev siden overfalden udi det Aar 857 af Guthorm Haralds Søn, som formeente sig en Deel af Riget efter sin Faders Død at tilkomme, og bleve de begge omkomne udi det Slag, som skeede ved Flensborg, saa at der ingen var til overs af det Kongelige Huus, uden en liden ung Printz ved Navn Erik, som gemeenligen udi Historierne kaldes Erik Barn.
Denne Erik forfulgte udi Begyndelsen den Christelige Religion, men siden søgte han at forfremme den af yderste Magt, og lod bygge adskillige Kirker, blandt andre den til Ribe Anno

865, udi hvilket Aar den Danske Apostel Ansgarius døde, hvorvel andre holde for, at samme Kirke blev bygt Aar 860 fem Aar for Ansgarii Død. Kong Eriks gudelige Forsæt blev forfremmet af begge hans Sønner Knud og Frode, saa at den Christne Troe under ovenbemeldte Konger kunde siges at have havt god Fremvext udi Dannemark.
Kirker bygde udi Dannemark.
Men da Gorm kaldet hin grumme kom at sidde paa Thronen, begyndte Religionen igien udi det Aar 911. at faae et stort Stød, og blev heftig forfulgt af samme Konge, hvilken skildte dem, som bekiendte Christendommen baade ved Liv og Gods, og lod i Grund nedrive de Christne Kirker til Slesvig og Ribe. Men, da han Anno 925. geraadede udi Kriig med Keyser Henricus Auceps, og Keyseren udi samme Kriig bygde en Fæstning til Slesvig, hvorover han satte en Margræve med nogle Saxer for at hindre de Danskes idelige Indfald udi Tyskland,
Forfølgelse under Kong Gorm.

103
blev der saaledes forhandlet imellem dem, at Kong Gorm skulde tilstede de Christne, at boe udi Dannemark. At Kong Gorms For- følgelse mod de Christne strakte sig ikke viidere, hindre de hans Dydige Dronning kaldet Thyre Dannebod, ved hvis Hielp det skeede, at omend- skiønt Kongen brugte saadan Haardhed, og hadede saa meget Reli- gionen, saa dog holdt Erke-Bispen til Hamborg Unj mange Folk her udi Dannemark udi den Christelige Troes Bekiendelse.
Thyre Dannebod.
Efter Kong Gorms Død kom hans Søn Harald til Regierin- gen, hvilken var de Christne gunstig, og havde med sin Moder hindret deres gandske Fordervelse, medens Faderen regierede; Udi Begyndel- sen af hans Regiering, nemlig 935. kom Erkebisp Unj til Dannemark, hvor han forsørgede Riget med Kirker, og Sielesørgere, hvilken gode Gierning Kong Harald befodrede, omendskiønt han selv ikke var døbt, alleene hans Moder Kong Adelstans Dotter af Engeland havde ind- plantet udi hans Hierte saadan Godhed mod de Christne.
Harald Gormsen befodrer den Christne Troe.
Anno 944. anfaldt Kong Harald det Margrævdom kaldet Hætheby, som Keyser Henricus Auceps havde ladet oprette udi Slesvig, omkom de Keyserlige Folk, som laae derinde og foreenede Landet med Dannemark igien. Dette kunde Keyser Otto I. bemeldte Henrici Søn ikke fordrage, og derfor oversvømmer Dannemark med en stor Magt. Kong Harald giorde vel all den Modstand han kunde, men var ikke sterk nok at uddrive saadanne mægtige Gieste. Tvistigheden blev dog lykkeligen bilagt, og Kong Harald lod sig døbe med sin Dronning Gunnild og Søn, som udi Daaben blev opnævnt efter Keyseren og kaldet Svend Otto. Den Præst som døbte ham, heed Popo en Friislænder, som siges at have baaret en gloende Jern- handske Troen til Stadfæstelse, og blev siden Bisp udi Aarhuus, efter de fleeste Skribenteres Meening; Thi nogle holde for han blev Bisp til Slesvig, andre til Ribe.
Popo stadfæster den Christne Troe med et Mirakel.
Tredie Forfølgelse under Svend Tiugeskiæg.
Men da Kong Harald var død, forstyrredes strax Kirkens Fred og Roelighed; Thi hans Søn Svend Otto, kaldet gemeenligen Svend Tiugeskiæg, omendskiønt han udi sin Barndom var døbt, som før er sagt, saa faldt han dog siden fra Troen, og forfuldte de Christne meget heftigen. Han ødelagde moxen de 4re Bispedommer, som hans Fader Harald havde stiftet, saa der var ikkun udi hans Tiid tvende Bispedommer over heele Dannemark, nemlig Slesvig og Ribe. Men saa-

104

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

saasom han var meget ulykkelig udi sin Regiering blev nogle gange fan- gen af sine Fiender og endelig skildt ved Riget, omvendte han sig igien til GUD, og forsvoer Hedenskabet udj Skottland, hvorefter han et Aar før sin Død, nemlig 993. kom til sit Fæderne Rige igien.

Forfølgelserne ophøre og 8. Biskopdommer oprettes.

Efter Kong Svends Død, kom den Christelige Troe gandske til sin Fuldkommenhed og det formedelst efterfølgende Kongers Fliid og Gudsfrygt, saa at der udi kort Tiid blev oprettede 8. Biskopdommer, nemlig udi Slesvig, Ribe, Aarhuus, Othense, Roskild, Wiborg, Wendsyssel eller Børglum, nu Aalborg Stift, og Lund, som blev et Erke-Bisp-Sæde over dem alle.

Pavernes Tyrannie.

Men den Christelige troe var neppe rodfæstet her udi Riget, før- end de Romerske Paver begyndte at øve deres Tyrannie her saavelsom andensteds, ophidsede Geistligheden mod Kongerne, og bandsatte dem, med det heele Rige, hvilket kand sees af adskillige Kongers Exempel, hvilke bleve satte udi Band, fordi de undertiden vilde sætte Bisperne og Geistligheden til rette, og blev der giort til den Ende en Constitution kaldet Constitutio Ecclesiæ Dacianæ, ved hvis Kraft ingen Konge maatte lægge Haand paa nogen Biskop, hvilket, foraarssagede saadan Hofmod hos de Geistlige, at saasnart Kongerne ikke udi alting vilde føye dem, exeqverede de samme Constitution, og for ringeste Aar- sag satte Kongen og Riget udi Band. Bemeldte Constitution, som saa tidt bliver omtalt udi den Danske Historie, begynder saaledes: Cum Ecclesia Daciana adeo persecutioni Tyrannorum est sub- jecta, &c. og lyder paa Dansk saaledes; Efterdi den Danske Kirke er saa stor tyransk Forfølgning undergiven, at man ikke haver Afsky, Bisperne, hvilke staae som en fast Muur for GUDs Huuses Beskyttelse, paa deres Person at undsige, injuriere og true; Derfore haver den hellige Forsamling forordnet, at, om nogen Bisp, saavidt Dannemarkes Ri- ge angaaer, bliver fangen efter Kongelig Befalning, eller ved hans Tilladelse, da skal for slig Gierning Kongen med Riget sættes udi Kirkens Band &c, Datum til Vedele 1256. pridie Nonas Martii.

Constitutio Ecclesiæ Dacianæ.

Denne Constitution blev ofte exeqveret mod Kongerne udi Dannemark, og bragte Riget ofte udi stor Uleylighed, saa at der var

105

var intet andet Middel til at redde Riget fra den yderste Ulykke, end at falde til Fode og begiere Naade, hvilket kand besynderligen sees af Kong Erik Menveds Exempel, der, for at sætte Riget udi Roelighed maatte beqvemme sig til at tilskrive Paven saadant Brev:

Erik Menveds ydmyge Brev til Paven.

Vestræ Sanctitati in omni misericordia qvantum possum supplico, qvatenus me misericorditer recipere dignetur vestræ sanctitatis Pietas, ut non desoletur Reg- num, ne tota gens pereat. Illi enim oves cum sint, qvid fecerunt? Convertatur, obsecro, in vaginam Petri gladius, & restituat servo auriculam Christi Vicarius, imo verius ipse Christus, ut restitutus ad Ecclesiastica Sacramenta liberius audiat verbum Dei, & qvicqvid hu- meris meis portabile jusserit vestra sanctitas reverenda, licet perqvam durum fuerit, non negabo; Qvid plura? Loqvere Domine, & audiet servus tuus;

Jeg beder eders Hellighed allerydmygst, at eders Hel- lighed vil værdiges til i Naade at antage mig, paa det at Riget skal ikke forstørres: Thi, efterdi de ere ikkun Faar, hvad have de da giort? Jeg beder St. Peders Sverd maa stikkes i Skeeden, og mit Øre maa igien læges og tilsættes ved Christi Statholder eller rettere ved Christum Selv, at, naar jeg igien er indlemmet udi den Christne Kirke jeg maa bruge Sacramenterne, desbedre høre GUDs Ord, og hvad I mig paalægger, som mine Skuldre kunde taale, det skal jeg ikke vegre mig for at underkaste mig. Hvad vil jeg mee- re sige? tal Herre! og din Tiener skal høre det.

Kong Waldemars modige Skrift til Paven.

Saa meget ynkedes denne fromme Konge over Rigets slette Til- stand, at han satte sin Kongelige Høyhed tilside, speilende sig udi ad- skillige af de Romerske Keysere, hvilke bleve skildte ved Scepter og Kro- ne, fordi De udi Tide ikke fulde Paverne til Fode. Det ansees der- for som et Vidunder udi Historierne, at Kong Waldemar 3. skrev Paven saa dristig til, da han truede ham med Kirkens Band: Wal- demarus Rex Romano Pontifici Salutem. Naturam habemus a Deo

106
Deo, Regnum ab incolis, divitias a Parentibus, fidem a tuis Prædecessoribus, qvam, si nobis non faves, per præsentes remittimus. Ikke mindre forunderlig var den store Kong Sverres modige Gierning, i det han ikke alleene drev Erke-Bisp Erik af Riget, der vilde sætte sig op imod den Kongelige Myndighed; men endogsaa forvifede en Cardinal Landet, som kom til Norge med Aflad. De Norske Konger blev ellers 1280. paalagt af Geistligheden en haard Eed, som de ved deres Regierings Tiltrædelse maatte aflegge. Bemeldte Eed var paa Latin saaledes forfattet: Profiteor & promitto coram Deo & Sanctis ejus pacem & justitiam Ecclesiæ Dei, populoqve mihi subjecto, observare. Pontificibus & clericis (prout teneor) condignum honorem exhibere, secundum discretionem mihi a Deo datam atqve ea, qvæ a Regibus Ecclesiæ collata ac reddita sunt, sicut compositum est inter Ecclesiam & regna, inde lebiliter observare, malasqve Leges & consvetudines perversas, præcipue contra Ecclesiasticam libertatem facientes, abolere, & bonas condere, prout de consilio fidelium nostrorum melius convenire poterimus. Meeningen deraf er paa Dansk denne: Jeg lover og forsikrer for GUD og hans Helgene, at jeg vil haandhæve Fred og Retfærdighed udi Riget, lade see en tilbørlig Ærbødighed mod Paverne og Geistligheden, og afskaffe alle andre Love og Sædvaner, besynderligen dem, som stride mod de Geistliges Frihed &c. Denne Eed blev først blant Norske Konger paalagt Erik Magnuson. Men, naar man spænder Strengen for høyt brister den gierne; Thi ingen Norsk Konge har gaaet Geistligheden sterkere paa Klingen end samme Konge, hvorudover han blev kaldet Erik Præste-Hader. Han tog præbender fra nogle Bisper, og fordrev andre af Riget, saa at de maatte reyse til Rom og søge Paverne om Hielp. Hans Navn staaer derfor paa den sorte Tavle udi den Norske Krønike, hvorvel jeg troer at han var langt nyttigere Konge for Norge, end hellig Knud for Dannemark.
Haard Eed paalagt de Norske Konger af Geistligheden.
Erik Præste-Hader haard mod Geistligheden.

107
Hvorledes Paverne ellers have udsuet disse Nordiske Riger ved adskillige Paafund, som Aflad, Siæle-Mæsse, og andet, vidne end= nu mange Aflads-Breve, som findes udi Archiver og Kirke-Kister.
Adskillige Aflads-Breve opregnes.
Muhlius udi hans Tractat de Reformatione Religionis in Cim= bria fremfører adskillige, alleene af det saa kaldte Repertorio Tabula= rii Slesvicensis, nemlig af det 1 Cap. Num. 14. Dess Påbstl. Legaten Raymundi subdelegirten Johannis Spechlins Obligation gegen Herzog Friederichen, dass das Ablass- Geld, welches in dem Jubel-Jahr auf Påbstl. Indulgentz in seinen Landen gesammelet wird, in drey Theile getheilet, und den Herzogen ein Theil davon werden soll. Slesvig 1501. Num. 15. Påbst Julii 2. Ablass auf die Capell zu Gottorf auf 6 Jahr. Rom: 1512. Af det 6 Cap. Num. 5. Probst Prior und Capitul zu Bordisholm machen Graf Henrichen zu Holstein mit theilhaftig aller ihrer guten Wercken, darum dass er ihnen unter andern Wohltathen das Gericht überlassen in dem Dorffe zu Lonp im Kirchspiel Nordtorp belegen Ao. 1413. Num. 6. Probst Prior und Convent zu Segelberg verpflichten sich, weil ihnen die Freyheit am gute Giskau von Graf Adolfen und Graf Gerht gegeben, dafür Messe zu halten 1429. Num.

7. Abt und Convent zu Ruw Kloster verpflichten sich das sie Herzog Adolfen und Herzog Berendt, nebst ihren Vorfahren und Nachkommen auf gewisse Zeit des Jahres in unserer lieben Frauen Kirchen zu Flensburg wollen Seel-Messe halten 1433. Num. 12. Prior und Convent des Klosters Seegeberg nehmen Königin Dorotheen in Dån- nemarck und ihren verstorbenen Herr Vater und Ver- wanten in ihre Gemeinschaft aller guten Werke 1472. Num. 14. Cantor und Capitul der Thumkirchen in Haders- leben machen Herzog Friderichen in Holstein mit theilhaf- tig aller ihrer guten Werke 1509. Num. 20. Die Car- thauser zu Arensboek machen Herzog Adolf zu Schles-

108
wig neben seiner Gemahlin und Angehörigen theilhaftig aller ihrer guten Wercke 1339. Num. 21. Convent des Klosters zu Marientempel Alias Ahrensboeck machen König Johannes in Dånnemarcken und seinen Bruder Herzog Friderichen mit theilhaftig aller ihrer guten Wercke &c.
Det ville blive for vidtløftigt at opregne alle de andre Prakker- Breve, som findes hid og did, og klarligen beviiser at disse Nordiske Riger og Lande bleve ikke meere sparede, end de, som vare Paverne nærmere. Derover haver Conradus Celter udi sin Tiid førdt saadant Klagemaal udi efterfølgende zirlige Vers.
Aflad paa mange Tusinde Aar.

Qvicqvid in extremis habuit Germania terris,
Et mediis qvicqvid continet illa plagis,
Exhaustum est, totum Latias migravit in arcas,
Expleat ut luxus, impia Roma, tuos.

Af Godschalk Ahlefelds Breviario trykt til Paris 1512. item af den Danske Bog om Messen trykt til Leipzig 1517. og besynderlig af dens første Part kaldet Tidebog: lære vi, at saadanne Aflad, for at trække desbedre Penge fra disse Nordiske Folk, bleve givne undertiden for tusinde, undertiden for 11000, og undertiden for 20000 Aar, og endelig for 40000 Aar, og blev for saadanne Indulgentzer intet an- det foruden Penge udfodret, end at de skulde læse nogle Bønner, som Paverne havde forfattet. Derudi læses blant andet efterfølgende: Da Kong Christiern af Dannemark var til Rom, spurte han Pave Sixtum, om saadan Aflad var saa stor, hvorpaa han svarede, at den var endnu paa fleere Aar, thi Pave Sixtus 4. lagde 2 Bønner til samme Collecter, og giorde saadant Aflad dobbelt, saa at den samme bestod udi 40000 Aars og 46 Dages Aflad: hvo som læser efterfølgende Bøn, den fortiener 12000 Aars Aflad, og bekommer Trøst udi al fin Sorg og Modgang, og bliver bevaret mod alle sine Modstandere og Fiender. At de Midler de Geistlige samlede ved saa- dant Paafund, ikke ved Arv skulde komme udi Læge-Folkes Hænder igien,
Geistligheden for

109
bydes Ægteskab.
forbød Paverne Præsterne at gifte sig, paa hvilken Tiid saadant Forbud skeede udi Dannemark, kand sees af efterfølgende bekiendte Vers:

MC bisqve Decem Danorum Clerus abegit
Uxores ductas non sine clade gravi.

Præsternes uteerlige Levnet.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Herudover kunde det ikke andet være, end at Horerie og Skiør- levnet gik saa meget udi Svang, at Bisperne selv bevægede af adskillige Mænds Klagemaal derover, maatte en og anden gang lade udgaae strenge Befalninger og Trudseler mod Geistligheden, og fandt Erke- Bisp Peder til Lund sig tvungen til Ao. 1496 paa et Møde til Hel- singborg, at formane Præsterne, at de skulde forlade deres forrige Lev- net, og holde dem fra Horerie og ingen Krohuuse søge, hvoraf kand sees, udi hvilken Tilstand Clerefiet var paa de Tider.
Dette altsammen, besynderligen Bispernes Hoffmod, som for ringeste Aarsag satte Kongerne udi Band, og regierede udi deres Stifte, som Souveraine Førster, og skreve sig ligesom Landets rette Herrer Biscoper af GUDs Naade, hialp ikke lidet til at Lutheri Lærdom udi en Hast fik saadan Fremgang; Hvorledes det gik til udi Tyskland og andre Lande, derom vil jeg her intet tale. Her udi Landet havde Reformationen saadan Begyndelse.
Reformationens Begyndelse udi Dannemark.
Kong Christian den Anden, da han havde hørt om den Foran- dring, som hans Morbrødre Churførsterne af Saxen havde giort udi deres Lande med Religionen, at de havde antaget den Lutherske Lær- dom, forlat Pavedømmet, og det Geistlige Gods ladet annamme un- der Dennem, fik han og i Sinde her at ville begynde en Forandring med Tiden, naar Almuen forstod sig derpaa. Til den Ende tilskrev han hans Morbrødre, Hertug Friderich og Hertug Johannes, at de vilde sende ham en lærd Mand her ind, som den rette Religion kunde prædike og lære, ligesom hos dennem var begyndt, at man her udi disse Riger med GUDs Ord udi lige Maade maatte forsynes.
Mester Morten.
De forsendte saa herind een ved Navn Mester Morten, en lærd Mand, hvilken blev tilladt af Kong Christian, at prædike om Sønda- gen og andre hellige Dage Eftermiddag udi St. Nicolai Kirke, hvor han fik stor Tilløb af Almuen. Men, fordi han havde underlig Skik og Lader paa sig udi Prædikestolen, da beloe de Geistlige hans Lærdom.

110
Kannikerne og Vicarier til vor Frue Kirke finge en Dreng, som løb om at betle, hvilken mesterligen og artigen kunde udtrykke og ef- tergiøre fornævnte Mester Mortens Lader. Samme Dreng førdtes om paa de Tider allevegne her udi Kiøbenhavn til alle Giestebud, Me- ster Morten at skulle efterprædike, og blev han gemeenligen, for at spotte den anden, kaldet Mester Morten. Foruden bemælte Me- ster Morten var blandt vore egne den bekiendte Historieskriver Petrus Parvus Rosæfontanus, paa Dansk Peder lille, een af de fornemste, at udbreede den Evangeliske Troe under Kong Christian den Anden udi Dannemark: Men, at Reformationen under samme Konge ingen viidere Fremgang fik, foraarssagede den store Revolution udi Nor- den, hvilken gav Kongen andet at tænke paa; saa at der intet stort viidere kand siges om Reformationens Fremgang under hans Regie- ring. Dette maa dog antegnes til hans Berømmelse, at han udi sin Landsflygtighed Ao. 1523 lod oversætte udi Antwerpen det Nye Te- stamente paa Dansk ved Hans Mikkelsen, fordum Borgemester udi Malmøe, som fulgte Kongen af Riget. Den samme Oversættelse op- hidsede den Papistiske Geistlighed meget, og arbeydede de paa at giø- re den saa sort, som mueligt.
Da Kong Friderik den Første kom at sidde paa Thronen, lod Hoystbemeldte Konge til Othense paa den Herredag, som holdtes Anno 1527. foreholde alle Bisper, at de tilbørligen skulde fo- restaa deres Kald og Embede, eller udi det mindste skulde see til, at GUDs Ord reent og klart maatte allevegne udi deres Stifte blive lærdt og forkyndt; Han lod dem sige, de have vel hørt, hvilken Forandring var skeet Udenlands; Her i Riget havde og mange beklaget dennem, at de udi Steden for GUDs Ord og Evangelium hørde en Hob Fa- bler, Mirakler, Jertegn og menneskelige Paafund, de maatte derfor arbeyde paa, at GUDs Ord puurt og klart kunde læres. Og endog han vel havde svoret, at han skulde holde dennem ved den Romerske Kirkes Lærdom

og Religion, saa forsaae han sig dog til, at de ikke vilde forklare hans Eed at skulle strække sig til all den Lærdom og Vildfarelse,
Kong Frideriks Forhold udi Religions Sager.

111
se, som udi den Romerske Kirke findes, saasom der er ingen Tvivl, at udi saadan Langsommelighed af Aar og Tiid, jo skal allehaande Misbrug være indfalden og opkommen.
Han havde svoret Bisperne, at lade dem blive ved deres Stand, derudi vilde han ingen Forhindring giøre dennem eller for hans egen Nytte Skyld tragte efter deres Stand at forandre, medens de deres Embede tilbørligen vilde forestaa, men de maatte handle saaledes med Religionen, som de vilde ansvare; Og, efterdi at den Lutherske Lærdom nu saa vidt var indplantet her i Riget, at den efter Anseelse med Magt ikke kunde udrøddes uden Rigets store Skade og Fordervelse, man tilmed ogsaa forfoer Udenlands, at heele Landskabe og Stæder faldte fra den Romerske Kirke, saa vilde Hans Majest. tilstede begge Religioner her udi Riget indtil saa længe et almindeligt General Concilium blev holdet Udenlands, som hver Mand forhaabte. Hvad da om Religionen blev besluttet, vilde han og all Christendommen rette dennem efter.
Derpaa blev forordnet, at enhver maatte have deres Samvittigheds Frihed, enten ved den Papistiske eller Lutherske Lærdom, og de Lutherske at blive udi hans Beskyttelse. Udi lige Maade udgik der en Befalning, hvorved blev tilladt, at Munke, Nunner, og hvilke af de Geistlige, som vilde gifte dennem, det skulde være dennem uformeent; Derover forlode mange Kloster-Levnet, uddroge af Klosterne, og heller vilde leve udi Ægteskab, saa at Klosterne paa det sidste bleve øde; besynderlig, eftersom Almuen fandtes uvillig at give Tigger-Brødre og andre af Betler-Orden nogen Almisse.
Mester Hans Taussøn.
Udi det Aar 1528. blev Mester Hans Taussøn forviist St. Hans Kloster udi Wiborg af Priorens Broder Peder Jensen sammesteds for Mistanke Skyld, at han skulde med hans Lærdom besmitte Brødrene sammesteds, saa og fordi han af Prædikestolen skulde have lærdt og prædiket imod Paven og den Romerske Kirkes Lærdom; Men, da han kom udi Byen, toge Borgerne hannem udi Beskyttelse, og offentligen lode hannem prædike sammesteds udi deres Sogne-Kirke, og var

112
den Bye den første her udi Riget, som offentlig blev prædiket udi. Da Jørgen Friis Bispen af Wiborg det fornam, forbød han Me- ster Hans Taussøn at prædike og befatte sig med hans Kirker, forbød ogsaa Borgerne hannem at haandhæve. Men de toge ham desmeere i Forsvar, og lode slaae Lænker og Jern-Kiæder udi Gaderne, at de ikke af Bispens Tienere og Folk skulde overfaldes, ja de komme med Vaa- ben og Værie sammen at høre Prædiken og beskytte deres Præst. Bisp Jørgen Friis begyndte da at frygte sig for Borgerskabet, og derover lod bygge og befæste Nyhald, med en fast og stærk Vold, paa det at han ikke skulde overfaldes af Borgerne. Da saadan deres Ueenighed kom Kong Friderik for Ørene, befoel han strengeligen begge Parter, at de dennem skulde stille forholde og ingen Gevalt bruge, indtil Hans Majes- tæt selv kom udi Riget af Fyrstendommene, da skulde den Sag blive for- hordt. Dog fik Mester Hans Tilladelse med hans Prædiken imidler- tid at fremfare. Denne Mester Hans Taussøn var født i Fyen udi en Landsbye heder Birkinde. Han blev Munk udi Antvorskovs Klo- ster, øvede sig undertiden i at prædike, og havde gode Gaver, hvorfor Prior Eskild forfremmede hannem, saa at han fik Stipendium af Klosteret at reyse Udenlands for at studere. Fornævnte Prior for- bød hannem ingen Universiteter at reyse paa, undtagen Witten- berg. Han reyste saa først til Cøln, hvor han hørte Scholasticos Doctores, men blev der ikke længe. Thi, da han og fik at læse de

Lutherske Bøger, begav han sig til Wittenberg, og antog den Evan- geliske Lærdom. Paa Hiemreysen blev han promoveret Magister til Rostok. Aar 1521. profiterede han publice til Kiøbenhavn Theologiam, og kom derefter hiem udi hans Kloster, hvor han blev Conventual, der tog han sig fore privatim at læse for Brødrene, og lod dennem viide, hvad Vildfarelse de vare udi; Men de bleve særdee- les fortørnede over hannem for en Prædiken, han havde holdt Anno 1524. paa Skiærtorsdag, hvor udi han lærdte, at vi alleneſte for JESU Christi skyld blive salige. Da Prior Eskild saadant fornam, holdt han det ikke raadeligt at lade ham blive der, af Frygt, at hans Lærdom skulde tage Overhaand, og at Antvorskov Kloster skulde blive berygtet for den Lutherske Lærdom, hvorfor han forskrev fornævnte Me- ster Hans Taussøn til Wiborg, at blive hos den Prior sammestedes, hvor han baade prædikede og læsde for Brødrene, som tilforn er berettet, og

113

blev siden af Borgerne i Wiborg handthævet: Og blev udi saa Maade giort en Begyndelse til Reformationen sammesteds. Aar 1529 lod Kong Friderik anden Gang et Mandat udgaae, at over alle hans Lande og Riger maatte GUDs Ord og Evangelium prædikes offentlig, hvor nogen det var begierende. Udi samme Aar forsendte Kong Fri- derik Mester Hans Taussøn fra Wiborg, hvor han nogen Stund havde prædiket Evangelium, til Kiøbenhavn, at han der og skulde prædike og lære GUDs Ord. Til Othense paa hans Hedenreyse prædikede han for Herr Knud Gyldenstiern, og søgte at overtale hannem til den Evangeliske Troe, men han udrettede dog intet dermed. Til Kiøbenhavn blev han gladeligen annammet, og blev hannem St. Nicolai Kirke indrømmet. Der blev om Høsten først indført udi Kirken Davids Psalmer og anden Geistlig Sang paa Dansk at siunges. (*)

Møde til Kiøbenhavn for Religionens Skyld.

Anno 1530. lod Kong Friderik hans aabne Stævning udgaae over alt Riget, som blev forkyndt til alle Landsting, at Rigets Bisper og Prælater, saavelsom de Lutherske Prædikanter, Mester Hans Taussøn, hans Partie og Selskab, skulde lave sig til at møde til Kiøbenhavn til den Herredag, som der var berammet at skulle staae vor Frue Fødsels-Dag, samme Tiid for hans Majestæt og Rigets Raad at overgive deres Christelige Troes Artikle og Bekiendelse, og dennem offentligen at forsvare, paa det her udi Riget maatte giøres en Christelig Reformation udi Religionen, og allevegne een Lærdom prædikes, som samme Stævning videre indeholdt.

Til dette Møde og denne Herredag at søge, stillede Bisperne dennem fast begierlige, og bestyrkede hinanden indbyrdes den Romerske og Papistiske Lærdom at handthæve, og til den Ende lode forskrive fra Cøln nogle Danske Magistros og andre Munke, iblant hvilke Doctor Stagesyr var den fornemmeste. Iligemaade lode de forsamle

---

(*) Nicolai Kirkes Bygning blev fuldfærdiget udi det samme Aar Reformationen begyndte nemlig 1517. og, saasom den var den nærmeste Kirke ved Søen, blev den indviet til St. Nicolao som var de Søefarendes Patron. Dets Taarn faldt ned om Nattetider 1627. og slog den heele Kirke Hvælving ned, hvorfor man et heelt Aar holdt Gudstieneste under aaben Himmel. Siden blev Taarnet opbygget paa nye herligere og prægtigere end tilforn, og varede Bygningen fra 1663. til 1666. den kostede meer end 19000. Rdlr.

114

her Indenlands de lærdeste Mænd, som paa den Tiid fandtes udi Riget, som var Lector Pouvel Elias Carmelita, Lector Christen Muus af Aarhuus, Mester Jørgen Sambsing Cantor udi Aarhuus. Broder Hans Nielsen af Fyen, Adzer Cantor udi Lund og fleere saadanne. Da i Begyndelsen paa samme Herre-Dag lod Mester Hans Taussen Prædicant til Kiøbenhavn overantvorde til Kongel. Majestæt og Dannemarks Raad paa hans egne og Medbrødres Vegne

deres Christelige Troes Artikle, hvilke de offentligen prædikede og lærdte udi deres Byer og Forsamlings Huuse; Men, da det skulde komme til offentlig Disputatz, undslog den Catholske Geistlighed sig derfor, hvorudover den Evangeliske Geistlighed blev befalet fremdeeles at prædike GUDs Ord, som de hidtil havde giordt, indtil et almindeligt Generale Concilium blev holdet udi Christendommen, hvad da blev besluttet, det skulle hver rette sig efter. Midlertiid vilde hans Majest. begge Religionerne her udi Riget beskytte og handthæve, og særdeles hver have sin Kongelig Beskiermelse.

Frugtesløs.

Den gode og milde Herre Kong Friderik saae vel og formerkte, at han intet med Magt kunde udrette, men vilde heller at Religionen saa sagte, Fod for Fod, Tiid fra Tiid skulde opvone og forplantes her udi Riget, indtil den kom til bedre Fremvext og Modenhed; Bisperne og de Geistlige vare hannem formeget gienstridige; Han havde og svoret og forskrevet sig, at lade dem blive udi deres Stand og Værdighed, først ved sin Regierings Tiltrædelse, siden atter paa Othense Herredag. Men til den Punct, som de hannem forholt, at han havde lovet ingen Luthersk Discipel at handthæve og forsvare, dertil svarede han saaledes: At han ikke handthævede dennem, fordi de vare Luthers Discipler, men fordi de lærde GUDs reene Ord, hvilket han, saavelsom Bisperne, var pligtige at beskierme og forfremme: Det kunde ikke benægtes, at udi den Romerske Kirke jo maatte være indkomne mange Vildfarelser, hvilke ved et General Concilium vel behøvede nogen Reformation.

Skrifter for og mod den Reformerte Religion.

Det Aar 1531. blev tilbragt med adskillige Uroligheder mellem de Lutherske Prædikanter og de Papister. Paulus Eliæ en Carmeliter skrev efter Bispernes Begiering en Explicationem Canonis Missæ ad Hafnienses men blev refuteret af Mester Hans Taussen. Denne Paulus Eliæ begyndte med de andre Reformatores at lære den Evangeliske

115

Troe, men, da man smurte ham med et Cannonicat til Roskild, gik han over til de Catholske igien, og derefter blev kaldet Paul Vendekaabe. Udi lige Maade lod Bisperne en Bog udgaae, hvorudi de vilde til intet giøre de Lutherske Præsters Bekiendelse, som paa Herredagen blev overantvortet. Derudi beklager de Stedet, som var Kiøbenhavns Slot, hvor samme Samtale stod, at være et fortænkt Sted, de skulde gaae op under Drabantere og væbnede Folk; Der vare forordnede til Dommere ikke Geistlige og lærde Folk, men den gemeene Mand, hvilket var usædvanligt. De foregave ogsaa at Kong Friderik var indtagen af deres Vederparter; Hvorfore, efter at de af Skriften havde refuteret samme overgivne Artikle, provocerede og indstævnede de Sagen for Hans Pavelige Hellighed eller et almindeligt Concilium.

Mester Hans Taussøn forviises Sielland.

Dette var det mærkværdigste, som tildrog sig udi Religionen udi denne Konges Tiid; Men, da Kong Friderik var død, tænkte Bisperne; det at være en beleylig Tiid udi Interregno, at de deres forfaldne Regiment kunde igien oprette, hvorfor de stode saa haardt paa, at Mester Hans Taussen, som havde først udi Riget med offentlig Prædiken indført og udspredt allevegne den Lutherske Lærdom, maatte blive straffet, og blev da mod Enden af samme Herredag, som varede 10 Uger, efter lang Anholdning af Bisperne hos Rigets Raad Mester Hans Taussen opfodret paa Kiøbenhavns Raadhuus, der gik hannem en haard Dom over, at han skulde forviises Kiøbenhavns og Siellands Stift. Medens denne Handel paastod med Mester Hans Taussøn, forsamlede Kiøbenhavns Borgere dennem med Vaaben og Verge paa gammel Torv, for at handthæve deres Præst og Religion, hvorudover nogle af Raadet bleve sendte til dennem med Formaning, de skulde være stille og ingen Tumult giøre; Men jo høyere der blev talet paa Raadhuuset, jo uroeligere blev Almuen udenfor, Omsider blev dem tilsagt Sikkerhed for deres Prædikant; Da de gik af Raadhuuset, fuldte Mester Hans Taussen Bisp Jacob Rønnov indtil

Biskopsgaarden, og bad Almuen være stille; for hvilken Velgierning Bisp Rønnov gav Mester Hans Taussen sin Haand uden for Bispegaarden og takkede hannem.
Dog varede Mester Hans Taussøns Landflygtighed ikke længe; Thi han blev siden igien tilbagekalden, saasom den gemeene Mand, item

116
Borgerskabet udi Kiøbenhavn og en Part af Adelen stod saa meget derpaa, dertil med fik Hr. Mogens Gøe, Erik Banner, Hr. Mogens Gyldenstiern samt fleere af Adelen, Bisp Rønnov paa deres Side, og persvaderede ham, at være meere tempereret mod den Lutherske Lærdom.
Udi saadan Tilstand var Religionen førend Kong Christian 3. kom til Regieringen, samme berømmelige Konge, da han havde giort Ende paa de Borgerlige Krige, og var indtagen i Kiøbenhavn, overlade han hemmeligen med nogle af de verdslige Rigets Raad om den Lutherske Lærdom, at indføre allesteds her udi Riget, saa og om Bisperne at afsætte og det Geistlige Gods at annamme Kronen til bestyrelse, og maatte de alle sværge dette hos dem at holde ved høyeste Eed. Da blev udgivet, af Hans Majest. saadant et Brev, som her efterfølger:
Rigets Raads Revolution om at indføre den Evangeliske Troe.
VI efterskrevne, Mogens Gøe Dannemarkes Riges Hofmester, Tyge Krabbe Dannemarkes Riges Marsk, Ove Lunge, Axel Brahe til Kraagholm, Knud Bilde, Oluf Rosenkrantz til Valløe, Holger Ulfstand til Hikkebierg, Truid Ulfstand til Torup, Mogens Gyldenstiern Ridder, Erik Krummedige til Alnerup, og Johan Friis til Hesselagergaard, Dannemarkes Riges-Raad, giøre alle vitterligt, at efterdi Høybaarne Fyrste og Herre, Hr. Christian, med GUDs Naade udvalde Konge til Dannemark og Norge, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken, Greve i Oldenborg og Delmenhorst, &c. Vor Kiereste Naadigste Herre, haver nu alvorligen overveyet og besindet, at Dannemarkes Rige kand ikke være udi Fred, Roelighed og ved god Politie regieres, uden det skeer igiennem en Øvrighed og et verdsligt Regimente, hvorfor forskrevne Høybaarne Fyrste, vor kiereste naadigste Herre haver været foraarsaget til at giøre og skikke andre Ordinantzer og Skikke her udi Riget, end hertil været haver, og besynderlig udi saa Maade, at Hans Majest. ikke vil, at Dannemarks

117
Rige herefter skal hænge hos Erke-Bispen eller andre Bisper, men Dannemarkes Rige og Regimente skal blive og være hos Hans Majest. og Hans Majests. Efterkommere Konger udi Dannemark, og hos de verdslige Dannemarkes Riges Raad og deres Efterkommere. Og, efterdi at Kongel. Majest. vor Naadigste Herre det saa forligt, foreenet og fordraget haver med Os, og vi saa for godt anseet have, at herefter udi Dannemarkes Rige saa holdes skal, da kiendes vi, og have lovet og tilsagt, og nu med dette vort aabne Brev med vor fri Villie og velbetænkt Hu love og tilsige ved vor Christelige Troe og Adelmands Love, Ære og Redelighed, fornævnte Kongelig Majest. vor Naadigste Herre, at vi aldrig efter denne Dag ville tilhielpe, eller udi nogen Maade practicere enten hemmelig eller aabenbarlig, enten vi selv eller ved nogen anden, enten inden eller uden Lands, i hvad Maade det nævnes kand, at nogen Biskop, enten de som nu leve, eller nogle andre Bisper skulde komme til noget verdsligt eller geistligt Regimente, eller til noget Biskobsdom eller Rente udi Dannemarkes Rige, førend saa skeer, at der bliver samtykt og holdet et almindeligt General-Concilium udi Christendommen, saa at Dannemarkes Rige, saa vel som andre Lande og Nationer baade udi Tydskland og andensteds udi Christendommen derudi bevilge, fuldbyrde og samtykke. Og naar slig Befalning, Ordinantzer efter almindeligt Concilium giort er udi Christendommen, da ville vi dog ikke practicere, enten hemmelig eller aabenbar, at nogen Biskop skal komme til noget Regimente udi Dannemarkes Rige, Geistligt eller Verdsligt, uden det skeer med Kongel. Majests. Hans Majests.

Efterkommere, Konger udi Dannemark, og med meenige Dannemarkes Riges Raads, Adel og Indbyggere udi Dannemarkes Rige,

118

Fuldbyrd, Villie og Samtykke. Desligeste bepligte Vi Os med dette vort aabne Brev, at Vi ikke ville imod- staae, at det Hellige Evangelium og reene GUDs Ord ret- telig jo maa prædikes og forkyndes her udi Riget. Og ville Vi være forpligtede, at opsætte hos fornævnte Kon- gel. Majest. Liv, Gods og all vor Velfærd baade udi disse og alle andre Maader, som Os bør at giøre hos vor ret- te Herre og Konge og Fæderne Rige. Til dets ydermeere Vidnesbyrd have vi alle med Villie og Videnskab ladet hænge vore Indsegle og Signeter neden for dette Brev. Givet udi Kiøbenhavn Løverdagen nest efter S. Lauren- tii Martyris Dag Ao. Domini 1536.
Bisperne Arresteres.
Her paa lod Hans Kongel. Majest. strax den Anstalt giøre, at alle Bisper over heele Dannemarks Rige paa een Dag bleve fængsle- de, saa at den eene ikke vidste af den anden at sige. Mester Tor- ben Bilde, Archielectus til Lund, og Hr. Joachim Rønnov bleve fangen udi Kiøbenhavn; og var Erke-Bisp Torben Bilde Joachim Rønnaus Giest samme Dag. Disse toe bleve fangne ved Melchior Ranzov, hvilken om Aftenen med nogle Soldater lod omringe deres Logementer, og Bisp Joachim Rønnov paa Bispe-Gaarden, som Universitetet nu er, hvor han havde skiult sig oven paa en Bielke: Han blev satt først paa Kiøbenhavns Slot, siden førdtes han til ad- skillige Fængsler, til Dragsholm, til Kraagen, til Visbye paa Gulland, og siden til Kiøbenhavn igien, hvor han døde Anno 1544.
Erke-Bispen af Lund blev fangen udi hans Logemente og hen- førdt til Wordingborgs Slot i Forvaring. Knud Gyldenstiern, Ele- ctus til Othense blev fangen af Claus Daa, en Tydsk Officier, da han gik af St. Albani Kirke, og lod man Bispen see og læse, hvad Brev og Befalning man derpaa havde af Kongen. Fornævnte Bisp blev førdt over til Sielland, siden overantvordet Arild Jensen, som havde Dragsholms Slot, og ved hannem førdt til Wordingborg og gi- ven Lænsmanden sammesteds i Forvaring. De andre Bisper udi Jylland bleve udi lige Maade fangne, hver ved tilforordnede Personer. Og tog Hr. Johan Ranzov paa den udvalde Konges Vegne over heele

119
Jylland strax alt Stiftets Gods udi Possession. Bisp Ove Bil- de af Aarhuus blev ikke fangen samme Dag, som de andre, men da Hans Styge, Bispens Official paa Silkeborg ikke vilde overantvorde til Hr. Johan Silkeborgs Slot uden Befalning fra Bispen, og Bispen paastod, at han maatte beholde samme Slot; thi han havde taget det udi en Slots Lov af Aarhuus Capitel, og giort dennem sin Eed, forseende sig til, at Kongen ikke vilde giøre hannem meeneedig, og saaledes belønne hannem for hans tro Tieneste, som han havde beviist tre Konger, hvis Cantsler han havde været; Hvorudover Johan Friis og Hr. Oluf Rosenkrantz finge Befalning at tage Henrik von Steenburg til dennem med nogle Ryttere, og fornævnte Biskop at arrestere. Dog lydede Kongel. Majests. Brev til dennem, at de med all god Beskeed og med Lempe skulde overtale Bispen, at han god- villig samme Silkeborgs Slot skulde aftræde, thi Hans Kongel. Ma- jest. vilde ikke gierne lade sig udi Vidtløftighed med samme Biskop, hvilken han altid meget havde afholdet for hans troe Tienestes skyld; De skulde sige hannem, at nu saa endelig maatte skee, han skulde afstaae samme Slot, de skulde alle skieres over een Kam, Kongel. Majest. vilde sin Gunst og Naade siden udi andre Maader imod samme Bisp lade betee, hvilket han hannem og mundtlig lovet havde; Hvorfor samme Bisp udi Roskilde blev tagen Fredag efter Ægidii og forsendt til Dragsholm.
Reformationen bliver etableret uden Blods Udgydelse.

Saaledes gik det med denne Religions Forandring her udi Ri- get lykkeligen og vel til uden all Tumult, som ikke er skeet paa mange an- dre Steder, og det fordi Bisperne alle paa een Tid bleve anholdte, ilige- maade, efterdi den Lutherske Lærdom mestendeels over alt her udi Ri- get havde taget Overhaand, uden hos nogle faa særdeeles Personer af de Geistlige, som ikke vilde miste deres feede Indkomster; Og gik da hertil udi Riget, ligesom udi Keyser Constantini Magni Tiid, hvilken først havde tilstedt begge Religioner, den Christne og den Heden- ske, men, da samme Keyser fornam, at den Christne Troe havde taget Overhaand, og de Christne vare fleere end de andre, befoel han de Hedenske Kirker at tillukkes, og den Christne Religion eene at læres, hvilket ogsaa skeede uden nogen stor Tumult.
Efterat Bisperne have siddet en lang Tiid, lod Hans Kongel. Majest. dennem foreholde, at, om de vilde forskrive og reversere dennem ikke

120
nogen Tumult, Oprør eller Ueenighed at anrette her udi Riget, men stille leve udi deres Huuse og ikke heller tragte efter at komme udi deres forrige Stand igien, eller at imodstaae den Reformerede Religion og den Christelige Ordinantz, som han om Religionen lod giøre og beskikke, men være Hans Majest. og Riget hulde, troe og lydige, da vilde Hans Majest. dennem løs lade, og at de maatte besidde deres rette Arve-Gods, og det ubehindret nyde og beholde, dog at de intet skulde befatte sig med Stiftets Gods; Hvilke Vilkaar, da de gierne
Bispernes Løsgivelse.
vedtoge allesammen, bleve de paa deres Gienbreve alle strax løsgivne, undtagen Bisp Jacob Rønnov, hvilken var trodsig, og vilde ikke udgive nogen Forsskrivning. Den største Deel af Bisperne blev dog forsørget med et Herre-Kloster at leve af deres Livs Tiid qvit og fri, og mistede alleene deres Stiftes Indkomster. Jørgen Friis blev forsørget med Vrelof Kloster og Sibber-Kloster, Knud Gyldenstiern blev forsørget med Borgaard, Styge Krumpen med Børlum-Kloster, og Bisp Ove Bilde blev forleent med Skov-Kloster, som nu kaldes Herlufsholm, qvit og fri deres Livs Tiid. Hans Kongel. Majest. holdt særdeeles meget af denne Bisp for hans tro Tieneste, Fromhed og Oprigtighed.
Munkene drives af deres Kloster.
Derpaa blev Munkene forviist deres Klostere, baade Carmeliter, Franciscaner, Bernhardiner &c. (*) og begave sig mange til

---

(*) De Klostere, som fandtes udi Kiøbenhavn før Reformationen, vare (1) de Franciscaners eller Graa-Brødre Kloster, hvilket var af saa stort Begreeb, at det indeholdt alle de Steder, hvor nu ere Slagter-Boedene, Bryggers Laugs-Huus, og alt det, som er imellem Lov-Strædet og Skinder-Gaden med Uhlfelds Plads. (2) Hellig Geistes Kloster, hvis Størrelse kand sees af Kirken, som endnu er til overs. Man holder for, at det heller har været kaldet Hellig Giestes, efterdi der tilforn har staaet et Hospital, eller Giest-Huus, som Kong Christian den 4de lod forvandle til et Tugt-Huus, hvoraf den saa kaldte Tugthuus-Port fik sit Navn. (3) St. Claræ Kloster, som laae ved de Gader kaldede Clare-Boederne og Mynter-Gaden. Samme Kloster blev stiftet for Nonner Ao. 1514. af Kong Hanses efterladte Enke-Dronning Christina: Men, da Nonnerne formedelst Reformationen forlode Klosteret 1532. blev en Deel deraf forvandlet til et Get-Huus, og en anden Deel til den Kongelige Mynt, som har givet Navn til Mynter-Gaden. (4) Carmeliter-Kloster udi St. Peders Stræde, hvor nu er Valkendorfs Collegium.

121
Nederlandene og andensteds til Tydskland, en Part blev udi Riget og forandrede deres Religion.
Lutheri Brev til Kongen.

Doctor Morten Luther havde tilskrevet Kong Christian med Doctore Pomerano, at efter hans Begiering Academiet af Wittenberg gierne havde forsendt hid lærde Mænd, at reformere, og at han glædede sig ved saadant Kongeligt Forsæt, erindrede og begierede derhos, at Kongel. Majest. ikke vilde tilstede, at Stifterne og Collegiat-Kirker, hvor Kannikker og Vicarier vare besiddende, skulde forstyrres eller tages under Kronen, men maatte blive ved den Brug de først vare beskikkede til, paa det lærde Mænd dermed maatte forsørges og hielpes her udi Riget, som enten havde studeret eller vilde studere, hvorfore hans Majestæt efter Lutheri Raad afskaffede ikke bemeldte Collegia Canonicorum, men lod dem blive ved Magt, for at domme udi Ægteskabs Sager.
Hans Kongel. Majest. lod udi liigemaade rigeligen forsørge Kirker, Skoler, Hospitaler og Præster med tilbørlig Underholdning; der bleve forordnede 7. Stifts-Befalnings-Mænd udi de 7. Bispers Sted, disse fik Befaling paa at optegne Kirkers, Skolers, Hospitalers og Præsters Indkomster over det heele Riige, og nøde de ikke alleneſte hvad de havde havt udi Bispernes Tiid, men de som ikke tilbørligen vare besørgede, bleve med videre Rente og Underholdning forsørgede; Kongen og Kronen succederede udi intet videre, uden udi hvad Herlighed Bisperne havde havt, hvoraf Kongen anvendte en stor Deel paa at sætte Reformationen udi Stand.
Kort derefter indviede Doctor Pomeranus de 7. første Evangeliske Superintendenter her udi Riget, som skulde forestaa Religionen og de Geistlige Sager udi Bispernes Sted, disse vare Mester Franciscus Vormondus eller Vormordus til Lund en Hollænder, som havde været lang Tiid Lector udi Malmø; Doctor Petrus Palladius til Siellands Stift; Mester Jørgen Hansen Sadalinus Wiburgensis til Fyen, Mester Madtz Skade til Aarhuus, Mester Jacob Skonning til Viborg, Hr. Jens Thomesøn til Aalborg, og Mester Johannes Vandalus, fød udi Goslar, til Ribe.
Reformation udi Norge.
Udi Norge blev Reformationens Fremgang noget hindret af Erke-Bisp Oluf Lunge, som var Hoved for de Norske, og huuserede meget ilde udi samme Rige efter Kong Friderichs Død, men han faldt oms-

122
ider tilfoye, og skrev Kong Christian til 1537, at hvis hannem maatte tilgives all hans Forseelse, baade med det Affald han giorde, og med Hr. Vincens Lunges Død; og han maatte blive ved hans Stand og Domkirke, da vilde han hylde Kongel. Majest. Men han fik der ingen Beskeed paa, hans Gierninger vare for slemme, saa havde Hans Kongel. Majest. ogsaa udi Sinde udi Norge at giøre samme Forandring, som her udi Riget, og, da Bispen ikke fik det Svar, som han forhaabte, lod han strax tilreede fire Skibe, samlede derpaa hvad han kunde, og rømte til Holland, efterat han havde besat Steenvigs- holm med Krigs-Folk. Samme Aar afløb fiorten Kongelige Orlogs- Skibe, som Hr. Truid Ulstand og Christoffer Hvitfeld commandere- de, for at holde samme Erke-Biskop Oluf udi Ave, til dem opgav Hr. Knud Pedersen Degen og Torfind Oluffon Kannik Steenvigs- holms Slot, efterdi Bispen ikke undsatt dennem. Christoffer Hvitfeld blev satt til Lænsmand paa Steenvigsholms Slot, og alt Trun- delavet og de Nordenfieldske ginge strax hans Kongel. Majestæt til Haande. Hr. Truid Ulstand førdte Bispen af Stavanger fangen til Kiøbenhavn; Og Christoffer Hvitfeld fik siden Befaling at beskikke Kirker og Skoler der udi Lænet, og dennem at lade indrette ligesom udi Dannemark. Saaledes sees af ovenbemeldte Relationer at Re- formationen udi Dannemark og Norge blev forplantet uden stor
Reformationen udi Island.
Allarm og ringeste Blods-Udgydelse. Udi Island derimod gik ikke aldeeles saa stille af; Thi udi det Aar 1539 sloge Islænderne Kon- gens Lænsmand ihiel til Skalholt med nogle hans Tienere, og blev Bisp Augmund derfor beskyldet, hvilken, for at undgaae den Mis- tanke, foregav hans Øyens Svaghed og Alderdom, afstod Biskops- dommet, og holdt sig som en privat Person; Men

det kunde ikke hielpe ham; Thi udi det Aar 1540 blev Christoffer Hvitfeld Læns- mand udi Trundhiem af Kongelig Majest. med to Orlogsskibe og nogle Krigsfolk forordnet at fare til Island fornævnte Bisp fængsligen at nedføre til Dannemark, og samme Land udi Kongel. Majests. Eed at antage, desligeste der at beskikke en nye Bisp, som den Reformerte Re- ligion skulde prædike og forfremme, Kirker og Skoler anrette, hvilket og skeede, og blev fornævnte Land taget udi Kongel. Majests. Eed under Norges Krone. Hans Majest. lod samme Tiid en Islænder Einerson, som tilforn havde studeret til Wittenberg, giøre til Bisp udi Skal-

123

holt, og føre Bisp Augmund for hans Forseelse Skyld til Dan- nemark. Denne nye Bisp turde ikke, saa længe han var en privat Person, sætte sig imod Pavedømmet og de Papistiske Ceremonier, før han blev til forordnet at være Bisp, men siden forplantede han den Reformerede Religion af al Magt, og var den første, som paa Islandske Maal udsatt Salomonis Ordsprog og Jesus Syrach.

Aar 1547 satt Bispen udi Holum ved Navn Jon Arneson, som var en Papist, sig imod Bisp Einerson udi Skalholt for Religionens Skyld, og fordi han straffede de gamle Ceremonier, hvorvel samme Bisp Jon tilforn ved Kongens Lænsmand var befalet, at holde sig efter den nye Reformation.

Bisp Jons Opstand for Religionens Skyld.

Over den Handel nødtes Bisp Einerson til at reyse ned til Dannemark og beklage sig til Kolding for Hans Kon- gel. Majest. over samme Jon Arneson, hvorfor Kongen befoel sam- me Bisp at komme til Dannemark, og sendte hannem Leyde, men han havde ingen Øren dertil, foragtede Kongens Ordre, giorde Op- stand udi Landet med 300 Mænd, og fangede Bispen af Skalholt, da han kom til Island igien, satt Laugmanden af, og indsat sin Søn udi Steden med andet meere, ja han var endogsaa til Sinds at føre de Engelske ind udi Landet sig til Beskyttelse. Kongen lod derfor Aar 1549 fra Kolding Brev udstede til Island, og forbød alle Geistlige og Verdslige at være hannem følgagtige, og endelig Aar 1551 forsendte med et Hans Orlogs-Skib Axel Juul og Christoffer Trundsen, og Otte Stisson med et andet Skib til Island. Disse havde 500 Soldater med dennem, og havde Befaling at fange samme Bisp Jon og hans Sønner, og at føre dem til Kiøbenhavn, item at erledige Bisp Einer- son; Iligemaade at tage Eed og Hylding igien af Islænderne, og med gode eller onde bringe dem til Hørsomhed, hvis de og ikke kunde faae den nye Bisp løs, eller hvis han var omkommen, skulde de sætte i hans Sted en anden Evangelisk Bisp, som vilde holde over den Geistlige Reformation og Ordinantz, som Kongen havde ladet giøre, som deres Befalning viidere indholdt dateret Flensborg Thorsdagen efter Quasimodogeniti Aar 1551. Han skrev derforuden de fornemste Islændere til, takkende dennem, at de til den Tiid havde været lydige Undersaatter, begierede og fremdeles, de vilde saa blive og være hans Tilforordnede lydige og følgagtige, saadant skulde med all Naade blive belønnet. Midlertiid, før disse Skibe ankomme, arbeydede fornævnte

124

Bisp Jon paa, at undertvinge sig Dadelbonden, den ny Bisps Svoger med hans Parti, og udi saa Maade at blive Herre over alt Landet; Til den Ende kom han til Dadelbonden hen ved 500 Mænd stærk, Dadelbonden, som havde ikkun 300 og holdt sig for svag at giøre Modstand, talede sagtmodig til Almuen, som var med Bispen, og sagde: Han stod og holdt paa hans egen Grund, den anden var kommen at giøre hannem Skade; de vidste, hvad Islandske Lov derom taler, at de, som det giøre, ere Udslegere, hans Forseelse bestoed derudi, han vilde være hans rette Herre og Konge lydig, imod hvilken Bispen havde satt sig og vilde skille Landet fra Norges Konger, og føre dennem under et fremmet Herskab, de skulde betænke dennem hvad de giorde. Dermed forlød Almuen Bispen hver hiem til sit, og vilde ikke giøre imod deres Lov.

Da han nu saae sig at være Bispen mægtig, søgte han ham med sit Folk, fangede hannem tilligemed begge hans Sønner, og førde dennem til Skalholt; Men fordi han befrygtede sig, at Bisp Jons 3die Søn skulde tage dennem ud af Fængsel, og da det sidste skulde blive værre end det første, overlagde han med Kongens Foget Christen Skriver, som laae der om Vinteren over, at samle Kongens Fisk, hvad han skulde giøre, og fandt de omsider for raadeligt, at lade ham med hans tvende Sønner halshugge. Men Fogden Christen Skriver blev siden ihielslagen af Bisp Jons tredie Søn, hvilken under et Venskabs Skin lod ham giæstbyde og omkomme.
Bispen med hans Sønner fanges og rettes.
Strax derefter udi samme Aar ved Pintzedags Tide kom Axel Juel, Christoffer Trundsøn og Otte Stissøn did til Landet, hvilke indsatte Bisp Oluf Hialtesøn udi Jon Arnesens Sted, og han med Præster, Laugmænd, Laugrettes-Mænd og heele Almuen udi Holum hyldede, og svore Kong Christian og hans Søn Hertug Friderik, og fremsendte deres Hyldings-Brev, hvorudi de til evig Tiid forpligtede dennem, at blive under Dannemarks Krone, efterdi Hans Majest. saa naadelig havde tilgivet dennem deres Forseelse, hvilket Brev er udgivet paa Oddere Ting den 15 Junii Ao. 1551. og antog saa Island Reformationen tilligemed Dannemark og Norge.
Det heele Land Reformeres.

125
Efter at Reformationen saaledes var grundfæstet udi Rigerne, blev efter Kong Christians Befalning Ao. 1537 publiceret til Kiøbenhavn, Dannemarks og Norges, samt Førstendommernes Kirke-Ordinanz, forfattet paa Latin af Doctor Bugenhagio; Samme Kirke-Ordinanz blev approberet af Doctor Morten Luther, til hvilken Kongen havde skikket den samme, førend den blev publiceret.
Dannemarkes og Norges Kirke-Ordin. cum Articulis Ripensibus.
Udi det Aar 1539 blev den samme paa Herredagen til Othense oversat paa Dansk, og endelig bleve udi det Aar 1542 dertil lagde de 26 Riber Artikle, saaledes kaldede, efterdi de bleve forfattede af 7 Danske Bisper til Ribe, hvor høyt dette Skrift af Fremmede var anseet, bevidner iblant andre David Chytræus med disse Ord: Jeg vilde ønske, at den Danske Kirke-Ordinanz, som udi en liden Bog er forfattet af Bugenhagio paa Latin, var fleere bekiendt, paa det andre kunde see og kiende, hvilken Kirke-Regierings Form Lutherus og hans Colleger meest have havt Behag udi.
Paa Herredagen til Rensburg udkom siden Ao. 1542. en besynderlig Kirke-Ordinantz for Førstendommerne efter Høystbemeldte Kong Christian den Tredies Befalning.
Førstendommernes Kirke-Ordin.
Udi det Aar 1544 lod Kongen udi sin Nærværelse nogle Lutherske Theologi disputere udi 8 Dage med Danske Kanniker om Religionen, hvorpaa den Augsburgiske Confession blev af alle underskreven. Udi det Aar 1550 blev den Danske Bibel efter Lutheri Version publiceret i Folio; Før den Tiid var ingen Bibel seet paa Dansk. Saadan stor Omsorg havde den Høy Sal. Konge for at udrødde den Papistiske Surdey, og at sætte Reformationen paa en fast Fod udi disse Riger og Førstendommer.
Hans Efterkommere have derudi efterfuldt hans Fodspor og med samme Iver søgt at handthæve det, som denne berømmelige Konge med saa stor Møye havde indstiftet; Thi hans Søn og Successor Fridericus II. lod ved Bispen af Holum Gudbrand Torlakson oversætte Bibelen paa Islandsk, og til saadant Verks Bekostning gav en anseelig Sum Penge; og, paa det at i Evighed maatte forhindres, at den Papistiske Religion ikke skulde indsnige sig igien udi disse Lande, lod Han publicere 25 Artikle paa Tydsk, Dansk og Latin, hvilke alle Fremmede, som vilde nedsætte sig udi Riget, maatte underskrive; *De saakaldte 25 Artille*

126

Titulen af bemeldte Artikle var denne : Articuli XXV. de qvibus interrogabantur peregrini & hospites , qvi a Regia Ma- jestate & in Regnis Daniæ & Norvegiæ Hospitia petunt. Hafn. 1569. Da der udi det Aar 1561 bleve skikkede Gesandtere fra Paven for at invitere de Danske til det Tridentinske Møde , gav Kong Friderik saadant Svar, at hverken han eller hans Fader havde havt noget at bestille med Paven. Ja denne priisværdige Konge var saa særdeeles for Religionens Conservation, at han end ikke vilde tilstede den ny forbedrede Calender af Pave Gregorio den 13de at indføres udi Dannemark. De andre Høylovlige Successores have fuldt samme Fodspor, og ved strenge Love og Forordninger forebygged , at den Romerske Troe ingen Fod maa viidere faae igien i disse Riger. I denne nye Danske Lov er til den Ende efterfølgende Artikler indførte.

Streng Forordning mod Papisteriet udi disse Riger.

Ingen hvo det og være kand , som overbeviises , at være affalden til den Papistiske Religion , maa tage nogen Arv, men den skal være forfalden til hans næste Slegt og Arvinger , men haver han arvet , førend han forandrede sin Religion , da beholder han Arven, dog skal han ikke boe i Kongens Riger.

Findes nogen paa Jesuitiske Stæder at have ganget i Skole eller studeret , da skal den ikke til noget Kald enten i Skolerne eller Kirkerne betroes.

Munke , Jesuiter og deslige Papistiske Geistlige Personer maa under deres Livs Fortabelse ikke her i Kongens Riger og Lande lade sig finde eller opholde. Hvo vidende saadanne Personer huuse og herberge eller stæde dennem Plads til deres Romerske Ceremonier at fulddrive , straffes , som de , der huuse Fredløse.

Iligemaade skulle under samme Straf alle andre særlige Samqvemme til nogen anden Religions Øvelse eller Prædiken , end den som i den anden Bog ommeldet er , være afskaffede.

127

Dog er ikke formeent fremmede Herrers Gesandter eller Ministris, som sig ved Kongens Hof opholde eller residere, og ere af anden Religion, at de jo for dennem og deres egne Tienere i deres Huuse deres Religions Øvelse, og hvis tilhører, maa bruge, dog at ingen Prædiken holdes, uden paa deres eget Sprog; Men uden deres Logementer og Huuse eller for andre, end de fremmede Ministris og deres egne Tienere, maa deres Præster hverken prædike eller Sacramenterne uddeele, eller nogen anden saadan GUDs-tieneste sig understaae at forrette, meget mindre af Præster eller andre Tienere til disse Rigers og Landes Religions Foragt noget forargeligt foretages. Skeer noget af sligt, og det ikke af den fremmede Ministro bliver tilbørligen straffet og raadt Bod paa, da viide sig det selv, om Kongen ved andre Midler skulde foraarssages sin Lovs Lydighed og Observantz, som andre Potentater i deres Lande i lige Tilfælde bruge, at erholde og bevare, og forbydes alvorligen, at ingen, som ikke er nogen fremmet Ministri egen Betiente, maa bruge denne Frihed i deres Huuse, eller uden for bruge eller søge nogen fremmed Religions Øvelse, om de endskiønt ere af samme Religion, og allermeest de, som ere af disse Landes og Rigers Religion, at de, af hvad Prætext det være kunde, ikke skulle lade sig finde paa de Steder, hvor og naar saadan fremmed Religions Øvelse forrettes, under den Straf, som Kongens Lovs motvillige Foragtere fortiene.

Hvilke Anfægtninger den Danske Kirke haver havt udi Forstendom- mene af fremmede Secter siden Reformationen.

Kongens Ceremonie-Mester skal ikke forsømme, hvor nogen fremmed Minister, som anden Religion bruger, sig opholder, hannem paa beste Maneer at informere, at ingen med nogen Uvidenkab skal have Aarsag sig at undskylde.

128

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Efter at den Evangeliske Troe eengang var bleven rodfæstet udi disse Riger, er den stedse siden uforfalsket bleven lærdt, og haver hverken Dannemark eller Norge havt nogen synderlig Anfægtning af de mange andre Secter, som ved Leylighed af Reformationen udspiires land og Holsten, hvilke Lande, saasom de grendse mod Tydskland, hvor de meeste urimelige Secter ere opkomne, saa haver den Danske Kirke udi samme Provincier havt adskillige Anfægtninger baade af Calvinister, Arminianer, Wederdøbere, Socinianer og andre.

Calvinister.

Udi Reformationens Seculo vare for den Calviniske Lærdom mistænkte Johannes Ducellius til Bordesholm, Mag. Simon Brandes Gymnasii Rector sammestedes. Udi Ribe Mag. Johannes Lagonius Biskop sammestedes. Udi Begyndelsen af efterfølgende Seculo giorde de Calvinister sig Forhaabning, at rodfæste deres Lærdom paa mange Steder udi Holsten og Jylland, saasom Johan Adolph Førsten af Holsten-Gottorph slog sig til deres Parti og beskikkede udi den Evangeliske Superintendents Fabricii Sted en Calvinist ved Navn Philippus Cæsar af Hessen Cassel, men dette Verk havde ingen Fremgang formedelst Førstens Død, som skeede 1616.

Socinianer.

Hvad Socinianer er anbelangende, da erholdt den bekiendte Socinianer Stanislaus Lubienitsky Religionens fri Øvelse af Friderikstads Øvrighed Anno 1662. men Førsten af Holsteen-Gottorp, mod hvis Villie og Videnskab saadan Bevilgning var given, lod efter sin Hofs-Theologi Johan Reinbohts Tilskyndelse ved et offentligt Edict forbyde alle Socinianer at boe udi hans Lande; Lubienitsky selv, efter at han siden iligemaade var forviist Hamborg, hvor han nogle Aar havde boet, døde med tvende sine Døttre udi samme Stad udi det Aar 1675. Den Naade Kong Friderik 3. bar for samme Mand, var alleene i Henseende til hans andre Videnskaber; thi, da han udi en Disputation spurte Kongen: Jubene me incipere, svarede han qvin insipies, hvilket viser hvad Foragt han bar for samme Sect.

Remonstranter.

De Remonstranter eller Arminianer, som udi det Dordreatiske Møde vare drevne af de foreenede Provincier, erholdte udi det Aar 1619 Frihed af Hertug Friderik af Holsteen, at bygge en ny Stad udi det Hertugdøm Slesvig, og der at forrette uden Hinder deres Gudstieneste. Samme Stad blev Førsten til Ære kaldet Frideriks Stad,

129

Stad, hvor bemeldte Arminianer, saavel som andre Secter have nydt saadan Frihed til denne Dag.

Wederdøbere.

Hvad de Wederdøbere er angaaende, da ere de samme deelte udi adskillige Secter, iblandt hvilke de fornemste ere de saa kaldte Mennonister, som have faaet deres Navn af Mennone Simonis en Harlinger af Geburt, som døde til Oldesloe i det Aar 1561. De samme indsnege sig udi Jylland og Holsteen, besynderlig udi det Eiderstediske ved Reformationens Begyndelse, som kand sees af Adami Pastoris Historie. Møller udi hans Cimbria Literata vidner, at have seet tvende Troens Bekiendelser, hvoraf den første var af Anno 1607. hvilken, saasom den var skreven meget mørk og tvivlagtig, og kunde forklares udi adskillige Meeninger, gav Leylighed til den Samtale om Religionen, som blev holden imellem Johan Clausen Cotten med trende Anabaptister af Tønningen og andre Evangeliske Lærde; Akterne af samme Samtale bleve beskrevne, og findes der endnu en Relation derom in Manuscripto, som forbemeldte Møller vidner. Kort der efter, da der formedelst samme Aarsag stor Tvistighed og Skields-Ord opvaktes imellem de Geistlige, som beskyldte hinanden indbyrdes for Kiætterie og falsk Lærdom, og saadant blev bragt for Hertug Johan Adolph, bleve de befalede at overgive een Troens Bekiendelse, som var Klarere end den forrige.

Colloqvium imellem de Wederdøbere og Evangeliske.

Hvorudover Aaret derefter 1608. blev en Confession given af Clausen, men saaledes forfattet, at den alleene forklarede enfoldeligen Troens Artikle, men rørte intet om Tvistighederne. Efter at den var oplæst til Hove, blev der en ny Samtale igien berammet, som continuerede udi tre Dage; Til den Samtale lode sig tilligemed andre indfinde bemeldte Johan Clausen Cotten, Johan Cotten saavel skrifteligen som mundtligen, at de troede, alt hvad som han troede, og holdte sig i alle Maader til hans Lærdom, bemeldte Clausen derfore begyndte at disputere om de fornemste stridige Artikle mellem de Evangeliske og Wederdøberne med den Holstenske Superintendent Johan Fabricio, og det udi adskillige fornemme Ministres Nærværelse: udi den Samtale forglemte han ikke at forsvare de Anabaptisters Lærdom, og derimod giøre sine Modstandere fortænkte, thi han var meget forfaren udi de Tvistigheder, som da vare opvakte, og var Autor til alle Troens Bekiendelser, som de Anabaptifter havde ladet
130
udgaae. Fabricius svarede ham med stor Kaoldsindighed, men ikke desmindre med stor Fynd forsvarede den Evangeliske Lærdom. Efter at den Samtale var endet, bleve de Wederdøbere beordrede Anno 1609. at begive sig af Førstens Land; Men Johan Clausen erholdt af Hertug Johann Adolph, hos hvilken han var i stor Anseelse; item af hans Søn Friderico III. saa meget, at denne Forordning blev mitigeret, og at de Wederdøbere blev tilladt Frihed, at boe udi det Førstelige Holsten og Slesvig.

David Jorister.

Fra Holland komme ogsaa udi Reformationens Seculo til Holsten, Ditmarsken og det Eiderstædiske de saa kaldede David Jorister, som kand sees af David Joris Breve skrevne Anno 1550. og 1552. til sine Disciple udi samme Provincier. Disse Slags Folk kunde ikke erhverve Frihed, hverken udi Holsten eller Jylland, saasom baade Øvrigheden allevegne sammesteds havde stor Afskye for David Joris falske Lærdom, saa og efterdi de David Jorister vare farligere end andre Secter, saasom de udvortes bekiendte sig til den Evangeliske Lærdom, at de under saadant et falskt Skin kunde forføre Folk dis lettere. De samme overleverede de Holstenske Commissarier et Forsvars Skrift, darin sie ihre Unschuld wiesen, und warum sie die David Joristische Lehre zu verschweren nicht schuldig sind; hvilke Johannes Moldenitius, Provst udi det Eiderstædiske igiendrev med et Skrift kaldet: Kurtzer und summarischer Inhalt der Lehre des Ertzketzers David Joris aus seinen eigenen Schrifften zusammen gezogen. item hans Svoger Fridericus Jessenius udi et vidtløftigere Verk trykt til Kiel 1670 kaldet: Aufgedteckte Larwe Davidis Georgii.

Qvækere.

Med de Qvækere, som finge Frihed at boe udi den Stad Hamborg, havde ogsaa vore Theologi at bestille; mod dem satte sig først Petrus Gartzius udi hans Puritanschen Glaubens- und Regiments-Spiegel. For det andet Johannes Mullerus udi hans kaldte Qvåcker-Greuel oder kurtze Verfassung und Wiederlegung der abscheulichen Irrthümer der Qvåcker.

Skrifter mod dem.

Disse Skrifter besvarede Wilhelm Cato og Wilhelm Ames tvende bekiendte Qvækernes Forfagtere, men de bleve igiendrevne først af en ubekiendt Autor, hvis Skrift er bekiendt under den Titul:

131
Qvåcker-Qvåckeley. (2) Af den Kiøbenhavnske bekiendte Theologo Johanne Lassenio in der Historischen und Schrifttmåssigen Endeckung der Qvåckerischen Secte, und kurtzer, jedoch deutlicher Widerlegung aller ihrer Irrthümer; (3) Af Johan Berckendal, en Reformeret Knivsmed udi Altona, hvilken udi det Aar 1660 skrev imod dennem tvende efterfølgende Tractater: (1) Der Qvåcker Geist entdecket durch wahrhaftige Exempel so aus Sam. Clerckens Predigern zu London Englischen Buche sind gezogen. (2) Neu-Jahrs-Gedichte wieder die

Qvåcker. (3) Anhang des Neu-Jahrs-Gedichtes. Ikke at tale om adskillige andre Skrifter pro og contra, som ere komne for Lyset.

Labadister.

Ao. 1672. Kom den bekiendte Johannes de Labadie med sine Tilhængere til den Stad Altona, hvor han opholdt sig over 6 Aar, han døde sammestedes Ao. 1674; og bliver der af adskillige beskyldt for mange grove Feyl og Laster, men af andre igien ikke alleene undskyldet, men endogsaa berømmet formedelst hans exemplariske Liv og Levnet. Blant andre af hans Tilhængere var den vidtbekiendte lærde Nederlandske Jomfrue Anna Maria Schurman, som døde 1678;

Anna Maria Schurman.

De bleve gemeenligen kaldet Labadister, og findes der adskillige Bøger skrevne om deres Lærdom og Historie; iblant andre er besynderlig at mærke Veritas sui Vindex, seu solennis declaratio fidei Johannis de Labadie, Petri Yvon & Petri du Lignon Pastorum, & suo & integræ Ecclesiæ, cui ministrant, nomine jam ante edita, nunc veró aucta, & ab objectionibus D. Hundi, D. Andreæ Pauli & VI Scotorum Concionatorum vindicata.

Foruden ovenbemeldte Secter, hvormed den Danske Kirke udi samme Provincier siden Reformationen er bleven foruroliget, er der ogsaa bleven funden adskillige Fanatici, hvilke, omendskiønt de ingen Sect have efterladt sig, have de dog skaffet vore Geistlige sammesteds nok at bestille.

Melchior Hofman.

Den største iblant dem, var den bekiendte Melchior Hofman, der var ligesom en Patriarch for de Wederdøbere udi Holsten og Synder Jylland og en Patron for alle urimelige

132

Phantaster. Samme Hofman blev af en Feldbereder i en Hast Theologus, og lærdte offentlig udi Lifland og andre Stæder uden at være lovligen kalden til Lære-Embedet, hvilket han ikke selv nægter udi fit Skrift imod Ambstorf, hvor han kalder sig selv Einen Armen Layen-Peltzer oder Körtner, og taler til de Geistlige med saadanne Ord: Wenn ich ein Geschmierter wäre und lateinisch könte, und nicht ein Körtner oder Peltzer, so würde ich wohl vor euch Larwen-Geistern Friede haben.

Ao. 1527 kom han fra Magdeburg til Holsten, og blev af Kong Friderik den Første kalden til at være Sogne-Præst udi Kiel, hvilket Kald han forestoed hart ad udi 2 Aar, hvorudover han stolede paa Kongens Protection, og kaldte sig udi fit Skrift mod Ambstorf. Königl. Würden gesetzten Prediger zu Kiel. Da de Geistlige udi Saxen, som kiendte ham, finge Tidende om saadan hans Promotion, erindrede de strax vor Geistlighed om hans Vildfarelse. Lutherus selv udi en Epistel til Wilhelm Pravest, Pastor udi Kiel, gav tilkiende sin Meening om ham med disse Ord:

Lutheri Vidnesbyrd om ham.

Jeg beder, at I tager eder alle vare for Melchior den Skinder, og udvirker hos Øvrigheden, at ham ikke bliver tilladt at prædike, omendskiønt han fremviser Kongens Brev, han skiltes meget vreed fra os, da vi ikke vilde approbere hans Drømme. Han er ikke beqvem til Lære-Embedet, ey heller er han kalden dertil, dette maa I sige til alle udi mit Navn, at de maa have Afskye for ham og nøde ham til at tie. Han bemøyede sig meest med, at forklare de vanskeligste Stykker af Johannes Aabenbaring og sielden rørte om de Ting udi Theologien, som var meest fornødne. Hans underlige Meening om den yderste Dag, som skulde komme udi det Aar 1534, blev igiendreven af Nicolao Ambstorf udi et Skrift med den Titul: Dass Melchior Hoffman ein falscher Prophet, und seine Lehre vom Jüngsten Tage unrecht und wider GOTT ist. Derimod lod Hofman komme for Lyset en meget bitter Apologie eller Forsvars-Skrift, trykt til Kiel med saadan Titul: Dass Nicol. Ambsdorf ein lügenhafter falscher Nasen-Geist sey, offentlig

133
bewiesen. Derudi udøser han mange Skields-Ord mod samme Ambsdorf, og titulerer ham allevegne einen Lügen-Geist, Nasen-Geist, elenden Larwen-Geist, unverschämten Filz, Geck, Ehrendieb, Esel, und Gottes verächterischen Lasterer. Marqvardo Schuldorpio, Pastor til Slesvig, som havde hans Meening om den hellige Nadvere, besvarede Hofman iligemaade med tvende Skrifter. (1) Inhalt und Bekäntniß vom Sacrament und Testament des Leibes und Blutes JESU Christi. (2) Beweiß daß Marqvard Schuldorp in seinem Inhalt vom Sacrament und Testament Christi ketzerisch und verführisch geschrieben; Og afmalede ham ilde udi samme Skrifter, besynderlig fordi han havde taget sin Søsters Dotter til ægte. Begge disse Skrifter besvarede Schuldorpius udi sin Epistola ad fideles Civitatis Kiloniensis hvorudi han bemøyede sig at forsvare saadant Ægteskab og undsaae sig ikke at allegere Abrahams Exempel, som havde Sara til Hustrue.
Tvistigheder imellem ham og Geistligheden til Kiel.
Den Forargelse, som saadanne Stridigheder foraarsagede, stræbede Høylovlig Ihukommelse Kong Friderik den Første at forekomme, og til den Ende udi det Aar 1529. stevnede Hofman og nogle hans Modstandere til en Samtale til Flensborg, som skulde holdes den første Søndag efter Paaske udi et Franciscaner Kloster, udi samme Samtale lod sig som Director indfinde Christianus III. Kongens ældste Søn, samt adskillige fornemme Assessorer, nemlig Ditlev Reventlou, Johan Ranzov, og den bekiendte Theologus Bugenhagius.
Samtale til Flensborg for Hofmans skyld.
Hofmans Forsfagtere vare Johan von Kampen og Jacob Hegge fra Dantzig, hvilke begge udi denne Samtale bleve omvendte og forlode deres Vildfarelser. Hofmans fornemste Modstander var Hermannus Tastius, Pastor til Husum, som fast alleene førdte Talen. Den bekiendte Carolstadius begav sig efter Hofmans Begiering til Holsteen, at han ved sin Myndighed kunde indjage de Geistlige nogen Frygt, og befordre hans Sager, men han torde ikke komme til Flensborg. Udi bemeldte Samtale blev intet handlet uden om Tvistigheder angaaende den Hellige Nadvere, thi Hofman vovede sig ikke at skride til andre Artikle; Efter at Samtalen var endt ved en kraftig Oration, som Bugenhagius holdt imod Hofmans Lærdom, blev bemeldte Hofman beordret at pakke sig ud af Landet, og begav sig
Han forviises Landet.

134
til Strasburg. Der lod han samme Aar udgaae et Skrift kaldet: Gründlicher Bericht der Disputation im Lande Holstein; Hvorudi han berømmer sig af at have bundet Munden paa Bugenhagio, og beskylder Notarius udi samme Samtale ikke at have antegnet redeligen, hvad som var bleven forhandlet.
Hvad sig anbelanger den Tumult, som Hofman efter sin Bortreyse fra Holsteen foraarsagede saavel til Strasborg, som Emden; Item, om hans halve Aars Fængsel, som han maatte udstaae udi den første Bye, efter at han havde holdt en offentlig Disputatz med Theologis sammestedes, item den Foragt han siden kom udi: Dette altsammen vil jeg forbigaae, saasom det henhører ikke til den Danske Kirke-Historie; Hvordan denne Mands Character ellers var, kand besynderlig sees af tvende hans egne Tilhængeres upartiske Vidnesbyrd:
Hans Character.
Det første er Ubonis Philippi og lyder saaledes: Diese Melchior was ein seer hitsigh en yverigh Mann, schreef seer heftig tegen Luther en Zwinglium van den Doop ende andern Articulen. Ende heeft den gantschen Apocalypsin uytgeleyt, in den welken een yder wonder hooren mach, wat seltsame ende wonderlicke Dingen darin gevonden worden, nochtans weet ik van allen geene, di soo veel lastert ende verdoemt heeft in ziin Schriiven, als dese Melchior. Det andet

Vidnesbyrd er af en Autor uden Navn, hvilken, udi sin Beretning om de Anabaptisters Tvistigheder, dømmer om Hofmans Bøger saaledes: Ik hebbe se ten Deele gelesen, en wel veel hooge Saeken, maer weynigh ter Godtsaligheydt, darinbe bevonden.
Omtrent 100 Aar efter Hofman opvaktes i det Aar 1622. nyt Oprør til Flensborg af en ved Navn Niclas Knudsen en Husommer af Geburt, og tillige med ham en ved Navn Hartvig Lohman.
Niclas Knudsen.
Disse tvende lærdte adskillige Vildfarelser om indvortes Aabenbaringer, Lovens Opfyldelse, om Chiliasmo og andet, fordømme iligemaade all Rettergang, Rente, lovlig Kriig og Eed. Da de bleve erindrede om saadanne Vildfarelser udi offentlige Prædikener af Pastor Habacuc Mejer, og udi Eenrom af Provsten Friderico Damio, men ikke vilde lade

135
sig sige, eller frastaae deres falske Lærdom, blev der anrettet en Disputatz eller Samtale med dem af bemeldte Damio paa Slottet udi Kay Ahlefelds, Gouverneurs samt Borgemesterens og Geistlighedens Nærværelse.
Colloqvium til Flensborg for hans skyld.
Udi den Samtale blev besynderlig disputeret om Christi Manddoms Paatagelse. Hvorpaa de begge forlode Byen, Lohman levde to Aar derefter til Svabsted og Knudsen kom udi det Aar 1624. til Husum efter at han tilforn havde opholdt sig paa nogle andre Steder.
Opvækker nye Uroligheder til Husum.
Udi Husum blev han offentlig anklaget af de Geistlige sammestedes, besynderlig Peder Danewerth, mod hvilken han overgav Borgemesteren sammestedes en Apologie eller Forsvars Skrift, og blev saaledes ved samme Leylighed indvikklet udi en Proces med de Geistlige for den Verdslige Ret; Førend den blev bragt til Ende, blev han af Hertug Friderik forviist Slesvig og Holsten tilligemed sin Collega Lohman udi samme Aar 1624. den 27. Septembris. De lode publicere adskillige Forsvars-Skrifter derpaa, saasom: Bericht, warumb H. Lohman, Nic. Knudsen und andere mehr von den Priestern zu Husum, Flensburg und anderstwo ausgeketzert, verlestert und verdammet werden. Anno 1624. in 4to. 2. Nic. Knudsen Vermahnungs-Schreiben an alle wahre Christen zu erkennen, ob die Priester zu Husum, Flensburg und Sleswig Christ- und Priesterlich mit ihm gehandelt, auch sonst rechtmässig mit ihm sey procedirt worden. Samt adskillige andre, som opregnes udi Møllers Isagoge; Hans fornemste Modstandere var Friderik Dame, Provst udi Flensborg, hvorom tilforn er talt, hvilken lod publicere udi det Aar 1625. om den forbemeldte Samtale et Skrift med saadan Titul: Abgedrungene Relation des Colloqvii und was sonst mit denen von Flensburg entwichenen Enthusiasten Nic. Knutzen und Hartw. Lohman gehandelt, samt Refutation ihrer Schwärmerey auf gutachten des Ministerii zu Flensburg gestellet.
Fra det Førstendom Slesvig begav Knudsen sig til Hamborg, og der nærede sig med at practicere udi Medicinen.
Og endelig udi Hamborg.
Der kunde han ey heller være udi Roelighed, thi da der kom for Lyset et Skrift under

136
den Titul: Ausführlicher Bericht von der neuen Propheten Religion, Lehr und Glauben; Og han fornam sig udi samme Skrift, at være regnet iblandt Fanaticos, og hans Lærdom allevegne at være examineret, lod han en Bog udgaae derimod med denne Titel: Abgedrungene, kurtze doch gründliche und mit H. Schrift, Lutheri, Pomerani, Brentii und andere Luthertschen Theologen Schriften Verantwortung auf das Predigamts zu Lübek, Hamburg und Lüneburg Buch, von den neuen Propheten. Hvorpaa Knudsen efter Ministerii Tilskyndelse, mod hvilket saadant var skrevet, blev befalet af Øvrigheden udi Hamborg at pakke sig af Staden.

Anna Ovena Høyer.
Af oftbemeldte Knudsen blev forført den bekiendte Poëtinde Anna Ovena Høyer, den samme var fød udi det Eiderstædiske Anno 1584. af fornemme Forældre, og blev udi det Aar 1599. gift med Herman Høyer, Præfes udi samme Province, med hvilken hun avlede Børn af begge slags Kiøn; Efter hendes Hosbondes Død, som skeede Anno 1622. søgte hun at fordrive den Sorg, saadan Skilsmisse havde foraarsaget, ved at læse flittig, og at skrive Vers paa sit Moders Sprog. Udi det Aar 1623. kaldede hun Knudsen til sig, for at raadføre sig med ham udi lærde Sager, og, saasom hun var meget begierlig efter at viide nye Meeninger udi Religionen, var det ham en lett Sag, at bringe hende som en skrøbelig Qvinde til mange underlige og daarlige
Hendes Vildfarelser.
Meeninger, saa at hun omsider forlød den Evangeliske Meenighed, slog sig til de Anabaptister eller Wederdøbere, og udi hemmelige Forsamlinger søgte at forplante den Lærdom hende var indprentet af Knudsen, hvilken hun holdt for en Prophet, og forsvarede hannem mod hans Modstandere udi Flensborg, udi et synderligt Skrift paa Vers med saadan Titel: Schreiben von J.O.T.A. an die Herren Titul-träger von hohen Schulen M. F. J. und M. F. D. P. auf das Büchlein wieder Nic. Knudsen.
Satyriske Skrifter.
Hun sparede ey heller den heele Geistlighed, og søgte besynderlig at prostituere de Danske Præster udi et Satyrisk Skrift, kaldet: De Dänische Dörppape in korten Tüge up Düdsch uthstafferet von J. O. T. A; Hvor meget hun agtede den bekiendte Svermer David Georg, lod hun see udi Slutningen af samme Skrift med disse Vers:

137
Dit heft juw gesecht
De truw GOttis Knecht,
Den gy verdømmen:
Siin Liif ist verbrandt,
Siin Seel in GOTTes Handt;
Ik darf em nicht nømen.

Formedelst disse Aarsager, da hun fornam, at hun maatte høre ilde udi sit Fæderneland, og saae sig at være forhadt af de Geistlige, begav hun sig til Sverrig. Der levede hun indtil det Aar 1648. og imidlertid faldt til visse Pythagoriske Meeninger, og vilde ikke omkomme noget umælende Dyr, hvor ringe det end var. Til hvilken Ende hun opføde adskillige Hunde, paa hvilke hun kastede Luus og Lopper, at de ikke skulde dræbes og omkommes; Hun døde paa et eenligt Sted, hvorhen hun nylig tilforn havde begivet sig, paa det ingen skulde forurolige hende i hendes Døds Time. Hendes Skrifter saavel Geistlige som Moralske, og lystige ere siden sammensankede og trykte tilsammen udi Amsterdam 1650.
Med ovenbemeldte Knudsen, overeensstemmede en ved Navn Christian Hoburg som fra det Aar 1674. var ligesom Hoved for de Wederdøbere udi Altona, hvor han døde 1675.
Christian Hoburg.
Den samme siger Mollerus havde ved sin Frihed og Aabenhiertighed udi at straffe Laster og Synder fundet fortiene at berømmes af alle trohiertige GUDs-Børn, dersom han havde holdet sig inden samme Grendser, og ikke begyndt at udstrøe adskillige grove og fanatiske Vildfarelser om indvortes Aabenbaringer, om Christi Himmelske Legeme, om hans væsentlige Foreening med de Troende, om Lovens Opfyldelse, om den oprindelige Synd, som ikke differerede fra Menneskets egen Substantz, og havde talet saa haardt imod Øvrighed, retmæssige Krige, Rettergang, Skoler og boglige Konster.
Hans Lærdom.

Hans Liv og Levnet tilligemed hans Skrifters Historie er forfattet af hans Søn Philippo Bogtrykker udi Altona. Om denne Mand have de Lærde ellers adskillige Meeninger. De fleeste Theologi afmale ham som et slemt skadeligt Menneske; Politici derimod fælde mildere Dom over ham, og taler iblant andre een ved Navn Johannes Deckerus saaledes om ham: Han var meget

138
grundig udi Theologien, af en oprigtig og sincer Gudfrygtighed, førdte et ordentligt, men ulykksaligt Levnet &c. Udi Holsteen og besynderlig Hamborg, opvakte fornemmelig Tumult og Allarm en Bog, som han lod udstrøe udi Baron von Kniphausens Huus, hvis Børn han informerede, hvilken Bog, som var trykt under et falskt Navn af Elia Prætorio, Senatet udi Hamborg lod forbyde at sælges. Den førdte saadan Titul: Spiegel der Mißbräuche beym Predig-Ambt im heutigen Christenthum, und wie selbige zu Reformiren, mit freundlichen glimpflichen Worten aufgesetzt. Hvad hans andre Skrifter er angaaende, saavelsom hans Modstandere, derom taler vidtløfteligen ovenbemeldte berømmelige Møller.

Antoinette de Bourignon.

Endelig lod sig udi disse Førstendomme indfinde den for sin meget daarlige og uriimelige Lærdom bekiendte Jomfrue Antoinette de Bourignon. Denne faldt fra den Catholske Religion, hvorudi hun havde været opdragen; Men vilde ikke slaae sig til noget andet Parti, saasom hun holdt fore, at alle andre Secter vare iligemaade med falsk Lærdom besmittede, og derfor ophittede nye Religions Artikle, og for- meerede sig en synderlig Samqvem af adskillige Folk, som hun ved sin Lærdom havde forblindet, hvilke ansaae hende ikke som deres Hoved eller Anfører, men ærede og dyrkede hende fast som en Gudinde; Den Roes og Berømmelse, som hende tillæges af Christiano Cord- tio og andre hendes Tilhængere er saa stor, at den ophøyer hende over alle Mennesker; Thi nu bliver hun kaldet de Troendes Moder, nu Himmelens Dronning, nu den Catholske Verdens Lys, nu en Qvinde uden Synd, helligere end Jomfru Maria selv, begavet med høyere Kundskab udi guddommelige og hemmelige Sager end Propheterne og Apostlerne, Christi Brud beklæd med Solens Straaler, omtalt udi Salomons Høysang og andre Skriftens Bøger; Ikke at tale om andre Æres Titler som hende blive tillagde.

Hendes underlige Meeninger udi Theologien.

Hun selv havde en stor Ambition og Tanke om sig selv, berømmende sig af sine guddommelige Aabenbaringer, foregivende, sig at have en Prophetisk Aand, og hendes Skrifter at være af den Hellig Aand dicterede,

139
hvorfor hun vilde, at man skulde agte dem høyere end den Hellige Skrift selv. Hvad sig anbelanger hendes andre underlige Meeninger udi Religionen, da forkastede hun den Christne Troes Fundamenter, foragtede det udvortes GUDs Ord, nægtede Sacramenternes For-nødenhed; holdende for at Christus saavelsom Adam var baade Mand og Qvinde, og tilskriver ham et dobbelt Legeme, taget af Adam og Maria tillige, betager Christi Lidelse sin Fortieneste og andet deslige; Dog figer oftbemeldte Mollerus, hvoraf disse faa Blade ere tagne, at det ikke er troligt, at hun førdte nogen Lærdom, som var imod den Hellige Treefoldighed og Christi Guddom, hvorfor hun beskyldes af nogle, eftersom hun udi sin Troes Bekiendelse skreven til Slesvig 1675 foregiver sig at have Afsky for saadan Lærdom, og at troe alle Artikle af det Apostoliske Symbolo. Hun reyste fra Flandern Ao. 1668 og kom ind her i Landet for at nyde en Arve-Deel udi Nordstrand, som hende var efterladt af Christiano Cordtio, og haabede, at stabilere sig med sine Tilhængere paa samme Øe.

Hendes Skiæbne her udi Landet.

Men, saasom ved samme Arvedeel var adskillig Gield, og hun saae sig derved at blive indviklet udi adskillige Processer, blev denne Forhaabning til intet, dog blev hende tilladt af Førsten af Holsteen at boe fiire Aar udi Husum og Slesvig for at forfølge sin Ret. Men, saasom hun begyndte at prædike sin falske Lær- dom for Indbyggerne sammestedes, og at lade hemmeligen trykke Bø- ger til Husum, som hun udstrøede iblant Folk, opvakte hun saavel Førsten som den heele Geistlighed imod sig, hvorudover hendes heele Bogtrykkerie blev udi det Aar 1674 af Fiscalen hende frataget, og maatte hun selv udi samme Aar begive sig til Flensborg, hvor hun op- holdt sig nogle Uger, men, at hun ikke forblev der længere, var Aar- sagen, at Øvrigheden udi Tide blev erkyndiget om hendes Vildfarelse, hvorudover hun frygtede for en Inqvisition, og holdt det raadeligst at reyse derfra. Udi hendes Herberg blev funden en stor Mængde Bøger, som efter Kongelig Befalning paa Torvet bleve brændte tilligemed nogle haarde Skrifter til Øvrigheden, hvilke hun ved Conradum Hasium sin Tilhænger havde ladet overgive til den øverste Borgemester Lau- rents Faust. Fra det Slesvigske begav hun sig til Hamborg og siden til Øst-Friesland, og endelig, som Hun ey heller kunde blive der, til Vest-Friesland, og døde 1680 til Franeqver. Hun haver selv beskrevet hendes Levnets Historie udi tvende Bøger, hvoraf den eene befatter

140
hendes indvortes, den anden hendes udvortes Levnet. Hendes Lærdom drev adskillige lærde Mænd saavel uden som inden Lands at skrive mod hende, og forsømte hun sig ikke, saavelsom hendes Tilhængere, at besvare dem.
Skrifter mod hende, saavel som hendes Apologie.
Her i Landet skrev imod hende først den foromtalte Knivsmed til Altona Johan Berckendal: Wahre Abbildung Antoinette Bour: aus ihren eigenen Schrifften. Item Nochmahlige Abbildung derselben aus J. Conr. Hafen Extract ihrer Schmach-Schrifft. Begge disse Skrifter besvarede hun Ao. 1673. til Husum med et Skrift kaldet: Gezeugniß der Wahrheit, gegeben durch eine grosse Anzahl glaubwürdiger Leuten in 24 Briefen und 60 Testimonien über das Leben, Sitten, Tugenden und Schrifften J. Ant. Bour, von dero Kindheit an biß auf jetzige Zeit, zur Vernichtung der Lügen J. Berckendals Siechentrösters zu Altona, ausgegeben. Hvorimod bemeldte Berckendal skrev: Die dritte Abbildung Ant. Bour aus ihrem Gezeugniß der Wahrheit, daraus zu sehen, daß sie je länger, je ärger werde. Petrus Ivon, som var Hoved for de saa kaldte Labadister udi Altona skrev iligemaade tvende Bøger imod hende. 1. Kurtzer Begriff der gottlossen und irrigen Reden und Sätze in Ant. Bourignon Lichte der Welt und Grabe der falschen Theologie. 2. Führnemste Irrtümer Ant. Bourignons samt der wahren Lehre von der Prædestination, und eigentliche Erklärung des IX. Cap. der Epistel an die Römer. Ikke at tale om adskillige andre Skrifter, som opregnes hos oftbemeldte Møller.
De fornemste af hendes Tilhængere udi Førstendømmene var 1 Christian Barthol. de Cordt. hvilken døde paa den Øe Nordstrand 1670, og giorde Antoinette de Bourignon til Arving over alt sit Gods, som han besad paa samme Øe. 2. Joh. Conr. Hafius, som havde forladt den Reformerte Kirke udi Altona.
Matthias Knudsen.
Paa samme Tiid som denne Qvinde saaledes foruroligede Kirken udi Førstendømmene, understod sig en ved Navn Matthias Knudsen, en Eyderstæder af Gebuhrt, at udstrøe nogle GUDs bespottelige og

141
Atheistiske Skrifter til Jena og Altorph 1673 og 1674, hvorudi han foregav sig intet andet at troe, end hvad Fornuften og Samvittigheden tilsagde ham; Titlerne paa bemeldte ublue og ugudelige Skrifter vare disse: (1) Epistola Amici ad Amicum latina, Romæ VI. Kal. Martii

scripta. (2) Gespräch zwischen einem Lateinischen Gastgeber und drey ungleicher Religions-Gäste zu Altona gehalten. (3) Gespräch zwischen einem Feldprediger D. Henric Brummern und einen Lateinischen Munsterschreiber Ao. 1673 gehalten. Derudi udøser han sin Galde imod nogle af de Geistlige, som Hudemannum, Brummerum samt Jessenium, og fremsætter Atheisternes Lærdom og Meening med saadan ugudelig Dristighed, som fast aldrig nogen tilforn har understaaet sig at giøre.

Hans ugudelige Lærdom.

Thi han nægter udtrykkeligen, at der er en GUD eller Diævel til, forkaster de Dødes Opstandelse og et Liv efter dette Liv, iligemaade den Hellige Skriftes Authoritet og Myndighed, foregivende, at alt hvad som indeholdes derudi er puur Digt og Fabel; bifalder Peyreri Meening om Præadamitis, giør ingen Forskiel imellem Ægteskab og Hoer, sætter sig mod saa vel Geistlig som Verdslig Ret og foragter alle Ordner og Stænder undtagen den Scholastiske, som han alleene recommanderer. Hans Dristighed og Uforskammedhed var saa stor, at han undsaae sig ikke allevegne at udstrøe, at utallige Mennesker over heele Europa og over 700 Borgere og Studentere udi den Stad Jena alleene vare udi samme Meening som han. Paa det derfore, at saadant Rygte ikke skulde give Aarsag til Suspicion til samme Academie, skrev Johannes Musæus imod bemeldte Knudsen et besynderlig Skrift udi det Aar 1674 kaldet: Ableinung der abscheulichen Verleumbdung, als wenn in der Universität Jena eine neue Secte der Gewissenner wäre entstanden &c.

Disse ere de fornemste Anfægtninger den Danske Kirke haver havt udi Synder Jylland og Holsteen.

Udi Dannemark og Norge haver Religionen fast intet været uroliget.

Udi Dannemark selv derimod har der siden Reformationen fast ingen Urolighed eller Tvistighed været, saa man derudi kand gratulere dette Rige frem for alle andre Reformeerte Riger. Den fornemste Aarsag dertil kand tilskrives en

142

deel de Høylovlige Danske Kongers Nidkærhed og Aarvaagenhed udi at handthave den Augsborgiske Bekiendelse, endeel Indbyggernes eget gode Naturel, saasom de ingen Tilbøyelighed have til Tvist og Uroelighed. For denne Dyd berømmer blandt andre dem den bekiendte Joh. Meursius frem for Tydske og Hollændere sine egne Landsmænd, udi sin Skrivelse til Joh. Gerh. Vossium. Item Dan. Pfeiffius udi Fortalen til hans Dissertation de Unione Christi & Fidelium Mystica. Ja den Engelske Skribent, der har afmalet disse Nordiske Riger med saadan sort Farve, maa bekiende, at der udi Dannemark findes ingen Phantaster og daarlige Mennesker, der falde til saa mange uriimelige Meeninger udi Religionen og forplante dem med saadan Haardnakkenhed, som udi Engeland og andre Steder.

Hvad sig anbelanger de faa Tvistigheder og Uroeligheder, der siden Reformationen have været udi disse Riger, da ere de saa lidet vigtige, at de fast ikke fortiene at antegnes. Udi Christiani III. Tiid begyndte vel tvende Præster udi Fyen Christoffer Mikelsen og Laurids Helgesen, at lære om Daabens Fornyelse, men de bleve strax efter Biskop Sadelins Angivelse derover skarpt af Universitetet og adskillige Geistlige reprimanderede, og endelig, da de ikke vilde afstaae deres irrige Meeninger, deres Livs Tiid arresterede. Og, da nogle af de Calvinisterne, som udi Dronning Mariæ Tiid flygtede fra Engelland, blandt hvilke Uttenhoff og Johannes à Lasko vare de Fornemste, begyndte at ville forsvare deres Lærdom her udi Riget, gav Kongen dem Skib og Reyse-Penge at begive sig andensteds hen. Saaledes taler derom Stephanius Hist. Dan. lib. 2. pag. 84. Da Kongen fornam, at blandt de flygtige Engelske, som udi Hobetal vare komne til Dannemark, en stor Deel vare indtagne af Calvini Lærdom om Nadveren, lod Han en Forordning udgaae, at ingen under Livs Straf og Gods Forliis maatte bierge eller huuse dem her udi Riget; Hvoraf kand sees denne Gudfrygtige Konges Nidkierhed at hanthave den

Augsborgske Bekiendelse. Over denne Forordning have endeel besværet sig, besynderlig Joh. Lætus Comp. Hist. Univ. og afmalet den lige saa haard, som den kunde have været udgiven af Paven selv, men blev besvaret af D. Masio udi hans Dania Orthodoxa;

143
Thi et er at forfølge dem, som er af en anden Religion, et andet er at forbyde dem sine Lande for at hanthæve Fred og Rolighed udi Kirken.
Udi Christiani IV. Tiid indfandt sig udi det Aar 1606. en Nor- mand ved Navn Lars Nielsen, som var bleven Jesuit Udenlands, og understod sig at offerere Hans Majest. en Bog, som han havde publi- cered til Cracow paa Latin og Dansk, kaldet Via Domini, og der- hos begierede Frihed, at han maatte efter de Regler, som vare satte udi samme Bog, omvende de Danske til den Papistiske Religion igien; Men Kongen lod ham ved Joh. Carissium tilkiendegive, at man havde langt bedre Himmel-Vey udi Dannemark, befoel ham derhos at levere alle sine Exemplaria fra sig og pakke sig af Riget.
De meeste Tvistigheder, som syntes at være af nogen Vigtighed, vare med de store Mænd: Doctor Niels Hemming, Holger Rosenkrantz og Joh. Paul Resen.
Hvilke Tvistigheder der have været af Vigtighed. D. Niels Hemming.
Niels Hemming, en Lollænder af Gebuhrt, havde udi sin Ungdom studeret udi 5 Aar til Wittemberg, hvorfra han igien begav sig til Fædernelandet, og bragte Recommendations Brev med sig fra hans Læremester Philippus Melanchton. Udi Kiøbenhavn blev han først Professor Lingvæ Græcæ, siden Professor Theologiæ og endeligen Doctor. Det store Pund og Lærdom han var begaven med, bragte ham udi saadan Anseelse, at han af Fremmede saavelsom Landsmænd blev lofted op til Skyerne, og holden for den lærdeste og fornuftigste Theologus, der havde været udi Norden.
Bliver beskyldt.
Men, saasom han havde været Melanchtonis Discipel, blev han mistænkt for udi sit Fæderneland, at have samme Meening, som han, om Nadveren og om Christi Menneskelige Natur. Ja der gik saa stort Rygte derom, at Chur- Fyrst August af Saxen beskyldte ham offentlig hos Kong Friderik II. at have saadanne Meeninger. Over dette blev han aktioneret udi Dannemark, og endelig maatte giøre den bekiendte skriftlige Revo- cation, som findes udi Kong Frideriks den 2. Krønike.
Men som Hemming blev beskyldet, at lære ikke desmindre ligesom tilforn, fik han af Kongen sin Afskeed fra Academiet, og maatte begive sig til Roskild, hvor ham blev til Underholding udi sin høye Alder tillagt et Cannonicat. Der levede han siden meget stille udi 20 Aar, og endelig, efter at han nogle Aar havde været blind, døde

144 159

Lærde Folkes Dom derover
1600 udi sit 89 Aar og blev begraven udi Roskilde Domkirke. Hvad sig anbelanger hans Revocation, da dømmer Schlusselburg, som haver oversatt den paa Tydsk, saaledes derom, at den var meget satt paa Skruer, og saa eqvivoqve, at de Calvinister, saavel som de Lutheraner, kunde trække den til deres Meening. Adskillige holde for, at han indprædikede Kong Friderik slette Tanker om den saa kaldte Formula Concordiæ, hvorom videre paa et andet Sted.
Holger Rosenkrantz
Holger Rosenkrantz, Herre til Rosenholm og Scaby, som Moller Hypomn. ad Barth. kalder en Ziirath for den Danske Adel. Denne store Mand, efter at han havde forrettet vigtige Tienester og Legationer, tog han omsider Afskeed fra alle Forretninger, paa det han kunde opoffre Resten af sin Tiid paa Gudsfrygt og Studeringer. Han havde en besynderlig Afskye for Theologia

Scholastica, Mundhuggen og Ord-Kriige, drev alleene paa Praxin, og holdt for, at den sande Christendom bestod udi gode Gierningers Øvelse.
Hans Lærdom om gode Gierninger
Derfor skattede han Arnds Sande Christendom høyere, end alle andre Theologiske Bøger, og vidnede, at han var bleven befriet fra en Aandelig Bedrøvelse, alleene af det han havde læst bemældte Johan Arnd, da intet andet, hverken Bøger eller Samtaler kunde trøste ham. Den stedsvarende Lærdom, han førte om Praxi og gode Gierningers Øvelse, foraarsagede, at denne store og ypperlige Mand fik adskillige Modstandere, besynderlig St. Kloz Kongelige Superintendent udi det Slesvig-Holstenske, hvilken, saavel som Theologi paa Academiet udi Kiøbenhavn censurerede hans Skrift de Justitia & Justificatione bonorum operum Justificationem fidei in renatis subseqvente.
Hans Apologie
Men Rosenkrantz forsvarede det samme med stor Frihed 1638. og tog Leylighed af saadan Tvistighed at skrive den saa kaldte Troens Bekiendelse mod nogle Kiøbenhavnske Theologorum deres Beskyldninger. Hvor hoyt denne Mand ellers formedelst sin overmaade Lærdom, Gudsfrygt og Skikkelighed har været anseet, kand sees af adskillige saavel Fremmede, som Indlændiske Skribenteres Vidnesbyrd.
Johan Paul Resen
Den tredie store Mand, som blev indviklet udi Religions Tvistigheder, var Johan Paul Resen, Biscop udi Siellands Stift, om hvis store Lærdom, der findes saa mange prægtige Vidnesbyrd;

145
Bliver beskyldt for Nestorianismus.
Denne ypperlige Mand blev beskyldt af M. Olao Coccio Sogne-Præst til Nicolai Kirke udi Kiøbenhavn, at være noget inclineret til Nestorii Lærdom om Christi Person. Men han forsvarede sig vel mod samme Modstander saavel paa Rigsdagen til Colding 1614 at han af Kongen, Rigets Raad og samtlige Biscopper blev frikiendt, og Coccius dømt til Landsflygtighed: De andre Resenii Anklagere vare Conrad Aslacus og Steen Brahe.
Foruden disse tre Mænd ere fundne adskillige enten Professores eller Studenter, hvilke ere blevne beskyldte for falsk Lærdom, men dog ingen Secter have formeret. Af Professorerne ere Georgius Dipvadius Theologus, hvilken blev satt fra sin Bestilling 1578. formedelst nogle Disputatzer, besynderlig en om Sabbatens Helligholdelse. Men man finder den største Aarsag til hans Fald var, at han derudi havde talet haardt mod Adelen; Thi det som han blev actioneret for udi Religionen, var ikke alleene af ingen Vigtighed, men endog latterligt, nemlig at han havde roeset nogle Engelske Skribentere, iligesmaade Calvinum, som han havde satt udi Classe med Luthero, og nogle af de gamle Fædre. Han levede siden Resten af sin Tiid udi et lidet Huus i Klædeboderne.
Conradus Aslacus fra Bergen udi Norge Professor Theologiæ 1607. var holden mistænkt for at inclinere noget til den Calvinske Lærdom. Men han til intet giorde den Mistanke ved adskillige Skrifter, og beviisede klarligen, at han ikke gik en Foed bred fra den Ausburgske Bekiendelse.
Af andre have været den store Anatomicus Nic. Stenonius, hvilken Udenlands faldt først til et vis slags Scepticismus at tvivle om alting, og siden hang til Spinozæ ugudelige Lærdom, hvilken han dog igien forlod, og slog sig til den Papistiske Kirke, og udi offentlige Skrifter stræbede at beviise sin Fæderne Religions Falskhed. Mange holde for at denne store Mand saadant alleene giorde af Interesse for at blive en stor Prælat udi Pavedommet; Men andre forsikkre igien, at det kom ikkun af en eenfoldig Vildfarelse.
Nic. Chronichius fordum Lector Theologiæ udi Christiania arbejdede paa 1654. at udstrøe Weigelianismum blant Studenterne udi Kiøbenhavn og forførede mange af dem. Hvorudover han

146
blev straffet nogle Aar med Fængsel, hvorfra han dog kom løs igien og døde udi Holland.
Johannes Canuti Velleius, Pastor til Nicolai Kirke i Kiøbenhavn, og siden Bisp udi Fyen, blev 1616. overbevised, at være henfalden til den Calvinske Lærdom, og derfor paa Herredagen til Kiøbenhavn blev dømt fra Embed og Kiole. Hvorpaa han begav sig til de Calvinske Meenigheder i Frankrige, og døde til Franeker 1639.
Ionas Iacobi Venusius, Professor og Pastor til H. Geistes Kirke, var ogsaa mistænkt for den Calvinske Lærdom, hvilken Mistanke han forøgede, da han af egen Myndighed udlod Exorcismum af Daaben, og derfor af de 4re Regierings Raad udi Christiani 4. Mindre Aarighed blev suspenderet Anno 1588.
Anno 1600. komme nogle Norske til Kiøbenhavn, og der udsprede den Papistiske Lærdom, som de vare opdragne udi i Polen. Den fornemste blant dem var den saa kaldte Closter Lasse, som førte med sig en Papistisk Bog trykt paa Dansk udi Polen. Men saavel Closter Lasse som de andre maatte forlade Riget. Da Sorøes Academie blev anlagt, indfandt sig ogsaa en ved Navn Nicolaus van Dyk, som søgte et Professorat sammesteds; Men han befandtes at være hidkommen med en Pavelig Instruktion at omvende de Danske, og derfor maatte omvende sig selv til det Sted, hvor han var kommen fra.
En Fanatisk Student fød udi Bergen i Norge, hvis Navn bliver ikke omtalt af Resenio udi hans Manuscript om Kiøbenhavn, kom Ao. 1680 til Kiøbenhavn, hvor han førte et udvortes helligt Levnet, og straffede haardeligen alle slags Synder, saa at han blev anseet, som en Mand, der var nedsendt af Himmelen. Men siden brød det ud, at han forkastede Propheternes og Apostlernes Lærdom, holdt sig selv for at være inspireret ligesaavel som de.
For resten have ingen synderlig Tvistigheder været.
For Resten har ingen synderlig Religions Tvistighed været udi Dannemark; Thi, omendskiønt adskillige siden Reformationen ere frafaldne, have de dog ikke søgt, at forurolige deres Fæderneland ved oprørske Skrifter. Den bekiendte Qvaker Meydel har vel søgt at forføre nogle af sine Landsmænd udi vore Tider, og til den Ende oversatt nogle af den berømte Qvakers Williams Penns Skrifter paa Dansk, som han har offereret en og anden, der er kommen til Engeland,

147
men man har ikke hørt, at han dermed har kunnet forføre nogen Skipper eller Baadsmand, langt mindre Folk af meere Consideration. Det samme kand siges om den Qvaker Barklays Skrifter, som ogsaa paa Dansk ere oversatte.
Qvæk om Formula Concordiæ blev brændt udi Dannemark.
At den Danske Kirke ingen Tider har viiget en Finger breed fra den Bekiendelse, som eengang er bleven antagen, viiser den berømmelige Danske Theologus Masius udi hans Dania Orthodoxa fideli & pacifica; hvorudi han svarer til deres Obiektioner, som have bemøyet sig at tilegne Høylovlig Ihukommelse Friderik II. nogen Vankelmodighed udi Religionen, og besynderlig examinerer den Historie om Formula Concordiæ, om det er troeligt at Høystbemeldte Konge skulde have kastet samme Concordiæ Bog paa Ilden. Alt det som synes at authorisere deres Meening, der ikke tvivle om samme Histories Rigtighed, er, at den er indført i Arild Hvitfelds Historie publicered af Resenio, item udi Selnecceri Liigprædiken, hvilke tvende Vidnesbyrd synes dem at være uimodsigelige, men, naar man derimod nøye overveyer adskillige andre Ting, som, (1) Kong Frideriks II. Betænksomhed og Sagtmodighed udi alt sit Levnet, med hvilken saadan Præcipitance ingen Overeenstemmelse haver; item den Fortroelighed, der var imellem ham og Churførsten af Saxen; Til hvilken han skikkede Dronning Elisabeths Brev, hvorudi hun havde begieret at samme Formula Concordiæ ikke

maatte underskrives; (2) at alle de, som anføre den Historie, komme ikke overeens udi Omstændighederne; ikke at tale om Professor Witzlebii Vidnesbyrd, som bevidner sig at have hørt af den gamle Rigs-Raad Rosenkrantz, som havde været udi Friderici II. Hof, at det var een puur Fabel. Saa sees at Kongen, ikke overilede sig saa meget med samme Bog at kaste den paa Ilden, besynderlig eftersom den indeholder intet andet, end hvad som er conform med den Augsburgske Bekiendelse og andre Symboliske Bøger. Hvad sig anbelanger det Brev, som Samuel Andreæ Theologus Marp. haver publiceret af det Casselske Archiv, hvorudi Kong Friderik lader Landgræv Wilhelm viide, at han haver kastet Formulam Concordiæ paa Ilden, da haver D. Masius forlænge siden beviist samme Brevs Urigtighed.
Den bekiendte Friderici II. Forordning mod Formulæ Concordiæ Indførsel udi Dannemark, viiser alleene, at Hans Majest. af Politiske

148
Aarsager har vegret sig for at antage og underskrive denne ny Bog, men aldeeles ikke, at han haver kastet den paa Ilden; Thi saadan Præcipitance var denne Høypriiselige Konge gandske uliig. Saadanne Argumenter bruge de der søge, at kuldkaste Historien. I det øvrige indvikler jeg mig udi ingen Dispyt derover, thi jeg haver ikkun løsligen villet ved denne Leylighed tilkiendegive de stridige Meeninger, som derom ere.
Historia Formulæ Concordiæ.
Hvad sig ellers anbelanger Historien udi sig selv om Formula Concordiæ, da er det vitterligt at Churførst Augustus af Saxen lod den Bog, som et Mønster paa den reene Lærdom opsætte af fem Theologis, af hvilke den Fornemste var Jacobus Andreæ. Denne Formul maatte alle Saxiske Theologi beqvemme sig til at underskrive eller være anseet, som de der havde Lyst til Usamdrægtighed eller Stridighed udi Religionen. Da nu samme Bog af Churførsten Ao. 1580 blev skikket til Dannemark, raadede den Holsteenske Superintendent Paulus von Eitzen, Hertug Adolph af Holsten, og Doctor Hemming samt den Danske Hofprædikant Mag. Knopff Kongen fra at antage den samme, foregivende, at saasom den Bog var alleene forfattet mod adskillige Vildfarelser, som havde opreyst sig Udenlands og hvormed den Danske Kirke ikke havde været foruroliget, saa havde den saadan Medicine ikke nødig; Tilmed burdte saadant have været forfattet af et almindeligt Mode, ikke af 5 Geistlige alleene der tiltoge sig større Myndighed end dem tilkom, saa det tiente ikke til andet, end at forstyrre Fred og Eenighed udi Riget og Forstendømmene. Derforuden havde bemeldte Mænd besynderlig Afsky for denne Bog, efterdi derudi vare forkastede adskillige af deres Lærers Philippi Melanchtonis Meeninger; Besynderlig var Paulus von Eitzen vreed paa Jacobus Andreæ, der havde været den Fornemste udi at sammen smide bemeldte Formulam Concordiæ, hvorfor han lod publicere sit Betænkende over samme Formul udi et Skrift, som han skikkede til Churførsten med denne Titul: Ursache, warumb die Subscription des Bergischen Buches billig soll werden abgeschlagen.
Ja bemeldte von Eitzen arbejdede med saadan Iver paa at kuldkaste den samme, at den hverken udi hans Tiid, eller siden er bleven approberet udi Forstenskande, og at Kong Friderik II. forbød den at

149
indføres udi Dannemark, saasom Høystbemeldte Konge holdt fore, at de andre Symboliske Bøger vare tilstrækkelige nok til at conservere den reene Lærdom. Af dette Forbud have nogle Almaaskee, taget Leylighed at smide den Historie, at Kongen lod den brænde 1580 til Antvorskov, hvilket de Calvenister efter dem ikke have glemt, at indflikke udi deres Historier. Dette uanseet blev dog Formula Concordiæ Ao. 1647. efter den Holstenske Superintendent Klotz Tilskyndelse befalet at antages udi den Kongelige Deel af Slesvig Holsten.

Den Evangeliske Religion bliver alleene offentlig øvet udi disse Riger.
Det er nok talt om Religionens første Opkomst og Fremvært udi disse Riger, hvoraf kand sees, at den saa kaldte Evangeliske Religion er den, som alleene her haver Sted, hvilket ogsaa udtrykkeligen gives tilkiende udi Lovens anden Bog 1 Cap. **Udi Kongens Riger og Lande er alleene tilladt den Religion, som kommer overeens med de Apostoliske, Nicæiske og Athanasii Symbolis, item med den uforandrede Augsburgiske Bekiendelse af det Aar 1530, item Lutheri Catechismo.**
Hvilke Secter her blive lidet.
Dog have de Høylovlige Konger paa nogle Steder tilladt endeel saavel Roman-Catholske som Calvinister, samt andre Secter, item Jøder deres Religions fri Øvelse med visse Conditioner, saasom udi Kiøbenhavn, Altona og Fredericia.
Jøderne ere her skikkeligere end paa andre Stæder.
Hvad sig anbelanger de Jøder, som have faaet Tilladelse at boe paa visse Steder udi Kongens Riger og Lande, da merker man hos dem, at de ere skikkeligere end de fleeste Jøder paa andre Steder, hvortil Aarsagen synes at være denne, at de ikke blive saa meget bespottede og forfuldte, som udi de fleeste andre Lande. Thi, i hvorvel de her ere fast alle fattige, og af ringe Formue, saa ere de dog ligesaa meget agtede blant andre Folk, som de riige og formuende Jøder udi Holland og Engeland. Jeg nægter ikke, at der jo findes mange, som ikke bifalde denne Meening, men holde for, at hvad som man giør med en Jøde, saa bliver han dog altiid den samme, saasom det er et Folk, som af GUD besynderligen er tegned, og desforuden haver synderlige Principia frem for andre Secter, nemlig at hade alle dem der ikke ere af deres Samqvem; Hvorfor de endogsaa paa de Tider da de endda vare udi deres Velmagt, vare af alle andre

150
Folk merkede, som en bizarre Nation, hvis Hænder vare mod alle og alles mod dem, saa at de endogsaa ikke vilde viise vandrende Folk Veyen, som Poeten giver tilkiende med det bekiendte Vers:
Non monstrare viam eadem nisi sacra colenti.
Aarsag dertil.
Om saadanne Raisonnements kand man ikke sige, at de ere ilde grundede, som der er ingen Tvivl paa, at jo Jødernes Ondskab reyser sig en stor Deel af deres egne Religions Principiis, Men derimod kand man ikke nægte, at jo Forhaanelse og Forfølgelse contribuerer meget dertil, saasom Erfarenhed viiser os, at de ere langt skikkeligere paa de Steder, hvor de ere udi nogen Agt, end paa de Steder, de dagligen blive forhaanede; Saaledes finder man at Jøderne ere mindre onde udi Italien end udi Orienten, hvor de hart ad ikke agtes meere end umælende Beester. Udi Venedig mindre onde end udi Rom, hvor de ere indsluttede paa et vist Sted udi Byen, som en Hob Qvæg; og udi Holland mindre onde, end paa de fleeste andre Steder udi Europa.
Deres Fata her i Landet.
Her udi Landet have de havt adskillige Fata, undertiden ere de blevne forviiste Landet, undertiden igien have de faaet Frihed, at opholde sig her, som kand sees af adskillige Kongelige Forordninger, hvoraf endeel forbyde dem strengelig uden Leyde at lade sig indfinde udi disse Riger, endeel igien ere dem favorable. At deres Credit ikkun haver været liden paa de Tider Høylovlig Ihukommelse Christiani Qvinti Lovbog blev forfatted, kand sees af samme Lovbogs 3 Bog 20. Cap. hvor den første og anden Artikel derom saaledes taler: **Ingen Jøde maa sig her i Riget indbegive, eller sig finde lade uden Kongens særdeles Leyde-Brev under 1000 Rigs-Dalers Straf. Item: Hvo som nogen Jøde angiver, og Kongens Amtmand anviiser, skal have derfor hver Gang et halv hundrede Rigsdaler.**

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Men den bekiendte Portugisiske Jøde Diego Teixera de Matos, som var udi stor Anseelse saavel her som andre Steder, udvirkede hos Høylovlig Ihukommelse Christian den Femte, at der udgik en Forordning den 30 Junii 1684 til Jødernes Faveur. Fra den Tiid ere adskillige

151
Jøder komne til Kiøbenhavn, hvor de endnu have deres Religions fri Øvelse, og blive beskyttede, som andre Undersaatter.
Udi Altona have de besynderlig Bevilling paa at holde Synagoger; item i Fredericia, som kand sees af Fredericiæ Stads-Privilegier publicerede 1682. d. 11 Martii.
De saa kaldte Reformerede.
Hvad de saa kaldte Reformeerte er angaaende, da er derved at merke, at da den store Forfølgelse gik for sig udi Frankrige, komme nogle af de Flygtige til Dannemark, hvor dem af Kong Christian den 5. bleve givne ikke alleene Religions Frihed, men endogsaa adskillige Privilegier under visse Conditioner, nemlig (1) at de skulde have Tilladelse at sætte sig ned udi Riget, naar de aflagde deres Troskabs Eed.
Privilegier for Franske Hugenotter.
(2) I Fald udi deres Kirke-Sager kom nogen Stridighed, som ikke kunde bilegges med det gode, skulde saadant afgiøres ved Kongelige Commissarier. (3) Derimod skulde de Reformerte ikke antage nogens Børn af den Augsburgske Bekiendelse udi deres Forsamling eller Skoler. (4) Skulle de Reformerte Præster, hverken udi Prædikestolen ey heller udi Skrifter og Conversationer disputere om Religionen, som kunde give Aarsag til Stridighed udi Riget. (5) Skulde de holde de brugelige Bede-Dage. (6) Skal dem gives et beqvemt Sted at bygge en Kirke paa. (7) Være fri udi 20 Aar for alle Paalæg, og dog have Frihed, at bruge Borgerlig Næring. (8) I Fald de eller deres Børn udi eller efter bemeldte 20 Aar ville reyse bort, skal det staae dem frit for uden nogen Formindskelse af deres Gods og Formue. (9) De som sætte sig først ned udi Landet og ville drive deres Manufakturer skulle føre deres Mobilier ind udi Landet Toldfrie; Som sees af Christiani V. Forordning af dato 11 April Anno 1685.
Førend de finge nogen Kirke, holdte de deres Gudstieneste udi Wigants Gaard;
Men siden Aar 1688. blev der bygged den Calvinske Kirke, hvorudi bliver prædiket baade paa Tydsk og Fransk. Disse Calvinister have saaledes indtil denne Tiid forholdet sig meget skikkeligen og fredeligen her udi Landet, og haver man ingen Exempel paa, at nogen af deres Lærere have forsøgt at forleede vor Ungdom;
Blant dem have været fundne adskillige grundlærde Mænd, besynderlig Monsr. de Placette, hvis Navn er udi stor Anseelse hos alle lærde Folk.

152
Udi det Aar 1720. den 15 Novembr. lod Kong Friderich den 4. for at indrette nye Colonier af de Reformerede til en og anden Plantage ved Fridericia udgaae en Forordning, indeholdende efterfølgende Privilegier.
At dem, som sig i eller omkring Stabelstaden Fridericia nedsatte, en Præst af deres Religion skal tillades og dem til hans Løn gives Aarlig 300. Rigsdaler udi 10. Aars Tiid af den Kongelig Casse, saa maa de og beskikke en Dommer af deres Nation til de imellem dem forefaldende Dispyters Afhandling, saa og en Skolemester til deres Børns Underviisning, hvilke de og selv have at lønne, dog kand bemeldte Dommer ey blant Magistraten i Fridericia admitteres.
Roman-Catholske.
Angaaende de Catholske, da have de Høylovlige Danske Konger siden Reformationen altid havt et vaaged Øye med dem, og ingen Ting forsømt, som tiener at hindre Papisteriets Opkomst i disse Lande igien; Thi, omendskiønt der findes en temmelig Hob Roman-Catholske boesiddende udi disse Riger, saa er dem dog aldrig blevet tilladt, at have egne Præster eller

have særdeles Samqvemme uden i Fremmede Ministrers Huuse; Der alleene maa de forrette deres Gudstieneste, det er: høre Prædikerne og communicere; Men hvad deres Bornedaab er angaaende, da maa den skee udi Byens Sogne-Kirker, hvilket kand sees af en Forordning dateret den 21. Martii 1693. Om de Reformeredes Brudevielser og de Catholskes Bornedaab lydende saaledes:

Vi Christian V. &c. giøre alle vitterligt, at Vi Allernaadigst have for got befundet, at anordne og befale, at ingen af dem, som ere af den Reformerte Religion og her udi vor Kongel. Residentz-Stad ere boesiddende, maa sig, naar de helst sig udi Ægteskab ville begive, i nogens Huus uden vor særdeles Tilladelse lade vie, ey heller deres Børn i nogens Huus lade døbe, men skal tiltænkt være saadant i den her i Staden anordnede Kirke under et hundrede Rigsdalers Straf til Christianshavns Kirke at lade forrette. Saa skal og de, som ere af den Catholske Religion, og sig her sammesteds opholde, tilforpligtet være

153

være deres Børn udi det Sogns-Kirke, hvor de boe iligemaade under et hundrede Rigsdaler Straf til bemeldte Christianshavns Kirke at lade døbe.

Jeg haver sagt, at, naar man undtager nogle faa Tvistigheder, hvor af de fornemste ere anførte, alting haver i disse Riger været roligt i Kirke-Sager, og at saadant maa tilskrives saa vel Regieringens Omhyggelighed, som Indbyggernes fredelige Naturel.

Religions Tvistighed i disse sidste Tider.

Men, efter dette Skriftes første Publication ere udi Religionen forefaldne adskillige Uroeligheder, som kunde give riig Materie til Kirke-Historie, og som blandt andet kand tiene til Beviis paa det, som jeg ved en anden Leylighed udi mine sidste Skrifter har antegnet om Nationens Character, nemlig, at den paa nogen Tiid er bleven saaledes forandret, at det Folk, som i all Ting har søgt at gaae en Middel-Vey, og som man i den Henseende har tillagt en Slags Indolence, nu kand tillægges alt for megen Aktivitet; saa at nu er fornødent at bruge Tøyel, da tilforn behøvedes Sporer. Thi man har paa nogen Tiid merket en stor Begierlighed til Noviteter, hvorudi ofte ingen Maade har kundet holdes: Saa at disse Rigers Indbyggere ere blevne ukiendelige, og derfor nu fortiene anden Character, end den, som udi første Oplag af dette Skrift dennem af mig har været tillagt. Hvad Religions Sager angaaer, da haver den Danske Kirke paa en Tiid af 20 Aar været i fuld Bevægelse.

Pietismus.

Anledning til de Uroeligheder, som udi vor Kirke haver reyset sig, er den saa kalden Pietismus, hvilken, som bekiendt er, strax i dette Seculo har regieret i de fleeste Protestantiske Lande. Stifteren til denne Sect er den bekiendte Philip Jacob Spener, som døde udi Berlin 1705. Denne holdt fornødent at skiærpe Christendommen; og til den Ende 1670 stiftede et Pietets Collegium udi sit eget Huus til Frankfurth, som han siden forflyttede til en Kirke.

Dens Oprindelse.

Der gik han for sine Tilhørere igiennem de Prædikener, som om Søndagen vare holdne, og besvarede de Spørsmaal, som af dem bleve giordte. Ingen kunde med Billighed have noget derpaa at sige, helst siden man merkede, at intet blev lært mod Orthodoxien: Alleene nogle holdte for, at, saasom man af Erfarenhed har lært, at af saadanne uordentlige Forsamlinger een og anden Uleylighed kand

154

fødes, og at de rette Kirke-Forsamlinger derved kand forsømmes; saa begyndte de at murre derimod. Udi denne deres Mistanke bleve de bestyrkede af Speners paafølgende Skrifter, hvorudi han med en stærk Farve afmalede den Evangeliske Kirkes Lunkenhed. Spener begav

sig siden til Sachsen, hvor han fik adskillige Tilhængere, blandt hvilke vare tvende anseelige Mænd, nemlig Francke og Thomasius; og kom derover alting udi saadan Bevægelse, at de tvende sidste maatte forlade Leipsig, og sætte sig ned udi Halle. Speners ivrige Lærdom strakte sig siden ud til andre Steder, saa at han i kort Tiid fik en Mængde af Tilhængere udi adskillige Lande: Men, saasom alle ikke vare begavede med Læremesterens Skiønsomhed, gaves derved Anledning til Separationer fra de ordentlige Forsamlinger, og endeligen til Fanaticismum, helst udi Schlesien, hvor, udi de tvende Aar, nemlig 1707 og 1708 en Hob Fanatici oprejste sig, hvilke ansaae de ordentlige Forsamlinger, som fordervede Meenigheder, og holdte sig selv for inspirerede Christne.

Dens Virkning i Tydskland.

Herudover toge mange Leylighed at confundere Pietister med Fanaticis; da dog Speners Lærdom sigtede ikke til at vige fra Orthodoxien, men alleene til Christendommens Skiærpelse. Det er bekiendt, hvilke Bevægelser Pietismus for nogle Aar siden har foraarsaget udi disse Nordiske Lande: Orthodoxi beskyldte Pietisterne for Fanatismo, og Pietisterne kaldte de andre Uigenfødde.

Item, her udi Norden.

Alt hvad som paa Prædikestolene taledes, blev af hvert Partie nøye examineret; saa at man allarmeredes over Talemaader, som man tilforn ingen Reflexion havde giort over. Til Beviis derpaa tiener dette, at en vis anseelig Prædikant holdt en lang Tiid ikke andre Prædikener, end dem som han havde lært uden ad Ord for Ord af Brochmans Postill, men blev derfor ikke Skudfri; thi de, som saadant ikke vidste, udtydede hans Ord at sigte paa nærværende Tider.

Autors upartiske Betænkning derover.

Alt hvad man med Upartiskhed kand sige her om, er dette, at Grundvolden til den saa kalden Pietismum kand være lagt udi en retsindig Intention; men, saasom alle Speners Disciple ikke have havt Speners Skiønsomhed, ere adskillige u-antagelige og selsomme Meeninger deraf avlede. Dette kand ikke nægtes, uden man vil tale imod Erfarenhed; thi man har seet Folk i Hobetal at holde sig fra Kirkegang og Sacramenter: Saa at den Høye Øvrighed har holdet fornødent saadant ved strenge Forbud at hemme.

155

Man maa saaledes giøre Forskiell imellem simple Pietister og outrerede Pietister. De første kand man ikke beskylde for falsk Lærdom: Hvad man alleene kand laste hos dem, er, at de synes at have noget tilfælles med de gamle Donatister, i det de ved alt for hidsige Declamationer imod de ordentlige Lærere have givet Anledning til at separere sig fra Kirken, og at holde den publiqve Lærdom mistænkt. Og haver saadant desmeere ophidset de Orthodoxe Lærere, efterdi de have merket, at mange af disse hidsige Censores behøve selv Reformation udi Levnet og Opførsel, og at derfore deres idelige Straffe-Prædikener ikke grunde sig alleene paa en Christelig Nidkierhed. Hvad de outrerede Pietister derimod angaaer, som have skiulet sig under de andres Vinger, og betient sig af deres Navn, da har Erfarenhed lært, at de udi lidet eller intet have differeret fra Fanaticis eller Qvækere: thi adskillige af dem have ført sig saaledes op, at de modererede Pietister ikke have villet erkiende dem for deres Brødre, skiønt de ved en slags Protektion have giort sig selv mistænkte, og derudover ofte ere blevne skaarne over een Kam med de andre.

Jeg for min Part, saasom jeg stedse har holdet Tvang og Forfølgelse at stride imod den Christelige Troes Grund-Lærdom; saa har jeg ideligen udi disse Bevægelser raadet til Moderation, anseende dette, som en Paroxysmus, der snart vilde udrase. Jeg haaber, at alle retsindige Folk ville finde, at udi denne min Betænkning er ingen Partiskhed: Man seer der af, at jeg ikke confunderer det eene med det andet: Man seer, at jeg holder for, at de første Stiftere af den saa kalden Pietismo kand have havt en god og reedelig Intention, og at deres Iver kunde

have havt god Virkning, hvis deres Disciple havde været meere moderate, og hvis de, i Steden for med Sagtmodighed at formane til Gudsfrygt og Levnets Forbedrelse, ikke havde søgt at sværte de offentlige Forsamlinger, hvorved Anledning er givet til forargelige Separationer. Saadant er heller Beviis paa Hovmod og Egenkierlighed, end Prøver paa Christelig Nidkierhed; thi den rette Nidkierhed haver langt andre Kiendetegn. Dens Motif er Kierlighed til sin Næste, hvilken man søger med grundig og sagtmodig Formaning at bringe paa rette Vey, og at underviise ved eget Levnets Exempler. Men saasom dette ikke

156
altid er i Agt taget, saa have deres hidsige Straffe-Prædikener ikke tient til andet, end at sette den gemeene Almue udi Fyr og Flamme, og at styrte eenfoldige Mennesker udi Fanaticismum; hvor af man en og anden gang har seet bedrøvelige Frugter. Dog, saasom intet er saa ont, at jo deraf noget godt kand flyde; saa have disse Bevægelser givet Anledning til at blade meere udi Bibelen og udi geistlige Forklaringer, end tilforn: Ikke at tale om, at den hidsige Orthodoxie her udi Norden derved er bleven meere temperered.

CAP. V.
Om Universitetet i Kiøbenhavn.

De Nordiske Folk vare omhyggelige for at conservere Historierne over deres Bedrifter. Gamle Historier gravne paa Steen.

Førend jeg taler om Academiets Oprindelse, holder jeg det ikke ufornødent, at melde noget om, udi hvad Tilstand dette Rige var i Henseende til Lærdom og Skrifter for den Tiid. De Nordiske Folk have fra ældgammel Tiid været omhyggelige for at forplante til efterkommerne deres Bedrifter; Thi ikke at tale om de mange store Steene, de hid og did allevegne have ladet oprejse til Erindring om deres Sejervindinger, hvorom Stephanius vidner, at der sees saadanne paa mange Steder udi de Nordiske Lande, besynderlig hvor der have været holdne store Feltslag, hvilke Steene paa gammelt Dansk kaldes Baute-Steine, og Saxo Grammaticus siger, at de Danske udi ældgamle Tider have besynderlig brugt saadant Middel til at conservere deres Bedrifter. Naar de gamle Danske havde ved deres tappere Bedrifter indlagt dem nogen Ære, have de ikke alleene forfattet saadanne Bedrifter udi Vers, som bleve siungne andre til Opmuntring; Men have ogsaa ladet dem grave paa Steene og Klipper; Hvoraf han haver betient sig til at skrive den Danske Historie. Bemeldte Skribent giver derpaa adskillige Exempler, blant andre af Harald Hyldetands Historie, hvilken lod hans Faders Bedrifter grave paa en Klippe, giver han en curieuse Beskrivelse udi Fortalen:

157
Verum apud Blekingiam apta meantibus rupes mirandis litterarum notis conspicitur interstincta.

Oversæt: "Men i Blekinge ses en klippe, der ligger bekvemt for vejfarende, overalt spættet med vidunderlige skrifttegn."

Item paa Skiolde.

De gamle Nordiske havde derforuden den Maade, at de lode udstikke eller afmale deres Bedrifter paa deres Skiolde. Saxo skriver blant andre om Amlet saaledes: Han lod paa sin Hielm alle sine Bedrifter og heele Historie fra sin Barndom meget ziirligen afmale. Denne Skiold siges Dronningen af Skottland at have taget fra samme Amlet, da han laae og sov, og da hun fornam, hvad som var tegnet derpaa, lod hun forfatte det udi Skrift. Hos samme Saxo siunger Hildiger Gunarsen om sin egen Skiold saaledes:

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Illic confectos Proceres Pugilesqve subactos Bella qvoqve & nostræ facinus mirabile dextræ Multicolor pictura notat - - -
Om saadan Skiold tales ogsaa udi Egils Saga saaledes: Grev Haagen gav Einar Skalaglam en kostbar Hielm, hvorpaa vare udstukne adskillige gamle Historier.
Paa Veggene udi Huuse.
Oversæt: "Dér betegner en broget bemaling dræbte stormænd og overvundne kæmper, samt krigene og min højre hånds vidunderlige bedrift."
Andre afmalede paa Veggene udi deres Huuse deres Forfædres Historier og Bedrifter, hvilket Arngrim vidner, at have været brugeligt fordum udi Island, sigende: Jeg kand opregne nogle Huuse, paa hvis Tage og Vegge vare at see gamle Historier og Bedrifter konsteligen forarbeydede. Den berømmelige Thomas Bartholin siger at have fundet udi et gammelt Manuscript kaldet Laxdæla saadant Vidnesbyrd derom: Olav lod paa sin Gaard Hiardarhollti anrette en Spiise-Stue større og nettere end nogen tilforn, paa Veggene, Tagene og Bielkerne vare gravne skiønne Historier. Ja Saxo vidner ogsaa om saadant slags Skrift paa Træ og Huuse.
Skaldrer eller Poeter.
Derom vil jeg ikke tale, men begive mig til de rette Kilder, hvoraf ere tagne de Nordiske Historier. Disse Kilder ere de gamle Poeters eller Skaldrers Vers, ved hvis Hielp de gamle Forfædres Historier ere forplantede til Efterkommerne. Derfore vare samme Skaldrer udi stor Anseelse hos de Nordiske Konger; Thi, jo meere en var begierlig efter, at efterlade sig et stort Navn, jo fleere og ypperligere
De Skaldrer vare udi
Skaldrer holdt han, og førte dem med sig paa alle sine Tog, baade

158

fordum udi stor Anseelse.
udi Freds- og Krigs-Tider, paa det at hans Bedrifter disbedre og nøyere kunde antegnes af dem. Snorro Sturleson vidner, at de Norske Konger befoel, at deres Børn skulde lære Skaldrenes Vers, at de af deres Forfædres Exempler kunde opmuntres til Dyd og Tapperhed. Bemeldte Skribent taler blant andre om Kong Harald Hardraada, at han lod sammensætte serten Viiser over sin Reyse til den sorte Søe og sit Tog til Africa, hvis Fragmenta opregnes udi Bartholini Antiqvitatibus. Udi hvad Anseelse saadanne Poeter eller Skaldrer vare, besynderlig udi Harald Haarfagers Tiid, kand sees af Egils Saga, hvorudi findes disse Ord: Kongen havde blant alle sine Hofmænd, de Poeterne meest udi Ære, og lod dem udi Samqvemme sidde paa værdigste Sæder. Den Fornemste blant dem var Audun Illskiallda, som havde været Poet hos hans Fader Kong Haldan den Sorte. Efter ham var meest anseelig Thorbiørn Hornklofe &c. Udi liige saadan Ære vidner Historierne, at de vare under efterfølgende Konger.
Om man kand forlade sig paa Skaldrenes Vers.
Dette uanseet have de dog refereret Historierne og de Kongers Bedrifter, hos hvilke de vare udi saadan Yndest, med stor Upartiskhed og uden Persons Anseelse; Derom vidner den Islandske Skribent Arngrim saaledes: Man kand med Billighed ikke tvivle om det, som Poeterne have siunget om deres Konger; Thi Hyklerie og Smigren havde paa den Tiid intet Sted blant disse Folk, saa at der er intet poetiskt udi deres Vers uden Riimene. Disse Arngrims Ord ere tagne af Snorro Sturleson, hvilken med større Myndighed vidner derom udi Fortalen af sin Norske Krønike med disse Ord: Udi Kong Harald Haarfagers Hof vare Poeter eller Skaldrer, hvis Vers ere endnu udi Ihukommelse, saavelsom andre, der bleve giordte om efterfølgende Konger, paa saadanne Vers have vi besynderligen grundet vor Historie, holdende fore, at alt, hvad som findes hos bemeldte Skaldrer om Kongernes Bedrifter, Krige og Feld-Slage, er saadant, som man kand bygge og forlade sig paa. Om Poeternes Oprigtighed findes

en merkværdig Historie hos Saxonem, hvor den Navnkundige Kiempe og Poet Stærk-Odder laster den Danske Konge Ingel, udi hvis Hof han levede, og afmaler hans Ustridbarhed med saadanne haarde Vers:

159
Cum tuis nil eniteat trophæis,
Qvod stilo digné qveat annotari,
Nemo Frothonis recitatur hæres
Inter honestos.

Oversæt: "Da intet ved dine sejrstegn stråler således, at det med værdighed kan optegnes af griflen (pennen), regnes ingen som Frodes arving blandt hæderlige mænd."

Man seer ellers udi Historierne, at bemeldte Kong Ingel havde efter andre Kongers Skik og Maade adskillige Skialdre udi sit Hof, af hvilke han forgieves kunde vente sig nogen Berømmelse udi deres Vers, efterdi han slog sig til Ørkesløshed, og ikke vilde træde udi sine berømmelige Forfædres Fodspor.
Derpaa ere grundede de Nordiske Historier.
De Troeværdigste af saadanne Skialdrer, siger jeg, haver Snorro Sturleson betient sig af til at sammenskrive den Norske Historie, ey tviblende om deres Oprigtighed og Upartiskhed. Derudi stemmer overeens med ham Theodoricus Monachus, sigende udi Fortalen af sin Norske Historie, at de Nordiske Antiqviteter og Historier maa tages af Islændernes gamle Vers; Thi den største Deel af saadanne Skialdre vare Islændere, af hvilke hvor meget Saxo Grammaticus haver profiteret, kand sees af hans Fortale til den Danske Krønike, hvor han taler saaledes:
De fleeste Skialdrer vare Islændere.
Her kand jeg ikke forbigaae, at tale om de Tylensers Vindskibelighed, hvilke, saa megen Afskye, som de have for Vellyst og Overdaadighed, saa stor Begierlighed have de derimod til Curiositeter og Studeringer; Thi deres største Lyst er, at udforske andre Nationers Bedrifter og at skrive derom, ey holdende det for mindre Ære, at tale om andres Dyd, end at beflitte sig paa at øve deres egen. Deres Skrifter haver jeg raadført mig med, og derudaf taget ikke liden Deel til dette mit Arbeyde.
Item paa troeværdige Mands mundtlige Beretninger.
Foruden Skialdrers Vers er ogsaa en stor Deel af de Nordiske Historier grundet paa adskillige troværdige gamle Mands Beretninger, hvilket den Danske Skribent Svend Aagesøn vidner med disse Ord: Men, at jeg ikke skal synes at fortælle Fabler, da haver jeg raadført mig med gamle troværdige Mænd, paa hvis Beretninger denne min korte Historie er grundet.

160
Saaledes haver Theodorus Scævola fortaalt Islænderne de Jomsborgers Bedrifter og deres Striid med Hagen Jarl, eftersom han selv Sc. Theodorus havde været med og seet alting, saa derfor paa hans Relationer den saa kaldte Jomsvikinga Saga er bygged, saasom Arngrim vidner udi sin Latinske Version af samme Historie saaledes: Den Islænder Theodorus, som udi det Feltslag mistede sin høyre Haand, og derudover blev kaldet Scævola, haver fortaalt denne Historie for Islænderne, hvilke have forplantet den til Efterkommerne.
Theodoricus Monachus første Norske Skribent.
Den første, som haver foretaget sig, at skrive nogen fuldkommen ret Historie, var udi Norge Theodoricus Monachus, hvilken udi sin Historie om de gamle Norske Konger berømmer sig selv deraf sigende: Dette haver jeg korteligen skrevet om vore Forfædre, hvilket jeg ikke selv haver seet, men hørt, og, dersom nogen finder Mishag udi den Orden, som jeg dette haver

anført udi, maa han derfor ikke beskylde mig for Løgnagtighed, efterdi mit Skrift er bygged paa andres Beretninger. Samme Autor klager ogsaa paa et andet Sted, at ingen for ham har beskrevet de gamle Kongers Bedrifter udi Norge, udi hvilket Rige han giver tilstrækkeligen tilkiende udi Enden af sit Skrift selv at være fød, efterdi, naar han taler om de Norske, kalder han dem Gentem nostram, sine egne Landsmænd.
Naar de Islænder begyndte at skrive. *)
Islænderne begyndte at skrive nogle Aar for Kong Sigvards Død, som skeede Anno 1130. nemlig 240. Aar efter at Island var bleven bebygt af de Norske hvilket kand sees af Olafs Saga, hvor der findes udi Fortalen disse Ord: Man har at regne meere end 240 Aar fra den Tiid Island blev bebygget, førend Islænderne begyndte at skrive Historier.
Sæmund Frode.
De ældste Skribentere, som man veed iblant dem, ere de tvende bekiendte og navnkundige Mænd Sæmund Frode og Are Frode. Om den førstes Historiske Skrifter vidner vidtløfteligen Thormodus Thorfæus fordum Kongelig Historiographus, sigende: Sæmund, som formedelst sin Lærdom blev kaldet Frode eller den Viise, saasom han var en Mand af stor Læsning og Erfaring, og havde studeret paa

*)
Indsat fra ai:
Theodoricus Monachus (aktiv i slutningen af 1100-tallet) regnes for at være **Norges første historieskriver**. Han var en norsk munk, sandsynligvis tilknyttet benediktinerklostret Nidarholm (Munkholmen) ved Nidaros (Trondheim).
Her er de vigtigste punkter om ham og hans betydning for nordisk historie:
1. Hans hovedværk
Han er forfatter til værket ***Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium*** (Historien om de norske kongers gammelhed), skrevet på latin omkring år **1180**.
Værket dækker den norske kongerække fra Harald Hårfager (ca. 870) frem til Sigurd Jorsalfars død i 1130. Han valgte bevidst at stoppe her, da han ikke ønskede at skrive om de efterfølgende borgerkrige i Norge, som han fandt uværdige og grusomme.
2. Hans metode og kilder
Theodoricus var en lærd mand med et internationalt udsyn. I din tekst (side 160) ser vi, at han selv forklarer sin metode:

- **Mundtlige kilder:** Han baserede meget af sin viden på, hvad han havde hørt fra andre (*"hvilket jeg ikke selv haver seet, men hørt"*).
- **Islandske kilder:** Han anerkendte islænderne som de sande bevarere af den nordiske fortid og brugte deres overleveringer og skjaldevers som grundlag for sit arbejde.

3. Europæisk orientering
I modsætning til de senere islandske sagaskrivere, der skrev på norrønt (gammelnordisk), skrev Theodoricus på lærd latin. Hans stil er præget af citater fra Bibelen og antikke forfattere som Vergil og Lucan. Han forsøgte at sætte den norske historie ind i en større europæisk og kristen sammenhæng.
4. Navnet "Monachus"
"Monachus" betyder slet og ret "munk". Der har været spekuleret meget i hans sande identitet; nogle historikere har foreslået, at han kunne være den senere ærkebiskop **Tore Gudmundsson**, men dette er aldrig blevet bevist med sikkerhed.
Betydning i din tekst
I bogen, du har uploadet, fremhæves han som den mand, der tog det første skridt mod at skabe en "fuldkommen ret Historie" i Norge. Han ses som brobyggeren mellem den mundtlige

skjaldekultur og den lærde, skrevne historieskrivning, som senere blev fundamentet for universiteternes historiske studier i Norden.

161
paa de berømmeligste Academier udi Tydskland og Italien, (thi han var kommen meget tilig af sit Fæderneland,) han haver med stor Fliid igiennemlæst alle de Skrifter, som henhøre til de Tydske, Engelske og besynderlig de tree Nordiske Rigers Historiers Oplysning, og haver sammenskrevet med synderlig Fliid og Omhyggelighed mange store vidtløftige Bøger derover, af hvilke de fleeste ere bortkomne, saa der er ikkun faa til overs, hvor af man dog kand finde de fornemste Kongers og Herrers Seriem eller Orden, som have forestaaet disse tre Riger, hvorvel man ikke kand have nogen fuldkommen Historie deraf.
Hannem tilskrives den saa kaldte Edda.
Hannem tilskrives den bekiendte Edda, som bestaaer udaf adskillige Odis eller Viiser, hvilke han haver sammensamlet udi et Corpus, og indeholder, saavelsom den anden Edda, Snorro Sturleson haver samlet, den Hedenske Theologie, som viiser alle, at der haver fordum været Guder udi Norden, item af hvilken Natur de have været, item hvorledes de have villet være dyrkede. Den Engelske Skribent Sheringham kalder samme Eddas, gamle Monumenter, som indeholde saavel de Gothers og Engelænders Religion, som adskillige andre Antiqviteter; Udi Fablerne selv, siger han, findes adskilligt troeværdigt, ligesaavel som udi Homeri, Hesiodi og andre Grækers Digt. Sæmund eller Sturleson have aldrig opdigtet de Eddiske Fabler af deres egne Hoveder, men have sammenskrevet dem og forplantet dem til Efterkommerne, ligesom de have faaet dem af deres Forfædre, paa det at de kunde conservere Fædernelandets Antiqviteter; Videre siger bemeldte Engelske Autor; Dersom Edda ikke havde været, havde vore Forfædres Bedrifter været gandske skiulte og forglemte; Thi, omendskiønt den er unyttig til Historiernes Orden og Seriem, saa dog beskrives derudi de gamles Religion, Skik og Sædvane.
Are Frode.
Nu rester at tale noget om den anden store Antiqvario Are Frode, som var fød udi det Aar 1067. hvilken Snorro Sturleson udi

162
Fortalen af sin Norske Krønike vidner, at have været den første, som haver skrevet Historier udi Island, og taler om samme berømmelige Mand saaledes: Af denne Are Frodes Skrifter have vi en liden ypperlig Tractat om Islands første Bebyggelse; item om de gamle Norskes og Islænders fornemste Bedrifter, som begynder med disse Ord: Jeg haver allerførst skrevet en Bog om Islænderne: Og udi Enden af samme Tractat giver han selv sit Navn tilkiende, sigende: Jeg heder Are.
Snorro Sturleson.
Denne Are Frodes Fodspor haver Snorro Sturleson og andre Islændere efterfuldt, der levede paa samme Tiid, som have skrevet adskillige troværdige Historier om Danske, Norske, Svendske og Islændere; og var det at ønske, siger den berømmelige Antiqvarius Thomas Bartholin, at de efterfølgende Islandske Skribentere havde holdet sig inden disse Grendser, og ikke i Steden for troværdige Historier givet os saa mange urimelige Fabler; Giver ogsaa denne Lærdom, at man med stor Skiønsomhed maa læse Islandske Monumenter, og adskille det som er fabelagtigt fra sandfærdige og oprigtige Beretninger.
Om man kand forlade sig paa de sidste Islandske Skribentere, som paa de første.

Angaaende Dannemark, da, omendskiønt, førend den Høylovlige Oldenborgske Familie kom at sidde paa den Danske Throne, intet Academie eller høy Skole var i samme Rige, saa ere der dog fundne for den Tiid adskillige, saavel Munke, som andre Canonici, der have beflittet dem paa Studeringer, og til den Ende besøgt fremmede Academier.

Gamle Danske Skribentere.

Af de fleeste veed man dog lidet eller intet at sige, efterdi de ingen Skrifter have efterladt dem. De som ved deres Skrifter have forplantet deres Navn, ere ikkun gandske faa, saasom Svend Aagesen den første Danske Historicus. Saxo Grammaticus, der haver beskreven den Danske Historie saa ziirligen, at mange skulde ikke vilde ansee det for saadant gammelt Skrift, hvis der ikke vare saa mange Vidnesbyrd derom af gamle Skribentere, baade af dem, der levede paa samme Tiid og andre derefter. Andreas Sunonis Doctor Juris og Erke-Bisp til Lund, hvilken er Autor til det saa kaldet Hexameron, og til den Bog om de 7. Sacramenter, der ogsaa haver oversatt de Skaanske Love paa Latin. Kanutus Viburgenfis, der har oversatt paa Latin de Jydske Love.

163

Academiets Oprindelse.

Erik af Pommern var den første af de Danske Konger, der tog sig for efter andre Nationers Exempel, at stifte et Academie udi Dannemark, og til den Ende udvirkede et Brev fra Pave Martino V. til Erke-Bispen af Lund og Biskopen af Roskild, hvorved han bevilger dem Frihed at oprette et Academie her udi Riget, og at lære offentligen alle Videnskaber undtagen Theologie, og tilligemed gav samme Academie alle Friheder og Privilegier, som de fornemste Universiteter udi Europa, besynderlig det Parisiske da nydede: Men den forvirrede Tilstand, som samme Tiid var udi Riget, foraarsagede, at dette gode Forsæt blev ikke satt udi Verk, sær, som man fornam, at det var ikke Pavens Alvor, efterdi hans Tilladelse skeede med den Limitation, at den skulde ophæves, hvis inden to Aar saadant ikke blev satt i Verk, som Resenius haver anmærket i hans Manuscript om Kiøbenhavn.

Kong Christian I dets første Stifter.

Men da den Høylovlige Oldenborgske Familie kom til at sidde paa Thronen, tog Christianus I. den første Konge af samme Huus sig fore at anrette et Academie udi den Kongel. Residentz Kiøbenhavn, og udvirkede dertil Bevilgning af Pave Sixto IV. hvilken Høystbemeldte Konge havde aflagt en Visite hos udi det Aar 1474. Udi dette ypperlige Verk consulerede Kongen fornemmelig Olaus Martini Biskopen af Roskild, og efter samme Biskops Raad og Tilskyndelse anfortroede det heele Verk til Mag. Peder Albertsen Anno 1478. med Befalning, at han skulde tage til sig visse Doctores og Magistros, der skulde tillige med ham lære og underviise offentlig udi alle Faculteter, endogsaa Theologie, som Kong Erik af Pommern ikke kunde erholde, udi den Kongelige Residentz Kiøbenhavn, befoel ogsaa at de beskikkede Professores og Lærere skulde dependere af nogen anden Rett, end af de Dommere, som egentlig dertil bleve beskikkede, saasom Biskopen af Roskild, Decanus og Provsten udi samme Stad og Decanus udi Kiøbenhavn.

Magister Peder Albertsen.

Efter at bemeldte Mag. Peder Albertsen denne vigtige Sag var betroet, reyste han med Johan Brostorps, Peder Al Erke-Bispens af Lund Tilladelse, til Colln am Rhein, og paa samme Universitet udvaldte adskillige Magistros, Baccalaureos og Studentere, hvilke han førte med sig til Kiøbenhavn, og, efterat han af Biskopen udi Roskild var beskikked til Academiets Vice-Cantzler, giorde han Begyndelse dertil, og til den Ende holdt en Orationem inauguralem udi Kongens, Biskopens og de fornemste Stænders Nærværelse,

164

ved hvis Samtykke derpaa samme Tiid blev creeret den første Rector nemlig Mag. Jesper Hendriksen. Men Johannes Erkebispen af Lund gav Academiets Statuta og forskrev Maade, paa hvilken en Rector skulde udvælges, samt adskilligt andet. For at give desmeere Oplysning derudi, har jeg holdet fornødent at indføre det Kongelig Diploma, som lyder saaledes:
Christiernus Dei gratia Daciæ, Sveciæ, Norvegiæ Rex &c. &c. Universis & singulis nostrum præsens scriptum audituris pacem, gaudium & salutem.
Notum fieri volumus universis, qvòd, dum attenta considerationis indagine perscrutabamur, qvod per literarum studia, cooperante illo, a qvo omnia charismatum dona manant largiter, & conferuntur, Viri efficiuntur scientiis eruditi, per qvos æqvuum ab iniqvo discernitur, erudiuntur rudes, provecti ad altiora conscendunt & fides catholica roboratur. Qva in re nos de consensu & consilio plurimorum nostrorum Consiliariorum dilectorum, a sancta fide Apostolica, ob salutem animæ nostræ, progenitorum, successorumqve Nostrorum Daciæ Regum, impetravimus & gratiose obtinuimus autoritatem plenariam fundandi erigendiqve Universitatem & studium Generale in Regnis nostris pro commodo Regnorum Nostrorum & honore, & ut per litterarum studium & scientiarum Margaritas acqviri possint fructus suavissimi, per qvos ignorantiæ nebulæ & erroris eliminata caligine, mortalium curiosa solertia suos artus & opera ordinat & disponit in lumine Veritatis, per qvam etiam Divini Nominis & fidei Catholicæ cultus & Veneratio in luce protenduntur, iustitia colitur, tam publica, qvam privata res geritur utiliter, omnisqve spes humanæ conditionis firmiter ampliatur.

165
Nos igitur Autoritate Apostolica talis modi nobis concessa & dotata pro impetrationis hujuscemodi exseqvutione, ampliatione, ulterioribus & processu annuimus tenoreqve præsentium committimus Venerabili Viro Petro Alberti, artium liberalium Magistro & in Medicinis Licentiato, nobis sincere dilecto de consilio Reverendi in Christo Patris Domini Olavi Martini Ecclesiæ Roschildenfis Episcopi & aliorum Consiliariorum nostrorum, plenam autoritatem & commissionem acceptandi certos Doctores & Magistros, qvi una secum possunt & valent lectiones in singulis facultatibus secundum consvetudinem aliarum Universitatum incipere, legere & continuare, & in iisdem dignos promovere in Oppido nostro Hafniensi, & ubi libet in Dominiis & terris nostra Regia pace & speciali protectione fruituris.
Inhibemus insuper omnibus & singulis Advocatis & subditis nostris de hujusmodi Doctoribus & Magistris & eorum bonis & suppositis qvovis modo se intromittere seu ingerere, sed eos volumus liberos & exemptos esse ab omnibus judicibus terrarum nostrarum, nisi a judicibus & Conservatoribus Universitatis per nos deputatis & deputandis, Videlicet Reverendo in Christo Patre Domino Episcopo Roschildensi & Venerabilibus Viris Dominis Decano & Præposito Ecclesiæ ejusdem & Decano Hafniensi, & hoc qvamdiu fuerint actuales & Veri studentes.
Mandavimus insuper Consulibus &c. Datum in Castro Nostro Hafniens. Die B. Francisci Confessoris. Anno Domini MCDLXX, Octavo nostro sub secreto appenso.

Indsat:
Dansk oversættelse
"Vi bifalder derfor i kraft af den apostoliske myndighed, der på denne måde er os tilstået og givet, iværksættelsen, udvidelsen og den videre fremgang af en sådan ansøgning, og Vi overdrager ved dette brevs ordlyd til den ærværdige mand **Peder Albertsen**, magister i de frie kunster og licentiat i medicin, som er Os oprigtigt kær, efter råd fra den ærværdige fader i Kristus, herre **Oluf Mortensen**, biskop over Roskilde kirke, og vore øvrige rådgivere, fuld myndighed og fuldmagt til at antage visse doktorer og magistre. Disse skal sammen med ham

kunne og have styrke til at påbegynde, holde og fortsætte forelæsninger i de enkelte fakulteter efter andre universiteters skik, og i samme [universitet] forfremme værdige [kandidater] i vor by **København** og hvor som helst i vore herredømmer og lande, der nyder vor kongelige fred og særlige beskyttelse.
Vi forbyder desuden alle og enhver af vore fogeder og undersåtter på nogen måde at blande sig i eller lægge hånd på sådanne doktorer og magistre, deres ejendele eller undergivne, men Vi vil, at de skal være frie og undtaget fra alle dommere i vore lande, undtagen fra de dommere og beskikkede værger for universitetet, som er indsat eller skal indsættes af Os, nemlig: Den ærværdige fader i Kristus, herre biskoppen af Roskilde, samt de ærværdige mænd, herrerne dekan og provst ved samme kirke samt dekanen i København; og dette så længe de er faktiske og sande studerende.
Vi har desuden givet påbud til borgmestrene osv. Givet på vort slot i København på den salige bekender Frans' dag [4. oktober]. I det Herrens år 1470 [rettelig 1478], i vort ottende [regeringsår], under vort påhæftede sekret."

166
Academiets Tilstand under Kong Hans.
Christiani I. Successor Johannes confirmerede ikke alleene denne Hans Hr. Faders Fundation og Edict af Dato Kallundborg die B. Severini 1480, men som han fornam, at mange Personer saavel aandelige som Borgerlige ikke desmindre med stor Bekostning reyste Udenlands for at studere paa fremmede Academier, lod han udgaae en streng Forordning 1498, at ingen Student maatte reyse Udenlands førend han havde studeret tre Aar paa Universitetet udi Kiøbenhavn, undtagen til Academiet udi Upsal, eftersom Sverrig endda var foreenet med Dannemark, og det under Straf at miste de Geistlige Beneficier, som han da havde, og tilligemed at udelukkes fra at nyde noget andet her udi Riget. Hvilket kand sees af Forordningen som lyder saaledes:
WI Hans med GUDs Naade Dannemarkes, Sverrigs, Norges, Vendis og Gottis Konning &c. &c. Giøre alle vitterligt, at Wi efther Wor elskelige Raadts Raadt det saa skikket haffve, at effther denne Dagh ingen god Mands Barn, Kiøbstad-Mænds eller Almues, skall ferdis her af Riiget thill Studium undertagen Upsallæ Studio i Vort Rige Sverrig, met mindre end the skulle thilforne staa her i Kiøbenhavn til Studium y thry samfelde Aar i thet minste. Hvo herimod giør, skall haffve forbruth hves Leen han haffver af Kirken og siden ey ydermeere haffve Hob effther at nyde nogle Kirkens Leen her udi vort Riige Dannemark. Givet paa Vort Slott Kiøbenhavn Torsdagen nest effther Dominicam Jubilate, Aar effther GUDs Byrdt tusende, firehundrede, halffemte-tesindstiffve paa det ottende, under Vort Secrete.
Høystbemeldte Konge tillagde og af sær Kongelig Naade Sæby Kirkes Gods 1491. til en Professor Theologiæ og Faxøis Kirkes Gods til den, som var Juris Canonici Professor, og formeerede Universitetet 1512 med andet Godses Tillæg.
Under Christian 2.
Hans Søn og Successor Christianus II. var indviklet udi saa megen Uroe, at han ikke meget kunde tænke paa Academiet, og findes

167
derfor ikke, at han haver giordt nogen Forandring derved, uden at han i sin nye Lovbog haver indført, at ingen uden Baccalaurei maatte reyse Udenlands for at studere.
Udi Friderici I. Tiid var Academiet udi stor Forvirrelse formedelst Religionens Forandring, og havde udi 8 Aar ingen Øvrighed.
Forvirret formedelst Religionen under Friderich I.
Men udi Christiani III. Tiid bleve de store Uroeligheder lykkeligen stillede, og de Professores, som udi de vanskelige Tider vare adspredte, bleve kaldte tilbage, og Academiet bekom igien

sin sædvanlige Øvrighed, thi Christianus Morsianus blev, efter at Uroelighederne vare stillede, udvalgt til Rector, og efter ham Palladius og Bugenhagius. Og som denne berømmelige Konge fandt, at Academiet, som af Hans Høylovlige Forfædre med saa stor Fliid og Omhyggelighed var indrettet, formedelst Tidernes Forandring gandske var bragt udi Misorden og tilligemed saaledes beskaffet, at det ikke kunde holdes ved lige, efterdi der ingen synderlige visse Indkomster dertil vare lagde, satt han sig for, at sætte det paa en bedre Fod, og til den Ende raadførte sig besynderlig med Johanne Bugenhagio, som var skikket til Dannemark af Johan Friderich Churfyrsten af Saxen, samt Luthero, Melanchthon og det Wittenbergiske Academie, og forordnede 1539. at der paa det udi Kiøbenhavn skulde offentligen læses alle boglige Konster, besynderlig Theologie, at den Evangeliske Lærdom kunde forplantes over alt, tilligemed lagde han visse Indkomster til Academiet af Bispe-Tiende, Knardrups Kloster, af Siellandske og Skaanske Kirker, af Huus-Leye og Øresunds Told, hvilke Indkomster beløbe sig til 1400 Riinske Gylden Aarligen.

Academiet bliver satt paa Fod igien og forbedret af Christian den 3.

Endeligen forordnede han Professores, Doctores, Magistros udi alle Videnskaber, og gav dem visse Stipendia og Privilegier. Og, paa det at Academiet kunde have des større Anseelse, forordnede han, at Rigets Cantzler alle Tider ogsaa skulde være Academiets Cantzler og Patron, og have til Medhielp en anden lærd Hofmand, samt tree andre af det Roskilde Capitul, Decanus, Præpositus, og den som var Professor af St. Laurentii Capell.

Høystbeges Gavmildhed mod Academiet.

For des ydermeere at lade see, hvor stor Estime han bar for Lærdom, lod han ved Academiet Rectori og Professorene viide, at, om fornødent giordes, vilde han enten selv, eller hans Søn Prinds Friderik være deres Rector, og lod sig ofte merke, at han skattede høyere Academiets Indstiftelse end alle

168

sine andre Bedrifter. Udi det Aar 1555 lagde han endnu meere Gods til Professorerne af Arve og Jørlunds Bønder-Gaarde. Aar 1556, eftersom deres Løn var ikkun ringe, tillagde han enhver Professor 144 Skiepper Korn Aarligen at nyde, hvilket i Consistorio blev publiceret af Cantzleren; Aar 1557 den 13 Julii beskikkede han at Lingvæ Hebrææ Professor skulde have sin gandske Løn og Underholdning af Lollands og Falsters Meenigheder. Og til de 3456 Skiepper Korn, som Aar 1539 af Kongen blev ved en Fundatz anordnede til 12 Studenteres Underholdning udi Hellig Geistes Huus, lagde han halv saa mange Skiepper til, at Forstanderen for samme Huus endnu 8 Personer dertil skulde underholde; Hvorom kand sees vitløftig den saa kaldte Fundatio & Ordinatio Universalis Scholæ Hafniensis af Dato Rigsdagen til Odense den 10 Junii 1539. Derforuden udviisede han sin Gudfrygtighed og Kongelig Nidkierhed for Religionen, samt Faderlige Omhu for Academiet, i det han ey alleeneste lod udgaae en Kirke-Ordinantz Aar 1539. den 14 Junii: (som siden Anno 1542. blev formeeret med de 26 Articulis Ripensibus.) Og Aar 1550 lod Bibelen paa Danske oversætte og paa sin Bekostning trykke; Men endog Aar 1544 befalede han, at der skulde holdes Disputatzer om de tvistige Troens Artikle, hvilket og udi heele 8 Dage om Formiddagen fra Klokken 7 til 12, og om Eftermiddagen fra 2 til 5 blev foretaget og continueret, hvor han i nogle Dage selv var tilstede: Og Aar 1557. da Mag. Nic. Hemming tog Doctor Graden, var han selv der overværende tilligemed hans Søn Prinds Friderik, samt Sviger-Søn Augustus Churførste af Sachsen. (*)

Bibelen oversat paa Dansk.

Hans Søn og Successor Fridericus II. confirmerede baade Academiets Fundation Aar 1556. da Faderen endnu regierede, saa og Aar 1560. strax efter Faderens Død den 30 Maji stadfæstede han ved et Konge-Brev tilligemed Fundationen Allernaadigst alle de Tillægg, som vare givne Aar 1555 og 1557. samt og Universitetets Privi-

Under Friderich 2.

(*) Blant adskillige rare Ting, som Christ. III. forærede Universitetet, var ogsaa et kunstigt Uhrværk, som viisede Himmelens Løb, og var forarbeydet af den berømmelige Konstner og Astronomo Johan Dyven. Det samme Uhrværk blev først skikket til Grosfyrsten af Moscowien 1550. men Moscowiterne, som holdte saadant for Hexerie, skikkede Uhrværket tilbage; Hvorudover det blev givet til Universitetet.

169

vilegia. Aar 1569. den 21 Februarii udgav han en Forordning, hvorimed han strengeligen forbød Borgemestere og Raad her i Kiøbenhavn og alle andre, hvem det og være kunde, udi nogen Maade at fornærme Professorerne og de Geistlige udi deres Friheder og Privilegier.

Communitetets Stiftelse.

Udi samme Aar den 25. Julii oprettede Han Communitetet af Bispetiender og andet Bønder-Gods til 100. fattige og skikkelige Personers Underholdning, som der kunde være Forhaabning om til Guds og Kongens Tieneste: Samme Tiid blev og hertil lagt 400. Rdlr. in Specie af Sorø, Antvorskobs og Ringsteds Klosters Indkomster, til Reyse Stipendia paa fremmede Academier, for tre Studentere af Theologien og een Medicinæ Studioso. Anno 1561. den 7 Julii byttede han med Academiet, og gav Claræ-Kloster i Steden for Knardrup-Kloster (*) Siden Aar 1571. den 11 Septembr forbedrede han meget Professorernes Stipendia af Roskild og Lunde-Capitlers Canonicater og Vicariater, hvilket dennem baade Skriftligen blev tilbragt og mundtligen notificeret af Mag. Nicolao Colding Hofprædikant, som fornemmelig havde udvirket dette Beneficium for Academiet. Anno 1573. confirmerede han den 22. Augusti de Jura Patronatus til nogle Præstekald, som Academiet af hans Forfædre vare forundte. Og Anno 1587. den 12. Junii da nogle Commissarier af Raadet og Adelen udi en Trætte om noget Gods udi Faxe Herret havde dømt Universitetet imod, da giorde Kongen Dommen til intet, og ved en streng Befalning og Paabud tilkiendte Universitetet, dette samme Gods igien. Anno 1574. den 27. Januarii befalede Kongen, at de Constitutioner og Anordninger, som Rector, Decanus og alle Professorerne samtligen (hvilke han havde satt til at have Indseende over deres Studeringer, som havde Kost paa Klosteret) havde agtet nyttige til deres Exercitier og des bedre Fremgang in Studiis

(*) Claræ Kloster har sit Navn af St. Clara, som var St. Francisci Discipel og blev canonisered af Pave Alexandro 4. Bemeldte Claræ Kloster til Roskild var saa helligt, at ingen uden Pavens særdeeles Tilladelse maatte gaae derind, som kand sees af Cardinal Matthæi Brev af Ao. 1301 til den Danske Dronning Ingeborg, hvorudi tillades samme Dronning 3 gange om Aaret at besøge Claræ Klosters Nonner med 10 skikkelige Matroner.

170

skulde efterleves og handthæves. (**) Aar 1581. den 1. Januarii om Natten bleve Skandskrifter paa adskillige Steder udkastede, som bragte Kongen i den Tanke, at de Personer, som vare bemidlede, finge Sted paa Klosteret, men de Fattige maatte miste, thi befalede han alvorligen Rigets Raad og Rentemester Christoffer Walkendorf, samt Biskopen i Sielland, D. Paul Madsen, at de nøye derom skulde inquirere, og hvis der befandtes rige Personer iblant Eleemosynarios paa Klosteret, da skulde de derfra udelukkes, og sættes andre skikkelige Studentere, som havde ingen Midler i Steden igien, for at nyde det benaadede Beneficium.

Aar 1584. lod han Bibelen paa Islandske Sprog med stor Bekostning udgaa, og Anno 1587. da der vare ingen Exemplaria meer at bekomme af den Danske Bibel, som hans Sal. Fader Høylovlig Jhukommelse havde ladet trykke, beskikkede han nogle af Professorerne til at

befordre den paa nye til Trykken igien, og Lutheri Fortaler at tillægge, saa og en kort Forklaring udi Bredden at hosføye tillige med Viti Theodori Argumentis eller Anmerkninger.
Bibelen paa Islandske.
Hans Successor Christianus IV. saa snart han traade til Regieringen Aar 1596. confirmerede han alle Universitetets Jura, Privilegia, Gods og Statuta for sin egen Person, og siden stadfæstede han det samme paa sin Søns Christians Vegne Aar 1608. da han ved samtlige Stændernes Stemme blev udvalgt til Cron Prinds og Successor efter sin Fader. Aar 1600. lod han bygge et nyt og skiønt Huus for Collegio Consistoriali, og strax derhos en Professor-Residentz, som han lagde til Universitetet tilligemed den Have derved. Aar 1601. værdigede hans Majestæt tilligemed hans Broder Hertug Ulrik at være overværende, da Niels Krag blev creeret til Rector Academiæ. Og udi samme Aar lod han ved bemeldte Niels Krag fornævnte Huus til et Collegium indstifte, og gav det konstige Astronomiske Værk, hvis Liige er rart at finde i Europa tillige med det Kongelige Bibliotheqve til Academiet.
Under Christian 4.
Consistorii Fundatz.

_____
(**) Udi denne Forordning er særdeles merkelig, at Studenterne paa Klosteret befales at agere Terentii Comœdier Thi den 4de Artikel taler saaledes derom. Fierde skal fornævnte Eleemosynarii, som af os underholdes strax nogen af Terentii Fabler er udlæsed, publice dem agere efter Rectoris og Theologorum Befalning.

171
Disforuden udviisede han hans store Omsorg for Religionen og boglige Konsters Opkomst her i Riget ved mange høyviise og nyttige Constitutiones og Anordninger, saasom Anno 1604 den 6 Octobr. at ingen, som af Jesuiterne vare oplærte, maatte til nogen Geistlig Bestilling befordres, og udi samme Aar den 22. Octobr. om Børnenes Information i Skoelerne at reformere. Og Anno 1618. om Taxten over Academiets Grundleye; At Bønder og Opsiddere paa Universitetets Gods, naar noget til Kongens Tieneste skulde forrettes, skulde derom tilsiges af Universitetets egne forordnede Betientere; At de Skovene ikke maatte forhugges Academiet og Efterkommerne til Skade: At ingen som applicerede sig paa det Medicinske Studium, maatte tillades at practicere og antage Patienter, uden de som havde promoveret og befandtes dygtige: At de, som til Kirketienester bleve viede, skulde betale de Penge, som tilforne efter Betienternes Afgang af Arvingerne pleyede at erlægges: Om Gymnasiis at indrette ved de Cathedrale Skoeler: Og Aar 1619. den 1. Julii iligemaade Aar 1641. den 18. Octobr. Om Academiets Kirke Regnskaber og Kirkeværgere: Aar 1621. den 18. Maji om Fundatzernes Constitutioner at handthæve og efterleve: At ingen Rude og Ulærde paa Academiet maatte antages: Om dem, som maatte nyde Theologiske Stipendia: Om dem, som til Professorer vare skikkede; Om Professorum Læsning og deres Professioner: Aar 1625. den 23. Februarii om Moderation og Lindring udi de Bekostninger, som giordes ved Promotionerne ved Academiet:
(*) Om den Kirke, som paa Academiets Kirkes Bekostning
Adskillige Forordninger.

_____
(*) Udi den Forordning om Moderation i Bekostningerne findes blant andet disse Ord: Derforuden skal gives Doctori af Professorerne saaoog enhver af de 4 Borgemestere her af Byen, som til Academiske Promotioner kand være tilstede, og inviterede, et par Handsker saa godt som en Rdlr. in Specie. Siden enhver af Pastorerne, de andre Professorer og Raadmændene, som hos Promotionen ere tilstede, maa gives et par Handsker saa godt som en halv Rdlr. in Specie Saa fremt og nogle andre lærde Mænd og Borgerskab kunde være indbudne, da maa dem iligemaade foræres et par Handsker saa godt som en halv Rdlr. Dog saa,

at af de graduerede Personer udi alt ikke udgives meer end 30 eller 34 halve Rdlrs. Handsker, eller og 40 Par i det allerhøyeste. Og skal dermed være afskaffet alle slags Giesiebude, være sig enten smaa eller store, som ellers hid til Dags for den Sags Skyld, enten privatim eller publicè have været brugelige og giordte enten af Baccalaureis, Magistris eller Doctoribus &c.

172
var bygt uden for Nørre-Port, og det Jus Patronatus, som Academiet til samme Kirke var forundt; og i samme Aar den 8. Decembr. Om Academiets Boglade: Aar 1629. den 7. Januarii om Bibelen paa ny igien at oplegge, og den 7. Novembr. udi samme Aar, at de som studerede Theologien skulde have deres Attestatz førend dem maatte tillades at prædike: Aar 1630. den 6. Decembr., at de som komme fra Skolerne til Academiet og befandtes udygtige, skulle rejiceres. Aar 1632. den 21. Novemb. og 1646. den 27. Novembr. Om en, som skulde nyde Stipendium for at excolere Mathematiqven. Aar 1635. den 9. Januarii at Studentere, endskiønt de havde erholdet deres Attestatz, saa skulde de dog ikke til Kirketieneste befordres, førend de havde ladet deres Gaver høre af Prædikestolen: Aar 1636. den 18. Octobr. at Magistri skulde og have deres Attestatz. Aar 1638. den 15. Maji om Studentere, som søgte, at emploieres til Geistlige Embeder; Aar 1642. den 17. Maji, at ingen Student maatte crediteres og laanes meere end en viss determineret Summa.
Professorernes Tal forøges.
Regentzens Stiftelse.
Runde Kirke og Astronomiske Taarn.
Tilmed beskikkede han, at der skulde være 4. Professores meere end tilforn, og tillagde enhver af dem deres Løn, nemlig en Metaphysices Professor blev indsatt Aar 1619. den 3. April; Aar 1630. den 10. Sept. blev en Theologus og en Professor Lingvæ Latinæ anordnede. Aar 1636. den 23. Decembr. blev beskikket en Professor Poëseos. Aar 1619. formerede han Communitetet endnu til 20. Personers Underholdning foruden de forrige, og Aar 1630. den 6. Decembr. lod han endnu indrette 2de Borde til de andre. Herforuden lod han for Alumnis bygge baade en skiøn Spiise-Stue, saa og skiønne kostbare Logementer og Værelser, som man kalder Regentzen. Aar 1635. den 21 Aug. beskikkede han en Præst for Regentz Kirken alleene, og den 25. Octobr. udi samme Aar, da samme Kirke med stor Solennitet blev indviet, var han der selv tilstede, og da Tienesten var forrettet, lod han alle Professorerne spiise med sig paa Rosenborg Slott. Og efterdi Kirken paa Regentzen var baade for liden for Meenigheden, og ikkun af ringe Anseelse, da lod han af ny bygge en anden Kirke med det runde Astronomiske Taarn, og lod tillige over Kirken bygge den store Sall for Academiets Bibliotheqve. Og i Høyeste Ret Anno 1623. den 3. Junii bifaldt han Academiet udi en Sag angaaende Naadsens Aarene: Og ligeledes Anno 1630. den 20 Julii udi den Proces og Trætte om Academiets Privilegier tilkiendte han Academiet Retten.

173
Hans Successor Fridericus III. confirmerede og stadfæstede Academiets Fundatz og Privilegia ved Allernaadigste udgivne Forordninger, baade da han nyligen var kommen til Regieringen Anno 1648. og siden Ao. 1658 den 14 Julii, og tredie gang Aar 1663 den 18 Februarii.
Under Kong Friderich den 3.
Han lod fuldkomme den kostelige Bygning, nemlig Trinitatis Kirke, (som hans Fader tilforn havde ladet begynde og beskikket for Studentere, til at exercere sig der udi Prædikestolen,) og Ao. 1656 paa Hellig Trefoldigheds Søndag lod han samme Kirke med stor Pomp og Solennitet indvie, og var der selv tilstede tillige med hans Søn Prinds Christian og Fyrsten af Sønderborg Ernestus Gunter og Rigets Raad, og efterat Tienesten var ude, lod han Professorerne spiise ved hans Bord paa Slottet, hvortil de vare Dagen tilforn inviterede. Anno 1658 den 6 Julii gav han

Professorerne Jus Patronatus til samme Kirke, og lagde Indkomster til Kirken Anno 1661 den 18 Novembr.
Academiets Kirkes Indvielse
Den store Sahl oven over Trinitatis Kirke lod han solenniter til Bibliotheket indvie Ao. 1657 d. 7 Julii, hvor Kron-Prindsen Christian var overværende. Og Ao. 1659 den 24 Martii ordinerede han et Stipendium paa 120 Rdlr. for Bibliothecario, og fordi Academiet ved de vanskelige Krigs-Tider, som vare indfaldne, havde mistet endeel af sine Indkomster, behagede det Hans Majest. Allernaadigst igien at erstatte Academiet samme Forliis; Thi han lagde til Professorernes Løn Ao. 1651 den 3 Julii trende Vicariater udi Roskilds Capitul, og derforuden tillagde han dem Aarlige Pensioner af Kirkerne i Jylland, befalende Stift-Skriverne Ao. 1663 d. 27 April denne Hans Kongel. Villie at efterkomme: Den 14 Julii Anno 1658 ordinerede han Academiet at tillægges tvende Præbender, som først bleve vacante i Jyllands Dom-Capitler. Og da et Canonicat ved D. Jacob Madsens Død blev vacant Ao. 1660, da fik Academiet det samme efter Hans Majests. Allernaadigste Anordning.
Academiets Bibliothec.
Tillæg til Professorernes Løn.
Foruden disse Hans Majests. Allernaadigste Belgierninger og andre høyviise Constitutiones, som han til Academiets Flor og Velstand beskikkede, udviiste han stor Yndest imod lærde Folk, i det han Aar 1653 d. 20 Decembr. da der bleve 6 Theologiæ Doctores creerede, var Personlig tilstede, og ellers indfandt sig tidt og ofte paa Auditorio, naar Professorerne disputerede, declamerede, eller og naar der paa Theatro Anatomico skeede nogen Insection.

174
Den samme Iver, som Høystbemeldte tree Konger have ladet see ved Academiets Opkomst, den samme have de efterfølgende trende Høylovlige Successores ladet see ved dets Conservation og Vedligeholdelse, saa man veed ikke enten man i den Henseende meere skal priise de Førstes Gaver, end de sidstes Nidkierhed i at conservere de samme.
Dette Academie haver givet mange berømmelige Mænd udi alle Videnskaber. Udi Theologien vare i Reformationens Seculo anseelige af Papister Christianus Petræus og Paulus Eliæ, af Lutherske Johannes Thausen, Petrus og Nicolaus Palladii og Johannes Maccabæus, som befordrede Reformationen, Nicolaus Hemmingius, som var kaldet den almindelige Lærer og Nordens Melanchthon.
Berømmelige lærde Mænd i dette Rige.
Udi forrige Seculo vare meest berømmelige Holger Rosenkrantz, om hvis Lærdom og Levnet er talt paa et andet Sted, Johan Paul Resenius og Joh. Svaningius, Caspar Brochmannus, som skrev det første Evangeliske Systema paa Latin, og kaldes sit Fædernelands Augustinus, Conrad. Aslacus, Johannes Cluverus, een stor saavel Historicus som Theologus, Christ. Matthiæ, Thomas Bangius, Petræi, Wandalini, Bircherodii, Noldii og andre, hvilke store Mænd have giort Kirken anseelig Tieneste ved at oversætte den Hellige Bibel paa Dansk, giøre herlige Forklaringer derover, skrive theologiske Systemata, og forfægte Religionen imod Fremmede, hvilket de lidet have eftergivet enten udi Lærdom, Arbeydsomhed og Veltalenhed. Udi Island have siden Reformationen været adskillige lærde Mænd, besynderlig Gudbrand Thorlakson, som oversatte Bibelen paa Islandsk.
Udi Theologie.
Hvad Jurisprudentia er angaaende, da er vist, at der her udi Landet har ey været saa stor Mængde Jurister, som paa de fleeste andre Steder: Aarsagen dertil er den Danske Rets saa vel Korthed som Klarhed, og at den vidtløftige Romerske Ret, hvormed fast alle andre Nationer ere plagede, intet Sted haver udi Dannemark. Hvad de brave Mænd ellers er angaaende, som

have tient Fædernelandet med deres Fliid og Arbeyde udi Lands Lov og Rett, om dennem er talet vidtløftigen udi det Capitel om den Danske Rets Oprindelse og Fremvert.

175
Medicinen begyndte noget silde at florere udi Dannemark, nemlig udi det 16de Seculo; thi tilforn er ingen bleven funden, som har skrevet noget derudi, førend Biskop Knud til Aarhuus, som er Autor til det Latinske Vers om Pesten; Men siden er samme Videnskab bleven dyrket med saadan Fremgang, at de Danske have derudi ikke alleeneste ligned, men fast overgaaet alle andre Europæiske Nationer. Udi det 16de Seculo fandtes der adskillige Professores til Kiøbenhavn, som ved deres Skrifter have ladet see stor Erfarenhed udi Medicinen. Det 17de Seculum haver været endnu meere frugtbart, og givet mange store og ypperlige Mænd, iblandt hvilke de Fornemste have været Henricus Arnisæus, Jac. Fabricius, Simon Pauli og Georg Francus de Frankenau Kongelig Liv-Medici, Thomas Finche, Casp. Bartholin den Ældre, Olaus Worm og Georg. Fuiren, Erasm. Bartholin, Wilhelm Worm, Holger Jacobæus, item de tvende store Mænd Nic. Stenonius og Olaus Borrichius, og endelig den over heele Europa bekiendte Thomas Bartholin.
Udi Medicinen.
Udi Anatomien have foruden Olaus Wormius og Simon Pauli, den første, som ret tracterede Anatomien paa Academiet udi Kiøbenhavn, været i stor Anseelse de tree Bartholiner, Caspar Senior, Thomas, hvilken udi sin Tiid efter Fremmedes Tilstaaelse ingen havde sin Lige, item Casper den Yngere, der allerede udi sin Ungdom derudi havde ladet see store Prøver, saa at der er ingen Tvivl, at han havde jo opnaaet den store Thomæ Fuldkommenhed, hvis han ikke havde havt saa mange andre vigtige Kongelige Forretninger, hvilke have foraarsaget, at han har maatt sætte sine Fædrene Studia noget til Side. Til Slutning maa ikke forglemmes Nic. Stenonius, Thomæ Bartholini Discipel, som i sin Tiid var en Forundring for den heele lærde Verden, og den eeneste, som kunde lignes med den store Thomas Bartholin.
Udi Anatomien.
Udi Botanicis have her udi Landet været anseelige Georg Fuiren, Ole Worm og Otto Sperling den Ældre, Simon Pauli, hvis Flora Danica er udi alles Hænder, item Peder Kylling, hvilke ypperlige Mænd have forbedret samme Videnskab med adskillige nye Planter, besynderlig Danske. Udi Chymien have, saasom Fremmede tilstaae, excelleret de tvende ypperlige Mænd Petrus Severinus
Udi Botanicis og Chymicis.

176
og Olaus Borrichius, hvad som er inventeret og opfundet her udi Landet saavel in Anatomicis, som in Chymicis, Botanicis, Pharmaceuticis og Chirurgicis, og andet deslige, ja og Physicis og Mathematicis, haver oftbemeldte Thomas Bartholin antegnet udi hans Medicina Danorum Domestica, item i hans fem Bøger de Actis Medicis ac Philosophicis Hafniensibus, hvoraf kand sees den bekiendte Engelske Skribents enten store Ondskab eller Ukyndighed udi Danske Sager, naar han siger: De Danske ere ikke alleeneste ubequemme til at opfinde noget, men endogsaa til at imitere fremmede Inventioner, eller at føre sig dem til Nytte, saa der haver ingen været siden Tycho Brahe, der noget haver opfundet.
Udi Mathesi
Hvad Mathesis er angaaende, da vidner den bekiendte berømmelige Bartholin Dissert. 2. de Medicina Danorum Domestica saaledes om de Danske: Danorum ingenia, quocunqve se conferunt, plerumqve ad Mathesin & Poësin naturali qvadam propensione ferri & in iis ita eminere, ut nulli cedant. Hvorudi denne store Mand ikke haver faret vild, thi det er heele Verden bekiendt, hvad udi Astronomien haver forrettet Tycho Brahe, hvis Navn er bekiendt

baade af læge og lærde Folk over heele Europa; item hans Discipel Christ. Longomontanus, det er ogsaa vitterligt, hvad bemeldte Longomontanus, Thomas Finche, Christophorus Dibvadius, Marcus Meibomius, Wilhelm. Langius, Eras. Bartholinus have præsteret udi Geometrien, den samme Bartholin udi Algebra, Longomontanus, Frommius og Laurenbergius udi Arithmetica, Dibvadius udi Statica, og Marcus Meibomius udi Musica Antiqva. Til de Mathematiske Inventioner, som Thomas Bartholin opregner, maa billigen legges Sal. Etats-Raad Rømers tvende Machiner, hvorved han forestiller Planeternes Løb, item Solens og Maanens Formørkelse, bemeldte Machiner ere saa kunstige indrettede, at de ikke alleeneste have været anseet med Forundring udi Frankrige, hvor de bleve forarbeydede af samme berømmelige Mand, da han var et Lem af Academiet sammesteds, men bleve ogsaa af Jesuiterne førdte til Indien, som en Prøve paa Europæiske Folkes Dygtighed.

177

Udi Philologie.

Hvad sig anbelanger de saa kaldte Elegantiora eller ziirlige Studia, da haver Dannemark ogsaa derpaa været temmelig frugtbar, og givet adskillige brave Mænd derudi, saasom Niels Krag, Johannes Pontanus, Meursius, Langius, Stephanius, Laurenberg, Oftenfeld, Marcus Meibomius, Wittus Bering, Ole Bork, Otto Sperling, samt de fleeste af de lærde og berømmelige Bartholiners, Wormers og Windingers Familier. Hvad det Latinske Sprog in Specie angaaer, da haver det her i Landet været synderligen excoleret. Det er bekiendt med hvilken Ziirlighed Saxo Grammaticus skrev den Danske Historie paa Latin, og det paa en Tiid, som Barbarie regierede udi alle andre Lande. Efter at boglige Konster begyndte igien at florere, og det Latinske Sprog at nyde sin rette gamle og reene Skikkelse, have adskillige her i Landet efterfuldt Erasmi og andres Exempel, som brøde Isen derudi, og med saadan Fliid excoleret samme Sprog, at den lærde Verden er udi den Henseende disse Riger ligesaa meget pligtige som andre. Hvad Poësien er angaaende, da have de Nordiske Nationer besynderligen været beqvemme dertil og givet Prøver først paa deres Moders Sprog, siden paa Latin, og maa alle forundre sig over de mange ziirlige Vers, som ere indførde udi Saxonis Danske Historie. Udi de sidste Tider haver Dannemark været saa frugtbar paa gode Poeter, som noget andet Land; Paa dennem haver den berømmelige Ole Borch, som selv var en af de største Latinske Poeter, givet en Catalogum, hvoraf kand sees, hvor liden Føye den oftbemeldte Engelske Skribent haver havt at sige, at der blev neppe en Viise giordt udi de tre Aar, han var udi Kiøbenhavn. Hvad andre lærde Sprog er angaaende, da ere de ikke heller udi disse Riger bleven forsømte. Udi det Græske have excelleret Meursius, Laurenbergius, Meibomius, K. Vinding P. Vinding &c. Udi det Hebraiske samt Chaldæiske og Rabbinske Joh. Saserides, Conr. Aslacus, Witzlebius, Noldius og andre. Theodorus Petræus, en Flensborger var den første, som bragte fra Orienten til Europa en fuldkommen og accurat Kundskab om det Ethiopiske, Armeniske og Ægyptiske Sprog.

Besynderlig kand man berømme lærde Folk udi disse Riger for deres store Fliid og Arbeyde, de have anvendt paa det gamle Nordiske Sprog, som endnu mestendeels er conserveret udi Island; item at bringe for Lyset det gamle Runiske Sprog. Derudi fortiene at berømmes

178

af Danske Folk den store Ole Worm, Holger Rosenkrantz, Steph. Joh. Stephanius, Pet. Resenius og Otto Sperling den Yngre. Af Islændere Arngrim: Biorno og Runolphus Jonæ Magnus og Stephanius Olavii, Gudmundus Andreæ, Jonas Rugmannus, Gudm. Olai, ikke at tale om den berømmelige Islænder Tormodus Torfæus, som nyelig er død.

Hvad Fæderne Poesie er angaaende, da er tilforn omtalt, med hvilken Fliid den er bleven excoleret af de gamle Skialdrer. Disse sidste Tider have ey været mindre frugtbare paa Poeter,

som have skrevet Danske Vers med saadan Ziirlighed, at den berømmelige Ole Borch Dissert. de Poëtis haver dømt, at det Danske Sprog udi Godhed og Angenemhed intet andet Europæisk Sprog noget eftergav. For den Danske Poesie fortiene at berømmes Andreas Christiani Arreboensis, som først banede Veyen for de andre, Sev. Torchillius, Andr. Bording, Thomas Kingo, Joh. Sestæd, Matth. Worm, Pet. Syv. Henr. Gerner foruden adskillige af Fruentimmeret, som Sophia Brahe den store Tychonis Søster og Dorothea Mag. Ambrosii, som høyligen berømmes af oftbemeldte Olao Borrichio.

Udi den Danske Historie ere trende Hypotheses.

Hvad sig anbelanger de Danske Historici, da ere de samme deelte udi trende Classer, saasom der er trende Hypotheses udi den Danske Historie. Udi den første Classe regnes alle de, som holde Dan for den første Konge udi Dannemark, og ikke stiige høyere op udi Tiden; De fornemste Skribentere, som hidhøre til denne Hypothesin, som man ellers kand kalde Hypothesin Vulgarem, ere først Saxo Grammaticus, der haver beskrevet den Danske Historie fra Dan, som han regner for den første Konge, indtil Kong Knud den 6te; Med hvad Ziirlighed samme Historie er skreven, vidne saa vel fremmede som indenlandske Skribentere. Den store Erasmus Roterodamus gav udi sin Tiid saadant Vidnesbyrd derom: Saxo tanta elegantia historiam gentis suæ conscripsit, ut mirum, unde Dano ea tempestate tanta vis eloqvendi. Besynderlig ere at berømme de sidste Bøger af Saxone, som indeholde de Tiders Historie, paa hvilke han selv haver levet, og kand ansees som Dictata af den store Danske Erkebisp, Absalon, igiennem hvis Hoved alle Rigets Sager ginge paa de Tider, men hvad de andre første Bøger er angaaende, blive de ikke

Hypothesis Vulgaris.

Skribentere, som henhøre dertil.

179

ikke saa høyt recommenderede formedelst de mange Fabler, hvoraf de samme ere fulde, hvilke dog uden Tvivl Saxo ikke haver selv troet; Men dog ikke vilde lade forkomme endeel, saasom der kunde findes noget got udi dem, endeel ogsaa for at give tilkiende Nationens Egenskab og Skrive-Maade paa de Tider, og er derfore denne berømmelige Autor derudi ikke meere lastværdig end de gamle Romerske og Græske Skribentere, hvis Historier ere udi Begyndelsen fast ligesaa fabelagtige, som den gamle Danske Historie.

2. Albertus Krantzius, som foruden sin Metropolin eller 12 Bøger de Historia Ecclesiastica Saxoniæ item hans Saxoniam og Wandaliam, haver med stor Berømmelse skrevet Dannemarks, Norges og Sverrigs Krøniker, den Danske Krønike udi 9. Bøger, den Svenske udi 6. og den Norske udi lige saa mange, og ere de oversatte paa adskillige Sprog.
3. Arild Hvitfeld, Dannemarkes Riges Cantzler, som har skrevet den store bekiendte Danske Krønike fra Rigets Begyndelse efter Hypothesin Vulgarem indtil Kong Friderik den Anden, om hvilken sidste Konge han ogsaa efterlod et Manuscript, som siden blev formeret og publiceret af Præsident Resen. Dette Værk kand holdes for et af de største og ypperligste, der er skrevet udi Historierne, saasom derudi allevegne ere indførte authentiqve Archiv-Documenter, og Historien udi sig selv er skreven med stor Oprigtighed og Upartiskhed. Alt hvad lærde Folk have at sige mod det samme er, at Stilen og Ordenen kunde have været bedre, og at ved Copiisternes Efterladenhed adskillige Vildelser sig have indsneget.
4. Pontanus, som haver skrevet den Danske Historie udi 10. Bøger til den Oldenborgske Stamme, hvilken Historie han haver samlet sammen saavel af indenlandske som udenlandske Skribentere, men besynderlig af Arild Hvitfeld, hvorfore han af Svaningio bliver kalden den latinske Hvitfeld. Hvormeget ellers bemeldte Svaningius skattede Pontani Historie, kand sees af efterfølgende Vers udi hans Portale til den Danske Chronologie.

Pontanus Danos Trojanos scripsit Homerus.
Magnus hic est Græcis, Major at ille Gothis.

180

5. Johannes Meursius, som haver skrevet om de Danske Konger først fem Bøger fra Kong Dan indtil Kong Knud den 6te. hvor Saxo ender, siden en Continuation derpaa eller fem andre Bøger fra Kong Knud den 6te til Kong Christian den første, og endelig tre andre Bøger om de trende første Konger af den Oldenborgske Stamme.
6. Vitus Bering, som har skrevet den saa kaldte Florum Danicum fra Dan, indtil Kong Christian I.

Disse ere de fornemste Skribentere, som have fuldt Hypothesin Vulgarem, og tilligemed Saxone Grammatico holdet Dan for den første Regent udi Dannemark, og nøye have observeret samme Orden udi Kongernes Tal, som denne gamle berømmelige Historicus. Foruden ovenbemeldte Historie-Skrivere findes en stor Mængde andre af mindre Vigtighed, der træde udi samme Saxonis Fodspor; det vilde blive for vidtløftigt dem alle at opregne, hvo som haver Lyst at erkyndiges derom, kand finde en Liste derpaa udi oftomtalte Mollers Skrifter, samt udi Sibberns Bibliotheca Septentrionali.
Den anden Hypothesis udi den Danske Historie kand kaldes Hypothesis Gothlandica eller den Gudlandske Hypothesis. De som efterfølge den samme, vige aldeeles ikke fra Saxonis Orden efter Kong Dan, men de stiige langt høyere op udi Tiden, og efter de Svenske Skribenteres Exempel udregne de første Danske Regentere hart ad fra Noæ Ark, nemlig fra Gomero, hvilken de holde for, kort efter Nimrods Tider kom hid til Norden, og stiftede der de trende store Riger, det Danske, det Gothiske og det Cimbriske.
Hypothesis Gothlandica.
Den første Autor til bemeldte Meening er Nic. Petræus, som udi tvende Bøger haver opregnet de Cimbrers og Gothers Herkomst, Udtog, Krige og Colonier, hvilket Skrift blev fuldfærdiget omtrent udi det Aar 1570. men kom allerførst for Lyset ved offentlig Tryk 1695. Udi Dedicationen roser samme Skribent Saxonem, fordi han saavel og ziirligen har skrevet den Danske Historie, og undskylder ham, at han ikke haver havt Leylighed at efterforske de Ting, som ere skeede for Kong Dan, eftersom den Øe Gudland da var ingens Herredom undergiven, og Indbyggerne paa samme Øe forvarede deres Antiqviteter om de Cimbrer, Longobarder og Normanner med saadan Fliid, at Saxo ikke haver kunnet bekomme dem at see. Han selv nemlig Petræus haver neppe efter 9. Aars Bøn og Møye kunnet erholde af Indbyg-
Skribentere, som henhøre dertil.

181

gerne paa samme Øe, at see de Gothiske Monumenter, som endnu vare til overs. Endelig siger han sig ved en Skrivers Hielp, at have fundet en Hob gamle Bøger gandske bedekte af Støv og Skarn paa det Slot Visborg, paa hvilke Bøger tillige med andre Documenter, han haver grundet sine Relationer om de Gother og Cimbrer. Dette Petræi Skrift er bleven først oversat paa Dansk af Niels Mikkelsen, Pastor til Holmens Kirke, med denne Titul: Dannemarks første Begyndelse og Herkomst, men den Version er endnu ikke kommen til Trykken. Ao. 1706 udgav dog en bekiendt Autor bemeldte Skrift paa Dansk, under saadan Titul: De Gothers ældgamle Herkomst og Handel. Paa Tydsk kom samme Skrift for Lyset, under saadan Titul: Die von Japhet herstammende Cimbern, oder Gründlicher und vollkommener Bericht von den alten Cimbrischen und Gothischen Völckern ihrem Ursprunge, Herkommen, gethanen Zügen, geführten Kriegen, und gebräuchlichen Lebens-Arten, auch was sonsten merckwürdig vorgefallen, alles mit beglaubter Feder in 2 Büchern dargestellet von Mag. Nicolao Petrejo,

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

vormahls in Lateinischer Sprache von dem Autore beschrieben, nunmehro aber auf vielfältiges Ansuchen ins Teutsche übersetzet.
Efter Petrejum fulgte Claudius Lyschander Kongel. Historiographus, som udi det Aar 1622 lod komme for Lyset et Skrift kaldet: En kort Summa over den Danske Historie, fra Nordens Begyndelse til varendes og nu regierendes Stormægtigste Fyrstes Christian den Fierdes Tiid og Regimente, forfattet udi de Danske Kongers Slægte-Bog, saa meget man af gamle og sandfærdige Danske, Cimberske, Gothiske, Italiænske, Hispanske, Frandsøske &c. Historier, Antiqviteter og Documenter, haver at forfare af Claudio Christophoro Lyschandro. Udi dette Værk haver han efterfulgt Petreji Fodspor; Det er deelt udi tre Parter: Den første Part handler om Fæderne for Syndfloden, og Japhets Søn Gomer, og hans Sønne-Søn Ascane, som var de Cimbres Fader, og hans

182
Efterkommere indtil dette Riges Begyndelse, om de gamle Gud- lenders Udspring, om de Gother og deres Bedrifter. Den anden Part indeholder en kort Krønike fra Kong Dan indtil Christoffer af Bajern item de Venders, Longobarders, Normanners Historier og Bedrifter. Den tredie Part handler om den Oldenborgske Stamme. Efter Lyschandrum haver en Præst ved Navn Nielas Strelov fuldt samme Hypothesin udi et Skrift publiceret 1633 til Kiøbenhavn, kaldet: Den Guthilanske Krønike, hvorudi beskrives, hvorle- des Gudland er opsøgt og opfundet, med Indbyggerne be- sat, store og mægtige Forandringer har udstaaet, blevet af sine mægtige Helter og Indfødes Gierninger og Bedrifter over all Verden aabenbaret og navnkundig: et stridbart og stimodigt Folk, contracteret med Kongerne af Sverrig de- res Naboe, omvendt til den Christelige Troe af St. Olao Konge i Norge, ligget til Lindkiøpings Stift, af Kong Waldemar den Fierde i Dannemark overvundet, deres Friheder frataget, Stabelen forstørret, med hvis meere sig haver tildraget, under hvis Tiid og Aarstall, saa meget som haver været at sanke og udsøge af Hans Nielsen Stre- lov, Guthilender, Sogne-Præst til Balde Husgren Sogner paa Guthiland. Hafn. 1633. Udi hans Dedication til Kong Christian IV. vidner han sig for 18 Aar siden at have havt det Forsæt at skrive den Gudlandske Historie, han beklager høyligen at de Gudlandske Documenter, som af de gamle Gother findes skrevne paa Dæler, Bark og Steene med Runne-Bogstaver, ere Landet saa skammeligen berøvede; Thi, siger han, Magnus Sture, fordum Guver- neur paa Øen, samlede sammen alle Documenter og Krøniker, som han kunde overkomme, og af Misundelse lod dem forbrænde. Det samme øvede ogsaa den Pavelige Legat Arcemboldus, da han med sine Aflads-Breve kom til Gulland. Siden berømmer han ovenbemeldte Petreji, saavelsom Nicolai Schabous Borgemesterens udi Wis- by, samt David Bilefelds den Gudlandske Superintendents Fliid og Arbeyde udi at sammensamle saadanne Monumenta, som tiene til at oplyse Fædernelandets Historier. Den sidste af dennem vidner han at have

183
tilskikket David Chytræus det, som han haver fundet, hvilket samme Autor haver indført udi sin Krønike.
Hvad andre Danske Historie-Skriveres Domme og Meeninger ere om ovenbemeldte Gudlandske Skribentere og deres Hypothesi, vil jeg her intet melde, saasom det henhører ikke til dette mit Forsæt, hvad Tanker i Synderlighed Thormodus Torfæus haver derom, kand sees af hans Serie Dynast. & Reg. Dan. hvor han examinerer nøye og igiendriver bemeldte Hypothesin. Fundamentet til denne Hypothesis er et Gudlandsk Monument, som findes hos Lyschandrum udi hans Slægte-Bog pag. 23. med Runne Bogstaver saaledes:
Japhet, Noæ tredie Søn fødde en Søn, som hed Gomer; Han gik ind i et Land i lille Asien, og kaldte det Folk, som efterfuldte ham, Tygranes, hvilket Land siden blev kaldet Phrygia. Dette

skeede 1830 Aar fra Verdens Skabelse i Sarugs Tiid. Paa samme Tiid foer ogsaa Tygar Gomers Søn over Havet til Europa, og boede nogen Tiid i de Scythers Lande ved den store Søe Mæotis, som er Havets Moder. Aar 1850 fra Skabelsen, foer den yngre Gomer af de Scythers Land til Norden, og satt sig ned i det land kaldet Vittlandom eller Jutland mod Nordsøen.

Hypothesis Islandica

Den sidste Hypothesis er den Islandske, hvilken hverken holder Kong Dan for den første Konge, ey heller giør det Rige saa gammelt som Saxo, meget mindre extenderer Historien til Gomer, som levede kort Tiid efter Syndfloden, men begynder fra Odins Ankomst fra Asien igiennem Scythien til disse Lande, som skeede noget for Christi Fødsel, og giør Skiold til den første Konge udi Dannemark. Denne Meening er grundet paa gamle Islandske Skrifter og Monumenter, og er nu omstunder den Hypothesis holden for den riimeligste, saavel af egne Landsmænd, som af Fremmede, med hvis Skrifter den best kommer overeens. Hvorledes de Danske Kongers Orden efter den samme er indrettet, kand sees af Torfæi Serie Dynast. & Reg. Dan. Hvor omhyggelige ellers de gamle Islændere have været at antegne Nordiske Kongers Bedrifter, item hvilke de fornemste.

184

Skribentere blant dem have været, derom er kortelig talt andensteds. Det er ellers bekiendt, hvor mange herlige Skrifter den store Islandske Antiqvarius udi vore Tider haver ladet komme for Lyset, blant andet den Nordiske Historie paa Latin udi 3 Folianter, som er et af de største Værk, der er kommet for Lyset udi dette Seculo.

Defect udi Kirke-Historien.

Item de tree sidste Kongers Krønike.

Heraf kand sees, hvormeget de fare vilde, der have talt saa ilde om de Nordiske Nationer, og afmalet dem, som Folk, der alleene have været hengivne til Martialske Sager, og ellers intet agtet Studeringer. Det meeste, som man med Føye kand bebreyde disse Folk, er at de have været lidet omhyggelige for Kirke-Historien; Thi, naar vi undtage det som er indført udi Arild Hvitfelds Historie og samme Autoris Bispe-Krønike, da er for Resten fast intet tilstrækkeligt af Landets Indbyggere antegnet derom. Iligemaade bebreydes os den Defect, som findes paa de sidste Høylovlige Kongers Historier; Thi, omendskiønt adskillige, som foregives, have samlet meget, som henhører til de Tiders Historie, saa er dog intet noget saadant kommet for Lyset, saa at disse faa Blader, som jeg udi dette Skrift derom haver indført, giøre det meeste og fast det eeneste som henhører til den sidste Danske Historie. (a)

Faa Bøger skrives paa

Dansk. Aarsagen dertil.

I det øvrige bliver os ogsaa med Billighed bebreydet at vi skrive saa lidet paa Dansk, men, naar man nøye examinerer Nationens Genie og Egenskab, kand man let see, at Skylden findes ikke hos lærde Folk; Thi det er at merke, besynderligen hos disse Nordiske Folk, at de have en overmaade stor Begierlighed efter at tale og forstaa fremmede Sprog, hvilket foraarsager, at de heller læse fremmede Bøger end Danske, for tilligemed Materien at forfremmes udi Sproget. Dette, som endeel kand kalde en Dyd, andre med større Føye en Svaghed hos disse Nationer, foraarsager, at de faa Danske Bøger, som blive skrevne, meget lidet debiteres, naar jeg undtager Romaner, hvilke tit blive oplagt og kiøbte af den gemeene Almue, der ikke forstaaer andet end deres Moders Sprog; Og er dette Aarsagen til, at vi have saa mange Editioner af Holger Danskes, Roslands og Doct. Fausti og Finke-Ridderens Historier, men ikkun faa af

---

(a) Dette er skrevet førend Autors Danske Historie og Biskop Pontoppidans Annales ere komne for Lyset.

185
af gode Bøger, udi hvilke den gemeene Almue finder ingen Smag, og andre Folk ikke skiøtte, efterdi de ere skrevne paa Dansk, og de kand læse det samme paa fremmede Sprog, og dermed slaae to Fluer med en Smekke, profitere baade udi Materien og Sproget, hvortil disse Nordiske Folk have saadan overmaade Begierlighed, at de fleeste unge Mennesker, saa vel af Borger-, som Adel-Stand, tidt sætte deres Midler paa Udenlands Reyser, alleene for at naae desstørre Fuldkommenhed udi fremmede Sprog, og for at glemme deres eget. Endeel kunde vel svare herpaa, at Aarsagen til saadan Foragt er at Sproget udi sig selv er fattigt og ufuldkommen, og ingen Angenemhed haver, men, hvor meget de derudi fare vilde, beviise adskillige herlige Poetiske Skrifter paa Dansk, af hvilke de fleeste endnu ere ikke komne for Lyset (*). Det meeste, som er at dadle paa det Danske Sprog, er den store Stridighed udi Orthographien, og at den eene skriver ikke som den anden, hvilken Stridighed vil vare indtil den ved gode og autoriserede Lexica og Grammaticas bliver ophæved; Jeg siger autoriserede; Thi, endskiønt particuliere Personer paatage sig saadant Arbeyd, saa blev derfor ikke desmindre enhver ved at orthographere efter sit eget Hoved; thi enhver holder sine Principia for de beste. Det var derfor nødigt, at en Grammaire blev giort af et heelt Societet, som skulde bestaae af de Lemmer, der vare meest kyndige udi Sproget. Thi at ingen retter sig efter de Regler, som een eller anden har ladet komme for Lyset, lærer os Erfarenhed. Peder Syv er een af dem, der meest har ladet sig saadant være angelegent, thi af ham have vi først Betænkninger over det Jydske Sprog, trykt 1663. in 8vo. og Danske Ords Etymologie eller Oprindelse 1682. og derforuden en Dansk Grammatica af 1668. indeholdende Orthographiske, Etymologiske og Syntactiske Anmerkninger. Biskop Gerner lod ogsaa en Dansk Orthographie komme for Lyset in 8vo. 1678. Og findes der ogsaa et Manuscript udi Resenii Bibliothec om Orthographie. Men alt dette er utilstrækkeligt, og skiønt det var tilstrækkeligt, saa blev derved Sygen ikke læget. Hvad Danske Lexica er angaaende, da have vi endnu aldeeles intet trykt, som

(*) Udi de sidste 20 Aar er her udi skeed stor Forandring, i Henseende til en stor Mængde af Danske Skrifter, som ere publicerede.

186
kand føre Navn af Lexicon. Udi Resenii Bibliothec findes et Dansk Lexicon Etymologicum sammenskrevet af den berømmelige Siellandske Biskop Paul Resen, in Folio, nogle Aar for hans Død; item et Dansk Latinsk Lexicon in 4to. Ellers have udi disse sidste Tider tvende fornemme Herrer taget sig paa, at give os fuldstændige Danske Lexica. Den første var Sal. Geheime-Raad Moth, som derpaa har anvendt stor Fliid udi mange Aar. Den anden Herr Etatz-Raad Rostgaard, som til et deslige Arbeyde har opofret ikke mindre Tiid. Og saasom begges Accuratesse og Erfarenhed i det Danske Sprog af adskillige andre Prøver er saa meget bekiendt, saa er Publici Længsel des større, at see dem snart komme for Lyset. Ellers skal derforuden Mag. Joh. Ol. Neapolitanus en Præst udi Jylland have havt et Dansk Lexicon under Hænder; hvorom Monsieur Albert Thura udi hans Historia Literaria Danorum vidner at have faaet Kundskab og Skrivelse fra Autore selv.
Af dette alt sammen kand sees, at denne Mangel paa Danske Lexica rejser sig ikke af Orkesløshed hos Indbyggerne; Thi naar en har havt Umag ved at sammenskrive en Bog, og bragt den udi den Stand og Orden, hvorudi han ønsker, at see den trykt, saa er ingen Tvivl paa, at han jo med Fornøjelse søger at overvinde den lille og ringe Møye, som staaer tilbage, for at see Frugten af sit Arbeyde; thi det er ligesaa unaturligt, som om en tog sig selv Umage at hugge sit Brænde, men naar det var hugget, ikke gad bukke sig, for at lægge det i Kakkelovnen. Det maa derfor rejse sig af anden Hinder, enten ved Trykkeriets Bekostninger, eller mig ubekiendte andre Vanskeligheder.

Efter at jeg nu kortelig har rørdt noget om Academiet, samt Lærdommens første Oprindelse og Fremvert udi disse Riger, rester at tale noget om Academiets nærværende Tilstand. Det kand ikke nægtes, at jo visse Videnskaber udi disse Tider, besynderlig udi dette Seculo, have taget mærkelig af hos os, og at læge Folk udi en vis Maade have Aarsag at raabe, hvor findes nu Tychones, Longomontani og Romeri udi Astronomien, Bartholini og Stenonii udi Medicinen, Dem besvares, som Brochmanni, Vandalini, Borrichii, Resenii, Wormii, Hemmingii &c. udi andre Videnskaber, men man kand svare dertil, at omendskiønt de, der føre saadant Klagemaal, ikke aldeeles have Urett

187
der udi, saa vidt Lærdom angaaer in genere, saa dog ere deres Raisonemens ikke saa vel grundede, naar saadanne Klagemaal sigter alleene til dette Academie in specie. Lærdom haver tillige med andet ikke anderledes end en Febricitant sine gode og onde Dage, sine Incrementa og Decrementa, og ligesom Havet sin Flod og Ebbe. Vi have tilforn for tusinde og fleere Aar siden seet Konster og Lærdom paa den høyeste Spidse, vi have seet den tykkeste Vankundighed og Mørkhed regiere over heele Verden; Vi have ogsaa seet Lærdom og Politesse skinne igien ligesom tilforn, ja endogsaa klarere; Vi see ogsaa dens Soel nu igien merkelig at formørkes. Udi gamle Tider var Aarsag til deres Decadance, Barbariske Folks Indfald udi de polerte Lande; item mange Christnes utidige Nidkierhed, hvilke ruinerede Bibliotheker og opbrændte Skrifter med saadan Iver, som de agtede at fortiene Himmerige dermed. Nu synes saadan Svaghed og Lærdoms Aftagelse at reyse sig af Lærdommen selv. Kort for Reformationen, da boglige Konster begyndte igien at florere, vare lærde Mænd udi saadan Anseelse, at de bleve hart ad dyrkede ligesom Guder, hvilket foraarsagede, at alle, endogsaa store og rige Folk, ja det som meere er, Førstelige Personer selv lagde stor Vind paa boglige Konster, og skreve Bøger udi alle slags Materier. De Studerendes Tal er derudover udi de tvende sidste Alder taget saa meget til, at, naar man undtager Bonder, saa er det vanskeligt at sige, om der have været fleere læge eller lærde Folk til udi Europa; Herudover kunde det ikke andet være, end at lærde Folk, som tilforn, saasom de vare faa, blev hart ad tilbedede, maatte siden tabe en stor Deel af deres forrige Priis, ligesom Guldet og Sølvet udi Europa, da der indkom saadan Mængde fra de Americanske Miiner. Og holde derfor først store og rige Folk det fast ikke Umagen værd, at studere sig blind, eller anvende deres Midler paa de Sager, som de ikke kunde giøre sig synderlig anseelige ved, hvis Exempler ringere Folk siden have efterfulgt, som Erfarenhed lærer; vilde nogen sige derimod, at disse mine Raisonnemens ere ilde grundede, og at der findes lærdere Mænd udi dette Seculo, end udi de forrige, og at ovenbemeldte Klagemaal strække sig alleene til dette Academie, spørge hvorfor studeringer ikke saa meget florere hos os, som tilforn. da vil jeg bede dem henvende deres Øyne først til Italien og Spanien, hvor Lærdom tilforn var udi sin største Glandz, men nu faa, eller ingen Skrifter komme for Lyset. Hvad sig anbelanger Tydskland,

188
da omendskiønt ikke kand nægtes, at der jo skrives lige saa mange, ja fleere Bøger end tilforn, saa maa man derimod tilstaae at de fleeste skrives propter panem lucrandum. Udi Frankrig og Engelland synes vel Lærdom endnu at florere og de 9 Musæ ligesom at have sit Sæde, men om der findes saa grundlærde Folk, som udi de tvende forrige Seculis, derom tvivle mange; Saa at derfore, om man her med Billighed kand raabe: Hvor er eders **Tychones**, **Bartholini**, &c. Kand man med samme Føye sige paa andre Steder: Hvor er eders **Erasmi**, **Scaligeri**, **Grotii** &c.
Men det fornemste, hvorfore dette Academie maa høre ilde, ikke alleene hos fremmede studerende Personer, som opholde sig her, men endogsaa hos andre verdslige Folk blandt vore egne, er, at intet Studium, undtagen Theologie, bliver med synderlig Iver lærdt;

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Hvorfore andre Studia ikke læres med saadan Iver som Theologien.
Om saadan Raisonnemens kand man ikke sige, at det er en Medifance, men alleene, at de der føre saadanne Klagemaal, ikke have en fuldkommen grundig Kundskab om Academiet. Paa alle andre Academier ere Studenterne deelte ad udi visse Classer. Nogle ere **Theologi**, andre **Jurister**, andre **Medici**, og andre **Mathematici**. Men paa dette Academie findes fast ingen uden **Theologi**, saa at de andres Tall strækker sig neppe til et douzaine, her af kommer det, at naar en Professor Juris, Medicinæ, eller Philosophiæ vil læse publice, holder han det for en Lykke, at han kand have tre eller fire Tilhørere, da derimod Theologorum deres Lectier og Collegier vrimle af Studentere. Endeel skulde vel holde saadanne Raisonnemens mistænkte; Men, hvis jeg haver Urett derudi, da flyder deraf dette store Paradox, som neppe nogen Philosophus skal kunde finde Reede udi, nemlig, at saa snart en Professor her paa Academiet iføres udi en lang Kiole, det er ascenderer til Facultatem Theologicam, faaer han strax større Iver at tiene Academiet, større Kierlighed for Studenterne, at underviise dem gratis, og større Begierlighed at fortiene Penge ved Collegia privata. Dette er da en Knude, som ikke let kand løses, uden mine Argumenter blive anseet som gyldige. Hvoraf saadan Misforstaaelse ellers kand reyse sig, om det kommer af Studenternes Gudfrygtighed, at de have en naturlig Begierlighed til det Theologiske Studium, eller de finde deres Regning bedre derved, dette vil jeg lade andre efterforske; Jeg taler ikkun om Tingen saasom den er, nemlig at mod

189
hundrede Theologi neppe findes een Medicus eller Jurist (*). Vel er det sandt, at Philosophien ogsaa med Frugt her bliver lærdt, men under det, som vore Studentere kalde Philosophie, befattes hverken Philosophia Moralis eller Naturalis, men alleene Logica og Metaphysica, som de kalde Introduction eller Veyviser til Theologien, for hvis Skyld mange legge stor Vind derpaa. Udi Theologien ere de derfore saa øvede, at de fleeste viide, at svare paa Latin, til de største Objectioner, som derudi forekomme, og derudi langt overgaae fremmede Studentere, af hvilke de derfore høyligen blive anseede, i Besynderlighed formedelst den Færdighed de have, at exprimere sig paa Latin, hvilket ikke findes hos den studerende Ungdom paa andre Academier, hvor ikke mange saadanne daglige Exercitia holdes, som paa dette Kongelige Convictorio, hvor Ungdommen øves udi at tale Latin, og at disputere udi adskillige Materier, saa det er høyligen fornødent, at samme Convictorium eller Kloster bliver holdet vel udi Hævd, hvorvel det ikke kand nægtes, det hænder sig jo ofte, at mange derover faae en Habitude til at tale lidet accurat, hvilken de siden neppe kand vænnes fra igien: Nimia ista assiduitate facilitas magis qvam facultas, nec fiducia, sed temeritas paratur, som Plinius siger lib. 6. Epist. 29. item Qvintilianus: Non assvescat sermoni Juvenis, qvi dediscendus est.
Studenterne paa dette Academie øves besynderlig udi at tale Latin.
Heraf kommer det, at mange af Studenterne selv giøre Forskieel paa god Latin og brugelig Kloster-Latin; Men ingen Ting er saa fuldkommen, den haver jo nogen onde Suiter. Hvor om alting er, saa er det den beste Skoele paa Academiet, og giøre de meget ilde, der udi deres første Aar de komme paa Academiet ikke flittigen freqventere det samme.
Exercitier paa det Kongelige Communitet. Autoris Anmerkninger derover.
Det meeste som mig synes, man kand have derpaa at sige, er at ingen Historiske eller Juridiske Theses der blive ventilerede, hvilket foraarsager, at om bemeldte Studiis vore unge Studentere dem selv til Skade have fast ingen Kundskab; Thi, dersom samme Videnskaber ogsaa tillige med de andre bleve øvede paa det Kongelige Convictorio, vilde de Tydske Studentere, som komme hid udi Hobetall, og ved deres hvorvel superficielle Videnskab udi Historicis og Juridicis insinuere sig udi Fornemme Folkes Huuse, og blive

(*) Her udi er og siden skeet en merkelig Forandring udi det Juridiske Studio.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

190
Hofmestere for Adelige Børn, snart af dem selv tage Afskeed her af Riget, og overlade saa mange skiønne Conditioner til vore egne indfødde Danske og Norske Studentere, som derved kunde faae Leylighed at reyse udenlands, og giøre sig beqvemme til Kongens og Landets Tieneste. Det var ogsaa sikkere for fornemme Folk, at lade deres Børn reyse med Danske og Norske, som de kiende og kunde forlade sig paa, end med Fremmede. Men, saasom saadanne Folk skiøtte ikke meget om, at lade deres Børn lære Logica og Metaphysica samt endeel andre Academiske Præcepta, hvorudi vore Studentere fast alleene ere øvede, saa maa de mod deres Villie betroe deres Børn til Fremmede, som andre Adelige Studia profitere. Der er derforuden en anden besynderlig Aarsag, hvorfore jeg vilde, man skulde have Juridiske Theses at disputere om paa Klosteret, nemlig, saasom det Juridiske Studium er det fornemste og fast eeneste man ved idelig Disputation maa øve sig udi, og Studenterne derover udi sin Tiid kunde blive beqvemme Advocater.
Foruden de daglige Exercitier paa Communitetet eller Klosteret, holdes andre udi Collegierne, hvor Alumni forbindes efter Fundatzerne at disputere engang om Aaret for at lade see Prøve paa deres Lærdom, hvilket er meget vel og viiseligt indrettet.
Exercitier udi Collegierne.
Men derved er at merke løsligen tvende Ting, først, at, saasom saadanne Alumni ere gemeenligen unge Personer, der nyeligen ere komne til Academiet, og derudover ikke kunde være beqvemme til at giøre saadanne Specimina, som ved offentlig Tryk communiceres den lærde Verden, det da var bedre, at Disputatzerne alleene bleve skrevne, og visse Exemplarier deraf bleve uddeelte til vedkommende, hvorved erholdtes samme Scopus nemlig at Alumni finge noget at bestille, og derimod den Uleylighed blev forebygget, at saadanne Skrifter ikke komme udi Fremmedes Hænder; (a) Vel kand ikke nægtes, at mange saadanne Dissertationer ere meget gode og blive med Fornøyelse læste af lærde Folk; Men derimod kand det ikke andet være end en stor Deel af Fornødenhed enten maa være ilde skrevne eller udcopierede af andre Mands Skrifter formedelst ovenbemeldte Aarsag.
Betænkning derover.
Det andet, som herved er at merke, er at fast alle Materier, som dispu-

(a) Saadant er dog nu bleven anordnet ved et Rescript fra Universitetes Patrono.

191
sputeres om, ere for meget speciale, saa man deraf aldeeles ikke kand lære hvad Fremgang en haver giordt udi sit Studio, for Exempel en disputerer de Colosso Rhodio, en anden de Curribus falcatis Darii, den tredie de Crepidis Veterum &c. Hvoraf man ikke kand see at de viide af Antiqviteter uden det samme, men alleene, at de have Naturalier og Færdighed at tale om en vis særdeles Ting, som de have bereed sig paa. Var derfor at ønske, at alle de som ved Disputatzer ville give Prøve paa deres Lærdom, heller sammenskreve mange vidtløftige Theses, som kunde give Opponentibus Anledning til at sondere dem, hvorvidt deres Studia kunde strække sig. I Synderlighed var saadant fornødent at iagttages med dem, der nyde enten Academiske Honores eller Bestillinger med de Vilkaar, at de ved offentlig Disputatz skal viise at de ere beqvemme dertil. Hvorvel man udi Almindelighed kand sige om alleslags Disputatzer, at de meere tiene til Ornament og Ziirat, end til Beviis paa eens Lærdom; Thi man seer ofte, at de allerulærdeste Mænd, som fast ikke viide andet end Methodum Disputandi og kand tale nogenledes Latin, acqvitere sig allerbest, og derimod de lærdeste og dygtigste Mænd, som ikke have enten Færdighed udi at snakke eller Dristighed udi at tale publice, at være blevne beskiemmede udi Cathedra, af dem der intet viide uden Figtkonsten og have Magaziner af

subtile Distinctioner. Det er bekiendt, hvad som hendte paa dette Academie eengang udi Friderici III. Tiid Joh. Sæga holdt 1653 en Disputatz, hvor udi han blant andre Theses ogsaa satte denne: At Skiærsild var opspunded Digt. Den Spanske Ambassadeur, som paa samme Tiid var udi Kiøbenhavn, havde med sig en Præst ved Navn Pater Gothofredus, hvilken, saasom han var en stor Sophist, kom paa Auditorium for at kuldkaste Johan Sægas Thesin. Han bragte da udi Felten alt hvad Logica og Metaphysica kand formaae, og bombarderede Præsidem saaledes med Distinctioner, at hvor vanskeligt det end er at forsvare Skiærsild, saa syntes dog Spaniern allerede at have Seyer. Johan Sæga derfor, saasom han var i Knibe, saae intet Middel, til at rede sig deraf uden at skyde med samme Piile, som hans Modstander, og derfore resolverede et Argument, ved den bekiendte opdigtede Distinction, inter archipodialiter og reflexive. Hvorover Pater Gothofredus stounede, ey vidende hvad

192

han dertil skulde svare, og reysede sig derpaa Rector Universitatis, og giorde Ende paa Disputaten. Saadant og andet er Aarsag til at Disputatzer paa de meest polerte Academier begynde temmeligen at komme af Moden, og at ingen ansees saa høyt derfor, som udi gamle Dage, da man ziirede lærde Folkes Grav-Steene med saadanne Epitaphiis:

Hic jacet Magister noster,
Qvi disputavit bis aut ter,
In Barbara & Celarent,
Ita ut omnes admirarent.

Ja da Academici brystede sig ikke mindre af de Seyervindinger, de havde erholdet udi en og anden Ord-Kriig, end store Generaler af deres Victorier mod Fædernelandets Fiender.
Det saa kaldte Academie er paa den Plads kaldet Studigaarden, hvor Biskoppen af Roskild fordum havde sin Residentz, naar han kom til Kiøbenhavn. Det bestaaer først af det ny Collegii Huus, som Christianus IV. lod fundere 1600, og haver tvende store Auditoria Inferius og Superius, af hvilke de sidste er det fornemste; Thi ingen uden Professorerne haver Jus superioris Cathedræ, det er maa disputere paa det Cathedra som er paa det øverste Auditorio. (*)
Academiets Huuse og Bygninger.
Auditoria.

2. Anatomie-Kammeret, som blev anlagt 1644. paa de Siellandske Kirkers Bekostning, hvortil og Thomas Finche Communitetets Oeconomus contribuerede 1000 Rigsdlr. Doctor Simon Pauli var den første, som anatomerede udi samme Huus; siden de 3de store Mænd Thomas Bartholin, Nic. Stenonius, og Caspar Bartholin, og andre; paa den Sahl, som er over Anatomie Huuset er Academiets Konstkammer, hvor i findes mange rare naturlige Sager, hvoraf det beste er givet af Henrik Fyren.

Anatomie-Kammer.
Hvad Communitetet er angaaende, da haver jeg tilforn løsligen udi Academiets Historie fortaalt, at det blev stiftet af Høylovlig Ihukommelse Kong Friderik 2. Ao. 1569 for 100 Studenter, som kand sees af de saa kaldte Literis Regiis de Regia Eleemosyna pro centum pauperibus studiosis datis Ao. 1569. Til disse Fattige Hundrede
Communitetet.

(*) Udi Forstuingen vare Auditoria paa det Sted, hvor nu Bispe-Gaarden er, saasom Kong Hans 1513 beskikkede samme Sted dertil.

193
Studenters Føde gav Høysibemeldte Konge et anseeligt Gods kaldet Communitets Gods med Tiender:
I Forstningen bleve de spiisede udi det saa kaldte Hellig Geistes Huus som kand sees af ovenmeldte Brev: Først skal samme Personers Antal udi Hellig Geistes Huus her sammesteds bespiises, til saa længe et bedre og beqvemmere Sted berammes. &c. Derover blev satt en Forstander eller Oeconomus som blev beordret at giøre Regnskab den 8. Dag efter Philippi Jacobi hvert Aar, som kand sees af samme Diplomate; At saadan Oeconomus haver i Forstningen været en af Professorerne kand sees af Christ. 4. Novell, Constit. dateret til Kiøbenhavn 1621. hvor Artic. 3. findes disse Ord: Og skal, naar Os elskelig Thomas Finche er ved Døden afgangen, ingen Professor meere være Oeconomus. Ligemaade blev beskikket, hvor mange Retter Alumni skal have til Middag og Aften. Angaaende Personerne, som holdes beqvemme til at antages ved dette Bord, da udfordredes først, at de skulde være Fattige, som kand besynderligen sees af et andet Brev givet derom til Rentemester Walkendorf, Biscop Paul Madsen og Pr. Th. Anders Larsen Skanderborg 1581. hvorudi Kongen befaler, at udelukke alle dem fra Kosten, som ikke befindes at være Nødlidende; Til den Befalning blev Kongen bevæget af et Vers, som en ubekiendt Person havde giort af det Indhold:

De riige Studenter æde Kongens Kost,
De fattige liide baade Hunger og Frost.

2. at de skulle ikke alleene være indskrevne tilforn udi Universitetets Matricul, men endogsaa have opholdt sig et Aar paa Academiet, og exerceret sig in artibus dicendi. Over dem blev beskikket en lærd Person som skulde have Indseende med dem udi deres Exercitier, hvilken Person er den, som nu kaldes Præpositus Communitatis, som dertil bliver udvalgt af Professoribus Facultatis Theologicæ, hvilke tilligemed Facultatis Decano skal lade sig indfinde udi samme Studenteres Convent for at efterforske om deres Underholdning og Flittighed. Tiden er determineret til 5 Aar, som de kand spiise ved dette

194
Kongelige Bord, dog ikke absolute, thi dersom Ephori for visse Aarsager finde det got at forlænge den samme, staaer det dem frit fore. Christianus 4. formeerede 1630. disse Studenteres Tal og lagde 20. andre dertil, og siden 24. og lod bygge for dem den Spiise-Stue, de nu have; Men, efter at Skaane er bleven skildt fra Riget, er dette Tal bleven formindsket, saa det siden aldrig er gaaet over 100. Førend de antages til Kongens Bord, blive de examinerede af Ephoro, som altid er een af Theologis vexelviis, som foresætter dem et Dansk Thema at vertere paa Latin, og skal de nyde det fornemste Sted, som giøre de beste Prøver; nogle Stæder og Byer have Privilegier frem for andre, saasom Island, Bergen, Trundhiem, Friderichsborg og Kiøbenhavn, saa at et vist Tall Studentere fra samme Stæder foretrækkes andre, dog blive de ikke saa nøye examinerede, besynderligen Islænderne, som ofte uden Examen blive antagne. Tilforn spiisede à parte nogle af Kiøbenhavns Skoles Discipler Davidici, men ere siden blevne udelukke, da Communitetets Indkomster toge saa meget af. De Studenteres Exercita, som nyde Kongens Kost, ere enten ordinaria eller extraordinaria. De extraordinaria ere at prædike i Trinitatis Kirke for Defect eller og at declamere udi Regents Kirken. De ordinaire Exercitier ere at disputere over Bordet paa Klosteret, hvorved en Decanus præsiderer og vexelviis een af Commensalibus opponerer. Der skal ogsaa disputeres eengang om Maaneden paa Regentzen af en Baccalaureo. De Love som disse Studentere have at rette sig efter, bestaae af 49. Artikler, hvilke vilde blive for vidtløftige her at indføres.
Consistorium.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Consistorium, hvor Professorerne komme sammen for at dømme og consulere, hvor ogsaa Studenterne blive examinerede. Der under ere tvende Kieldere eller Fængsler, et for Studenterne, et andet for Universitetets Bønder.
Regentzen.
Af Collegierne ere først Regentzen, hvor tilforn Kongens Stold var. Det Collegium er af Christiano IV. funderet 1623. hvorudi ere indrettede mange Værelser for fattige Studentere med en Kirke, udi hvilken tilforn forrettedes alleslags Guds Tienester foruden Daaben, men nu intet uden Lovsang og Disputatzer. Udi samme Collegio haver Provsten over Communitetet sin Residentz.

195

2. Walkendorffs Collegium kaldet fordum Hofmesters Boder indrettet 1595. af Christoffer Walkendorff til Glorup, Rentemester og siden Rigets Hofmester for 16. Studentere med Bibliothek og Have. I gamle Dage var det et Carmeliter Collegium, og siden, da Munkene antoge den Evangeliske Troe, var det i private Folkes Hænder indtil Christoffer Walkendorff gav det til saadan Brug; Og, saasom Bibliothekerne her i Landet paa de Tider kun vare smaa, saa bestoed det Bibliothek denne berømmelige Fundator gav til Collegium, ikkun af 429. Bøger. Men det er siden bleven merkelig forøget 1. (a) af Mag. Jørgen Eilersen, fordum Profess. Eloq. og Rector udi Kiøbenhavns Skole, hvilken Anno 1686. lod føre 1409. Bøger did hen. 2. Af hans Høyarværdighed Mag. Frantz Thestrup, Biskop i Aalborg, hvilken saasom han selv har været et Lem af Walkendorfs Collegio, har han forøget dets Bibliothek med mange gode Bøger. 3. Af Paul Hersleb, som Anno 1714. gav 210. Bøger dertil. Ikke at tale om andre smaa Donationer, som det Tiid efter anden har faaet.

Walkendorfs Collegium.

3. Collegium Mediceum, som den store Medicus og Polyhistor Doct. Ole Borch med fast Kongelig Bekostning lod bygge, og indvie Anno 1691. den 29. Maji. Da den første Inspector M. Christian Arsleb til den Ende holdt en ziirlig Oration udi de fornemste Ministrers og alle Professorum Nærværelse. Dette prægtige Collegium indstiftede denne berømmelige Fundator for 16. Danske og Norske Studentere alleene, af hvilke enhver skulde nyde Beneficium udi 5. Aar, som ere aarslig Rente af 16000. Rigsdaler, som forøges hver tiende Aar formedelst 5000. Rigsdlr. som siden bleve tillagde. Blant de 16. Alumnos tilholdes 10. at studere Theologie, en Mathesin, tre Philologie og de øvrige 2. Medicinen til hvilken Ende han oprettede et Laboratorium, og lod did henføre sine Chymiske Instrumenter. Og, saasom Fundator selv havde freqventered Riber-Skole, har han beskikket, at der stedse skal udi Collegio være tvende skikkelige Studioſi, som ere dimiterede fra samme Skole. Collegii Bibliothek bestod af 3150. Volumina; hvortil hvert Aar kom et Auctarium. Derforuden fandtes der 150. rare Manuscripta givne af Doct. Thomas Bartholin, Etats-Raad P. Vinding, M. Joh. Brunsman og andre. Nest ved

Collegium Mediceum.

(a) Dette Bibliothek saavelsom Universitetets og de andre Collegiers bleve fortærede af den store Ildebrand 1728.

196

bliotheket er et kostbar Konstkammer. Derudi er ogsaa den Steen, som den store Fundator døde af; forvaret i en Eske; hvorpaa den Danske Poet Thomas Kingo har giort saadan Inscription:
Her er den Morder-Steen, som stak med Dødens Fork
Og tog til Graven vor udødelige Bork.

Den lærde Verden fik derved et Hierte-Meen;
Gak, Læser, gak og græd, om du ey selv est Steen.

Collegii første Ephorus var Etats-Raad Paul Vinding, efter hvis Død Ephoriet blev Herr Conferentz-Raad Bartholin, som den ældste af Professorerne confereret. (a)
Collegium Elersianum, saa kaldet efter Jørgen Elersen fordum Etats- og Justits-Raad, hvilken efterlod 30000. Rigsdaler til Academiet med det Vilkaar at for samme Penge skulde stiftes et Collegium for Studentere; Og giorde til Executorem Testamenti Doct. Hans Wandal, hvilken lod opreyse en anseelig Bygning med Værelser for 16. Studentere, og blev dette Collegium indviet solenniter Anno 1705. den 18. Novembr. ved en Oration holden af Johann Sidelman den første Inspektør udi Cantzlerens og de fornemste Ministrers Nærværelse. Af de 16. Studentere holdes 8. til at studere Theologie; 2. Medicinen, 2. Historiam, Politica og Jus Publicum, 2. Philologie, een Astronomie og een Geometrie.
Collegium Elersianum.
Hvad Academiets Øvrighed er angaaende, da vare i Begyndelsen den fornemste, Biskoppen af Roskild med Capitels Herrerne sammesteds. Men efter Reformationen haver ingen af Bisperne været Academiets Hoveder undtagen Erkebisp Svane fra det Aar 1662. til hans Død. Udi hvis Tiid alle Inscriptioner bleve saaledes stiilede; Præses Consistorii, Rector & Professores Civibus Academicis salutem. Men det ophævedes efter hans Død, saa at Cantzleren alleene med Rector og Professores regnes for Academiets Øvrighed.
Academiets Øvrighed.
Cantzlerne ere Academiets Patroner, af hvilke have været efterfølgende. 1. Af de Roskildske Bisper.
Cantzleren, Patronus Academiæ.

(a) Efter ham blev Ephorus Hr. Etats-Raad Gram og endelig dette Skrifts Autor.

197

1. Olaus Martini, som forordnede Mag. Peder Albertsen til Vice-Cantzler.
2. Johannes Skafve.
3. Johannes Jacobi Ravensbergensis.
4. Lave Urne. Den 5te og sidste Jacob Ronnov, som døde udi Fængsel.

Siden have efter Christian 3. Fundats Cantzlerne alleene været Academiets Patroner.

6. Johan Friis af Hesselager.
7. Niels Kaas.
8. Christian Friis til Borreby.
9. Christian Friis til Kragerup.
10. Christian Thomesen Sehested.
11. Peder Ritz.
12. Peder Griffenfeld tilforn kaldet Schumacher.
13. Friderik Ahlefeld.
14. Conrad Reventlau.

Efter hvis Afgang, saasom ingen Cantzler strax igien blev beskikked, haver Academiet nogle Aar været uden Patron, indtil Hans Majestæt, efter Academiets allerunderdanigste Begiering, dertil forordnede Hr. Ditlov Wibe; efter hvis Promotion til Stadtholderskabet i Norge, da Hr. Uldrich Adolph Greve af Holsten blev Store-Cantzler, tog hans Høy-Grevelige Excellence sig Academiets Patrocinium an. Ved Christiani VI. Ankomst til Regieringen blev Hr. Geheime-Raad Ivar Rosenkrantz Universitetets Patron; og ved hans Afgang, Hr. Geheime-Raad Joh. Ludvig von Holstein.

Rector Universitatis.
Efter Cantzlerne følger Rector Universitatis, hvilken fordum var udi saadan Anseelse, at han udi Academiske Sessioner havde Sæde oven for den Kongelige Cantzler, som kand sees af Christian den Tredies Ordination. In omnibus Actibus Scholæ publicis & promotionibus Cancellarius proximus Rectori sedeat. Ja, han cederede ikke nogen fremmed Ambassadeur, som kand sees af samme Ordination: Si Legati &c. Rectoris Embede bliver af Professorerne, som sidde i Consistorio forrettet vexelviis. I Forstningen var

198
var hvert halv Aar en ny Rector, siden efter den Constitution giort 1669. hvert Aar. Hvorledes Rectoris Udvælgelse skeer, kand sees af den Constitution, som blev giort 1569. Professorerne bleve deelte udi tre Classer, hvor af enhver skulde have Rectoratet vexelviis sit Aar. Under den første Classe befattedes Theologi, under den anden Jurister og Medici, under den tredie Artium Professores, udi den sidste Classe falder Rectoratet alleene paa de 3 Ældste og ikke til de yngre Philosophos, med mindre nogen af de første findes udygtige, hvilket kand sees af Constitutionens 1. Art.
Rectoris Creation skeer gemeenligen paa første Torsdag efter Pintse-Fest, tilforn udi vor Frue Kirke med stor Solennitet, men nu gandske stille paa Consistorio, thi man merker, at i vore Tider arbeyder man paa Tiid efter anden at afskaffe alle saadanne Ceremonier, hvilket om det er at rose eller laste, vil jeg lade staae ved sit Værd. Det veed jeg, at saadanne Ceremonier blive handthævede hos alle, endogsaa de skionsomste Nationer. Vil man spørge: Cui usui? Da kand man svare, at de tiene til Beviis paa, i hvor stor Anseelse Academiet og dets Øvrighed var i gamle Dage. Til den Ende blive saadanne Ceremonier med Fliid vedligeholdte, endogsaa hos de saa kaldte Reformerte, besynderligen hos de Engelske, som dog ellers ikke ere meget for det Udvortes.
Professores
Efter Rector følge Professorerne, som ere her deelte udi Faculteter, som paa andre Academier, udi Facultate Theologica ere 4re Professores Ordinarii, hvoraf een saasom Biskoppen af Sielland er Decanus perpetuus. Udi Facultate Juridica ere een Ordinarius og gierne een Extraordinarius. Udi Facultate Medica ere alletider 2 Ordinarii, hvoraf den Ældste og er Decanus perpetuus. Under det, som man her kalder Facultas Philosophica befattes alle andre Videnskaber; Udi det Facultet ere 6 Philosophi Consistoriales og 4re extra Consistoriales; blandt hvilke den sidste kaldes Pædagogus Novus, som nyder intet af Academiets Distributioner og er uden for de andres Tall saasom han længe efter dem blev beskikket af Christian den Fierde, hvilken til hans Underholdning lagde det saa kaldte Corpus Metaphysicum, som kand sees af Høystbemeldte Konges Fundation de Stipendio novi Professoris, Kiøbenhavn den 13 April 1619. Den Forandring, som derudi siden er skeed, sees af den nye Fundation.

199
Der er ingen perpetuus Decanus udi det Philosophiske Facultet, men Decanatet gaaer vexelviis fra een til anden blandt Philosophos Consistoriales, thi man har ikke holdet det for godt, at lade det stedse blive hos een Person, saasom nogen Fordeel er derved.
Hvad Professorum Officia, Exercitia Academica, Gradus og Honores er angaaende, da ere de her, som paa andre Academier, hvorfor jeg derom intet vil tale. Mit Forsæt er ikkun at røre noget lidet om de Ting, som dette Academie haver sig forbeholden og hvorudi det differerer fra de Tydske Academier, og er da besynderligen at merke trende store Examina publica, som holdes paa visse Tider alleene af Philosophis og Theologis. Det første og største Examen, kaldet gemeenligen Depositz, holdes eengang om Aaret kort efter St. Hans Dag; hvorom

Lovens anden Bog 20 Cap. 3 Art. taler saaledes: Professores skal ingen antage af Skolerne udi Studenternes Tal, uden han haver opnaaet Maal udi Skolerne og haver Vidnesbyrd om sit skikkelige Levnet (a). Der bliver først af Decano Philosophiæ Candidatis dicteret et Dansk Thema, som de maa oversætte paa Latin, siden blive de examinerede af samtlige Philosophis in Præceptis Scholasticis, hvorpaa Facultas Philosophica bliver sammenkaldet for at dømme, om nogen bør rejiceres eller ikke, og naar det er skeet, blive de kaldne til Honores, hvor de efter en gammel vedtagen Ceremonie bekomme Salt udi Munden og Viin paa Hovedet (b). Endelig blive de indskrevne udi Studenternes Matrikel.
Examina.
Depositz.
Denne Examen synes da at være indstiftet udi den Henseende, at ingen udi Fleng uværdig skal komme udi den Stand, uden de have Testimonia af Rectoribus Scholarum saavel om deres Levnet som Lærdom, og de have selv givet Prøver paa Academiet, saa det synes fornødent, at saadant skal holdes ved Liige, omendskiønt det ikke kand nægtes, at det jo har givet Anledning til Studenterne at øve adskillige Insolentzer, som hvert Aar ginge i Svang og fast ikke ved noget Middel kunde forebygges. Aarsagen og Oprindelsen til
Misbrug dens Oprindelse.

(a) Forrige Tiid holdtes trende gange Depositz baade om Foraaret og Høsten, men nu omstunder alleene eengang om Aaret.
(b) Denne Ceremonie er ved den nye Kongel. Fundation afskaffet.

200
til saadan Misorden synes mig at være denne. Udi de Barbariske Tider er bleven indført udi alle Societeter den Skik, at, naar nogen skulde ophøyes til en Værdighed, han da, endeel for at skiønne desbedre derpaa, endeel for at betænke sig, ikke letteligen at antage noget Embede, endeel ogsaa til en Erindring om hans forrige Stand og Vilkor, skulde udstaae adskillige Forfølgelser, førend han blev ophøyet til saadan Værdighed, og gaae som man siger per aspera ad astra, hvorudover Slaverne hos de gamle Græker og Romere bekomme et Slag af et Riis eller en Stok, hvilket kaldes Vindicta, førend de bleve satte udi Frihed, og dette blev siden en vedtagen Skik udi de fleeste Societeter og Laug, og tog saadan Overhaand, at mange af Frygt for saadan Forfølgelse toge udi Betænkning at antage nogen Værdighed. At det samme haver været længere udi Moden udi Tydskland, (fra hvilket Land vi have faaet meget Ondt og Godt) end udi disse Riger, vidner det Tydske Societet eller Comptoir udi min Føde-Bye Bergen i Norge, hvor saadanne uhørlige og uriimelige Insolentzer varede temmeligen længe, saa at der findes endnu mange af samme Stads Indbyggere, som saadant have seet; Men saasom Verden bliver meere og meere poleret, ere saadanne Uriimeligheder og ilde grundede Moder Tiid efter anden bleven afskaffede, endogsaa blandt Haandværks Folk, og fast ingensteds meere øvedes uden paa Academiet af lærde Personer og Philosophis, der allerførst burdte have brudt Isen og viiset, hvor uanstændigt og uriimeligt saadant var. Det kand vel ikke nægtes, at en stor Deel ogsaa paa Academiet er bleven afskaffet, og at Misordenen udi visse Maader var større, da Studenterne udi nogle Dage, naar saadan Examen holdtes, ginge forklædde og masqverede, hvilket gemeenligen blev kaldet Acten, og Candidati bleve ilde medhandlede, og blandt andet lagte paa en Høvle-Benk, og høvlede af Pedellerne, hvilke undertiden forrettede deres Embede med saa stor Nidkiærhed, og høvlede saa sterkt, at en og anden fandt sig længe incommoderet deraf, og gav Aarsag til, at den gandske Act blev afskaffet. Dog bleve endnu mange Levninger af saadan Misorden tilbage; og ere udi disse sidste Aar givne saadanne skiønne Prøver derpaa, som jeg blues ved at forfatte udi Pennen (*).

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

(*) Ved Christiani VI. ny Fundation har saadant reent ophøret.

201
Det andet store Examen kaldes Examen Philosophicum, hvorom Lovens 2 Bog 20 Cap. 4 Artikel taler saaledes: Der skal holdes af Professoribus Philosophiæ fire gange om Aaret Examina Philosophica for deres Skyld, som vilde nyde Primam in Philosophia Lauream, eller betiene Rectors og Hørers Bestillinger udi Skolerne; og udi samme Cap. 6 Art. Ingen maa antages til Examen Theologicum uden han in Examine Philosophico er bleven kiendt værdig til at nyde primam in Philosophia Lauream. Til dette Examen blive Candidati overhørte udi alle Philosophiske Videnskaber af samtlige Professoribus Philosophiæ, hvilke antegne udi Protocollen, hvorledes enhver svarer, og derefter give dem adskillige Characterer, saasom Laudabilem, Haud illaudabilem, Illum og Mediocrem og blive de, som findes udygtige, rejicerede, og maa bie til et andet Examen igien holdes. Efter ovenmeldte Characteres bliver enhver kiendt værdig at nyde Stipendia og Beneficia Academica, og maa ingen antages udi Collegierne, uden han haver i det ringeste Illum.
Examen Philosophicum.
Det sidste store Examen er Examen Theologicum, kaldet gemeenligen Attestatz. Der examinere tvende Professores Theologiæ, een om Formiddagen, og en anden om Eftermiddagen. Der sidder tillige med Examinatore ogsaa en Notarius, som er Provsten paa Communitetet, som antegner, hvilke Spørsmaal der blive givne og hvorledes der bliver svaret. Dette Examen har altid været udi stor Anseelse, og saa strengt og vigtigt, som paa noget Academie.
Attestatz.
Dette maa være nok talet om Universitetets Tilstand, som den var for den store Ildebrand 1728, som alting lagde i Aske, saa at der behøvedes en nye Bygnings-Mester og en nye Fundation. Den Høysalige Konge Christianus VI., som var en stor Elsker og Forfremmer af boglige Konster, greeb saadant Verk med Iver an, saa at man af det gamle Universitets Aske i kort Tiid saae at reise sig et nyt, større, bedre og ordentligere end det forrige. Og kand derfore her settes en nye Periodus udi dette Kiøbenhavnske Universitets Historie. Ved den ulykksalige Ildebrand bleve saa vel Universitetets Bygninger, som dets Kirker, Collegier og Bibliotheker lagde i Aske. Høystbemeldte Konge fuldfærdigede Bygningerne,

202
hvormed Høylovlige Ihukommelse Frideric IV. havde giort Begyndelse. Men dette var det ringeste. Samme Høystpriiseligste Konge anordnede strax ved sin Regierings Tiltrædelse en Commission for at arbeyde paa, hvorledes saa vel Oeconomien, som Academiske Studia og Exercitier kunde meere ordentligen indrettes. Hvad Oeconomien angaaer, da vare Indkomsterne ringe og uliige deelte. Professores vare deelte udi 3 Classer, nemlig Doctores, Magistros og Pædagogos; hvor af de første af tilfælles Indkomster nøde 3, de andre 2, og de sidste ikkun 1 Part. For at hæve den almindelige Mangel udi Indkomsterne, lod Hans Majestæt ved en Forordning af 18 Martii 1732 paabyde en nye Studii-Skat, som af Præster og Kirker aarligen skulde ydes til Universitetet. Og for at hæve den Uliighed, som før var udi Deelingen, reducerede han trende Professioner, hvis Indkomster bleve lige reparterede paa de øvrige 6 Philosophos; hvilket sees af den almindelige Liigning, dateret Friderichsberg den 18 April 1732. Men ligesom Hans Majestæt reducerede 3 Professioner, for at forøge de 6 Philosophorum Indkomster, saa anordnede Han derimod en nye Professorem Juris, til hvis Underholdning Han tillagde Leuten, Stange og Romedals Konge-Tiende i Hedemarkens Fogderier udi Norge. Og paa det at samme nye Professor skulde have liige Indkomster med de andre, blev forordnet, at til samme Tiende skulle legges en Deel af tilfælles Distributioner. Hvad Academiske Exercitier

angaaer, da bleve de tillige med Indkomsterne forøgede: Og blev da til Patron for dette Universitet beskikket Hans Excellence Hr. Ivar Rosenkrantz. Det er i den Henseende, at Christianus VI. kand ansees ikke alleene som en Fornyer, men end og som Stifter af det nu blomstrende Kiøbenhavns Universitet; thi Indkomsterne bleve forøgede, adskillige Ting afskaffede, og andre tillagde, saa at bemeldte Universitet fik en gandske anden Skikkelse; hvilket sees af den Kongelige Fundation dateret Friderichsberg den 31 Martii 1732, som jeg her Ord for Ord vil indføre. Den lyder saaledes:

Wii Christian den Siette, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Dytmarsken, Græ-

203
ve udi Oldenborg og Delmenhorst &c. Giøre alle vitterligt; At som Vi fra Vores Regierings Tiltrædelse Allernaadigst haver ladet Os være angelegen, ved den allerhøyestes Bistand og Velsignelse, at see alt det, som formedelst de forbiegangne vanskelige Tider kunde være bleven forsømmet eller kommen i Uorden, igien bragt i god Skik, Flor og Velstand. Saa have Vi, i Betragtning af den almindelig Frugt og Nytte, som flyder af en velgrundet Lærdom og Ungdommens Underviisning i Studeringers Øvelse, Allernaadigst været betænkt paa, hvorledes det af Vore Høysalige Forfædre Kongerne i Danmark og Norge, af høylovligst Ihukommelse i Vores Kongelig Residence-Stadt stiftede Universitet ey alleene maatte ved Magt holdes, men endogsaa i Henseende til den Ufuldkommenhed og Aftagelse, som det, formedelst Tidernes Besværlighed, og i sær, ved den sidste store Ildebrand, er geraaden udi, kunde igien hielpes paa Foede, samt i een og anden Maade bedre indrettes, og sættes i saadan Stand, at Videnskaberne og Studeringer kunde i beste Maader blive excolerede, de Studerende, og i Særdeleshed Lærerne maatte vide deres Pligt, og den Efterdags med ald vedbørlig Nidkiærhed, Flittighed og Troskab, fyldest giøre, saa og efter nærværende Tiders Omstændighed nyde for deres Møye og Arbeyde nødtørftig Underholdning. Thi have Vi Allernaadigst for got befunden, de af Høystbemeldte Vore Høyloflige Forfædre samme Universitet angaaende giordte høypriiselige Stiftelser og Anstalter, deels at igientage, deels at forandre og forbedre, som Vi dem og hermed, saaledes som følger, Allernaadigst igientage, forandre og forbedre:

204
1. Vi ville Allernaadigst, at ved Universitetet, herefter, som hidindtil, stedse skal være fire Theologiæ Professores, af hvilke den eene skal offentligen læse over Kirke Historien, men de andre over den hellige Skrift, den Augsburgiske Bekiendelse, og vor reene Evangeliske Lærdom.
2. Som hidindtil ey ved Universitetet haver været uden een Juris Professor Ordinarius, da finde Vi, i Henseende til den Videnskabs Nytte og Fornødenhed, Allernaadigst for got, at herefter tvende Professores skulle tracktere Jura, saa at den eene profiterer Jus Naturæ & Gentium, saa og Jus Publicum, men desforuden en Dag om Ugen Philosophiam Moralem, den anden læser over Jus Justinianeum, og forklarer derhos Vor Allernaadigste Lov, viisende dens Overeensstemmelse med Naturens og Folke-Retten, saavelsom andre Landes Love.
3. Professores Medicinæ skulle fremdeeles som hidindtil være tvende, hvilke begge bør være vel erfarne i Chymien, og skal, foruden deres offentlige Lectiones, een af dem tracktere, tillige med andre Partibus scientiæ Medicæ, Anatomien, saaledes, at han undertiden ved Sectiones af et eller andet Legome demonstrerer den. Den anden underviisere de unge i Botanicis og Pharmaceuticis, og lærer dem saavel i Universitetets Have, som iblant, med

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

at gaae ud i Marken om Sommeren, at kiende Urterne, forstaaer deres Kraft, og vide deres Nytte i Medicinen. End skulle begge jænligen giøre adskillige Experimenta Physica.

4. Philosophiæ Professores skulle være syv i Tallet, af hvilke den eene skal med ald muelig Fliid og Vinskibelighed lære den studerende Ungdom Historiam og Geographiam, den anden Lingvam Hebræam, den tredie Græcam, den fierde Latinam med Eloqventia og hvad dertil hører, den femte og siette Mathemata Superiora og Inferiora, den syvende Logicam og Metaphysicam.
5. Philosophia Naturalis skal læres enten af een af Professoribus Medicinæ, eller af een af Professoribus Mathematum, saaledes at han ugentligen, en Dag, læser over Physicam, men de øvrige Dage over Medicinam eller Mathesin, hvilken af Deelene han profiterer.

205

6. Naar nogen Profession leedig bliver, ville Vi dertil Allernaadigst beskikke en dygtig og lærd Mand, som kand eragtes vel forfaren i den eller de Videnskaber som han skal profitere, og ville Vi ingenlunde, at Professores maa forlade den Profession de eengang ere kaldede til, for at vælge en anden; Men enhver skal blive ved det, som han er beskikket til at lære den studerende Ungdom, Dog er det dennem hermed uformeent, ved forefaldne Vacancer, efter den hidindtil brugelige Maade, at optere Stipendia, Konge- og Kirke-Tiender, ligesom de længe have tient Universitetet til. Men saafremt Vi finde nogen af Professoribus Philosophiæ beqvem til at betiene een af de Theologiske, Juridiske eller Medicinske Professioner, ville Vi dennem, frem for andre, dertil have i Allernaadigst Eftertanke.
7. Naar nogen til een eller anden Profession Allernaadigst vorder beskikket, skal han strax i en Materie som henhører til Professionen, paa det øverste Auditorio disputere, opponentibus Professoribus; Før sligt er skeet, nyder han ingen Løn, og saa fremt et halvt Aar fra hans Allernaadigste Bestallings Dato gaaer forbie, før han holder saadan Disputation, oppebærer han ey den Løn, som samme halve Aar ellers var forfalden; Men med den omgaaes, som med den Løn der kand falde imellem den Tiid en Professor døer, og en anden i hans Stæd beskikkes; hvorom siden skeer nærmere Allernaadigste Forklaring.
8. Alle Professores skulle herefter have Sæde i Consistorio, dog saa, at Notarius, saa længe han det Embede betiener stedse er og bliver den nederste.
9. Saa snart nogen til Professor Allernaadigst vorder beskikket, skal han ved sin Haands Underskrift og med Eed bekræfte, at han bekiender sig til den reene uforandrede Augsburgiske Confession. Vegrer han sig derved, bør det for Os allerunderdanigst andrages.
10. Professores skulle hver i sin Viidenskab læse ugentligen trende gange, og igientage, een gang om Ugen, hvad af dennem de trende gange er læst. De Dage, naar de læse, bør være Mandag, Tiisdag, og Torsdag; Men hver Løverdag skulle de repetere det, som af dem bemeldte trende Dage er læst. Deres aarlige Disputationes holdes om Onsdagen: Men hvis ellers paa andre Dage

Side 206

i Ugen maatte blive holden nogen Professoris Disputation, Oration, eller anden solennis Actus Academicus, da ophøre, paa saadan Dag, Lectiones Publicæ som sædvanligt.

11. Som enhver af dem ey læser uden en Time om Dagen, saa maa de ingenlunde med formeget dicteren henbringe Tiden, ey heller bruge saadan Vidtløftighed, at den Videnskab og Materie de læser over, sielden eller sildig kand vorde til Ende bragt: Men hvad de begynde et Aar, bør de samme Aar fuldbringe.

12. Paa det og alle Professorerne ugentligen de beskikkede Dage kunde læse, bør de saaledes med hver andre inddeele Tiimerne, at den eene ikke er den anden i Veyen eller til Hinder; som og nogle kunde læse paa det øverste Auditorio, andre paa det nederste.
13. Hver Professor skal engang om Aaret, publice disputere paa det øverste Auditorio, hvor Disputationes begynde Klokken 8. Men endes Klokken halvgaaen Tolv: Og skal det, foruden Ordinarios Opponentes endogsaa Extraordinariis være tilladt at opponere. Paa det og alle Professores ikke paa en Tiid skulde disputere, saa bør enhver af dennem udvælge den Maaned han finder beqvemmest for sig til saadan Forretning, saaledes at i det mindste engang Maanedlig holdes en Professoris Disputatio Ordinaria. Desforuden kunde Professores, efter eget Behag, extraordinarie disputere, naar nogen lærd og vel qvalificeret Civis Academicus forlanger at respondere under deres Præsidio. Forsømmer nogen Professor, som ey er Honorarius, sin aarlige og ordinarie Disputation, da indeholdes af hans tilfaldende Distribution - 20 Rigsdaler; som anvendes til publicam Universitatis Bibliothecam.
14. Lectiones Publicæ begynder aarligen paa Universitetet den 1. Septembr. Og endes den 20. Decembris, dog at der imidlertid indfalde trende frie Uger nemlig Michaëlis, Martini, og Dionysii Uger. Derefter begynde de den 8. Januarii, og vedvare indtil 8 Dage før Paaske, hvorimellem Fastelavns Uge er fri. Siden fra den første Mandag efter Paaske til Torsdagen for Pintse Dage samt fra Mandagen efter første Trinitatis Søndag til Depositzen, og endeligen fra den Tiid Depositzen er til Ende, saafremt nogen til overs bliver, indtil 1. Augusti.

Side 207

15. Enhver Professor skal, med at læse og disputere, flitteligen forrætte sit Embede, og maa han til sligt ikke bestille eller lønne nogen anden, men han skal det selv tage vare. Dog undtages herfra Biskoppen i Sællands Stift, som stedse efter Loven er Tertius Theologiæ Professor, samt Universitetets Rentemester, om hvilken herefter bliver mældet. Saa fremt Vi og selv Allernaadigst skulde faae i Sinde at bruge een eller anden af Professoribus til den eller de Forretninger i Vor Tieneste, som paa nogen Tiid kunde hindre dem fra at læse og disputere, da vorder det dennem tilladt, saa længe at lønne en anden, som imidlertid kand tage deres Forretninger vare. Skulde og een eller fleere af Professoribus falde i nogen vedvarende Svaghed, da tillades hannem eller dennem, at foreene sig med andre, som deres Embede imidlertid kunde forrætte: hvilket de dog selv strax skulle tiltræde, saa snart de igien bekomme deres Helbred.
16. Der skal aarligen trykkes en Catalogus over hvad enhver af Professoribus, det Aar igiennem, nemlig fra 1. Sept. til følgende Aars 1. Augusti offenligen læser: Samme bør være saa betimeligen færdig, at den kand blive Universitetets Patron foreviist, og naar den af hannem er samtykt, ved Trykken for alle og enhver publiceret, samt opslaget, inden hvert Aars 16. Augusti. I saadan Catalogo indføres og, hvad Maaned hver af Professoribus i ordinarie disputerer, samt hvo der paa Biskoppens og Universitetets Rentemesters Vegne læse og disputere.
17. Desforuden tillades det Professoribus at holde Collegia Privata, i deres Huuse, hvilke betales dennem af de Formuende; Men de Ubemidlede, som dog have Lyst og Villie til at lære, unde de saadan Underviisning uden Betalning. I Særdeleshed skal Professor Hebrææ Lingvæ aarligen, imod Betalning af dem, der det kunde formaae, paa to Maaneders Tiid holde for de nys til Universitetet ankomne et Collegium, for at underviise dem i det Hebraiske Sprog; Saavelsom siden et andet over een eller fleere af den hellige Skriftes gamle Testamentes Bøger. Ligeleedes holde de øvrige Philosophiæ Professores Collegia,

hver i den Videnskab som de profitere, i hvilke de lempe dem efter den nys til Universitetet komne Ungdoms Begreb og Nemme.

Side 208

18. Som og den studerende Ungdom ikke altiid forstaaer og søger sit eget Beste, saa kunde det tildrage sig, at endskiønt Professores med at læse publicè samt videre, flitteligen giorde deres Embede, dog ikkun gandske faa indfandt sig til at høre dennem. Til sligt at forebygge, ville Vi Allernaadigst at alle de, som nyde Kosten i Communitetet, skulle være forbundne, at jevnligen søge Theologorum og Jurisconsultorum Lectiones. Forsømme de det ideligen end og efter en og anden Paamindelse, da skulle de uden Naade, miste Communitetets Kost.
19. Ligeledes skulle og de der oppebære andre til Universitetets henlagde Beneficia, saasom: Frisianum, Walchendorphianum, Scheelianum, Borrichianum og andre, flitteligen indfinde sig ved Theologorum og Jurisconsultorum Lectioner. Som og de, der i Collegio Mediceo nyde Stipendium Borrichianum, henlagt til Medicinæ Studiosos, bør indfinde dem saa ofte Professores Medicinæ læse. Det samme bør ogsaa at i agttages med Collegio Elersiano, saavelsom andre Legatis til Studiosos, som ere, eller herefter kunde vorde funderede. Og maa ingen noget Stipendium ved Universitetet meddeeles, førend de beviise sig, jevnligen at have besøgt Professorum Lectiones.
20. De som angive sig til Examen Theologicum, bør ingenlunde dertil stædes, med mindre de beviise sig, flitteligen at have søgt Theologorum Lectiones. Saa skulle og de, der agte at komme til Examen Philosophicum, før de dertil annammes, gotgiøre, at de have søgt eendeel af Professorum Lectioner, og det med samme Professorum Beviis. Men ingen stædes til Magisterii eller Baccalaureatûs Honores, med mindre han beviiser sig at have flitteligen hørt Theologos, Jurisconsultos, samt eendeel af Philosophis læse.
21. Rector Universitatis skal hvert Aar udvælges, og maa ingen herefter være Rector længere end et Aar, med mindre særdeeles Tilfælde skulle udkræve at han længere maatte forestaae Rectoratum; hvilket dog ikke maa skee, førend slige Tilfælde Os allerunderdanigst ere forestillede, og Vor Allernaadigste Samtykke indhentet. Rector tages først af Facultate Theologica, dernest af Juridica og Medica, siden af Philosophica.

Side 209

22. Rector Universitatis skal være forbunden at holde over alt det i denne Vor Allernaadigst igientagne og forbedrede Fundation er befalet. Finder han, at den ikke allerunderdanigst efterleves, bør han først conferere med Consistorio, om derpaa betimeligen kand raades Boed. Skeer det ikke, da andrager han saadan Brøst for Patrono Universitatis, som da enten seer sligt ændret eller det Os, naar Fornødenhed saaledes udkræver, allerunderdanigst forestiller. Thi Vi ville Allernaadigst, at denne Fundations Indhold nøye og i alle Poster skal efterleves.
23. I Særdeleshed skal Rector advare Professores, at de flitteligen med at læse og disputere, giøre deres Embede. Forsømmer nogen Læsningen, paaminder han hannem først. Kand sligt intet frugte, giver han det Universitetets Patron tilkiende, og desforuden tvende gange om Aaret underretter ham skriftligen, hvorvidt hver Professor er kommen i den Materie han læser over, til at hindre og forekomme at Professores ey skulde bruge unødig Vidtløftighed den studerende Ungdom til Ophold og Sinkelse; Men at de med ald muelig Fliid den foregaaende 11. Artikels Indhold efterleve.
24. Rector Universitatis skal og ugentlig Onsdag eller Løverdag, ligesom Fornødenheden det udkræver, samle Consistorium, hvor der afhandles, foruden andet, hvad der kand komme Universitetet til Nytte. Dog bør Consistorium ingenlunde understaa sig, i denne Vor Allernaadigste Fundation at giøre end og allerringeste Forandring, I hvorvel samtlige

Professores derom kunde være eenige, Thi skulle Tiderne og adskillige Tilfælde endeligen udkræve, at et eller andet maatte være anderleedes, bør Rector det for Universitetets Patron andrage, som Os sligt allerunderdanigst haver at forestille. efterdi ingen uden Vi Selv og Vore Arve-Successores i Regiæringen have Magt noget i denne Vor Stiftelse at forandre.

25. Paa det at Rector desbedre kand forrætte sit Embede, bør ey alleene forrige Aars Rector, som er det Aars Pro-Rector, men endog heele Consistorium gaae ham til Haande, saa ofte han det forlanger. Er Rector paa nogen kort Tiid fraværendes eller falder i Svaghed, betiener Pro-Rector hans Embede; Hvilket og er at forstaae, om Rector døer i sit Embede, da Pro-Rector stedse tager det vare, indtil en nye Rector vorder beskikket.

Side 210

26. Ingen maa annammes og indskrives blant de her ved Universitetet studerendes Tal, før han medbringer sit Testimonium fra den Skoles Rectore, hvor han er blevet underviist, eller, saafremt han ey haver søgt nogen Scholam publicam, da fra den Person som haver informeret ham. Men erfares det af nogens Testimonio, at han i Skolen haver teet sig uskikkelig, forsømmelig eller ulydig, da bortviises han indtil han retter og bedrer sig.
27. Aldeeles ingen, under hvad Paaskud og i hvad Henseende det end være kunde, maa annammes til Universitetet, med mindre han haver naaet det Maal i sin Lærdom, hvilket Skolerne ere foreskrevet. De, som ey saavidt ere komne, viises enten til Skolerne igien, saafremt der er noget Haab om dem, eller og advares at lære noget andet, hvorved de kunde erhverve deres Brød. Thi Vi ville Allernaadigst, at Lovens Bydende Libr. 2. Cap. 20. Art. 3. pag. 362, 363. i alle Maader allerunderdanigst skal efterleves.
28. Førend nogen til Universitetet annammes, skal han af en Theologo, samt alle Professoribus Philosophiæ nøye og med Fliid examineres, paa det viides kand, hvad han haver lærdt, og om der kand ventes, at han i sin Tiid bliver Universitetet til Ære.
29. Desforuden skulle og de, hvilke begiære til Universitetet at annammes, tilforn forfærdige et Exercitium Styli Latini, som hidindtil haver været Sædvane. Samme bør med Fliid af Professoribus igiennemlæses, og, saafremt de af noget sligt Exercitio finde Anledning at tvivle, om Personen, hvis Navn staaer der underskrevet, selv haver det forfærdiget, da skulde de kalde hannem op for sig, at han selv oplæser og forklarer det af hannem indleverede Specimen, befindes det da, at han ikke selv, men en anden haver giordt det, bør han, som een der omgaaes med Falskhed, forviises fra Universitetet, og den der haver udarbeydet sligt Specimen Styli for ham, naar han udfindes, efter Consistorii Kiendelse og hans Leylighed forbindes at give noget i Straf til fattige Studiofos.
30. Paa det og de Unge med des større Fliid kunde vorde overhørte, maa ey fleere en Dag stædes til Examen Artium end Sexten Personer i det høyeste. Samme Examen skal holdes i alles Paahør offentligen paa Consistorio, hvis Døre imidlertid bør være oplukte, og vedvarer det saa mange Dage, som fornøden giøres, og indtil alle Candidati ere examinerede.

Side 211

31. Naar da de Unge have forfærdiget et taaleligt Specimen Styli, samt in Examine giort Professoribus Fornøyelse, da stædes de til Universitetet. Men alle privatæ Depositiones skulle herefter aldeeles være afskaffede.
32. Paa det de fra langt afliggende Stæder, som Island, Færøe, og eendeel af Norge, ey skulde besvære dennem, at de for længe opholdes før de kunde antages til Universitetet, da skal herefter aarligen holdes tvende Depositiones publicæ, een ved St. Hansdags Tiid, og een efter Michaëlis. Skulde nogen fra Island eller Færøe endnu sildigere ankomme, da tillades og at der for deres Skyld holdes een extraordinaire men ligeleedes offentlig Deposition.

33. Den Sædvane, hvilken hidindtil haver været, med at gyse Deposituris Viin paa Hovedet, og give dem Salt i Munden, skal herefter være afskaffet: Men i dens Stæd bør Decanus holde en alvorlig Erindrings Tale til de Unge, formanende dem at legge stedse Vind paa Gudsfrygt, Flittighed og Lydighed, samt at føre et skikkeligt og dennem anstændigt Levnet. De Love, hvilke Ungdommen, der annammes til Universitetet, hidindtil, iblant med Eed, haver forbundet sig til at holde, skulle samtlige Professores saaledes se forandre, at intet udi dennem er, hvilket jo de Unge kunde og bør holde. Thi have Professores med første at træde tilsammen, og forfatte saadanne Leges, hvilke de Patrono Universitatis til hans nærmere Approbation, skulle forevise.
34. Saasnart nogen til Universitetet er annammet, skal han angive sig hos Rectorem, som indfører hans Navn i Universitetets Matricul. Han skal og til Privatum Præceptorem udvælge, paa den hidindtil sædvanlige Maade, een af Professoribus extra Facultatem Theologicam, som jevnligen bør erkyndige sig hvad Levnet han fører, samt om han giør nogen Fremgang i sine Studeringer. Til hvilken Ende alle Studiosi, særdeeles de der nyde af Universitetets Beneficiis skulle være forbundne, tvende gange om Aaret, at give deres privatis Præceptoribus, hver een med Fliid udarbeydet Prøve, hvortil de selv udvælge sig en beqvem Materie. Hvilke Prøver enhver deres privatus Præceptor skal igiennemgaae, og naar han finder noget derudi at erindre, kalde de Unge for sig, at rette dem, hvor de kunde have taget Feyl, samt underviise dem, hvorledes de, een anden gang, bedre kunde tracktere deslige Materier,

Side 212

35. Examina Philosophica skulle, efter Loven, 2. Bogs 20. Cap. 4. Art. pag. 363. holdes i det mindste fire gange om Aaret, og maa ingensinde fleere end 16. paa eengang stædes til disse Examina: hvilke skulle holdes offentligen paa Consistorio i alles Paahør. Og ville Vi herined Allernaadigst have alle Examina Philosophica Privata aldeeles afskaffede.
36. Ingen, hvad Fremgang han end kand have giort i sine Studeringer, maa stædes til Examen Philosophicum, førend i det mindste otte Maaneder, efter hans Deposition, da han skal beviise sig imidlertid, saafremt han sig ellers her i Staden haver opholdet, flitteligen at have hørt, om ikke alle, dog de fleeste Philosophiæ Professorum Lectiones. Han medbringer og deres Attester, som han jevnligen haver hørt, særdeeles sin Privati Præceptoris; hvis Lectiones han ingenlunde maa forsømme, under Straf at miste hvad Beneficia han nyder ved Universitetet; eller, om han ingen nyder, da at mulcteres, efter Rectoris Siigelse og hans Leylighed til fattige Studiofos.
37. Ingen af Professorerne maa imodtage, for at examinere eller være nogen til Villie in Examine Philosophico, mindste Penge eller Penges Værd. Skulde nogen overbeviises herimod at have handlet, da skal han give ti dobbelt saa meget som han imodtog, til Straf; hvilket Rector bør indkræve af hans Distributz, som det og skal være forfaldet til Universitetets Bibliotheqve. De Unge skulle flitteligen overhøres, og maa ingen aflægges med Charactere Laudabili, med mindre han er vel kyndig i det Hebraiske, Grædske og Latinske Sprog, og befindes at have med Fliid læst det nye Testamente paa Grædsk og et par Latinske Auctores, samt in Historia og Geographia er verseret, saavelsom nogenledes in Physica og Mathesi. Ingen bekommer Characterem haud Illaudabilem, som ey vel og forsvarlig er kyndig i Sprogene, og befindes vel at have svaret til de Spørsmaal hannem er giort af et Compendio Historiæ Universalis og Geographiæ. For hvilke, hvo aldeeles ingen reede kand giøre, han bør henviises bedre at anvende sin Tiid, endskiønt han i Sprogene ey befindes aldeeles uskyndig.
38. Examen Theologicum skal holdes een eller fleere gange hver Maaned, ligesom mange eller faa dertil angive sig; men fleere end

Side 213

end otte maa ey paa eengang examineres. Som og Examen Theologicum skal holdes offentligen paa Consistorio, i alles Paahør, som der indfinde sig. Og maa aldrig nogen Examen Theologicum holdes privatim, men Vi ville Allernaadigst at Vores elskelige kiære Hr. Faders af høylovligst Ihukommelse Allernaadigste Forordning af 1. August. 1707. om Examinibus og Vocation til Prædike Embede, hvad denne Post angaaer, nøye og allerunderdanigst skal efterleves.

39. Examinatores skulle herefter, som hidindtil, være Professores Theologiæ Primarius, Secundus, og Qvartus; De skulle flitteligen overhøre dennem der komme til Examen, ikke alleene neste om de vide noget in Theologia Thetica, og Polemica, men i Særdeleshed om de have flitteligen læst den hellige Skrift, og kunde forstaae det gamle og nye Testamente i de Sprog som de først ere skrevne. De skulle og erfare om de viide noget af Kirke-Historien. Hvo som ey for alt dette kand giøre Reede, maa ingenlunde aflægges med Charactere Laudabili; Ey heller maa haud illaudabilis gives nogen som ey grundig forstaaer Theologiam, og got giør at han flitteligen haver læst den hellige Skrift, samt kand uden Hielp af Lexicis læse og forklare i det mindste det gamle Testamentes Historiske Bøger i det Hebraiske Sprog, og det gandske nye Testamente. Men de der aldeeles ingen eller saare liden forreede vide at giøre for GUds hellige og aabenbarede Ords Indhold, bør ingenlunde antages, eller med nogen Charactere aflægges, uanseet de dog in Thetica og Polemica Theologia ikke ere gandske ukyndige.
40. Naar een eller anden saaledes haver udstaaet Examen Theologicum, da skal han efter Sædvane for een af Professoribus Theologiæ aflegge sin Prøve-Prædiken. Hannem skal foreskrives et vist Sprog af den hellige Skrift at forklare, hvorpaa han forfatter sin Prædikken i Pennen, og overleverer samme otte Dage før han prædiker, til den Theologum der skal høre ham, som bør ikke alleene neste nøye igiennemlæse den i hans Nærværelse, men endog udforske, om han saaledes begriber dens Indhold, at man kand slutte den er sammensatt af ham selv og ingen anden. Bemeldte Professor Theologiæ bør desforuden rette og ændre, hvad som i den skal rettes

Side 214

rettes og ændres, og derpaa levere ham den tilbage; Hvorefter han reenskriver samme Prædiken, og siden holder den offentligen for Meenigheden i Professoris Nærværelse, som giver nøye Agt paa hans Maade at fremføre sin Prædiken paa, samt om det skeer med sømmelig og saadan hellig Forretning anstændig Andagt. Hvad Feyl han finder hos ham, derom bør han troeligen hannem advare, og siden end eengang høre ham prædike, for at komme i vis Erfaring, om han tager efter de hannem givne Advarseler, forbedrer sig og retter sine Feyl. De Characteres, som gives for saadan Prædiken, bør være efter Personens Merita, og de af hannem holdte Prædikeneres Beskaffenhed.
41. Alle Promotiones til Gradus Academicos skee paa det øverste Auditorio: Men de dertil udfordrende Omkostninger bør være maadelige, paa det Fattige, dog derhos lærde og flittige Personer ey skulle afskrækkes fra Graderne. Thi skulle samtlige Professores strax tilsammentræde og overlegge hvorledes saadanne Omkostninger paa det taaleligste kunde træffes. Hvilken deres Forretning de have Universitetets Patron til hans Approbation at overlevere.
42. Ingen maa stædes til at blive Baccalaureus Philosophiæ, med mindre han in Examine Philosophico haver erholdet Characterem Laudabilem eller haud Illaudabilem; dog bliver det dennem, som have faaet ringere Characteres uformeent inden, eller efter et halv Aars Forløb at indstille sig, om de det forlange, til nye Examen.

43. Baccalaureis Philosophiæ bliver det tilladt at disputere sine Præsidio, saavel i Collegiis, som in Auditorio Collegii Regii, de skulle og nyde Kosten i Communitetet tvende Aar længere end andre Studiofi.
44. Til Gradum Magisterii Philosophiæ maa ingen lokkes eller overtales. Af Geistligheden paa Landet stædes ey letteligen nogen dertil, uden velfortiente, samt for deres Lærdom berømmelige Provster eller Præster; Endmindre Studentere, uden de der med Frugt og Nytte have besøgt fremmede Universiteter, eller og paa dette Universitet giort sig frem for andre meriterede.
45. De som forlange Gradum Magisterii skulle af Professoribus Philosophiæ nøye examineris, og naar de ere dygtige befundne, bør de, saavelsom de, hvilke begiere Gradum Baccalaureatus,

Side 215

offentligen disputere paa det øverste Auditorio, under Decani Facultatis Philosophicæ præsidio. Men hverken Gradus Magisterii eller Baccalaureatus maa nogensinde forundes nogen Fraværende.

46. Rectores i de store Skoler skulle efter Loven Libr. 2 Cap. 18. Art. 3. pag. 346. 347. være enten Magistri eller Candidati Magisterii. Hvorudover, saafremt Biskopperne antage nogen til Rectorem i slig en Skole, og han ey er Philosophiæ Magister, da skal han først hensendes til det Kongel. Universitet, og der af samtlige Philosophiæ Professoribus examineris, samt ey sættes til Skole-Embedet, før han medbringer Professorum Attest, at han er dygtig befundet til at nyde, ved første Promotion, Gradum Magisterii.
47. Magistri have Frihed offentligen sine præside at disputere i det nederste Auditorio; som dennem og tilstædes at holde Collegia, saavel Philosophica som Theologica, naar de dertil af Facultate Theologica eragtes beqvemme.
48. De der tragte efter Gradum Licentiatus, skulle ligeledes af den Facultatis Professoribus, i hvilken de begiere at promovere, flitteligen examineris, samt offentligen paa det øverste Auditorio disputere under Decani præsidio. Gradus Licentiatus skal ikke forundes nogen, uden dennem der sidde i anseelige Embeder, og have giort dennem af deres Lærdom og andre Meriter bekiendte.
49. Til Gradum Doctoratus in Theologia stedes ingen uden de, der betiene fornemme Geistlige Embeder, som Biskopper, Theologiæ Professores, og Lectores, Stifts-Provster, og Sogne-Præster ved Stifternes Hoved-Kirker; Til Gradum Doctoratus in Jure haver alleene fornemme Embeds-Mænd Adgang, som Professores Juris, de fornemmeste Vores Høyeste Retts Advocater, som af en grundig Lærdom maatte være bekiendte, og deslige. Candidati Doctoratus Theologiæ og Juris examineris ikke: Dog skulle de være pligtige paa det øverste Auditorio offentligen at disputere, enten sine præside, eller under Decani Præsidio. Naar de er promoverede, nyde de siden Frihed, endskiønt de ikke ere Professores, at disputere paa det øverste Auditorio, saa ofte de sligt forlange.
50. De der begiere Gradum Doctoratus in Medicina, skulle, efter Sædvane, af Facultate Medica flitteligen examineris, og ingen

Side 216

ingenlunde nyde den Gradum, med mindre de grundigen forstaae, hvad de give dem ud for, samt foruden Theoriam Medicinæ, ere vel erfarne in Anatomicis, Botanicis, Chymicis og Chirurgicis. De skulle offentligen paa det øverste Auditorio disputere under Decani Facultatis Medicæ præsidio, med mindre de ere Professores, da dennem tillades at disputere sine Præside. Efter Promotionen nyde de Frihed at disputere paa det øverste Auditorio, at

holde Collegia Medica, Anatomica, Chymica, samt at practicere, saa vel i denne Kongelig Residence, som over alt i Vore Riger og Lande.

51. Naar Fremmede fra andre Stæder hidkomme, og forlange een eller anden Gradum, bør de medbringe Testimonia, saavel om deres Lærdom som Levnet, fra de Universiteter, hvor de have studeret, paa det ingen, som enten for falsk Lærdom, eller for et uskikkeligt Levnet er berygtet, skal nyde saadan Værdighed.
52. Det henhører og til Professorum Embede, at see nøye til, at de Beneficia, der ere henlagde til de studerendes Ophold og Fremtarv, komme de Flittigste, Gudfrygtigste, og Skikkeligste til Gode, hvilke der ellers ingen Midler have til deres Underholdning; Og efterdi det største Beneficium, som fattige Studentere nyde, gives dennem i det af Vore Høysalige Forfædre Konger i Danmark af Høylovligst Ihukommelse stiftede Communitet, samt i den saa kaldede Regentz, siden de paa begge Steder forsynes, deels med Underholdning, deels med frie Huusværelser, da have Vi Allernaadigst fundet for godt derom, som følger, Allernaadigst at foranstalte.
53. Communitetet skal til evig Tiid uryggelig og uigienkaldelig beholde hvad Tiender, Jordegods, samt andet, som det, efter de derom Allernaadigst oprettede Fundationer, af Vore Høylovligste Forfædre er benaadet med, og maa intet af sligt til nogen anden Brug henvendes.
54. Samtlige Professores Theologiæ skulde beskikke een Oeconomum, som kand oppebære alle Communitetets Indkomster, samt aarligen giøre rigtig Regnskab for dets Indtægt og Udgift, og, for en vis Penge spiise Studenterne forsvarligen, efter den Spiise-Contract, som med hannem er eller bliver oprettet. Paa det og

Side 217

Alumni Communitatis kunde vide at dennem skeer Rett, bør et Patent trykkes, og der i meldes, hvad dennem skal gives hver Uges Dag til Middag og Aften; Af saadant Patent skal et Exemplar opslaaes ved hvert Bord i Communitetet til alles og enhvers Efterretning; Men ingen af Professoribus selv maa nogensinde være Oeconomus Communitatis.

55. I Communitetet skulde være ti Borde, og ved hvert et Bord spiise ti Personer, som skulde være flittige, skikkelige, lærde og fattige Personer. Ingen af dennem maa sælge eller tage Penge for deres Kost, men de skulle nyde den in Natura. Desforuden betales Præsterne ved Trinitatis Kirke, samt Ministris Academiæ Penge for de dennem tillagde Koster efter Sædvane.
56. Ingen Studiosus nyder Kost i Communitetet, før han haver været ved Universitetet i det mindste et halvt Aar; dog dennem undtagen, som komme til Universitetet fra Island og Færøe, hvilke, i Henseende til, de for den største Deel ere fattige, og ingen Tilstod kunde vente af deres saa langt fraværende Venner, hidindtil have været og fremdeeles skulde blive benaadede med Kosten, strax efter at de ved Universitetet ere immatriculerede. For Kosten skulle ellers de, der aarligen komme til Universitetet, udarbeyde et Specimen Latinum, som hidindtil brugelig haver været. Magistri og Philosophiæ Baccalaurei maa spiise fem Aar i Communitetet, men de øvrige Alumni alleneſte tree Aar, og ingen længere.
57. Af samtlige Professoribus Theologiæ skal beskikkes een Præpositus Communitatis, som bør for sin Betiening nyde saadan Løn, foruden Kosten, at han kand leve, uden at være de fattige Alumni til Besværing og Byrde. Thi skulde Professores Theologiæ med Consistorio overlegge, hvad Præpositus kand bekomme til Løn, og hvoraf det skal tages; samt og sætte de Penge, der skal pleye at gives Præposito pro Introductione paa saa fast og taalelig en Fod, at ingen sig derover med Billighed kand besværge; hvilket deres Forslag, naar de dermed ere færdige, skal Os, til videre Allernaadigste Approbation, af Patrono Universitatis, som de have at levere det til, allerunderdanigst forestilles.

58. Præpositus Communitatis bør dagligen uden Forsømmelse hver Middag og Aften, fra det første Spiisningen begynder og indtil

Side 218

til den endes, være tilstæde i Communitetet; Han skal see nøye til at Alumni blive spiisede forsvarligen, samt efter Contracten; Finder han nogen kiendelig Mangel paa Spiisningen, da andrager han sligt for den Professore Theologiæ, som det Aar er Inspector. Præpositus skal desforuden have nøye Opsyn med at Alumni holde Bord-Skik og tee sig sømmeligen, uden Bulder og Raaben, samt at de flitteligen holde deres Exercitia. Om Formiddagen begynder Spiisningen Klokken 10. Og om Eftermiddagen Klokken 5. Undtagen paa de Dage, naar Promotiones skee, eller Professores disputere; Thi Spiisningen begynder da først, naar deslige Promotiones eller Disputationes ere til Ende.

59. Ved hvert Bord skal være een Decanus, der ved samme Bord dagligen bør indfinde sig paa lige Tiid, og til lige Opsyn med Præposito, som antager Decanos af de allerlærdeste og skikkeligste Personer i eller uden for Communitetet; Dennem han dog tilforne skal præsentere for Theologis, for at bekomme deres Approbation. Og efterdi Decani for saadan deres Embede aldeeles ingen Løn nyde, men alleeneste Kosten, da, i fald de andensteds have Kost her i Staden, tillades det dem alleene, men ingen anden af de øvrige Alumni, som før er meldet, at overlade den Kost, dennem i Communitetet gives, for en maadelig Priis.
60. Præpositus maa ey selv antage til at nyde Kosten, hvem han vil; Dog tillades hannem at foreslaae nogle af de Lærdeste og skikkeligste, som han kiender. Men ingen gives Kosten, førend alle fire Theologi have under deres Hænder tilstillet Præposito Navnene paa dem, som den skal nyde.
61. Imedens Alumni Communitatis spiise, skulle de altiid over een vis Materie disputere paa Latine, saaledes at Commenfales skiftes til at være Respondentes og Opponentes: Men Præpositus ved det øverste, og Decani ved de andre Borde ere stedse Præsides. Ved hvert Bord maa desforuden være nogle Exercitiarii, som ingen Kost nyde, men sidde ved Bordene for at lære noget, samt øve dennem i at disputere. Hver Løverdag Aften skal opslaaes de Materier, som Alumni have at disputere over; Og paa det slige Materier kand være nyttige og forstaaelige, have Professores, enten alle eller nogle af dem, som de imellem sig selv udmelde, at træ-

Side 219

træde tilsammen og forfatte et vist Reglement over de Materier, som Alumni i deres Disputationer skulde forhandle: Hvilket de have Universitetets Patrono, til hans Approbation at foreviise.

62. Alumni Communitatis bør flitteligen, saavel Søndage som andre Hellige- og Bede-Dage, søge Kirken, og der med Andagt høre GUds Ord. Som og deres Spiisning dagligen skal begyndes og endes med Bøn og GUds Paakaldelse: Men et Capitel af den Hellige Skrift læses paa Latine ved hvert Maaltids Slutning.
63. De, der enten forsømme Kirken, eller deres Exercitia, antegnes af Decanis, og angives for Præposito, som, efter Sagens Beskaffenhed, mulcterer dem, eller udelukker dem for en vis Tiid af Communitetet; Skulde nogle, alle Paamindelser og jevnlige Advarseler usagtede, ofte forsømme Kirken og Exercitia eller føre et uskikkeligt Levnet, da forviises saadanne, som de, om hvis Forbedring intet Haab er, aldeeles af Communitetet. Dog, naar nogen fortiener at udelukkes af Communitetet enten til en Tiid, eller gandske og aldeeles, da skal Præpositus først andrage sligt for den Theologiæ Professore, som er Communitetets

Inspector, og tillige melde hvorudi hans Forseelse bestaaer; Førend sligt er skeet maa ingen af ham bortviises fra Kosten.

64. De, som sidst have responderet og opponeret i Communitetet, skulle altid være færdige, næste gang til samme Forretning, paa det, om de, som sligt ellers tilfaldt, udebleve, de da kunde antage deres Partes. Thi Exercitia maa ingen Middag eller Aften forsømmes: Som det og skal være alle Studiofis tilladt, at gaae ind i Communitetet, endskiøndt de ey spiise der, og at anhøre Exercitia, dog at de betee dem sømmeligen, og ey med Latter eller Bulder foraarsage mindste Uroe, saa fremt de ey med Eftertryk ville sættes til Rette, og alvorligen straffes efter Sagens Beskaffenhed.
65. Det tillades Alumnis at reyse ud paa Landet eengang om Aaret, eller, naar fornøden giøres, oftere, dog maa de ey være længere borte, end een Maaned. Men dem, som i særdeeles fornødne Tilfælde maatte foraarsages at reyse til Norge, eller den længst fraliggende Deel af Jylland, tillades otte, eller i det høyeste ti Ugers Tiid. Førend de reyse, skulle de dertil indhendte Præpositi samt deres privati Præceptoris skriftlige Tilladelse, i hvilken

Side 220

skal være indført til hvad Tiid de have at komme tilbage, da de og skulle indfinde sig; med mindre de maatte falde i nogen saadan Svaghed, som beviisligen kunde hindre deres Tilbagekomst, da de have sligt Præposito ufortøvet ved Skrivelse at tilkiende give, som derom underretter Theologum Inspectorem. Imedens de ere borte, nyde andre fattige, flittige og skikkelige Studiofi den Kost, dennem ellers tilkom, indtil de igien indfinde dennem; hvilket og skeer, naar nogen, for een eller anden Forseelse udelukkes til en Tiid fra Communitetet, da altiid en anden skikkelig Person i hans Sted skal forundes Kosten.

66. De, som nyde Kosten i Communitetet, skulle, naar de ere Baccalaurei, i det mindste eengang om Aaret disputere i Regentzen, men ere de ey Baccalaurei, da declamere. Formaae de ey at lade deres Disputationes trykke, tillades dennem at forfatte saadanne skriftligen. Dog maa ingen Studiosus disputere sine Præside Theologo, in Materia Theologica. Deres Disputationes maa de ikke sammenskrive uden Judicio af trykte Bøger, eller med Skiødesløshed og løsligen dem forfatte, men de skulle være med deres beste Fliid udarbeydede. Til hvilken Ende saavel Declamationes, før de holdes, som Disputationes førend de trykkes, bør foreviises enhver Alumni privato Præceptori, som med Fliid igiennemgaaer dem, retter hvad der kand være forseet, og venviiſer Autorem, hvorleedes han kunde have handlet Materien bedre. Af alle saadanne Disputationer og Declamationer skal leveres Præposito eet enten reenskrevet eller paa Skrif-Papier trykt Exemplar uindbundet, som ved Aarets Udgang skal samles i et Bind, og hensættes paa Universitetets Bibliotheqve. Saa skal og hvert Aar tvende gange, nemlig først in Januario, og først in Julio tilkiende gives Alumnis, hvor mange af dem, og hvad Uge i det halve Aar de skulle disputere eller declamere; Forsømme de sligt, eller forrette det ey til den ansatte Tiid, udelukkes de fra Kosten, indtil de saadan deres Pligt fyldestgiøre. Da de vel igien kunde faae Sted i Communitetet, men skulle dog betale i Mulct til fattige Studiofos 10 Mark Danske for hver Uge de udeblive over den ansatte Tiid. Saadanne og deslige Mulcter oppebærer Præpositus og giør Theologo Inspectori Regnskab for dem. Men udebliver nogen med at

Side 221

disputere eller declamere sex Maaneder over den ansatte Tiid, da udelukkes han gandske af Communitetet. Og giver Præpositus stedse Theologo Inspectori tilkiende, saa snart nogen af Alumnis, med at disputere og declamere, findes seendrægtig og forsømmelig. Udkommer nogen af Communitetet før den Tiid det tilfalder ham at disputere, da skal den,

som igien nyder Kosten, sligt paa hans Vegne forrette, hvilket den Nyskommende bør forpligte sig til, før han træder til Plads i Communitetet. Præpositus skal hvert halve Aar give Theologo Inspectori en skriftlig Fortegnelse paa dem, som det halve Aar skulle disputere og declamere, og bør ved hvers Navn staae, hvad Uge til slig ham tilfaldende Forretning er berammet.

67. Paa det med Alumnis Communitatis kand haves flittig Opsyn, skal altid en Professor Theologiæ være Inspector: Hvilket Embede han forvalter eet Aar, og naar det er til Ende, da tiltræder en anden det i hans Sted; saa at hver af de fire Theologis hvert fierde Aar bliver Inspector. Dem som det Aar stædes til Kosten, indskriver Inspector med egen Haand i Communitetets Matricul; Som han og i det mindste eengang om Maaneden gaaer ind i Communitetet, og giver nøye Agt, at Alumni forsvarligen spiises, holde deres Exercitia, og tee sig skikkeligen. Have ellers Alumni, enten over Spiisen eller andet, nogen billig Klage at føre, andrage de det for Præposito, som efter at han Sagen nøye haver examineret, giver Inspectori dens Sammenhæng tilkiende, der skal være forbunden at raade Bod paa hvad bør rettes. Haver og enten Præpositus, Decani, eller Oeconomus Aarsage og Føye til at klage over Alumnos; da anmeldes sligt ligeledes for Inspectori, som skal være forbunden, at see dem, som sligt fortiene, vedbørligen til Rette satte.
68. Hvert Fierding Aar skulle alle Professores Theologiæ, samt Rector Universitatis og Decanus Philosophiæ eengang gaae ind i Communitetet, naar Alumni spiise; Til hvilken Ende hver af dennem skal gives en Nøgel til Spiise-Stuen, at de der uanmældede kunde indkomme. De skulle da tage i Erfaring, om Alumni efterleve deres Pligt, og nyde Skiel. I Særdeleshed skulle de give Agt paa, hvorledes Exercitia holdes, samt om Præpositus og Decani ere tilstæde, og kunde saaledes fyldestgiøre deres Embeder,

Side 222

at Ungdommen deraf kand høste nogen Nytte og Opbyggelse. Det skal og staande Rectori Universitatis, Professoribus Theologiæ og Decano Facultatis Philosophicæ frit for, enhver i sær, at gaae ind i Communitetet saa ofte de finde det for godt, og deres Leylighed det tillader. Men af de øvrige Professoribus, Juris, Medicinæ, og Philosophiæ skal een være forbundet i det mindste eengang om Ugen at indfinde sig i Communitetet medens Alumni spiise, og have Tilsyn med hvad der forefalder. Hvilket saaledes bør gaae om imellem dennem, at ingen Uge vorder forsømmet; Men at de, uden at Alumni eller andre viide det, kunde indkomme, gives hver af dennem en Nøgel til Spiise-Stuen.

69. I den Deel af Regentzen, som nu er opbygt og indrættet, samt i den anden Deel, som, saasnart skee kand, bør sættes i Stand, skulle indtages saa mange af de allerfattigste, men derhos flittige og skikkelige Studiosi, som den kand rumme. Hvilke nyde der frie Huusværelse, nogen Ildebrand, og hvad Penge een eller anden til visse Kammere haver henlagt. Saa beholde de og den Friehed at bære Liig, naar det af dem forlanges, hvilket Vor elskelige kiære Herr Fader af høylovligst Ihukommelse dennem haver forundt, i Henseende til den Tieneste de giorde Aar 1711, medens Contagionen varede.
70. Præpositus Communitatis skal stedse boe i Regentzen og beholde de hannem der hidindtil bevilgede Værelser. Men han skal ey have Magt, der at indlægge hvem hannem lyster. Han kand foreslaae de allerfattigste og skikkeligste Personer, og vente under samtlige Theologorum Hænder hvo der skal indtages, naar Plads bliver leedig. Endskiønt og visse Fundatores til et og andet Kammer, som de med en aarlig Penge-Indkomst have forbedret, kand have reserveret dennem og deres Arvinger Ræt at nævne de Personer, hvilke paa samme Kammere skulde indlegges, saa bør dog de af dennem nævnte præsenteris for Theologis: Thi falder der noget paa deres Levnet eller Lærdom med Billighed at sige, bør

dennem ey tillades Værelse i Regentzen, men Vedkommende have andre i deres Stæd at nævne.

71. Der skulle desforuden være tree Inspectores i Regentzen, som bør vælges af de lærdeste og skikkeligste, og sagtmodigste Personer,

Side 223

ner, og kunde de samme ogsaa frem for andre antages til Decani paa Communitetet, hvorved de faae frie Kost, samt dennem forundes et eller andet Stipendium, hvorved de ey forbandtes til at være i andre Collegiis. Disse Inspektorum Embede skal være at give nøye Agt paa deres Levnet der ere i Regentzen, samt naar de finde nogle hengivne til Ørkesløshed, Drukkenskab eller anden Udyd, da at anmelde sligt for Præposito. De skulle og, naar Regentz Porten er lukket, hver Aften tilsee, om Alumni ere hiemme, og findes paa deres Kammere; Ere nogle uden for, da angive de det for Præposito: Med hannem de og hver fiortende Dag eengang have at overlægge, om noget kand være tienligt til at holde Orden og Skik i Regentzen. Hvad saadan Middel de kunde udfinde, skal Professoribus Theologiæ til deres Approbation forestilles.

72. De der have Værelse i Regentzen skulle ikke alleneſte være Professoribus, men endogsaa Præposito og Inspektoribus i bemeldte Regentz hørige og lydige, og det under vilkorlig Straf, i fald anderleedes befindes. De maa ingenlunde forsømme Bønnen, der Morgen og Aften skal holdes i Regentz-Kirken; Men de skulde endog i god Skik og Orden, hver Søndag og Helligdag følge med Inspektore i Kirken; De bør og ingenlunde forsømme deres Altergang: men i det mindste tree gange om Aaret dennem dertil gudeligen og velberidde indfinde. Til hvilken Ende de otte Dage før de flig gudelig Andagt forrætte, skal give det Inspektori tilkiende, som dennem formaner til at prøve dem selv, og betænke hvad de forehave.
73. Regentz-Porten skal tillukkes om Sommer-Aftener Klokken 10. og om Vinter-Aftener Klokken 9. Til hvilken Tiid Præpositus og Inspektores, som bør foregaae Alumnis med gode Exempler, skulle være hiemme og paa deres Kamre. Thi efter saadan Tiid maa ikke Porten oplukkes for nogen hvo det end kunde være; Hvo som udebliver om Natten, eller findes i Drukkenskab, i Klammerie, eller med dragen Kaarde og ladt Gevæhr i Regentzen, skal angives for Inspektore Theologo, som med de andre Theologorum Samtykke forviiser ham af Regentzen.
74. Rector Universitatis, Professores Theologiæ og Decanus Facultatis Philosophicæ, skulle fire gange om Aaret besøge liges-

Side 224

gesaavel Regentzen som Communitetet, for at erfare i hvad Stand Kamrene ere, samt om Alumni holde dem reene og skikkeligen. Inspektors Theologus bør og nogle gange uanmældet indfinde sig i Regentzen, og kand undertiiden gaae i Regentz-Kirken, naar Bøn holdes, for selv at erfare, om Alumni flitteligen og med Andagt bivaane Bønnen.

75. Paa det og at de, der nyde enten Kost i Communitetet, eller Værelse, som sagt er, eller begge Deele, kunde des fastere bindes til at efterleve, hvad dennem her befales, da skulle de, før de stædes til at nyde enten af Deelene, skriftligen forbinde dennem, det uryggeligen under en vis Straf at efterleve. Til hvilken Ende, samtlige Professores skulle besørge et project til saadan en Revers: I hvilken hos hver Forseelse skal mældes hvad Straf paa den bør følge. Saadant project, skal Patrono Universitatis foreviises, og naar den af ham er approberet, bør siden enhver, før han stædes enten til Kost i Communitetet eller til Værelse i Regentzen, samme i en vis dertil indrættet Bog, med egen Haand skrive og underskrive.

76. Hvad andre Legata angaaer, som ere givne til Universitetet, da bør Fundationerne paa det allernøyeste efterleves, fra hvilke ingen maa understaae sig at vige, under hvad Paaskud det end være kunde. Til de Collegia, som Professores have Ræt at belægge med Alumnis, skulle de nævne de allerskikkeligste, flittigste og lærdeste iblant trængende Studiosos, uden ringeste Henseende til, enten de ere Professorum Børn og Paasørende eller ikke. Thi som dem ligesaavel maa forundes Stæd i Collegiis som andre, saa var det ubilligt, om andre Trængende, som maatte være skikkeligere, lærdere, og flittigere end de, skulde vige for dennem.
77. Stipendia, som ere funderede til de Studerendes Udenlands Reyser, og hvilken Professores kunde have Rættighed til at bortgive, maa ey nogen indskrives til i hans Barndom og Ungdom, da man ey eengang kand viide om han i sin Tiid kommer til at studere, end sige hvorledes, i fald saa skeer, han vil forfremmes i sine Studiis. Slige Indskrivelser skulle derfor herefter gandske være afskaffede, helst hvor Fundationerne ey med tydelige Ord tillader dennem. Og maa paa saadanne Stipendiis intet skriftligt Løfte gives

Side 225

nogen, førend de blive leedige: Da til dennem at nyde bør udsøges de, der ey af egne Midler kunde reyse, men dog ved deres Lærdom og Flittighed have giort dem saa bekiendte, at Universitetet kand have Ære af dem, naar de komme ud til fremmede Universiteter. Hvor og Fundationerne tilholde, at de, som agte at reyse, skal, før deres Udreyse examineres og aflegge visse Prøver, eller, imedens de ere uden Lands, give et Specimen i Trykken, der bør saadant efterkommes, men forsømmes det, miste de Stipendium.

78. Hvor Fundationerne forbinde dennem, som nyde Stipendia, at reyse uden Lands til visse Vilkor, og lægge dette dertil, at naar Stipendiarii ey efterleve det i Fundationerne Paabudne, eller i sin Tiid komme til andre Embeder, end Fundatores have villet at de der nyde Frugten af deres Gavmildhed skulle betiene, der bør Professores, men særdeeles Ephori over saadanne Stipendia, tage Revers af dennem de gives til, før de reyse ud af Landet, at de Fundationerne nøye ville efterleve, og, i Fald det ikke skeer, tilbage give alt hvad de have oppebaaret skadesløst. Saadanne Reverser skulle forvares paa Consistorio, og bør Ephori med samtlige Professoribus vaage for og holde over, at de, uden Personers Anseelse, eller nogen Indvending efterleves.
79. Saafremt Professores i Almindelighed, eller Ephori Stipendiorum i Særdeeleshed, vidende og med fri Villie bortgive Stipendia til de Personer, som enten efter Fundationerne ey burde have dem, eller og ey fyldestgiøre hvad saadanne Fundationer anordne, at skulle skee, før dennem Stipendia maa leveres, da skulle de Professores, som deri ere skyldige, af egne Midler skadesløs udreede hvad een saadan Person haver oppebaaret, som enten skal gives til en anden, eller lægges til Stipendii Capital. Hvorudover, før nogen et Stipendium, særdeeles at reyse uden Lands med, forundes, da bør Ephorus indhendte samtlige Professorum skriftlige Betænkning, om de formeene at samme Person efter Fundationen kand oppebærge det eller ey: Hvilken Betænkning skal blive i god Forvaring paa Consistorio. Thi befindes det siden, at saadan Person haver været bekiendt for anderledes skikket, end de, som Fundationen tillegger Stipendium skulde være, da bliver den Professor, som voterede mod Personen, frie for ald Ansvar, og angerløs.

Side 226

Som og de, der votere imod nogen, skulde altiid derhos skriftligen forklare, af hvad Aarsage de giøre det.

80. Da alle Universitetets Bibliotheqver ved sidste store Ildebrand ere lagte i Aske, vil det være nødvendigt, at et Bibliotheqve, som er umisteligt for Universitetet, saa snart mueligt, igien

samles. Som Vor elskelige kiære Hr. Fader af høylovligst Ihukommelse dertil haver giort en god Begyndelse med Allernaadigst at skienke een Deel Bøger, saa ville Vi og være Allernaadigst betænkt paa, saadant Tal at formeere. Saa skal og dertil anvendes, hvad Indkomster der kand falde efter en Professoris Død eller Forfremmelse, medens Professionen staaer leedig, samt indtil en anden Professor beskikkes. Dog at Vedkommende herefter, som hidindtil, aldeeles upaaanket oppebærge deres Deel in Anno gratiæ. End ville Vi Allernaadigst see derhen, at videre Midler til Bøgers Indkiøb kand vorde udfundne. Men samtlige Professores skulle nøye med hverandre overlegge hvad Bøger først og fornemmeligen skal anskaffes: Og maa det ey staae i Bibliothecarii Magt alleene at kiøbe hvilke hannem lyster.

81. Naar Bibliotheqvet er i brugbar Stand, skal stedse derved være en Bibliothecarius: Hvis Embede bliver ikke alleene at have god Opsyn med Bibliotheqvet, samt i det mindste eengang om Aaret gaae det igiennem for at erfare om ingen af Bøgerne ere blevne borte, og see dem ved Famulum Bibliothecæ afstøvede; Men endog tvende gange om Ugen for den studerende Ungdom at holde Lectiones publicas de Notitia, delectu & vero Librorum usu. Hvilke Lectiones skal holdes om Onsdagen og Løverdagen, en Time hver af bemeldte Dage. Til Bibliothecarius kunde beskikkes een af Philosophis, som ey skal tages efter noget Slags Senium, eller og en anden lærd og til sligt Embede beqvem Mand, som maa udvælges af samtlige Professoribus og forestilles Patrono Universitatis, hvis skriftlige Approbation skal indhendtes før han Embedet tiltræder. Til Løn nyder han alt hvad der haver været tillagt Proto-Bibliothecario og Vice-Bibliothecario. Forsømmer Bibliothecarius at læse paa Bibliotheqvet, da kortes for hver gang af hans Løn 4 Rdlr. til Bibliotheqvet: Hvilket at det rigtigen skeer Rector Universitatis drager Omsorg for; Dog saafremt han falder i Sygdom,

Side 227

dom, eller med Rectoris Tilladelse paa 2 à 3 Ugers Tiid i det høyeste reyser ud paa Landet, afkortes hannem intet, naar han imidlertid bestiller en anden, som kand tage hans Forrætninger vare.

82. Derforuden skal ved Bibliotheqvet være een Famulus, som bør vælges af de skikkeligste Studiosis, og maa have nogen tilstrækkelig Kundskab om Bøger. Hans Embede bliver at gaae Bibliothecario til Haande med at forfatte Catalogum, og naar han holder sine Lectiones, da at række ham de Bøger han forlanger, samt at tiene den studerende Ungdom med at frembringe de Bøger, som de begiære at bruge; saa og hver Dag naar Bibliotheqvet staaer aabet, at sætte hver Bog, før det lukkes, i sin Stæd igien. Han skal altid være paa Bibliotheqvet naar det er aabet: Forsømmer han sligt, da bøder han for hver Formiddag 1 Mark Danske, og for hver Eftermiddag lige saameget til Pauperes Studiosos. Hvilken Mulct Rector af hans Løn indeholder; Hannem Bibliothecarius tilkiendegives saa ofte Famulus forsømmer; Dog dersom han falder i Svaghed, eller med Rectoris og Bibliothecarii Samtykke for en føye Tiid reyser ud paa Landet, afkorter han intet, naar han bestiller en anden, som imidlertid kand tage hans Embede forsvarligen vare. Famulo Bibliothecæ kand forundes Kost paa Communitetet, dog at han selv spiiser der: Saa nyder han og til Løn det som een af Professorerne pro Bibliotheca Veteri havde, nemlig 15 Rdlr. saa og det som Famulo Bibliothecæ Hopnerianæ var tillagt, samt af hver Studiofo som deponere eller inscriberes 1 Mark 8 ssk. Hvorimod Studiosi og Cives Universitatis intet giver pro Inscriptione til Bibliothecam; Men de fra fremmede Stæder hidkommende, naar de forlange at betiene dem af Bibliotheqvet og høre Bibliothecarii Lectiones, skulle pro Inscriptione betale hver 2 Rdlr. Hvilke Penge anvendes til de i Bibliotheqvet manglende Bøger at indkiøbe.

83. Bibliotheqvet skal være aabet for dem det vilde besøge; Fem gange ugentlig, nemlig: Mandag, Tiisdag, Onsdag, Torsdag og Løverdag, om Formiddagen fra Klokken 8 til 10. Om Eftermiddagen fra Klokken 2 til 4. Men i Augusti Maanet staaer det hver Dag aabet, undtagen om Søndagen, saa og om Fredag Formiddag. Hverken Bibliothecarius eller Famulus maa udlaane nogen Bog af Bibliotheqvet med mindre det maatte være til Profes-

Side 228

fores, hvilkes Revers da skal tages paa deslige Bøger, hvorved de skulle forbinde dem, til en vis Tiid at skaffe samme aldeeles uskadde tilbage. Befindes nogen at have borttaget eller multleret een eller anden Bibliotheqvet tilhørende Bog, da udelukkes han ey alleene fra Bibliotheqvets videre Brug, men relegeres end og aldeles fra Universitetet.

84. Een af Professoribus skal være Universitetets Qvæstor eller Rentemester, som skal i Agt tage dets Regnskaber og andre Ting, dets Indtægter og Udgifter vedkommende; Paa det de øvrige Professores med des større Roelighed kunde beobagte deres Professioner. Samme Rentemester skal være een af Philosophis, og bør han, før Embedet af ham tiltrædes, stille Universitetet Caution af 3 eller 4000 Rdlr.
85. Saadan Universitetets Rente-Mester skal være forbunden: 1) At giøre Regnskab for alle de Indtægter og Udgifter, hvilke hidindtil have været under Rectoris Forvaltning; I hvilken Henseende Professores skulle betale til ham hvad Afgifter de bør give, enten af det Jorde-Gods de nyde pro Officio, eller af de Tiender, som de kunde have opteret, og det 6 Uger i det seeneste, efter at hvert Aars Capitels Taxt er satt, under Straf af hver Professore, som det forsømmer paa 10 Rdlr., hvilke skulle være forfaldne til Universitetets Bibliotheqve: Som og Rektor haver saadan Mulct af den udeblivende Professoris Distribution at indeholde. 2) At have alle Legatorum og Kirkernes Capitaler under Forvaltning, men dog ingen af dem udsætte paa Rente, ey heller nogen af dem, naar de kunde opsiges imodtage, uden samtlige Professorum Videnskab og Samtykke: Men aarligen at levere Renten af deslige Capitaler til vedkommende Ephoros og Kirke-Værgere. 3) At oppebærge og indsamle Studii-Skatten og Cathedraticum, saavel i Danmark som Norge, og derom jevnligen tilskrive Biskopperne; ligeledes og andre Universitetets Indkomster, som enten ere, eller kunde vorde tillagde, og her og derfra bør indsamles, for siden at distribueris. 4) At igiennemgaae og eftersee alle Universitetets Landsbye-Kirkers Regnskaber otte Dage før de fremlægges paa Consistorio, som skal være inden den 15 Julii: Hvortil hannem aarligen skal adjungeres tvende af Professoribus, hvilke udnævnes saaledes, at det før-

Side 229

ste Aar paatage tvende af de øverste dennem denne Forretning, det andet de tvende næste, og saa fremdeles, indtil det igien begynder fra de øverste. 5) Tilligemed tvende Professoribus aarligen at eftersee alle Professorum Residencer, naar de eengang komme i Stand, saa og alle andre Universitetets Bygninger i denne Vor Kongel. Residence: Samt om deres Tilstand, Brøst og Mangel, i fald nogen forefindes, hvert Aar, inden 1 Maji, at give, under sin Haand, Consistorio all fornøden Oplysning. 6) At andrage for Consistorio, alt hvad han formeener der med Rette kand tiene til Universitetets Conservation, samt Professorum Indkomsters Forsikkring og Forbedring: Hvilke hans Forslag, naar paa dennem først bliver erholdet Universitetets Patrons Bifald, han haver at sætte i Verk. 7) At forestille Consistorio, saa ofte Universitetet kand blive tvunget til at føre nogen Process paa Legatorum, Kirkernes, eller Jorde-Godsets Vegne, og saafremt Consistorium finder for godt, at Sagen skal paatales og udføres, da at besørge dens Drift og Endelighed, dog paa Universitetets eller Legatorum Bekostning, som Sagen maatte angielde. 8) At indlevere hvert Aar inden 1 Octob. rigtig Regnskab for

Legatorum Capitaler, Universitetets almindelige Indtægter og Udgifter, samt inden 1. Novemb. for den Danske og Norske Studii-Skat: Udebliver han over den Tiid, betaler han for hvert Regnskab 30 Rdlr. som skal være forfaldne til Universitetets Bibliotheqve. Saadanne af ham indleverede Regnskaber, skulle siden omsendes til Professores, men af enhver igiennemsees og af samtlige mangles, saafremt der noget paa dem falder at mangle. Naar og siden fornøyelig Rigtighed af Universitetets Rentemester er giort for enhver manglet eller udsatt Post, skulle de indføres i een dertil indrettet Regnskabs Protocoll, som bør være in duplo, saa at Universitetets Rente-Mester beholder den eene, men den anden stedse bliver paa Consistorio; Begge blive underskrevne og qvitterede af samtlige Professoribus, men Notarius besørger dem indførte i Protocollerne. 9) At eftersee inden Nyt-Aars-Dag hvert Aar, alle under Universitetets Jurisdiction værende Værgemaals Regnskaber, samt andrage for Consistorio, om nogen af dem er udeblevet, om Værgerne kand eragtes for vederhæftige, saa at de dennem betroede Universitetets Umyndiges Capitaler ingen kiendelig Fare løbe.

Side 230

be. 10) At indhendte Forklaring hos Vedkommende ved hvert Aars Udgang, om Beholdninger ere ved Legata eller Universitetets Kirker her i Staden, som kunde udsættes paa Rente til næstkommende 11. Junii, samt at giøre Forslag til Consistorium, paa hvad Maade, og imod hvad Sikkerhed de best kunde udsættes, hvorpaa han da haver at vente Consistorii Resolution.

86. Som Universitetets Rente-Mester med saa mange, saa vigtige, og nødvendige Forretninger bliver bebyrdet, saa skal hannem foruden den Løn, han aarligen nyder lige med de andre Philosophis, endnu hvert Aar 200 Rdlr. forundes, til at lønne een, som læser og disputerer for ham, samt at holde een dygtig og i Regnskabs Føring forfaren Fuldmægtig: Til hvis Forretninger dog han og hans Arvinger i alle optænkelige Maader blive ansvarlige.
87. Som og disse og deslige Universitetets Rente-Mesters Forretninger vil borttage, om ikke all, dog den største Deel af hans Tiid, saa tillades det ham, paa det han kand tage eet for Universitetet saa uomgiængelig fornøden Verk vare, at foreene sig med een af Professoribus Philosophiæ eller og en anden Mand, som imod Betalning, hvilken han selv besørger, kand saaledes forrette hans Partes, med at læse og disputere, at intet deraf vorder forsømt. Men han skal selv møde i Consistorio, saa ofte det holdes, efterdi hans Nærværelse der høyligen behøves.
88. Ved Universitetet skal herefter, som hidindtil, stedse være etn Notarius, som bliver den nederste i Consistorio, og forretter sit Embede troeligen, med at føre Protocollen, vedligeholde Copie-Bøger, og forvalte Skifter efter dem, der sortere under Universitetets Jurisdiction. Han udstæder Stevninger, tager imod Indlæg og Besvaringer, i hvad Sager der kommer under Consistorii Kiendelse, samt giver Domme beskrevne, saa ofte de forlanges. Hvorfor han nyder den Betalning, som hannem efter Loven og andre Allernaadigste Anordninger tilkommer.
89. Notarius skal og forfærdige Programmata, saavel til Graderne, som naar de ellers af ham, som sædvanligt været haver, forlanges. I Særdeleshed udstæder han Studioforum Testimonia publica: Med hvilke han, under vilkorlig Straf, haver retsindeligen at omgaaes, saaledes, at han ingen meddeeler Testimonium

Side 231

nium anderledes end han det haver fortient; Som og enhvers Privatus Præceptor bør give hannem hans Attestatum, før Notarius bemeldte Testimonium Publicum under Rectoris Sigillo udfærdiger, saa skal privatus Præceptor være forbundet reent ud at melde, om den Person han giver Testimonium, haver aflagt for ham de herudi forhen paabudne Specimina,

og flitteligen hørt Professorum Lectiones, om han for nogen Uskikkelighed eller Forsømmelse er bleven udelukt fra Kosten i Communitetet, fra Værelse i Regentzen, eller fra andet Beneficio; Om han haver været indstevnet til Consistorium for Ulydighed, eller for nogen anden uanstændig Sag, som hannem er bleven overbeviist, samt om han haver giort større Gield end han kunde betale: Hvilket naar Personens privatus Præceptor haver andraget for Notario, da bør det Testimonium, som han udstæder, derom tydeligen mælde; med mindre Personen siden er befunden kiendeligen at have rettet og bedret sig. Og ville Vi Allernaadigst, at naar herefter nogen enten hos Os, eller hos nogen som haver Jus Patronatus til Kirker, giør Ansøgning om et eller andet Præste-Embede, da skal han, før hans Suppliqve, enten om hans Allernaadigste Befordring til deslige, eller om Confirmation paa det hannem givne Kaldsbrev, Os allerunderdanigst maa refereres, foreviise i Vort Cancellie sit Testimonium publicum; Efter hvilket, om han findes skyldig i ovenanførte Forseelser, skal det Os allerunderdanigst refereres. Skulde og nogen Biskop betroe een eller anden, som medbringer et slet Testimonium fra Universitetet, et Rectoris, Conrectoris, Degne eller andet geistligt Embede, da staande han derfor til Rætte; Som det og hermed Biskopperne alvorligen vorder anbefalet, naar nogen giør Ansøgning om et ledigt værende Embede, som de have at bortgive, da, før de saadan een til deslige Embede beskikke, at søge Underretning hos Rectorem Universitatis Regiæ, hvorleedes han sig her ved Academiet haver forholdet, saafremt han intet Testimonium derfra med sig bringer.

90. Vi ville Allernaadigst vide Universitetet og dets Betientere conserverede ved alle de Frieheder, som Vore Forfædre høylovligste Konger i Danmark og Norge, dennem Allernaadigst forundt og med forleent have.

Side 232

91. Den ældste Professor, som er Senior Universitatis, skal være Professor Honorarius, og fritages ligesaavel herefter, som hidindtil, efter forrige Fundationes, fra at læse og disputere, med mindre han selv deslige Forrætninger sig vil og kand paatage. Dog bør han møde i Consistorio, at overlegge, tilligemed de øvrige Professoribus, Universitetets Beste, saa ofte og saa længe hans Kræfter det tillade.
92. Naar nogen Professor enten ved Døden afgaaer, eller træder fra Embedet, da nyde hans Enke og Arvinger, eller han selv, naar han i levende Live bortkommer, Naadsens Aar, efter den hidindtil ved Universitetet brugelige Maade; Thi det er billigt, at for hvad han selv haver udgivet, derfor skeer af hans Eftermand Vederlag.
93. Studiosi skulle beviise Rectori Universitatis og de øvrige Professoribus ald sømmelig Ærbødighed og tilbørlig Lydighed i hvad Christeligt og Ræt er; De maa ey giøre ufornøden Gield, og intet af nogen laane, som overgaaer 10 Rdlr. eller dets Værd, uden deres privati Præceptoris Samtykke: Og som den der betroer en Studioso over 10 Rdlr. mister sin Fordring og haver Skade for Hiemgield, saa bliver det dennem og selv til Hinder i deres Velfærd, naar sligt mældes i deres Testimoniis, og de derved udelukke dem selv fra ald Forfremmelse.
94. Vi ville Allernaadigst have Studiosos forsikkrede om alle de dennem af Vore Høylovligste Forfædre Allernaadigst forundte Frieheder; Og skulle de i alle Sager, Manddrab alleene undtagen, søges for Consistorio.
95. For at opmuntre den studerende Ungdom dis meere til Dyd og dis større Flittighed, ville Vi af særdeeles Kongelig Naade være betænkt paa deres Forfremmelse, der ved Universitetet frem for andre have giort sig bekiendte af Flittighed og Lærdom. De der have bragt det vidt in Studio Theologico, og findes til Prædike-Embedet vel begavede, ville Vi have i særdeeles Allernaadigst Tanke, naar de noget saadant Embede søge, og medbringe fra Universitetet Vidnesbyrd om deres Lærdom, Dygtighed, og Christelige Levnet. De der in

Jure ere vel grundede, kunde giøre sig Haab at blive befordrede til Advocater i Vores Høyeste Ræt, til Dommere,

Side 233

re, og end til anseeligere Embeder, naar de, til samme at forestaae, findes beqvemme. De som have lagt dem efter Medicinam, kunde vente at blive Medicinæ Professores, som det og tillades dennem, naar de ere promoti Doctores, saavel her i denne Vores Kongel. Residence som over alt i Vore Riger og Lande at øve praxin Medicam. Hvilke af Studiosis in Philosophia, men særdeeles in Lingvis, haver giort større Fremgang end andre, ville Vi Allernaadigst at skulle til Rectorater og ConRectorater, samt andre Skole-Embeder befordres; Desforuden kand enhver af Universitetets Suppositis, som i een eller anden Facultæt haver giort sig særdeeles bekiendt for Lærdom og Flittighed, haabe at blive Professor i samme Facultæt, efterdi Vi heller af Vore egne kiære og troe Undersaatter tage dennem der skulle betiene deslige magtpaaliggende Embeder, end af fremmede, helst naar Vore egne findes i det mindste ligesaa dygtige som fremmede.

96. Som Vi, efter forhen giordte Allernaadigste Anstalter ville, at Professores uden ringeste Forsømmelse, skulle giøre deres Embeder, til den studerende Ungdoms beste, saa have Vi og Allernaadigst været betænkte paa, at de for deres møysommelige Arbeyde kunde være og blive til Nødtørft vel aflagde, paa det at de uden Suk og Mangel maa betiene deres Embeder. Thi da Vi ere komne i Allernaadigste Erfaring, hvorledes den største Deel af dennem ikke ere med saadanne Indkomster forsynede, at de kunde af dem have deres Udkomst og nødtørftige Underholdning, naar de intet andet betiener end deres Professioner, og Vores Allernaadigste fuldkomne Intention er, at see Videnskaberne i Vore Riger og Lande, saa meget mueligt er, fortplantede, hvilket neppe staaer til at vente, med mindre Universitetet saaledes kommer i en blomstrende Stand, at eenhver Professor med en utrættelig Fliid giør sit Embede, saa ville Vi og Allernaadigst, at de herefter skulle forsynes med saadanne Indkomster at enhver af dennem skal kunde leve af sit Embede, foruden at stræbe efter videre. Til hvilken Ende Vi Allernaadigst ville, at de trende nederste Professorum deres Løn, som de, imedens Tallet i Facultate Philosophica var 10. have havt, enten af Jorde-Goeds eller Penge, skal deeles imellem de syv vedblivende Philosophiæ Professores, saaledes at de desforuden beholde deres sædvane

Side 234

vanlige Indkomst. Herforuden have Vi Allernaadigst for got befundet at den nye Studii-Skat eller Cathedraticum, som herefter Kirkerne over alt paa Landet, og af Præsteskabet i Danmark og Norge skal betales, saavelsom og de Pensiones, hvilke Præsterne over alt i Kiøbstæderne i begge Riger vorde ansatte for, hvorom Vor Allernaadigste Forordning af 18. Martii 1732. allereede er udgangen, med Vores Allernaadigste Befalninger til Stifts-Befalingsmændene og Biskopperne, skulle altsammen komme Universitetet til gode, og deraf endeel legges til Bibliothecam Academiæ publicam, men det øvrige at deeles imellem samtlige Professores, til at forbedre deres aarlige Løn og Indkomster med, paa det de alle noget nær kunde blive liige, og det altsammen efter saadan Liigning, som de siden til Os allerunderdanigst have at indgive, og derpaa at forvente Vores Allernaadigste Approbation for dennem og deres Efterkommere.

97. Vi ville og Allernaadigst at Professores skulle beholde det dennem forhen tillagde Jorde-Gods samt Tiender, med ald den Herlighed hvormed de det hidindtil have nødt: Og forundes dennem Frihed, end og ved Auction at fæste bort saadanne Tiender til den høystbydende i Afgift, hvorudi ingen maae giøre denuem Hinder og Forfang, under hvad Paaskud det være kunde. Dog bliver det hverken nogen Professori, eller samtlig Consistorio

tilladt, at bortfæste nogen Tiende paa den Fæstendes Lives Tiid, eller længere end den som haver opteret Tienden samme beholder, men hermed skal aldeeles forholdes efter Loven.

98. Som alle Professorum Residencer ved sidste store Ildebrand bleve lagde i Aske, saa ville Vi drage Allernaadigst Omsorg for, at de igien kunde vorde opbygte. Naar de ere i Stand satte, skulle de vedligeholdes af Beboerne paa deres egen Omkostning: Hvorimod Vi Allernaadigst fritage Professores fra at svare Grundskat, naar den paabydes, samt Indqvartering af deslige Residence.

99. Og som Professorum Residencer vorde saaledes i Stand satte, og vedligeholdes af dennem selv, skal den Norske og Fyenske Studii-Skat, samt Lande Sogns Konge-Tiendes Indkomster, (hvilket altsammen hidtildags haver været henlagt til Universitetets Bygnings-Cassa,) herefter høre til Forbedring i Professorum Indkomst-

Side 235

100. Universitetets Rente-Mester, tilligemed tvende af Professoribus, som Consistorium udnævner, skulle eengang hvert Aar syne Residencerne, hvilken Forrætnings Udfald de have at andrage for Consistorio; Og naar paa nogen Residence findes nogen kiendelig Brøst, da skal Rector med samtlige Professorerne tilholde Beboerne at lade den sætte i Stand. Giør han det ikke, bør hans Distribution indeholdes, indtil det skeer, og han derforuden erlægge til Universitetets Bibliotheqve 20 Rdlr. for hver halve Aar Residencen, efterat Syn er taget ved Universitetets Rente-Mester og de tvende Professores, staaer urepareret. Saadant skal tages af samme Professoris Distribution, efterat Residencen deraf først er satt i forsvarlig Stand.

101. Det skal herefter, ligesom hidindtil, være Professoribus Allernaadigst tilladt, naar nogen af dennem enten ved Døden eller i andre maader afgaaer, da at forlade den Residence, hvilken de beboe, og optere een anden, som dennem kand synes beqvemmere. Dog maa ingen Professor optere nogen ledig vordende Residence, med mindre den han selv beboer er vel vedligeholden; Thi haver han ladet een henstaae uden fornøden Reperation, er det venteligt, at det ey vil gaae bedre naar han flytter ind i een anden. Hvorudover, naar nogen anmælder sig at optere en Residence, da skulle Universitetets Rente-Mester og de tvende til Bygningernes Besigtelse udnævnte Professores forføye sig ind i den Residence, som han agter at flytte udaf, samt nøye erfare, om den er i forsvarlig Stand: Som de og skriftligen under deres Hænder bør give Consistorio tilkiende, hvorledes de den befinde. Er den da vel vedligeholdet, bliver det Beboeren uformeent at optere een anden, men ingenlunde, om den findes brøstfældig.

102. Naar nogen Professor ved Døden eller i andre Maader afgaaer, da skal Universitetets Rente-Mester tillige med de tvende Professoribus, som det Aar have at eftersee Universitetets Bygninger, lade ved kyndige Handverks-Mestere tage Syn paa den Residence han beboede, og underrette Consistorium, i hvad Stand den

Side 236

den befindes. Er den i mindste Maader brøstfældig, da skal den sættes i fuldkommen og aldeeles forsvarlig Stand, samt dertil anvendes saa meget, som til Reparationen udkræves, af det Anno gratiæ, hvilket tilkommer enten den Professori, som i levende Live afgaaer fra Professionen, eller den afdødes Arvinger. Til hvilken Ende enhver, som indflytter i nogen Residence, skal, førend han den beboer, pandtsætte sit Annum Gratiæ til Consistorium: Hvor saadan hans Pandte-Obligation skal læses, paaskrives, protocolleres, og forvares, til Universitetets Forsikkring, at Residencen, naar han flytter eller døer fra den, skal vorde leveret ved fuld Syn, i forsvarlig Stand. Og bliver da, saa fremt ved hans Afgang noget mangler paa Residencen, sligt af Naadsens Aars Indkomster forlods repareret, før enten

nogen Professor, eller hans Enke, Arvinger og Creditores deraf kand nyde noget. Hvorudover ingen Professor maa pandtsætte Naadsens Aar til nogen anden end til Consistorium.

103. Som efter Loven Libr. 2. cap. 3. Art. 10. pag. 216. 217. enhver, der til Præste-Embedet indvies, skal give til Universitetet toe Lod Sølv, hvilke af Biskopperne skal indkræves, og til Rectorem Universitatis aarligen fremsendkes, men det befindes, at slige Penge ikke altid rigtigen indkommer, det og falder Biskopperne vanskeligt, dem, naar Stifterne ere langt fraliggende, hid at hensende; Saa ville Vi Allernaadigst, at naar nogen i Vort Danske Cancellie sit Allernaadigste Kalds- eller Confirmations-Brev til Præste-Embede affordrer, da skal han der lade betale de Universitetet tilkommende toe Lod Sølv eller 1 Rdlr. og kand saa Rector Universitatis hos Vores Cancellie-Forvalter aarligen til hver Michaëlis lade affordre, hvad det Aar af deslige Penge er indkommet, og meddeeles ham et Beviis, hvor stoer Summen er, som han til Universitetets Rente-Mester imod hans Qvittering haver at levere.

104. Endeligen og for det sidste til des ydermeere Stadfæstelse have Vi Allernaadigst fundet for got, at af denne Fundation skal forfærdiges trende ligelydende Exemplaria, hvilke Vi alle med Vores Kongelige Haand ville underskrive, samt med det Kongelige Segl bekræfte: Deraf Vi det eene Selv Allernaadigst beholder i Vor Forvaring, det andet indlægges i det Danske Cancellie

Side 237

og det tredie leveres til Rectorem og Professores, at bevares ved Universitetet, til deres og deres Efterkommeres allerunderdanigste Efterretning og Efterlevelse til ævig Tiid. Thi byde Vi hermed og befale, den af Os paa nærværende Tiid Allernaadigst beskikkede Patron for meerbemeldte Vores Kongel. Universitet, allerunderdanigst at lade sig være angelegen, at denne Vores Allernaadigste Villie og Befalning, som i overskrevne Fundation er indbefattet, bliver med forderligste og saa snart mueligt er, i Værk satt og bragt i den af Os forynskte Stand og Fuldkommenhed; og derefter bestandigen, saavelsom alle efterkommende Patroni Universitatis, at have et vaaget Øye over alt hvad herudi er anordnet, at det saaledes bliver ved Magt holden, uden nogen Afgang, Misbrug eller Forsømmelse i nogen Maade. Ligeleedes Vi ogsaa alvorligen befale Rektor og Professores i Vores Universitet, at de med alle deres underhavende Suppositis, være sig Doctores, Magistri, Præpositus Communitatis, Studiosi, samt Ministri Academiæ og alle andre under meerbemeldte Universitet sorterende, denne Vores Fundation i alle Puncter, Articler og Ord, med een allerunderdanigst Lydighed, og med største Nidkierhed og Troeskab af deres yderste Kraft efterleve, saaledes som de for GUd og Os ville være ansvarige; Og i alle Maader see derhen, at den studerende Ungdom ingenlunde vorder forsømmet, men forsvarligen i Agt taget, og til GUds Kirkes, Vores og Vore Rigers og Landes Tieneste grundigen oplæres i den sande GUds Frygts, samt udi alle gode og nyttige Viidenskabers Lærdom og uophørlige Øvelse. Endeligen befale Vi ogsaa Biskopperne i Danmark og Norge, samt paa Island, saameget af denne Fundation, som dennem, i Henseende til Kirkerne, Skolerne, og Studiosos i Stifterne, vedkommer, og dennem skal vorde communiceret, enhver i sit Stift at foranstalte, og tillige med alt hvad dennem forhen af deslige Ting, i Kraft af Vores Allernaadigste Lov, paalægger, allerunderdanigst at efterleve. Forbydendes alle og enhver herimod at handle eller i nogen Maade Forfang at giøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Friderichsberg den 31. Martii Anno. 1732.

Under
Vor Kongelige Haand og Signet.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Side 238
Hvad andre Particulariteter om Studenterne er angaaende, da holder jeg det ikke nødigt her udi dette Generale Skrift at indføre, om deres Privilegier, de Omkostninger de maa giøre, naar de blive indskrevne udi Academiets Matricul, naar de skal til Examen Theologicum eller admitteres til Grader, ey heller om deres Love og Klæde-Dragt. Jeg vil alleene dette løsligen mærke, at de fare meget vilde, som troe at Studenterne efter Beleyringen finge Frihed at bære Kaarde, thi der findes en Friderici 3. Forordning af 1667. som forbyder saadant, men dermed er seet igiennem Fingre først med Studiofis Artium, siden med Studiofis Theologiæ.
Iblant Studenternes Privilegier er at de ikke kand arresteres for Gield. Ja, dersom Gielden gaaer over 10. Rdlr. kand de efter Christiani 4. Forordning af det Aar 1642. end ikke stævnes for Retten. Men saadant i Agt tages nu omstunder ikke saa nøye, uden med unge Studenter.
Tilforn blev Studenterne ikke tilladt at reyse til Academier af anden Religion, undtagen Adelsmænd med deres Hofmestere. Men dette bliver ey heller meer i Agt taged.
Magistrorum Privilegia ere, at have Rang og Sæde udi Academiske Sessioner saavel for Baccalaureis, som for alle andre Studentere. De have Rett til at disputere og læse publice in Auditorio inferiori. De ere efter en Kongelig Forordning nærmere end andre til at blive Rectores og Lectores. Ja ingen Præst har Rett til at bære Bonnet, undtagen han er Magister.
Baccalaureorum fornemste Privilegia ere at være prioriterede til Kosten paa Klosteret frem for andre simple Studentere, item at nyde Kosten 2 Aar længere.

CAP. VI.
Om det Sorøiske Ridderlige Academie.

Blandt adskillige nyttige Stiftelser, som skeede udi Friderici II. Tiid, var en Skole udi Soröe, som blev af Høystbemeldte Konge funderet 1586 for 60 unge Personers Underholdning og Lære. Denne Skole stod ved Magt indtil det Aar 1623, da Høylovlig Ihukommelse Christ. IV. forandrede den til et Ridderligt Academie, og dertil lagde store Indkomster. Over samme Academie blev satt til Ephorus den berømmelige og lærde Hr. Just Hög. De første Professorers, som dertil bleve beskikkede, vare Joh. Cluverus Theologus, Joh. Lauremberg Mathematicus, Joh Meursius Historiographus, Joach. Burcerus Medicus. Til disse bleve siden indkaldne fra Helmsted Christoph. Heidmannus Orator, og Martinus Trostius Hebrææ Lingv. Professor, og af Danske bleve tagne Nicolaus Scheldrup Logices, og Stephanus Joh. Stephanius Eloqventiæ Professor. Hvoraf sees at Professorum Antall var temmeligen stort, og at de fleeste Videnskaber der have været tracterede, endskiønt Academiet fornemmeligen var stiftet for Adelige Personer.
Hvor stor Omhyggelighed Hans Majest. havde for samme Academies Vedligeholdelse, sees deraf, at Han skikkede de tvende Kongelige Prindser Friderich og Uldrich did hen at studere.
Men, uanseet all den Omhyggelighed og alle de Anstalter, som bleve giorde, saa florerede dog dette Academie ikke over 14 Aar. Aarsagerne haver jeg anført udi Friderici 3. Historie, hvor til kand legges dette, at saasom Lærernes Antall var stort, og til deres Underholdning behøvedes anseelige Indkomster, saa kunde Academiet ikke holdes ved lige, uden ved et tilstrekkeligt Antall af Disciple eller Academister.
Da nu samme meere og meere begyndte at formindskes, formedelst forhen af mig anførte Aarsager, og Academiet, hvis satte Capitaler ikke vare tilstrækkelige nok alleene, ey vel kunde stedse vedligeholdes, uden ved Hielp af de Indkomster, som hævedes af Acade-

Side 240

demisternes Pensioner, saa maatte det nødvendigen falde. At Academiet allerede udi det Aar 1637 var kommet udi Aftagelse, seer man af en Kongelig Forordning, som samme Aar blev publiceret, hvorudi Kongen exprimerer det med disse Ord. Saasom Vi den Danske Adelige Ungdom til Forfremmelse have ladet oprette et Adeligt Academie til Soröe, baade for der at studere, saa og med ringe Tiids og Penges Spilde at undervises i de Sprog og Exercitier, hvis Videnskab unge Personer med Besværing i deres Ungdom Udenlands tilforn have været foraarsaget at søge, saa formerke Vi dog, samme Vort Adelige Academie, ey alleene ikke at tiltage, men fast at aftage, etc. Hvoraf sees, at Hoved-Aarsagen maa tilskrives Disciplernes Faahed; thi dette Klagsmaal er skeed førend de faste Capitaler ved paafølgende Kriig bleve formindskede. Academiet continuerede siden udi bestandig Aftagelse, og fik det omsider sin sidste Olie udi Friderici 3. Tiid, da de haarde og ulykkelige Kriige indfulde, hvorved det tillagde Gods blev ødelagt, og, da ved Skaanes Forliis Indkomsterne bleve formindskede. Herudover lod Høystbemeldte Konge Aar 1665 det reent ophæve; og blev da Academiet igien forvandlet til en Skole, som den havde været stiftet af Kong Frid. 2. Denne Skole har staaet ved Magt, og Friderici 2. Skole-Fundatz har været i Agt taget indtil det Aar 1735, da den Høypriselige Konge Christianus VI. foretog sig igien at giøre en nye Forandring derudi, hvilket sees af Hans Majests. første Reskript af 13 April, til da værende Amtmand og Forstander ved Skolen, von der Osten, saa lydende:

> Vor Gunst tilforn. Eftersom Vi nu Allernaadigst haver funden for godt, Selv at antage Os Sorøe Skole, og dens anliggende Tarv, og til den Ende bemeldte Skoles Fundatz i adskillige Poster Allernaadigst see forbedret og forandret til Ungdommens desmeere Underviisning udi fornødne og gode Studia, samt nyttige Videnskaber; og derfor under denne Dags Dato Allernaadigst

241

> digst befalet Os Elskelige Nicolaus Friherre af Gersdorf, Ridder, Vores Geheime-Raad og Cammer-Herre, Stift-Befalings-Mand over Siællands Stift, og Amtmand over Kiøbenhavns Amt, og Christen Worm, Biskop over Siællands Stift, at giøre den Anstalt, at for alt, hvad som hidindtil haver været under deres Inspection og dependerer af samme Skole, dens Gods og Indkomster, skal til førstkommende 1 Maji vorde aflagt behørig Rigtighed, og at de derom deres allerunderdanigste Relation til Os haver at indgive; Saa er hermed Vores Allernaadigste Villie og Befaling, at du dig samme Skole og Godses Administration herefter ligesom hidindtil antager, og om dens Tilstand, og videre Indretning, Os Tiid efter anden allerunderdanigst refererer, og derom Vores Allernaadigste Resolution og Villie til nærmere Foranstaltning at forvente, og haver du imidlertid udi Vores Navn at forsikkre den der værende Rektor Scholæ, saa vel som Hørerne, at naar ikke meere deres Tieneste der ved Skolen behøves, da ville Vi ved forefaldende Leylighed, Allernaadigst være betænkt paa, at see dem til andre Embeder befordrede, og angaaende Disciplerne i Skolen, da haver du at tilkiende give de Discipler, som ikke ere af saadanne Ingenia, at de til Studeringer ere tienlige eller beqvemme, at de sig til deres Forældre eller Paarsørende Venner igien begiver. Dermed skeer Vor Villie. Befalendes dig GUd. Skrevet paa Vort Slot Friderichsberg d. 13 Aprilis Ao. 1736. Under Vor Kongel. Haand og Signet.
>
> **Christian R.**

Af dette Rescript sees, at Hans Majestæt havde udi Sinde den paafølgende Forandring. Derpaa blev strax i samme Aar anordnet en Commission, hvorudi Forslag skulde giøres til et Gymna-

242
si Indrettelse for Adelige Studeringer og Exercitier, hvilket og skeede; og blev da saaledes afgiort, at den gamle Skole ved St. Hans Dag 1737 reent skulde ophøre, som sees af det andet Kongel. Rescript til Stift-Befalnings-Mand og Amtmand Wilhelm August von der Osten, saa lydende:

> Vor Gunst tilforn. Eftersom Os allerunderdanigst er bleven refereret een din Memorial af 4 Martii næstafvigt, hvorved du allerunderdanigst haver andraget, at i Sorøe Skole er ventende til førstkommende St. Hans Dag, at blive tilbage Sex Discipler, som paa nogle Aar ey endnu til Academiet kand udkomme, og at samme baade formedelst de forehavende Bygninger, saa og, at det vilde falde Skolen til formeget Byrde, at holde Lærere og Spiisemestere samt andre Betientere til saa lidet Antal, ingenlunde kand forblive ved Skolen, naar de eragtende Forandringer skal nyde sin Fremgang, nogle af samme Discipler desuden af Rectore ere antegnede, bedre at tiene til Verdslige Forretninger, end at forblive ved Studeringer; hvorfore du derhos allerunderdanigst foreslaaer og Vores Allernaadigste Resolution udbeder, at enhver af samme ved Skolen tilbage blivende Discipel maatte tillægges et Aars Kost-Penge To og Halvtrediesindstive Rigsdaler, og derimod at qvitere Skolen, samt om nogen af dem maatte findes beqvem til at blive ved deres Studeringer, Vi da Allernaadigst ville tillade, at de udi Roskilde eller anden deslige Kiøbstæd Skole, ved forefaldende Vacance maatte paa de fri Koster først antages; Thi give Vi dig derpaa hermed tilkiende, at Vi ovenmeldte dit Os allerunderdanigste giorte Forslag, hermed Allernaadigst haver approberet, og naar Rector Scholæ Sneedorf attesterer nogle Disciplers Duelighed til Studeringer, ville Vi Allernaadigst lade foranstalte, at

243

> de i Roskilde eller i andre Skoler paa de der værende fri Koster, skal antages, ellers ville Vi og herhos Allernaadigst, at naar Skolen i Sorøe, nu førstkommende St. Hans Dag, indtil videre ophæves. Rector Sneedorf da Aarlig af Skolens Indkomster skal tillægges Tre Hundrede Rigsdaler, indtil han paa en anden Maade forsørges, og til et got Rectorat, eller en anden Bestilling befordres. Derefter du dig allerunderdanigst haver at rette, og om alt, den udfordrende Anstalt at giøre; samt Os ellers strax allerunderdanigst indberette, at du dette Vores Allernaadigste Rescript haver bekommet. Befalendes dig GUd; Skrevet paa Vort Slot Friderichsberg den 22 Martii Anno 1737. Under
>
> Vor Kongel. Haand og Signet.
>
> **Christian R.**

Derpaa begyndte man strax at arbeyde paa Indrettelsen: En prægtig Bygning blev opført, og Capitaler bleve efter Haanden samlede til Gymnasii Underholdning. Disse Præparatorier varede saa vel udi høybemeldte von der Ostens, som udi den paafølgende Forstanderes Hr. Beylowitz Tiid, efter hvis Afgang Hans Majestæt overdrog det heele Verk til hr. Henrich Greve af Reus 6. Men førend det kom i Stand, behagede det GUd, at til sig kalde Videnskabers og Studeringers store Befordrer Kong Christianus VI, men Verket blev derved ikke satt til Side: tvert imod, alting kom udi største Aktivitet under vor nu regierende Høystpriiselige Konge, efter hvis Allernaadigste Ordre, den forhen opsatte Plan til et Adeligt Gymnasii Stiftelse blev paa nye igiennemseet, og endeligen for godt befundet, at et nyt Ridderligt Academie skulde

stiftes, hvilket ogsaa skeede, som sees af den Kongel. Fundation, hvilken jeg Ord for Ord her vil indføre. Den lyder saaledes:

Vi Friderich den Femte, af GUds Naade, Konge til Dannemark og Norge, de Venders og Gothers,

244
Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmer-sken, $etc.$ $etc.$ Giøre alle vitterligt; Som Vi Allernaadigst have besluttet, paa nye at oprette et Ridderligt Academie i Soröe, i Betragtning, deels af den store Nytte, af hvilken det forrige, som 1623 der blev stiftet, haver været for disse Riger og Lande ved et Anseelig Tall af Lærde og duelige Mænd, som derfra er udkommen; deels og af Vore Høylovlige Forfædres Gudelige Foranstaltninger, da dette Closters Gods er skienket og givet, og siden derpaa er anvendt store Bekostninger, i den Hensigt, at disse Midler skulle paa dette Stæd, som er særdeeles beqvem for Studerende, til ævig Tiid anvendes til Ungdommens Underviisning; Saa ville Vi samme Ridderlige Academie, i Kraft af denne Vor Allernaadigste Fundation, have stiftet og funderet, ligesom Vi det ogsaa hermed i den Allerhøyestes Navn stifte og fundere. Paa det da, at dette Academie, nest GUds Velsignelse, kand igien bringes i Floer og blive bestandig, ville Vi Allernaadigst forsyne det med saadanne Love og Privilegia, som passe sig til dets Indretning, og derhos for Os og Vore Kongelige Efterkommere i Regieringen Allernaadigst tilsige det, stedse at nyde besynderlig Kongelig Naade og Beskiærmelse. Det er derfor Vor Allernaadigste Villie og Befaling, at dette Vort Ridderlige Academie skal være funderet, saaledes, som følger:

I. Om Indretning og Directionen.

1. Dette Ridderlige Academie, som Vi Allernaadigst ville have oprettet paa Soröe Closter, skal underholdes af Soröe Closters Gods, som den 31te Maji 1586. af den Salige blant Vore i GUd hvilende Kongelige Forfædre, Kong FRIDERICH den Anden, Høylovlig af Ihukommelse, er under hellige Forpligtelser skienket og

245
givet at blive sammestæds til ævig Tiid anvendt til Ungdommens Underviisning. Dette Gods med alle de Herligheder, Adkomster, Eyendomme og Midler, som dertil saaledes ere henlagte og henhøre, samt alle de Bygninger og Indretninger, som ved Closteret forefindes, skal tilhøre dette Ridderlige Academie, og Indkomsterne deraf alleene bruges til denne Stiftelses Vedligeholdelse. Intet af disse Midler maa abalieneres eller forvendes, men, efter Høystbemeldte første Stifteres Hensigt, da han under Forbindelse af GUds ævige Hevn og Vrede, haver skienket dem til Ungdommens Underviisning, skal til ævig Tiid være og forblive uadskillelige til det Brug, hvor til han dem haver destineret, og anvendes paa den Maade, som Vi hermed, efter Tidernes Beskaffenhed, Allernaadigst forordne. Naar disse Midler i Fremtiden ved Donation eller Testament blive formeeret, skal samme Gave, efter den Legerendes udtrykkelige Ord og Meening, henlægges til denne Stiftelse, og saaleedes med Soröe Academies Midler og Eyendomme foreenes, at den paa ingen Maade skal derfra kunde blive bortvendet eller forrykket, hvorover ligesaa troelig, som hidindtil over Soröe Closters Gods af Vore Kongelige Forfædre er skeet, skal Allernaadigst holdes Haand af Os og Vore Kongelige Efterkommere i Regiæringen.
2. Vi ville Allernaadigst, ligesom det ved den første Fundation var forordnet, at Ungdommen ved dette Vort Ridderlige Academie skal underviises udi den Christelige Lærdoms Hoved-Puncter, og i alle de Videnskaber, som henhøre til Civile og Politiske Bestillinger, samt i alle de Øvelser, som ere Adelsmænd fornødne og anstændige. Men, paa det at Kiøbenhavns

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Universitet intet, formedelst denne Stiftelse, skal afgaae; ville Vi hermed Allernaadigst stadfæste den Fundation, som Vor Elskelige Kiære Hr. Fader, Salig og Høylovlig af Ihukommelse, den 31te Martii 1732 haver Allernaadigst udgiven for bemeldte Universitet, og deraf i Særdeeleshed igientage og fornye den 95 Art., at de, som der have lagt Vind paa det Juridiske Studium eller andre verdslige Videnskaber, og befindes vel forfremmede og beqvemme, kand her efter, som tilforn, giøre sig allerunderdanigst Forhaabning, i Fremtiden at blive befordret. Fremdeeles er Vor Allernaadigste Villie og Befaling, at

Side 246

de, som udgaae fra Skolerne, skal herefter, ligesom tilforn, alleene dimitteres til Kiøbenhavns Universitet, og ikke til Skole eller Prædike-Embede befordres, førend de der have absolveret deres Cursum, som forbemeldte Fundation befaler; og at alle Honores og Gradus Academici skal alleene gives ved Kiøbenhavns Universitet.

3. Vi ville Allernaadigst have forordnet og befalet, ligesom Vi ogsaa hermed forordne og befale, at ved dette Vort Ridderlige Academie skal altiid være en Ober-Hofmester, en Inspector, Professores i alle Videnskaber, en Sprog-Mester i Fransk og Tydsk, og en Berider. Hvad Fegten, Musique, Dandsen, Ridten, og fleere saadanne Øvelser og Konster, saasom at dreye, slibe Glas, og saa fremdeeles, angaaer, da er det at formode, at saadanne Mestere med Tiden indfinde sig af sig selv, naar de kand vente, at der kand blive noget at fortiene, da de i saa Fald kand antages at give Lectioner i visse Timer.
4. Udi Academiets Bygning indtages unge Personer af Vore kiære og troe Undersaatter, som ere Grever, Friherrer, Adels-Personer, og de, som lige med Adelen ere privilegerede, naar de af sig selv, eller af deres Venner have de Midler, at de kand opføre sig paa en Maade, som er dette Academie anstændig. De skulle i det mindste have den Alder, at de have været til Confirmation, og i det mindste have lært saa megen Latin, at de nogenledes tydelig kand forstaae en Autor. De, som saaledes indtages, skal kaldes Academister; men de, som ellers kunde finde det tienligt, ved dette Academie at studere, skal ey kaldes Academister, saa længe de ey udi Academiets Værelser ere indtagne, og der nyde Forflegning og Opvartning.
5. Academisterne indtages af Ober-Hofmesteren, naar deres Forældre eller Venner det begiære, og maa være saa mange, som Bygningen tillader. Naar Cassen det med Tiden skulle ville tillade, maa i Academiets Hoved-Bygning endnu Værelser bygges og indrettes for fleere Academister. De skal, uden Betaling, underviiſes i alle de Videnskaber og Øvelser, hvortil Lærere og Mestere, paa Academiets Bekostning, antages. Eenhver af dem skal der nyde sin Underholdning og have alle Commoditeter, og skal til den Ende en Traiteur antages, alt fornøden Huus-Geraad og

Side 247

Meubler anskaffes, og fornødne Heste holdes til Ride-Huuset, som alt vedligeholdes for Academiets Regning, saaledes som samme ved denne Allernaadigste Fundation bliver indrettet og anordnet. Hertil skal en Academist ey contribuere aarlig meere, end 200 Rigsdaler, og, endskiøndt ved det forrige Ridderlige Academie i Soröe blev given en større Pension, da dog alle Levnets-Midler paa den Tiid, for hundrede Aar siden, var i langt lettere Priis; saa have Vi dog nu Allernaadigst indrettet det saaledes, at denne Summa, ved en forsynlig Huusholdning, kand være nok til de Bekostninger, som paa deres Underholdning og andre Beqvemmeligheder anvendes. Naar Indkomsterne med Tiden forbedres, maa nogle faa u-bemidlede, som have særdeeles gode Talens, Gratis, nyde Sted blant Academisterne.

6. Endskiønt ey fleere Academister bliver indtagen, end Bygningen og Cassens Tilstand for nærværende Tiid, og som samme med Tiden forbedres, vil tillade, skal dog ved dette Vort

Ridderlig Academie være fri Adgang for alle dem, som vil profitere af den Underviisning, som der gives. Til den Ende skal det være enhver u-formeent, at komme paa Professorernes Lectier, naar de sig forud derom hos dem have anmeldet; Men udi de Adelige Exercitier og de andre Konster og Øvelser nyde Academisterne alleene fri Information.

7. De fremmede Studerende, som vil besøge dette Vort Ridderlige Academie, forunde Vi iligemaade Allernaadigst, at have fri Adgang til Professorernes publique Lectier; og, dersom nogen fremmet Prinds, Greve, Friherre og Adels-Person begiærer, at indtages i Academiet, som Academist, maa Ober-Hofmesteren derom giøre Os allerunderdanigst Forestilling, og have derpaa Vor Allernaadigste Resolution og Befaling at forvente; men herhos ville Vi Allernaadigst have stiftet og forordnet, at ingen, uden Vore egne Undersaatter, maa Gratis indtages, at blive Academist.
8. Naar en Academist vil have sin egen Hof-Mester med sig ved Academiet, maa han indrette Oeconomien for ham saaledes, som han selv finder for godt; dersom han alleene forlanger, at have ham paa sit eget Kammer i Academiets Værelser, skal han for hans Opvartning, samt for Lys og Ildebrand til hans Fornødenhed

Side 248

ey betale meere end 20 Rdlr. aarlig til Academiets Cassa; men dersom han vil have ham med sig til Academiets Taffel, og saaledes unde ham i alle Tilfælde lige Commoditeter med sig selv, skal han for ham, ligesom for sin egen Person, betale til Academiets Cassa aarlig 200 Rdlr., eftersom denne Summa er saaledes paa det nøyeste beregnet, at kunde være nok til de Bekostninger, som i saa fald paa ham maa anvendes.

9. Til Academiet skal Ober-Hofmesteren lade forfærdige 4re Protocoller, nemlig for Academisterne en Inscriptions- og een Distinctions-Protocoll, og til samme Brug tvende andre for dem, som ellers ved dette Vort Ridderlig Academie studere. De skal være authoriseret med Academiets Segl, og Ober-Hofmesterens Haand, og altiid være udi Ober-Hofmesterens egen Forvaring.
10. Naar nogen, som Academist, skal indtages, skal han, i Ober-Hofmesterens Nærværelse, af Professorerne examineres, og derefter i Academiets Protocoll indskrives, hvortil føyes Forklaring om hans Profect. Den, som af Academiet udgaaer, skal paa samme Maade examineres, da ham, efter hans befundne Duelighed og Fremgang, et Testimonium Publicum, som fuldkommen svarer til hans Fortieneste, meddeeles, under Ober-Hofmesterens Haand og Academiets Segl, og skal Ord til andet udi Distinctions-Protocollen indføres. De andre, som ved dette Academie ville studere, skal ved deres Ankomst anmælde sig hos Ober-Hofmesteren og indskrives i den Protocoll, som dertil er indrettet; Men naar de fra Academiet bortgaaer og vil blive forsynet med Ober-Hofmesterens Testimonium og Recommendation, til saadan Befordring, hvortil de have viist sig duelige, skal de, ligesom det, om Academisterne, er forordnet, examineres og det Testimonium, som dem gives, i deres Distinctions Protocoll indføres.
11. Ingen Academist maa dimitteres, førend han der haver studeret i Tre Aar, med mindre det sees, at han ey er skikket til Studeringer; men, om nogen henfalder til modtvillig Ladhed eller aabenbare Laster og Ugudeligheder, haver Ober-Hofmesteren at bruge de Midler, som kand agtes tienlige til hans Forbedring, og, naar dertil ey skulle være meere Forhaabning, maa han give ham Consilium abeundi.

Side 249

12. Ingen maa tillades at reyse udenlands, førend han enten ved dette Vort Ridderlige Academie, eller ved Vort Kongelige Universitet i Kiøbenhavn, eller paa begge Stæder tilsammen, i Tre Aar haver studeret; Men, naar de saaledes have anvendt deres første

Ungdom og opnaaet en meere moeden og skiønsom Alder, ville Vi Allernaadigst tillade dem, som derom i Vort Danske Cancellie fremviise Vedkommendes Testimonia, at besøge fremmede Hoffer og Universiteter.

13. Den Academist, som med et berømmeligt Testimonio bliver dimitteret, maa have Rettighed, efter foregaaende allerunderdanigst Ansøgning, at nyde Sted i et af Vore Collegier, paa det at han der kand arbeyde i det, hvorpaa han haver studeret, og saaledes have Leylighed, at giøre sig meere beqvem, indtil han, efter sin Alder og Duelighed, kand blive befordret til virkelig Embede og Gage. Dersom nogen Academist haver Lyst at tiene ved Krigen, ville Vi ogsaa Allernaadigst forunde ham Emploi i den Etat, hvortil han haver anvendt sin Tiid og anlagt sine Studeringer. Naar ellers nogen med besynderlig Fremgang ved dette Academie haver studeret, bør Ober-Hofmesteren, ved forefaldende Leyligheder, ogsaa, efter at han derfra er dimitteret, søge at give ham Prøver af en særdeles Omsorg og Kierlighed, og ved beleylige Forestillinger at tilveyebringe ham den Befordring, som han, efter Vore Allernaadigste Løfter, og som en Frugt af hans Fliid og Duelighed, sig allerunderdanigst maa have at forvente.
14. Ved dette Vort Ridderlige Academie forunde Vi Allernaadigst Ober-Hofmesteren, at have Jus præsentandi, til alle Embeder og Betieninger. Den, som han bringer i Forslag, at være Academiets Inspector, bør være en forstandig og studeret Mand, med hvis Conduite han kand vide sig fornøyet, og som kand føre Academiets Regninger, staae for Indtægt og Udgift, have Opsigt med Bygningerne, og besørge deres Reparation, have Bibliotheqvet og Meublerne under Tilsyn og Forvaltning, føre Under-Directionen af alle Oeconomiske Sager, og, efter Ober-Hofmesterens Ordre, fornemmelig i hans Fraværelse, have Øye med alt det, som angaaer Academiet. Dem, som han foreslaaer, at blive Professores, skal han af Vore egne Undersaatter, frem for alle andre

Side 250

dre, med Fliid udsøge; da ved deres Val skal sees ey alleene paa grundig Lærdom, men ogsaa paa andre gode Egenskaber, saasom en smuk, let og behagelig Maade at lære, anstændige Sæder, Flittighed, Arbeydsomhed, Taalmodighed og Gave at vinde de Unges Attention, og Kiærlighed. Mesterne, som han udi de fremmede Sprog og til de Adelige Exercitier foreslaaer, og de, som, til at give Lectioner i visse Timer, antages, skal være duelige, skikkelige og have Gave, at give de Unge med gode Maaneerer den fornødne Underviisning.

15. Ober-Hofmesteren skal, efter foregaaende Conference med Professorerne, udgive det Reglement, hvorefter enhver i de Sciencer, som han profiterer, skal holde sine publique Lectier. Ved det samme skal Sprog- og Exercitz-Mesterne gives deres ordentlig Timer, at informere. Dette Reglement skal være opslagen paa Auditorii Sahl, og maa indrettes og forandres, som Ober-Hofmesteren i Tiden agter fornødent og nyttigt. Dersom nogen i sit Embede er uskikket og efterladen, i sine Videnskaber paaholden, eller paa anden Maade i sit Forhold lastværdig, skal Ober-Hofmesteren derom alvorlig paaminde ham, men, naar saadanne Paamindelser intet frugter, skal han derom til Os indgive sin allerunderdanigste Relation, da Vi Allernaadigst ville see hans Plads med et skikkelig og beqvem Subjectum forsyned.

II. Om Videnskaber og Øvelser.

1. Ved dette Academie skal doceres Theologia, Philosophia, Jura, Politica, Mathesis, Eloqventia, Historia, Geographia, Genealogia, og hvad man ellers kalder Humaniora, samt Oeconomie Commerce- og Cammeral-Videnskaber. Udi enhver Videnskab skal læres og

forklares et vist trykt Systema. I Theologia læres fornemmelig Thetica, at de Unge blive vel grundet i den Christelige Lærdoms Hoved-Puncter. I Jurisprudentia tracteres Jus Naturæ & Gentium, Danicum, Publicum og Romanum, samt Jus Canonicum, saavidt samme de sidste ey maa ignoreres af dem, som i Vore Tydske Provincier til vigtige Embeder kand blive befordret. I Politicis bliver fornemmelig at docere de almindelige

Side 251

Maximer, og in specie Vore egne Rigers og Landes Interesse, saavel i sig selv, som i Henseende til fremmede Folk og Regieringer. I Philologia bør gives almindelige Regler af Veltalenhed, som grundig og med besynderlig Fliid maa læres, og dertil Autores Classici tilligemed de fornemste Poëter i det Latinske Sprog forklares. Historia, Geographia, Genealogia, Heraldica &c. læres meere og mindre, efter enhver af disse Sciencers Brug og Fornødenhed, og efter den Rapport, som de haver med de andre Videnskaber, som blive doceret. I Mathesi læres alle de Deele, hvori de Studerende, enhver efter sin Inclination og Hensigt, i Fremtiden at giøre sin Lykke, begiærer at underviises. I Physica gives dem den fornødne Kundskab, og vises dem deri tillige Experimenterne. Til alt dette føyes den fornødne Underviisning i Oeconomie-Commerce- og Cammeral-Videnskaber, og maa derhen sees, at de Studerende faaer nogen Kundskab om Metaller, Mineralier og Mynt-Væsenet $etc.$ samt af det til Commercien brugelige Italienske Bogholderie. I det øvrige maa Underviisningen i alle Videnskaber og i deres adskillige Deele indrettes saaledes, at enhver Academist, efter sin Alder og Færdighed, kand deraf profitere.

2. Disse Videnskaber skal for det første, indtil Cassen med Tiden vil tillade, Professorernes Tall at blive formeeret, saaledes sammenføyes, at Fem Lærere dertil kand være nok. Professor Theologiæ skal tillige være Stædets Sogne-Præst, og i det øvrige bliver det ordentlige Reglement af Lectionibus publicis, som Ober-Hofmesteren, efter foregaaende Conference med Professorerne, udgiver, saaledes indrettet, at Professores Juris, Eloqventiæ, Matheseos og Historiarum tillige profiterer af de andre Videnskaber dem, hvorudi de ere meest grundet, og at enhver af dem docerer tillige Historien af samme Videnskaber, og den Deel af Historia Literaria, som dertil henhører.
3. Professorerne skal, efter Ober-Hofmesterens Reglement, flittig indfinde sig paa Auditorio at docere. De bør grundig og tydelig give deres Information og deri lempe sig, efter de Studerendes Begreb og Kundskab, ikke i nogen Punct af sin Videnskab have sig noget forbeholden, som bør fremsættes, men ved Spørsmaal og Samtale undersøge, om de deraf have fattet den rette Meening;

Side 252

og i alt dette bør de være venlige og tillige alvorlige, saa at de giøre deres Underviisning behagelig, ved at viise Videnskabernes rette Brug og Nytte.

4. Enhver Academist haver Tilladelse, at udvælge det Hoved-Studium, hvortil han finder sig meest tilbøyelig; dog saa, at han ey bliver aldeeles fremmed i de andre Sciencer; men i Vore egne Rigers Historie, Politie og Love bør de samtlige søge, at faae grundig Kundskab, da ellers enhver i det Val, som han giør, maa anvende sin Tiid saaledes, at han ogsaa deri bliver særdeeles nyttig til Vor og Fæderne-Landets Tieneste.
5. Academisterne skal ikke til de ved Universiteterne brugelige Disputationer forbindes, men dog ey heller nægtes denne Øvelse, naar de dertil maatte have Lyst; Derimod skal alle, enhver i sin Tour, paa Høytidelige Dage holde Orationer i det Danske, Latinske, Tydske, eller Franske Sprog, samme skal med Fliid være udarbeydet, og af den Professor, som docerer Eloqventiam, være igiennemgaaet, paa det at de Unge kand vænne sig til, at tale publice med Held og Yndest, og fornemmelig, at de kunde lære, ey alleene Rigtighed i Tanker, men ogsaa Oeconomien af en vel indrettet Tale, og Ziirligheden af Tour og

Expressioner i det Sprog, hvorudi de vil skrive og tale; Til den Ende skal ogsaa Academisterne gives Themata af alle slags Breve, Historier eller Fortællinger at udarbeyde. Og, som det er u-forbigiængelig fornødent for dem, som i sin Tiid skal bruges udi Civile og Juridiske Forretninger, at have grundig og vel lært Vort eget Lands Sprog, saa skal derpaa særdeeles legges Vind, saavel ved Oversættelser, som ved Elaborationer af de foresatte Themata.

6. Til desstørre Opmuntring for Academisterne og alle andre, som ved dette Academie studerer, skal engang om Aaret af Ober-Hofmesteren fremsættes et Præmium, saasom en Medaille af 8 til 10 Ducater eller et andet Pretiosum, af samme Værdie for den, som findes at have været meest lykkelig, i at elaborere et Thema i en eller anden Videnskab, hvorom Ober-Hofmesteren, efter derom at have confereret med Professorerne, skal dømme. Naar nogen indgiver en Prøve, som fortiener, at trykkes, skal han have den Ære, at hans Arbeyde under hans Navn bliver publiceret.

Side 253

Som de Studerende sielden faaer in Lectionibus publicis at viide, hvad de ønsker, men hvad Lærerne finde for got, at sige dem; saa ville Vi Allernaadigst, at Professorerne skal visse Timer i Ugen være forbundne, at imodtage Spørsmaal af Academisterne, for at oplyse deres Tvivl, og at give meere udførlig Underviisning i det, som dertil haver givet Anledning. Dette skal skee publice paa Auditorio, paa det at Ober-Hofmesteren kand viide, om herudi skeer Misbrug eller Forsømmelse; og, dersom Spørsmaalet er af den Vigtighed, at det ey strax fuldkommen kand løses, maa det til en anden Time opsættes, paa det at Lærerne kand have Leylighed og Lyst, at eftersøge samme, og give derpaa en fuldkommen og tydelig Resolution, og at de Studerende kand faae all den Underretning, som de begiærer, og dem er fornøden.

7. For dem, som endnu ey kand tilstrækkelig profitere af Lectionibus Publicis, skal sees derhen, at Collegia Privata og Privatissima holdes mod billige Honoraria, dog saa, at den publiqve Underviisning ey derved i nogen Maade forsømmes.
8. Paa det at Academisterne kand have nogen Øvelse i Oeconomie- Commerce- og Cammeral-Videnskaber, kunde dem gives Leylighed, at faae Kundskab om Amtets og Godsets Administration, da de Breve, som komme fra Vore Collegier og hvis Indhold maa være dem bekiendt, dem til den Ende kunde foreviises, og deraf gives Underretning om alt det, som til samme Sag henhører, hvorledes Efterretninger søges, naar noget skal oplyses og forklares, Rationes Dubitandi og Decidendi udfindes og fremsættes, Erklæringer gives, Relationer indrettes, og Forestillinger forfattes; Hvorledes Ordres og Foranstaltninger i Amtets og Byens Sager udstædes, Vore Skatter beregnes og indkræves, Byens Skatter lignes, Skifter forvaltes, publique Midler administre-res; og endelig, i Henseende til Land-Væsenet, hvori et Jorde-Godses Velstand, Proprietairers adskillige Maximer og Bondens Oeconomie bestaaer, samt hvorledes Jorde-Bogs Regnskaber bør være forfattet, blive revideret og decideret, hvilket alt er saadanne Poster, som de til deels behøver at lære i større og mindre Grad, efter den Befordring, som de vil søge i Vor Tieneste, og som de

Side 254

til deels for sig selv ikke kand undvære, for at kunde see vel til for de Midler og Ejendomme, som dem med Tiden kand tilfalde.

10. Til Academisternes Nytte, skal holdes en Deel af de beste Udenlandske Aviser, hvoraf den Professor, som docerer Politica, paa Auditorio refererer dem det Vigtigste og Fornemmeste, og kand han dertil føye korte og fornuftige Anmærkninger, om det publique Systema, og hvad han deraf fatter af fremmede Rigers indvortes Tilstand, Alliancer og Foretagende med videre. Denne Underretning bør være saaledes indrettet, at de Unge vænnes, at tale med Modestie og Forsigtighed om det, som angaaer Puissancer.

11. Sprog-Mesteren skal informere Academisterne i det Franske og Tydske Sprog, give dem deri grundig alle Grammaticalske Regler, lære dem at læse med den rette Accent, og derhos vel at forstaa, hvad de læser. Han bør dernæst lære dem, at skrive en reen, jevn og flydende Stiil, øve dem i at tale med Færdighed, og ved ingen Leylighed efterlade at underrette dem, naar de begaae Feyl imod Reglerne. Naar han informerer Academisterne, skal det skee paa Auditorio, og maa da ingen af de andre Studerende dertil indlades, paa det at Tiden, da han maa lempe sig efter enhvers Begreb og Nemme, ikke skal spildes; men de kand for billig Betaling betiene sig i andre Timer af hans Underviisning, dog saaledes, at hans Tieneste ved Academiet ey derved forsømmes.
12. Exercitz-Mesterne, nemlig Berideren, og de, som til Fegten, Musiqve, Dandsen, Ridten og Konst-Arbeyder antages, skal efter Ober-Hof-Mesterens Anordning, indfinde sig, at give Lectioner, hver i sin Øvelse, og der i give rigtige, tydelige og lette Regler. De bør opføre sig mod Academisterne med Høflighed og Sagtmodighed, og lempe sig efter deres Kræfter, at udstaae den Legemets Bevægelse, som dertil udfordres. Berideren kand i Academiets Ride-Huus informere for billig Betaling, de andre Studerende, som dertil have Lyst, men maa ey dertil bruge Academiets Heste; Ligesaa maa og Fegtmesteren antage Skolarer, men ingenlunde paa Academiets Fegt-Sahl underviise andre, end Academisterne. Ved saadan privat Information, som enhver Mester i sin Konst og Øvelse maa have Tilladelse at give, skal i Agt tages, at han ey derved maa forsømme sin Tieneste ved Academiet. Blandt

Side 255

de Adelige Exercitier maa i sær lægges Vind paa Ridse- og Tegne-Konsten, at de, som dertil have Genie, kand lære paa egen Haand og ved Hielp af Perspectivet, at giøre en Tegning, saasom Prospecter af Byer, Fæstninger, Bygninger, og saa fremdeeles.

13. Til alle disse Underviisninger, som gives, skal Academisterne sig uden Forsømmelse indfinde, og, som de stedse bør have Ærbødighed for Professorerne, saa bør de ogsaa i Særdeeleshed paa de publiqve Lectier vise Lærvillighed, entholde sig fra all Skiemt og Letsindighed, og opføre sig med den Gravité, som er deres Person og Studeringer anstændig. De skal iligemaade beviise Exercits-Mesterne tilbørlig Høflighed, og med Agtsomhed og Omhue søge at profitere af denne Leylighed, hvorved dem gives fri Underviisning, ey alleene i alle fornødne Videnskaber, men ogsaa i adskillige smukke og nyttige Konster og Øvelser; og paa det at de Academister, som anvende Bekostninger paa at holde egne Hof-Mestere, kunde ogsaa have af dem nogen særdeeles Nytte, er Vor Allernaadigste Villie og Befaling, at Hof-Mesterne stedse skal følge deres Academister paa Professorernes og Sprog-Mesterens Lectier og de private Collegia, for derefter med dem at kunde repetere det, som bliver doceret, samt at de med dem skal være tilstæde ved Informationen paa Ride- og Fegte-Skolen, og udi de andre Adelige Exercitier, for at see til, at intet skeer u-ordentlig, men at enhver Exercits-Mesters Informations-Timer paa det nyttigste anvendes.
14. Endelig paa det at Academisterne tillige kand profitere i en artig og anstændig Leve-Maade, og vide at opføre sig blant Folk af Distinction, ville Vi Allernaadigst forunde dem fri Adgang til Vort Kongelig Hof, ved alle Festins og Solennitæter og andre forefaldende Leyligheder.

III. Om Orden og Oeconomien.

1. Som Directionen af det gandske Academie er Ober-Hof-Mesteren Allernaadigst anbetroet, saa skal alle Academiets Lemmer staae under hans Ordres og Foranstaltninger,

i Følge af denne Vor Allernaadigste Fundation og de Anordninger, som Vi fremdeles, til Academiets Beste, maatte finde fornødent at giøre.

Side 256

2. Ingen af Academiets Betientere maa, uden Ober-Hof-Mesterens Tilladelse, reyse fra Academiet, og skal enhver, som saadant begierer, tillige skriftlig forestille, ved hvem af hans Collegæ de Partes, som ham paaligger, imidlertid kand blive besørget. Academisterne maa med Ober-Hof-Mesterens Tilladelse i Augusti Maaned og paa en Tiid af 3 à 4 Uger i det længste besøge deres Venner, dersom de det begiere. De andre Studerende, som ved Academiet ere indskrevne, maa ey heller, uden først at have anmældet sig hos Ober-Hof-Mesteren, reyse fra Byen, hvilket de ogsaa ved deres Tilbagekomst have at i Agt tage. Alle saadanne Reyser maa skee paa Vedkommendes egen Bekostning, dog nægtes dem ikke Befordring af Academiets Gods, for billig Betaling.
3. Academisterne bør i alle Tilfælde opføre sig paa den Maade, som er deres Fødsel, Stand og Studeringer anstændig. I de Timer, som de kand have til overs fra deres Studeringer, maa de giøre sig uskyldige og sømmelige Fornøyelser, men derhos maa med dem haves saadan Indseende, at de ey deraf tage Anledning til Overdaadighed, Vidtløftighed eller Forsømmelse i deres Studeringer og Øvelser, og med de Academister, som endnu ere saa unge, at de ey kand gandske betroes, at see til for sig selv, skal fornemmelig haves Øye, at saadan Frihed ikke bliver misbrugt.
4. Oeconomien ved Academiet ville Vi Allernaadigst have saaledes indrettet, at enhver Academist nyder et garneret Kammer, Kost, Lys, Ildebrand, Tvæt og anden Opvartning, og for een Tiener, om han haver nogen med sig, fri Kammer med Lys og Ildebrand; men med Senge-Klæder maa enhver see sig selv forsynet; dernæst at til Academiets Tieneste endeel Mathematiske og Physiske Instrumenter og Machiner, efterhaanden forskaffes; at de fornødne Heste med Eqvipage, samt Fleuretter til deres Exercitier kiøbes og underholdes, hvorfor ogsaa fornødne Folk til Heste-Stalden bestilles; og endelig at Inspector, de Fire Professores, Juris, Eloqventiæ, Matheseos og Historiarum samt Sprog-Mesteren og Exercits-Mesterne, som blive Allernaadigst beskikket, skal have fri Boeliger med fornøden Ildebrand og den aarlige Løn, som Vi dem ved Vort Allernaadigste Reglement af 3 Martii indeværende Aar have forundet, men hvad Professor Theologiæ angaaer, da, som

Side 257

han tillige er Stædets Sogne-Præst, gives ham ikke Residence ved Academiet, men ikkun fri Ildebrand og den aarlige Løn, som ham er tillagt; Traiteuren skal nyde fri Boelig med alt fornøden Huus-Geraad samt Ildebrand og ingen videre Løn, end den Betaling, som ham for Academisternes Spiisning tilstaaes; De andre Mestere, som blive af Ober-Hof-Mesteren antagne, at give Lexioner i visse Timer udi adskillige andre Konster og Øvelser, nyde den Betaling, som dem accorderes.

5. Med Traiteuren sluttes en ordentlig Contract om Academisternes Spiisning, som skal være indrettet, efter et dertil af Os Allernaadigst approberet Reglement, og bør derved i Særdeeleshed fastsættes, at han, om nogen Academist bliver syg, skal rette sig efter de Regler, som Doctor Medicinæ om hans Diæt foreskriver. Ved Contracten maa ellers i Agt tages, at som Traiteuren nyder fri Ildebrand med alt Huus-Geraad, som til denne Huusholdning til Kiøkken og Kielder er fornøden, Urter og Rødder af Haven, og visse Retter Fisk af Soröe Søe kand ham leveres med videre, som i Tiden Allernaadigst maatte blive forordnet, Betalingen derfor paa det billigste bliver accorderet; Dernæst at hans

Betaling gives ham ved hver Uges Udgang, og det for saa mange Personer, som ved Ugens Begyndelse have været ved Tasselet, omendskiøndt nogen kunde een eller anden Dag have været fraværende eller spiiset hos Ober-Hof-Mesteren, eller imidlertid bliver dimitteret; Hvor imod han ogsaa selv betaler alt, hvad han bør indkiøbe, og i fald han derved giør nogen Gield, skal samme være Academiets Casse aldeles uvedkommende; Og endelig at han stedse nøye efterlever sin Contract, saafremt han ikke strax, uden nogen foregaaende Opsigelse, vil have den forbrudt og fra sin Huusholdning afsættes.

6. Ober-Hof-Mesteren maa, saa tidt han finder det fornødent, anordne, at een af Professorerne inviteres at spiise med Academisterne, for med dem at underholde gode og nyttige Samtaler; og kand denne Invitation fornemmelig giøres, naar ey nogen af deres egne Hofmestere ere ved Tasselet. Ved Tasselet holdes af Academiet, til Opvartning, een Tiener, som haver Viinen og Dække-Tøyet under Forvaring, og i Fald ingen af Academisterne haver sin egen Tiener, som tillige kand opvarte, maa det for Academiets

Side 258

miets Regning besørges, at endnu een eller fleere Tienere dertil bestilles.

7. For Academiets Regning skal holdes en Fyrbøder, som kand have den fornødne Tilsyn med Academisternes Kakkelovne, og besørge, at Brændet bringes tilstæde at være ved Haanden, samt om Aftenen kand antænde Lygterne paa alle Gangene i Hoved-Bygningen, og igien udslukke dem til den Tiid, som Ober-Hofmesteren haver anordnet, at enhver ufeylbar bør være paa sit Kammer og søge Roelighed. Med Ild og Lys skal Academisternes egne Hofmestere, hver paa sit Kammer, have flittig Tilsyn, men hos de Academister, som ey have Hofmester hos sig, skal Fyrbøderen sig hver Aften paa den anordnede Tiid indfinde, for at see til Ild og Lys, at samme betimelig bliver slukket og til desbedre Sikkerhed, at ey deraf nogen Fare skal opkomme, bør Academiets Vægter hver Morgen give Rapport, om han efter Klokken 12 om Natten haver seet Lys paa nogens Kammer, hvorimod da ogsaa strax skal føyes den fornødne Anstalt. Fyrbøderen skal ogsaa for de Academister, som ey selv holde Tienere besørge, at de faae deres Linned i Tvætten og derfra bringe dem det tilbage. Paa deres Kammer skal daglig holdes reent, hvilket beleyligst kand giøres, naar de er gaaen til Taffels.
8. Dersom nogen Academist bliver syg, maa Ober-Hofmesteren føye de fornødne Anstalter til hans Cuur og Opvartning, og saafremt Sygdommen er smitsom, til at forebygge, at ey fleere deraf bliver angreben. Til den Ende skal for Academiets Regning kiøbes en Gaard i Byen, hvor de Svage, naar saadan Nød skulle paakomme, kand for sig selv indtages og blive opvartet.
9. Enhver, som med Residents, Værelser og Meubler og andet Inventarium forsynes, skal for samme give sin Qvittering og være ansvarlig for den Skade, som derpaa ved hans egen eller Domestiqvers Forseelse tilføyes. Og, paa det at altiid kand haves god Underretning, om Bygningernes og Meublernes Tilstand, ville Vi Allernaadigst, at Academiets Inspector 4re Gange om Aaret skal derover lade tage et lovlig Syn, da ald den Brøstfældighed, som derved befindes, skal ufortøvet tages under Reparation, og efter de befundne Omstændigheder, som i Syns Forretningen skal væ-

Side 259

re forklaret, bør bekostes for Academiets eller Beboerens egen Regning. For dem, som Residenzer er forundet, og dog endnu ikke dermed i Academiets Bygninger kand blive forsynet, maa betinges fornødne Boeliger paa Academiets Bekostning.

10. De 200 Rdlr., som een Academist skal give for sin egen Underholding, saa vel som ogsaa de Penge, som han for sin Hofmester i Proportion, som forbemeldt, efter de Commoditeter,

som han ham ved Academiet forunder, skal betale, bør til Academiets Cassa i 4 Terminer, nemlig den 11te Dag i Martii, Junii, September og December Maaned erlægges og paa det at denne Betaling ingen Tiid skal feyle, indtages ingen, at blive Academist, førend hans Forældre, Formynder eller Venner have derfor skriftlig givet Ober-Hofmesteren antagelig Forsikkring. Dog skal samme Betaling ikke beregnes fra Aarets Begyndelse til dets Slutning, men fra den Dag, som en Academist med sin Hofmester i Academiet indkommer, og siden fra den eene Termin til den anden, saa at for den, som imidlertid af Academiet udgaaer, betales af ovenbenævnte Summa ikkun den Andeel, som til den nærmeste af de foresatte Terminer er forfalden.

11. Alle Aarlig beholdne Revenuer af Sorøe-Academiets Gods og Midler, ligesom samme nu forefindes, eller i Fremtiden bliver formeeret, skal, efter Ober-Hofmesterens Anviisning, i Academiets Cassa inddrages. Deraf betales Vedkommende i 4re Terminer deres Aarlige Løn, efter Vort Allernaadigste Reglement af 3 Martii indeværende Aar, eller som samme af Os med Tiden Allernaadigst bliver forbedret. Dernæst gives Traiteuren deraf ved hver Uges Udgang sin Betaling, efter den Contract, som med ham bliver oprettet. Endelig bliver ogsaa den heele Oeconomie med Bygningernes og Meublernes Reparation, og alt andet Inventarii Vedligeholdelse af Academiets Cassa besørget.
12. Inspecteuren skal holde Academiets Regninger i den Orden, at han derfor kand give vedbørlig Reede og Rigtighed, naar forlanges, og ellers, paa det at Ober-Hofmesteren altid kand viide Cassens Tilstand, indgive til ham ved hver Maaneds Udgang en Extract af Indtægt og Udgift. Som Godsets Regnskab sluttes til hvert Aars 1ste Maji, og Academiet af dets Indkomster

Side 260

underholdes, saa skal ogsaa Academiets Regnskab til denne Termin sluttes, og ordentlig til samme Tiid, eller i det længste en Maaned der efter, indleveres til Ober-Hofmesterens Revision og Paategning, at det siden af Vore Geheimeraider i Vort Conseil, som Vi dertil have Allernaadigst forordnet, kand blive decideret, hvorefter Vor egen Allernaadigste Qvitance af Vort Danske Cancellie maa udfærdiges.

13. Den fornødne Ildebrand, som Vi Allernaadigst have forundet Academiet og dets Betientere, maa Ober-Hofmesteren af Academiets Skove udvise, ligesom Vi samme i den Aarlige Skov-Rulle, til enhvers Fornødenhed, Allernaadigst bevilge. Paa det at Skovene, saavidt mueligt er, kand spares, ville Vi ogsaa Allernaadigst, at Torv skal skiæres, og bruges til den Deel af Oeconomien, hvortil samme er tienlig, saasom til Brygning og Tvætten. Academiets Bønder skal dertil giøre det fornødne Hov-Arbeyde, og maa ikke videre, formedelst dette Academies Indretning, med nyt Hoverie besværes.
14. I det øvrige ville Vi Allernaadigst, at Academiets Midler skal forvaltes med Troeskab og Forsynlighed, og deraf i Forveyen saadan Beregning giøres, at Udgifterne intet Aar skal overgaae Indtægterne; at intet nyt maa foretages eller indrettes, førend Vor Allernaadigste Befaling og Tilladelse dertil er indhentet, at ingen Gield maa giøres for Academiets Regning, eller komme paa dets Midler og Eyendomme at hæfte, men, dersom noget i Begyndelsen til de fornødne Ting skulle mangle, haver Ober-Hofmesteren derom til Os at indgive sin allerunderdanigste Forestilling og derpaa Vor Allernaadigste Resolution at forvente.

IV. Om Privilegier og Benaadinger.

1. Paa det at Ober-Hofmesteren, som skal have Directionen over dette Vort Ridderlige Academie, ikke skal betages Myndighed over de Studerende, som maatte opholde sig i Sorøe Bye, da det kunde give Anledning til adskillig U-orden, om Byens Jurisdiction ikke

af ham dependerede; have Vi Allernaadigst funden for got, at anordne og befale, ligesom Vi ogsaa hermed anordne og befale, at Sorøe Bye skal herefter lægges under Academiet, saaledes, at Ober-Hofmesteren, som Stædets Amtmand, skal have

Side 261

Byen paa samme Maade under sin Gouvernement, som Stifts-Amtmanden haver de andre Kiøbstæder.

2. Vi ville Allernaadigst forunde dette Vort Ridderlige Academie fremdeeles at nyde for alle dets Bygninger den samme Borg-Fred, som Vort Kongelig Slot, og saaledes herefter, som tilforn, at være frie for alle Slags Paabud. Saaledes ville Vi ogsaa Allernaadigst, at de Gaarder, som i Soröe Bye kand blive kiøbt eller leyet, til Academiets Tieneste, skal, saalænge saadan Eyendom eller Brug varer, være Allernaadigst befriet for alle Paalæg, saasom Indqvartering og andre Byens Skatter.
3. Alle Academiets Lemmer, og de, som staae i deres Tieneste, enten de boe ved Academiet eller i Soröe Bye, ligesaa og alle de Studerende, som sig i Byen opholde, forundes Allernaadigst Frihed for alle personelle Skatter og Byrder.
4. Som Vi Allernaadigst tillade, at til dette Vort Ridderlige Academiets Nytte en Bogtrykker, en Boghandler og en Bogbinder sig i Soröe Bye maa nedsætte, og Vi Allernaadigst ville give disse Privilegier til dem, for hvilke Ober-Hofmesteren giør allerunderdanigst Ansøgning, saa i Henseende til den ringe Fordeel, som de sig, ved Academiets Begyndelse, kand forvente, ville Vi ogsaa Allernaadigst forunde dem ovenmeldte Frihed, for alle Personelle Skatter og Byrder, saa at de ikke med nogen af Byens Bestillinger maa besværes, dog maa de ikke deraf tage Anledning, at ville frasige sig de Værgemaal, som dem, efter Loven kand tilfalde.
5. Hvad Professorerne i Soröe eller andre, som henhøre til dette Vort Ridderlige Academie, ville skrive og i Trykken udgive, maa ogsaa der paa Stædet af den, som Ober-Hofmesteren dertil beskikker, censureres og approberes, og saaleedes, uden at komme under andres Censur, blive trykket saavel her i Kiøbenhavn, som paa andre Stæder; og, paa det at herudi kand være god Orden, skal alle saadanne Skrifter udi en Protocoll, som med Academiets Segl er authoriseret, enregisteres, hvorved Professorerne hver sit Aar forrette Notarii Embede.
6. Alle de Sager, som føres for Academiet, skal, som Vore egne Sager, ageres igiennem alle Retter paa slet Papiir, og uden Bekostning. Hvorved Vi saaledes Allernaadigst fornye og for-

Side 262

bedre det Privilegium, som Sorøe Closter af Vor Elskelig Kiære Herr Fader Salig og Høylovlig af Ihukommelse, under 6te Septembr. 1737 er Allernaadigst forundt.

7. Academiet forundes Allernaadigst at have sit eget Segl, og dertil at bruge rødt Vox; og som det forrige Ridderlig Academie i Soröe haver været benaadet med et Segl, hvor i var Rigets Insignia med Overskrift: Denotat merita Soranæ Academiæ $etc.$ futuri temporis; Saa have Vi ogsaa Allernaadigst fundet for Got, at tilkiendegive den særdeles Kongelig Naade og Protection, hvorunder denne Stiftelse stedse skal forblive, og derfor dette Vort Ridderlige Academie med dette Segl at benaade:
8. Alt midt derudi sees Phoenix at oplives af sin egen Aske ved Straalerne af den opgaaende Svel, og at have denne Overskrift: Redivivus Luce Nova; Paa dens Reede er tegnet Aars Tallet af Academiets nye Fundation 1747. Oven over er Vort Kongelig Navn i Chiffre med Overskrift: D. G. Rex. Dan. Norv. Vand. Gothor. $etc.$ $etc.$ Restitutor Academiæ Soranæ. Runden om Phoenix ere de trende Skiolde af Vores Kongelige Insignia, nemlig

paa den høyre Side er Danmarks Vaaben: de 3 Leoparder, paa den venstre Side Norges Vaaben: den kronede Løve, som træder i en

Side 263

Hellebard, og neden under er Skioldet af 3de Kroner. Dette Segl skal altiid være udi Ober-Hofmesterens egen Forvaring, og maa ikke bruges uden til Academiets Forretninger og publiqve Akter.

8. Som det forrige Ridderlige Academie i Soröe haver havt sin egen Jurisdiction, og Vi derhos Allernaadigst finde fornødent, at Inspector, Professorerne og Exercitz-Mesterne, saa vel som og Academisterne og deres Hofmestere samt de andre Studerende, som sig ved dette Academie opholde, bør have deres Værne-Ting, for hvilket de Sager, som dem angaaer, kand indstævnes og paadømmes; saa have Vi Allernaadigst funden for godt, at anordne og befale, ligesom Vi ogsaa hermed anordne og befale, at dette Vort Ridderlige Academie skal have sin egen Jurisdiction, og at samme skal kaldes Soröe Ridderlige Academies Hof-Ret; Derudi er Ober-Hofmesteren Præses, og Inspector og Professorerne ere Assessores. Denne Rett skal holdes een gang hver Maaned, og paa den Dag, som Ober-Hofmesteren anordner. Rettens Protocoller authoriseres under Ober-Hofmesterens Haand og Academiets Segl. Inspector samler Vota og forfatter Dommen, som derefter, under Academiets Segl og hans Underskrift, udstædes. Rettens Assessores skiftes hver sit Aar, at føre Protocollen, og nyder derfor de Penge, som, efter Vor Allernaadigste Lov og Forordninger, i Retten betales, og ligesom samme for Vor Hof-Ret i Kiøbenhavn er regleret. Paa det at Academisterne herved kand have Leylighed, at lære Processens Maade, ville Vi Allernaadigst, at de, som ere over 16 Aar, skal tillige have Session i Retten, og udi de forekommende Sager give deres Betænkning, men Dommen maa alleene forfattes og afsiges, efter Ober-Hofmesterens og de virkelige Assessorers Vota. Dersom nogen Sag er af den Beskaffenhed, at Vidner, som henhøre under dette Værne-Ting, bør afhøres, ville Vi Allernaadigst, at saadant Tings-Vidne for Soröe Bye-Ting skal forhverves. Alle de Sager, som paagielde Academiets Tienere, og dem, som derved staae i nogen Contract, eller Ober-Hof-Mesterens Domestiqver og alle Academiets Betienteres, samt Academisternes og de andre Studerendes Tienere, skal først for Soröe Bye-Ting indstævnes og paakiendes, som i denne

Tilfælde skal være som Academiets Borg-Ret, hvorfra Dommene i saadanne Sager for Academiets Hof-Ret

Side 264

paa-ankes. Endelig er ogsaa Vor Allernaadigste Villie og Befaling, at alle Arve-Skifter, som ved Academiet forefalder, skal af Inspektør forvaltes, og at han for samme, saavel som og for de Umyndiges Midler skal til Ober-Hof-Mesteren tilbørlig Rigtighed og Regnskab, efter Loven, aflegge.

9. Vi ville Allernaadigst forunde Inspektør og Professorerne ved dette Vort Ridderlige Academie, at have Rang med Professorerne ved Vort Kongelig Universitet i Kiøbenhavn, dog saa at de alternere, og at en ældre i Kiøbenhavn altid beholder Fortrinnet for en yngre i Soröe; og skal Professorerne i Soröe ikke, efter de adskillige Facultæter, men, efter deres Senium, imellem sig have Gang og Sæde. I det øvrige ville Vi Allernaadigst have dem ihukommet, til Forfremmelse til bedre Embeder, ved forefaldende Leylighed. Endelig er ogsaa Vor Allernaadigste Villie og Befaling, at Exercitz-Mesterne skal af alle ansees og agtes, som Vore Kongelige Betientere.

Som Vi nu saaledes have med besynderlig Kongelig Forsorg og Naade stiftet og funderet dette Vort Ridderlige Academie i Soröe; saa ville Vi ogsaa for Os og Vores Kongelige Efterkommere i Regieringen Allernaadigst forsikkre denne Stiftelse med sine Betientere og Studerende, stedse at nyde all Kongelig Naade og Beskiermelse; og, dersom Ober-Hof-Mesteren i Fremtiden finder Anledning, at giøre Os saadanne allerunderdanigste Forslag, som kand tiene, til at befordre dette Academiets Flor og Velstand, ville Vi hans allerunderdanigste Forestillinger med særdeles Kongelig Naade og Velbehag ansee og optage. Og saasom for nærværende Tiid intet mangler, som til dette Academies Etablissement er fornøden, Vi ogsaa have Allernaadigst været betænkt paa, at see dets Fonds i Fremtiden med et anseelig Tillæg formeeret; Saa ville Vi ogsaa, ved Vore Allernaadigste Foranstaltninger, see denne Stiftelse med det allerforderligste satt i Stand, og saaledes altiid over den holde en øm Haand, at den, til Vore kiere og troe Undersaatters Nytte, samt til Gavn og Tieneste for Vore Riger og Lande, stedse bliver forsvaret, beskiermet og vedligeholdet. Hvorefter Vi Allernaadigst ville, at alle og enhver skal viide sig allerunderdanigst at rette og forholde, forbydende derhos, under Vor Kongelig Hyldest

265.

og Naade, nogen imod dette, som forskrevet staaer, at handle, eller i nogen Maade Hinder og Forfang at giøre. Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vor Kongelig Residentz-Stad Kiøbenhavn den 7de Julii 1747.

Under Vor Kongelig Haand og Signet.
Friderich R.

Academiet blev indviet udi Hans Majestæts Høye Nærværelse den 26 Julii 1747, da en ziirlig Oration blev holden af Ober-Hof-Mesteren Hr. Geheime-Raad Greve Reuss, og Fundatzen derpaa oplæset af Academiets Inspektør og Lands-Dommer Peder Kraft. Der lod sig strax indfinde Personer, saavel af Adelig som Borgerlig Stand, udi Forsætt der at fortsætte deres Studeringer. De Høyeste ere indqvarterede udi de Værelser, som ere indrettede for Academister. De Fornemmeste af dem, som der nu studere, ere Ober-Hof-Mesterens Broder Grev Henrich den 23 Reuss, Grev Anshelm Carl af Putbus Lieutenant udi den Kongel. Fod-Garde, og hans Broder Ulric Friderich Greve af Putbus, Christian Friderich Baron af Knuth til Christiansdahl, Conrad Ditlev Baron af Knuth til Conradsborg, Iwan Iwanof en Russisk Edelsmand, von Storm Capitaine ved General-Major Ulrichsdals Regimente, de 2de Brødre,

Grev Hans af Schak til Schakenborg og Christian Friderich Baron af Schak, Johan Schinkel, Oberste Schinkels Søn, Friderich von Bardenfleth, afgangne General-Lieutenant Bardenfleths Søn, Hagedorn Amiral Hagedorns Søn, Holger von Sehsted, Johan Erdman, Grev Henchel Friherre af Donnersmark.
Udi Staden ere indqvarterede adskillige andre unge Personer, hvis Tall dagligen tilvoxer, saa at efter all Anseelse det vil blive et florisante og bestandigt Academie. Jeg siger bestandigt, efterdi de Ting, som foraarsagede de forrige Academiers, saavel det gamle Sorøiske, som det Kiøbenhavnske Decadance, her ikke er at befrygte, eendeel efterdi Professorernes Antall, paa det nu værende Academie er halvdeelen mindre end paa det gamle Sorøiske og dog har Adelige Studeringer tilstrækkeligt, saa at Academiet kand underholdes med langt ringere Bekostning, eendeel ogsaa, eftersom de faste Capitaler ere saa store, at Disciplernes eller Academisternes

Side 266
Faahed ikke kand foraarsage Academiets Fald, som tilforn er skeet, sær ved det Kiøbenhavnske, som var anlagt paa gammel Torv. Tingen kom dog ikke udi Stand, uden efter foregaaende differente Meeninger: Nogle meenede, at et saadant Academie var ikke nødigt, efterdi man kunde lære alting paa det Kiøbenhavnske Universitet: Men dertil blev svaret, at der ere foruden Universiteter Ridderlige Academier i de fleeste Lande, og at saadan Stiftelse ingensteds er meere nødig, end udi dette Land, i Henseende til Ungdommens Reyse-Syge: Derforuden maatte man betænke, at Ungdommen paa det Ridderlige Academie oplæres foruden i Videnskaber ogsaa udi Adelige Exercitier, som udi Dantsen, Fegten, fremmede Sprog, $etc.$ og det altsammen paa et Sted, hvilket ikke saa beqvemmeligen kand skee udi Hoved-Staden og ikke uden stor Bekostning; Thi een Informator boer i een Bye-Ende, en anden i en anden. Hvis Bassette, Billard, Qvadrille, &c. maa regnes blandt Adelige Exercitier, kand man tilstaae at de læres langt bedre udi store Stæder. Man veed, at det forrige Sorøiske Academie har været stiftet i den Henseende, at den studerende Ungdom uden Interruption og udi Stilhed kunde fortsætte deres Studeringer, hvilket ikke saa vel kand skee udi en stor Stad, som er frugtbar paa Ting, der udi saadant giøre Skaar og Hinder. Mercurius og Minerva giøre ingen god Virkning, naar de blandes sammen. Man studerer ikke med den Nytte paa et Torv, som udi et Cabinet, og man profiterer ikke saa meget af en Taffel-Discours, som holdes hos en Fransk Kok, som udi en Academisk Spiise-Stue. Andre, som holdte disse Argumenter at være grundige, meenede dog at det ikke var tienligt, at tvende høye Skoler, som den Kiøbenhavnske og Sorøiske, vare saa nær ved hinanden: Dertil blev svaret, at jo fleere Academier udi et Land, jo bedre: thi derved opvækkes Æmulation, saavel mellem Lærere som Studentere. Man veed, hvad Virkning et Monopolium haver, og at man mærker, at ved dets Hævelse man faaer Bahrene baade bedre og for lettere Kiøb. Man har ogsaa af Erfarenhed mærket, at de fleeste Gymnasia, som ere andre Universiteter subordinerede, ere af liden Nytte. Disse og andre deslige Forestillinger have fundet meest Bifald: Hvorudover den Sorøiske Skole er bleven et independente Academie.

CAP. VII.
Om Indbyggernes Inddeeling udi Classer.

Her saavel som paa andre Steder ere Indbyggerne deelte udi Verdslige og Geistlige. De Verdslige udi Adelsmænd, Borgere og Bønder.
Hvitfelds Meening om den Danske Adels Oprindelse.
Hvad Adelstanden udi disse Riger er angaaende, da er det ikke let at sige just dens første Oprindelse. Arild Hvitfeld holder for, at udi Waldemar 1. Tiid den Danske Adel først har begyndt at stige, og taler udi sin Krønike pag. 146. feqv. saaledes der om. Udi Keyser Ludovici

3. Tiid, som regierede Aar 903. og for den Tiid, vare der ikke saa mange og adskillige Grader af Adelstand, som nu, uden Konger, Førster og frie Folk. Men Hertuger, Mark-Græver, Phaltz-Græver og Riddere vare den Tiid meer Ampter end arvelige Navne; Thi Hertuger, Mark-Græver og Græver vare Forstandere for Riger og Lande, som dem vare betroede af Keyseren eller Konger. Hertug var den øverste Regent for Krigsfolket udi et Landskab, og kaldtes Dux à ducendo exercitu. Græve var en Dommer paa Keyserens Vegne eller en Konges, og forestod en vis Bye eller Landskab. Saaledes var gandske Tydskland fuld af Græver, som forestode Grændserne og Provincerne og handhævede Lov og Ret. Blant dem vare somme Land-Græver som forestode Lande; somme Mark-Græver (thi det Ord Mark betyder Ager, Bye eller Lande-Grændser) somme vare Pfaltz-Græver eller Palatz-Græver; Comites Palatii, det er, Keyserlig Hoffes Forstandere; somme vare Borg-Græver, som forestode noget Slot eller Borg, og endelig somme

Side 268
me Met-Græver (Congravii.) Disse udvaltes af fri Folk eller Krigsmænd, dog deres Forlæninger vare ikke Arvedeel, men udi de 3 Keyseres Othonum deres Tider er denne Skik forvendt; Thi Græver ere blevne Arve-Herrer og ere opstegne over frie Folk: Mark-Græver, Land-Græver, Phaltz-Græver ere iligemaade bleven Arve-Herrer og have faaet deres Lehne frie $etc.$

Den Danske Adel kom først udi Anseelse i Waldemari I. Tiid.

Vor Adel er her i Dannemark siden Første Waldemars Tiid fast opstegen; Vi finde ikke udi den heele Lov-Bog talet om Herremænd, det er de, som gave dem til Hove, stedse at tiene udi Leding fra Jordegne-Stavn, førend i den 3die Bog, hvor dem tillades at maa kiøbe Styreshavne fordi de vove og jette deres Liv for Kongen og Riget; de vare og under en Lov og Ret med andre her i Riget, og var vor Adel ligesom den udi Sverrig og Norge. Siden ere Styreshavne forvendte under Adelen, og de giorde frie, som dem besadde; hvilke vare udi fordum Dage ikkun Forlæninger, som ginge paa Mandspersoner, ikke til Qvindfolk eller U-ægte, men nu ere de blevne til Arv, og de, som dem besidde, til Herremænd.

Hvorledes en blev giort Adel.

Endeel af Jordegne Bønder ere frigidde af Kongen og friladne for Stud, Inde, Leding, som Adelskabs-Brev udi de Dage lyde: at Kongen tog den og den Mand til sin Tiener og giorde ham fri for Stud, Inde og Leding; Endeel af den Danske Adel er og hidkommen fra Tydskland, efter at Kongerne raadde over Lante Venden og brugte udi deres Tieneste fremmed Folk. Endeel af vor Adel findes og at have deres Herkomst af Kongel. Stamme og Slægt, som have været de gamle Konger paarørende, men ikke alle kunde komme til Regimente, men ellers eyede Jorde-Gods.

Side 269
Udi fordum Dage bleve der vel mange slagne til Riddere: Men den Stand og Frihed var da ikke uden paa Personer alleene; ikke paa deres Efterkommere, før nu at vi efter den Skik, som udi Tydskland var begyndt, her og begyndte en Forandring, og nye Kriigs Brug, saa at Adel-Stand er bleven arvelig.

Betænkning over Hvitfelds Ord.

Saa vidt Hvitfeld, hvoraf man lærer, at, endskiønt der kunde have været Adel udi Riget før Kong Waldemar I, saa vare de dog ikke udi stor Anseelse før samme Konges Tiid; Thi siger han: Under Waldemar I.) begyndte de først at stige. 2.) At adelig Værdighed udi Begyndelsen ikkun var pro Persona, men siden efter de Tydskes Exempel blev arvelig. 3.) At dem blev tilladt udi Valdemari Lovs 3die Bog at kiøbe Styreshavne, som siden bleve arvelige. 4.) At den

Danske Adel er blandet med fremmede, som er hid indførte i Landet fra den Tiid Kongerne blev Herrer over endeel af Tydskland. 5.) At Forlæninger gik kun ud paa Sværd-Siden, og ikke forplantedes paa Qvinde-Kiønnet; hvorved er at mærke, at de store Forlehninger hvorved Kongelige Børn bleve forlænode med een og anden Province af Riget, efter den Danske Ret, ikkun vare pro Persona; Thi Hvitfeld vidner ud Erici Pomerani Historie, at alle Forlænings-Breve paa det Hertugdom Slesvig lydde alleene paa Personen, og, som paa samme Tider de store bekiendte Tvistigheder reysede sig mellem Kongen og Hertugerne af Slesvig om Forlæningen, udtolkede Hertugerne den efter Tydsk Ret saaledes, at den skulde forplantes paa Arvingerne, men de Kongelige den efter Dansk Ret, som er ad vitam & gratiam.

Hvad Stud, Innæ og Lething var.
6.) Sees af disse Hvitfelds Ord, at udaf Jordegne Bønder, det er Selveyere eller Proprietarier bleve giordte Herremænd saaledes, at de bleve befriede for Stud og Innæ, det er den Hielp og Skat, som Bønderne gave aarligen til at opholde Lething eller Landværn med, nemlig Korn, Penge eller andet, hvad de udrede kunde, hvilket skulde ydes St. Andreæ Dag efter Kong Eriks Constitution parag. 6. og taler samme Constitution videre derom saaledes:

Side 270
Hvilken Bonde der havde Mark-Skyld i Jord eller 10 Øre eller 11 Øre Skyld, deraf skulde redes en fuld Havn, end havde han 12 Øre Skyld, da skulde der af udredes halvanden Havn; saa at det som Hvitfeld her kalder Stud og Inde, eller andre Sted og Innæ, er ikke andet end det, som vi nu kalde ordinaire og extraordinaire Skatter udi Freds- og Krigs-Tider, hvorfra de, som bleve befriede, bleve kaldte Frimænd eller Herremænd, og er det Oprindelsen til den Forskiæl, som giøres udi den Danske Historie mellem fri og u-fri, hvilke Termini
Hvad Fri og U-fri var i gamle Dage.
have forført fremmede, sær den Engelske Skribent Molesworth at troe, at de gamle Indbyggere her vare deelte udi tvende Classer, nemlig Herremænd og Trælle, og at da en vis Raadsherre paa den store Rigsdag til Kiøbenhavn 1660. sagde til de andre Stænder; I maa vide, at I ere U-frie, kaldte dem Slaver; Da dog det Ord U-frie i gamle Dage betydede intet andet end U-privilegered, ligesom visse Personer, der nu omstunder faae af Kongerne større Privilegier end andre simple Herremænd, kaldes Friherrer og Baroner, hvoraf dog ikke følger, at andre ere Trælle. For disse Privilegier, som Jordegne Bønder nøde, som bestode udi Befrielse for
Formular brugt naar en blev ophøyed til Herre-Stand.
Stud, Innæ, og Ledings eller Landværns Skat, forbandte de sig til at tiene udi egen Person i Kriig og vove deres Liv for Kongen. Formularen, som brugtes, naar nogen blev ophøyed til Herrestand, var denne: Recipimus eum in hominem nostrum demittendo eum qvittum & liberum ab omni expeditione, qvod Stud & Inna dicitur. Hvad det Ord Styreshavn er angaaende, som Hvitfeld siger dem blev tilladt at kiøbe, eller hvormed de bleve forlænede først pro Persona og siden for deres Ægte-Arvinger paa Sværd-Siden, da maa efter Christen Østersens Meening fornemlig derom læses det 20 Cap. af 3 Bog udi
Hvad Styris-havn var.
den gamle Jydske Lov, tilligemed Tord Degns Paraphrasis derover. Og maa man i saa Maade examinere først hvad en Styresmand var, som nogle, der ingen Kundskab have om de Danske Antiqviteter, confundere med en Styremand, som sidder ved Roret paa et Skib. En Styresmand var en Chef over et vist lidet District blant Bønder, han skulde holde for sin egen Person Hæst,

Side 271
Brynie og fuld Mands Vaaben, derhos Armbost og 3 Tylter Pile, Riget til Tieneste. Han skulde have af hver Havn 9. Skiepper Rug aarligen i Feyde-Tiid foruden hans deputerede Gaard eller Styreshavn, hvor med han var forlænd, skulde ogsaa lade bygge Skib, og havde Befaling over

sine Havne-Brødre med Skibs Udreedning og andet, saa og Fuldmagt at pante dem, naar de vare gienstridige, maatte ogsaa tage Bøder af de andre sine Havne-Brødre. Kaldes derfor Styrismand, efterdi han styrede eller commanderede de Bønder, som laae under hans Jurisdiction. En saadan Styrismand, som havde forretted Styresmands Embede, blev forlænd med en vis Gaard af Kronens eller Stiftets Gods og blev saa den Gaard derover kaldet Styreshavn. Med slige Styreshavne bleve visse meriterede Mænd forlænede 1. pro Persona og siden for deres Ægte-Børn paa Sværd-Siden, og sees heraf Oprindelsen til de saa kaldte Herregaarde, som efter Beskrivelsen var noget af Kronens og Stiftes Gods givet til Bøndernes Høvdinger eller Styresmænd, og siden enten saalte eller forærede til Herremænd, paa hvis Efterkommere de ere forplantede. Anden Oprindelse til de første Herregaarde kand jeg ikke see. Om jeg tager Feyl derudi, staaer

Oprindelse til de første Herregaarde.

jeg ellers gierne fra min Meening, naar jeg seer nogen tydeligere Forklaring herover. Vel synes det Ord Styreshavn alleene at give tilkiende Gods, som ligger ved Søen, og hvor der ere Søe-Havne, men andet Gods stod ogsaa for saadanne Skibs Udreedninger, og viser, at Søe-Magten udi de Tider var Rigernes Styrke, derfore bestod Landets Deeling udi Skibner, Styreshavne, Havnelag, Skibreder, hvilket sidste Ord nu er brugeligt udi Norge. At saadan Styreshavn haver været et temmelig Stykke Gods, kand sees deraf, at enhver skulde udrede et Skib med 12. Aarer og 12. Mænd, naar Ledings Færd paakom. Andre Lehn, som Kongerne eller Bisperne tillagde samme Styreshavne til Forbedring, bleve iligemgaade ogsaa kaldede Styreshavne udi den Jydske Lov lib. 3. cap. 20. hvilke, naar Linien uddøde paa Sværd-Siden, tilfaldte Kongerne eller Bisperne igien. Halvanden Styreshavn kaldtes et Boel, som udredede 18. Mænd til Tieneste. Adelsmænd som vare forlehnede

Bemerkelse af det Ord Stud.

med saadanne privilegerede Gaarde kaldtes Friemænd, fordi de vare frie for Stud og Leding, det er Skatter eller Tilskod; Thi det Ord Stud

272

Ord Stud er det samme, som Tilstod eller Sammenskud, derfor er Brænde-Stud det samme som Brand-Stod nemlig det Sammenskud, som Bønderne maatte giøre til deres Opreisning, som havde lidet Skade ved Ildebrand, hvorom besynderlig taler den Skaanske Lovs 14. Bog 3. Cap. At udlede de Danske Adelige Familiers Ælde af vor egen Historie er vanskeligt for tvende Aarsagers Skyld.

At udlede de Adelige Familiers Ælde er vanskeligt, og hvorfor.

(1) Fordi de fleeste Adelsmænd havde ingen Tilnavne, men lode sig kalde ved deres Faders Navn Clausson Pederson &c. Udi Kong Friderici I. Tiid begyndte de først at tage sig Navne af deres Vaaben, som Hvitfeld vidner udi Høystbemeldte Konges Historie. (2) Efterdi der ere indkomne udi Riget saa mange fremmede Familier. Saaledes bragte Kong Erik af Pomern adskillige af sine Landsmænd ind med sig, blant andre de Barnekover og Podebusker, og Christophorus Bavarus Bilder, Brockenhuser, Lindenouer, Pasberger, Poseiker, Skrammer, Uhlefelder og Valkendorffer, hvilke mestendeels vare Bayerske Familier. Derom taler Hvitfeld saaledes. Han førte nogen Adel med sig her ind, som blev her besiddende, blant dem vare de Pasberger, som saa hede af et Huus udi Over-Bayern og de Poseiker, som førte et Murmands Hoved med et hvit Binde paa &c. og haver dette givet Helvadero Anledning at sætte tvende slags Adel udi Dannemark. De første, siger han, ere udsprungne af gammel Dansk Byrd og Blod, hvilke Kongerne have givet Hielm og Skiold: Disse kaldedes Herremænd, qvasi Herrens eller Kongens Mænd og deres Efterkommere Fribaarne.

Helvadery selsomme Meening om den Danske Adel.

De andre, som ere her indkomne af Keyserens Lande, kaldes Adel ab aquila eller Ørn, paa Tydsk Adler, som er det Tydske Riges Felttegn. Hvilket jeg lader staae ved sit Værd, saavelsom meget andet af denne Mandssælsomme Gisninger. Her findes adskillige skrevne Stambøger over de gamle Familier, der viise deres Vaaben, saavelsom deres Bedrifter, men det vilde blive for vidtløftigt at føre saadant ind udi dette Værk, hvor her er saa mange andre Ting at tale om. Helvadurus indslutter de fornemste gamle Slægter udi et Vers, der lyder saaledes:

273
De fleeste Familier indsluttede i et Vers.
Sommer, Vinter, Vind og Juel,
Oxe, Worm, Bluff og Hiul,
Giedde, Kraass, Godsk og Griis,
Høg, Due, Falk og Friis;
Krumpen, Rekhals, Krag og Lund,
Grøn, Brun, Sort, Rød og Rud,
Muss, Gagge og Brockenhuus,
Kaas, Krause, Tendhuus og Kruse.
Glob, Knob, Splid og Green,
Bugge, Broch og Marsvin.
Lykke, Mund, Daa, Lindenou,
Hvitfeld, Rotfeld og Rønnou,
Skielbech, Vendel, Gaas og Skenkel,
Vistiny, Galt, Basse, Hoventstelt.
Steen, Rolstrup og Lymbech,
Skram, Freidbech og Glambech;
Fassy, Skeel, Rytter og Baad,
Galskytt, Bagge og Skougaard.
Podbusk, Rosenkrans og Pasbierg,
Gøye, Gyldenstiern og Hardenbierg.
Krabbe, Tot, Larmand og Bild,
Brand, Stygge, Strud og Bille.
Urne, Munk, Barnekov og Falkendorp,
Bruske, Brache og Vendarup.
Trolle, Hach, Rossensparre og Rostrup,
Grubbe, Huass, Ulfeld og Uggerup.
Stump, Rod, Holk og Bing
Skarpen, Falster og Flemming.
Abildgaard, Rosengaard, Skad og Skaffue,
Bielde, Brynnel og Jettehafue.
Mule, Bratspeil, og Kolberup.
Fredberg, Raul og Sarerup.

274
Tidmand, Norbye, Blech og Bech,
Pors, Pripp, Unger og Hvolbech.
Ulstand, Ravensbierg og Bang,
Bielke, Sparre, Banner og Lang.
Venstermand og Ødeland,
Hundremark og Skadeland.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Rotkirch, Rotsteen, Skult og Galt,
Senchler, Rantzou og Buchvalt.
Uldsar, Ørne og Nordmand,
Dertil Markdanner, den Danske Mand,
Gud give dem Styrke og Adelsmod,
Og blive derefter gammel som god.

Med dette Vers har Autor havt stor Umage, skiønt det ikke kand tiene til et Mynster for den Danske Poesie. Vel er sant, at det er vanskeligt at føre saa mange Navne ud udi Riim og letflydende Vers; Thi Virgilius, som der siges, turde alleene for Cadancens Skyld ikke udvælge en Romerske Historie til sit Heroiske Poema, efterdi de Romerske Navne ere ikke saa smidige og bløde, som de Grædske, men vor Poet kunde dog have udført saa vel Cadancen som Rimene anderledes.

Adelens Magt ikke altid lige.

Hvad Adelens Magt og Myndighed udi Rigets Sager angaaer, da har den undertiden været større, undertiden mindre, undertiden havt sin Flod, undertiden sin Ebbe, ligesom Kongerne meer og mindre have taget deres Høyhed udi Agt. Det er ingen Tvivl paa, at jo Valdemar 1. Knud 6. Valdemar den Anden jo have havt meer at sige end Erik af Pomern og Christoffer af Bayern. Og finder man udi Historien særdeeles om Kong Christoffer 2. og Valdemar 4. at de ikke have villet taale den Kongelige Myndighed meget indskrænket. Derfor bliver den sidste hos Hvitfeld kaldet Valdemar den Onde, efterdi han handhævede sin Myndighed, skiønt han roses i andre Maader, og holdes for en af de nyttigste Konger i Dannemark.

Autoris synderlige Anmerk-

Jeg har særdeles merket ved at igiennemløbe den Danske Historie, at faa af de Danske Konger, der have succederet

275

cederet deres Forældre udi Regierings Tiltrædelse; Thi Hvitfeld, som ellers ikke glemmer at anføre Haandfæstninger Ord for Ord, har fast ingen bragt for Lyset, given af deslige Konger.

Hvitfeldning om Haandfæstninger.

Valdemarus 1. gav ingen Haandfæstning, ey heller hans Søn Canutus 6. ey heller Valdemarus 2. Erik Plogpenning, Abel, Christoffer 1. Erik Glipping, Erik Mendved, efterdi enhver af de samme uden Tvistighed succederede enten sin Fader eller Broder. Derimod Kong Christoffer 2. saasom han uformodentlig kom til Regieringen, og af Rigets Fiende blev Konge, iligemaade Olaus Dronning Margarethæ Søn, som ikke var Dansk fød, men fremmed, maatte lade deres Myndighed indskrænke ved Haandfæstninger, saa at jeg af denne Observation, som jeg ikke veed, at nogen tilforn har i agt taget, slutter, at de gamle Danske Konger ikke have villet lade deres Myndighed saaledes indskrænke, og at Haandfæstninger have deres Oprindelse deraf, at fremmede Printzer, som ved Vall uformodentlig ere komne til Regimentet, gierne have beqvemmet sig til den Contract: Faciam, ut des, og modtaget en indskrænket Magt, som de ikke havde ventet. En saadan Casus var der, da Greve Christian af Oldenborg blev udvalt til Konge udi Dannemark; Thi jo meer uformodentlig han kom til Regieringen, jo meer maatte han tillade sin Kongelig Myndighed ved Haandfæstning og Forpligtelse at indskrænkes; hvilket siden vederfoer de andre Konger af det Høylovlige Oldenborgske Huus. Og blev saadan Haandfæstning særdeeles høyt opskruet, efter at Kong Christian 2. forlod Rigerne, og hans Farbroder Fridericus I. uformodentlig blev Konge. Sees saaledes her af, at de saa kaldte Haandfæstninger ikke flyde af Forma regiminis eller den Danske Regierings Natur, men at Stænderne have taget Leylighed af Interregnis og Thronens Vacance at sammensmede de samme.

Adelens Magt stor under Friderico I.
Fridericus I. derfor, saasom han havde til Rival ikke alleene den landsflygtige Konge, men ogsaa hans Børn, beqvemmede sig lettelig at udgive den bekiendte Haandfæstning, hvorved Adelens Myndighed kom til sin fuldkommen Vext og Moedhed; Thi han stadfæstede ikke alleene de Hærligheder, som dem af forrige Konger vare givne, men endogsaa gav dem Hals og Haand over deres Tienere,

276
re, og alle 40 Marks Sager, hvilket Hvitfeld udi Høystbemeldte Konges Historie vidner saaledes. Adelen gav han over deres egne Bønder og Tienere Hals og Haand, Boesled, og alle 40 Marks Sager, saa frit som Adelen udi det Førstendom Slesvig deres have, hvilket er en drabelig Frihed, deslige ingen Konge udi Dannemark udgivet haver. Her tænke enhver ved sig selv, hvad for Hærlighed Kronen tilforn har havt inde hos Adelens Tienere, som var deres Boeslodd, alle 40 Marks Sager, Hals og Haand, undtagen 3 Marks Sager, VI. og IX. Marks Sager. Saadan Frihed have de som udi Tydskland kaldes Græver og Friherrer, saa at vor Adel intet fattes uden Græve og Friherre Navn, dog man udi Titelen skriver dem Edle og Velbyrdige, ligesom Græver og Friherrer Udenlands &c. Saa vidt Arild Hvitfeld; Hvor af man seer, at Adelen ved de forrige Kongers Haandfæstninger havde intet uden 3, 6. og 9. Marks Sager, men at Kronen havde sig forbeholdet Boes-Lodd, Ret at dømme paa Livet, item 40. Marks Sager, hvorved er at merke, at en Mark var da gandske noget andet end nu omstunder, som kand sees af det Capitel om den Danske Mynt.
Paa den høyeste Spidse under Fridericus 3.
Endelig kom deres Myndighed udi Friderici 3. Tiid paa den høyeste Spidse, hvilket kand sees af samme Høypriiselige Konges Haandfæstning dateret den 8 May 1648, som alle maa bekiende er saa høyt opspendt, som den kunde blive udi noget Rige. Regimentet skulde vel meest hænge paa Kongens Person, men Rigets Hofmester, Rigets Cantzler, og Rigets Marsk havde tiltaget sig fast Kongelig Myndighed; Rigets Raad bestod af 23 Adelige Personer, af hvilke, naar nogen ved Døden afgik, havde de andre Frihed ved en Bevilling givet 1645. at forestille udi den Province, den Døde var udi, 6 a 8. Personer, hvoraf Kongen satte een til Rigets Raad og ingen anden, og, naar nogen af de høye Rigets Bestillingsmænd, saasom Rigets Hof-Mester, Rigets Cantzler, Rigets Marsk, Rigets Amiral, eller Stadtholderen udi Norge bortdøde, forestillede samme Rigets Raad 3, som saadanne Bestillinger kunde

277
de betiene, hvoraf Kongen een dertil forordnede. Ja dette Raad havde taget saa meget til udi Magt, og forsvaret Adelens Privilegier med saadan Frihed, at enhver Adelsmand ansaae sig paa det sidste, ligesom Fyrsterne udi Tydskland, der have deres Lehne alleene af Keyseren, og for Resten kand giøre hvad dem lyster, men, naar man spender Buen for høyt, springer den gemeenligen; Mange af de fornuftigste Adelsmænd saae selv, at saadant ikke kunde have længe Bestand, saasom de andre Stænder, der ogsaa vovede deres Liv og Blod for Kongen og Riget, kunde ikke andet end ofte give tilkiende den Misfornøyelse, de bare over saadan stor Uliighed, og derfor, da disse toge den ypperlige Resolution, som bekiendt er, at restituere Kongerne deres gamle Rettigheder, og der ved hielpe Riget af den forvirrede Stand, det var udi, lode de sig ogsaa beqvemme til at befordre dette store Værk.
Falder ved Souverainetets Restitution.
Siden den Tiid have de Høylovlige Konger ophævet den store Uliighed, som foraarsagede saa stor Jalousie mellem Undersaatterne, og truede Riget med en fuldkommen Undergang, handthævet Adelen efter deres Stand og Værdighed, men derfor ikke udelukket fra vigtige Bestillinger dem af Borgerstand, som have giort sig meriterede, og, saasom Kiøbenhavns

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Borgere contribuerede saa meget til Rigets Conservation udi Beleyringen, gav Hans Majest. dem Adelige Privilegier.
Adelen deeles mellem simpel Adel og distinguered Adel.
Efter Souverainetetens Restitution have de Høylovlige Konger ophøyet adskillige til Adelstand, saa man nu kand deele den udi den nye og gamle, iligemaade have de giort adskillige af dem til Græver og Friherrer, saa at man kand giøre Forskie i mellem simpel Adel og characterisered Adel, som ere Grever og Friherrer.
Førstelige Titul gives ikke i Dannemark.
Førstelige Personer have været rare udi Norden; Thi fast ingen har faaet Titel af Fyrste, uden de Kongelige Børn, hvilke bleve kaldede Hertuger, hvorudover man merker, som noget synderligt udi den Danske Historie, at een Adelsmand ved Navn Knud Pors blev udi Kong Christopher 2. Tiid giort til Hertug udi Halland, item i den Norske Historie først Guttorm, som førte Titel af Hertug udi Norge.

278
Samme Guttorm var Kong Harald Haarfagers Morbroder, hvilken blev af samme Konge ophøyet til største Ære-Stand udi Riget og blev kalden Hertug Guttorm, hvilken Titul har ikke derefter været brugelig udi Norge, men den høyeste Embedsmand næst Kongen blev ikkun kalden Jarl, indtil Kong Hagen Hagensen gav ogsaa den Titul til Hertug Skule, hvilket skeede med stor Høytideslighed paa Øre-Ting, som den Norske Krønike vidner. Hvorledes Hertuger ellers bleve giordte, og hvorudi deres Værdighed bestod, derom kand læses udi den Norske Hirdskraa eller Gaards Rett det 11. og 12. Capitel under de Titler. Ef Konge giører Hertuga og um Hertuga Semdir.
Nogle gamle Hertuger udi Norge.
Creationen skeede paa Tinget af Kongen med disse Ord: Det Navn, som GUD gav dig, lægger jeg paa dig N. paa GUDs Vegne, og den Vælde, som han haver mig forlehnt, den giver jeg dig, og lade GUD dig sin Miskund følge med alle de Ting, som han seer at dig behøves, helst til denne Værdighed, og mig til Ære og Lettelse, dig til Forfremmelse og Velfærd, &c.
Hvorledes de blive creerede.
Hvad Greever er angaaende, da om man vil holde for, at de ere de samme, som vare Jarler udi gamle Dage, ere de meget gamle; thi den Titul har været længe brugelig baade udi Dannemark og Norge. Dog finder man udi Historierne, at saadanne Jarler have heller været det, som man nu kalder Statholdere; Thi naar en Konge havde erobret et Land eller Provincie, satte han en Jarl derover, og seer man gierne, at saadan Titul og Værdighed alleene haver været pro Persona; naar man undtager nogle faa, saasom de Orknøske Jarler, der havde Landet til Lehn af Kongerne udi Norge, og forplantede deres Herredom og Titul paa Børn og Efterkommere.
Om Græver og Baroner ere saadanne som Jarler og Herfar vare i gamle Dage.
At Jarls Værdighed ellers ikke har været arvelig, sees blant andet deraf, at, da Hagen Lade Jarls Efterkommere vilde med Arve-Rettighed holde sig til Jarlskabet udi Trøndelaget, blev det dem formenet, og St. Oluf gav saadant Svar til Oluf Skiatson, som

279
som paastod samme Rett. Jeg vil lade dig være den ypperste og rigeste Lehns-Høvding. Men jeg vil selv raade for, hvor store Forlehninger du skal have: Thi J Lehns-Høvdinger ere ikke ædelbaarne til mit Riges Herlighed. Jarlens Creation skeede fast paa samme Maade, og med samme Ord, som Hertugens, hvilket kand sees af bemældte Hirdskraas 15 Capitel under den Titul: Hverſu Kongur gørir Jarl.
En merkelig Passage der om anføres af Edda.

Hvad Baroner og Fri-Herrer ere angaaende, da holdes for, at saadanne ogsaa have været til udi gamle Dage; Thi der tales om visse Herſar, som Edda siger, ere de samme, som Baroner udi Engeland. Af den Beskrivelse, som udi samme Bog gives over dem, kand dog sees, at de ikke have været saadanne, som vi nu kalde Fri-Herrer, men alleene store og vældige Adelsmænd, som Kongerne brugte udi alle vigtige Forretninger. Der findes udi den anden Part af samme Edda en merkelig Beskrivelse over høye Stands Personer udi gamle Dage, hvilken jeg ikke haver fundet unyttig her Ord for Ord at indføre. Den lyder saaledes:
Det er Rett at kalde den Constantinopolitanske Keyser, Konge i Grækenland, og dem, som forestaaer Hierusalems Land, Hierusalems Konge, og den Romerske Konge, Roms Byes Keyser, og den der regierer udi Engeland Engelands Konge. Alle Konger kaldes rettelig Lands-Regentere, Lands-Forsvarere, Lands-Besørgere &c. Den Konge, som haver Skatte-Konger under sig, kand kaldes Kongernes Konge. Dernæst ere de, som kaldes Herſar, der have tilfælles Navne med Konger og Jarler. De kaldes Gulds-Uddeelere, Gavmilde: Item for hvilke der bæres en Fane, Folkes Styrere, Oberster udi Slagtordninger; Thi Kongerne, som have langt henliggende Lande, giøre af saadanne Stadtholdere, som i deres Sted forsvare Landet for Fiender, holde Rett, straffe de Skyldige, og efterkomme andre Kongens Embeder,

280
beder, og derfor bæres for dem i Krigen Faner, og er Herſar udi det Danske Sprog Adelsmænd, udi Saxisk Sprog en Greve og i Engelsk en Fri-Herre. Saa vidt Edda.
Forskiæl mellem Jarler og Herſer.
Udi den Norske Hirdskraa, udgiven af Resenio udi det Capitel om Kongs Kosning eller Kongens Udvælgelse findes udtrykkeligen det Ord Baron; thi samme Capitel begynder saaledes: Nu om ingen af alle disse (af Konge-Slægten) er til. Da være selv stævned, Hertug, om han er til, eller Jarl, Biskopper, Abeder og alle Baroner (Baronum aulum.) Af slige Baroner eller Herſer findes adskillige udi den Norske Krønike. De samme havde næst Jarlen den største Anseelse eller Myndighed udi Norge. Og det fra Harald Haarfagers Tiid, som var første Eenevolds Konge i Norge, under hvilken saaledes blev forordned, at der skulde være een Jarl over hvert Lehn, som skulde holde Kongen 40. bevæbnede Mænd i Kriig, og hver Herſe skulde holde 20 Mænd, og under hver Jarl skulde være 4 eller fleere Herſer. Disse havde ogsaa liden Overeensstemmelse med dem, som nu kaldes Fri-Herrer eller Baroner: Men, ligesom Jarlene vare Statsholdere, eller store Høvdinger, saa vare disse ringere Embedsmænd, som mindre Provincier af Kongerne vare betroede.
Naar Greve-Standen blev indført i Danmark. Grævernes Privilegier.
De Grevelige Familier, som nu omstunder findes udi disse Riger ere ikke rett meget gamle; og er dette Rige fast et af de sidste Europæiske Riger, hvor saadanne Titeler og Høyheder ere indførte; Thi udi Dronning Christinæ Tiid blev der giort et anseeligt Tall af Grever og Baroner udi Sverrig, da derimod Grevskaber og Baronier bleve her ikke stiftede førend 1671. af Høylovlig Ihukommelse Christian 5. Hvad Greverne angaaer, da bestaae deres Friheder efter den Kongelige Forordning af 1688. derudi: Først blev dem forundet Jus Majoratus, at dem og deres ældste Sønner og Døttre, naar ingen Sønner ere til, allene Greve-Titel, Ære og Værdighed med alt dets Gods, som til Greveskabet er erigered, skal alleene tilhøre, og de andre yngre Børn alleene arve tillige med de ældste Kiøbe-Jord og Løs-Øre. Art. 1.
Naar Greve-Standen blev indført i Danmark. Grævernes Privilegier.

281
Grevernes Cadetter eller de yngre Sønner og Døttre skal føre Titel af Fri-Herrer og Fri-Herinder, og nyde Fri-Herrers Privilegier. Dog, saasom samme Cadetter ere fødde Grævelige Personer, maa de, naar de kunde forhverve saa meget Gods, som Kongen for dem til Grevskab

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

erigere vil, nyde fuldkommen Greve-Titel, Navn og Krone uden videre Bevilling og særdeles Patent. Art. 2.
Greverne maa have Jus Patronatus og Birke-Rettighed ved deres Grevskabe. De skal selv have Magt at sætte Birke-Dommere, fra hvis Domme ingen Appel skal skee, uden lige til Høyeste-Rett. Art. 5.
Grevskaber skal være fri for Creditorers Arrest og Pantsætning, uden de udi Successionen Medinteresserede deres Videnskab, og derpaa forhvervede sær Kongelig Bevilling, ey heller uden ved Crimen læsæ Majestatis forbrydes, og i saadan Fald falde til den næste Arving, og fra ham paa andre ægte Descendentere udi Mand og Qvinde-Linie, fra ældste til ældste, saa længe nogen af dem er til, og endelig efter deres Død falde til Kronen. Naar een tilfalder 2 Grevskabe, eller et Grevskab og et Fri-Herskab, da skal han begge Slægters samt Grævskabers og Fri-Herskabers Navn, Vaaben og Titel føre, og maa han Navnet og Grevskabene paa tvende af sine ældste Sønner deele. Art. 6.
Ingen, som immediate Grevskabe til Lehn haver af Kongen, maa arresteres for Gield, med mindre han tilforn ved sær Forskrivelse paa saadant Privilegio har renuncieret; Dog maa han ikke dømmes for nogen Gields Sag paa sin Ære, gode Navn og Lempe, hvor stærk Forskrivelse han end har givet fra sig. Art. 7.
Han maa og have sin Retraite til Grevskabet udi Forseelser, som Livet angaaer, til Sagens Uddrag, undtagen in Crimine læsæ Majestatis. Art. 8.
Og, saasom Greverne nødes til at giøre større Depenser end andre, og derforuden frivilligen giøre deres Allodial-Gods til Feudal-Gods, saaledes, at det bliver Kronens Lehn, og, naar Slægterne

282
uddøe, skal Kronen tilfalde, saa skal Greverne have deres Hoved-Gaard, og derforuden 300 Tønder hart Korn frie for Contribution og Tiende. Art. 9.
Deres Bønder og Tienere skal ogsaa være frie for Sandesmands Tog og Konge-Reyser. Art. 10 og 11.
Greverne skal selv forrette Udskrivninger udi deres Grevskaber, og have 10 Knegtes Frihed for Arbeyd ved Fæstningerne udi Kriigs-Tider. Art. 13.
Amts-Betienterne skal ikke befatte sig med Grevernes Gods og andet. Art. 16.
De skal have Hals og Haand over deres Bønder, item Rett til det Vrag, som kommer paa deres Grund. Art. 17. og 18.
Om en Greve lader bygge en Gaard udi den Kongelig Residents Stad, skal samme Gaard forblive hos den ældste Søn, ligesom Grevskabet, og skal den være frie for all Paalægg; Jligemaade skal Greverne derudi have Gaards-Rett over deres Tienere, ligesom paa deres Sæde-Gaarde. Art. 22.
Grevernes Sager skal indstævnes lige til Høyeste-Rett, dog forunder Kongen dem Commissarier udi de Sager, hvor først nogen anden Oplysning udkræves. Ere de udi nogen anden Krigs-Tieneste til Lands og Vands, da skal de, for hvis Forseelse de udi deres Tieneste begaae, dømmes af Krigs- eller Amiralitets-Retten. Art. 23.
Greverne og ingen andre maa føre over deres Vaaben og Skiold en aaben Krone. Art. 25.
Item tillades dem at bruge Himmel med Ryg-Stykke over deres Borde i deres Gemakker, iligemaade rødt Vox at forsegle med. Art. 27. 28.
Deres Titler udi Cancellierne ere af Høy- og Velbaarne. Art. 29.

283
Disse Privilegier bleve først givne den 25 May 1671. hvoraf sees, hvilken Forskiæl der er mellem Greve-Stand og simpel Herre-Stand, nemlig (1) at udi den første er Jus Majoratus eller

Første-Fødsels-Rett, at ikke Grevskabet ved Deeling skal tabe noget af sin Anseelse, da derimod Adeligt Gods, undtagen oprettede Stamme-Huuse, bliver deelt imellem samtlige Arvinger efter Loven. (2) J Henseende til Birke-Rettighed, efterdi fra Grevelige Birke-Domme appelleres lige til Høyeste-Rett, da derimod fra anden Birke-Rett gaaes først til Lands-Ting. (3) At Grevelige Personer maa ikke arresteres for Gield, ey heller nogen Gield hæftes paa Grevskabe, da dog alt andet Adeligt Gods kand pantsættes. (4) At foruden Hoved-Gaardenes Frihed, hvilken Grever have tilfælles med andre, de ogsaa have 300 Tønder Hart-Korn Skattfrie, foruden adskillige andre mindre Friheder, som benævnes udi efterfølgende Artikler. (5) At alle Grevelige Sager indstævnes lige til Høyestes Rett, da derimod Adelen, og de, som med Adel ere privilegerede, alleene udi Livs og Æres Sager stævnes lige dertil. (6) At de maa føre en aaben Krone over deres Vaaben, hvilket Adelen ikke er tilladt; Endelig (7) hvad Hals og Haand angaaer, da har enhver Greve Magt at sætte Birke-Dommer, og at øve Jurisdiction udi sit Grevskab, da derimod paa Adeligt Gods ingen nye Birke-Rett maa anlægges, men de alleene staae ved Magt, som have været fra gammel Tiid. Derimod forfalder et Grevskab, som Feudal- eller Lehn-Gods til Kronen, hvilken Lov Adelige Gaarder, saasom Allodial- og fuld Eyendoms Gods ikke ere underkastede.

Friherrer lige saa gamle her i Riget.

Deres Privilegier

Hvad sig anbelanger Fri-Herrernes Privilegier, som ere givne samme Dag og samme Aar, da er der ikkun liden Forskiæl imellem dem og de Grevelige, som kand sees af Fri-Herrernes trykte Privilegier af Anno 1688. Forskiellen bestaaer fornemmelig derudi, at, naar Greverne foruden deres Hoved-Gaard have 300 Tønder Hart Korn fri, have Fri-Herrerne alleene 100. Dernæst udi Rang og Titel, at, naar de første have Titel udi Cancellierne af Høy- og Velbaarne, nyde de andre ikkun af Velbaarne.

.

284

Udi Danmark ere følgende Grevskaber og Fri-Herskaber, nemlig:

I. Sællands Stift.

1 Grevskaber.

1 Holstenborg
2 Samsöe
3 Wallöe Grevskab, som nu kaldes Wallöe-Stift.
4 Grevedommet Ledreborg.

2Fri-Herskaber.

1 Conradtsborg
2 Holberg
3 Rosenlund.

II. Fyens Stift.

1. Udi Fyen.

1 Grevskaber.

1 Wedelsborg
2 Gyldensteen
3 Langeland.

2 Fri-Herskaber.

1 Scheelenborg
2 Holchenhavn
3 Einsidelsborg
4 Kiörup
5 Brahetrolleborg.

2. Udi Lolland.

Grevskaber.
1 Christianssæde, tilforn Christiansborg
2 Christiansholm
3 Knuthenborg.

285
2 Fri-Herskaber.
1 Juelinge
2 Wintersborg
3 Christiansdahl.

III. Jydland.

1. Riiber Stift.

1 Grevskaber.
Schachenborg.

2 Fri-Herskaber.
Ryssensteen.

2. Aarhuus Stift.

1 Grevskaber.
1 Friesenborg
2 Löwenholm
3 Scheel.

2 Fri-Herskaber.
1 Høgholm
2 Marselisborg
3 Wilhelmsborg.

3. Aalborg Stift.

Fri-Herskabet
Lindenborg.

Grevskaber udi Norge ere:

1 Laurvigen
2 Jarlsberg.

Dette maa være nok talt om Adelstanden.
Geistlige Stand.

Hvad den Geistlige Stand angaaer, da er intet synderligt derved at merke; Thi den samme Orden og de samme Kirke Ceremonier, som findes her, ere ogsaa paa de fleeste andre Evangeliske Stæder.

286
der. Geistligheden deeles her alleene udi Superintendenter, Provster og Præster.
Superintendenter.
Hvad Superintendenterne angaaer, da er der een af dem udi hvert Stift, ligesom fordum udi Catholske Tider vare Bisper, men disse sidste have langt fra hverken de Indkomster eller den Myndighed, som de gamle Biskoper; Thi det er ikkun i Engeland alleene, hvor saadant ved Reformationen blev uforandred. De kaldes dog endnu udi almindelig Tale Biskoper, skiønt Kongerne siden Reformationen have ikke givet dem Titel uden af Superintendenter, ey heller kaldes de andet udi Loven. At den Siællandske Superintendent Svane udi Friderici 3 Tiid blev Erke-Bisp, er et synderligt Exempel. Det samme er ikke vederfaret nogen uden denne Mand, og det formedelst hans særdeles Meriter. De nævnes alle af Kongen, som er Kirkens Hoved, og er der en Superintendent udi Siælland, een i Fyen, hvorunder ogsaa ligge Lolland og Falster, og 4 udi Jylland, 4 udi Norge, nemlig een i Christiania, een i Bergen, een i Trundhiem, een i Christiansand, og endelig 2. udi Island, nemlig til Skalholt og Holum. Alle disse Superintendenter vies af den Siællandske udi vor Frue Kirke udi Kiøbenhavn, og han igien af den næste, som gierne er den Fyenske. Superintendenten udi Siælland har Rang og Sæde over alle andre Superintendenter udi Dannemark, ligesom den i Christiania over dem i Norge; Dog giver saadan Rang dem ingen Myndighed eller Jurisdiction over andre Stifter. Superintendenten udi Siælland skal boe i den Kongelige Residents-Stad, og være tilligemed Tertius Professor Theologiæ ved Universitetet, videre tales intet udi Loven derom, saa at jeg slutter deraf, at Decanatet udi det Theologiske Facultet, som paa nogen Tiid de Siællandske Bisper stedse have forvaltet, grunder sig alleene paa Praxi.
Deres Embede.
Alle Superintendenter ere forbundne efter Lovens 2. Bog, 17. Cap. 9. Art. at besøge deres Stifts Kirker aarligen saaledes, at ingen Kirke inden 3 Aar bliver ubesøgt. De dømme ikke udi Verdslige Sager end ikke udi Tamperrette, hvor alleene Stifts-Befalingsmanden med hver Steds Canonicis sidder.

287
Provster.
Deres Forretninger.
Efter Superintendenter følge udi Ordenen Provster, og som der er en Superintendent udi hvert Stift, saa er der en Provst udi hvert Herred, som giør en liden Part af et Stift. De ere Superintendexternes Medhielpere i at see til, at Kirke- og Skole-Tienere forrette deres Embeder, og at alting gaar vel til, og, ligesom Superintendenterne eengang om Aaret besøge deres Stifte, saa ere ogsaa Provsterne forbundne eengang eller oftere, om Superintendenten det nødig eragter, at besøge alle Sognene i deres Provsti, for at see, at alting gaaer Ret ved Kirke-Tieneste og Børne-Lærdom, iligemaade forfare, om Kirkernes Indkomster, saa og hvorledes de holdes vedlige, og for saadan deres Umage have en Rigsdaler af hver Kirke. Hvis Sager mellem Præst eller Degn og Sognefolket, som hænge af Kirkens Myndighed, forefalde, da dømmer Herrets Provsten derudi, eller Sagerne henviises til Provstemøde, som holdes tvende gange om Aaret. Provsterne ere ogsaa Stiftets Forvaltere; Thi, naar nogen Præst eller Skole-Betienter udi Kiøbstæderne ved Døden afgaaer, da skal Provsten med en Præst i samme Herred, eller om han er forhindred eller selv ved Døden afgangen, i hans Sted den næst boende Præst i samme Herred strax forføye sig til Stærvboden og den forseyle; Siden skal den, som til Provst

forordnet bliver, med tvende Præster være over Skiftet, og efter Lands Lov det forhandle, derom er videre at læse udi Lovens 2. Bog 16. Cap.
Præster
Efter Provster følge Præste, ved hvilken Stand er at merke, at ingen derudi maa antages, med mindre han er Examinered af Professoribus Theologiæ, og haver skriftlig Vidnesbyrd af dem først om sin Lærdom, for det andet om sine Gaver paa Prædikestolen, hvilke Vidnesbyrd kaldes gemeenligen Attestat og Dimiss. Derforuden skal han og have et Vidnesbyrd fra det heele Universitet saa vel om sin Lærdom, som sit Levnet, hvilket kaldes Testimonium Publicum. Og haver Høylovlig Ihukommelse Christianus 4. forordnet, at ingen maa stædes til noget Præstekald, som ikke er sine fulde fem og tyve Aar, hvilken Forordning confirmeres udi Christ. 5. Lov. Enhver Sogne-Præst er tilladt at kalde sig en Medtiener, dog med Superintendentens og Provstens Raad, og kaldes saadanne Medtienere

288
tienere gemeenligen endnu Capellaner, ligesom udi de Catholske Tider. En Capellan maa være sin Sogne-Præst hørig og lydig, og forholde sig mod ham, som mod sin Fader og Hosbond: fra saadanne Capellaner maa man skille andre Medtienere, som af Kongen beskikkes, hvilke gemeenligen ogsaa kaldes Capellaner, skiønt der er stor Forskiæl mellem dem, og de første; Thi disse dependere ikke af Sogne-Præsten, men have deres Deel af Embedet, ligesom Sogne-Præsten har sin, og kand Sogne-Præsten intet arbeyde paalægge saadan Capellan, som ham ikke vedkommer. De ere derfor at ansee som Pastores secundarii og skilles fra Sogne-Præsterne alleene udi Rang og Værdighed. J almindelige Tale kalder man de første Huus-Capellaner, og de sidste Residerende Capellaner. Jeg har ellers intet synderligt at antegne om Præsterne; Thi Gudstienesten er tilfælles med andre af den Augsburgiske Bekiendelse, og Præsterne her ere samme Love undergivne som andensteds. Deres Indkomster bestaaer meest udi u-visse Penge, hvor af de befinde sig ikke ilde udi et Land, hvor Indbyggerne ere særdeeles Gavmilde, men det samme foraarsager, at en Præst udi samme Kald kand have dobbelte Indkomster mod en anden, og en Capellan meer end Sogne-Præsten, ligesom enhver er yndet af sin Meenighed.
Tvende flags Capellaner.
De smaa Kirke-Betiente ere Klokkere, Degne og Substituter.
Klokkerne.
Klokkere paa Latin Æditui eller Templorum Custodes ere de, som have Kirkens Ornamenter udi Forvaring og Nøgel til Taarn og Kirken. Paa Landet forrette Degne tilligemed Klokkeres Embede, hvorfore de paa mange Stæder, sær udi Norge, kaldes Klokkere, men udi store Kiøbstæder, hvor der ere Cathedral-Skoler, forrette Hørere Degne Embeder, og Klokkere have alleene Omsorg for Kirkens Ornamenter, foranstalte Begravelser, Brudevielser, Børne-Daab og andre Forretninger, hvorved de ere tilstæde, naar Præsten giør sit Embede. De føre deres Navn af Taarne Klokkerne, efterdi den fornemste Part af deres Embede bestaaer at giøre Anstalt til at ringe med Klokkerne, og have de Ringere under sig, som forrette saadant.

289
Hvad Degne angaaer, da ere de her ikke saadanne Folk, som Diaconi paa andre Stæder; Thi disse have intet at forrette uden at begynde Sangen, og informere Ungdommen, og paa Landet forrette tilligemed Klokkeres Bestillinger. Deres Vicarii kaldes Substituter.
Degne. Substituter.
Der holdes 2 gange om Aaret Lande-Moder, hvortil forsamles Stifts-Befalingsmanden, Superintendenten, og alle Stifts-Provsterne, og naar Provsterne komme tilbage fra saadant Møde, kalder enhver sine Herreds Præster tilsammen, for at meddeele dem hvad paa Lande-Mødet er forhandled. Naar en Provst ellers haver noget med samtlige Herreds Præster at

forrette, forskriver han dem til en beleylig Kirke, ungefær midt udi Herredet, saadan Forsamling kaldes gemeenligen Provste-Møde. Hvad particuliere Geistlige Sager angaaer, saasom mellem Præst og Degn, da dømmer Provsten derudi, og det er det, som man kalder Provste-Retten, hvorfra man gaaer til Lande-Møde.
Lande-møde.
Provste-Møde.
Den 3die Classe bestaaer af Borgere, om hvilke jeg i Almindelighed intet vil tale; Thi det var u-nødvendigt, saasom disse Rigers Borgere have intet, som jo er tilfælles med andre Souveraine Rigers Borgere, hvilke ere meer og mindre privilegerede, ligesom Stæderne hvilke de beboe, kand ved Meriter eller een og anden Leylighed have erholdet større og mindre Friheder, og at examinere enhver Stads Borgerskab udi sær, vilde blive alt for vidtløftigt. Jeg vil derfor alleene her give en kort Afridsning paa Kiøbenhavns Borgere, endeel eftersom de beboe Hoved-Staden, endeel ogsaa, eftersom man finder ved dem adskilligt Merkværdigt, som ey er at træffe paa andre Stæder.
Borger-Standen.
De fleeste holde fore, at Kiøbenhavns Borgere for Souveraineteten vare u-frit Folk. Udi Souverainetetens Historie, som er beskreven af fremmede, forestilles de udi saadan Stand. Nogle af vore egne Skribentere have af U-kyndighed skrevet ligeledes, efterfølgende fremmede Skribenters Fodspor udi denne og mange andre Falskheder, som for Exempel den store og Navnkundige Rigsdag 1660 blev berammed til Kiøbenhavn af oplagt Raad mod Sædvane, efter
Deres Vildfarelse meene, at Kiøbenhavns Borgere ey fik

290
Adelige Friheder førend efter Souveraineteten.
som det var brugeligt at holde Rigsdager til Odensee, da dog den Danske Historie viiser, at Rigsdagene uden Forskiæl bleve holdene nu udi een, nu i en anden Province. 2. At en fornemme Raadsherre paa samme Rigsdag skulde have kaldet Borgerskabet et u-frit Folk. Jeg vil ikke tale om adskillige andre Ting, som fortælles om denne Rigsdag; Thi den heele Historie anført saavel af Fremmede, som visse af vore egne Skribentere er en Kiede af lutter Vankundighed; Det samme henhører og ikke til dette Capitel, men jeg vil ikkun viise, at disse Ord, som lægges udi bemældte Raadsherres Mund, kand ikke være andet end en falsk Tradition; Thi hvordan kand det være rimeligt, at Kiøbenhavns Borgere, som længe for Rigsdagen og Souverainetetens Restitution vare begavede med Adelige Privilegier, skulde gives saadant Prædicat af en Raadsherre, der selv slige Privilegier havde undertegnet. Jeg finder Kiøbenhavns Borgeres herlige Friheder givne Aar 1658. den 10. Augusti og underskrevne af Hans Majestæt Kong Friderik 3. samt af efterfølgende Raadsherrer; Joachim Gersdorff, Oluf Pasberg, Jørgen Seefeld, Mogens Høeg, Friderik Retz, Gunde Rosenkrantz, Ottho Krag, Axel Urup, Peder Retz. Udaf det Diplomate sees, at Kiøbenhavn blev giort til en Stapel-Stad Art. 1. Borgerne erklærede frie Rigs-Stænder, og at de tillige med Borgemestere og Raad maatte udvælge 32. Mænd, hvoraf 2. skulle stedse have fri Adgang til Hans Majestæt og tillige med Rigets Raad maatte drage de Ting, som sigtede til Byens og det gemeene Beste. Art. 2. At Kiøbenhavns Indbyggere af Geistlig og Verdslig Stand maatte kiøbe og tilforhandle sig Adeligt Jorde-Gods, og at nyde det samme med lige Frihed som Adelen. Art. 3. At de ikke skulde belægges med andre Tynger end Adelen. Art. 4. og 5. At de, deres Børn og Efterkommere skulde nyde med Adelen lige Tilgang til Officia og honores Art. 6. &c.
Deres Privilegier givne 1658. den 10. Aug.
Confirmerede med Tillægg 1661.

Saa deraf sees, at den Forordning efter Souveraineteten af 1661. ikke blev saa meget given som confirmeret med adskilligt Tillæg. Disse herlige Privilegier, som Hans Kongel. Majestæt Allernaadigst forundte denne Hoved-Stads Borgere for deres troe Tieneste udi Beleyringen, have giort dem til de Anseeligste Borgere, som er at finde udi noget Rige; Hvorudover Stadens Øvrighed, saa vel Geistlig som Verdslig har Rang og Fortrin for alle andre Stæders Øvrighed.

291

Borgerskabets Regiering.

Hvad Borgerskabets Regiering er angaaende, da ere alle de, som nedsætte sig udi Staden, og bruge Borgelig Næring, forbundne til at vinde Borgerskab, og sortere under Magistratens Jurisdiction. Bruger nogen Borgerlig Næring, førend han har taget sit Borgerskab og aflagt sin Eed for Borgemester og Raad, dømmes han til at bøde 40. Lodd Sølv til Kongen og Byen efter Lovens 3die Bog Cap. 3. og, naar en saaledes har antaget Borgerskab, kand han ikke undslaae sig for at imodtage de Borgerlige Forretninger og Byens Tynger, som ham af Magistraten blive paalagde. Saadanne Bestillings-Mænd ere.

Borgerskabets Regiering.

1. Tinghørere eller Stokke-Mænd, som vidne, men have ingen Vota uden i Livs og Æres Sager, da de tillige med Byfogeden underskrive dommen ligesaa og Tings Vidner, som blive beskrevne. Efter den gamle Jydske Rett skulde paa hvert Ting være 12 Stokke-Mænd, nemlig 3. udnævne af hver Ting Stok af Fogeden, som selv var den trettende efter Christiani 3. Forordning. Men Christiani 5. Lov, som nu er udi Brug, forordner alleene 8. eller i det ringeste 7 saadanne Stokke-Mænd foruden Fogeden Lib. 1. Cap 7. Art. 1.

Borgerskabets Forretninger. Stokke-Mænd.

2. Rodmestere, hvor til 2. Borgere udnævnes af hvert Qvarteer til at indkræve Skatter.

Rodmestere.

3. Fattiges Forstandere, som efter Lovens 2. Bog, Cap. 19. Art. 15. skulle oppebære Renten af det, som de Fattige er tillagt, saa og derforuden af det, som gudfrygtige Folk villigen give, eller i Kirke-Taulerne samles, hvorfor de skulle giøre Regnskab udi Øvrighedens og Sogne-Præstens Overværelse. For saadant Embed kand en Borger her i Staden befries, ved at give til de Fattige 100. Fem Marks Dalere.

Fattiges Forstander.

4. Over-Formyndere, hvoraf i hver Kiøbstad skal være tvende fornemme Borgere, som temmelig ere til Alders og vel formuende, og er deres Embede at have Inseende med andre Formyndere, item med Ungdommens Opdragelse. De samme skulle efter Loven lib. 3. Cap. 18. Art. 3. forblive 4re Aar udi saadant Embede. Over-

Over-Formyndere.

292

verformyndere forskaanes for andre Byens Bestillinger, saalænge de ere i dette Embede, og siden ogsaa befries for Kiæmners Bestilling ibid. Art. 6.

5. Kiæmnere, som Magistraten skal udnævne af de fornemste Borgere een eller fleere, om fornødent giøres, og det Aarligen den 2 Januarii, saa der hvert Aar skal være nye Kiæmnere, til hvilke de gamle skal overlevere Beholdningen af Byens Penge, som de have havt udi Forvaltning, og inden 14. Dage efter deres Aftrædelse giøre Regnskab udi Borgemester og Raads og nogle Borgeres Overværelse. Hvad videre ved disse Ædiles eller Stads-Kiæmnere er at merke, kand sees af Lovens 3die Bog, Cap, 5. Art. 1. 2. 3. som derudi har efterfuldt Christiani 4 Receff.

Kiæmnere.

6. Taxere Borgere, hvoraf af Borgerskabet Aarligen den 3. Januarii skal udvælges 2. eller fleere Borgere, som i lang Tiid have boet i Byen og kiende Borgernes Leylighed. De samme skal med forrige Aars Kiæmnere den 1. Søndag udi Februario i det Aar taxere dem, som boe i Byen, hvorefter Udgiften til Geistlig og Verdslig Brug skal paa enhver beregnes, videre derom kand sees udi Lovens 3die Bog, 6. Cap. som derudi har efterfuldt foromtalte Christiani 4. Receff. lib. 2. Cap. & Art. 3.

Taxere Borgere.

Byefogden har og Magt at udnævne Borgere i Proces-Sager til Grandsfning eller andre behøvede Oplysninger; Udi Politie og Commerce-Sager svarer Borgerskabet under Ober- og Under-Politie-Retten efter Sagernes Beskaffenhed; Et hvert Laug haver sin aparte Ret, hvor Oldermanden med tiltagne Laugs-Brødre sidde og i forefaldne Tvistighed indkalde Parterne, og dennem enten forlige eller indgive deres Betænkning efter Laugs-Artiklerne til Magistraten, som efter befunden Rigtighed approberer den, hvorved den faaer Kraft af Sententz og kand exeqveres: Udi smaa Giælds Sager, som ikke overgaae 10. Rdlr. er for nogle faa Aar siden passered en Kongelig Resolution, at alle deslige Sager imellem Borgere skal paakiendes af tvende Raadmænd, som til den Ende sidde Retten alle Tiisdags Formiddager, paaanke enten af Parterne Dommen,

293

De 32. Mænd.

da adressere de sig ved en Memorial til Raadstuen; hvor Dommen examineres og Sagen endelig decideres; De 32. Mænd ere af de ældste Borgere, som dertil udnævnes af Magistraten; De have en Formand, som dem lade sammenkalde, naar enten Magistraten beordrer Samling eller de finde fornødent over nogen Stadens eller Borgerskabets Tarv at deliberere, Resultatet communiceres Magistraten, som i fornøden Fald tager tvende af Societetet med sig og tillige med tvende andre af deres Middel begiærer Audientz hos Kongen, for at andrage hvis fornødent eragtes til Stadens Beste. Dette de 32. Mænds Societet er indrettet, da Kiøbenhavns Privilegier blev af Friderico 3. forbedret, som Patentet af 10. Aug. 1658. udviiser.

Borger Militz.

Saavidt den Militaire Disciplin angaaer, haver Stads-Hauptmand Myndighed over Borgerskabet at udnævne Under- og foreslaae Hans Majestæt Ober-Officerer; Staden er inddeelt i 12. Qvarterer, nemlig: Nørre, Klædeboe, Frimands, Kiøbmager, Øster, Strand, Snarens, Vester, Rosenborg, St. Anna Østredeel, dito Vestredeel og Christianshavns Qvarterer, hvoraf et hvert giør et Compagnie af u-liige Størrelse ligesom der boe mange Borgere i Qvarteret, derforuden er Brandfolket, som udgiør fast ligesaa mange, som alle 12. Compagnier; Thi saa som de der give sig derunder ere fri for adskillige Byens Tynger, saa slaae de fleeste fattige Borgere sig dertil, i Særdeleshed Tømmer og Muur-Mestere, og deres Svenne, hvad videre Brandvæsenet angaaer, findes i Brand-Ordonantzen af den 23. Julii 1689. som nøye efterleves, saa at derudi stedse holdes en priselig Orden.

Stats-Hauptmand.

Stads-Hauptmand har en Stads-Adjutant, som udretter hans Ordres, iligemaade daglig en Ordonance hos sig, paa Christianshavn er et Exerciz-Huus, hvor Borgerskabet ugentlig øves i at omgaaes med Gevæhr, de have ingen Vagter i Freds-Tider uden hver Nat paa Raadhuset, hvor de have deres Corps de Garde, og tage mod de Arrestanter, som Natvægterne tilbringe dem; naar noget Indtog skeer i Staden, da besætter Borgerskabet Gaderne, hvor igiennem Passagen skeer, og Guarnisonen de publiqve Plads-

294

Pladser, i Stokhuuset sidder en Stads-Capitain eller fleere der nyder Rang med de af Guarnisonen efter deres Anciennete, men uden for have de ingen Rang, undtagen Stads-Hauptmand. For alle disse Embeder kand ingen Borger vegre sig, undtagen han er Characteriseret, eller han har af Hans Kongel. Majest. erholdet særdeeles Privilegium. Ellers er at merke udi Almindelighed, at ingen skikkelig Fremmed Borgerskab bliver nægtet udi disse Riger.

Hvad som udfordres af en der vil tage Borgerskab.

Han tilholdes alleene ved en Forordning dateret den 18. Decembr. 1691 ved Eed at forpligte sig til at forblive 10. Aar her boesiddende, og forbindes han, naar han forlader Rigerne, at betale siette og tiende Penge af de Midler, han bortfører; alleene Manufacturister ere forskaanede derfor efter en Forordning af 10. Decembr. 1698.

Hvad den 4de Classe angaaer, nemlig Bønderne, da har det Ord Bonde udi det Danske Sprog adskillige Bemærkelser; Først betyder en Bonde en Huusfader Pater Familias, og er det Navn almindeligt, strækkende sig til alle, af hvad Stand de ere; saaledes siger man Huusbonde, hvilket er det samme som Herre udi Huuset. (2) Betyder Bonde en Landmand eller Proprietarius og skilles fra en Borger eller Kiøbstadmand, saaledes kaldes udi Loven alle Proprietarier Bønder af hvad Stand de ere, og er efter den gamle Jydske Lov Adelbonde een, der opholder fuld Ledning og Landværn, og hans ægte Børn kaldes Adel-Bonde-Børn. (3) Betyder een Bonde, en der selv dyrker Jorden og alleene lever deraf. Disse kaldes nu omstunder udi almindelig Tale egentlig Bønder, for at skille dem fra Borgere og store Proprietarier, og er det saadanne, hvor af den 4de og sidste Classe udi et hvert Land bestaaer. Disse Bønder deeles igien udi Selv-Eyer Bønder og Fæste-Bønder; Tienere og Bornede; Selv-Eyer-Bønder kaldes de, som selv eye en liden Gaard, som de enten have kiøbt eller arvet, og kand deeles igien mellem Selv-Eyer-Bønder, egentlig saa kaldet og Odels-Bønder.

Selvejer Bønder.

Selv-Eyer-Bønder, egentlig saa kaldede, som ogsaa heede Jordegne Bønder, ere de, som eye selv deres Gaarde saaledes, at de til ingen Land-Gilde eller deslige Ting ere pligtige, men alleene give en liden aarlig Kiendelse til det Herskab, hvoraf de i visse Maade

295

Deres Vilkor.

de dependere. Deres Gaarde forplantes, som anden Eyendom, paa Børn og Arvinger. Udi Skaane, Halland og Blegind, da samme Provincier laae under Dannemark, var en stor Deel slige Jordegne eller Skatte-Bønder, som Gaardene saaledes tilhørede, at de dem Mand efter Mand arvede, men maatte ikke alleene deraf give deres Herskaber en anseelig aarlig Land-Gilde, men endogsaa ved Tiltrædelsen efter Gaardens Leylighed give en Sum Penge. J Jylland findes endnu mange Jordegne Bønder, der have deres egne Gaarde, af hvilke de ikke deres Herskab Land-Gilde eller Stedsmal give, men alleene en ringe Kiendelse, og dermed ere frie for all anden Besværing og Udgift, undtagen de almindelige Lande-Skatter, som de dobbelt mod andre Fæste-Bønder ere pligtige at give, hvoraf sees, at Jordegne-Bønders Vilkor er ikke eens. De samme have ogsaa været Forandring undergivne, og deres Vilkor end bedre udi gamle Dage; Thi Arent Berentsen vidner, at før Skipper Clements Feide var ingen Forskiæl paa Adels Gods og Jordegne-Bønder Gods, uden at Jordegne Bønder gave Stud eller Leding;

Deres Eyendom skranket.

Vil nogen spørge hvoraf det kommer, at de, som selv eye deres Gaarde, ere pligtige til at give Kiendelse til andet Herskab, da er intet, som mig er vitterligt derom af vore Skribentere antegnet. Dog siunes mig, at af det, som er oven anført om Skipper Clemends Feide, man kand hitte Oprindelsen dertil og dens Aarsag. Bemældte Skipper Clemend var en Søe-Commandeur (hvilken da kun kaldtes Skipper) udi Christiani 2. Tiid; samme Commandeur holdt med Græv

Christoffer af Oldenborg paa Christiani 2. Vegne mod Kong Friderik 1. og ophidsede Bønderne udi Jylland til Oprør.
Autoris Gisning om Aarsagen dertil.
Hvorudover han blev rettet, og Bønderne maatte krybe til Kaarset, og give en Revers fra sig, som findes hos Hvitfeld. pag. 1433. Synes derfor rimeligt, at eftersom Jordegnes Vilkaar er bleven slettere siden Skipper Clemends Feide, at Adelen haver taget Leylighed af deres Oprør at bringe dem under et vist slags Herredom, saa at hver Jordegen Bonde, som tilforn var gandske fri, har maattet erkiende den næste Herremand for sit Herskab, og forbundet sig til en aarlig Kiendelse af sin Gaard, som den siden ikke har eyed pleno Jure.

296
Andre Anmerkninger over Selveyer Bønder.
En Jordegen Bonde maa alleene besidde Gaarden, saa Godset der udi er fast af Natur, som Lehn-Gods, i det at en Gaard falder ubeskaaren og heel fra en Arving til en anden, dog bliver andre Med-Arvinger deelagtige udi det, som Gaarden kand taale over Kongel. Byrde, og den Kiendelse, som gives andet Herskab. Det have de ogsaa tilfælles med Lehn-Gods, at hvis Besidderne lade til Upligt forhugge Skovene, forkomme nogen tilliggende Eyendom, eller ikke holde Gaarden ved Hævd, da har Lehnsmanden Magt at byde den til een af Med-arvingerne efter Christiani 3. Receß. Cap. 40. hvilket ogsaa confirmeres udi Christiani 5. Lov lib. 3. Art. 1, 2, 3, 4. og sees af den 4de Artikel, hvor meget en Selveyer Bonde er pligtig at yde til den, som Herligheden af Gaarden haver, nemlig den 4de Deel mod det som en Fæste-Bonde giver. Det er særdeeles ellers at merke saa vel med Selveyer-Gaarde udi Danmark, som Odels-Gaarde udi Norge, at Adelen uden Kongens Tilladelse efter Kong Eriks Haandfæstning ikke maatte tilkiøbe sig de første, og den Norske Adel maatte ey heller efter den gamle Norske Lov tilkiøbe sig de sidste. Men saadant Forbud tales intet om udi vore nu brugelige Love; Tvertimod findes udi Christiani 5. Lov lib. 5. Cap. 3. Art. 1. at Selv-Eyer Bonde maa selge sin Gaard til hvem han vil, naar han først har Lov-budet den 3. Ting til hans næste Frænder, som ham skulde arve, og har taget Tings-Vidne derpaa. Videre ibid. Art. 27. maa hver Selv-Eyer Bonde tilkiøbe sig sin Gaards Herligheden af den, som den nyder for samme Værd, som hans Herskab Kongen givet haver, dog skal all Sage-Fald høre Kongen til, og Bonden med sit Huusfolk bør saa vidt at svare Kongens Ambts-Betiente.
Odels Bønder.
Odels-Bønder udi Norge ere frie Bønder, og deres Gods frit Jorde-Gods, som enhver Privat-Person eller Bonde kand eje, og det han udi 30 Vintre har havt udi roelig Possession eller med lovlig Skiøde eller Gave af rette Ejere bekommet haver. Jligemaade er det Odels-Gods, som tvende Mænd efter deres Forældre havt have, og er kommet udi 3die Leed, og er bleven u-paaklaget hos dem udi 30 Vintere, hvor om videre er at see udi den gamle Norske Lov Odelsbalken Cap. 1. At Odels-Retten er meget gammel, sees af den Norske Krønike, hvilken siger, at da Harald Haarfager un-

297
Forskiel imellem Odels og Selveyer-Bønder.
derlagde sig Norge, og blev Eenevolds-Konge, lagde han alt Odels-Gods under sig, og alle Bønder maatte give ham Land-Skyld; Men Kong Hagen Adelsteen lovede paa Tinget, da han blev tagen til Konge, at han vilde give Bønderne deres Odel og Eyendom igien, og giøre dem Odelsbaarne.
Odels-Frihed bestaaer derudi, at enhver kand ikke alleene tilhandle sig saadant Gods, for det selv at bruge og besidde, men kand ogsaa bortfæste det til andre mod aarlig Land-Gilde. Og er besynderlig den Forskiæl imellem dem og Jord-Egne Bønder udi Dannemark, at Odels-Bønder

ikke erkiende noget andet Herskab, men alleene skatte til Kronen, saa at Odel-Gods derudi haver samme Herlighed, som Adeligt Gods.
En Norsk Odelsbonde er en Adelsmand i mignature.
Odels-Gods efter Christiani 4. Receß Lib. 3. Art. 33. forbrydes under Kronen ved Avind-Skiold, U-bodemaal Sager, forrædelig Drab og Fredløse Gierninger, saa og naar Leding af det Gods, Odels-Mand besidde, i 3 Aar ikke gives, hvoraf sees, at disse Gaarde udi Herlighed lidet differere fra Adelige Gaarde, og at en Norsk Odels-Mand er en Adels-Mand i Mignature. Thi Adelen, efter den gamle Siællandske Rett Lib. 2. Cap. 31. brød ogsaa sit Gods ved Avind-Skiold, det er, naar den af Avind fordte sit Skiold mod Fædernelandet, eller giorde Oprør i Riget; Jligemaade ved U-bodemaal, hvilket saaledes kaldes, efterdi det ikke kand bødes med Penge, og befatter adskillige af de største Misgierninger, som Røverie, Troldom, stort Mord &c. hvorfore den Norske Lov udi Tyve-Balken Cap. 14. siger, at alle Ubodemaal skal værges med Tylter Eed, det er 12 Mænds Eed. Endelig er at merke, at Odel er saadan stærk Eyendom, at det er bleven en Talemaade udi det Danske Sprog, endogsaa udi andre Ting, som man giver eller selger til u-ryggelig Eyendom, saa at man siger: Evindelig Odel og Eye. Derfore, naar nogen har kiøbt Odel, og han vil selge det igien, skal det tilbydes den, som først solgte, eller hans Frænder, efter Indhold af Odels-Balken Parrag. 7. De Norske Bønder i den Henseende holde sig for smaa Herremænd, og ansee deres Odels-Rettighed, som deres største Klenodie, og have

298
de Høylovlige Danske Konger, hvad Forandringer end udi Rigerne ere foretagne, og hvad Forslag derimod har kunnet giøres, aldrig villet forordne noget, som kunde svække Odels-Retten; thi den samme Herlighed giver de Norske Bønder en Ambition, som er nyttig for Landet udi Kriigs-Tider; thi, saasom de fleeste bilde sig ind at nedstamme fra gammel Norsk Adel, hvilken Meening ikke kand være gandske u-grundet, saa have de gemeenligen deres Ære meer kier end andre Bønder, og derfor udi Tapperhed intet Folk i Verden eftergive.
Fæste-Bønder.
Efter Selv-Eyer-Bønder og Odels-Bønder følger Fæste-Bønder, hvis Gaarde kaldes Fæste-Gaarde, Stæde-Gaarde eller Leylendings-Gaarde. De samme leyes eller fæstes for en Sum Penge efter Gaardens Størrelse og Leylighed, og giver hver Leye-Bonde ikke alleene til Hosbonden aarlig Land-Gilde, men endogsaa giør til den Hoved-Gaard, som han er underlagt, Ægt og Arbeyde, i sær er han forbunden at drive dens Avl. Udi Norge kaldes saadanne Bønder Bygsel-Bønder; thi det Norske Ord Bygsel eller Børel er det samme som Leye eller Fæste.
Byrselbønder i Norge.
Ved samme Bønder er at merke, at de første byrse eller fæste Jorden, hvilket kaldes første Tage, og siden hver tredie Aar byrse den paa nye, hvilket kaldes 3die Tage, hvortil de ere skyldige under deres Gaards Forbrydelse. Den gamle Norske Lov forordner udi Land-Leye-Balken Cap. 1. naar der ere fleere Lods-Eyere til en Gaard, da nyder den alleene Byrsel, som har den største Lod, og, naar Lods-Eyerne have lige stor Part, maa der giøres Forskiæl paa deres Stand, saa, at naar en Lods Eyer er Bestillings-Mand eller Præst, og den anden Bonde, da byrler den første, hvilken bemældte Lov kalder den beste Mand. Dog have de Norske Leye-Bønder den Herlighed for de Danske, at, saasom det meeste Land-Gods i Norge er Strøe-Gods, saa ere de frie for Hoverie til Hoved-Gaarde, og ere udi Stand med beneficerede Leye-Bønder udi Dannemark, det er, de som have fæsted Universitets, Kirke og Communitets Gaarder &c. hvilket er Strøe-Gods, og ingen Hoved-Gaard er underlagt, saa at de svare alleene til Kongelige Skatter og Land-Gilde.
Efter dem følge Tienere, hvilke ogsaa gemeenligen udi Tale kaldes Bønder, skiønt de ere ikkun Bøndernes Tienere; Man kun-

299
Tienere.
de vel sige, at Fæste-Bønderne vare ey heller andet end Tienere, eftersom de intet eye udi Gaarden, hverken Huus eller Besætning, og Jord-Drotten i Steden for at give dem aarlig Løn for deres Arbeyde ved at dyrke Jorden, slutter saadan Contract med dem, at de skal yde til Herskabet en aarlig Afgift af Jordens Frugter, og beholde det øvrige til Løn for deres Arbeyde, hvilket i Grunden er af samme Natur, som de Contracter, man giør med Tienere; Men den Forskiæl der er imellem Fæste-Bønder og Tienere bestaaer derudi at ingen Fæste-Bonde efter Loven kand drives fra sin Gaard, men beholder den sin Livs Tiid, saa længe han svarer sin Skat og Land-Gilde, og ellers ingen stor Forseelse begaaer; Thi alle Fæste-Breve maa stiiles paa Livs Tiid, med de Conditioner, saa at der for en Fæste-Bonde, ligner mere een Locatarius eller Forpagter end een Tiener, besynderlig de Fæste-Bønder som ingen Hoverie giøre. En Bonde-Tiener derimod kand man opsige Tieneste til visse Aarets Terminer, ligesom paa hvor lang Tiid de ere antagne, saaledes ere der Aars-Tienere, Uge-Tienere og Dag-Tienere.
De Vornede.
Nu kommer jeg til Vornede, et særdeeles slags Bønder udi Dannemark, og derfore fortiener at tales meer vidtløftigen om. De samme kaldes Vornede, maaskee af det Latinske Ord Verna, som betyder en fød Træl, hvorvel de egentlig ikke kand kaldes vernæ, men Addictitii Glebæ, efterdi de ikke kunde skilles fra den Jord, som de ere fødde paa, saa at, naar nogen kiøber Jorden, kiøber han tillige med de Bønder, som boe derpaa, og haver Jord-Drotten Magt at reclamere dem, som begive sig derfra, hvilket kand sees af Lovens 3die Bog 14 Cap. Art. 1. Dog ere de derfor ikke Slaver, men udi saadan Tilstand, som Addictitii Glebæ hos de Romere,
Deres Vilkor.
hvis Vilkor af Keyser Theodosio og Valentiniano beskrives saaledes: Licet conditione videantur ingenui, Servi tamen terræ ipsius, in qva nati sunt, existimantur. Det er, omendskiønt de synes at være frie af Stand, saa dog ere de Trælle af den Jord, som de ere fødde paa; Den Forskiæl, som var imellem de gamle Rommerske Vornede og disse, hvorom jeg her taler, bestod fornemmelig derudi, at her udi Landet en Herre kunde frigive sine Vornede, som kand sees af samme

300
Forskiæl mellem Danske Vornede og de gamle Romerske.
Lovens Bog Art. 9. Da derimod efter den Romerske Rett ingen kunde skille sin Vornede fra den Jord, som han var fød paa, i saa Maade, at, dersom han solgte en Deel af Jorden og alle Vornede tillige, da maatte den Deel af de Vornede komme tilbage til Resten, som var usolgt af samme Jord, Kiøberen maatte tabe de Penge, han havde givet formeget, men Sælgeren og hans Arvinger lidde ingen Skade, eftersom de havde Rett alle Tider at reclamere deres Vornede. Derforuden ere de Danske Vornedes Tilstand bedre derudi, at alle Studentere, og de som legge sig efter Boglige Konster, ere frie, omendskiønt de ere fødde af Vornede Forældre Art. 12. Da derimod de Romerske Love ikke favoriserede Lærde Folk derudi, ey heller Præster, dersom de vare ordinerede mod deres Herres Villie og Videnskab, hvilket kand sees af Justiniani Nov. 123. Cap. 17. Si, ignorante Domino, ordinatio fiat, licet Domino intra unius anni spatium servum suum recipere. Saa at der efter samme Rette var intet uden Biskoppelig Værdighed, der befriede en Vorned; Post ordinationem servili & ascriptitia fortuna Episcopos liberos esse præcipimus ibid. Hvoraf man kand see, at den Danske Lov udi den Post langt fra ikke er saa haard, som de Romerske Love, og kunde alligevel de Romerske Adscriptitii glebæ ikke kaldes Slaver, saa kunde de Siællandske Vornede langt mindre, efterdi deres Vilkor er langt bedre; havde derfor den Engelske Skribent Molsworth været aldrig saa lidet Lov-kyndig, saa havde han ikke taelt saaledes om samme slags Folk; In Zealand they are all as absolut Slaves, as the

Negroes are in Barbadoes. Det er: De Siællandske Bønder ere ligesaa store Slaver, som de Sorte udi Barbadoes. Men hvorledes skulde den vide af fremmed Rett at sige, der ikke var forfaren udi sit eget Lands Love; Thi den bekiendte Engelske Jurist Littleton taler udi sin Tiid om saadanne Vornede saaledes: Dersom en Vornede, eller en, der er skyldig at bevise sin Herre nogen Tieneste, bliver Sacerdos secularis, kand hans Herre bemægtige sig hans Gods, og bringe ham til forrige Stand igien. Det var ikke alleene hos de Romere, men end ogsaa iblandt adskillige andre Folk saadan Rett har været udi Brug. Udi saadan Stand var de Hilotæ hos de

301
Lacedæmonier, hvilke omendskiønt de stedse vare forbundne at dyrke det Land de vare fødde udi, og ikke kunde begive sig derfra, vare dog ikke Slaver. Hos de Hebræer bleve nogle, som solgte sig til Tieneste, befriede hvert syvende Aar: Andre hvert Jubel-Aar, Levit. 20. Deut. 15. Hid kand nogenledes ogsaa henføres det slags Folk, som kaldes Manus mortuæ, af de Franske gens de la main morte, som vare Bønder, der, paa saadanne Conditioner bleve løsgivne, at, dersom de døde uden Livs-Arvinger, deres Gods skulle falde til Patronen, hvis de efterlode sig Livs-Arvinger, skulde Herren lade sig nøye med det ypperste og beste Klenodie, den Døde havde efterladt sig, hvis intet saadant fandtes, skulde den Dødes Høyre Haand afhugges og skikkes Patronen. De gamle Liberti vare ogsaa udi en Stand, som var imellem Frihed og Trældom; Thi omendskiønt de vare Manumissi eller Løsgivne, saa dog vare de forbundne at beviise deres Patroner adskillig Tieneste, og udi visse Maader efterlode dem deres Gods, naar de døde, og kalder Grotius alle saadanne slags Tienester servitutes imperfectas.
De Danske Vornede enten de have deres Navn af det Latinske Ord Verna, eller af det Danske Værende eller som bliver paa et Sted, eller som Hirsholm holder rimeligst af Vurdned vurdered qvasi censiti, ere visse fødde Bønder udi Siælland, Lolland, Falster og Møen, over hvilke Jord-Drotten haver en synderlig og særdeles Rett, nemlig at saadanne Vornede skal være, tiene og boe, hvor deres Hosbonder vil have dem, og ikke uden hans Villie og Videnskab maa flytte af hans Gods. Hosbonden har ogsaa Magt at frigive og bytte dem bort, eller at sælge dem deres Frihed. J fordum Tiid var det saa vidt kommet, at naar nogen af dem løb bort, giordes de Fredløse til Herrets- eller Lands-Ting, men Høylovlig Ihukommelse Christ. 4. har saadant forbudet, og alleene forordnet, at naar Kongens Vornede undløbe fra deres Fode-Sted, da skulde fældes Dom over dem, hvor efter de maatte bortføres.
Oprindelsen til den Vornede.
Hvad Oprindelsen til denne Stand angaaer, da er den ikke let at sige; Ostersøn, en Mand vel forfaren udi den Danske Historie og i de gamle Love, vidner, at han hverken har fundet noget skre-

302
Stand er uvis.
ved der om, ey heller kunnet udforske dens Oprindelse af adskillige fornemme Mænd, som han i sin Tiid bespurgte sig derom, hvorudover man kand ikke ansee Heluaderi Vidnesbyrd andet end en pur Gisning; Bemældte Skribent taler udi hans Encl. p. 291. saaledes der om:
Heluaderi dristige Meening derom.
Kong Waldemar den 2. sad i Fængsel paa 4de Aar, og blev løsed af sine Undersaatter for 40000. løde Mark Sølv. Jyderne og de Danske paa alle Øer lagde sammen for ham, men Siællandsfarerne vilde intet contribuere dertil, hvorfor han efter Dags lagde dem Peen og Straf paa, at de skulde være Livegne og Trælle udi deres eget Land. Saaledes taler Heluaderus om Vornedes Oprindelse, og det med saadan Sikkerhed, ligesom Faktum kunde findes udi alle de gamle Danske Historier, eller der var en Artikel derom udi Waldemari Lov-Bog, da dog

hverken Love eller Historier melde noget derom, tvert imod Huitfeld udi Waldemari 2. Levuet taler om Vornede længe for samme Konges Fængsel.
Dens ugrund viises.
Man veed lige saa lidet hvoraf Heluaderus har Historien om Maaden paa hvilken Kongen blev løsed, nemlig at nogle Provincier skiøde villigen Penge dertil, og andre vegrede sig derfor, som om Straffen, der fulgte derpaa; Thi Huitfeld siger alleene, at Danske Folk i Almindelighed løsede hans og hans Søns Fængsel for 45000 lødige Mark Sølv, saa det synes, at Heluaderus har digtet den heele Historie, maaskee af den Aarsag, at ligesom Fruentimmeret, der løsede Kong Svend Tiugeskiæg af Fængsel, og derfor blev belønned ved at arve en Søster-Lod, saa burde der ogsaa ad Imitationem være noget merkeligt ved Waldemari Løsning, nemlig at nogle vegrede sig derfor, og derudover bleve straffede, saa det kand hede efter Ordsproget: Si non é vero è ben trovato.
Ostersøns merkelige Bildfarelse, som Hirsholm hans Censur ey har merket.
Ostersøn udi hans Glossario fremfører i sær tvende Beviis, at der vare Vornede for Waldemari 2. Befrielse; Først af Waldemari 1. Siællandske Lov Lib. 3. Cap. 28. hvor der skal tales om Herremænds Vorthnet, men Hirsholm viiser, at han derudi tager feyl, og at den Passage henhører til Kong Eriks Lov. Det andet Beviis fremfører han af Kong Erik Christoffersens Lov udgiven 22 Aar for den fangne Konges Befrielse, hvilket jeg storligen forundrer mig over, efterdi samme

303
Hirsholm refuterer hos Ostersøn det som de ere eenige udi.
me Erik Christoffersen regierede længe derefter, saa at der vare mellem ham og Kong Waldemar 2. tre Konger, nemlig Erik 5. Abel og Christoph. 1. og sætter han end Aars-Tal til Loven, dateret Wiborg 1204. som var Begyndelsen af Waldemari Regiering, og kommer mig denne Bildfarelse desmeere selsom for, efterdi Hirsholm, som giver sig stor Meye at corrigere Ostersøn her udi, selv intet taler om denne sidste Post, dog som bemældte Hirsholm paa et andet Sted tillægger Ostersøn en nye Bildfarelse, nemlig at han siger, at de ere begendte Ord Vorned findes ikke uden i Siælland, Lolland, Falster, Møen, og udi samme Provinciers Love, da dog Ostersøn ikke alleene melder intet derom, men tvert imod siger, at det findes udi andre Provincier, ophører denne Forundring, efterdi der af sees udtrykkeligen, at Hirsholm ikke med Agtsomhed har læsed den Autor, som han refuterer.
Det Ord Vorned har mange Bemærkninger.
Man kand ellers slutte, saavel af den Danske Historie, som af de gamle Love, at det Ord Vorned havde fordum vidtløftigere Bemærkning end det nu omstunder haver; Thi udi bemældte Kong Eriks Lov gives Kongens Mænd Frihed og Frelse over alle deres Vornede i Skaane. Oftbemældte Ostersøn taler ogsaa om en af ham funden Pergaments Bog, hvorudi findes adskillige Copier af gamle Skiøder og Adkomster, og blant andet disse Ord: At den hæderlige Fader og Herre med Gud Jacob, med Guds Naade, Erke-Bisp i Lund, Sverriges Første og Pavens Legat har annammet og oppebaaret af Abraham Brodersen Ridder 300. Løde Mark i ret hvide Penge, og derfor til Vederlag opladt og afstaaet ham Kirkens Gods og Biskops Lehn i Søndre og Nørre Halland med Gods og Tiende, Bygning og Vornede, saa og Sage-Fald og anden Rettighed hans Livs-Tiid. Hirsholm fremfører derforuden adskillige Passager af gamle Love og Forordninger, at det Ord Vorned har været brugelig ikke alleene udi Skaane, men endogsaa udi Jylland og paa Bornholm, hvor dog saadanne Trældoms Bønder ikke have været. Saasom man nu veed, at der ikke have været udi Skaane, Halland, Blegind, Jylland og Fyen saa-

304

danne Vornede, som udi Siælland, Lolland, paa Møen og Bogøe, det er halve Trælle og Livegne, og der dog tales om Vornede udi de første Provincier, kand man deraf slutte, at det Ord Vorned i gamle Dage har havt meer vidtløftig Betydelse, og at ved Vornede undertiden forstaaes ogsaa Fæste-Bønder, der med frie Villie forbinde sig at være og blive paa et Sted, eller at dyrke en vis Herremands Gaard. Derimod ere Vornede udi Siælland, Lolland, paa Møen og Bogøe af langt anden Beskaffenhed; Thi de ere gandske u-frie, og som halve Trælle og Slaver at regne, saa at de kand tvinges til at bygge og besidde hvilken øde Plads, som Hosbonden dem forelægger, item sælges, kiøbes og bortskikkes, som andre Vahre.

Den rimeligste Meening om de Vornedes Oprindelse.

Naar disse Vornede ere komne udi saadan Trældoms Stand, kand man ikke viide. Det er ogsaa ikke mindre u-vist, af hvad Aarsage saadant er skeed, og hvorfore det har hendet Siællandsfarer, Lollikker og Møenboer alleene. Ostersøn slutter meget rimeligen, at visse Proprietarier have først misbrugt den sømmelige Myndighed, de havde over deres Tienere, og at det, som i Begyndelsen ikkun har været en Usurpation, er omsider ved Hævd bleven til en Rett, hvorpaa man udi Historierne haver mange Exempler. Saasom nu Jydske Bønder holdes meer kiekke og behiertede end Siællandsfarer, saa kand man sige, at Jord-Drotterne udi Jylland have fundet meer Modstand, og derfor ikke have kunnet trænge igiennem med saadant Slaveries Indførsel; Thi det er ikke troeligt, at nogen frivillig har underkastet sig saadant Aag, ey heller at en Konge har vovet sig paa engang at erklære heele Provinciers frie Bønder for Slaver, hvad deres Brøde end kand have været.

Christ. II. stræber at ophæve Vornes-Rettigheden.

Christianus 2. arbeydede sin heele Regierings Tiid paa at sætte Bønderne udi Frihed igien, ikke saa meget af Medlidenhed over de Vornede, som for at klippe Vingerne paa Adelen; Han lod engang blant andet beordre 12 Bønder fra Solbierg en Landsbye, og af de næste Byer om Kiøbenhavn at fælde Dom over den bekiendte Herremand Torben Oxe, og endelig udi sin nye Lov-Bog lod indføre, at alle Bønder udi Siælland og Smaalandene skulde være fri for Fode-Sted, hvorudover, da der blev giort Opstand i Riget

305

get mod Kongen, svore Siællandsfarerne ham Huldskab paa nye; Thi, siger Huitfeld pag. 1206. de vare ham meget tilgenegne for den Frihed, han dem for deres Fode-Sted, saa vel Kronens, som Adelens Bønder givet havde. Men med denne Konges Fald faldt ogsaa Bøndernes Frihed igien, og den nye Lov-Bog blev blant andet formedelst denne Post af det Jydske Raad offentlig brændt til Wiborg Lands-Ting, som en skadelig og fordervelig Lov mod god Politi og Regimente.

Item Christ. 4.

Den store Konge Christianus IV. saasom alle hans Jdretter sigtede til at bøde paa det, som var brøstfældigt udi Riget, saa arbeydede han paa udi en Christelig Henseende, at ophæve denne Trældom, og udi det Aar 1634. gav Fuldmagt til Hr. Jørgen Urne, Dannemarks Riges Marsk og Raad, at handle med Adelen om alle Siællands- og Lollandsfarers Frihed. En stor Deel af Adelen af Christelig Medlidenhed samtykkede derudi, men andre satte sig af yderste Magt derimod, saa at dette store Verk ingen Fremgang har havt, før Fridericus IV. kom at sidde paa Thronen.

Vorned den ophæved af Frid. 4.

Denne Høypriiselige og særdeeles Christelge Monark overveyede nøye ved sin Regierings Tiltrædelse, hvor meget saadan Trældom strider mod Christi Lærdom, og hvor skadelig den var for Landet, i det de arme Bønder under saadant Aag tabte all Lyst til Arbeyde, og Hierte til at sigte for Fædernelandet, iligemaade den Haanhed, derved fuldte; J det at Bønderne uden Brøde skulde meer fødes Slaver i en Province end i en anden, hævede denne Trældom ved den

store Forordning, dateret Kiøbenhavn den 21 Febr. 1702. Denne Forordning, som den er den største Zirat i denne store Konges Historie, holder jeg fornødent Ord for Ord her at indføre, og lyder den saaledes:
Forordning af den 21. Febr. 1702.
Vi Friderik den Fierde af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, &c. Giøre alle vitterligt, at, eftersom Vores Elskelige Kiære Hr. Fader Salig og Høylovlig Ihukommelse, haver Allernaadigst bevilget, ved een Anno 1695. den 10. Augusti, angaaende Rytter-Godset her udi Vort Rige Danmark udgangne Forordning udi den 4. Art. at alle fri Bønder-Karle, som Bønder-Gaarde eller Boliger paa Vort Ryttergods i Siælland ville fæste og antage, deres Sønner, som de der paa Godset aule, maa og

306
skal, for at deeles til deres Fode-Stavn og pleye deres Vornede Ret efter Loven, aldeles frie være; desligeste ved en anden Forordning af den 8. Decembr. Anno 1696. den 6. Art. at alle de paa Vort Land Møen og Bogøe ere Barnføde, og der virkelig tilstæde ere, være sig Gifte eller U-gifte, Boesatte eller ey, saavelsom de der paa Landene avles og fødes, maa og skal for Vornede Rettighed, og Fode-Stads Tiltale, gandske og aldeles være befriede; da som Vi fra Vores Regiærings Tiltrædelse Allernaadigst have tragted saadan Vornede Frihed at skulle komme de af Vore Lande og Provincer, hvor Vornede Rettighed efter Loven plejes, meget til Gavn og Gode, hvilket Vi og allerede have befundet ved den Anordning, som Vi ved Jægerspriis om de der underliggende Bønders Vornede Frihed for nogen Tiid siden have giort, ville Vi samme Forordnings Indhold, anlangende Vornede Rettighedens Forandring paa Vort Ryttergods i Siælland, og Vort Landgods paa Møen og Bogøe, hermed ikke alleene Allernaadigst have confirmeret og stadfæsted, men endog for Vore andre kiære og troe Undersaatter paa Landet, saavel paa Vores eget, som paa Proprietariernes Gods udi Vore Provincer, Siælland, Lolland, Falster, Møen og underliggende Øer, at de, ligesaavel som Vore Undersaatter i de andre Vore Provincer og Lande med Tiden kunde nyde lige Frihed, for at have des meere Lyst, Mod og Hierte til at være arbeydsomme, flittige og vindskibelige, ja til at vove Livet for Os og Fadernelandet i fornøden Tilfælde, heldst naar de see, at de og deres Børn med Frihed kand besidde, og i Brug beholde det Sted, de stræbe for, saa og at det unge Mandkiøn fra de andre Vore Provincer kunde blive begiærlige efter at tiene og fæste Gaarde i forbemeldte Provincier i deres Faderneland, heller end de af Frygt for Vornede Tvang skulde have Aarsag sig andensteds uden Landet at begive; Desligeste at de Mænd paa Landet, som Gud velsigner med mange Sønner, og ikke alle til Bonde Arbeyd og Agerdyrkning inclinere eller behøves, kunde lade nogle af dennem lære enten Haandværker, Kiøbmandskab, Søefarten eller andet, hvorved de i Fremtiden sig ærligen og redeligen kunde ernære, og ey befrygtes for at tvinges til deres Fode-Stavn, Allernaadigst for got befundet med Vornede Rettigheden udi bemeldte

307
te vore Provincer Siælland, Lolland, Falster, Møen og Bogøe, samt alle andre der underliggende Øer til vore kiære og troe Undersaatters des større Frihed, Nytte og Gavn, at giøre efterfølgende Forordning.
Alle Fri-Bønder-Karle, være sig Jydske, Fynske, Langelandske, Norske, samt alle andre, hvor Vornede Rettigheden ikke har været i Brug, som har fæsted eller vil fæste Bønder-Gaarde, Huuse eller Boeliger udi nogen af vore bemeldte Provincier, Siælland, Lolland, Falster, Møen og Bogøe, eller underliggende Øer, enten det er paa Vort eget ved Ambterne beholden Gods, saa og alt andet Gods, hvortil Vi Os Herligheden eller Løsnings-Retten have reserveret, eller og paa alle Proprietariernes Gods, de, deres Sønner og Mandlig Afkom skal til ævig Tiid for

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Vornede Rettighed, og deres Fode-Steds Tiltale efter Loven være frie og forskaanede, hvilken Frihed udi de Fæste-Breve, som herefter af nogen udgives, expresse skal indføres og specificeres, dog alligevel skal samme Bønder og Karle, samt deres Sønner, og Mandlig Afkom, som i saa Maade fra Vornede Tvang frigives, hvor de forundes Bønder Gaarde i Fæste, være tilforpligtede deres Fæstende og paaboende Gaarde forsvarligen vedlige at holde; item svare og clarere i rette Tide Skatterne efter Matriculen og Landgilden efter Jorde-Bogen, saa og forrette billig og lovlig Hoverie, eller betale billig Hovnings-Penge, hvor de ikke til Hoveri behøves, alt efter Loven, og hvis det ikke skeer, da forholdes med dem, som med andre fæstende Bønder i de andre Provincer efter Loven og Forordningerne.
Alle Bønder-Gaardes, Boeligers eller Huusers Besidderes Sønner, som ere fødde siden Vor Regierings Tiltrædelse, nemlig den 25. Aug. Anno 1699. eller herefter fødes udi forskrevne Vore Provincer, enten det er paa Vort eget eller Proprietariernes Gods, saa og paa alt andet Jorde-Gods, som foreskrevet staaer, have Vi Allernaadigst bevilget og tilladt, at de, deres Sønner og Mandlig Afkom maa og skal til ævig Tiid for Vornede Rettighed og Fode-Stavns Tiltale efter Loven være frie og forskaanede, dog med de Vilkor, at naar de tilvoxe og blive dygtige til at antage Bønder Gaarde i Fæste, at de da holde Bønder-Gaardene forsvarligen vedlige,

308
lige, og svare hvad de bør efter Loven, Matriculen og Jorde-Bogen, som videre i næst foregaaende første Post om de Frie-Karle er meldet.
Hvad de øvrige Bønder, unge Karle eller Bønder-Sønner, som ere fødde førend Vores Regierings Tiltrædelse, fornevnte den 25. Aug. Anno 1699. enten det er paa Vort eget Gods, Geistlig Gods eller Proprietariernes Gods, intet deraf i nogen Maade undtaget, sig anbelanger, da have Vi og til deres Forlettelse og desmeere Opmuntring til Flittighed og Arbeyde Allernaadigst villet moderere Vornede Rettigheden for dem udi efterskrevne Poster:

1. Art. De Bønder, som med Hustrue og Børn beboe Gaarde, Huuse eller Boeliger paa noget Gods i forbemeldte Provincer, hvor de ere fødde eller unge Karle, som Gaarde, Huuse eller Boeliger have i Fæste, eller i Fæste bekomme, og holde Bygningen forsvarligen ved lige efter Loven, item svare Skatterne efter Matriculen og Land-Gilden efter Jorde-Bogen i rette Tide, og giøre billig og lovlig Hoveri, eller give billig Hovnings-Penge, maa ikke mod deres Villie tages eller sættes fra Gaardene, ey heller tvinges eller sættes til øde, u-bebygte Gaarde eller Grunde, men de maa og skal nyde, bruge og beholde de Bønder-Gaarde, Huuse eller Boeliger, de nu besidde, og i Brug have, eller herefter i Fæste bekomme med lige Ret og Frihed deres Livs-Tiid, ligesom andre frie Fæste-Bønder i de andre Provincer, hvor de ikke ere Vornede, handler nogen herimod, da skal han betale til Straf 20. Rdlr. af hver Tønde Hart-Korn, som den Gaard staaer for i Matriculen, og derforuden have forbrudt sin Vornede Rettighed til samme Gaard, og stander det den Forurettede frit, strax at angive det for Vor Ambt-Mand i hvis Ambt det passerer, og skal da Vore Ambt-Mænd være tilholden Sagen paa Vore Vegne imod den skyldige strax at lade udføre til Bødernes Jnddrivelse, hvoraf Angiveren skal nyde den halve Deel, og Vor Frelsers Kirke i Christianshavn den anden halve Deel, herforuden betaler den skyldige Processens billig Omkostning. Naar Vore Ambtmænd efter Loven pag. 560. og 561. den 18. og følgende Artikler holde Inquisition i de dem anbetroede Ambter de tvende gange om Aaret, skal de tillige erkyndige sig, om nogen af Bønders

309

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

derne i saa Maader eller i andre Tilfælde imod Loven eller denne Vor Allernaadigste velmeente Forordning forurettes, da enhver Ambtsmand fra sig Os det strax Allerunderdanigst haver at tilkiende give, til paa videre Vor Allernaadigste Anordning.

2. Art. Proprietarierne eller Eyerne af noget Jorde-Gods, maa ikke selge nogen Vornede imod Loven, men den Vornede, som søger sit Friheds-Brev for sin Vornede Ret efter Loven at pleye, maa Proprietarien eller Godses Eyere frigive, imod en billig Kiendelse, eftersom enhvers Formue det kand taale, dog ey at overgaae 30 til 50 Rdlr. i det Høyeste, handler nogen herimod, da betales tredobbelt til Straf, og videre dermed forholdes med Angivende, Tiltale og Eftersyn, som udi næst forrige den anden Artikel er ommeldet.
3. Art. Alle Vornede, som sig udi Kiøbstæderne have nedsat, og der boet Utiltalte og U-paaankede fem Aars Tiid, og enten er en god Handværks-Mand, Handels-Mand eller Søefarend Mand, desligeste alle de Vornede, som have været boesatte paa Landet, uden for de Proprietariers eller Eyeres Gods, som de ere fødde paa, og ey have været tiltalte eller tilsagte udi ti Aars Tiid at indfinde sig paa deres Fode-Stavn, maa for deres Fode-Stavns Tiltale være frie og forskaanede, hvilke 5. og 10. Aar Vi Allernaadigst ville at skulle considereres den Tiid for hen og regnes til denne Forordnings Publications Dato, kand og nogen Vornede, som i Kiøbstæderne eller paa Landet haver tient, eller boet kortere Tiid end før er meldt, skaffe en dygtig Karl i sin Stæd, som en Bonde-Gaard kand antage og forestaae, og vil give ham 50. Rdlr. til Hielp til en Bonde-Gaards Antagelse og Besætning, da maa han og for Vornede-Rettighed efter Loven fri være. 4. Art. Alle gifte eller u-gifte Vornede, som have giort sig dygtige til Vores og deres Fædernelands Tieneste til Lands eller Vands, eller og nogen Bestilling Civil- eller Militair at betiene, eller og lært et got Handværk ved Holmen eller andenstæds i Vore Riger og Lande, og have været utiltalte for Vornede Rettighed paa fem Aars Tiid, som meldt er, til denne Forordnings Publications Dato, ville Vi og fra deres Fode-Stæds Tiltale Allernaadigst have befriet, og naar nogen af dem

310

inden de 5 Aars Forløb kand rette for sig med en billig Kiendelse til Godsets Eyere, som dog ey maa overgaae 50. Rdlr. maa de ogsaa, for at deeles til Stavns fri være.

Udi alt det øvrige forholdes efter Loven, og maa ey nogen Bonde eller Bonde-Karl, som har fæsted Bønder-Gaarde, Huuse eller Boliger, qvittere eller gaae fra sin Gaard, men derved at forblive efter Loven, og deres Fæste-Breves Tilhold, saa maa og ikke heller de unge Karle, som have fæsted sig i Tienneste paa en vis Tiid, Hosbonden eller andre, qvittere eller gaae af deres Tienester førend Far-Dag efter foregaaende lovlig Opsigelse; saasom Vor Allernaadigste Villie og Intention er, at alle og enhver saa vel Hosbonder som Tienere i saa Maade skal rette og forholde sig efter Lovens tredie Bogs 19. Cap. 9. Art. eller straffes som vedbør; Skulde ellers nogen af Vores kiære og troe Undersaatter imod Vores Allernaadigste Villie og Intention i ovenskrevne Maader nogen U-skiæl tilføyes, da ville Vi Allernaadigst lade dem handthæve og forsvare, saa at alle og enhver kand have des større Lyst og Begierlighed, sig i Vore Riger og Lande at ernære og deres Brød fortiener, til den Ende, saa maa og ey nogen af Vore Undersaatter sig af Vore Riger og Lande begive hemmeligen eller aabenbare (Søefarende Folk, som til Vore egne Undersaatters Skibe bruges, alleene undtagne) uden Vor egen Allernaadigste Tilladelse, eller og Ambtsmandens paa Landet og Øvrighedens i Kiøbstæderne deres Passer, under tilbørlig Straf, og at ansees som Vore Mandaters modtvillige Overtrædere; Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette og forholde; Thi byde og befale Vi hermed Vore Græver og Friherrer, Stiftbefalingsmænd, Ambtsmænd, Landsdommere, Præsidenter, Borgemestere og Raad, Fogder og alle andre Vedkommende, som denne Vor Forordning under Vort Cancellie-

Segl tilskikket vorder, at de den paa behørige Steder til alles Efterretning strax lade læse og forkynde; J Særdeleshed anbefales Bisperne, at de enhver i sit anbetroede Stift, den Anstalt giøre, at denne Forordning til Allmuens des bedre Underretning af Prædikestolene bliver oplæst. Givet paa Vort Slot Kiøbenhavn den 21 Februarii Anno 1702.

311

CAP. VIII.
Om Handelen.

Udi gamle Dage var kun liden Handel i Dannemark, Sverrig og Norge; Thi de saa kaldte Hanse-Stæder havde fast anmassed sig den alleene, og stipuleret sig saadanne Friheder, hvorved Hænderne vare gandske bundne paa Jndbyggerne af de Nordiske Riger, og, saasom all den Nordiske Handel blev dreven alleene igiennem bemældte Hanse-Stæder, som derfor havde deres Comptoirs overalt, saa er fornødent at tale noget om deres Oprindelse, Tilvæxt og Aftagelse, førend jeg skrider til disse Rigers Handel, som begyndte at voxe, da Hanse-Stædernes Handel tog af.

Hvorledes Handelen blev fordum dreven udi Østersøen.

Hanse-Stædernes Oprindelse.

Om Hanse-Stædernes Oprindelse ere adskillige stridige Meeninger, nogle henføre deres første Begyndelse til det Aar 1270, nogle til en anden Tiid. Saa vidt man kand slutte af gamle Skrifter og Documenter, have nogle Vendiske Stæder, besynderlig Lybek og Hamborg for det 12te Seculum sluttet et Forbund imellem hinanden for Handelens Sikkerheds skyld. Ved hvilken Leylighed, da fleere andre Stæder sloge sig til dem, opkom med Tiden det store bekiendte Societet, kaldet Confæderatio Hanseatica, eller Hanseatische Bundt; Samme Societet var i Begyndelsen ikkun lidet og af ringe Anseelse, men Tiid efter anden, da adskillige Stæder sloge sig dertil, blev det saa mægtigt, at alle omliggende Potentater søgte dets Venskab, ja det som meere er, disse foreenede Stæder vare udi saadan Anseelse hos de Nordiske Konger, at de brugte dem til Arbitros eller Opmænd udi mange store Tvistigheder, som reyste sig imellem dem, derom taler Petrus Bertius saaledes: Hoc constat earum ope gravia bella olim fuisse composita, discordias vicinorum Regum Principumqve sopitas, pacem restitutam, qvod magnum crederetur momentum ipsarum potentia allatura, si sese alterutri parti adjun-

312

junxisent: Meritò ut societas Teutonica seqvestra pacis, publicæqve per Germaniam tranqvillitatis procuratrix multis jam seculis habita sit.

(oversæt: "Det står fast, at ved deres hjælp er tunge krige førhen blevet bilagt, uenigheder mellem nabokonger og fyrster dæmpet, og freden genoprettet; thi man mente, at deres magt ville bringe en stor vægtsskål i sving, såfremt de sluttede sig til den ene eller den anden part. Med rette er det tyske selskab [Hanseforbundet] derfor i mange århundreder blevet anset for at være fredens mægler og garant for den offentlige ro overalt i Tyskland.")

Hvad bemældte Hanse-Stæders Tall er angaaende, da holder den bekiendte Skribent Chytræus fore, at der haver været meere end 80. hvorvel andre indskrænke samme Tall; Det er vist nok, at udi det Aar 1494. paa det store Lybske Møde endnu vare til overs 72. og udi det Aar 1554. tre og trediesindstyve.

Hanse-Stæderne vare deelte udi 4 Classer.

Samtlige Stæder vare deelte udi 4 Classer, hvor af enhver havde sin Hoved-Stad, som gemeenligen blev kaldet: Die Qvartier-Stadt. Hoved-Staden for den første Classe, saavel som for det heele Hanseatiske Forbund, var Lybek, en riig og mægtig Stad, hvor udi var Archivet, og det almindelige Skat-Kammer; samme Stad befattede under sig de Vendiske og Pomerske Stæder. Udi den anden Classe var Hoved-Staden Colln, hvorunder befattedes de Cleviske, Markiske, Westphaliske, Gelderiske, og Overyselske Stæder. For den tredie Classe var Brunsvig Hoved-Stad, og havde under sig de Sachsiske Stæder. Samme Stad blev udelukt af Alliancen udi det Aar 1337. formedelst en Forseelse, men, da den 4. Aar der efter udi et offentlig Møde til Lybek giorde Poenitentse, og dens Deputerede med blottet Hoved og bare Fødder bare Vox-Lys fra St. Mariæ Kirke til Raad-Huuset, og der paa Knæ bade om Forladelse, blev den efter alle Stædernes Samtykke tagen til Naade igien. Udi den 4de Classe var Hoved-Staden Dantzig, befattende under sig de Preusiske og Liflandske Stæder.

Hanse-Stædernes Comptoirs.

1. til London.

Disse Hanse-Stæder forsynede dem siden med alt det, som kunde contribuere til deres Velstand og Vedligeholdelse; Til den Ende insinuerede de dem hos adskillige Potentater, saa at de af dennem erholdte store Privilegier og Friheder, og Bevilning at oprette hid og did udi deres Lande adskillige Contoirs for Handelens skyld. Et saadant Contoir blev oprettet til London i Engeland, som af Kong Henrik den 3die blev begavet med mange herlige Privilegier. Dertil gaves saadan Leylighed, da Kong Henrik den 3die var indvikled udi

313

udi en haard Kriig, undsatte Hanse-Stæderne ham med adskillige Skibe, dog paa de Conditioner, at, i Fald nogle af samme Skibe enten skulde tages af Fienden eller forkomme, skulde Kongen betale dem med reede Penge, da nu, efter at Krigen lykkeligen var endet, en stor Deel af deres Flode paa Hiemreysen blev ruineret, og samme Kong Henrik ikke var udi Stand at kunne erstatte dem deres Skade, foreenede han sig saaledes med Hanse-Stæderne, at han ved et synderligt Brev gav dem Frihed at indføre og udføre alle slags Vahre af Engeland, naar de betalte den 100de Deel der af i Steden for Told. Saadant Privilegium blev af hans Efterkommere ikke alleene confirmeret, men endog forbedret indtil 60 Hanseatiske Skibe bleve plyndrede af de Engelske, hvilket de Engelske brugte til Repressalier for deres Skibe, som vare tagne i Sundet, derudover opreyste sig en 3 Aars Kriig mellem Engeland og Stæderne, hvilken dog ved Hertug Carls af Burgundien Underhandling blev bilagt til Mastricht udi det Aar 1474. Fra den Tiid nøde Stæderne deres Friheder ubeskaarne under Richard den 3die, Henrik den 7de og 8de. Men da under Edvard den 6te nogle Kiøbmænd fra Dantzig havde indført i Engeland en Hob Polske Vahrer, som de havde udgivet for deres egne, og derved betaget Kongen sin Told-Rettighed paa samme Vahrer, toge de Engelske Kiøbmænd derudaf Leylighed at beskiære Stæderne deres Frihed, og erholde en Parlaments Slutning, hvorved de store Privilegier, som vare givne Hanse-Stæderne, bleve ophævede. Siden blev derom mellem begge Parterne meget forhandlet. Efter Edvardi Død bekomme vel Stæderne deres forrige Ret igien under hans Søster Maria, men da den berømmelige Dronning Elisabeth kom til at sidde paa Thronen, og samme Dronning fornam, hvor skadelig saadan Frihed var for hendes egne Undersaatter, ophævede hun den gandske, som kand sees af hendes Krønike, beskreven af Camdeno, hvilken Autor ikke alleene undskylder, men endogsaa berømmer Dronningens Foretagende derudi, derimod udgik et Skrift til Lybek udi det Aar 1609 med denne Titul: Der vereinigten Teutschen Hansee-Städte Verantwortung, samt angehängte Protestation wieder etliche spargirte Schriften, darin der uhr-alte Hansische

314

sische Bund für eine verbothene Liga übel angezogen und ausgerufen worden.
2. til Brygge.
Det andet Contor var til Brygge udi Flanderen, hvilket fra det Aar 1262. indtil det Aar 1488. florerede meget; men da udi det Oprør, som skeede mod Maximilianum, Keyser Friderik 3 indspærrede Havnen, blev samme Contor efter de Lybekers Begiæring forflyttet til Antwerpen, paa samme Sted blev med stor Bekostning opreyst den store Bygning kaldet der Osterlinger-Haus for Stædernes Handels Skyld, men, da Amsterdam begyndte at tage saa meget til, faldt ogsaa Stædernes Handel udi Antwerpen.
3. til Neugardt.
Det 3die store Contor var til Neugardt udi Moscovien, og florerede udi 3. Secula, men det blev siden under Johannes Basilidis haarde Regiæring forflyttet først til Revel udi Lifland, og siden til Narven, men Stædernes Handel blev sammesteds meget svækket udi de Svenske Krige, og endelig hart ad blev til intet.
4. til Bergen udi Norge.
Det 4de Contor var til Bergen udi Norge; hvilket udi Vigtighed gav ingen af de andre efter, men Stædernes Handel lidde ogsaa sammesteds stor Skade udi de Nordiske Krige, besynderlig begyndte den merkelig at aftage udi Kong Christian den 3dies Tiid, da de Danske selv begyndte at beflitte sig paa Handelen, og bleve Tiid efter anden de Lybske, saavelsom de Hamborgske Privilegier, som sigtede til de Danske Undersaatteres Skade og Nachdeel udi Handelen, ophævede.
De Danske begyndte at lægge sig paa Handel udi Christ. 3. Tiid.
Adskillige Tvistigheder reise sig derover mellem Riget og Hanse-Stæderne.
De Lybekkere protesterede sterkt imod saadant 1554. og Aaret derefter, da der blev holden en almindelig Herredag til Kiøbenhavn, skikkede de deres Gesandtere did hen, hvilke vidtløftigen beraabte sig paa de Friheder og Privilegier dem og de andre Hanse-Stæder vare givne af fremfarne Konger. Men Kong Christian, saavelsom Rigets Raad da samled svarede, at de ingen vis Kundskab havde om saadanne Privilegier, besynderlig dem, som for nogle 100. Aar kunde være udgivne, ey heller hvor langt saadant skulde strække sig, blev derfor sluttet at Hanse-Stæderne skulde producere til Lybek samme Privilegier in originali, og fremlægge Vidisser deraf til Kongens Gesandtere, som til den Tiid skulde være

315
re tilstæde for at besee bemældte Privilegier, og annamme Vidisser deraf, og, enddog saadant skeede, blev dog intet videre derved giort udi Christiani 3. Tiid, men af Kong Friderik den 2den blev Anno 1560. paa Herredagen til Odensee en Receß opretted, hvorudi formeldes, hvorledes forholdes skulde med de Wendiske og Hanse-Stædernes Privilegier i Handelen udi Dannemark og Norge, og kaldes samme Receß den Odenseeiske Receß, som er anførdt af Hvitfeld udi Friderici 2. Historie.
Odenseeiske Receß.
Hvorvel udi den trykte Krønike publiceret af Resenio samme Receß ikke findes, alleene der tales om et almindeligt Møde med Stæderne, og en almindelig Receß giort, hvorved Søe-Stædernes Privilegier bleve stadfæstede, saa at hvis Receßen er indført udi Hvitfelds Manuscript, burde den i den trykte Krønike ikke udelades.
Hvad det Hamborgske Jus Restringendi var.
De Hamborgere havde anmasset sig en Rett paa Elven, som de kaldte Jus Restringendi. Samme Rett bestod derudi, at de skulde have Magt at forhindre Stæderne paa Elven, som ligger neden for Hamborg, fri Seylats, og tvinge dem at føre alt det Korn, som de vilde selge, først til Hamborg, beraabende sig paa Keyserlige Privilegier, ved hvilke de meenede saadant Monopolium dem var forundet, og derfor øvede den samme udi største Rigueur, tvunge

Kongelige Undersaattere udi Holsten, Crempe, og Vilstermarsk; og forhindrede dem at føre deres Vahre udaf Elven til andre Stæder uden til Hamborg, hvor de bleve toldte for den Priis, som Hamborgerne fandt for godt at sætte paa deres Vahre; et synderligt Monopolium og synderlige Privilegier, som de og andre Hanse-Stæder havde anmasset sig, og som de Danske Konger formedelst Rigernes forvirrede Tilstand ikke havde havt Leylighed at ophæve. Christianus 2. som med alt det onde, som skrives om ham, havde ogsaa mange gode Qvaliteter, tog sig vel for at til intet giøre saadanne Riget høystskadelige Privilegier udi Handelen, som kand sees af hans Forordning dateret Kiøbenhavn 1521. hvilken Hvitfeld uden Grund derudi ogsaa laster, men dette havde ingen Fremgang formedelst den Opstand udi Riget, som skeede mod høystbemeldte Konge, da Hanse-Stæderne toge deres Tempo i Agt og søgte at bemægtige sig slige Friheder igien, som kand sees af deres Feyde-Brev mod Kong Christian 2. dateret

316

Christi. 3. søger at afskaffe det samme.

Christi. 3. Aar 1523. Men Christianus 3. oprippede Sagen igien mod Stæderne, som før er sagt, og lod i sær formane Hamborgerne, at de ikke alleene udi saa Maade maatte aflade hans Undersaattere meer at besværge, og deres rette Handel og Fart at forhindre, men strax give tilbage de Skibe, de havde anholdet, eller og deres Privilegier, hvormed de deres Ret kunde forsvare, lade see og demonstrere, hvis ikke, vilde Hans Majestæt søge Raad og Middel saadant deres Foretagende at hæmme. De Hamborgere meente, at de havde saadant Jus Restringendi udi Brug langsommelig Tiid og ved Hævd og Præscription confirmeret, hvorfore de holdte fore, at ingen med Rett kunde skille dem derved; Men Kongen eragtede, at det var ingen Rett, som man med Vold havde anmasset sig udi Rigernes forvirrede Tilstand, og

Stridigheder derom.

derfor, at de skulde fremvise deres Privilegier, og imidlertid lade Farten være frie og u-hindret. Hans Majestæt vidste vel, at det var dem vanskeligt at producere de Privilegier, som de beraabede sig paa, og derfor drev saa meget paa, at de maatte komme for Lyset, dog, saasom han var en særdeles fredsommelig Herre, blev Sagen staaende til Kong Friderik den 2den kom paa Thronen, da udi samme Konges Tiid reysede sig adskillige gange Tvistigheder om oftbemeldte Jure Restringendi, hvilket Hamborgerne ikke alleene ey vilde frastaae, men holdte et Krigs-Skib idelig paa Elven for at tvinge Korn-Skibene at seyle til Hamborg. Udi det Aar 1561. fordristede de sig til at optage paa det Ditmarske Farvand et Frisisk Skib, som laae for Anker, ladded med Korn, lode samme Skib føre til Hamborg, og nødde Folkene til at selge deres Vahre sammesteds.

Fortsættes under Frid. 2.

Kong Friderik den 2den lod dem først venligen paaminde, at de skulde lade Skibet igien fare, erstatte Kiøbmanden den Skade, han derved havde lidet, og lade de Kongelige Lande, Undersaatter og Farvande ubesværgede herefter; men Hamborgerne beraabede sig paa Hævd og Keyserlige Privilegier, forskydende sig til uvillige Dommere, som kunde kiende paa deres Rett: Hvorudover Hans Majestæt lod anholde alle Hamborgske Skibe udi sine Lande. Dette jog saadan Skræk udi dem, at de søgte deres Tilflugt til Churførsterne af Saxen og Brandenborg, ved hvis Underhandling Sagen blev saaledes bilagt udi Kiøbenhavn den 4. May 1562 at Hamborgerne maatte optinge med Kongen for 10000. Rdlr. og derhos forpligte sig ikke at give offtere Aarsag til saadan U-leylighed.

317

Kiøbenhavns Receß.

Der blev ogsaa aftalt, at deres Prætensioner skulde examineres af uvillige Dommere; Men, saasom Aaret derefter den Svenske Feyde indfaldt, blev Sagen i lang Tiid saa staaende;

Jmidlertid bleve de udi fulde 6. Aar udelukte fra all Handel og Næring udi Dannemark, Norge og Jsland, hvorudover de omsider begyndte at ydmyge sig for Alvor, og anholdte sterkt om Kongelig Naade, hvilken de erholdte paa det Flensborgske Møde 1579, med de Vilkor, at de til Straf for deres Uslydighed skulde give Hans Majestæt 100000. Rdlr. paa 5 Aar at betale. Hvad Hovedsagen angik, da blev besluttet, at derom et Møde skulde holdes til Kiel udi Holsten, og hvis Tvistigheden der ikke kunde afgiøres, da skulde Sagen indstævnes for den Keyserl. Kammer-Ret. Jmidlertid skulde Jndførselen og Udførselen være fri paa Elven, og alting forholdes efter foromtalte Kiøbenhavnske Receß af 1562. Endelig blev ved Opmænds Dom saaledes kiendt i Sagen, at det skulde staae begge Parter frit for at indføre og udføre alt slags Korn, (Byg og Malt undtagen) item at intet Kiøb maatte sættes i Hamborg for Kongl. og Førstelige Undersaattere, men enhver lade sig betale, som han kunde forliges om. Men Hamborgerne besværede sig over den Kiendelse, saa at Trætten om Jure Restringendi varede saa længe, som Kong Friderik 2. regierede.

Grundvold lagt til Hollændernes Handel paa disse Riger.

Det er ellers at merke, at saasom denne Konge forstod sig særdeeles vel med Spanien, saa blev udi hans Tiid Grundvolden lagt til Hollændernes Handel udi disse Riger og paa Østersøen. Udi saadan Tilstand forbleve Sagerne udi Friderici 2. Tiid.

Christ. 4. arbeyder i sær at fremme Rigets Handel og indskrænke Hanse-Stæderne. Tvistighederne om Jure Restringendi fornyes.

Men den store og muntre Konge Christianus 4. tog sig alvorligen for at hæve denne Misbrug, og til den Ende lod lægge Krigs-Skibe paa Elven, for at beskytte Handelen mod dette Jus Restringendi, som han formeenede var u-taaleligt. Hamborgerne forlode sig saavel paa Keyseren, som paa de andre Hanse-Stæder, og stillede sig an, som de med Magt ville handthæve deres formeente Rett, men Tvistigheden blev denne Gang opsatt til videre, ved det bekiendte Steinbergske Fordrag 1621. Nogle Aar derefter udvirkede Hamborgerne ved et Keyserlig Diploma Herskab over Elven igien, og begyndte at foruroelige Farten, som tilforn. Hvorudover Hans Majestæt Anno 1630. lod ikke alleene lægge nogle Krigs-Skibe paa Elven, for at beskytte Farten, men endogsaa anlagde et nyt Toldsted til Glückstad, hvor der blev fordred en fri Told af de forbiiseylende

318

Aabenbare Kriig.

Hamborgske Skibe til Repressalier for den Vold, de havde øvet. Herpaa kom det til aabenbare Kriig, hvilken fik saadant Udfald, at Hamborgerne maatte forsone Kongen med et bevægeligt Afbeds-Skrift, som jeg har indført udi Christiani 4. Historie, og derforuden forbinde sig at aflægge 280000 Rigsdaler.

Hanse-stædernes Handel tager af. Handelens Tilstand under Christian 5.

Siden den Tiid er Hanse-Stædernes Handel tagen af, og disse Rigers meer og meere til, dog kand man ikke sige, at disse Jndbyggere synderligen havde handlet med deres egne Skibe, førend udi Høylovlig Jhukommelse Christiani 5. Tiid, men de meeste Vahrer bleve hentede af Hollandske og andre Skibe, som fyldede deres Fartøy med solide og fornødne Sager, sær dem, som Norge producerer, og saalgte os igien de samme fabriqverede og omstøbte i en anden Form, ligesom de Engelske sælge nu omstunder Canarie Viin til Canarien, efter at deres Viinforladere have satt en nye Smag der paa.

Ny Periodus udi den Danske Handel.

Man kand derfor sætte en nye Periodum udi disse Rigers Handel fra det Aar 1671. da der bleve beskikkede Defensions-Skibe. Vel kand ikke nægtes, at disse Jndbyggere jo tilforn ogsaa seylede med deres egne Fartøye, men det var dog rart, og saadant kom først ret i Brug ved

denne Leylighed. Hvad disse Defensions-Skibe vare, naar og hvorledes de bleve indrettede, kand sees af deres Privilegier publicerede den 24 May 1671.
De Danske begynde at handle med egne Skibe.
Defensions-Skibe, og deres Privilegier.
Begge Rigers Undersaattere saavel som Fremmede, der ved sær oprettede Tractater lige med Danske og Norske kunde være privilegerede, skulde være tilladt at participere, og rede udi de privilegerede Defensions Skibe, der efter den Model, som udi Kiobenhavn forfattedes, skulde bygges, og de som vilde bygge Skibe paa 34 og 36 Stykker, skulde nyde den Fordeel udi Tolden, at de ey videre skulde give af hver Læst Spansk eller Portugisisk Salt end 5 Rdlr. og, om de vilde rede ud Skibe paa 24 Stykker, skulde de ikke give meer end 8 og en halv Rigsdaler for Læsten, naar de ellers samme Vahre i Spanien og Portugal selv til Ladning indtoge, Art. 1. Samme Told-Friheder skulde de nyde, som vilde udrede Skibe paa 12 Stykker, naar de fore paa Engeland, Holland, Frankerig, Skotland, Jrland og alle Stæder udi Vester- Øster- og Nord-Søen; men paa Spanien og Portugal ikke, undtagen de førdte 34 Stykker, som sagt er. Til Vederlag for deslige Privilegier skulde bemældte Skibe holdes i Bereedskab,

319
saa tidt Kongens Tieneste det udfordrede. De, som fore paa en deel af de Jlandske Havne, hvor dybt-stikkende Skiberomme ey kand gaae, maatte nyde samme Friheder udi Tolden med Skibe af 6 Stykker, og derfor udi Feyde Tiid lode sig bruge til Transport, Art. 4. Rederne paa Defensions-Skibene skulde nyde Told-Frihed for all den Ammunition, de til bemældte Skibe kunde behøve, Art. 6., og de, som vare virkelig i Tieneste paa Defensions-Skibene, skulde være frie for all Borgerlig Tynge, Art. 7. Førend et Defensions-Skib nød Defensions Frihed, skulde saavel Skibene som Stykkerne examineres af Amiralitetet og Commerce-Collegierne, Art. 9. Matroser paa foreskrevne Skibe skulde i det ringeste være 2 eller 3 fierde deeler af Landets egne Jndbyggere, Art. 12. Samme Skibe skulde udi Kongens Tieneste lade sig bruge for den Fragt, som andre Skibe i lige Tilfælde bekomme, og maatte de ikke sælges til Fremmede, førend efter 10 Aars Forløb og Brug udi disse Lande, Art. 13. og 14. Naar Defensions-Skibene vare udi Kongens Tieneste, skulde det være Rederne tilladt andre Skibe til Saltets Jndførsel med lige Frihed at bruge, som monterede Skibe, naar de samme ikkun tilhørede Kongens egne Undersaattere, Art. 19. Dette altsammen confirmeres af Høystbemældte Konge udi en anden Forordning dateret Kiøbenhavn den 28 Januarii 1696. med det Tillæg, at, naar Kongen behøver saadanne Defensions-Skibe til sin Tieneste, da skal Amiralitetet advare Rederne derom 3 Maaneder tilforn, og bør da Skibet til den Tiid være færdigt, og med den heele Rustning bemandet med 60 Mænd, og proviantered for samme Mandskab forsaa mange Maaneder, som af Amiralitetet tilkiende gaves, item saalænge saadant Skib var i Kongens Tieneste, skulde Rederne nyde 850. Rdlr. maanedlig, men 675. Rdlr. naar Kongen selv forskaffede Rustningen. Disse Friheder opmuntrede Indbyggerne at lade bygge mange store Skibe, for at kiøbe fremmede Vahre fra første Haand, og fortienede Engelænderne og Hollænderne ikkun liden Fragt af disse Rigers Kiøbmænd, saalænge den Anstalt varede. Jeg erindrer, at udi min Føde-Bye Bergen i Norge var et anseeligt Tal af saadanne Defensions-Skibe, hvor een af de fornemmeste Borgere var Chef for en Esqvadre, og derfor af Hans Majestæt var giort til Schoutbynacht. (*) Disse

(*) Udi Christ. 4. Tiid vare der ogsaa Defensions-Skibe, som kand sees af deres Privilegier givne 1621. hvilke vare forbundne til at giøre Tienester i Krigs-Tider. Men at de ikke have efterlevet deres Pligt, vises af en Forordning datered paa det Kongl. Orlog-Skib Trefoldighed udi Flekkervø den 3. Junii 1644. hvorudi Høystbemældte Konge klager over deres

Forsømmelse, og, saasom siden andet meere tales om saadanne Defensions-Skibe, er det troeligst, at de efter Freden 1645. bleve ophævede.

320
Disse Jndbyggere tog saa Leylighed af den almindelige Kriig, hvorudi fast heele Europa udi den Høysalige Konges Tiid var Jndvikled, og den Fred, hvormed disse Riger vare velsignede, at lægge sig alvorligen paa egne Skibe, for at bekomme Vahre fra Frankerig og Spanien paa første Haand: Men saadant kom dog ikke til

Kong Fr. 4. Handelens rette Stifter.

Fuldkommenhed, førend udi Friderici 4. Tiid; Thi denne Høypriiselige Regent, saasom han frem for alle Danske Konger har havt en særdeeles Omsorg for Landets Velfærd, saa har Hans Majestæt ogsaa udfundet Middel at bringe Handelen udi Flor. Hans Kongl. Majestæt fornam, efter at den langvarige Kriig med Sverrig var bragt til ønskelig Ende, at Handelen i den Kongel. Residentz-Stad merkeligen tog af, at de Øster-Søeske Stæder og andre bragte Udenlandske Vahrer, besynderlig Viin, Brændeviin, Salt og Tobak til alle smaa Stæder udi Provincerne, hvoraf liden og undertiden ingen Told blev aflagt, saa at Kiøbenhavns Borgere derudover ikke kunde sælge med dem uden mærkelig Skade. Hvorudover

Forordning om de saa kaldte 4 Species.

Hans Majestæt Anno 1726. den 1 Junii Allernaadigst forordnede en Stapel for disse 4re Species udi Kiøbenhavn saaledes, at Provincerne skulde hendte deres Salt, Viin, Brændeviin og Tobak alleene derfra. Dette skeede dog ikke uden efter lang Tvistighed; Provincerne forestillede først, at det var noget nyt, og at Kiøbenhavn forlangede et Monopolium, som den tilforn ikke havde havt. (2) At Vahre derudover vilde sælges dyrere. (3) Alt det var dem lettere og mageligere, sær Stæderne ved Vester-Havet at hente deslige Vahre fra Fremmede, endeligen at deres egne Skibe bleve dem til ingen Nytte. De Kiøbenhavnske Handels-Mænd derimod forestillede, at de Penge, som andre Nationer vandte paa de Franske og Spanske Vahrers Sall, bleve da udi Landet, og at Kiøbenhavn var nærmere til at nyde saadan Gevinst end Fremmede, at Jnd-

321
Indkomsterne af den Kongl. Told derover vilde formeeres, at Kiøbenhavns Undergang alleene derved kunde reddes, og at den lille U-leylighed, som deraf kunde flyde, at bemældte 4 Species vilde komme lidt høyere at staae, kunde ikke ballancere mod den store Nytte hvorved de mangfoldige Penge, som fremmede Folk bragte aarlig til sig, ved at bringe os de Vahrer, som de selv kiøbte udi Frankerig og Spanien, forbleve udi Landet. Disse Motiver syntes Hans Majestæt at være meest grundige, og derfor Allernaadigst forordnede, at Provincerne skulde efterdags hente de 4re Species alleene fra Kiøbenhavn, dog skulde det ikke være forbudet dem, som umiddelbar vilde hente saadanne Vahre fra første Haand, at seyle til Spanien eller Frankrig med deres egne Skibe.

Forordning om Handel med egne Skibe.

For Handelens videre Forfremmelse reducerede Hans Majestæt Courant Mynten, hvorom er taelt i et andet Capitel, og forordnede, at Kiøbenhavns Borgere skulde alle med egne Skibe afhente de oftomtalte 4re Species fra Frankrig og Spanien fra første Haand, hvorved Hans Majestæts Undersaatter kunde bedre øves i Seylats, og de Fragts-Penge, som aarligen gaves til Fremmede, og beløbe sig til anseelige Summer, kunde blive udi Landet.

Om hver slags Handel i Specie her udi Rigerne.

Foruden den Handel, som disse Rigers Jndbyggere have tilfælles med andre Nordiske Nationer, nemlig paa Spanien, Frankrig, Engeland, Holland og Østersøen, have de ogsaa fæsted Fod, og oprettet Colonier udi Ostindien, Westindien, Guinea og Grønland, og for Handelens

Forfremmelse paa samme Stæder stiftet Compagnier. Om disse Compagniers Oprindelse og Fremvæxt vil jeg her kortelig tale og meddeele Læseren det, som jeg derom har kundet udspore.
Oprindelse til den Ostindiske Handel.
Hvad den Ostindiske Handel er angaaende, da, saasom intet er antegnet af Landets Jndbyggere om dens Oprindelse, uden hvad som findes i Hr. Ove Gieddes Søe-Journal, hvilken er saa maver, at man deraf aldeeles ikke kand forsætte nogen Historie, saa kand jeg ikke give saadant tilstrækkelig Underretning derom, som jeg ønskede.
Baldei Bildfarelse.
Den Hollandske Skribent Baldeus synes at give tilkiende, at den bekiendte Nederlænder Marchelis Boshouwer bragte de Danske Folk

322
Folk først paa de Tanker at handle paa Ostindien, men han farer udi den Post, som udi adskillige andre vild. Vel kand ikke nægtes, at denne Handel jo først ret begyndte at sættes i Verk, da bemældte Boshouwer kom til Dannemark, og at de første Skibe tillige med ham under Hr. Ove Giedde bleve affærdigede.
Bevillning til et Compagnies Stiftelse 1616.
Men at de Danske tilforn efter andre Nationers Exempel havde været betænkt paa den Ostindiske Handel, seer jeg af en Kongelig Bevillning til et Compagnies Stiftelse dateret Antvortskouv den 17 Martii 1616. Forslaget om samme Compagnies Stiftelse bestoed udi 34. Artikler, hvoraf disse ere de fornemmeste.
1.Art. At Kongl. Majestæt vilde tilstæede udi sine Kongeriger at lade udrede for det første tvende Skibe, og siden saa mange Skibe, som til hver Reyse skal giøres Behov paa Ostindien om Capo de bona Speranza, og at ingen sig maa understaae udi tolv Aar eller saa lang Tiid, som Hans Majestæt det naadigst vil ydermeere tilstæede, af Hans Majestæts Lande her at udrede eller at seyle omkring fornævnte Capo de bona Speranza under Livs og Gods Fortabelse.

10. Art. Hver Mand skal stande frit fore at lægge udi Handelen, saa meget som han selv vil, dog ikke mindre end 150. Rdlr. uden anderledes kand af Compagniet bevilges; og, dersom meere blev indlagt end samme Handel kunde erfordre eller havde Behov, skulde det ikke antages.

20. Art. Dette Compagnie skal begynde udi det Aar 1616. og skal vare udi 12. Aar, eller saa længe som Kongelig Majestæt denne Handel Naadigst vil bevilge &c.

21. Art. Saa tidt og ofte der udi Penge-Kisten 15 af hundrede ere indbragte af de soldte Jndiske Vahre, skal strax til Participanterne samme Penninge uddeeles.

323
33. Art. Til en underdanigst Erkiendelse imod disse Privilegerede Artikler, skal Compagniet give Kongelig Majestæt, efter at Skibene af første Reyse ere igienkommen, toe tusinde Rosenobler &c.
Af dette sees, at de Danske ikke alleene have været betænkte paa, men endogsaa have giort en Begyndelse til et Ostindisk Compagnies Stiftelse førend Boshouwer kom til Dannemark Anno 1617. og at bemældte Boshouwer ikke gav saa meget Anledning til den Indianske Handel, som at han kom beleyligt til Dannemark just paa den Tiid, da saadant var i Giærde. Men, førend jeg gaaer videre fort, maa jeg røre lidet om denne bekiendte Mands Historie, og Anledningen til hans Ankomst hid udi Riget.

Prindsen af Migomme-Historie.
Paa de Tider da Hollænderne søgte at giøre Portugal allevegsne Afbræk udi Indien, blev en Under-Kiøbmand, ved Navn Marchelis Boshouwer Aar 1612 af Staterne og Printz Mauritz af Oranien skikket til Keyseren af Zeilon, at slutte et Commerce-Tractat. Boshouwer forrettede vel sit Ærende, sluttede Tractaten til begge Parters Fornøyelse, og derved kom i saadan Naade hos Keyseren, at han ikke vilde slippe ham igien. Boshouwer forblev saaledes udi Landet, hvor han blev ophøyet til stor Ære og Værdighed, blev giort til Printz af Migomme, Geheime-Raad og General-Amiral. Alle hans prægtige Titler har jeg seet udi et egenhændigt Brev til Kong Christian 4. datered Capo de bona Speranza den 27 Jul. 1619 og lyder samme saaledes: Marchelis Prince van Migomme, Cockelecorle, Annanogoporre ende Niwitegael, Heere van de Ordre des Guldenfons, Præsident van de Hooge ende Krycks Raaden, Tweeden in den Secreten Raadt, Amirael Capiteyn, Generael vant Keyserryck Ceylon &c.
Hvilke var all den Ære og Lykke, en fattig Under-Kiøbmand kunde vente sig udi nogle Aar. Efter at Boshouwer havde levet nogen Tiid udi saadan Anseelse, fik han Lyst at giøre en Reyse til Holland, maa skee for at lade sig see af sine Landsmænd, hvilket

324
stort Dyr han var bleven. Efter indstændig Begiæring fik han endelig Anno 1615. Forlov at giøre saadan Reyse. Men, da han var kommen til Holland igien, og der paastod at være agtet og anseet som en Prinds af Migomme, fandt han Sanden at være, som Ordsproget liuder: At en Prophet er aldrig mindre agtet end udi sit Fæderneland; Thi Hollænderne kunde ikke saa hastig faae denne Metamorphosin i Hovedet, at en Under-Kiøbmand naturlig Viis paa 2. eller 3. Aar kunde blive Prinds, og derfor ikke vilde giøre ham den Høytiid, som han meenede sig at tilkomme. Herudover
Hans Ankomst til Dannemark.
Slutter Commerce-Tractat med Dannemark paa Keyserens Vegne af Zeilon.
blev han fortørned, og begav sig Anno 1617. til Dannemark, hvor han uden Tvivl havde hørt at Jndbyggerne vare udi Arbeyde med at stifte et Ostindisk Compagnie, og der giorde Forslag for Høylovlig Jhukommelse Christianus 4. om at bringe Dannemark den Zeilonske Handel til Veve. Derpaa iilede man med at bringe det Compagnie, som man længe tilforn havde arbeydet paa, udi Stand, og Boshouwer, som allevegne lod sig give Titel af Prinds af Migomme, sluttede en Contract paa Keyserens Vegne af Zeilon, hvilken Contract blev efter Baldei Sigelse undertegnet af Hans Majestæt Anno 1618. den 30. Martii, hvorvel jeg har seet saadan Contract udi et Hollandsk Manuscript af dato den 2. Augusti, som sluttes saaledes:

Geschiet, believet, bewilliget, accorderet, versproocken, ende toogeseyt in der Coninckly cken Stadt Copenhaven den andern Augusti Anno 1618. Stylo veteri
Marchelis de Boshouwer.
Pieter van Santen.
Rolan Krape.

Saa at enten forrige Datum maa ikke være rigtigt, eller der maa være tvende gange sluttet saadan Commerce-Tractat udi samme Aar.
Første Ostindiske Reyse.
Efter at Contracten var sluttet, begav Prindsen af Migomme sig samme Aar med et stort Skib, og en Jagt paa Reysen til Zeilon. Compagniet udi Kiøbenhavn skikkede derforuden nogle

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

325
der Hr. Ove Geddes Anførsel.
Krigs-Skibe med; nemlig Elephanten, David, Christian, Patientia og Kiøbenhavn, samt en Jagt kaldet Oresund under Anførsel af Hr. Ove Giedde, hvilke Skibe efter 22. Maaneders besværlige Reyse landede til Zeilon 1620. den 16 May. Den Hollandske Skribent Baldeus skriver, at Printzen af Migomme døde paa Veysen, hvilket dog anderledes at være beviiser den Commerce-Tractat sluttet mellem Kongen af Dannemark og Keyseren, hvorudi Printzen af Migomme bliver nævned, som da værende paa den Danske Flode, der laae ved Zeilon, saa at det synes, at samme Gesandts Død er skeed noget efter Ankomsten til samme Øe. Tractaten har jeg funden trykt paa Dansk af efterfølgende Indhold.
(1) Er efter den Fuldmagt, som den Zeilonske Gesandt Printzen af Migomme er medgiven, sluttet et sterkt Forbund mellem Kongel. Majestæt af Dannemark og Keyseren af Zeilon, ved hvis Kraft ingen udi hans Keyserdom skal handle uden den Danske Nation og deres Medfølgere, og skal de nyde de kostelige Vahre, Specier, Ædelsteene, og hvad ellers Profit, der falde kand.
Baldei Vildfarelse igien corrigeres. (2) Gesandten Prindsen af Migomme skal ikke begive sig fra Skibet hverken med Frue eller Børn, men hæfte for hvis Løfte, som giort er, til saa længe Keyseren indfører saa meget Guld og Klenodie til Underpant, som Kiøbmanden forvisses paa bemeldte Underpant; hvilket forbemeldte Underpant skal igien leveres, naar Løftet er fuldbyrdet om de 3. Penge for en.
(3) Skal de Danske ingen Told give for nogen Ind- eller Udførsel.
(4) Er Keyseren forpligtet at forskaffe Compagniet alle Kiøbmands Vahre bedre Kiøb, end de anden Steds betales, saa at gieldte til Bantam en Sæk Peber 8. Realer skal Keyseren det levere for 6. og saa udi andet.

326
5) Er Keyseren forpligtet at befordre Compagniet til videre Handel hos andre Indianske Konger og Herrer, som han staaer udi Forbund med.
(6) Skal det Danske Compagnie have Frihed udi Keyserens Lande med hver Mand at handle, som fri Handel tilstedes &c.
Den Zeilonske Handel blev til intet ved Printzen af Migomme Død. Denne Tractat, enten den er sluttet paa Skibene med Boshouwer udi Keyserens Navn, eller med Keyseren, synes at beviise, at samme Mand levede, efter at Skibene vare komne til Zeilon, og at hans Død maa være skeet noget efter Ankomsten; Men, enten den skeede for eller siden, saa forvirrede den gandske de Danske Sager, og giorde den Forhaabning til intet, som Dannemark ved hans Middel havde fattet; Thi da Keyseren fik at høre Boshouwers Død, vilde han ikke samtykke det, som Gesandten havde contraheret med Dannemark; Ja han nægtede udtrykkelig, at han havde givet Ordre til saadan Underhandling.
Baldei Vildfarelse.
De Danske oprette en Colonie paa den Cormandelske Kust. Ove Giedde, da han saae sig saaledes bedragen, lod han confisqvere Boshouwers Midler for den Skade og Omkostning, han havde bragt Riget udi. Hans Frue lod han efter Begiering føre til Candy med nogle Jomfruer, som opvartede hende, og bekom hun saameget af Midlerne, som kunde tiene til hendes Underholdning. Baldeus siger, at Ove Giedde derpaa med uforrettet Sag reysede stray til Dannemark igien, hvilket er usandt; thi han begav sig fra Zeilon til de Cormandelske Kuster, hvor han efter en lang og fortrædelig Negotiation, som hans Dag-Register udviiser, med Kongen eller Naiken af Tansjur erholdt den Sted Trankebar, hvor Fæstningen Dansborg blev anlagt, udi hvilken Fæstning Compagniet har holdt Besætning indtil denne Dag. Maaden paa hvilken Trankebar blev overdragen, og Contracten, som derover blev sluttet, er mig uvitterlig,

saasom oftbemeldte Dag-Register taler intet anderledes derom, uden at den kom i de Danskes Hænder, som lod den besætte, førend de reyste bort; Saa at dette Tog, langt fra at løbe frugtesløs af, lagde Grunden til den Ostindiske Handel,

327
Det Ostindiske Compagnies gamle Historie kortelig forfattet af Original.
som udi meer end hundrede Aar er holden ved lige her i Riget (*). Hvad Capital der til udi Begyndelsen af Compagniet er nedlagt, er mig ubekiendt, at den ikke maa have været meget anseelig, synes at vise den 10de Artikel af det Forslag om Compagniets Stiftelse, confirmeret Antvortskouv den 17 Martii 1616, hvor af sees, at een kunde derudi blive Participant, naar han indskiod 150 Rdlr. Derfor finder jeg ogsaa af adskillige Breve og Documenter, at Handelen strax vaklede og undertiden var færdig reent at ophæves; thi Ao. 1627 den 13 April blev indgiven en Memorial undertegned af J. Braem, Jacob Docum. Mikkelsen og Jørgen Danielsen, hvorudi forestilles: (1) Den slette Tilstand, Handelen var udi. (2) At nye Participanter maa søges, eftersom de gamle ingen Penge dertil ydermeere ville give. Ao. 1633. finder jeg en Kongel. Befalning til tvende Professores Doctor Claus Blomme og Mester Jacob Fink samt nogle andre Participanter, om at giøre Regnskab til Kongen for det Indskud Hans Majestæt havde giort til Handelen. Og, endskiønt Kongen greb Com=

(*) Trankebar var udi Begyndelsen, da de Danske kiøbte den, lidt meer end en Landsbye, men er siden udi de Danskes Hænder bleven til en anseelig Stad, og er Compagniet efter Tractater forbunden at betale aarligen til Kongen af Tansjur 2000 Perdous. Den er bleven befæsted med en stærk Muur, og dens Bastioner ere vel forsynede med Stykker. Der ere 3 Kirker udi Trankebar, nemlig, een Dansk Kirke kaldet Zion. En anden for de omvendte Malebarer, kaldet Jerusalem, og den 3die er en Roman-Catholsk Kirke. Derforuden er der ogsaa et stort Mahomedansk Tempel, item 5 store Pagoder, eller Hedniske Templer. Indbyggerne ere 3 slags, nemlig Europæer, Morer og Malebarer, hvilke sidste ere udi større Tall end de andre. Stadens Territorium indeholder 15 Landsbyer, hvoraf Borejar er den største, og hart ad lige saa stærk bebygged som Trankebar. Den Konge, som Staden er kiøbt af, eyer kun et lidet Land, som haver omtrent 30 Mile udi Længden, og Hoved-Staden, hvor han har sit Kongelige Sæde, heder Tansjur, og findes der kun 4re befæstede Stæder udi det heele Rige; Saa det synes at saadan en liden Konge skulde ikke være meget formidable for den Danske Colonie, sær som han dependerer af den store Mogol, til hvilken, som til Landets Over-Herre maa betales en anseelig aarlig Skat: Ikke desmindre, saasom han haver store Indkomster, saa kand han udi Kriigs-Tider bringe en anseelig Kriigs-Hær paa Beenene i en kort Tiid. Saaledes lod han sig see mod Enden af forrige Seculo med 40000 Mænd for Trankebar, hvilken han udi 9 Maaneder holdt beleyred, og vilde ikke ophæve Beleyringen førend man stillede ham tilfreds med en Sum Penge.

328
Compagniet under Armene, saa meget som mueligt, syntes det dog ingen Fremgang at ville have; thi jeg finder udi en klagelig Memorial indgiven af Participanternes Fuldmægtige til Skanderborg den 12 Martii 1634, at Compagniet tilstaaer sig at være Hans Majestæt 156000 Rdlr. skyldig, paa hvilken Sum de allerydmygst begiere Afslag.
Kort Betænkning over den Ostindiske Handels Nytte.
Saadanne Anstød havde denne Handel strax udi Begyndelsen, hvorudover der fandtes de, som holdte for, at det var tienligst den reent at ophæve; Men een og anden lykkelig Retour har fatt Mod udi Compagniet igien, saa Handelen er bleven vedlige holden til denne Dag. Imidlertid er ideligen bleven tvisted, og endnu tvistes, om den Ostindiske Handel er nyttig eller ey. Naar man vil tale om heele Europa i Almindelighed, saa er ingen Tvivl paa, at samme Handel jo er

skadelig, saasom til Indien føres fast intet andet end Guld og rede Penge, hvilke stedse forblive der i Landet, og aldrig ved Circulation komme tilbage igien, endeel efterdi Indianerne trænge ikke til fremmede Vahre, endeel efterdi en stor Deel af det Guld og Sølv, som did henbringes, enten af Frygt for Øvrighedens Vold, eller af Overtroe af Almuen nedgraves udi Jorden, og der ofte bliver reent borte, saa at derfor Sir Politick udi den Sindrige Comoedie hos St. Euremont saae Jordens Klode an, som et Dyr, der var plaged med haart Liv; og som ikke kunde hielpes til Rette, uden ved at sætte Indostan en Clysteer, for at faae Jordens Riigdom, som der bliver liggende, at circulere igien. Mange holde ogsaa for, at denne Handel er skadelig for enhver Nation udi Særdeleshed, som kand sees af adskillige derom udgivne Skrifter, blant andet et, som mod Enden af forrige Seculo kom for Lyset i Engeland, med den Titul: Engelske Handel ødelagt ved den Indianske. Men, naar enhver Nation giør sin Regning saaledes, at den paa samme Vahres Debit kand vinde hos sine Naboer igien saa mange reede Penge, som den fører til Indien, giør den ikke ilde at holde den Ostindiske Handel ved lige, hvorved de Penge spares, som ellers anvendes paa at kiøbe Specerier af anden Haand, og hvorved tillige med saa mange Mennesker næres og øves udi store Seyladser, ikke at tale om den Beqvemmelighed, den fører

329

med sig, nemlig at mange fornemme Folk, som ere bragte udi Armod, og blues ved at leve udi Fædernelandet, finde deres Regning ved at komme hen udi en anden Verden, hvor de enten uden Haanhed leve deres øvrige Tiid, eller, hvilket ofte skeer, komme bemidlede tilbage, item at ryggesløs Ungdom did hen kand skikkes; Thi man har meer end eet Exempel paa, at mange galne unge Mennesker ere komne fornuftige tilbage, og have tabt deres Galenskab ved at passere Linien, ligesom man seer, at kloge Folk der ved tabe deres Fornuft. Videre har jeg intet at melde om den Ostindiske Handels Oprindelse, hvilket, hvor lidet det end er, saa er det dog det meeste og fast det eeneste, som der om er antegnet. Nu rester at tale kortelig om, hvorudi denne Handel bestaaer, og hvorledes Regieringen er.

Vahre som af Compagniet føres til Ostindien.

De Vahre, som bringes fra Europa, saavel til den Danske Colonie, som til andre Stæder udi Ostindien, ere faa eller ingen, efterdi Indien behøver ikke synderlig Europæiske Vahre, undtagen Jern, som did henføres udi temmelig Mængde, saa at denne Handel derfor maa drives alleene med reede Penge eller støbt Sølv, hvormed man tilkiøber sig de Indianske Vahre, som føres til Europa. De Vahre, som i sær føres fra den Danske Colonie ere Sirs og allehaande Sorter af Kartuner; Thi Trankebar er den beste Fabrik-Stad for Kartuner paa den heele Cormandelske Kust. Det andet bestaaer udi Netteldug, Peber, Salpeter, foruden Bengalske, Chinesiske og andre Vahre, som Vi tilkiøbe os udi Indien af fremmede Europæiske Skibe, der seyle paa andre Stæder. Og derudi bestaaer nu omstunder den heele Handel, hvilken i forrige Tider var af større Begreb, da de Danske havde tilligemed Trankebar, ogsaa Colonier paa Bengalen, Surate, paa Peber-Kusten, udi Persien og andre Stæder, hvilke Colonier Tiid efter anden ere blevne forladte formedelst Penge-Mangel, og vanskelige Tider, som ere indfaldne.

Compagniets Regiering.

Hvad ellers Handelen og Regieringen angaaer, kand fornemlig sees af den Kongel. Octroy, given Compagniet af Høylovlig Ihukommelse Christiani 5. den 29. Oct. 1698 med Amplification af Frid.

330

4. Samme Octroy er forfattet udi 14. Artikler, hvoraf den første indeholder, at Compagniet har Bevilgning udi Kongens Navn at slutte Alliancer og Tractater med Indianske Konger, og at føre Kriig med de samme, naar Fornødenhed det udfordrer. Men hvad andre udi Indien Europæiske Folk og Stater angaaer, da kand Compagniet ikke med dem skride til nogen

Extremitet uden Kongelig Ordre, som det maa opbie. Compagniet har iligemaade Fuldmagt at oprette Fæstninger, Loger og Contoirs paa andre Steder, som det finder beqvemme for Handelen.
Den anden Artikel melder, at endskiønt Kongen forbeholder sig det Castel Dansborg med Fæstningen Trankebar, saa have dog Directeurerne og Hoved-Participanterne af Compagniet Magt til at udvælge efter de fleste Stemmer en Commendant, eller Vice-Commendant, som skal confirmeres af Kongen, og aflægge sin Troeskabs Eed til Directeurerne. Og maa efter den 3die Artikel hverken bemeldte Commendant eller Vice-Commendant, ey heller nogen af det Secrete-Raad drive nogen Handel for sig selv, men lade sig nøye med deres Gage, og føre Handelen for Compagniet alleene.
Compagniet nyder efter den 4de Artikel alle Indkomsterne af Fæstningen Dansborg og Staden Trankebar, hvor imod det forsyner baade Staden og Fæstningen med en tilstrækkelig Besætning, som i det ringeste skal bestaae af 200. Europæer, foruden Sorte, og det paa egen Bekostning, og maa iligemaade bemeldte Compagnie betale den aarlig betingede Pension til Naiken af Tansjur.
Efter Indholden af Octroyens 5te Artikel, maa ingen Undersaat under Skib og Godses Fortabelse handle paa Indien, undtagen Compagniet alleene, som er udi den Kongel. Residentz-Stad Kiøbenhavn, hvorhen de Ostindiske Vahre hidindtil alleene have været bragte. Denne Artikel er amplificeret saaledes, at Compagniet efter eget Gotfindende maa lade føre de Ostindiske Vahre til andre udi Riget eller Førstendomme beqvemme Havne.
Compagniets Skibe og Gods kand efter den siette Artikel paa ingen Maade af hvad Aarsag det være vil arresteres, ey heller imod dets

331
Villie hverken udi Freds eller Kriigs Tider anvendes til andet Brug; Og haver samme Høylovlig Konge føyet dette dertil, at Skibe og Effecter skal alle Tider være frie for all Paalæg og Besværing (undtagen den aarlig stipulerede Afgift) og skal fremmede Capitaler, som i Handelen indsættes, være befriede fra siette og tiende Penge. Hvilke Herligheder i sær ere forundede, for at bestyrke den foretagne Association, hvorom videre siden.
Participanterne, som have Stemmer, kand selv udvælge Directeurs over Compagniet, og have Directeurerne Magt at indsætte og afsætte Betienterne saavel udi Europa, som udi Indien. Ja Compagniet maa have sin egen Ret, hvorudi enten Directeurerne selv, eller de af Participanterne, som af dem udnævnes, kand dømme udi Tvistigheder, og ere deres Domme uden Appel, med mindre det angaaer Liv og Ære. Hvilket altsammen er Indholden af 8de, 9de, og 10de Artikel.
Formedelst disse Herligheder er Compagniet forpligtet, naar et Skib kommer tilbage, hvis Ladning paa Auction kand bringes til 150000. Rdlr. at levere til det Kongelige Tøy-Huus 100000. Pund Salpeter, eller i Steden for hvert hundrede Pund Salpeter 8. Rigsdaler. Men naar Ladningen ikke kand bringes saa høyt ud, betales intet.
Af denne Octroy sees Regieringens Form, og Compagniets Magt, nemlig, at de fornemmeste Participanter, som have Stemmer, udvælge Directeurs, som indsætte og afsætte høye og lave Betientere, og dømme uden Appel, undtagen i Livs og Æres Sager, item at Compagniet kand slutte Forbund med Indianske Potentater, og føre Kriig med dem; iligemaade hvad Militz, der holdes udi Tieneste, og andet. Foruden det Collegium, som bestaaer af Directeurerne udi Kiøbenhavn, er udi Tranqvebar et Secret-Raad for Handelen, som bestaaer af Commendanten med 3. a 4. Stemmer: Iligemaade en Ober-Rett for Justitien, hvorudi en Præses er, som Commendanten udvælger af det Secrete-Raad. Derfra appelleres til Compagniets Rett udi Kiøbenhavn.

332
Saasom ingen Konge udi Dannemark, naar jeg undtager Kong Christian 4. har været saa omhyggelig for Handelens Opkomst, som Friderik 4. saa haver denne Høypriiselige Konge, da Klagemaal ere indkomne om den Ostindiske Handels Svaghed, ladet beordre en Commission, for at eftersee, hvorudi samme Svaghed fornemmeligen bestod, og hvorledes den kunde hielpes. Hans Majestæt haver ogsaa, for at opmuntre og bestyrke den Aar 1728. foretagen Association amplificeret adskillige Artikler udi det Ostindiske Compagnies Octroy.
Ny Association foretagen til Handelens Formærelse.
Hvad sig anbelanger bemeldte Association, da var den af saadan Beskaffenhed. Compagniet havde af lang Erfarenhed fornummet at Handelens Aftagelse og daglig tilvørende Svaghed besynderlig reysede sig deraf, at de første Indskudde ikke have været tilstrækkelige nok til at vedligeholde den foretagne Indianske Handel, og at Penge-Mangel havde nødet Compagniet til at forlade adskillige Loger, og den Handel, som de tilforn med egne Skibe dreve paa China, Cormandelen og Bengalen, hvorudover Directeurene have foretaget sig udi det Aar 1728. at forøge Compagniets forrige Fond med Subscription af fleere Interessenter, og til den Ende paa fordeelagtige og sikkre Conditioner have inviteret saavel Udenlandske som Indenlandske at træde med udi denne Handel. Conditionerne vare disse: De subscriberede Penge skal leveres udi Compagniets Cassa i Kiøbenhavn enten med Species i Natura, eller Courant med 20 pro Cento, fremmedes Penge derimod skal afskrives udi den Hamborgske Banco for Compagniets Regning, hvorfor hver faaer en Obligation eller Actie-Brev, nemlig at han interesserer udi Compagniet for saa mange Actier eller Portioner, som han tegner sig for, og bliver deelagtig udi de Friheder, som den Kongelige Octroy indeholder. Et hvert Actie-Brev bestoed af 1000. eller i det ringeste 500. Rdlr. Species eller Banco, hvoraf 20. pro Cento skulde strax aflægges, og det øvrige hver 4. Maaned 20. pro Cento, om Directeurene ellers funde deres fulde Betaling nødig. De Capitaler som saaledes ikke bleve supplerede, skulde forfalde til de andre Interessenter &c.

Side 333
Denne i Aaret 1728 projecteerte Association havde aldeeles ingen Fremgang; hvorfor det Ostindiske Compagnies Directeurer vare nødsagede den 28 April 1729 at frasige sig all Handel og Skibes Udsendelse til Indien. Strax derpaa bekom endeel af Kiøbenhavns Indvaanere, som havde associeret sig til at fortsætte denne paa Indien forladte Handel, af Kong Friderich den 4. en Interims Octroy, med lige saadanne Privilegier og Beneficier, som det forrige Compagnie havde havt, og der bleve udsendte Skibe af dennem i Aarene 1729, 1730 og 1731, og Handelen blev dreven baade paa Trankebar og til Canton i China med god Fordeel. Og, som disse Interim Octroyerede Interessenter, saavel som mange andre af alle Stænder fandtes villige til at sætte den Asiatiske Handel paa en fast og bestandig Fod, blev Ao. 1732 et sluttet Compagnie oprettet paa 40 Aar, under Navn af det Kongel. Danske Asiatiske Compagnie, som af Kong Christian den Siette bekom mange herlige Privilegier og Benaadinger, ved en Kongel. Octroy dat. Friederichsberg den 12 April 1732. Compagniet var i Begyndelsen inddeelt i 400 Actier, af en hver Actie blev ikkun erlagt Rdlr. 250. til at afkiøbe det gamle Ostindiske Compagnie dets faste Effecter, saavel i Indien, som her i Kiøbenhavn, saasom Huuse, Logier, Magaziner, Havne og Pladser; samt og til at fortsætte Manufacturer i Indien; denne Fonds kaldes den continuerende Fonds; desuden erlægges af enhver Actie hvad til et hvert Skibs Ladning og Udreedning efter Overslag behøves, og kaldes den circulerende Fonds. Men, da Handelen med god Fordeel blev dreven og mange Skibe vare i Farten, saa skeede saadan Forandring. Ao. 1744 den 22 April udi en General-Forsamling, at en Actie herefter skal deeles i 4re, og at Compagniets Inddeeling efter den Tiid bliver i 1600 Actier. Deraf 1 Actie har 1 Stemme eller Votum, 3 Actier 2 Vota, 5 Actier 3 Vota, 8 Actier 4. 12 Actier 6. 16 Actier 8. og 20 Actier 12 Vota, og maa een Person

ey have meere end 12 Stemmer hvor mange Actier han end maatte eye. Directeurer ere 5, nemlig, 1 Præsident af høy Stand, 1 Lov-kyndig Stands-Persohn, 3 af Kiøbmands Standen: Enhver faaer 500 Rdlr. aarlig Salarium, naar Skib udgaaer eller hiemkommer, ellers nyde de intet. Compagniet har og 5 Hoved-Participanter, hvoraf 2de skal være Lov- og

334

Guineisk Handel. Cabo

Corso falder i de Danskes Hænder.

Søe-Kyndige Mænd, og de 3de af Kiøbmands-Standen, alle boesiddende i Kiøbenhavn, nyde 100 Rdlr. hver aarlig for deres Umage, naar Skib udgaaer eller hiemkommer.

Handelens Oprindelse paa Guinea er denne: Udi Høylovlig Ihukommelse Friderici 3. Tiid oprettede de Danske en liden Loge udi dette Kongerige Acara, som udi nogle Aar blev holden ved lige. Tvende Aar derefter fæstede de Svenske ogsaa Fod paa et andet Sted udi Guinea, og med Bevilgning af Kongen udi Fetu anlagde ved Cabo Corso en Fæstning kaldet Carolusborg, hvis første Gouverneur var en Sviitzer, ved navn Isach Meville. Men, da Krigen gik an mellem Danmark og Sverrig, tog udi det Aar 1658. den bekiendte Svenske Henrik Carlof bemeldte Carolusborg ved bemeldte Cabo Corso fra de Svenske, og overleverede den til Dannemark, til hvilket Rige den Guineiske Handel blev overdragen 1660. ved den Kiøbenhavnske Fred; Maaden, hvor paa Fæstningen blev indtagen, kand sees omstændigen af Præsten Johan Møllers Relation; Men den Danske Gouverneur Samuel Smith saalte Fæstningen strax derefter paa en forrædersk Maade mod store Pengers Erlæggelse til Hollænderne, hvilke dog ikke beholdte den længe: Thi Landets naturlige Indbyggere toge den ind udi samme Maaned, og overleverede Fæstningen til de Svenske. De samme satte derover til Gouverneur en Hamborger ved navn Antoni Voss, og havde den inde til det Aar 1663. da blev den atter indtagen af Indbyggerne og overgiven Hollænderne, som da vare Mestere fast over den heele Guineiske Kust.

De Danske anlægge en Fæstning kaldet Frideriksberg.

Midlertid 1659. havde de Danske anlagt et Stykke-Skudd fra Cabo Corso, en Fæstning, kaldet Frideriksberg, hvilken Hollænderne, efter at de vare blevne Mestere af Cabo Corso ikke kunde taale saa nær, og derfor af samme Cabo Corso begyndte at beskyde den. De bemægtigede sig strax en Dansk Loge der liggende, og ilde huserede med de Danske, som der fandtes. Men da de lavede sig til at bestorme Frideriksberg, og Fæstningen var udi yderste Fare, kom den Engelske Amiral Robert Holms paa Reeden med 13. Krigs-Skibe, lod strax de Danske viide, at der var sluttet Forbund mel- lem

335

Dannemark og Engeland, og at han havde Befalning at undsætte de Danske saa meget som mueligt. Herudover vendte Bladet sig saaledes om, at Hollænderne af samtlig Dansk og Engelsk Magt bleve angrebne, og Cabo Corso blev beskudt baade til Lands og Vands, sær af Frideriksberg, indtil den Hollandske Gouverneur Tobias Pensado maatte overgive Fæstningen med Accord den 3 May 1664. og kom saaledes Cabo Corso under Engelsk Herredom, efter at den udi nogle faa Aar havde været i saa mange Potentaters Hænder.

Hvad Frideriksberg anbelanger, da blev den, som sagt er, anlagt 1659. af den Danske Gouverneur Joseph Kramer, og var udi de Danskes Hænder indtil 1685. da blev den af Commendanten Hans Lykke uden Forlov mod all Pligt pantsatt til de Engelske paa Cabo Corso, og kom saaledes fra det Danske octroyerede Compagnie.

De Danske eye nu omstunder alleene Christiansborg.

Den anden Danske Fæstning Christiansborg udi det Kongerige Acara, haver ikke havt mindre underlig Skiæbne. Den blev af en liden Loge allerførst giort til en Fæstning Ao. 1659. af den Danske Gouverneur paa Frideriksberg Henning Albrecht; Dog kom den ikke til

Fuldkommenhed, førend Christen Cornelisen 1661. paa det Danske Compagnies Vegne kom til samme Fæstning. Han lod Murene af Grunden opmure, og bragte udi Fuldkommenhed den heele Fortification, som ikkun tilforn var begyndt at anlegges. Samme Cornelisen tiente, efter Tillemands Vidnesbyrd udi hans Guineiske Beskrivelse, udi 6 Aar Compagniet med stor Troeskab, endskiønt han baade hemmelig og aabenbare blev forfulgt af Avindsyge Mennesker der paa Stedet. Han var ellers af Africanerne saa meget elsket formedelst sin venlige Omgængelse, og gode Opførsel, at da han skulde reyse til Fædernelandet igien, kom Kongen af Acara selv med alle sine Hustruer saa langt ned udi Landet og til Søe-Kanten, som han ikke nogen Tiid tilforn havde været, og det alleene for at tage Afskeed med Cornelisen, bevidnede den Sorg saadan Bortreyse foraarsagede ham, og, saasom han ikke selv var saa lykkelig, at kunne følge ham til Stranden, efterdi det er imod Landets Skik, befool han sine Hustruer, samt Raad og Musicantere at geleyde ham

336

did. Bemeldte Tilleman bevidner ogsaa dette, som er meget mærkeligt, at mange af de Sorte til hans Erindring lade kalde deres Børn Cornelissr, hvoraf kand sees, at det maa have været en synderlig dydig Mand.

Christiansborg var saaledes udi de Danskes Hænder til 1679. da den af en Kiøbmand Peder Bolt, som der sammesteds commanderede, paa en Forrædersk Viis blev solgt til Portugiserne for 36 Pund Guld; Men, udi det Aar 1683. kom den igien til de Danske, saasom Portugiserne fik Ordre fra deres Konge den at forlade.

Udi det Aar 1691. er denne Fæstning af den bekiendte store Kiøbmand og Commerce-Raad Nicolai Jansen Arv tagen under Direction, af ham overalt forbedret, og med alle fornødne Ting forsyned: Men 1693 blev den indtagen af Indbyggerne udi Quambu efter deres Konges Basfiars Bevilgning. De Christne bleve da ilde medhandlede, og Nicolai Jansens der befundne anseelige Midler borttagne; Men efterfølgende Aar blev den tilbage løsed af de Quambuske med store Penge, og er endnu denne Dag udi de Danskes Hænder under det Vestindiske og Guineiske Compagnies Direction, som af Høylovlig Ihukommelse Kong Friderich den 3. bekom Octroy 1659.

Om Christiansborgs Fortification taler Wilhelm Bosman udi sin Guineiske Reyse-Beskrivelse saaledes: le Fort Christiansbourg en lui meme vaut autant, qve celui des Anglois. Il est a peu pres qvarré, avec qvattre Batteries, il a une tres belle apparence, & on diroit, qve tout le Fort n'est qui une batterie; car, etant plat par enhaut & bati sur des tres Belles voutes, on y peut planter par tout du Canon. Ellers kand Fæstningens Skikkelse sees udi Musæo Regio af den Mynt, som blev slagen 1688.

Den Guineiske Handels Vigtighed.

Den Guineiske Handel har uden Tvivl i gamle Dage været af stor Vigtighed, førend Indbyggerne lærte at kiende Guldets Værdi. Men nu vide de ligesaavel med Vægten at omgaaes, om

337

som den klogeste Christen, ja kand paa Vevelsen udi Haanden kiende en Banco Vægt fra den saa kaldte Troi-Vægt, og vidner Tilleman, at udi hans Tiid et Lodd Guld blev indhandlet for 8. Rdlr. og udgivet igien for det samme, saa at den Profit, som derved haves, skeer alleene paa Vahrene, som udsælges og gives for samme Guld. Guldets Forfalskelse er nu omstunder ogsaa heel gemeen, saa at de Sorte af et Lodd giøre undertiden to, mange til Skade, som ikke viide at omgaaes med Prøvningen. Guldet kommer ellers mestendeels fra det Kongerige Acania, som holdes for at være det største Rige udi Guinea.

Indbyggernes Maade at opgrave det.
Det bliver af de Acaniske Slaver først opgravet af Jorden meest i smaat Støv, som fiint Sand, hvoriblant luttre Guld dog undertiden findes nogle store Stykker. De lægge udi flade Træ-Skaale den opgraven Jord, som af Solens Heede er gandske tør, og derfor udi Vandet strax kand dissolveres, gaae saa dermed udi Vandet at skylle omkring udi Fadene, saa at all Jorden flyder der fra; hvorimod det allermindste Guld-Korn formedelst sin Tyngsels Skyld ikke kand forkommes, men synker til Bonden. Saaledes fare de fort, indtil der intet meer vil flyde og lade sig afskylle, da Guldet med andre smaa Steene, og anden tung Gruus, som deriblant har været, ligger tilbage i Fadene. Derpaa bære Slaverne det til deres Bomba eller Øverste, som derudaf tager alt hvad der udi findes, og med et Kobbersigt tillige med nogle smaa Bekner heel behændig separere det meest ved Pusten og Blæsen af Munden fra hinanden, saa at Guldet, som ikke lader sig bortblæse, alleene bliver liggende, og all anden Ureenlighed bortflyver.
Der meenes, at hvis Indbyggerne vare forfarne udi Bergkonsten, og vidste at lede efter Guldminerne, de da kunde finde utroelig Riigdom, men de lade sig alleene nøye med at opgrave med Spader det som man kalder Guld-Sand, og hos Franzoserne heder L'or en poudre. Derom taler ovenmeldte Bosman udi sin Guineiske Reyse-Beskrivelse saaledes: De Sorte grave Jorden uden Kundskab, uden at bemøye sig med at efterleede Aarene.
Deres Snedighed udi Handelen.
Man skulde tænke, at de Sorte ingen synderlig Videnskab havde udi Handel, og derfore vare let at bedrage. Men Johan Muller vidner, at de udi hans Tiid allerede vare saa udlærde, at ingen kunde

Side 338
kunde sælge dem Hollandske Stoffe for Engelske, som de vidste at kiende fra hinanden paa Farven; Iligemaade at de vidste at giøre Forskiæl paa Indiansk Tøy, og det som eftergiøres i Europa. Hvad som skader Handelen i Guinea er, at der undertiden paa eengang komme alt for mange Europæiske Vahre, saasom udi det Aar 1669, da oftbemeldte Muller vidner, at der laae 14. vel ladne Skibe paa Reden af Cabo Corso. Paa den Danske Fæstning Christiansborg, som er det eeneste Sted, de Danske nu omstunder eye udi Guinea, har Compagniet en Gouverneur, en Kiøbmand, en Bogholder, nogle Copiister.
Compagniets Regiering.
Gouverneuren tilligemed Kiøbmanden og Bogholderen dirigere Handelen for Compagniet udi Kiøbenhavn, hvilket fører Navn af det Guineiske og Vestindiske Compagnie, saasom der under ogsaa befattes Colonierne udi Vestindien.
Vahre som føres fra og til Guinea.
De Vahre, som føres fra Dannemark til Guinea, ere fornemmelig Brændeviin, Krud, Flinte, Tallig, allehaande Ostindiske og uldne Vahre. For disse Vahre bekommes Guld, Slaver og Elephants-Tænder, samt Provision for Slaverne, som udføres. Compagniets Skibe indtage der saa mange Slaver, som de kand bierge, og bringe dem til Colonierne udi Vestindien, men Guldet og Elephants-Tænderne bringes til Kiøbenhavn.
Vestindiske Handel. Vestindiske Compagnies Octroy.
Angaaende Handelen paa St. Thomas udi Vestindien. Da blev for den Americanske Handel allerførst oprettet et Compagnie Ao. 1671. som kand sees af den Octroy given den 11 Martii udi samme Aar af Høylevlig Ihukommelse Christian 5. og bleve da til Directeurs udkaarne Jens Juel, Peder Pedersen Lerke Assessor udi Høyester Ret og Hans Nansen. Enhver af hvad Stand han var, havde Frihed at træde udi samme Compagnie, som kand sees af en Publication ved bemeldte Directeurs af Dato den 16. Martii samme Aar og indeholder samme Publication Reglementet for Handelen, nemlig at den ringeste Part eller Actie derudi skulde være 100. Sldlr. item at Compagniet skulde forvaltes ved 6 Directeurs, hvoraf enhver skulle have i

Compagniet 2000. Rdlr. Jeg finder udi en allerunderdanigst Forestilling til Kongen af den 29 Julii 1675. at St. Thomas har været beseylet af de Danske

339
De Danskes Ankomst til St. Thomas.
udi Friderici 3. Tider, og at Høystbemeldte Konge gav Frihed at seyle paa samme Øe til Skipper Erik, som døde 1666. paa St. Thomas og ligger der begraven. Men det Vest-Indiske Compagnies tog den allerførst udi Possession 1672, og det paa saadan Maade: St. Thomas var tilforn udi Possession af de Engelske, hvilke overlode den til Dannemark, efter at de havde nedbrudt deres Bygninger og Pakhuuse, og udvirkede Hans Majestæt hos det Engelske Hoff ved sin Envoye Marcus Gøe en Ordre til den Engelske Gouverneur Stapleton, at han ikke skulde befatte sig meer med St. Thomas, hvilket som et frivilligt forladt Land skulde tilhøre Primo Occupanti. Saa at paa denne Overdragelse grunder sig de Danskes Adkomst til Øen. Kongens af Engeland Brev til Stapleton findes paa Engelsk og oversat paa Dansk udi Compagniets Protocoll.
Spanske Prætensioner.
Fra den Tiid have de Danske idelig havt St. Thomas udi Possession uden nogen Anfægtning, undtagen at Spanierne lode sig mærke med, at Øen burdte dem tilfalde, efterdi den ligger paa Kusten af Yucatan eller Campeche, hvilket kand sees af en allerunderdanigst Memorial til Kong Christian 5. underskreven af Peder Pedersen Lerche og Hans Nansen, hvorudi anholdes hos Hans Majestæt at Dronningen af Spanien maatte tilskrives om at lade sin formeente Prætention fare paa St. Thomas, hvilken de Danske eyede med samme Ret, som de Engelske. Og er dette alt hvad jeg har kunnet finde om denne Handels Oprindelse.
Association med Brandenborg.
Siden den Tiid har St. Thomas uden nogen merkelig Forandring været udi de Danskes Hænder. Jeg siger uden nogen merkelig Forandring; Thi Brandenborg indlod sig udi denne Handel paa nogle Aar; Den blev ogsaa besatt med nogle Brandenborgere, som skulde holde Handelen vedlige, men det samme skeede med saaliden Iver og Eftertryk, at det blotte Navn af Handelen blev hart ad ikkun tilbage. Vel haver Kongel. Majestæt af Preussen, og Churfurst af Brandenborg ladet giøre nye Forslag om denne Handels Fortsættelse, da Tiden var exspireret; Men da man fornam, at Brandenborgerne vare blevne de Danske en hob Penge skyldige, er intet videre derom bleven taelt. Jeg finder ellers om det Vest-Indiske

340
Reglemet for Handelen.
Compagnie en Forordning datered Kiøbenhavn den 19 April 1687. hvorudi tillades enhver paa sin egen Risico at handle paa St. Thomas, og mod en billig Kiendelse i Compagniets Skibe lade deres Vahre indskibe. I sær bekomme Indbyggerne udi Kiøbenhavn, samt Bergen og Christiansand udi Norge ved Kraft af samme Forordning Frihed at seyle med egne Skibe paa Vest-Indien med lige Frihed som Compagniet udi 6 Aar at regne fra Forordningens Dato, dog saaledes, at de for Handelens Frihed giver for hvert Skib en billig Recognition, som de med Directeurene best kand foreenes om.
I det øvrige findes for Compagniet udi samme Forordning et saadant Reglement:

1. At ingen, som ey allerede udi Compagniet participerer 500. Slette Daler, maa tilforhandle sig nogen af de nu i Compagniet befindende Parter, ey heller maa nogen tilforhandle sig mange smaa Parter, og dem udi en Summa beregne, for derefter at giøre saa meget mindre Tilskudd, og faae en lige Summa, og, paa det at alle Urigtigheder med smaa og ulige Summer maa forekommes, en ret Regning udi Compagniets Bøger maa formeeres, skal enhver Participant, som nu noget i Compagniet haver, sin der i havende Capital til en vis

Summa completere, og ey den eene tilforhandle sig noget af den anden, men enhver giøre sin Summa fyldest med rede Penge saaledes, at den, der udi Compagniet haver under 100. Slette Daler, og de som have høyre Capitaler af fleere 100. Daler derudi, og derhos en ulige Summa af 30. 40. 50. eller fleere Daler, skal forhøye og completere samme ulige Summa til 100. Daler eller fleere, ligesom dem behager, dog alt til en lige Summe af 100 Slette Daler; Men hvo det ey giøre vil, skal dens Anpart, som ikke til 100. Daler udfalder, eller den Summa, som der under er, være forfalden til hvilken af Participanterne, som samme 100. Daler vil completere, eller og til Compagniet. 2. At ingen, som paa lige Maade ey i Compagniet fulde 500. Slette Daler participerer, maa have noget Votum, naar Participanterne samles, men de, som der under have, skal være fornøyede med hvad som Participanterne efter de meeste Stemmer slutte.

341

Af denne Forandring sees, at Compagniets første Capital maa kun have været maadelig, efterdi 500. Slette Dalers Indskud giorde en Hoved-Participant, og alle andre Kiøbmænd havde Frihed at handle paa St. Thomas mod en Erkiendelse til Compagniet. Hvad det ellers vil sige, at de 3. Stæder Kiøbenhavn, Bergen og Christiansand i sær skulde have Frihed at handle med deres egne Skibe, kand jeg ikke vide, undtagen de samme alleene maa have giort Ansøgning derom, eller deraf, at de to første vare udi best Tilstand at foretage saadan Handel, og den sidste nemlig Christiansand, som nyligen tilforn var anlagt, skulde ved særdeles Privilegier opmuntres. Den Frihed, som ellers blev given bemeldte 3. Stæder paa 6 Aar og ikke længer, viiser, at Handelen var endda ikke kommen ret i Drift, og, at Compagniet har holdt saa lang Tiid nødig, for at sætte sig paa en Fod at kunne drive Handelen alleene.

Regieringen.

Under det Navn af St. Thomas befattes ogsaa St. Jan, og nogle andre smaa Caribiske Insler. Der holder Compagniet en Commendant, samt en Vice-Commendant, en Overkiøbmand, en Casserer og Secreterer med en Besætning af et hundrede Soldater, da derimod Christiansborgs Besætning paa Guinea bestaaer kun af nogle og tiuge Soldater foruden Officiers.

Hvad Vahre som bringes fra og til St. Thomas.

Did henføres adskillige slags Vahre, saavel Ostindiske som Europæiske, alle passerende under det Navn af Vestindiske Cargaison. Derforuden tilbringes dem Slaver, som til Indvaanerne sælges til Plantagernes Fortsættelse, og bekommer Compagniet tilbage Landets og andre Vestindiske Frugter, som Sukker, Bomuld, Huder, Indigo, Curet, Tobak, Orlean, og allehaande til Farve tienlige Træer.

Compagniets Adkomst til den Øe St. Croix.

De Vestindiske Colonier ere siden forøgede ved Acquisition af den Øe St. Croix; thi Ao. 1733 den 15 Junii er en Kiøbe-Contract efter i Hænde havende Fuldmagter sluttet og underskrevet af Hans Allerchristeligste Majestæts her værende Ambassadeur Greven af Plelo paa den eene og Borgemester Friderich Holmsted paa det Danske Vestindiske og Guineiske Compagnies Veigne paa den anden Siide, angaaende Eylandet St. Croix udi America, hvorudi

342

1. Hans Allerchristeligste Majestæt cederer og afstaaer til det Danske Vestindiske og Guineiske Compagnie alle sine Rettigheder af Souverainitet, Domaine og Eyendom til Eylandet Sanct Croix i America.
2. Forbinder Compagniet sig til at betale den derfor accorderede Summa udi 2de Terminer, dog uden at oppebie den sidste Termin, lover Hans Allerchristeligste Majestæt ufortøvet at lade udfærdige de behøvende Ordres til Gouverneurene over Hans Majestæts Colonier i

America, som det maatte vedkomme, for at sætte bemeldte Danske Compagnie i Possession af bemeldte Eyland.

3. De Acter, authentique Adkomster og andre Documenter, som hiemble Hans Allerchristeligste Majestæts ustriidige Eyendoms Rett til Eylandet St. Croix, skal overleveres til det Danske Compagnie.
4. Hans Allerchristeligste Majestæt lover at guarandere det Danske Vestindiske og Guineiske Compagnie fornævnte Eyland St. Croix, og oprigtelig paa god Troe og Love at giøre Compagniet all muelig Assistence for at handthæve det i bemældte Eylands Besiddelse, samt alle Souverainitets, Domaines og Eyendoms Rettigheder, som det ved nærværende Actes 1 Art. er overdragen, og det imod alle og enhver Puissance, hvo det end være maatte. Og om Compagniet imod all Formodning skulle finde uforventet Modstand fra nogen anden Puissance, som kunde forhindre Compagniet at tage bemeldte Eyland i Possession, da vil Hans Allerchristeligste Majestæt om Compagniet det skulde forlange uden nogen slags Reservation tilbage give det Danske Compagnie den Summa, som det til Hans Allerchristeligste Majestæt maatte have udbetalt imod Adkomsternes Extradering.
5. Det Danske Compagnie forbinder sig ikke at sælge eller overlade dette Eyland til nogen anden Nation uden med Hans Allerchristeligste Majestæts Approbation og Samtykke.
6. Men om det skulle hænde sig i Tiiden at Compagniet skulle finde sig uformuende til at vedligeholde sit Etablissement paa Eylandet

343

St. Croix, da skal Hans Allerchristeligste Majestæt være forbunden paa Compagniets derom til ham giørende Declaration inden 2 Aar at regne fra den Dag saadan Declaration giort vorder, at determinere sig til een af Deelene, enten at tillade at bemeldte Eyland igien maa sælges, eller og selv at tage den tilbage imod Kiøbe-Summens Erlæggelse.

7. Hans Allerchristeligste Majestæt paa den eene og det Danske Vestindiske Compagnie paa den anden Side haver vedtaget og vedtager, at de Franske Colonier i America saavel i Almindelighed, som i Særdeleshed og bemeldte Eyland St. Croix med alle de som bemeldte Compagnie virkelig besidder udi den Deel af Verden, besynderlig Eylandene St. Thomas & Bique og St. Jan skulle være sammenbundne med et indbyrdes fast og bestandig Venskab alle Tiider og uryggelig, uden at, om nogen Kriig paakom udi Europa imellem den Franske Crone og nogen anden Puissance end og den Danske Crone selv, det gode Venskab og Forstaaelse imellem bemeldte Colonier og Eylande derved maa kunde brydes; Som og bemeldte Compagnie paa Hans Majestæt Kongen af Dannemarks Velbehag forbinder sig til den alleryderste Neutralitet i paakommende Tilfælde af Kriig, ligesom og Hans Allerchristeligste Majestæt paa sin Side lover det samme udi alle de under hans Herredømme i America værende Colonier i Henseende til det Danske Compagnies fornævnte Eylande, Skibe, Fahrtsøyer og Indvaanere.

Denne Contract er af Hans Allerchristeligste Majestæt den 28 Junii 1733 udi Compiegne underskrevet og ratificeret, som er udverlet imod Hans Majestæts Kongen af Dannemarks Ratification.

Og er af Hans Allerchristeligste Majestæt udstæd Ordre in duplo af Dato Compiegne den 26de og 28de Junii 1733 til Marquis de Champigny, Gouverneur og General-Lieutenant over de Franske Eylande du Vent, at sætte Compagniet udi Possession af bemeldte Eyland St. Croix, som og er efterkommet.

Med samme Eylands Indkiøb er Sukker-Rafinaderiet i Følge af Compagniets erholdte nye Octroye af 5 Febr. 1734 nærmere ind-

344

corporeret under Compagniet og dets Direction, da forhen ikkun nogle af Compagniets Interessenter som havde giort Indskud dertil derudi interesserede. Og blev da Actierne udi Compagniet og Raffinaderiet regulerede til 500 Rdlr pro Actie.
Ao. 1747 den 11 Junii er Compagniets og Raffinaderiets Actier ved en nye Subscription af 6 Febr. 1747 augmenterede saaledes, at Compagniet nu bestaaer af 1250 Actier, nemlig 1000 udi Compagniet, og 250 Actier i Raffinaderiet, hver til 500 Rdlr. bereignet, som er Compagniets staaende Fond, og hvoraf nydes nu for Tiden 5 pro Cento aarlig af Compagniet, og 7 pro Cento af Raffinaderiets og Compagniets gamle Actier.
Af samme Actier bliver i Følge af den derom oprettede Plan og Convention af 6 Febr. 1747. til Compagniets circulerende Fonds, Skibes Indkiøb, Udreedninger og Cargaisoner Indskudt saameget pro Actie, som til et hvert Skib i sær behøves, hvorfor à parte Beviiser enhver af Participanterne for sin Andeel vorder meddeelt, indtil behørige Beregninger ved hvert Skibs Hiemkomst kand vorde udstæd, da enhver nyder den Fordeel, som deraf kand falde.
Grønlandske Handel.
Angaaende den Grønlandske Handel, da, førend jeg taler om det Grønlandske Compagnie, som udi disse sidste Aaringer er oprettet udi Bergen i Norge, item om den Colonie, som er anlagt ved Strat Davis, efter at Landet udi nogle 100. Aar har været forladt, holder jeg nødigt efter min vedtagne Maade at gaae til Oprindelsen, for at viise, at disse Riger ere alleene berettigede til Possessionen af disse Kuster og kand holde andre Nationer derfra.
De Norskes første Colonie udi Grønland under Erik Rødhoved.
Historien siger, at en Norsk Herremand Torvald da han havde bedrevet et Mord udi Norge, flygtede med sin Søn Erik Rødhoved til Island, hvor Torvald døde; Sønnen Erik Torvaldsen, da han havde opholdet sig en Tiid lang udi Island, begik han og et nyt Mord. Han søgte derfor at redde sig med Flugten, men vidste ikke hvorhen. Endelig besluttede han at søge et Land, som en ved Navn Gund-Biørn havde beskrevet ham at ligge Nordvest for Island. Denne Reyse gik ogsaa for sig 982. og Erik Rødhoved kom først til en Øe liggende ved et Sund, som han kaldte Eriks-Sund, hvor han forblev

345
Vinteren over. Mod Foraaret begav han sig til det faste Land, og som samme Land saae grønt og behageligt ud, lod han det kalde Grønland, hvilket Navn den heele store Kust har beholdt til denne Dag, og Havnen, hvor han landede, blev kaldet Eriks-Fiorden.
Efter at han havde opholdet sig der nogle Aar, nu paa Øen, nu paa det faste Land, satte han sig for at reyse til Island igien, for at overtale Islænderne, som han havde forsonet sig med, at følge ham til Grønland, hvilket ogsaa skeede; Thi Islænderne opmuntrede af den Beskrivelse, som Erik giorde dem over Landet, hvor der var skiøn Græsgang, Mængde af Vildt, og Fiske-riige Fiorde, begave sig did hen udi Hobetal.
Landet bliver besat med fleere Folk under Kong Olaf Tryggesøn.
Nogle Aar derefter giorde Leiff Eriksen en Reyse til Norge, hvor han afmalede det nye-opfundne Land for Olaf Tryggesøn, som da regierede udi Norge. Kongen, som nylig havde antaget den Christelige Troe, overtalede Leiff at forlade Hedenskabet, saa at han lod sig døbe, og forblev ved Kongens Hof Vinteren over. Mod Foraaret skikkede Kongen ham til Grønland igien, og gav med en Præst, som skulde underviise hans Fader Erik, samt det andet Folk paa Landet udi den Christne Religion. Erik Rødhoved fortørnedes i Begyndelsen over sin Søn, efterdi han bragte fremmede Folk paa Landet, og derved banede Vey for andre at bemægtige sig Grønland. Men Sønnen talede saa længe for ham, at han ikke alleene blev stilled tilfreds igien, men endogsaa lod sig døbe med det heele Folk. Dette er Begyndelsen til den Grønlandske Handel. Den Danske Kronike, som er paa Riim, siger, at dette Tog skeede Ao. 770. men Snorre

Storlesens Islandske Kronike henfører det til 982. hen ved de Tider, da Olaf Tryggesen regierede udi Norge.
Øster og Vestre Bygd.
Indbyggerne, som daglig formeerede sig udi Grønland, trængede sig Tiid efter anden videre ind udi Landet, hvor de fandte blant Biergene frugtbare og grønne Enge, og delede Landet udi Øst- og West-Grønland, byggede ogsaa en liden Stad udi Øst-Grønland, som de kaldte Garde, hvorpaa de Norske alle Aar dreve Handel. Derefter blev en anden Stad anlagt kaldet Albe, item et Kloster ved Strandbreden St. Thomas til Ære. Den Stad Gar-

346
Grønland bliver en Provintz af Norge.
de blev Bispernes Sæde, og St. Nicolai Kirke blev en Cathedral-Kirke udi Grønland. Den Islandske Skribent Jonas Arngrim har givet os en Liste paa alle Grønlandske Bisper, og Hvitfeld vidner udi sin Danske Kronike, at en Grønlandsk Bisp var tilstede Anno 1389. udi et Geistligt Møde, som blev holdet til Nyeborg udi Fyen. Disse Bisper laae under Trundhiems Bispe-Stoel, ligesom Landet udi Verdslige Sager dependerede af de Norske Konger, og regieredes efter de Islandske Love under de Stadtholdere, som Kongen af Norge did henskikkede.
Den Danske Kronike siger, at Grønland rebellerede mod de Norske Konger 1256. men at Kong Magnus udi Norge ved den Danske Konge Eriks Hielp bragte Grønlænderne til Lydighed igien, saa at der blev Fred sluttet 1261. og nævner Arngrim Jonas 3. af de fornemste Grønlændere som undertegnede samme Fred, ved hvis Kraft Grønland forbandt sig paa nye at aflegge aarlig Skat til de Norske Konger, til hvis Taffel samme Skat laae.
Den sorte Død holdes for at have ødelagt de første Grønlands Indbyggere.
Dette er hvad man udi kort Begreb kand sige om det gamle Grønland, hvis Historie endes Ao. 1348. udi hvilket Aar den sorte Pest ødelagde den største Part af det Nordiske Folk, blant andet de fornemmeste Søemænd, item Danske og Norske Kiøbmænd, hvoraf de Grønlandske Compagnier bestode, saa at den Grønlandske Handel fra den Tiid begyndte at forfalde og endelig gandske at undergaae. Vel finder man, at Erke-Bisp Eskild udi Trundhiem Aar 1406. stillede sig an, som han vilde bringe det Grønlandske Væsen paa den gamle Fod, og skikkede en ved Navn Andreas fra Norge, for at succedere den sidste Grønlandske Bisp af Garde, som før er omtalt. Men man har ingen Tidender havt siden, hverken om samme Andreas, ey heller om de gamle Grønlandske Indbyggere, saa der meenes, at de faa, som er overblevne af den sorte Pest, ere bortdøde, eftersom de ingen Tilførsel meer have faaet fra Norge.
Erik af Pomeren forsømmer den Grønlandske Handel.
Efter at Norge var bleven foreened med Dannemark, og Kongerne fik saa meget andet at tage Vare paa, blev den Grønlandske Handel reent forglemt; Thi Erik af Pomern, som succedere de Dronning Margarethe, saasom han var fremmed og regierede over

347
Item de efterfølgende Konger.
3. mægtige Riger, fik han ikke Tiid til at informere sig, om der var saadant Land til, som man kaldte Grønland. Christoffer af Bayern, som fuldte Kong Erik udi Regieringen, tænkte ligesaa lidet paa denne Handel, saa der udi hans Tiid ikke blev talet om Grønland. Kong Christian den Første førte store og vigtige Krige, reysede til Rom, søgte at foreene Ditmarsken med Kronen, hvorpaa han erholdte Keyserlig Bevilling, satte sig udi Possession af Slesvig og Holsten, og var sin meste Tiid plaget med Rebellioner udi Sverrig, saa at han ikke fik Stunder at tænke paa den Grønlandske Handel. Det selv samme kand siges om hans Successor Kong Hans. Udi Christiani 2. Tiid tog Erik Walkendorff Erke-Bispen af Trundhiem sig for at oplede Grønland

igien. Han læsede til den Ende alle de Bøger, som vare skrevne derom, og examinerede Kiøbmænd og Skibs-Folk udi Norge, som havde Kundskab derom, lod ogsaa giøre et Søe-Kort over den Vey, man skulde tage did hen. Men som bemeldte Erik Walkendorf var en Tilhænger af Kong Christian 2. saa maatte han forlade Norge, da høystbemeldte Konge forlod Rigerne, og Kong Friderik kom paa Thronen, og begav sig til Rom, hvor han døde. Med ham faldte ogsaa de Compagnier, som han havde ladet oprette for den Grønlandske Handel.

Christ. 3. søger at oplede Grønland igien, men forgæves.

Kong Christian 3. tog sig for at oplede Grønland, men forgieves; Thi de, som bleve did henskikkede, kunde ikke hitte det gamle Land igien. Denne Konge lod ophæve det Forbud, som var giort af de forrige Konger, at ingen uden Tilladelse maatte seyle paa Grønland, og tillod enhver uden Forespørsel samme Seylatz, for at opmuntre Undersaatterne at oplede Landet igien; Men Norge var da udi saadan slet Tilstand, at det havde ikke Kræfter til at udruste Skibe til saadant Tog.

Iligemaade Frid. 2.

Kong Friderik 2. tog sig ogsaa dette Verk fore, og skikkede een ved Navn Magnus Henningsen at oplede det forlorne Land. Samme Henningsen havde en særdeles Hændelse. Efter at han havde udstaaet adskillige Besværligheder, kom han saa nær, at han kunde see

348

Landet, men just paa samme Tiid studsede Skibet mit udi Søen med alle Skibs-Folkenes største Forskrækkelse; Thi de havde god Vind, vare midt udi Havet, og havde dyb Grund: Der var ey heller nogen Jis dem i Veyen. Saasom man ikke nu kunde komme videre fort, vendte Henningsen tilbage til Dannemark igien, hvor han fortaalte Kongen denne underlige Hændelse, holdende for, at der maatte være en Magnet udi Bunden af Havet, som holdt Skibet tilbage. Jeg lader denne Gisning ved sit Værd, og gaaer videre fort.

Christ. 4. skikker 4. gange Skibe til Grønland.

Den store og muntre Konge Christianus 4. greb dette Verk an med allerstørste Iver. Han skikkede Skibe 4. gange did hen, som kand sees af hans Historie, hvorudi disse Tog ere indførte, men kunde dog ikke finde det gamle Land, hvorudover han omsider maatte slaae det af sine Tanker, heldst efter at den bekiendte Capitain Munk havde den Ulykke at miste sit største Skib med næsten alle sine Folk, som døde om Vinteren af Kuld paa Landet. Dette har jeg tilforn vidtløftig omtaelt, og derfor holder det ikke nødigt her igien at igientage.

Grønlandsk Compagnie stiftet udi Kiøbenhavn.

Endskiønt Kongen forlod dette Verk, sloge dog adskillige Kiøbmænd sig tilsammen udi Kiøbenhavn, og oprettede et Grønlandsk Compagnie, hvorudi adskillige Stands Personer siden traade. Samme Compagnie udskikkede 2. Skibe udi det Aar 1636. hvilke Skibe landede udi Strat Davis, og der kastede Anker. Saa snart dette var skeed, nærmede sig nogle af Indbyggerne udi smaa Baade til dem, førende adskilligt af Landets Vahrer med sig, som Ræve- og Kobbe-Skind, for hvilke de vilde tilhandle sig Speyle, Knive og Naale, som Skibs-Folkene visede dem. Men ret som de stode udi Handel sammen, løsede man en Canon, maaskee for en Sundhed, som blev drukken, hvilket jog saadan Skræk udi de Vilde, at de styrtede sig udi Søen, og reysede ikke Hovederne udi Veyret, førend de vare nogle 100. Skridt fra Skibet; Saa at man havde stor Møye med at lokke dem tilbage.

Efter at de Danske havde tilhandlet sig nogle af Landets Vahrer, blev en af Skibs-Folkene vaer en skinnende Sand ved Strandbredden,

349

Historie over det saakaldte Grønlandske Guld-Sand.

hvorudover han begav sig der hen, og fandt, at samme Sand var foruden skinnende, iligemaade tung, som Guld. Her tænkte man da at være det Nordiske Peru, lod fylde et heelt Skib med samme Sand, og uden at bekymre sig om andre Ting, begave sig paa Veyen til Dannemark igien. Rigets Hofmester, som var Hoved for det Grønlandske Compagnie, forundrede sig over deres hastige Tilbagekomst, og, da han spurte om Aarsagen dertil, blev ham svaret, at de havde heele America med sig til Baglast. Hofmesteren lod derpaa strax Sanden prøve af Guldsmedene udi Kiøbenhavn, men hvor meget man end driftede den, saa blev den dog kun Sand, og ikke mindste Guldkorn deraf kunde frembringes. Opfinderen fik derfor Befaling at begive sig til Skibet igien, som laae udi Sundet, og at styrte sit Liggendefæ udi Søen. Denne Historie om den indbildte Guld-Sand har jeg fundet fornøden her at antegne, efterdi Grønlands-Farerne udi vor Tiid, da den Bergenske Colonie blev anlagt, giorde ligeledes Væsen af saadan Sand, som de havde seet ved Strat Davis, og deraf lovede sig Guldbierge.

Den Grønlandske Handel bliver igien forsømt, undtagen Hvalfisk-Fangsten.

Saadan Umag giorde de Danske sig, for at igienfinde gamle Grønland udi Christiani 4. Tider, men, som alting var forgiæves, og man havde anvendet all Muelighed derpaa, har man siden den Tiid slaget det af Tanker, og holdet for, at den gamle Fart fra Island til Grønland maa være tilstoppet af Drive-Jis, saa at man ikke meer kand komme den gamle Vey, men maa følge den, som fører til Capo Farvel og Strat Davis, og har man siden den Tiid kaldet samme Kust Nye Grønland, for at skille den fra gamle Grønland, som tilforn af Norske Folk har været beboet, og som man meener, at være uddøde af den sorte Pest 1348. Thi, at de Grønlændere, som Godske Lindenau bragte med sig til Dannemark udi Christiani 4. Tider, have været af de gamle Norske Indbyggere, synes ikke at være troeligt, efterdi de ingen Overeensstemmelse havde med andre Nordiske udi Skabning, Sæder og Tale. De talede saa underlig og hastig, at man ikke kunde distingvere uden de toe Ord Ora indecha. Den Fart, som siden er holden vedlige paa Grønland, har været alleene for Hvalfisk-Fangsten, uden at

350

bekymre sig om Landet, indtil for nogle Aar siden, da den bekiendte Colonie paa Strat Davis blev anlagt, hvorom jeg noget vidtløftig maa tale, efterdi Historien er curieuse og mærkværdig, og jeg har havt udi Hænder den Grønlandske Missionariers Journal derom.

Anledning til det udi vor Tiid stiftet Grønlandske Compagnie i Bergen. H. Hans Egede.

En Præst udi Nordlandene ved Navn Hr. Hans Egede, efter at han med Fliid havde igiennemlæset de gamle Nordiske Historier, og derudi blandt andet fundet, at Grønland i gamle Dage havde været beboet af Norske Christne Folk, hvorom man nu omstunder ingen meer Kundskab havde, eftersom Farten udi nogle 100 Aar var bleven forsømt, fik han i Sinde, at giøre Forslag om samme Farts Fornyelse, og at være selv med, om noget saadant Tog kunde foretages. Han corresponderede først længe derom med Biskopen udi Bergen Doctor Niels Randolph, og siden med hans Eftermand Mag. Niels Smed. Men i Steden for at blive opmuntred til sit Forsæt, blev han af dem, og alle, som hørte hans Forslag, anseet som en Visionaire, og tilraadet at staae fra saadan Daarlighed, som ikke vilde tiene til andet, end at giøre ham latterlig, saa det gik ham derudi, ligesom Christophoro Columbo, der med sit Forslag blev spotteligen viiset bort fra et Hof til et andet. Store og dristige Foretagende have gemeenligen den Skiæbne, og allermest udi disse Nordiske Lande, hvor det strax heder Drømme og Daarligheder, naar en vil gaae fra den alfare Vey, forlade det gamle Slentrian, og ophitte noget nyt.

Hans Historie og Forslag.

Hr. Hans Egede blev ikke desmindre ved sit Forsæt, saa at han ingen Roe havde, for han forlod sit Kald, og med Hustrue og Børn kom til Bergen, hvor han flitteligen confererede med Biskop Clemens Smidt, og tilligemed giorde Borgerskabet Forslag om et Grønlandsk Compagnies

Stiftelse. Han forestillede de Geistlige, at det var Christne Menneskers Pligt at arbeyde paa Hedningenes Omvendelse, heldst saasom de samme var deres egne Landsmænd. De Verdslige derimod, eller Kiøbmændene foreholdt han den Fordeel, de deraf kunde have udi Handelen. Men han fandt lige saa liden Bifald hos den eene Stand, som hos den anden. Herudover indgav han sit Forslag til Kong Friderich den 4., og udvirkede en Befalning af Hans Majest. til Magistraten udi Bergen, at den skulde kalde Borgerskabet for sig, og at giøre Forslag om et Grønlandsk Compagniets Anrettelse.

351

Han finder Bistand hos Hoffet i Kiøbenhavn.

Men, saasom endda de fleeste af Borgerskabet ingen Smag fandt udi dette, reysede Præsten selv til Kiøbenhavn. Alle forundrede sig over hans Bestandighed, og mange begyndte da at ansee den, som en særdeeles guddommelig Indskydelse, og en hellig Nidkiærhed, hvorvel andre forklarede hans Forehavende, enten som Virkning af Ergierrighed, for ved nye og dristige Forslag at bane sig Veyen til Lykke, eller af et uroeligt og tungsindigt Blod, men de som kiende den gode Mand, vidne alle eenstemmigen, at han var fornøyet med sin forrige Lykke, saasom han levede udi et Kald, der tilstrækkeligen kunde forsørge ham med Hustrue og Børn; De vidne ogsaa, at han altid har passeret for en fornuftig Mand, hvilket ogsaa Udgangen har viiset.

Det Bergenske Compagnies første Indskudd.

Da Præsten kom til Kiøbenhavn, og der fik Leylighed at andrage sit Forslag ved Hoffet, approberede Hans Majestæt hans Fore-dragende, og lovede Allernaadigst at hielpe til dets Befordring, hvis Borgerne i Bergen kunde formaaes til at sætte noget udi Handelen. Derpaa reysede Hr. Hans Egede op til Bergen igien, og drev paa Verket med saadan Iver, at Geistligheden og Borgerskabet giorde deres Indskud, som først beløb sig til den Summa af 5000 Rdlr. Siden have de Tiid efter anden giordt adskillige andre Indskudde, saa at de omsider have faaet en Capital paa hen ved 12000 Rdlr. og blev da et Grønlandsk Compagnie oprettet Ao. 1721. Samme Aar gik trende Skibe hen til Grønland, og førte med sig Præsten, samt hans heele Familie. Det eene Skib, som Præsten var med, kom efter stor udstaaen Farlighed, saasom det var omringed af Drive-Jis, endelig lykkelig til Landet, hvor det overvintrede.

Ny Colonie udi Grønland. Det andet Skib, som ogsaa kom frem, gik til Bergen igien samme Høst uden ringeste Ladning, efterdi Reysen var foretagen noget silde paa Aaret. Det 3die Skib fik paa Reysen en Styrtning paa sig, og maatte formedelst Storm og Uveyr vende tilbage. Saa her var derfore store Bekostninger giordte uden nogen Fordeel, som kunde bøde derpaa, hvilket foraarsagede ikke liden Miss-haab og Forvirring.

Hans Majestæt griber

Hans Majest. paa det at Verket ikke skulde falde, greb Allernaadigst Compagniet under Armene, først ved at accordere et Lotterie, og siden ved at paalægge begge Rigers Undersaat-

352

Compagniet under Armene.

Handelens Fortsættelse.

tere en maadelig Skat. Det første havde ingen Fremgang, men Skatten beløb sig til en anseelig Summa. Imidlertid satte Præsten sig med 40 Mand, som der forbleve, fast udi Landet, og lod bygge et Huus, hvortil de Vilde selv, saasom de ere af en sagtmodig Natur, vare dem behielpelige. Colonien blev anlagt paa en Øe uden for det saa kaldte Bals Riviere ved 60 Grader, dog blev ingen Skandse anlagt, men Stykker bleve plantede uden for Huuset paa en Klippe. Ao. 1722 gik et Skib did hen med Proviant, og Aaret derefter, nemlig 1723 tre andre Skibe, hvoraf det eene forgik udi Storm, og blev borte uden for Jisen; det andet overvintrede udi Grønland, og det tredie, som skulde være paa Hvalfisk-Fangst, kom til Bergen igien 1724

med en Fisk paa meer end 50 Kordeler, som kunde beløbe sig til 2700 Rdlrs. Værdi med Tran og Fiskebeen, som da var i god Priis. Ao. 1724 blev et Skib udsendt for at opsøge den saa kaldte Øster-Bygd; som man af Historierne veed, særdeeles at have været bebygd af de gamle Norske; thi Erik Rødhoved deelede Landet udi Vester-Bygd og Øster-Bygd; men Skibet kunde ikke komme forbi formedelst Jis, hvorfore det maatte giøre Vendereyse, og bragte intet med sig tilbage. Udi samme Aar gik et andet Skib ud, for at søge Kusten af America, i Tanke der at finde Træ og Brænde. Men, som det ikke kunde komme fort for Jis, gik det hen, og oprettede en Loge paa et Sted kaldet Nepesene, liggende paa 66 og en halv Grad. Der overvintrede Skibs-Folkene tillige med den ny Præst Hr. Albert Top, som af Hr. Hans Egede var forlanged til Medhielp.

Men med liden Fordeel.

Men efterfølgende Foraar, da samme Præst tillige med de andre forlod Nepesene, for at begive sig til den første Colonie, blev Logen opbrændt, som man meener af Hollænderne. Ao. 1725 bleve atter igien to Skibe udsendte, hvilke komme tilbage med en maadelig Ladning. Af dette kand sees, udi hvad slet Tilstand da Compagniet maa have været, og at det heele Verk ufeylbarligen havde villet blive til intet, hvis Hans Kongelige Majestæt af en særdeeles Nidkierhed ikke havde understøttet det paa saadan Maade, som tilforn er omtaelt. Imidlertid beflittede Præsten sig paa at lære det Grønlandske Sprog, og at vinde Indbyggerne ved Godhed og Sagtmodighed; Han forhvervede sig stor Kierlighed og Anseelse blandt

353

Grønlændernes Art og Egenskab.

blandt dem, ja større end han forlangede; Thi de fattede saadanne høye Tanker om ham, at alle de, som noget manglede, komme til ham, og bade ham blæse paa sig. Han melder selv udi sin Journal, at det er et ærligt, godtgisrende og særdeeles fredeligt Folk. De leve aldeles uden Regiment og Øvrighed i den naturlige Stand. Om Sommeren ere de paa Jagt og Fiskerie, og om Vinteren slaae de sig sammen paa et og andet Sted, for at fortære med hinanden hvad de have jaget og fisket. Præsten tilskriver dem ingen Religion, skiønt deres Andagt, som man paa visse Tider bliver vaer hos dem, synes at beviise Contrarium, ja deres Koglerie og Besværinger, som de ideligen øve, tilkiende give en Excess af Religion og Overtroe. De øve adskillige moralske Dyder, og det meer af naturlig Drift end af Speculation; Thi der er Praxis uden ringeste Theorie; Ligesom blandt os er Theorie uden Praxis. Saaledes elske Forældre inderligen deres Børn, og Ægte-Folk (thi enhver lader sig nøye med sin Kone) leve kierligen sammen. De holde sig fra Tyverie, Klammer og Mord, Forældre ligemaade fra Ægteskab med Børn, alle-ne af naturlig Drift, uden at vide hvorfore; Et herligt Beviis mod dem, som foregive, at Blodskam strider ikke mod Naturen; Thi de ere ellers udi alle Ting grove og vankundige. At de i det ringeste ingen store Astronomi maa være, viiser den Meening de have om Maanen, nemlig, at, naar den gaaer under Horizonten, er den paa Jorden for at proviantere sig, og jage efter Sælhunde. Men, hvor umuelig den Meening end er, saa kand dog de gamle Grækers og Romeres agtes ligesaa latterlig, i det de troede, at Solen dukkede ned hver Aften midt udi Havet ved Cadix, saa at det snorrede og susede i Vandet derved, iligemaade deres, som troede, at som Jorden var flak og grundfæst, Solen, da, naar Menneskerne hvilede, listede sig hemmeligen om Natten tilbage paa Himmelen, for at skinne om Morgenen udi Østen igien. Af den Tanke, som Grønlænderne have om Maanen, kand man slutte, at de maa ikke være samme Planet synderligen bevaagne, efterdi den falder dem ind udi Næringen. Ellers dømme eenfoldige Mennesker om alting efter deres egne Idrætter. Grønlænderne tænke, at intet andet forrettedes paa Jordens Klode, end at jage efter Sælhunde, ligesom det vankundige Folk, Paul Lucas fortæller om udi sin Reyse-Beskrivelse,

354
der nærer sig alleene af Silke-Orme, og derfor meener, at all Riigdom bestaaer udi Morbær-Træer, hvorudover, da een af dem blev fortaalt om den Franske Konges Riigdom, sagde han: Den Konge maa da have mange Morbær-Træer. Nogle af de Vilde have holdet til udi Præstens Huus heele Vintre, og bleve to af dem sendte for nogle Aar siden til Kiøbenhavn, hvor de offentligen for Kongen og den heele Stad lod see deres store Behændighed udi at roe og skyde med deres Haand-Piile eller Kaste-Piile: De syntes meget lærvillige, besynderlig den eene, hvis Navn var Pock. Han lærte i en Hast at skrive Danske Bogstaver, og har jeg selv seet ham skrive Kongens Navn Fridericus 4. og det temmeligen vel. Han var ellers munter, lystig og lattermildig, da derimod den ældre saae noget tungsindig ud, hvilken Tungsindighed tilskreves den Længsel han havde at see sin Hustrue igien. Den samme døde ogsaa paa Hiemreysen til Bergen, hvor han ligger begraven.
Man kand heraf see, at det ikke vil være vanskeligt med Tiden at polere et Folk af saadan god Natur, og maa man derfore omgaaes dem med en synderlig Lemfældighed, efterdi den Fordeel man kand vente ved Handelen, beroer meget paa Indbyggernes Kierlighed, som skal drive dem til, heller at afhandle deres Vahre til Danske og Norske end til Hollændere.
Qvæst. om det er umagen værd at fortsætte denne Handel paa Grønland.
Der har ellers været tvisted, og endnu tvistes, om det er Umagen værd, at fortsætte denne Handel, og at underholde Colonier udi et saa mavert Land. De som ikke ere for denne Handel, anføre saadanne Raisons: Landet bringer intet til Veye uden noget Græs, Farten er vanskelig formedelst Jis, man kunde have større Fordeel ved at bruge Skibene alleene til Hvalfisk-Fangsten, som tilforn; Hollænderne taale ikke, at Norske Colonier rodfæstes udi Landet, besynderlig, om de fornemme, at deres Handel med Indbyggerne derved lide Afbræk, og andet saadant meer. Dertil svares (1) at et Land, hvor der er saadan stor Græsgang, er altid værd at tage i Possession; thi, hvor der er god Græsgang, der kand fødes godt Qvæg, som giver Melk, Smør, Ost, Uld, Skind, 2c. Island producerer ey heller synderligen andet end Græs; man kand derfor-

355
Kongen tager Handelen til sig.
uden ey paa Veyen didhen fange Hvalfisk, som ved Grønland, og dog kand ingen sige, at Island er jo et Land, som er værd at eye. At den Handel, som drives med Grønlænderne, maa være af Vigtighed, kand sees deraf, at Hollandske Skibe kand bringe for nogle 100 Rdlr. af smaat Dukke-Tøy didhen, hvilket omverles med solide Vahre, som findes udi Landet. (2) Farten har aldrig været anseet af saadan Vanskelighed, at den har kunnet afskrække Kiøbmænd at handle paa de Kuste. (3) De, som anvende Skibe til Hvalfisk-Fangsten alleene, maa lave sig paa mange forlorne Reyser. Da derimod, naar Handelen kommer i Stand med Indbyggerne udi Grønland, da kand aldrig Vahre fattes til Retour. Endelig (4) hvad Hollænderne angaaer, da, hvis de tentere noget derimod, overtræde de Natur- og Folke-Retten, og kand aldeles ikke beklage sig, om man øver Repressalier. Hvis man alleene bringer det saa vidt at man balancerer udi Handelen, saa vindes dette derved, at man kand oplyse en anseelig Hob grove Hedninger.
Men, for at komme til Historien igien, da bleve atter Anno 1726. udskikkede tvende Skibe, af hvilke det eene forgik, og det andet, som overvintrede, kom 1727. tilbage med Sager af henved 1600. Rdlr. Værdi, og bestod udi Skind-Vahre og Spæk. Ao. 1727. gik ogsaa trende Skibe med Proviant til Colonien, og komme tilbage om Høsten førende med sig 60. cordeler Spæk og nogle Skind-Vahrer. Ikke desmindre despererede dog Interessenterne om at nyde nogen Fordeel ved denne Handel, og ingen havde Lyst til at giøre nyt Indskud, saa at det havde Anseelse, at Handelen vilde gandske falde, endskiønt Kongen adskillige gange havde grebet Compagniet under Armene, nu med at tillade et Lotterie, nu med at paalægge begge Riger en

Skat, kalden den Grønlandske Skat. Hvorudover Hans Majestæt omsider tog Handelen til sig, og udi det Aar 1728. skikkede Skibe og Folk did hen med alle fornødne Ting som Qvæg og Hæste til en ret og bestandig Colonie Stiftelse. Angaaende de Vahre, som did henføres, og derfra igien bekommes, da føres didhen Skiorter, Strømper, Knive, Saxe, Angle, Synaale, Fingerbører, Messing-Kiedler, Træ-Bakker, Tinstobe, Legter tilligemed andre smaa Ting, som Knappenaale,

356
uægte Perler 2c. Derfra føres igien Spæk, Fiske-Been, Eenhjørn, Reens-Skind, Ræve-Skind, og Sælhunds-Skind, og kand man for smaat Dukke-Tøy tilhandle sig Vahre af stor Værdie. De fiske ellers i Landet smaa Lax, eller store Ørter, smaa Torsk, og nogle Rødefisk, i Faste-Tide og iblandt om Sommeren nogle Hveter; Reensdyr, Harer og Ryper haves der vel ogsaa, men de ere saaledes forjagede af Grønlænderne, at man faaer kun faa af dem at see. Der falder ogsaa en stor Hob Aliker og Søe-Fugle, som Grønlænderne spise i Mængde.
Nu rester at melde noget korteligen om hvad som er forefaldet ved de Grønlandske Colonier, siden dette Skrifts første Publication.
De Grønlandske Coloniers nyeste Historie.
Udi det Aar 1728 skeede en stor Transport af Folk og Amunition til Fortets Anlæggelse ved Nepesene. Aaret derefter blev giort et Forsøg at gaae over det Isbierg, hvormed Landet er belagt, til Øster-Bygd, hvortil var forrige Aar sendte nogle Hæste. Men dette Tog blev forgiæves, formedelst Jisen, som fandtes fuld af store Sprækker, hvor igiennem løbe store Elver. Capitain Richard, som overvintrede der i Landet, havde siden Ordre at giøre et nyt Forsøg til Øster-Bygd, men dette blev ligeledes forgiæves, formedelst Driv-Jiis og Storm-Vinde, som holdte ham fra at komme derind. Logen Nepesene, som af Hollænderne var afbrændt, blev ellers igien oprettet, og Anstalter bleve giordte til at anlægge Skand-sen, hvortil Materialier bleve bragte fra Kiøbenhavn ved Oberst-Lieutenant Paars, som var Gouverneur og Capitaine Landorf. Man forsøgte da at paabyde Grønlænderne Skat; men de svarede: At Kongen var en riig Mand, og at det var bedre, at han gav dem noget.
Udi det Aar 1730 blev fra Island oversendte mange Materialier, for at oprette Boeliger paa de gamle Norske øde Steder. Men, som man omsider mærkede, at den Grønlandske Handel ikke vilde blive af den Vigtighed, at Omkostningerne derved kunde stoppes, befoel den Høysalige Konge Christian 6. at Folkene skulde tilbage kaldes, og Colonierne forlades. Dog blev tilladt Præsten Hr. Egede, med saa mange Mænd, som godvilligen vilde, at blive tilbage

357
men dem derhos sagt, at de ingen Tilførsel kunde vente fra Fædernelandet. Præsten blev ved sit Forsæt at forblive udi Landet, som han ikke vilde forlade, efterdi han der allerede havde døbt 150 Grønlandske Børn, men besluttede ved Ansøgning at bevæge Hans Majestæt til at continuere med Handelen. Dette lykkedes ogsaa, Landet blev 1732 igien beseylet for Kongens Regning, og en Person blev fra Søe-Etatens General-Commissariat bortskikket, for at efterforske om udi Grønland fandtes nogen slags Mineralier.
Ao. 1733 bortsendtes igien Skibe for Kongens Regning med Forsikkring til Præsten, at den Grønlandske Handel herefter med større Eftertryk skulde fortsættes, og at Hans Majestæt aarligen vilde give til Missionens Befordring 2000 Rdlr. Udi dette Aar tildrog sig dog en Uhæld; thi een Grønlandsk Dreng, som kom tilbage fra Dannemark, hvor Smaakopper grasserede, besmittede sine Landsmænd, saa at over 2000 Mennesker deraf døde.
Udi samme Aar bleve ellers af den Herrenhutske Meenighed did henrendte 3 Haandverks-Karle, som Missionarii, hvilke oprettede en liden Loge ved Gott Haab, som de kaldte Neu Herrenhutt.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Ao. 1734 paatog en fornemme Handelsmand, nemlig Jacob Severin sig den Grønlandske Handel. Han lod da oprette en Colonie ved Desco Bugt 69 Grad. Lat. som blev kalden Christians Haab. I samme Aar bleve til Grønland skikkede 3 Missionarier, nemlig Bing, Ohnsorg og P. Egede. Underveys blev seet et skrækeligt Hav-Dyr, som rakte sig op over Vandet, saa høyt, at det naaede til Merset af Skibet, og var efter Anseelse 2 à 3 gange saa langt under Vandet, hvilket man kunde mærke, da det reysede sin Hale i Veyret. Det lignede hart ad en Søe-Orm, undtagen at det havde lange Laller ved Siden.
Udi det Aar 1736 forlod den gamle Missionarius Hr. Hans Egede Grønland, efter at han udi 15 Aar havde været i Landet. Han blev nogle Aar derefter benaadet med den Character af Superintendent over det Grønlandske Væsen, hvilken Ære han formedelst sin langvarige Fliid, udstandne Møye og Bestandighed havde

Side 358
fortient. Udi samme Aar, nemlig 1736 blev ved Capitaine Fontenai, som med en Fregat blev skikket til Grønland, tilkiendegivet, at ingen Fremmede maatte lade sig finde nærmere til nogen af Colonierne end 15 Miile paa hver Side. Grønlænderne, saasom de ofte bemænge sig med at raisonnere, criticerede da saadant Forbud, sigende, at man ikke burde være saa begierlig, men lade andre handle med sig. Saaledes, da en Hollandsk Skipper Aaret derefter havde ladet sig opbringe af de Danske, sagde nogle Grønlændere: I Gaar var du en stor Helt, da du med Kaarden i Haanden aftvang os Spæk: Men i Dag est du en Stymper, som har ladet dig fange tillige med dit Skib. Andre derimod lastede dette, sigende: Vi blive pryglede, naar vi stiele ringe Sager; og I selv, nemlig Danske, bortstiele store Skibe med heele Ladningen. Forbudet mod Fremmede blev ellers fornyet efterfølgende Aar ved Capitaine Wodroff. Kulden var da saa stærk, at man kiørede med Hunde over Jisen St. Hans Dag.
Udi det Aar 1739 blev atter 4 Hollandske Fartøye opbragte af tvende Severins Skibe, efter at de havde udstaaet nogle Canon-Skud. Foruden ovenmeldte Loger bleve de trende efterfølgende Aar anlagde 2 andre, hvoraf den første blev kalden Frideriks Haab, den anden Jacobs Havn.
Jeg har forhen viiset at een Colonie af Herrenhuter var oprettet. Samme Colonie er Tiid efter anden meer og mere tilvoxen, og endelig udi det Aar 1748. ved en riig Kiøbmands Hielp udi Amsterdam er bleven satt udi Stand til at opbygge paa deres Colonie en skiøn Kirke. Man seer ellers her af, at der ere tvende slags Meenigheder udi Grønland, blandt hvilke, saasom de have differente Principia udi nogle Religions Poster, kand foraarsages nogen Jalousie. Hvorvidt den samme gaaer, er mig ikke bekiendt. Der siges alleene at nogle Grønlændere støde sig over saadan U-overeensstemmelse.
Islandske Handel.
Hvad sig anbelanger den Islandske Handel, da have Hollændere, Hamborgere, og Bræmere i forrige Tider havt Landet udi Beseyling.

359
Første Islandske Compagnie i Kiøbenhavn.
Hvad bemeldte Folk derfor have givet til Erkiendelse, skal jeg ikke kunde sige, saasom jeg intet derom har fundet. Den store og høypriselige Konge Christ. 4. tog denne Handel først fra de fremmede, Aar 1619. og 1620. oprettede for den Islandske Handel et Compagnie udi Kiøbenhavn, og gav samme Compagnie herlige Privilegier, saa at de fik ey alleene Islands, Ferrøes og Hethlandes, men end og Nordlands Handel, hvilken Compagniets Interessenter, administrerede udi meer end 40. Aar indtil 1662. da det ved en Forordning af 7. Martii blev ophæved. Det fornemste som i den Tiid tildrog sig var at Tyrkerne udi det Aar 1627. komme under Island, faldte ind udi Grindevig og Vestmands-Øe, og bortførte en hob Folk udi Slaverie

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

til Algier tilligemed et Skib og dets heele Rustning, og maatte Kongen 1629 løse Fangerne tilbage.
Dets Descadence.
Denne Ulykke foraarsagede, at Compagniet blev ophæved, og var udfaldet saaledes, at den, som havde Indskudt i Compagniet 1000. courante Daler, fik henved 500. Daler igien, og den, som ikkun havde indskudt 200. courant Daler fik intet tilbage. Hvad ellers udi disse 40. Aar videre passerede og hvorledes Compagnie reysede sig igien, er mig uvitterligt. Jeg finder alleene at Compagniet betalede til Kongen udi Forpagtning for hver Havn en Portugaløs, af hvert Skib til Lehnsmanden eller Stifts-Ambtmanden 16. Specie Rdlr. foruden en vis Sum af Vestmands-Øe til Kongens Fadebur.
Landet deeles i 4 Parter.
Efter den Tiid indfandte sig Interessentere, som deelede Landet udi 4. Parter. For den eene Part alleene var tegned Præsident Hans Nansen. For den anden Part Borgemester Christoffer Hansen. For den 3die Frue Amiralinde Adelaer, og for den 4de Part Jonas Trellundt, hvilke 4re gave aarligen udi Forpagtning af heele Island 4000. Rdlr.
Forordning om et nyt Compagnies Stiftelse.
Anno 1680. den 12. Febr. blev ved en Forordning giort kundbart, at Handelen, naar den de 4re Hoved-Participantere given Octroy var til Ende, skulde udi et vist Compagnie indrettes, og blev Borgemester Bartholomæus Jensen navngiven, som den hos hvilken de Lysthavende sig kunde angive, og, saasom udi det Aar bemeldte 4re Participanteres Forpagtning havde Ende, saa blev den

360
Islandske Handel overladt for en vis Taxt aarlig til Borgemester Bartholomæus Jensen, Assessor Henrik Høyer, Morten Nielsen, og Thomas Jensen Dobbelsteen, og dem, som Directeurs tilladt, at samle Participantere, og at lægge til Compagniet en fast Grundvold, saa og derover at forfatte et Reglement, saa at Participantere skulde være 10. i Tallet, og Udredningen skee fra Kiøbenhavn.
Havnenes Forpagtning.
Anno 1684. den 29. Januarii blev Handelen første gang ved offentlig Auction forpagted paa 6. Aar, og er ved saadan Forpagtning længe bleven continuered, saaledes, at hver Islands Kiøbmand udi Kiøbenhavn har havt sin Havn, hvoraf han har svaret Forpagtningen til Kongen. Saaledes var Tilstanden indtil det Aar 1733 da Handelen kom under et Compagnie, som varede indtil 1742, da det igien efterfølgende Aar blev fornyet, saaledes at det skulde vare indtil Aarets Udgang 1752. Efter sidste Octroy er dog Tiden bleven forlænget paa 25 Aar, saa at Compagniet skal staae ved Magt indtil 1771, og har samme Compagnie den Findmarkske Handel tillige med udi lige lang Tiid. De 25 Aar ere at regne fra den sidste Octroy, som er bleven given 1746.
Fisker-Havne og Slagter-Havne.
Hvad Handelen paa Island ellers i Almindelighed angaaer, da har jeg tilforn antegnet, at Landet er deelt udi Fisker-Havne og Slagter-Havne. Skibene fra Kiøbenhavn komme gemeenligen til Fisker-Havnen in Majo og Junio, og gaae fra Landet igien i Augusto, derimod komme de til Slagter-Havnene i Junio og Julio, og gaae bort igien i Septembri. Det er alle andre Folk forbudet, at handle derpaa, under Skibs og Ladnings Forliis, og de Kongel. Betiente, som findes at handle med Luurendreyerie, straffes paa deres Bestillinger, Boes-Lod, og efter Sagens Beskaffenhed med Bremerholm. Luurendreyerne ere gemeenligen Engellændere og Hollændere, iligemaade undertiden Skibe fra Bayone og Biscayen, hvilke under Prætext af Hvalfisk-Fangsten snige sig til at handle med Indbyggerne.
Vahre som føres til og fra Island.

De fornemste Kiøbmands Vahre, som føres til Island ere Meel, Specie Rdlr. Jern, Kobber, Salt, Viin, Brændeviin, Miød, Øll, Tobak, Klæde, Lærret, Fisker-Redskab, Isen-

361
sen-Kram, Tømmer og Voguskudd. Udførselen derimod fra Fisker-Havne er Tørfisk, Tran, Klipfisk, Salt-Torsk, Strømper, Badmel, og Edderdun; fra Slagter-Havnene Faare og Øxe-Kiød, Lamme-Skind, Tallig, Smør, Tran, Strømper, Uld, Badmel, og undertiden Torsk og Klipfisk.

Reflexion over Dannemarks og Norges Handel i Almindelighed. Rette Aarsag til Penge-Mangel især i disse Tider.

Naar man eftertænker, at Dannemark ingen Exporter har eller Vahre at udføre, og, naar man tilligemed betragter den store Begierlighed dette Folk har til fremmede Vahre endogsaa dem, der alleene tiene til Bellyst, item at faa Ting her udi Landet blive fabricerede, da kand man fast ikke begribe, hvorledes der endnu kand være rede Penge tilbage. Men de store Hull, som rede Penges idelige Udførsel have foraarsaged, ere til denne Tiid nogenledes bleven stoppede ved de Penge, som Norske Exporter have bragt tilbage. Jeg siger nogenledes; Thi endskiønt de Specier, som Norske ved deres Exporter af Jern, Kobber, Fisk, Træ, Tran, Beeg, Tiere 2c. bekomme til gode hos fremmede, ere temmeligen considerable, saa har dog Pengenes Udførsel af Dannemark været saa umaadelig, at det eene Rigets Gevinst ikke tilstrækkelig har kunnet bøde paa det andet Riges Skade. Thi Dannemark har kunnet ansees som en høy Søe, der styrter idelig Vand ned i det store Hav, som aldrig kommer tilbage, og Norge som en Flod, der falder igien udi samme Søe, og derved hindrer, at den saa hastig ikke kand udtørres. Udi saadan Tilstand har disse tvende Rigernes Handel været udi langsommelig Tiid, og de Danske have ikke ret mærket med hvilken tærende Sygdom Landet har været befænged førend de Norske Floder begyndte ogsaa at formindskes, det er, førend de fremmede begyndte at hente fra deres Colonier udi America Tømmer, Maste, Beeg, Tiere og Fisk, som de tilforn alleene toge fra Norge, og til den Ulykke kom ogsaa en anden, nemlig at den liden og eeneste Export Dannemark havde paa Stold-Øren, ogsaa blev svækked, ved det at Hollænderne begyndte at føre Stold-Øren fra Braband og Flandern, da begyndte Øyene omsider at aabnes paa dette Riges Indbyggere, og fornuftige Kiøbmænd tydeligen viisede for Øyene hvad Udfald Tingen vilde have, hvis Pengenes overmaade Udførsel ikke i Tide blev stopped ved at drive Handel med egne Skibe og ved

Hvorledes den kand hielpes.

362
1. Ved Handel med egne Skibe.

at indrette allehaande slags Fabriker. Det første blev satt udi Verk ikke uden med stor Vanskelighed, saasom Almuen kunde ikke faae i Hovedet, at det var nyttigt for Landet, at Prisen steeg paa Vahrene, ey udi agttagende, at to 3die Deele af Capitalerne bleve conserverede udi Landet, som før gik ud til Fragt-Penge, og mange Kiøbmænd selv syntes, at det var dem bedre og sikkere at lade sig Vahrene af fremmede bringe til Stue-Dørren for lettere Priis, ey eftertænkende hvilke Frugter saadan Magelighed i Tidens Længde vilde frembringe, og er det ubeskriveligt hvilke Mouvemens Kiøbmænd selv have giordt til at promovere deres egen Ødeleggielfe, og hvilke indstændige Ansøgninger de have giordt for at leve stedse under Engelsk, Hollandsk og Hamborgsk Aag, indtil de havde en Skilling tilbage, saa at man i stig Fald kand ligne deslige Kiøbmænd med Moscovitiske Koner, hvilke blive bedrøvede, naar de ikke maa leve paa deres gamle sædvanlige Maade, der er, at de maa faae Hugg hver Dag af deres Mænd.

2. Ved Manufacturer.

Den anden Post, som de saae var nødig for at beholde de faa Penge tilbage, var Fabrikers Indrettelse, paa det at, om man endelig maatte give Penge ud for fremmede raae Vahre, man dog kunde salvere det som tilforn ogsaa gik ud for Arbeyds-Lønnen, hvilken er saa considerable, at de Omkostninger, som giøres paa den raa Materie, ikke kand lignes derimod. Og ere derfor i den Henseende Manufacturer de rette Kilder til Velstand, besynderlig udi et Land, som dette, hvor ingen Exporter ere, hvorved man kand bytte Vahre for Vahre, men maa tilkiøbe sig alting for rede Penge. Mange, som saae, hvorudi Sygen bestod, have holdet fornødent for at salvere de overblevne Penge at ophæve den meeste Handel med Fremmede, og alleene lade sig nøye med Landets Producter baade udi Klæde og Føde. Men saadan slags Tarvelighed, saasom den befordrer Ladhed, saa svækker den heller end promoverer et Landss-Styrke. Og har Historien lært os, at det er et falskt Stats-Principium at ville bringe et Land udi Velstand ved Tarvelighed alleene: Thi Tarvelighed kand vel giøre et Huus riigt, men ikke et Land, ligesom Overdaadighed kand snart ødelægge en Famile, men ikke svække et heelt Rige, hvor de overdaadige Ting fabrikeres, saasom det er ikke Materien, men Arbeyds-Lønnen, der giør Skade; Thi, naar vi kiøbe en Alen Hollandsk Klæde udi en af vore Krambode, betale

363

Quæstion om et Land kand conserveres ved Tarvelighed.

vi til Spanien 3. Mk. for Materien eller Ulden, og halvfierde Rdlr. til Holland for Arbeyds-Lønnen; tvertimod, naar vi kiøbe en Alen udi eget Land fabrikeret Klæde, betale vi 3. Mk. for Ulden til en Spanier, men halvfierde Rdlr. for Arbeyds-Lønnen til Dannemark, videre, naar vi kiøbe for 100. Rdlr. af Undenlandske Kniplinger, mister Landet samme 100. Rdlr. tvertimod, naar vi kiøbe for 100. Rdlr. af kostbare, men hiemme fabrikerede Kniplinger, bortsmelte og forsvinde alleene de Penge, som gives for Traaden, hvilke kand ungefæhr beløbe sig til en Rdlr. men de øvrige 99. Rdlr. som er Arbeyds-Lønnen, blive udi Landet. Hvorudaf man seer, at det er ikke Overdaad, som ødelegger et Land, men Magelighed; saa derfor, naar en Prædicant declamerer mod kostbar Klæde-Dragt udi Engeland, har det ikke nær saadan Fynd, som, naar slige Prædikener skee udi Polen; Thi paa det første Sted bliver Prædiken denne: **Skiæmmer eder i Lande-Ødeleggere, som slide Kniplinger til 20. Rdlr. Alen.** Det er paa anden Danske: **I Lande-Ødeleggere som forbruge en Mark i Traad om Aaret;** Thi de øvrige 19. Rdlr. 5. Mk. forblive udi Landet, hvor det kand skille Regieringen ligemeget, enten samme Penge forblive hos en Petit-Maître, eller om de roullere og falde udi en fattig Kniple-Piges Hænder, som boer i en anden Gade, saa at derfor saadan Prædiken ikke alleene ingen Force har, men er fast latterlig udi et Land, hvor de kostbare Ting fabrikeres. Udi et andet Land derimod, hvor Haandverker og Konster ikke florere, haver saadan Lærdom større Fynd.

Overdaad skader ikke i et Land hvor de overdaadige Ting forarbeydes.

Thi der bebreyder hvert kostbart Boeskab, hver tapisered Vegg, hvert konstig Skilderie en Huusfader sin Daarlighed og Overdaad, og viser at han er ikke mindre daarlig Huus-Fader end skadelig Borger i en Stad. Ja et kostbart Skilderie, saa meget som det pryder et Huus, naar det er giort udi Landet, saameget defigurerer det en Mands-Vegg eller Muur, naar det er forarbeyded paa et fremmed Sted; Thi det første har ingen anden ond Suite for Landet, end at der transporteres et tusind Daler fra een Gade til anden, fra en riig Borger til en fattig Skildrer eller Tapetmager, og kand kaldes Generositet eller Almisse til en fattig Konstner, men det sidste kand kaldes Overdaad og Lande-Tyverie, saasom det fører Pengene udaf Landet.

364

Mange Nationer have dog taget Feil udi disse Principiis, og anseet Tarvelighed, som en General Hoved-Dyd, der befordrer et Lands Styrke; skiøndt Tidens Længde har viiset, at det er ingen større Vildfarelse end at tænke at ville styrke et Land ved Sparsommelighed, naar den er

geleydet med Ørkesløshed. Spanierne ere særdeeles sparsomme Folk, men, som de tilligemed ere magelige, saa kand man sige, at de ere lige saa fattige som de ere sparsommelige. Tartarene æde Haste-Kiød og bære ringe Klæder; skulde man ikke troe at det var et Hoved-Riigt Folk? Ney, thi, som de tilligemed ere ørkesløse, saa er Fattigdommen med all den Tarvelighed saa stor, at den driver dem til at nære sig ved Straten-Røverie.
Exempler derpaa.
Tvende gamle Græske Stæder havde fordum tvende differente Stats-Principia. Den eene nemlig Lacedæmon tvang dens Borgere til usel Føde, og ringe Klæder; Den anden gav Borgerne Lov til at stadse, og giøre sig til gode. Men den første Stad blev altid sparsom og fattig, og den sidste stedse Bellystig og riig, saasom udi Lacedæmon tillige med Sparsommelighed regierede Ørkesløshed, og udi Athenen tillige med Bellyst var Hurtighed udi Handel og Konster. Saa meget derfore som jeg glæder mig over at høre et Manufacturs Stiftelse, med saa stor Kaaldsindighed hører jeg tale om Indskrænkelse udi Klæde og Føde, saasom jeg af Historien har mærket hvor lidet det contribuerer til et Lands Styrke mod Hurtighed og arbeyde; Thi, naar et Land er frugtbart paa Konste og Handverke, og det haver en hurtig og Arbeydsom Almue, da er en riig Gnier lige saa skadelig udi en Stad, som Obstruction i et Menneskes Legeme; Thi, saasnart der kommer Hull paa Gnieren, aabnes ligesom Aarene paa den syge Stad, og Blodet, som er de skimlede Penge, begynder at circulere og vederqvæge fattige Folk ved at skaffe dem Arbeyd og Næring.
Man skulde tænke, at jeg her plaiderer for Overdaad. Ney ingenlunde; Thi jeg holder for at Sparsommelighed udi høy Grad maa øves udi dette Land, hvor alt, som tiener til Overdaad, maa kiøbes af fremmede for reede Penge. Men jeg siger kun, at Landets Velstand flyder ikke af Sparsommelighed, men af Hurtighed og mange arbeydsomme Hænder, og at naar Manufacturer komme rett i Drift, man da uden Landets Skade kand slide baade fiint Klæ-

365
de, Fløyel og kostbare Kniplinger, og at derfor de Projecter som giøres om Tarvelighed og indskrænket Levemaade, have større Apparance til Velstand end de virkeligen contribuere dertil. De faa Manufacturer som paa nogen Tiid have været her i Drift, have allerede conservered en større Hob Penge end man skulde kunne indbilde sig. Vore Sæbe-Syderier, Salt-Fabriker, Papir- og Kobber-Møller, Cartun-Trykkerier, Porcellain-Manufacturen, grove Klæde-Fabriker 2c. bøde merkeligen paa det store Hull, som fiint fremmet Klæde, Linnet og Udenlands fabrikerede Gallanterier foraarsage, og er derfor ingen Tvivl paa, at, saa snart disse sidste komme i Brug, da den gamle Klage over Mangel af rede Penge vil ophøre, de utallige mange Bettlere, som forfølge os paa Gader og Stræder vil forsvinde og Landet vrimle af hurtige og arbeydsomme Folk.

CAP. IX.
Om Mynten.

Forberedelse til dette Capitel.
Hvad den Danske Mynt er angaaende, da var under de første Danske Konger liden eller ingen Myntens Brug; Thi Indbyggerne gave Vahre for Vahre, og bestoed den ældste Myndt af smaa Kobber-Penge, som bleve brugte enten at tilkiøbe sig Sager med af ringe Værdi, eller for at opfylde og bøde paa Summen af de omvæxlede Vahrer; Thi de gamle Kongers Ære bestod meer udi deres Vaaben end udi deres Riigdom, som Saxo skriver lib. 8. Hvorfore efter Muhlenii Vidnesbyrd præf. Numism. Dan. intet er mindre bekiendt end de gamle Danske Mynte-Sager. Da Handelen begyndte at drives paa en anden Maade, regnede man Sølv og Guld efter Vægten,

hvorfor udi alle vore Love tales ikke om Penge, men Lod Sølv, Mark Sølv 2c. eller man brugte fremmede Penge:

366
saaledes regnes Udgifter og Indtægter udi den Danske Historie til Engelske Nobler, Rhinske Gylden 2c. De fleeste gamle smaae Mynt, vi have, ere tegnede enten med Kors eller Stjerner, hvilket giver tilkiende, at de samme ere slagne efter Christendommens Indførsel i Dannemark. Under de Oldenborgske Konger begyndte det Danske Mynte-Væsen for Alvor at tage til; Dog siunes af Kong Hanses Haandfæstning anført af Hvitfeld, at før samme Konges Tiid Penge har ikke været i synderlig Drift udi Norden; Thi blant andre Ting, som Kong Hanses Haandfæstning indholder, findes ogsaa dette: **All Told udi Sverrig skal aflegges udi Sølv-Told, og ingen Fogeder eller Embeds-Mænd skal have Magt at tage for Told Klæde, Salt eller Humble eller nogen anden Vahre eller Lesøn uden Sølv til Myntens Behov;** Og kand man slutte af dette Forbud, at det maa have været brugeligt før samme Haandfæstnings Udstædelse at betale Tolden med andre Vahrer. Under de Høystlovlige Konger af det Oldenborgske Huus begyndtes først at slaaes stor Sølv-Mynt og Guld-Penge, og ere de ældste Stykker af Dalers Værdie, som vi have, Kong Hanses, hvorvel det Ord Thaler eller Daler var endda ikke bekiendt. Paa de samme staaer Høystbemeldte Konge med en Kongelig Kappe, Krone paa Hovedet, Zepter udi den høyre Haand, og et Æble med et Kors udi den venstre Haand. Og paa den anden Side en Krone med 3. Løver med disse Bogstaver **Moneta argentea Regni Daciæ.** Johannes Muhlenius inddeeler den Danske Mynt udi 3. Classer. Den første Classe indholder den gamle Danske Kobber-Mynt, hvorpaa findes nogle grove Figurer uden Bogstaver, samme Figurer ere Kroner, Sværd, Stjerner, Maane, Kors, Nøgler 2c. som undertiden staaer mellem Stjerner, Soel og Maane.
Den anden Classe indeholder Mynt, hvorpaa findes Figurer med eet eller faa Bogstaver. Af hvem enhver er slagen, maa man giætte sig til af bemeldte Bogstaver, tillige med Figurerne; Saasom af den Mynt, hvorpaa staaer en Bispe-Stav med de Bogstaver **N. J.** giættes at den maa være slagen af Niels Jacobson, Bis-

367
scop udi Roskild, som levede under Dronning Margareta. En anden Mynt, hvorpaa ogsaa staaer en Bispe-Stav og en Nøgel mellem de tvende Bogstaver **J. A.** tillige med 3. Sværd udi et Kors-Figur og de Ord **O Rex.** giættes til at være slagen af Jacob Andersen, Biscop udi Roskild udi Kong Olufs Tiid, og saaledes videre.
Den 3die Classe indholder Mynt, hvorpaa findes baade Navne, Inscriptioner og Figurer, saa man af dem kand see, af hvilke de ere slagne.
De første Mynte-Mestere her i Riget vare Engellændere.
Autor Musæi Regii holder troeligt, at, saasom de første Mynte-Mestere vare Engelske, at de samme ere først bragte hid ind udi Landet af Kong Knud den store, og at fra den Tiid de Nordiske Folk have først lagt Vind paa Mynt-Væsen; Thi under de sidste Hedenske Konger finder man intet Tegn til Indenlandsk Mynt, men Indbyggerne udi disse Riger brugte, som tilforn mældet er, enten fremmede Penge, eller de gave Vahrer for Vahrer, som endnu brugelig er udi Island og Nordlandene i Norge. Vel tales ofte udi Historien om adskillige Nordiske Kongers store Skat og Riigdom, men det samme viser ikke, at før de Christne Kongers Tiid her er bleven slagen Mynt; Thi de Danske og Norske vilde neppe viide af slagen Mynt at sige, paa det at Guldet og Sølvet ikke skulde forfalskes, og derfor heller toge det an efter Vægten.
Efter at den store Skat og Tribut ophørte, som man fik af adskillige undertvungne Folk, og de Danske aflode Søe-Roverie, eller i det ringeste ikke dreve det Haandværk med saadan Iver, som tilforn, begyndte Guld og Sølv saavel som fremmed Penge at mangle, hvilket synes at

have drevet de Nordiske Folk at beflitte sig paa at slaae Penge, som de brugte tillige med fremmed Mynt. De Indenlandske slagne Penge tog man for efter Haanden at fordervve og blande dem med Kobber, saa at af den gamle Sølv-Mynt, vi have, ingen er af purt Sølv, uden nogle smaa Kong Knuds Penge; Hvorfor man udi Historierne finder saa stor Forskiæl giort mellem Siællandske, Skaanske og andre Mark, i Henseende til Reenheden; Kong Christopher 1. synes først at have taget sig for at ophæve den

368
Numi usuales & legitimi.
Misorden; Thi der findes udi hans Love disse Ord: At der maa blive en ret og bestandig Mynt udi Dannemark. Hans Søn Erik Glipping havde ogsaa Omsorg for udi det Møde holdet til Nyeborg udi Fyen 1284. at indføre Liighed udi Mynten. Men saasom der vare Mynte-Stæder fast udi alle Provincier, saa kunde saadan Anordning ingen Bestandighed have. Heraf kommer det, at nogle Penge bleve kaldne rette og lovlige Penge, andre gangbare. At man af disse sidste har fundet saa stor Mængde nedgraven udi Klostere af Munke eller andre Geistlige, tilskrives de sammes Gierrighed, eftersom de vilde have den slette Mynt afskaffed, og erholde deres Indkomster alle udi gode Sølv-Penge.
I gamle Dage vare Mynte-Steder udi alle Provincier.
Ellers er dette merkeligt, at der have været Mynte-Steder udi de fleeste Provincier. Af disse Myntte var Riber Mynte-Sted det anseeligste. De Privilegier, givne Riber-Stad af Erik Glipping, viise, at der har været Mynte-Sted oprettet udi Ribe før samme Konges Tiid, efterdi derudi tales om Mynte-Mesteren, som tilforn var beskikked. Samme Bye havde udi 400 Aar tillige continuerlig Rett til at slaae Mynt, og skal der endnu findes en Hauge udi Byen, hvor gamle Folk sige, at have seet Levninger af et Mynte-Verksted næst ved det almindelige Bad, og den Gade, som deraf kaldes Badstue-Gaden.
Riber Mynte-Sted er af de fornemste.
Kong Friderik den 1. lod blandt andet slaae Riber Guld-Mynt, hvilket er besynderligen merkværdigt; endeel fordi den er af Guld, eftersom ingen anden Dansk Stad havde Rett at slaae andet end smaae Sølv-Penge, endeel ogsaa efterdi Høystbemeldte Konge lagde sit Navn dertil. Men Fridericus 1. elskede særdeeles Ribe, saasom den saavel udi Freds som Krigs Tider havde beviset ham stor Tieneste og besynderlig Troeskab. Hvor længe ellers Mynte-Stæderne varede udi Provincierne, og naar hvert udi sær begyndtes, og blev afskaffed, er vanskeligt at sige. Dette maa være nok talet om Mynten udi almindeligt; Nu vil jeg tale om, hvad Skiæbbene den har havt under enhver af de Danske Konger, som jeg vil henføre til tvende Classer, nemlig for den Oldenborgske og efter den Oldenborgske Stamme.
Myntens Tilstand
Man seer af Inscriptionerne paa Kong Knud den Stores Penge **Cnut Rex An.** at næsten alle hans Penge ere slagne udi Engeland

369
under hver Konge i sær.
land, og kand man deraf lære, at Mynt-Væsenet udi Dannemark, Norge, og andre denne store Konge underlagde Lande, ikke har været udi saadan Floer, at de Indenlandske Penge har kunnet forstaae til Handelen, men at disse Nordiske Folk have betiennet sig af Engelsk Mynt, endogsaa længe efter at de have slaget egne Penge, og vidne de saa kaldte Statuta convivii corporis Christi, som ere skrevne paa Pergament 1388. udi Laaland, at Engelske Groats, item Sterling, Skillinger bleve brugte udi Handel og Vandel, nu er ingen Tvivl paa, at det Ord Skilling er kommen udi Brug udi Dannemark fra de Engelske, iligemaade Penge af det Engelske Ord Penny.

Canuti Magni Penge da vare næsten alle Engelske.
Foruden de Engelske Penge var her da ogsaa gangbar adskillig anden fremmed Mynt, blant hvilke de Franske Penge kaldet Tournois, som Hvitfeld kalder Tornover, og siger at have giældet 5. Danske smaa Penninge. Af dem saa velsom de Engelske Penge ere opgraven udi Dannemark en stor Mængde. Man seer ogsaa af Reverserne paa samme Engelske Penge, at de Engelske Græver eller Earls havde med Mynten at giøre. Disse Earls, som udi Kong Knuds Tiid bleve udi stor Mængde satte over Provincierne udi Engeland, ere de samme som Danske og Norske Jarler; Thi af det Ord Jarl kom først Eorl, siden Earl, som endnu er brugeligt.
At Kong Svend Estridsen haver slaget Penge ved Engelske Mynte-Mestere, og derudi fortsat det Verk som Canutus Magnus begyndte, synes at viise de Inscriptioner paa Mynten: **Zven Rex ad Daner**, item **Godvine M. An. Dne R**, hvis Meening er: Sveno Rex Danorum og Godvinus Monetarius Danorum; Thi Mynt-Mester Godvin, saasom han ikke har forstaaet det Sproget, saa har han mænget Engelsk og Dansk sammen; Thi den Partikel **An** bruges ofte paa Engelsk Mynt i Steden for **in** eller **udi**.
Inscriptionerne paa den første Mynt ere en Blanding af Dansk og Engelske. Danske Mynte-Steder tage til i Provincerne.
Udi Svend Graathehedes Tiid begyndte Mynte-Stæderne udi Provincerne ret at komme udi Drift, hvilket viise de Penge, hvorpaa staaer Randrosia eller Randers, Hæringa nu Hiøringe en Stad udi Børglunds nu Aarhuuses Stift, Aleburga eller Aalborg, og fremføre vore Antiqvarii adskillige Beviis paa, at de henhøre til ingen anden Kong Svend end denne Svend Graathehede.

370
Disse Penge ere ogsaa slagne paa den Engelske Maade; Thi endskiønt Dannemark siden fik egne Mynte-Mestere, saa have de dog holdet længe ved at efterfølge de første.
Hvad sig anbelanger Kong Waldemar 1. da, saasom paa samme Tiid var Trætte mellem trende Herrer om Riget, saa have Undersaatterne, saasom de vare deelede udi Partier, slaget Mynt, hver sin Konge til Ære. Af denne Waldemari 1. Mynt ere ikkun gandske faa tilbage, hvilket er desmeer forunderligt; Efterdi samme store Konge regierede længe. Der er vel ingen Tvivl paa, at, saasom han var en god Regent, at jo Mynte-Væsenet under ham har tiltaget. Men hans Penge er ikke af den gamle Bonitet, hvilket beviiser endeel samme Konges Sølv-Mynt, som er temmelig bemænget med Kobber, endeel ogsaa Bisp Absalons Testament, hvorudi tales om Skaanske Mark udi Penge af gammel Mynt saaledes, at man deraf kand slutte, at den nye slagne Mynt var ikke saa god.
Bispernes Navne paa Mynten.
Paa Kong Waldemars 2. eller den Sejerriges Penge findes gemeenlig ogsaa Bispers Navne, hvilket viiser, at Bisper havde ogsaa erhvervet Magt udi den Rett at slaae Mynt. Man finder ogsaa udi Erik Mendveds Historie, at den Pavelige Legat Isarnus Ao. 1299. imod samme Konge tildømte Erke-Bispen af Lund den 3die Deel af Mynten, som var til Lund udi Skaane. At Waldemarus 2. ellers har havt stor Omsorg for Mynten, sees af en Artikel indført udi hans Love mod Myntens Forfalskelse; Ordene lyde saaledes: **Falsk er thet, om mand sether Steth eller Stabel og slaar Penninge uthen Koninghens Orlof eller hans Both, og brenner falsk Sølv; hvilken Mann ther falsk giør eller met falsk vorther funnen, eller for falsk vorther feld med Loghen, tha a Konninghen Hans Hand;** Det er: Da er hans Haand udi Kongens Magt.
Tvende Kiende-Tegn paa den Danske Mynts Ælde. Franske eller Romerske Caracterer og Engelske Ord.
Ellers er her at mærke ved Mynten, at den gamle Romerske-Fransoske Præg, som de Fransoske have indført udi Engeland, og de Engelske igien udi Dannemark, begyndte fra Waldemari 2. Tiid at aftage, og Runne eller Munke Bogstave at blive brugte i Steden for de Romerske Characterer, som udi Kong Alfreds Tiid blev fra Frankrig bragte til Engeland,

371
og siden fra Engeland til Dannemark, og kand dette bruges til Kiende-Tegn paa den gamle Danske Myntes Ælde.
Paa den Mynt, som er slagen af Erik Plogpenning, saa kalden, efterdi han lagde Skatt paa alle Plove, findes de tvende Navnkundige Prælater Nicolaus Biskopen af Roskild og Jacob Erlandsen, iligemaade Biskop af Roskild, og siden Erke-Bisp til Lund, begge stive Halse og trodsige mod Kongerne. Det er at merke om Nicolao, at ikke alleene hans Navn, som de andre forrige Bispers, men endog saa hans Effigies findes paa Penge.
Udi Kong Abels Tiid findes at være slagen en stor Hob Mynt, hvilket er desmeere at undre sig over, efterdi hans Regiæring var kun kort; Man holder derfor fore, at de fleeste Penge ere slagne af Bisperne, hvilke Kong Abel, for at vinde deres Gunst, efterdi han banede sig Vey til Thronen ved sin Broders Mord, intet torde nægte, og at derfore Bisperne under hans Regiæring have fuldkommelig øvet den Mynte-Rett, som de til Deels tilforn have erhvervet; Thi Erke-Bisperne af Lund vare fra Knud den helliges Tiid tilladt den 4de Deel af Mynten, hvilken under Erik Mendved blev forøget til en 3die Deel, som før er meldet.
Bispernes Mynte-Rettighed.
Udi Kong Abels Tiid var ogsaa her i Landet gangbar en stor Mængde af fremmed Mynt, besynderlig af de Franske Tournois, hvilke Hvitfeld kalder nye Tornover, og siger, at de Strand-Friser udi samme Mynt betalede deres aarlig Skatt til Hertugerne af Slesvig. Men hvorvel at Kong Abel var Gavmild mod de Geistlige, saa finder man dog ikke nogen Bisps Ansigt eller Navn paa Mynten udi hans Tiid, som under Waldemari 2. og Erik Plogpennings Regiæring, hvilket man meener at have reyset sig af en særdeles Stats-Raison, at ikke andre Bisper skulde misbruge den Rett, som de tvende hoffærdige Mænd Bisp Nicolaus Tygotius og Jacob Erlandsen. Mange af de efterfølgende Konger have ogsaa i agttaget det samme, saasom de have betragtet, at Mynten var et stort Regale, hvorudover baade Kongernes og Bispernes Navne bleve udelatte paa efterfølgende Penge, indtil det 14 Seculum, da begyndte Bisperne igien at lade deres Navne slaae paa Mynten.

372
Mynte-Stædernes Mængde foraarsagede at en Province havde bedre Mynt end en anden.

Christophorus 1. var en bitter Fiende af Geistligheden, og laae hart ad offentlig til Felds med den oftomtalte Erke-Bisp Jacob Erlandsen. Blant andre Tvistigheder, som reysede sig mellem dem, var ogsaa den om Mynten, efterdi Kongen fordervede Pengene, hvorved de Geistlige, som studerede fremmede Universiteter, leede Skade, iligemaade efterdi han udi en Skrivelse til Johan Mynte-Mesteren udi Roskild forbød at betale til Erke-Bispen de 100. Mk. lødige Sølv og 200. Mk. udi gamle Penge, som Kongen var ham skyldig. Hvoraf man kand see, at der da giordes Forskiæl paa Penge. Der vare Skaanske Mark, Siællandske Mark og Jyllandske Mark. De Skaanske Mark vare udi Waldemari 1. og Canuti 6. Tiid og længe derefter holdne eengang saa vigtige, som Siællandske Mark, som kand sees af Erke-Bisp Absolons Testament, og at de Jydske Mark igien vare ringere end de Siællandske, kand dømmes derudaf, at Christen Biskop til Ribe udi et Diplomate af det Aar 1312. taler om en Sum Penge, som skulde betales en Herremand ved Navn Hein, hvilken Sum bemeldte Herremand havde betinget sig ikke udi Jydsk, men udi Siællandsk Mynt.
Kongerne søge at tilegne sig Mynten alleene for at bringe den til Lighed; men forgiæves.
Vel siunes denne Kong Christoffer at have villet ophæve den U-lighed udi Mynten, eftersom der findes udi hans Love disse Ord: **At der maa være en bestandig Mynt udi Riget.** Iligemaade hans Søn Erik Glipping, efterdi han ved en streng Placat 1284. befoel at der skulde være een slags Mynt udi alle Provincier. Men ikke desmindre varede dog den U-lighed længe.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

At den Mynt kaldet Øre da har været brugelig, kand sees af Kiøbenhavns Stads-Rett 1254. og findes det Ord Øre allevegne udi de Danske Love.
Erik Glipping traade sin Faders Fodspor derudi, at han søgte at tilegne sig alleene Mynten, og sær betage Bisperne Mynte-Rettighed. Med Stæderne derimod har han været meer lemfældig; Thi der holdes for, at udi hans Tiid komme adskillige Penge ud af Provinciernes Mynte-Stæder. Det kand vel ikke nægtes, at jo nogle Biskoppelige Penge da ogsaa bleve slagne, men det skeede alt under Kongens Myndighed med hans Navn og Titel alleene; og vilde han ikke tilstede, Mynt at slaaes anderledes, hvilket blant andet det

Side 373
det kand sees af den Afbigt, som Hertug Waldemar af Synder-Jylland giorde samme Konge til Nyborg udi Fyen 1236. hvorudi Hertugen lover, ikke at ville slaae nogen Mynt udi Slesvig, uden med Kongens Navn og Titul. Man holder for, at de Ord Skilling og Skiærf ere komne først udi Brug udi denne Konges, eller udi hans Faders Tiid, som siden **Skilling, Pennyng, Skilling, Grof** og **Skiærf** findes allerførst udi de Mynte-Privilegier givne den Stad Ribe af ham eller hans Fader; Thi derudi findes disse Ord: **Naar en Tundæ Rugh giælder 6. Skilling Pennyng tha skal en Skønroggæ (det er Rug-Brød) giælde en Pennyng, og veyghæ 1. Pund Kolnesker-Vægt, og et Skærts-Brøth skal veyghæ 22. Loth af then samme Vækt.** Erik Menved, saa kalden, efterdi, naar han bejaede eller benægtede noget, betienede sig gemeenlig af disse Ord: **Ja som mænd, ney som mænd,** fuldte udi Regiæringen sin Fader Erik Glipping, hvilken havde faaet det Navn af det, at han blinkede meget med Øynene. Udi denne Erik Mendveds Tiid læses om en stor Hob slagen nye Mynt, og vidner Hvitfeld udi sin Bispe-Krønike pag. 63. om et Kongeligt Brev, som confirmerede Lunde Capitel 27. Mark Penge udi nye Mynt af Lunde Stad. Om disse nye Penge tales udi Historien indtil 1355. og kaldes de nye Skaanske Penge, og holdes for at have været af ringere Værdi end de forrige. Hvorvel der sees af en Donation giordt til 20. Skoles Personer af Biskop Christen udi Ribe 1298. at Danske og Engelske Penge da vare udi lige Agt; Thi udi bemeldte Donation lignes Pund Sterling med Mark udi Penge, saa at 40. Mark udi Pennynge galdte 5. Pund Sterling. Udi samme Donation giøres ogsaa Forskiæl imellem lovlige Penge og brugelige Penge, **Legales & Usuales.**
Der var intet Chiffer til Kongernes Navne paa Mynten.
Det er ellers at mærke, at, saasom der have været mange Konger udi Dannemark kaldet Erik, saa ere samme Erikers Penge vanskelige at kiende fra hinanden; Eftersom paa den gamle Mynt findes hverken Aars Tal eller Kongernes Chiffres, saasom Ericus 1. 2. Kong Christian 3. var den første, der lod sætte Tal til sit Navn, for at distingvere sig fra de andre Christianis.

374
Udi hvad Tilstand Mynten var i Christophori 2. Tiid sees blant andet af den Kongelige Obligation, given Hr. Ludvig af Eberstein 1327. som havde Skaane udi Pant; Thi derudi tilstaaer Kongen at være skyldig til samme Eberstein 9360. Mark brugelige Skaanske Penge, hvilke han bør betale enten udi Siællandske Mk. om han vil, eller udi purt Sølv, saa at for hver Skaanske Penning Mark skal betales 2. Siællandske Penninge Mark, og for halvfemte Mark Skaanske Penninge 1. Mark Sølv Cølnisk Vægt. Og kand man deraf lære, at der behøvedes 9. Mark Siællandske Penge for at giøre een Mark purt Sølv. Og er denne Siællandske Mynt Oprindelsen til den Forskiæl, som endnu giøres mellem Lybske og Danske Mark; Thi de Siællandske slette Penge have siden taget Overhaand over alle Provincierne, hvorudover man nu omstunder regner 2. Danske Mark mod en Lybsk, hvilken sidste svarer til en Mark gammel Skaansk Penge. Vel søgte Høylovlig Ihukommelse Kong Friderik 2. Anno 1574. at giøre den Danske Mynt lige med den Lybske, men det varede ikke længe, førend den kom paa gammel Fod igien.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Den Rett som Bisperne tilforn havde til Mynten, og som udi nogen Tiid havde ophøret, blev dem igien restitueret af Kong Ole efter hans Moders Margarethæ Raad; Thi man finder, at Erke-Bispen til Lund fik da 4de Deel af Mynten; Hvitfeld vidner udi sin Krønike pag. 568. da at de Hvider og Lybske Skillinger vare meget brugelige udi Dannemark, og at 1381. en Vedder galdt 4. Hvid, og en Kve 3. Lybsk Skilling. Dog er her ved at mærke, at Lybsk Skilling var da vigtigere end den omstunder er, og at saadanne 7. Skillinger giorde udi Værdi det som vi nu kalde Uncialis eller Rdlr. og at 3. Hvide paa den Tiid giorde en Lybsk Skilling, hvilket er fornødent at viide, efterdi mange, bedragne af det Ord Hvid og Skilling, have bildet fig ind, Tiderne og Kiøbet bedre end de vare, saasom de have confunderet gamle Hvide, Skillinge og Mark med de nu brugelige, ey udi agt-tagende, at endskiønt Navnene ere de samme, saa dog Værdien er forandret.
Udi Dronning Margarethæ Tiid var Mynten rar udi Provincierne, hvilket sees af samme berømmelige Dronnings Klagemaal

375
Forskiæl mellem lødige Mark, og Mark i Penninge.
udi hendes Love, givne til Wiborg 1396. Man seer ogsaa af hendes Historie, at da giordes Forskiæl mellem lødige Mark og lødige Mk. Penninge, saasom de første var af puurt smeltet Sølv, de andre udi ringere Sølv og Penge-Vægt. Man kand af alt dette see, og hvor let Historie-Skriverne kand af Navnene blive bedragne; Thi da regnede man ogsaa Skilling efter de Engelske Skillinge, hvoraf nu omstunder en Lybsk Skilling giør kun en liden Deel, og neppe det, som nu er en Engelsk Pence. Om den Mynt, som høystbemeldte Dronning Margareta ellers lod slaae, hvorpaa stod en **Ø**, have Svenske Skribentere giort hæslige Betænkninger og forklaret samme **Ø** at være noget, som man blues ved at nævne, og som de sige, at være sat paa Mynten Sverrige til Foragt. Men, naar man veed, at den blev slagen til Ørebroe, er det let af finde samme Bogstavs Udtydning, uden at have Tilflugt til saadanne urimelige og uanstændige Gisninger.
Hvad den Engelske Mynt ikke var brugelig tilforn udi Dannemark, saa blev den udi Eriks Tiid af Pomern, saasom samme Konge fik til ægte Henrici 4. Dotter af Engeland og med hende en stor Medgift udi Penge, saa at man finder, at denne Kong Erik løsede Gulland tilbage fra de saa kaldte Teutoniske Riddere for 9000. Engelske Nobler. Kong Erik af Pomern, saasom han var en skadelig Konge for Dannemark, saa lagde han ey heller nogen Ære ind ved Mynten; Thi de bleve stærkt bemængede med Kobber, saa at Rigets-Raad beklagede sig heftig derover. Christoffer af Bayern lod ved sin Ankomst til Regieringen slaae en anseelig Mynt, hvorpaa stode 3. Løver, som ere Dannemarks Vaaben, item de Ord: **Gloria in excelsis Deo**, og vare samme større end de Penge, som hidindtil havde været slagne udi Norden, hvor tilforn ikke havde været slagne uden smaa Penge, som bleve beregnede til Pund, Mark og Skilling. Og herved endes Kongerne af den 1ste Classe, af hvis Mynte-Historie man kand lære.
Recapitulation af det, som tilforn er sagt til dets bedre Forstaaelse.
1. At de første Mynte-Stæder ere stiftede ved Engelske Mynte-Mestere ved den Leylighed, at Kong Knud den store herskede ogsaa over Engeland.
2. At,

376
3. At, endskiønt Dannemark fik siden egne Mynte-Mestere, saa betienede man sig dog længe af den Engelske Maade udi Mynten, saa at det kand tiene til Kiende-Tegn paa Myntens Ælde.
4. At der vare Mynte-Stæder udi alle Provincier.
5. At det samme var Aarsag til den Danske Mynts U-lighed, som ikke kunde hæves.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

6. At Inscriptionerne paa nogle gamle Penge ere en Sammen-Blanding af Dansk og Engelsk, hvilket viiser, at de maa være slagne ved Engelske Mynte-Mestere, som ikke have været det Danske Sprog mægtige.
7. At Bisperne havde en Deel af Mynte-Rettigheden, saavel ved Kongernes Bevilning, som ved Pavens Kiendelse, og at deres Navne og undertiden Effigies stode paa Mynten, men at denne Rett var meer og mindre indskrænket, ligesom Kongerne meer og mindre paastode deres Regale.
8. At fremmede Penge vare stedse lige gangbare med Indenlandske, sær den Engelske Mynt, og de saa kaldte Franske Tournois eller Tornover.
9. At Sølv-Mynten ofte blev forfalsket med Kobber, og at den slette Kobber Mynt er funden meest nedgraven udi Klostere, efterdi de vilde have Ende paa dem, paa det at de kunde faae deres Indkomster udi gode Sølv-Penge.
10. At en Skaansk Mark var eengang saa vigtig, som en Siællandsk Mark, og en Siællandsk igien bedre end en Jydsk.
11. At de Siællandske Mark omsider toge Overhaand udi Provincierne, og deraf kommer, at 2. Danske Mark nu giøre en Lybsk Mark.
12 At intet Aars-Tal er paa de gamle Penge, ey heller Chiffres til Kongernes Navne, hvorudover man maa giætte sig til af Omstændigheder, af hvilken Konge de ere slagne, og er den Vanskelig-

377
hed mest ved de Erikers Penge, efter som Dannemark havde mange Konger af det Navn.
12. At udi gamle Dage bleve ikke slagne uden smaa Penge (Denarii.)
13. At det som udi Historien kaldes **Pund, Øre, Mark, Skilling**, vare **nummi computatitii non cusi**, det er ikke slagne Penge, men en vis beregned Sum af de smaa slagne Penge.
14. At der var stor Forskiæl mellem lødige Mark og Mark i Penninge.
15. At der var stor Forskiæl mellem gamle Skillinger, Hvider og Skiærve, og mellem de nye, og at nye Skribentere, bedragne af Navnene, naar de have fundet udi den gamle Historie, at en Tønde Øll har kun giældet nogle Skilling, en Koe, og det, som var af meere Værdi, en Mark, og et Faar eller Vedder nogle Hvide, have de feliciter henført det til nu brugelig Mynt, uden at examinere hvad Mark, hvad Skilling og Skiærv da var.

Ellers havde de Gamle adskillige andre Navne paa Penge, og findes ofte udi de gamle Love det Ord **Øre**, som ogsaa udi Begyndelsen ikke var en slagen Mynt, men en vis Sum af Myntet Penge. Vi læse udi den Norske Historie, at Haagen Magnusen tillige med Hans Søn Magnus Barfod eftergav de Norske Land-Øre, det er en vis Sum Penge, som enhver, der forlod Riget maatte betale, og synes at have været af samme Natur, som det vi nu kalde siette og tiende Penge, som gives for Capitalers Udførsel. udi de Danske Love tales ogsaa om **Sagefalds Øre**. Hvad de øvrige Navne ere paa den gamle Danske Mynt og Værdies Udregning, som tales om udi Historierne og Loverne, da har jeg derover fundet en skreven Catalogum udi et gammelt Exemplar af en Norsk Lov-Bog in Manuscripto, hvilken jeg her vil indføre, eftersom den ikke alleene forestiller Navnene, men og deres Værdi beregned mod hinanden.

Enhed	**gør**	**Værdi**
En lødig Mark Sølv	giør = =	**16 Lod Sølv.**
En lødig Mark Penning	giør =	**7 1/2 pehn. 13 1/2 ß.**

378

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Optegnelse paa adskillige Navne af den Danske Mynt, som jeg har fundet i en Catalogo bag udi en gammel skreven Lov-Bog.

Enhed	**gør**	**Værdi**
En Bygongh Mark i Lougen	giør = =	**X. ß.**
Viij Sagfalds Øre	giør =	**7 Sagsmark.**
En Øre Sølffuer er	= =	**V. Groter.**
En Øre Penge er	= =	**15 smaa Penghe.**
En Mark Guld er	= =	**viij Mark Danske.**
En Mark er	= =	**8 Bygilde Mark**
En Bygilde Mark er	=	**Et Lod Sølv.**
XXvij Keyser-Styver	giør =	**1. Daler.**
En Ortugh Sølv	= =	**viij Penghe.**
En Ortugh er	= =	**4. Alb.**
En Sag-Øre	= =	**1 Mark Danske.**
En eeneste Øre er	= =	**ij. Alb.**
En Mark Guld er XXIIij. Gylden, saa haver Laurids Hansen Laugmand i Stavanger ladet indskrive udi sin Lougbogh derom.		
En Mark Sølv	giør =	**en lødig Mark.**
En Penge Sterling er	= =	**V. Rdlr.**
En Mark Sterling er	= =	**iij Daler mindre 9. ß.**
En Penge Grot er	= =	**iiij. Daler.**
ij ß. Grot	giør =	**1 Punds Grot.**
V Ortugh	giøre =	**1 lødig Mark.**
iij Mark Sølv	giør =	**1 Mark Guld over heele Dannemark.**
1 Daler udi den Danske Lover	= =	**35. Grosser.**
1 Gylden er	= =	**38. Grosser.**
24 Mark Sølv er	= =	**Styrishavn.**
Viij Øre Jord er	= =	**36 Mark Sølv.**
XXXvj Mark Sølv er	= =	**et fuldt Boel.**

Side 379

Ortugh udi Jylland og Fyen 10. Skiepper Rug 12. Skiepper Byg og 20. Skiepper Havre. Man seer af den Jydske Lov lib. 3. cap. 13. at hvilken Land-Boe, som udredede 8. Ortugh Sølv-Land-Skyld, stod for 4. Mands Udrustelse. Paa andre Stæder derimod var en Ortugh mindre gyldig, og varierede ikke mindre end et Øre, hvilket nu udregnedes i Mynt, nu udi Vahrer, nu beregnedes til 15. Penge, nu til 13. saa at det er fast umueligt at giøre sig nogen fuldkommen

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Ret Idee om den gamle Danske Mynt, hvilken, jo meer man efterforsker, jo meer forvirret bliver man. Og haver jeg derfor brydet mit Hoved meer med dette Capitel end med noget andet.
Myntens Tilstand under Kongerne af det Oldenborgske Huus.
Nu træder jeg til den anden Classe, som befatter de Høylovlige Konger af den Oldenborgske Stamme, under hvilke den Danske Mynt fik een gandske anden Skikkelse, og da begyndtes at slaaes store Stykker baade af Guld og Sølv; Thi jeg haver forhen ofte erindret, at endskiønt der udi de forrige Kongers Historier tales om lødige Marker og Penninge Marker, saa vare det dog ikke Mark-Stykker; Thi der bleve da ikke slagne uden smaae Penge Denarii, og de andre vare ikkun Pengenes Vægt, indtil allerførst Hanse-Stæderne Lybek, Hamborg, Wismar og Lüneborg, Anno 1506. lode slaae Mynt under det Navn af Mark, og i Steden for de saa kaldede Penge (Denarii) lode slaae Skillinge, lagde 16. saadanne Skillinge til hver Mark, og, saasom det var de da slagne Lybske Markers Tilstand, lode bemeldte Stæder sætte paa samme Mynt: **Status marcæ Lubecensis 1506.** og kaldes den samme Mynt af Hvitfeld Stædernes Mark.
Mark, Skilling, Øre de vare ikke slagne Penge-Stykker men mange smaa Pengers Sum-mer. Hanse-Stæderne lode slaae de første Mark-Stykker. 1056.
Under Kong Christian den 1. blev adskillig god Mynt slagen baade af Guld og Sølv, hvorvel da her i Landet vare hverken Guld eller Sølv-Miner, men de bleve myntede af de Penge, som Kongen fik af Undersaatterne til aarlig Skatt; Hvilken Mængde her da var af fremmed Mynt, kand blant andet sees af den Skatt Frue Elisa eyede, hvorom Hvitfeld taler saaledes: Anno 1468. St. Bartholomæi Dag, tilfortroede Frue Elisa Hr. Oluf Nielsens Efterleverske paa sine og sine Børns Vegne til Contoret i Bergen 3. Bbb 2 / Kister.

380
Kong Hans lod sætte Aars-Tal paa Mynten. Udi samme Konges Tiid bleve først slagne store Sølv-Stykker.
Kister. Udi een af disse Kister fantes Guld, Sølv, Ædelsteene, item Danske Penge, ogsaa 1400. Rhinske Gylden og 500. Engelske Nobler: men denne Brug af fremmede Penge blev Tiid efter anden indskranket, og endeligen gandske afskaffet. Udi Museo Regio viises 2. Guld-Stykker af denne Konge, af hvilke Guld-Stykker et er rundt, et andet $\square$kantet, paa det runde staar en kroned C. og det $\square$kantede har paa den eene Side Kongens fulde Effigies, paa den anden Side 3. Løver, men intet Aars-Tal, ey heller Chiffre til Kongens Navn, men alleene Christ. Den $\square$kantede Mynt blev siden her i Riget kaldet Klipping, ikke fordi den var slagen udi saadan $\square$kantet Form, men fordi Kong Christian 2. siden klippede den.
Men under Kong Hans begyndte den Danske Mynt allerførst at komme udi Anseelse, og bleve slagne store Guld- og Sølv-Penge, ziirligere end de forrige og merkede, som man meener, allerførst med Aars-Tal; Thi paa den store Guld-Penge findes Aaret 1496. Under Kong Hans er besynderlig merkeligt, at da bleve slagne store Sølv-Stykker lige dem, som vi nu kalde Dalere; Men det Ord Daler eller Joachims Daler blev ikke bekiendt førend 1519. og Kong Hans døde 1513. Hvad Navn ellers samme Stykker førte, er ubekiendt. Udi Keyser Ferdinandi Müntz-Ordnung af Anno 1559 blive de alleene kaldede Sølv-Stykker, og tales om under det Navn af **Dannemarkische gantz Silberne Stück den Thalern an ihrer Grösse gleich.** Men adskillige ere deraf forførte og have holdet for, at Kong Hans slog de første Rigsdalere. Foruden disse store Sølv-Stykker bleve ogsaa slagne adskillige af mindre Størrelse. Ellers er her og at merke, at under Kong Hanses Regiering Hanse-Stæderne begyndte at slaae Marke-Stykker, hvorom tilforn er talet. De store Sølv-Stykker, som Kong Christian 2. lod slaae efter sin Faders Exempel, føre ey heller Navn af Daler, eller kunde føre formedelst ovenmeldte Aarsag. De ere ellers af samme Størrelse og Vægt som Kong Hanses. Den Mynt, som under ham sloges, blev meget dadled, saasom den var sterk mænged med Kobber. Heraf kom det, at Rigets Raad klagede over Mynten udi hans Tiid, og paastod, som Hvitfeld udi samme Konges Historie

381
vidner, at han skulde lade mynte god Mynt, lige ved Stædernes, hvilket var fornødent formedelst den Handel som fordtes med Hanse-Stæderne. Hvad Klagemaal der ellers var over Mynten udi hans Tiid, kand sees af bemeldte Hvitfeld pag. 1137. hvor han taler saaledes derom: Alt hvis han samlede, forslog dog intet til hvis Krig, han førte; Han blev foraarsaget til at lade slaae Klippinge, som ikke vare bedre end Kobber-Penge og fik deraf Navn, at man kaldede ham Kong Klipping, som de Danske Riim udviiser Lector Paulus Eliæ giorde, som endnu vanke hos os, u-anseet, at Hans Haandfæstning, formælder, at han skulde lade mynte god Mynt lige ved Stædernes. Alle Kiøbmænd skyede derover dette Rige med deres Kiøbmandskab, og hvo som vilde sælge eller kiøbslaae af hvis ringe Deel, som ankom, da maatte de kiøbe efter Stædernes Mynt, eller Rhinske Gylden. Saavidt Hvitfeld; Hvis Ord give dog meer tilkiende Skribentens Bitterhed mod samme Konge end Myntens slette Tilstand. Jeg har tilforn meldet, at de Firekantede Penge, som bleve slagne af Christiano 1. udi denne Konges Tiid bleve kaldede Klippinger, efterdi han fordervede dem. Foruden den Mynt Kong Christian 2. lod slaae bleve ogsaa adskillige Penge myntede af den bekiendte Græve Christoffer af Oldenborg, hvilken tog sig denne betrængte og Landflygtige Konge an, og lod sig hylde udi hans Navn allevegne udi Riget. Paa den eene Side af samme Penge staar Christiernus Rex Dac. og paa den anden Side Christophorus Comes Olden. Hvorom Hvitfeld pag. 1422. taler saaledes: Græven lod og efter hans Hylding slaae Rhinske Gylden og smaae Mynt; paa den eene Side stod Kong Christierns Navn, og paa den anden Side hans eget, at man skulde deraf viide, at han ikke sig til Beste havde foretaget samme Krig. Den findes ogsaa en stor Mængde og Mynt slagen af Erke-Bisp Walchendorf udi Norge, som beviiser hvor stor Omsorg samme Erke-Bisp havde for Mynten, paa den eene Side af disse Penge staar St. Olavus Rex Norveg. og paa den anden Side Ericus Dei grat. Arcep. Nid'sen. Hvoraf sees, at Bisperne endda bemængede sig med Mynten.

382
Kong Friderik lodslaae de første Rdlr.
Kong Friderich 1. lod allerførst slaae Sølv-Penge under Navn af Joachims-Daler efter den bekiendte Myntes Exempel, som Anno 1519. blev først slagen udi Joachims Dal udi Bøhmen, hvilken først blev kalden Joachims Daler, og siden alleene Daler. hvilket Navn andre Konger og Førster siden ogsaa gave de store slagne Stykker. Paa nogle af dem staaer: Fridericus Dei Gratia Slesvicens & Holsac. Dux; Paa andre: Fridericus & Sophia Rex & Regina Daniæ. Paa den saa kaldte Riber Mynt, Moneta nova Ripensis staaer Fridericus Rex Dani. Nor. hvilket viiser, at den første blev slagen, da han allene var Hertug til Slesvig, Holsten; Den anden, da han var bleven Konge udi Dannemark, og den 3die da han tilligemed var bleven Konge udi Norge. At høitbemeldte Konges Mynt har været god, kand sees af det Løfte, han giorde Rigets-Raad 1523. Mynten ville vi giøre lige og eens med de Vendiske Stæders. Der blev ellers under denne berømmelige Konge slagen Mynt fast udi alle store Stæder udi Riget, som Kiøbenhavn udi Siælland, Nyborg udi Fyen, Aalborg udi Jylland, Landskrone og Malmøe udi Skaane, Røseby udi Blegind, Ansloo og Bergen udi Norge, Visbye paa Gulland. Det er at mærke, at paa den Gullandske Mynt staaer den bekiendte Søren Norbys Vaaben; Derom taler Strelovius udi hans Gullandske Krønik saaledes: Aar 1523. lod Søren Norby slaae Penninge. Paa den eene Side det Oldenborgske Vaaben, og paa den anden Side et Lam med hans Navn om. Samme Norby var een af Christiani 2. troeste Tienere baade i Medgang og Modgang. Han bemægtigede sig Gulland for Kong Christian og forsvarede Wisbye Slot og Bye længe, men da han blev meget trænget af de Svenske og Lybske, overgav han den heele Øe til Kong Friderik den første: Han døde endelig udi Keyser Carls Tieneste ved Beleyringen for Florentz, og kand agtes for en af de store Helte paa de Tider.

Aarsag til Myntens U-orden.
Christianus 3. saasom han udi alle Ting var en god Konge, saa var hans Mynt ogsaa særdeeles god. Det er at mærke, at Kongerne af Dannemark, hvor meget alvorligen end de fleeste have sat sig fore at giøre Mynten god, saa have de dog ikke kunnet trænge igiennem dermed, af Aarsag, at de fleeste Stæder udi Rigerne havde Rett til at slaae

383
Christ. 3. lod slaae de første Danske Marke-Stykker.
Christ. 3. var den første der lod sætte Tall til sit Navn.
Mynt, og Bisperne undertiden ligesom kiæppedes med Stæderne, hvo der kunde slaae de værste Penge, hvorfore ogsaa udi denne Konges første Regierings Aar Mynten ogsaa temmelig vaklede. Men da den Papistiske Troe blev udrøddet af Rigerne, og Vingerne bleve klippede paa Bisperne, fik Hans Majestæt Leylighed at sætte sit gode Forsæt i Verk. Provincierne, som endda nogen Tiid beholdte Mynte-Rettigheden, vovede sig og ikke meer at slaae saa slette Penge, som tilforn, og under hans Søn Friderico 2. endelig gandske lode af at Mynte, saa at Christianus 3. er den sidste Konge, paa hvis Penge man finder Bisper og Stæders Navne. Og kand fra denne Høipriiselige Konge regnes ligesom en nye Periodus udi Mynten; Thi da bleve Pengene slagne efter Orden, fast ligesom nu omstunder, nemlig Dalere, som galt 48 Skilling og Mark, hvoraf 3. giorde en saadan Daler, og Skillinge, hvoraf 16. giorde en Mark. Thi for Christiani 3. Tiid vare ingen Stykker slagne under det Navn af Mark og Skilling men all Dansk Mynt blev beregnet til Mark og Skilling af de saa kaldte slagne smaa Penninge, hvilke Penninge udi Vægt og Størrelse lidet overgik de nu brugelig Asses Lubecenses eller Lybske Skillinge, vi have ey heller nogen større af gammel Mynt. Hanse-Stæderne: Lybek, Hamborg, Lüneborg og Wismar sloge først Anno 1350. Stykker under det Navn af Skilling, de forordnede, at samme Skillinge skulde være af 15. grader, 15. lothige, iligemaade hvor mange af dem skulde giøre en Mark Sølv, saaledes at disse første slagne Skillinge giør en Drachmam og lidet meer end en ottende Deel af en Drachma, og vilde der saaledes 7. Lybske Skillinge til, for at giøre et af de siden slagne store Sølv-Stykker, som blev kaldet en Rigsdaler. Hvad Marke-Stykker er angaaende, da lode bemeldte Hanse-Stæder dem ikke slaae førend Anno 1506. som tilforn er viiset. Men de Nordiske Riger bleve endda længe ved deres gamle Maade, og lode ikke slaae uden de smaae Stykker, kaldet Penninger, eller nogle, som vare lidt større, hvilke de kaldte Grosser. Dette er ellers besynderlig at merke udi den Danske Mynte Historie, at denne Konge var den første af de Danske Konger, der lod sætte Tall ved sit Navn, for at viise, hvilken Kong Christian han var udi Ordenen; Thi paa alle hans Penge,

384
saavel Sølv som Guld findes Christianus 3. Rex Dan. & Nor. da de forrige Konger lode sig alleene tegne Ericus, Christophorus, Christianus, saa at man af Navnene paa deres Mynt ikke har kunnet see, hvilke Konger udi Ordenen de vare. Her merkes derforuden ved denne Konge, at han var den første, der lod sætte de Wenders og Gothers Konge paa Mynten, hvilken Titel Augustus Dathus Orat. 65. l. 4. siger blev given Christiano 1. til Siena udi Italien 1474. da han besøgte den Romerske Pave. Endelig er at mærke, at Christianus 3. lod igien sætte paa Mynten de 3. Kroner, som Hans Hr. Fader havde udeladt. Disse 3. Kroner betegnede de 3de Rigers, Dannemarks, Norges og Sverriges Forening, hvilke de forrige Konger siden den Navnkundige Forening til Calmar mellem Rigerne lode sætte paa deres Vaaben og Mynt.
Men, saasom Sverrig under Christianus 2. affondrede sig fra de 2. andre Riger, udelod Kong Friderik 1. samme 3. Kroner, hvilke Christ. 3. siden igien indførte, til Erindring om Rigernes Forening, og gav det samme siden Anledning til den 7. Aars Feide under Kong Friderik 2. Kong Friderik 2. traade sin Faders Fodspor i at forsiune Riget med god Mynt. Han lod udi det

Aar 1560 og 1563. slaae Rigsdalere paa hvilke var tegnet Tre Mark Danske, saa at man deraf kand see, at 3. Mark endda galdt en Rigsdaler, saasom udi hans Faders Tiid, da der var saadan Forskiæl mellem Lybsk og Danske smaae Penge, at en Rigsdaler galdt 2. Lybske Mark, og 3. Danske 32. Lybsk Skilling og 48. Danske, hvilket gav tilkiende, at der gik 3. Danske Mark paa 2. Lybske, og 3. Danske Skilling paa 2. Lybske, eller at de Lybske smaae Penge vare en 3die Deel vigtigere end de Danske. Men denne berømmelige Konge vilde, at hans Mynt skulde være gandske lige med Hanse-Stæderne, at ikke Mynten skulde confunderes udi Handelen med samme Stæder, lod derfor 1572. forordne og omsætte Mynten saaledes, som Hvitfelds Manuscript. vidner pag. 558. at 2. Danske Skilling skulde efter den Tydske viis regnes for een, to Mark for een, Daleren for 2 Mark, eller 32. Skilling. Og, paa det at fremmede af disse Penge, i sær de smaa, hvilke vare myntede vigtigere end at 2. Danske Skilling kunde kun agtes lige ved en Lybsk, ikke

385

Provincierne lade af at Mynte udi Friderici 2. Tiid, ligesom Bisperne holdte op dermed under Christ. 3.

ikke skulde slaae dem om, og deraf søge Fordeel, forbød Kongen, at de ikke maatte føres ud af Landet; Thi en Skilling Danske var da vel en 3die Deel mindre end en Lybsk Skilling, men da den blev forandret saaledes, at 2. Danske Skilling skulde gives for en Lybsk, blev den en 3die Deel bedre, hvorfor Kongen havde stor Aarsag at forbyde dens Udførsel.

Ellers blev under denne Konge en Mynt slagen udi Bergen i Norge, hvilken var den sidste, som kom ud fra Bergens Mynte-Sted. Jeg har tilforn fortalt, at de Danske og Norske Stæder begyndte efterhaanden at holde sig fra Mynten udi Christ. 3. Tiid, men under Kong Friderik 2. blev deres Rett gandske afskaffet.

Mynten særdeeles god under Christ. 4.

Hvilken Omsorg Christianus 4. havde for Mynten, sees af den Mængde herlige Penger, slagne af denne store Konge, hvilke udi godhed overgik alle vore Naboers Mynt. Dog bleve de smaae Penge ofte under hans Regiering forandrede, hvorvel de store Stykker bleve stedse udi deres Godhed og Valeur. Rigsdaler galdte udi Begyndelsen af Hans Regiering 4. Mark Danske, hvilken Priis den begyndte at gives ogsaa mod Enden af Friderici 2. Tiid, som kand sees af Inscriptionen paa samme Rigsdalere, nemlig 4. Mark Danske, hvoraf enhver Mark giorde 16. Skilling Danske, og kaldes en Rigsmark, efterdi den var en Part af en Keyserlig eller Rigsdaler. Men disse Mark tilligemed de andre, som bleve siden slagne, lidede ofte stor Forandring udi Skillinger, ligesom Rigsdaler forandredes baade udi Mark og Skilling, som kand sees af Høystbemeldte Konges Mynte-Forordninger, hvoraf den, som blev publicered Anno 1605. taler saaledes: At en Rigsdaler skal giælde 33. Lybsk Skilling eller 66. Skilling Danske, og at en Mark-Stykke Dansk Mynt skal Gielde halvsyttende Skilling Danske, og 4. Mark Danske ligesaa meget paa en Rigsdaler, hvoraf man seer, at en Rigs eller Dansk Mark da galdt 16 Skil. og en halv. Samme Forordning indeholder og et Forbud, at Danske Rigsdaler, som vare udi høyere Priis udi Hanse-Stæderne, bleve forbudne at udføres; men, saasom dette Forbud kunde ikke hielpe, lod Kongen udi Februario 1609. forordne,

386

Mynten sættes udi den Orden som endnu varer.

ne, at en Rigsdaler skulde gielde 68. Skilling Danske, og en Rigsmark 17. Skilling. Thi saaledes taler Forordningen derom, at hver Daler skal herefter udi vore Riger Danmark og Norge gielde 34 Skil. Lybsk eller 68 Skil. Danske; Skal og 4. Mk. Danske gielde lige ved en Rdlr., saa at enhver Mk. Danske skal gielde 17 Skilling Danske. Den liden Mynt fordervedes meer og meer, saavel her, som over heele Tydskland, hvorudover Ao. 1610. blev forordnet, at der skulde gaae

74. Dansk Skilling paa en Rigsdaler og halvnittende Skilling paa en Rigsmark. Derved kunde det endda ikke blive; Rigsdaler steeg Anno 1616. til 80. Skilling Danske, og endelig ved en Kongelig Forordning dato den 16. Novembr. 1619. til 96. og 2. Danske Skilling begyndte fra den Tiid at regnes mod en Lybsk Skilling; Udi hvilken Tilstand den mindre Danske Mynt er bleven til vore Tider. Iligemaade blev giort samme Forskiæl mellem Lybske og Danske slette Mark saaledes, at fra de Aaringer 1621. og 1622. to Danske gik paa en Lybsk Mk. og 6. Danske slette Mark paa en Rigsdaler.

Første Kroner slagne.

Men at Fremmede ikke skulde forderve den Danske Mynt, føre den ud af Landet og besynderlig slaae onde Stykker udi Form af Danske Marker, giorde Hans Majestæt 1618. nye Mynte-Love og satt Mynten udi en nye Orden; og komme udi bemeldte Aar ud af det Kongelige Mynte-Sted de herlige Stykker kaldet Danske Kroner. Disse Stykker bleve først kaldede heele Kroner, siden dobbelte Kroner, og Aaret derefter lod han deele Mynten udi Guld, Sølv og Kobber-Mynt. Forordningens Ord lyder saaledes: At lade Mynte først dobbelte Kroner af got Guld &c. dernest af godt Sølv efterskrevne Mynt, som er heele, halv og Ort af Kroner, saa og halve Orts Daler, 4. Skillinger, 2. Skillinger og eeneste Skillinger &c. udi ligemaade ville vi lade mynte efterskrevne Kobber-Mynt af reent Kobber, som ere Hvider &c. saa og Blafferter. Det er derfore at merke udi den Danske Mynte-Historie, at under Christiano 4. er kommen for Lyset Kroner, hvorudi endnu de fleeste Capitaler bestaae,

387

De Stykker som vi nu kalde Kroner, vare da kun halve Kroner.

eftersom de efterfølgende Høylovlige Konger have continueret at slaae en stor Mængde af halve Kroner, hvilke med Tiden fik Navn af heele Kroner, skiønt de udi Begyndelsen førte kun Navne af halve; Thi de heele Kroner, som nu kaldes dobbelte, galdte 8. slette Mark, da disse kun giælde 4. Mark. Under Christiano 4. bleve ogsaa de bekiendte 28. Skilling stykker, item de saa kaldte Dotkens slagne. De første lod Hans Mayestæt slaae ved Leylighed af det uformodentlige Svenske Indfald udi Holsten og Jylland Anno 1643. og 1644. hvorpaa er Inscription: Justus Jehova judex. De samme blive udi Mynte-Forordningen kaldede nye to Mark-Stykker. Men Anno 1648. strax efter Kongens Død bleve de reducerede til en ottende Deel ringere, og derfor endnu kaldes 28 Skilling Stykker. Derimod bleve de da slagne 8. Skilling Stykker formedelst deres store Puurhed og Vigtighed siden forhøyede til 10. Skilling og kaldes endnu 10. Skilling Stykker, og er den beste smaae Mynt, vi have, men der ere nu omstunder ikke mange tilbage. Angaaende de saa kaldte Dotkens eller Dotkener, da meene vore Antiqvarii, at de samme have faaet Navn af den Frisiske Stad Dokkum contracte Dokum, hvor saadan slags Mynt først kom for Lyset, og haver givet Navn til de Danske Dotkens og vare begge slags af een Valeur, nemlig 3. Lybske Skilling. Det vilde blive for vidtløftigt at tale udi dette Capitel om alle de Stykker i sær, som denne store Konge lod slaae, besynderlig om hans Guld-Medailler, som ved een og anden Leylighed bleve slagne, saasom mit Forsæt ikkun er at tale om den brugelige Mynt. Jeg vil ikkun her løsligen mælde lidet om tvende rare Stykker, som ved særdeles Leylighed bleve slagne, det første er en mægtig stor Skue-Penge, paa hvis eene Side findes en Hest, der omkommes af en Løve, og paa den anden Side disse Vers:

Dotkens hvoraf saa kaldede.

Frustra te
Opponis frænande
Caballe Leoni;
Albus eras, rubeus
Si modo pergis, eris.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Den blev slagen Anno 1626 til en Erindring om de Lyneborgske Hertugers Frafald fra Kongen udi den Tydske Kriig; Thi det Lyne-

388
borgske Vaaben er en Hest, ligesom det en Danske Løve. Til videre Erindring om det samme blev der en Løve og en Hest udi fuldkommen Størrelse støbt af Kobber og satt udi Rosenborg Have, hvor de endnu sees udi samme Positur som paa Mynten. Den anden Mynt er liden, og kaldes gemeenligen Brille-Ducat. Derpaa staae disse Ord: Vide mira Domi med en Brille derover. Aarsagen dertil er denne. Udi Høystbemeldte Konges Tiid bleve fundne i Norge nogle Guld-Miner, deraf bleve 1644. slagne nogle halve Ducater som ligge forvarede paa det Kongelige Kunst-Kammer, disse Ducater understode sig nogle fremmede at nægte, at de vare af Norsk Guld; Foregivende, at der aldeeles intet Guld var udi Norge. Hvorudover Hans Majestæt, da han siden fandt en anden Guld-Mine, lod slaae disse Brille-Ducater, for at betegne, at hvo som ikke vilde troe, eller kunde see, maatte betiene sig af Briller. Derom har jeg videre talet udi det Capitel om Norges Beskaffenhed. Ellers kom udi denne Konges Tiid ud en liden særdeles Mynt, hvorpaa stod en Rytter, holdende et Spyd udi Haanden. Disse Penge siges at være slagne, at de tilligemed andre
Findmarck Mynt kaldes det Russiske Dænninger. Moscovitiske kunde bruges udi Handel af Laplænderne, som laae under Dansk og Russisk Herredom. De samme fik blant Russerne Navn af Copeck, thi Copejek, betyder hastatus paa Moscovitisk, eller en som fører et Spind, hvorfore de endnu blandt Kiøbmænd kaldes Copeker. Enhver af dem giorde en 48 Deel af en Rigsdaler, som kand sees af den Befalning, som Kongen 1619. gav Mynte-Mesteren Johan Post, om at slaae samme Penge; Ordene lyde saaledes, at 48. Dænninger skal veye 1. Rigsdaler og være af prøve som Russiske Dænninger. De bleve derefter ogsaa kaldede Russiske Dænninger, efterdi de vare slagne udi Dannemark af Valeur med Rydske Penge, og bleve gangbare udi Rydskland. Endelig er at merke, at under denne store Regent ere blevne slagne de første Sølv-Penge af Kongsberger Sølv, saasom Minerne bleve fundne, og Verket anlagt udi hans Tiid. Derom tales vidtløftig paa et andet Sted pag. 334.
Under de 3. Høylovlige efterfølgende Konger er Mynten bleven fast den samme, som udi Christiani 4. Tider, og, saasom disse sidste

389
sidste Penge ere endnu udi alle Folkes Hænder, holder jeg ufornødent at tale derom. De fleeste brugelige store Stykker, som af dem ere blevne slagne, ere de udi Christiani 4. Tiid kaldede halve Kroner, nu slette Daler eller Kroner. De pureste blant dem ere de smaa, som Høylovlig Ihukommelse Christianus 5. lod slaae, men de samme ere just for deres Godheds Skyld blevne saa rare, at man fast ingen meer deraf finder. Af Guld-Penger eller Medailler er slagen en utrolig Mængde ved adskillig Leylighed, iblant andre af Guineisk Guld eftersom de Danske stiftede Colonier paa Kusten af Guinea, udi Friderici 3. Tiid, hvorom paa et andet Sted.
Recapitulation af det ovenantegnede om Myntens Tilstand under de Høylovlige Oldenborgske Konger.
Af ovenanførte Historie om Myntens Tilstand under de Høylovlige Oldenborgske Konger viises:

1. At da begyndtes at slaaes stor Mynt, og at Kong Hans var den første af de Danske Konger, der lod mynte store Sølv-Stykker, som udi Størrelse og Vigtighed lignede de Penge, som siden bleve kaldte Dalere.
2. At under samme Konge Aars-Tall blev allerførst seet paa den Danske Mynt.
3. At fremmede Penge, som vare tilforn saa meget gangbare, begyndte efter Haanden at afskaffes.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

4. At under Kong Friderik 1. bleve slagne de første Rigsdalere.
5. At Kong Christian 3. var den første, som lod sætte Tall til sit Navn, for at viise hvilken Christian han var udi Ordenen; item denne Titel: de Venders og Gothers Konning.
6. At da bleve slagne de første Marke-Stykker, og Forordning blev giort, hvor mange Mark der skulde gaae paa en Daler, og hvor mange Skilling paa en Mark.
7. At efter Reformationen Bisperne lode af at mynte, og siden Stæderne, hvorved Kongerne fik Leylighed at indrette Mynten paa en bedre og meer ordentlig Fod.

390

8. At under Christiano 4. bleve slagne de første Kroner, og at Høystbemeldte Konge kand kaldes Stifter til den nu brugelige Mynt.

Den smaa Mynts fata udi vore Tide.

Udi vore Tider er slagen en utrolig Hob smaa Mynt, hvoraf de fleeste ere ikke af den Bonitet som de forrige. Hvorudover Kong Friderik den 4., saa snart den Svenske Kriig var til Ende, og Rigerne vare komne udi Roelighed igien, lod reducere samme smaa Courante Mynt. Den langvarige og kostbare Kriig med Sverrig har drevet Hans Majestæt, (som frem for nogen Konge har været om ved at paalegge sine Undersaattere store Skatte) at lade slaae smaa Mynt af ringere Calibre end den forrige, og at betiene sig af authoriserede Sedler i steden for Penge. Disse authoriserede Sedler, som have haft en synderlig god Effect, og bødet paa Rigernes Penge-Mangel, ere af Regieringen igien indløsede. Og Courant Mynten er bleven bedre end den var tilforn efter at Marke-Stykker ere reducerede til 15 Skilling, 12 Skilling Stykker til 10 Skilling, og de sidste slagne 2 Skillinger efter Proportion af 12 Skilling Stykker.

Af gammel Norsk Mynt ere kun 3. Stykker paa det Kongelig Konst-Kammer.

Hvad den gamle Norske Mynt angaaer; Naar Mynte-Stæder først bleve oprettede udi Norge, derom har man intet udi Historien. Der findes alleene udi det Kongelige Konst-Kammer 3 smaa Stykker. Det ene slaget udi Trundhiem, det andet udi Asloe, og det tredie udi Bergen, hvoraf man kand see, at der i gamle Dage have været mange Mynte-Stæder udi Norge, saavel som i Dannemark. Den første er slagen af den store Kong Sverre; Thi paa den eene Side staaer: Sverus Magnus, og paa den anden Side Ni Ni Ni Ni. Alle holde for at disse fire Ni betyde Nidrosia eller Trundhiem, som har sit Navn af den Flod Nid eller Nidaa, og af dens Udløb, som de Norske udi gamle Dage kaldte Aaos, saa at Staden af Aaen og dens Udløb, hvorved den er situered, er bleven kaldet Nid-Aaer-Aaos, contracte Nidroas, og paa latin Nidrosia; om der ellers har været Mynt slagen udi Trundhiem tilforn, eller om denne Kong Sverre var den første, som der oprettede Mynte-Sted, kand ikke for vist siges. Det er ogsaa vanskeligt at dømme, hvad de fire Ni, som staae paa den anden Side

Betænkning over den første Mynt slagen udi Trundh.

391

af samme liden Mynt, betyde. Nogle holde for at de give tilkiende de fire Seyervindinger, Kong Sverre ved de Nidrosiensers eller Trundhiemmers Hielp erholdt over den falske Kong Magnus Erlingsen, hvilken Gisning jeg vil lade staae ved sit Værd. Ellers er samme Mynt kiøn og af purt Sølv.

Betænkning over den anden, slagen udi Asloe.

Den anden Mynt er slagen udi Hertug Philippi Tiid udi Norge udi Asloe; Thi paa den eene Side staar Philippus Dux Norveg. og paa den anden Side Moneta E. Asloens: Ved dette E. forstaaevore Antiqvarii Ecclesiam, og holde for at det er den Asloiske Kirkes Mynt Moneta Ecclesiæ Asloensis slagen af Biskop Nicolao Hertug Philipp til Ære. At den ikke vel kand være slagen af Asloe Bye, derpaa fremføres saadan Gisning. Den Norske Historie vidner, at Asloe blev funderet af Harald Haardraade, begyndte at blive en Kiøbsted 1049. og fik sit Navn af den

forbi flydende Aae Loo, og dens Udgang, som de Norske kalde Aaos, holde derudover for, at saasom den er slagen mellem de Aar 1203 og 1218. udi hvilke bemeldte Hertug Philippus Baglernes Anfører udi Norge florerede, saa kunde Staden ikke saa hastig have faaet Mynte-Rettighed, heldst efterdi den anseelige Handel-Stad Bergen allerførst fik Mynte-Frihed 1282. under Erik Præstehader, saa vidt man kand slutte.
Hvorudover ovenmeldte Mynt synes ikke at være slagen af Aslo Bye, men af Biskop Nicolao, som maaskee havde Mynte-Sted udi Byen. Den Bogstav E eller Ecclesia giver ogsaa tilkiende, at det er ikke Stadens, men Kirkens Mynt. Hvad Hertug Philipp angaaer, da var han Baglernes Anfører udi Norge, og blev 1208. kaldet Baglernes Konge, hvoraf synes troeligt, at Mynten er slagen for 1208, efterdi Inscriptionen er Philippus Dux, og ikke Philippus Rex. Han førte idelig Kriig udi 10 Aar mod Birkebenerne og døde Anno 1218. Hvad slags Folk Birkebener, Bagler, Ribbunger, Stitunger og Varbelger, som laae udi Haar sammen udi Norge, vare, kand sees af Snoro Sturlesons Norske Krønike.
Over den tredie, slagen i Bergen.
Den tredie Norske Mynt, som findes paa det Kongelige Konst-Kammer, er slagen under Erik Præstehader; Thi paa den eene Side staaer Ericus Rex Norweg. og paa den anden Side Civitas

392
Bergenfis. Vore Antiqvarii holde for, at det kand ikke være andet end Erik Præstehaders Mynt, saasom ingen anden af det Navn var Konge udi Norge for ham, undtagen Erik Blodøxe, der regierede 929, paa hvilken Tiid der var ingen Mynt udi Norge, ey heller findes nogen Nordiske Mynt saa nætt af de første Tider som denne. Ja det som meere er, Bergens Bye var ikke til udi Erik Blodøxes Tiid, langt mindre Mynte-Sted anlagt udi samme Stad. Er derfore troeligt, at denne Penge er slagen af bemeldte Erik Præstehader, under hvilken Konge saavelsom under hans Fader Magnus Lagebøter Bergen begyndte at komme udi Anseelse; Thi Ao. 1275. gav Kong Magnus de Vendiske Stæder Frihed at handle paa Bergen, hvilken Frihed blev stadfæstet af Erik Præstehader; Er derfore riimeligt, at Mynte-Sted paa de Tider først blev anlagt udi samme Stad. Ellers er at merke, at Bergen var den Stad udi Norge, som længst beholdt Mynte-Rettighed; Thi den varede indtil 1575 under Kong Friderik 2. da der imod de andre Stæder begyndte at holde op under Christiano 3. efterdi deres Mynt svarede ikke til Godheden og Vigtigheden af den Kongelig Mynt. Foruden disse 3 smaa Norske Penge, som findes paa det Kongelig Konst-Kammer, viiser Elias Brenner in thes Num. Sveo. Goth. en anden Norsk Mynt, paa hvis eene Side Hackvin Dux Norvegiæ, paa den anden Side et Kors med 4 Roser, og der omkring Moneta E. Asloia, hvilken Mynt de fleeste holde for at være slagen udi Haagen Galinds Tiid af Biscopen udi Aslo, hvilket den Bogstav E. eller Ecclesia giver tilkiende.
Bergen beholdt af alle Danske og Norske Stæder længst Mynte-Rettighed.
Af disse faa overblevne Norske Penge sees at Mynten maa have været endda rarere udi Norge end udi Dannemark, og at de gamle Norske enten udi Handel have betienet sig af fremmede Penge, eller at de alleene have givet Vahre for Vahre. Der er ellers ingen Tvivl paa, der jo udi Norge saavel som udi Dannemark har været Guld og Sølv nok, som de ved idelig Fribytterie erhvervede. Efter Rigernes Foreening og under de Høylovlige Oldenborgske Konger har Norge haft tilfælles Mynt med Dannemark.

393

CAP. X.
Om Dannemarks og Norges Vaaben.

Hvad det Ord Baaben egentlig betyder.
Saar det Ord Baaben i Almindelighed og i sin rette Meening, som det meest er brugeligt, nævnes, da forstaaes derunder ikke alleene Skiolde, Hielme, Kaarder, Rygstykker, Kyrasser,

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Pantzer, Bøsser, Buer, Pile, Landser, Picqver, Dolke og Knive, men endog Prygle og Steene, ja alt hvis Menneskene bruge enten for at defendere sig selv, eller skade andre med; Men, naar det specialiter considereres, da betegnes derved det, som kaldes Adelige Baaben, Skiold og Hielm, ellers med et Dansk Ord kaldet Skiolde-Merke, i hvilken Meening det og her tages. Og synes slige Skioldes Merker ey saa ilde paa Danske at være givne under det Ord af Baaben; Thi i gamle Tider lode tappere Riddersmænd stikke og udgrave paa deres Rustninger deres Adelige Merke og Symbola, paa det at, naar de vare væbnede, og havde deres Hielme for Ansigtet, den eene da derpaa des lettere kunde kiendes fra den anden. Af dette Ord Baaben maa de mueligt derfore i gamle Dage være kaldede Væbnere, som i Ære og Værdighed vare næst efter Ridderne, og udi Krigen stedse figtede ved Kongens Side, ja bare hans Skiold for ham.

Scutis impacta gerebant
Fortia facta Patrum, qvo talia visa virorum
Incendant animos solius laudis avaros.

(oversæt: "De bar på deres skjolde indgraverede billeder af fædrenes tapre bedrifter, for at synet af mændene og deres dåd kunne antænde sind, der tørster efter æren alene.")

Siger en Poët, talende om de gamle Nordiske Folk; Dog holdes saadant ikke at have været arveligt udi Familier meer end 300. Aar.
Skribenterne ere ey alle eenige om, hvorfore de heller have ladet sætte deres Kiende-Tegn og Merke paa deres Skiolde, end paa

394
de andre Parter af deres Rustninger; Thi nogle meene, at de burdte fornemmelig have baaret deres Baaben eller Merker paa deres Kaarder, heldst da det er dog Sverdet, der forhverver Seyeren, og baner Veyen til Æren.
Vil vi see til de gamle Tydske og Danske, da have deres Skiolde ey været i mindre Estime end hos andre Nationer; Thi som Alexander ab Alexandro beretter, da maatte den, som havde mistet og forlobet sit Skiold i en Træfning, efterdags ey indkomme i nogen af deres Helligdomme eller Forsamlinger; Thi han blev sat fra all Ære og Værdighed, og ey agtet saa værdig, at nogen enten skulde omgaaes eller tale med ham, hvilket efter Taciti Beretning gik Endeel af dem saa til Hierte, at de toge Livet af sig selv; Efter den gamle Guletings Lov var den holden for en Niding, der mistede sit Skiold.
Det største Skielmstykke, nogen af dem kunde overbeviises, var, at have mistet sit Skiold udi en standende Striid, saa at de som havde havt den Vanlykke, hverken maatte være overværende, hvor nogen publik Forsamling var, eller deres Afguds Tieneste skeede. Ja for at beviise med et Exempel, med hvad Nidkierhed de gamle Nordiske Nationer holdte ved deres Skiolde i Striden, da er det kraftigt nok, som udi den tappere Konge i Norge Ole Tryggesons Liv os er til en ævig Ihukommelse blevet antegnet; Thi, endskiønt denne Herre blev omringet af de Danske og Svenske Juliner, alle hans Folk vare slagne og nedlagde paa hans Skib kaldet Ormen den lange, og han efter en lang og tapper Modværn blev nød til at springe udi Havet, holdt han dog fast ved sit Skiold, og svømmede derunder; ja de have helligholdet deres Skiolde saaledes, at de derved med Eed have sig til hver andre forbundet, som de Scyter fordum ved deres Sverde; Dog ere Skiolde ey alleene her i Norden tillagde Militairske Personer, men de ere og givne Verdslige Bestillings-Mænd til et Æres-Tegn. Kong Knud den store gav vel udi sin Skov-Lov Ober-Jægermesterne, Ober-Førsterne og andre middelstands Personer ved Jagten Lov til at bære Skiolde, fordi de vare Adelige, men af dem, som vare udi den nederste Stand ved

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

395
ved Jagten, maatte ikkun enhver bære en Landse, Bue og Piil, og for Resten intet andet Baaben og Gevær.
Gamle Skioldes Form og Skikkelse.
Som Skiolde af adskillige Nationer ere blevne brugte, saa have de ey heller alle været giordte paa een Maade, nogle beskrives runde, andre aflange, det 3die slags firekantede, det 4de som et Hierte, andre igien som en halv Maane, eller som de Franskes i en dobbelt halv Maane, andre igien trekantede, hvilket slags endnu omstunder i Baaben-Konsten hos os ere brugelige; angaaende de Tydske og Nordiske Nationer, da have de havt deres Skiolde saa lange og høye, som et Menneskes Længde var, at en Mand kunde staae sikker og Skudd-Fri der inden fore mit udi den skarpeste Kamp og Striid, i hvorvel de beskrives af Cluverio at have været firkantede, som derudi haver fuldt Taciti Ord, og ey derhos observeret, at de have været huule. Ja Skioldene her udi Norden have været saa store, at man kunde bære de Døde paa dem, som paa en Liigbaar. Saadan et Skiold blev den Norske Første Skule baaren paa fra Klosteret ved Trundhiem indtil Byen, som Snorre Sturleson beretter, dog han samme Tiid havde et andet Skiold, som han bødte for sit Ansigt med, hvilket kand sees sammesteds, og det slags Skiolde blev kaldet Buklara af de gamle Danske, som mueligt have laant det Ord af det Franske Bouclier; Og er ingen Tvivl paa, at jo de Normanner havde bragt saadanne Skiolde hiem med sig til Seyers-Tegn, da de havde undertvunget de Franske.
De gamle Skioldes Brug.
Og, som de gamle Danske Skiolde vare temmelig store, saa ere de og paa adskillige Maader, og udi adskillige Tilfælde blevne brugte; Nu have de tient for et Telt, naar Soldaterne camperede under aaben Himmel; Thi da holdte de dem over sig for Snee og Sluud, som vi læse om Kong Magnus Olufsons Folk, da han førte Kriig udi Venden; Nu til en Baad; Thi, naar de udi Skibs-Fægtninger bleve nødde til at springe over Borde, kastede de dem under sig, og kunde derpaa svømme i Land, som sees udaf Kong Ole Tryggesons Stollere, det er Marsk, ved Navn Colbern, der svømmede i Land paa sit Skiold; Nu for en Vold; Thi i Træfninger saavel til Lands som til Vands, giorde de en Skiold-Borg af dem, i det Skiold blev sat hos Skiold i en Ring eller Runddeel;

396
deel; Nu til Ziirat i deres Huuse, da de hængede dem omkring Væggene i deres Palatzer, som kand læses hos Saxo i hans 8. Bog om Kong Jarmerie, der var beleyret af de Estlænder, og i Kong Gothriks Historie om den, som havde behængt sine Vægge runden om med forgyldte Skiolde.
Ja naar en ypperlig Strids-Kiempe døde, da blev hans Skiold sat ned i Graven med ham; Saaledes lod Grev Skule sætte ved Kong Inges Grav hans Skiold, Hielm og Sværd, og finde vi udi en Lov, Kong Henrik den første af Engeland gav, at samme Skik har og været vedtagen udi andre Lande, hvor der saaledes bydes: Dræber nogen anden Mand, hvad heller Drabet skeer af Nødværge, eller for at hævne sig, da maa han ey tage noget af den Dødes Sager, det være sig Hest, Hielm, Sverd eller Penge, men han skal lade Legemet blive i den Stand, som man pleyer at ligge Liig udi, nemlig med Hovedet imod Vesten og Fødderne imod Østen oven paa hans Skiold, om han har noget, dernæst skal man reyse hans Lance op i Veyret, og lægge hans Gevær runden om ham.
Af denne Maneer kom det mueligt siden op iblant de første Christne her i Landene, at, naar den sidste døde af en Familie, blev hans Skiold brudt, og nedlagt med hannem i Graven. Endelig at vi ey skal forbigaa den fornemste Brug, de gamle Danske uden for Krigen have bragt deres Skiolde til; Saa maa vi vel betiene os af Cassiodori Ord, og tage det an for at være sagt om de Danske, som han der fortæller os om de Gother: Vi maa give tilkiende, siger han, hvorledes

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

vore Gothiske Fædre blant deres dragne Sværde have ophøyet os efter Guds Behag til Kongelig Høyhed og Værdighed, i det de efter deres sædvanlige Skik have sat os paa et Skiold, til at betegne, at Baaben og Gevær skulde give dem Ære, som udi Kriig og Feyde ved sær Manddoms Bedrifter havde forhvervet sig nogen god Tanke og Credit iblant

397

sit Folk. Med faa Ord at sige: De Danske have satt saa stor Priis paa Skiolde, at de i deres gamle Sange og Viiser gemeenligen kalde deres Konger Skoldunger, det er: de som bære Skiolde; Hvilket Navn, at jeg skal betiene mig af Arngrimi Brev til D. Worm, er det som generaliter er bleven givet og med Rette tilkom Kongerne paa de Tider, efterdi de vare ypperligere end andre i deres Skiolde og Vaabner. Men fornemmelig og rettest blev det tilladt de Danske Konger. Omsider brugte Poeterne den Frihed og at tillægge dette Navn andre Konger.

Som de Gamle have anseet deres Skiolde, som det fornemmeste Stykke og Deel af deres Rustning, saa er det og igien udisputeerlig vist, at de ey liden Fliid paa samme deres Skiolde at udziire have anvendt, og udi deres Plan enten deres tappere Gierninger, eller et eller andet Dyrs Gestalt, som meest kunde komme overeens med deres Væsen, og nogenledes deres Actioner betegne, ladet udgaae; Thi at føre et eller andet Merke i sit Skiold, er sandelig en Ting, som ey udi Dag eller Gaar er bleven først optaget, men fra mange Secula her har været i Giænge og Brug.

Expectantz Skiold.

Vil vi ansee de Gamles Kriigs Disciplin, da finde vi, at de havde vedtaget, at dem, som bleve først antagne under Militien, blev vel et Skiold givet, men det var endnu hvidt og bart, og intet der i tegnet, som Hæppingius de jure Insignium Cap. 5. pag. 11. videre fortæller; Hvorfor og Virgilius skriver om een, som var nylig kommen til Krigen, at han havde ey endnu giort nogen berømmelig Gierning, og derfore var hans Skiold endnu hvidt; og blev saadant et Skiold kaldet et Expectantz Skiold; De Franske Herolder kalder det Escu d'attente. Saa vare da de hvide Skiolde, som en Tavle, hvorudi de unge og raae Soldater haabede stedse at finde Lykke og Leylighed til ved en mandig Gierning at faae et Merke-Tegn, som kunde vidne om deres Mod og Mands Hierte, saa at hver tapper og brav Soldat stræbede at bepryde sit Skiold med en eller anden Afbilding om sine mandige Bedrifter.

Gaae vi til vore gamle Danske Kiæmper og Forster, da finde vi dem og at have haft malede og prydede Skiolde, omendskiønt

398

Plutarcus in Mario vil sige, at de Cimbrer havde hvide Skiolde. Et rødt Skiold befales en Strids-Mand, der eyede 18 Mark foruden hans Rustning og Klæder, at skulle bære efter Guletings og andre Love; Saaledes bar Sigurd Slembediakon et rødt Skiold; Ellers vare og Skioldene hos os herligen prydede og forgyldte; Hertug Skules Skiold hos Snorre Sturleson var ligeledes rødt; Kong Sigurd Harald Gillesons var forgyldt; Kong Olaf Tryggesons Skioldemerke var et Crucifix, som Tangbrand Præsten forærede ham, da han oplærte ham i den Christelige Troe; Kong Olaf den Hellige havde et hvidt Skiold med et forgyldt Kors udi, og gav han alle sine Mænd Skiolde med hvide Kaars paa.

De 3. Løver det rette Kiende-Tegn paa det Danske Baaben.

Hvad de 3 Løver er angaaende, som de Danske Konger saalænge have ført udi deres Skiolde; da ere de det rette Kiendemerke paa de Danske Vaaben. Nogle betiene sig vel af en Løve med blaae Farve tegnet, som det Kongerige Cypern, der fører en blaae kronet Løve i hvid og rødt Felt; Lyneborg, der har en blaae Løve i et forgyldt Felt, med fleere andre, Bayeren, Karnthen, Saxen, Brunsvig og Florentz, en blaae Løve i et Rosen-Baand; Østerrige, Flandern og Schlesien, en blaae Løve i et hvidt Felt; Lyzelborgs Vaaben er en blaae Løve i et rødt Felt med

en forgyldt Krone. Andre igien af tvende, som Friesland, der fører tvende blaae Løver i et hvidt Felt, og Slesvig-Holsten, der fører tvende blaae Løver i et forgyldt Felt, hvilket Vaaben det tillige med Lehnet af det Kongel. Danske Huus uden Tvivl haver bekommet, som siden videre skal forklares, ikke at tale om adskillige andre Nationer, af hvilke ogsaa nogle føre 3 Løver.
Men det Kongerige Dannemark er det eeneste, der fører 3de Himmelblaae Løver i et forgyldt Felt, hvilket og med all Rette tilkommer samme Rige at bruge, siden Naturen ved dette Riges Situation selv saa godt som synes at have villet give Anledning til sligt et Baaben, hvorudover og Jonas Coldingensis i hans Beskrivelse over Dannemark i den anden Part meget artig siger; Som Frankerige ey uden sær Bemerkelser fører til Skiolde-Merke 3de Lilier, Czaren af Moskou en forgyldt, og Keyseren en sort Ørn med tvende Hoveder, saa har Kongeriget Dannemarks, saavelsom dets regies

399
gierende Monarkers Baaben, nemlig de 3de Himmelblaae Løver, deres Opkomst af det tredobbelte Belt, der med en tredobbelt Fart indskyder sig mellem dette Riges Provincier, og separerer Jylland fra Fyen, Fyen fra Sielland, og Sielland igien fra Skaane. Der siges, at Dronning Margarethe ey vilde tilstæde de Rosenkrantzer at føre Løver udi deres Baaben, efterdi det var Kongeligt, og er derfor en Tradition, at bemeldte Rosenkrantzer under hendes Regiering maatte tage Løverne af deres Baaben.
Som Dannemark, saavelsom andre Kongeriger i Europa har haft sit særdeeles Baaben og Skiolde-Merke fra gamle Tider af, hvorved det fra andre er bleven distingveret, da, for at see dets rette Form og Skikkelse, og beskrive det med sine rette Farver, komme alle Skribenterne vel derudi overeens, at det er 3de Løver; Men hvad Farven anbelanger, som Løverne derudi skal og bør aftegnes med, da findes adskillige Relationer og Beretninger derom, saavel som og Hierterne, der hos disse Løver i samme Skiold findes rangerede, hvilke ey alle Tider ere lige mange, ey heller altid paa et Sted satte, men ved Tidernes Forandring enten ere blevne reent udelukte, eller og forandrede, som videre skal fortælles.
Adskillige Forandringer udi det Danske Baaben.
Troværdige Skribenterne komme der i overeens, at det rette Baaben, der fra det 12te Seculo er bleven førdt og brugt til Baaben-Merke, som det Kongerige Dannemark eene tilhørende og vedkommende, af de Høylovlige Danske Konger, er trende Himmelblaae Løver udi et gult eller forgyldt Felt, med omkring værende 9. Hierter; Thi saaledes ere de os mange gange afmalede og beskrevne, saavel af vore egne, som andre fremmede troværdige Skribentere, og saaledes finde vi dem hos os paa de Høylovlige Kongers udi Dannemark af den Oldenborgiske Stamme, saavel Mynt og Penge, som paa de ved deres Breve og Privilegier vedhængende Indsegle.
Tvende slags Indsegle.
Disse Indsegle vare 2de slags, som i Vox bleve aftrykte, og ved de Danske Kongers aabne Breve hængte; Det eene slags var trykt paa begge Sider, og blev kaldet Rigets Klemme; Det andet, som ikkun paa den eene Side var at see, og den Dag i Dag er saaledes bruges, kaldtes Rigets Indsegel.

400
Man maa her tilstaae (heldst efterdi den fremfarne Tiid har ved Ælde fortæret de Monumenter, som nok havde conservered os Kundskab om, hvorledes disse 3de Løver før det 12 Seculum udi de Danske Monarkers Skiolde have været tegnede, hvis ikke Efterkommernes Skiødesløshed og Forurettelse dem havde fordervet og forkommet,) at man af de Gamles Breve, Fordrager og Slutninger ey noget vist kand uddrage, førend i det 12 Seculo, og i saa Maader kommer overeens med dem, der holde Waldemarum den Seyersalige for dette Vaabens første Stifter, eendeel fordi Saxo Grammaticus, som haver continueret sin Historie lige indtil

hans Formand Kong Knud den 6te. har ingensteds derudi meldet om, at de 3de Løver vare Dannemarkes Vaaben, hvilket han vel, om det da havde været brugeligt, havde erindret, eftersom han alting, i Synderlighed hvad de sidste Tider angaaer, saa exacte fortæller, eendeel og fordi det Dannebrogske Kaars under denne Høypriiselige Monark skal have taget sin Oprindelse, der som en Prydelse ved det Kongel. Danske Vaaben den Dag i Dag er endnu findes, og i det øvrige, fordi de ældste Indsegle med de 3de Løver i, som vi have, findes heftede ved hans aabne Breve: Thi endskiønt det Vaaben kand have været i Brug iblandt de fremfarne Konger, saa er det dog ey udi saadan Suite, som under denne Høypriiselige Monarks Regiering bleven ført og brugt udi det almindelige Danmarks Riges Vaaben, men ved denne Konges Anordning er det kommen meere i Brug ved Contracters og Skiøders Udstædelse, Stæders Opbyggelse, samt fornemme Personers Ophøyelse til Adelig Stand.

Waldemarus 2. det Danske Vaabens Stifter.

Det sikkertste og visseste Document, man derfor kand fremføre, til at viise de 3 Løvers Ælde i det Kongel. Danske Vaaben, er det Indsegel af Waldemaro 2., ellers gemeenlig kalden den Seyersalige, som Resenius os haver givet nødvændig Underretning om, at have været seet for nogle gamle Breve, som han har haft i Hænder, og skal findes i vore Archiver, hvor vel man maa troe dem dog at have været brugte, og førte af de gamle fremfarne Konger, skiønt vi dem ey udi nogen af deres Indsegle kand finde, førend under denne Konges Waldemari Regiering, der sad paa den Danske Throne fra Aar Christi 1203 til 1242, og have de trende Løver i saa Maader

401

der fra det 12te Seculo stedse havt Sted udi Kongel. Danske Baaben, som af efterfølgende viidere er at fornemme, ja længe for staaet i det Danske Baaben end Lilierne i det Franske, der først, som Monsr. le Blanc i hans Skrift kaldet le Traitè des monoyes de France pag. 208. fortæller os Aar 1287. at være kommen i de Franske Kongers Baaben, hvilket han udaf Philippi med Tilnavn den Skiønnes Indsegler søger at demonstrere, der skal være det ældste udi Frankerige, hvor paa de Franske Kongers Baaben er bleven funden.

Det Danske Baabens Skikkelse udi Waldemari 2. Tiid.

Samme foromtalte Segl, der er halvtredie Tomme bred, dog uden nogen Inscription, forestiller os paa den første Side Kongen, endnu ung til Anseende, siddende paa sin Kongel. Throne udi all sin Kongel. Dragt, i den høyre Haand holdende et Æble med et Kaars paa, og i den venstre et Scepter, ziiret med en Lillie, tillige med en aaben, eller rettere at sige, Torneviis spidset Krone paa Hovedet. Paa Reversen sees meesten et 3 kantet Skiold, med de der udi tegnede trende Løver, gaaende fra den høyre til den venstre Side, oven, neden og iblant Løverne er her og der strøet fire og tive, dog opret i Veyret satte Hierter.

Efter Waldemarum den 2den fuldte Aar 1242 hans Søn Kong Erik den 5te, der blev tagen af Dage 1250, og skiønt ey er forekommen nogle af denne Konges Indsegle, saa er det dog rimeligst, at han deri 3de Løver haver ført, saasom Hans Hr. Broder Kong Abel, der succederede ham, sig af samme sit Fæderne Baaben haver betient.

Endskiønt Kong Abels Efterleverske Dronning Mechtildis, af den Grevelige Holsteenske Stamme af et besynderligt Had imod de efterkommende Danske Konger, opbrændte hvis gamle Adkomst-Breve, der fandtes, hvorefter Kongerne i Danmark kunde beviise deres Rettighed paa Venden, Nordalbingen, Holsteen, og mueligt en stor Deel deraf kunde have givet os Anledning til udaf de Indsegle, hvis Brevene in Originali havde været conserverede, at have kunnet faae nogen Oplysning om, hvo af de Danske Konger de 3de Løver først udi deres Indsegle have ført, saasom der iblant

402

skal have været Breve, der vedkomme Waldemari 1tes Regiering, og Hans Hr. Fader Hertug Knud, som blev ihielslaagen af hans Frænde Hertug Magno Aar 1128, saa har dette dog ey kunnet aldeeles berøve os det Beviis, vi af de Kongelige Breve og Indsegle om de 3de Løvers Ælde og Brug kunde søge, langt mindre kunnet hindre, at jo Resenius har fundet dem igien udi Kong Christoffers den 1stes Indsegle, som var Broder til omtalte Kong Abel, og i saa maade Waldemari den Seyer-Saliges Søn.
Saaledes have de Baaben med de 3 Løver continueret af efterfølgende Høylovlige Konger, fra hvilke man alle haver conserveret Sigiller til dets Beviis, undtagen af Dronning Margareta og Hendes Søn Kong Oluf, udi hvis Indsegle ikkun 2 Løver findes, og ingen paa Mynten.
Udi Kong Christoffer 2 Tiid skeede en merkelig Forandring derudi, thi som samme Konge var meget prægtig udi alle sine Sager, lod han ved sin Ankomst til Regieringen 1319. forordne, at de 3de Løver, der tilforn vare rangerede over hinanden, skulde forflyttes af den Orden, og som Opvartere stilles for Hans Kongel. Throne, og bleve der hos satte tvende Spiire.
Merkelig Forandring under Erik af Pomern.
Udi Kong Erici Pomerani Tiid skeede ogsaa en merkelig Forandring ved det Kongel. Danske Baaben. Og er dette da af denne Konge, vi først finde de 3de Løver i det Kongelig Baabens 1ste Qvarteer, at være satte paa det Sted, de endnu findes: Ja denne er den første Konge i Dannemark, der saa distinckte haver multipliceret det Kongel. Baaben, og ladet det afdeele udi fleere Qvarteerer, da de forrige Konger for ham udi deres Indsegle have alleene betient sig enten af de 3de kronede Løver, eller Kaarset Dannebroge alleene; Thi man finder Skioldet der udi at være afdeelt udi fire Parter ved Kaarset Dannebroge der skiær dette Baaben tverts igiennem udi Længden halvtredie Tomer, og udi Breden 2 Tomer, hvilket siden er bleven optaget af de efterkommende Danske Konger, saa vi herefter finde det Danske Kongel. Baaben tvert og langs af at være deelt ved Dannebroge. Udi den første Afdeeling møder os det ældgamle Danske Vaaben, nemlig Løve-Merket, bestagens

403
staaende udaf 3de kronede Løver, for sig havende 9 Hierter, det eene sat i det andet i lige Linie, hvilket Tal de efterfølgende Konger siden stedse have holdt ved, dog med denne Forskiel, at de dem paa en ordentligere og bedre Maade have ladet fordeele; I det andet Qvarteer staaer 3de Kroner, for hvis Skyld saa meget Blod i den 7 Aars Feyde, Kong Friderik den 2den førte med Sverrig, er bleven udgydet, og sees de her paa samme Maade rangerede, som de endnu udi vor regierende Konges Indsegle findes, og ere disse 3de Kroner de samme, som man af Uptono kand beviise Kong Svend, Knud den Store og haarde Knud at have ført deres i Baaben, og efter dem begge Konger Erik Glipping og Mendved, skiønt ey udi samme Orden og Skik, som de siden af vor Nordiske Semiramis Dronning Margrete, og denne hendes adopterede Søn Medhielpere udi Regieringen, og siden Successorer efter hendes paafuldte dødelige Afgang 1412, Kong Erico Pomerano ere blevne satte, ikke alleene
De 3 Kroner.
for at betegne den lykkelige Conjunction, der var skeed imellem disse 3de Nordiske Riger, men end og for den ældgammel Rettighed, de fra de fremfarne Konger til det Baaben-Tegn havde. I det 3die Qvarteer sees det Kongel. Norske Baaben, Løven med Hellebarden, der først findes indlemmet i det Kongel. Danske Baaben, siden samme Rige, Dronning Margrete efter hendes Salig Herre Kong Haagen, og hendes Søn Kong Oluf arveligen var tilfaldet, og i saa Maade arveligen med den Danske Krone combineret; Det 4de præsenterer en Griff, som det gamle Pomerske Baaben og denne Kong Erici Pomerani, der var Hertug Wratislaus den 7de af Pomern og Dronning Margretes Søster-Dotters Søn Fæderne Baaben.
Udi Christopheri Bavari Tiid.

Hvad Christophori Bavari Baaben er angaaende, da finder man paa de Indsegle for de Aar 1443 og 1445 Kongen siddende paa sin kostbare Throne, holdende Scepteret i den venstre og Æblet med den høyre Haand paa sit Skiold; ved høyre Side af hans Throne sees en Engel, holdende for sig et Skiold; hvorudi Dannemarks Riges Baaben de 3de kronede Løver ere aftegnede, med omkringisatte 9 Hierter, ved den venstre Side staar atter en anden Engel, lehnende sig paa et Skiold, afdeelt udi fire Parter. I det

404

første sees Dannebroges Kaars, i det andet en Løve, der skal betegne det Pfalz-Grevskab ved Rhin, som han skriver sig af; i det 3die det Førstelige Bayerske Baaben; og endelig i det 4de Dragen, som det Slaviske Baaben, og bør i saa Maade her udi Agt tages, at Kong Christoffer af Bayeren haver været den første af de Danske Konger, der haver optaget og indlemmet det Slaviske Baaben iblandt de andre Kongel. Danske Baaben-Tegn.

Udi Christiani 1 Tiid.

Gaae vi viidere til den første Høylovlige Konge af den Oldenborgske Stamme Christianum 1. da findes hans Indsegle af det Aar 1464 med denne Omskrift: S. Majestatis Christiani D. G. Daniæ, Norvegiæ, Slavorum, Gothorumqve Regis, Comitis Oldenborg & Delmenhorst; paa hans Contra-Sigill forestilles os det Kongel. Danske Baaben, afdeelt ligesom Erici Pomerani ved Dannebroge udi 4 Deele, og det med samme Figurer og antegnede Løver, dog med denne Forskiæl, at ved de 3de Løver findes her ingen Hierter, og Middelskioltet der udi hint præsenterede os den Norske, her atter igien er deelt i 4re Parter ved Dannebroge, i den sidste og 4de sees udi hver tvende Løver, som er det Slesvigske Baaben, og i det andet og 3die Nellebladet, som er det Holsteenske, og sees ellers i Midt-Skioldet disse Høylovlige Danske Kongers Stamme-Baaben, nemlig det Oldenborgske 2de Bielker.

Udi Kong Hanses Tiid.

Hvad sig Hans Søn Kong Johannes Baaben angaaer, da finder vi udi hans Indsegle Aar Christi 1486 ligesaavel som udi de andre Kongers, de 3de Løver, ja det Kongel. Danske Baaben og med saadanne Figurer og Merker, som udi Hans Hr. Faders Indsegle forestilles, tillige med den Inscription: Secretum Johannis Daniæ, Sveciæ, Slavorum Gothorumqve Regis, Ducis Slesvicensis ac Holsatiæ, Stormariæ & Ditmarfiæ, Comitis in Oldenborg & Delmenhorst.

Dog er denne Forskiæl imellem disse tvende Baabner, at hint deeltes i fire Parter ved Dannebrogs Kors, som i dette ikke findes, ved Kronen er her og at agte, at denne findes ziirligere og bedre ud-

405

arbeydet, ja Skiolddragerne her at være en Løve og Leopard, den eene ved den høyre og den anden ved den venstre Side af Skioldet.

Udi Christi. 2 Tiid.

Iblandt Christierni 2dens Indsegle, der succederede denne sin Hr. Fader Kong Hans Aar 1513, og forlod disse Riger Aar 1523. findes ingen med de 3 Løver, men nogle med 2de; Dog finder man 3de Løver, som det rette Danske Baaben paa hans Mynt at have været ført og brugt.

Udi Friderici 1. Tiid.

Hvad Kong Friderik den Førstes Baaben er angaaende, da kand sees af et Indsegel, som af Resenio henføres til det Aar 1532. ogsaa af ham at have været brugte de gamle 3de Løver, dog med denne Forskiæl frem for vore andre Løver, at disse ere kommende, nemlig fra den høyre Haand til den venstre, da de andre ere gaaende fra den venstre til den høyre Haand, neden under udi et andet Skiold sees det Slesvigske Baaben, nemlig tvende Løver, ved den venstre Side af Dannebroge staaer den kronede Norske Løve med Hellebarden, iligemaade paa et kronet Skiold, saa at om de trende Kroner ey udi deres a parte Skilt her sættes, saa finde vi dem dog

her i dette Indsegl at have faaet Sted, nemlig den eene over de 3de Løver, den anden over Dannebroge, og den tredie over den Norske Løve, under hvilken sees det Slaviske Baaben, som er Dragen, under samme staaer det Stormarske Baaben Svanen, hvorved her er at agte, at, i Steden for Kronen, som denne Svanes Hals pleyer at være beprydet med, sees den her igiennemstungen med en Piil. Ved Siden af omtalte Stormarske Baaben sees det Holsteenske Baaben, nemlig Nellebladet, udi Middelparten staaer et a parte Skiold med det Oldenborgiske og Delmenhorstiske Baaben, som denne Kongelige Families Stamme-Baaben, og see vi her de Figurer, som fra hans Forfædres Tiid udi det Kongelige Baaben have staaet nesten uforandrede, af ham her at være conserverede, skiønt de ey udi samme Orden, som udi de forrige Kongers findes satte.

Udi Chr. 3. Tiid.

Udi den Høypriiselige Konges Christiani 3. Baaben, som ellers lidet differerer fra de andre, er Aars-Tallet besynderlig at merke, som ikke findes i de forrige Kongers Indsegle.

406

Udi Frid. 2 Tiid.

Hvad Friderici 2. Vaaben er angaaende, da seer man, at det Ditmarske Vaaben, en Rytter paa en hvid Hest, først under denne Høypriiselige Monarks Regiering at være indlemmet iblandt de andre Kongelige Danske Vaaben, eftersom han lykkeligen med Magt havde undertvunget dette Folk, der i saa mange Aar ey har villet kiende de Danske Konger for deres Over-Herrer, og findes dette Vaaben udi et af denne Konges Indsegle, som han haver befalet at lade hænge for et Brev, dateret Roschild den 16. Julii Aar 1579.

Hans Søn og Successor den store Christianus 4. giorde fast ingen Forandring i det Danske Baaben, som kand sees af de Sigiller, der findes hos Resenium for de Aar 1608 og 1632.

Udi Friderici 3. Tiid.

Udi Høylovlig Ihukommelse Friderici 3. Baaben er det at merke, at de 3de Løver derudi efter den gamle Maade sees prydede med 9. Hierter omkring dem, hvilke til det Tal udi Erici Pomerani Tiid først vare bleven reducerede, da de udi forrige Kongers Indsegle udi stor Mængde findes at have været iblant Løverne rangerede, og siden hans Efterkommer Christophori Bavari Tiid ey nogensteds udi Kongernes af den Oldenborgiske Stammes Indsegle, og andre Baaben findes, førend udi denne Høypriiselige Monarks, i hvis Indsegle, Mynt og andre Baaben, som fra hans Regierings Tiid udi Dannemark forekomme, de siden alle Tider sees iblant de 3de Løver.

Saaledes er det Kongel. Danske Baaben bleven continueret af de tvende sidst Høypriiselige Konger indtil denne Dag; De smaa Forandringer, som derved ere skeede, kand sees af adskillige Sigiller og Medailler, som ved een og anden Leylighed ere slagne.

Dette er nok taelt om de Kongelige Danske Baaben deres Oprindelse, og hvilke Forandringer de have været undergivne. Nu rester at forestille disse Rigers saavelsom tilhørende Provinciers Baaben udi Særdeleshed.

Dannemarkes Vaaben.

Dannemarkes Vaaben bestaar da af 3. Himmel-blaae Løver paa en guul Bund med omkring satte 9. Hierter.

407

Norges Vaaben er en guul kronet Løve med en Hellebard udi Kløerne udi et rødt Feldt, hvilket af Svaningio henføres til det Aar 1388. under Dronning Margretes Regiering at være bleven indlemmet i det Kongelig Danske Vaaben; Skiønt man det ey udi de Danske Kongers Indsegle haver seet, førend under Kong Erik af Pomern 1397.

Norges Vaaben.

Rigernes tilfælles Vaaben, som man kand kalde Unions Vaaben, ere 3de gyldene Kroner, hvis Opkomst iblant de andre Kongelige Vaaben anføres af Svaningio til Aar 1388. Udi hvilket de 3de Nordiske Riger til eet og det samme Corpus under eet og det samme Regimente ere blevne antagne.
Rigernes tilfælles Vaaben.
Det gamle Cimbriske eller Gothiske Skiolde-Merke er en blaae Løve over 9. røde Hierter udi guult Feldt, hvilket Svaningius giør meget gammelt, og holder for at have været til, 2960 Aar efter Verdens Skabelse under de Cimbrers Første Dommere; Men dog ey brugt udaf nogen iblant de Danske Konger, førend under Kong Christians den 1stes Regiering, hvor det sees udi et af hans Indsegle; Samme Vaaben bestaaer af en guul flyvende Lindorm eller Drage, med Fødder udi et rødt Feldt.
Det gl. Cimbriske Vaaben.
Det Slesvigske Vaaben er 2de blaae Løver udi et guult Feldt; Det Holsteenske et hvidt Nelle-Blad med 3de Nagler udi et rødt Feldt, og det Stormarnske en hvid Svane med en Krone om Halsen udi et rødt Feldt; Disse 3de Vaabner blev efter Hertugens af Holsten Død Aar 1459. af Kong Christian den 1ste, hvilken Herre samme Lande vare tilfaldne, indlemmet i det Kongelig Danske Vaaben.
De Slesvigske Vaaben, det Holsteenske og Stormarske.
Det Dytmarske Vaaben er en berustet Rytter paa en hvid Hest udi rødt Feldt, som med samme Lands Undertvingelse Aar 1559. under Kong Friderik den anden her i Danmark først er bleven ført.
Det Dytmarske.
Det Oldenborgiske Vaaben er 2de røde Bielker udi et guult Feldt, og det Delmenhorstiske et hvidt Kaars udi et rødt Feldt tegnet, hvilke, ved den Høypriiselige Oldenborgske Stammes Ankomst til Thronen, som
Det Oldenborgiske.

408
som samme Konges Stamme-Vaaben er bleven indsadt iblandt de øvrige Kongel. Danske Skiolde-Tegn Aar 1448. dog er samme Vaaben nu ey længere at ansee, som blotte Stamme-Vaaben, siden samme Grevskaber af Kong Christian den 5te ere bleven incorporerede med de øvrige nu tilhørende Lande og Riger.
Det Delmenhorstiske.
Det lille Cimbriske eller Femerske Vaaben er en gyldene Crone udi en Lavendelblaae Felt, der udi Frid. 2. Liig-Begiængelse iblandt de andre Kongel. Vaaben-Fahner er bleven førdt Aar 1558 og om ey ældre.
Femerske Vaaben.
Den gyldene Drage eller Lindorm udi et blaat Felt, skal betegne det gamle Baltiske Riges-Vaaben, hvilket under Kong Harald Hyldetands Regiering gik under ved det Danske Riges Opkomst, og endnu er i den Provintz Borringholm, som en Part af samme Riges-Vaaben-Tegn, hvilket i hvorvel det holdes af langt større Ælde end de 3de Løver, dog ey udi de Danske Kongers Vaaben findes, førend under Kong Christian den 5te paa hans Medaille slagen Aar 1671.
Bordingholmske Vaaben.
Noget ældre er det Gullandske Vaaben det hvide Lam, holdende en Fane med et hvit Kors udi et rødt Felt, som af Svaningio henføres til Aar efter Verdens Skabelse 2264. under dette Lands første Regent Chielvaro at have faaet sin Begyndelse. *Gullands Vaaben.*
Det Øselske Vaaben en sort Ørn udi et blaat Felt; Andre skrive den at være guul. Den kand ey længere end fra Friderici 2. Tiid vindicere sig Sted i det Danske Vaaben; Skiønt all Verden

maa tilstaae Dannemark paa samme Land fra mange Seculis at have retmæssige Prætentioner, og sees samme Ørn udi det Vaaben at have faaet Sted paa en Rigsdaler slagen efter Kong Friderik den Andens Befaling Aar 1572. *Øselske Vaaben.*
Det Færsøeske skal være en hvid Buk eller Væder med sorte Platter udi et blaat Felt.
Fersøes Vaaben.
Det Islandske Vaaben, som er en hvid kronet Stokfisk udi et rødt Felt, synes rimelig tillige med det Norske Vaaben, saasom
Islandske Vaaben.

409
som en Dependenz der af Aar 1380. at være bleven indlemmet i det Danske Vaaben af Dronning Margrethe.
Endelig kand sluttes med det Grønlandske Vaaben-Tegn, som er en hvid Biørn udi et blaat Felt, som man først finder udi Kong Friderik den 3dies Tiid iblandt de Danske Vaaben-Tegn, hvilket er at see udaf den Aar 1660. møntede Medaille.

CAP. XI.
Om Kriigs-Magten til Lands og Vands.

I hvilken Anseelse den Nordiske Kriigs-Magt var i gamle Dage, kand sees af de Nordiske Folkes Bedrifter og store Seyervindinger, hvorved ikke alleene deres Naboer, men endog langt bortliggende Nationer bleve deres Herredom underkastede, eller tvungne til at give dem Skatt; Kriigs-Hærene bestode kun vel af raae og udisciplinerede Folk, som udi en Hast, naar Leding paabydedes, bleve sammensamlede: Men paa det, som fattedes. Disciplinen, bødede Indbyggernes Tapperhed, som reysede sig ikke mindre af det Nordiske Climat, som af de Principiis dem for Christendommen vare indprændte, nemlig at ingen, som døde paa Sotte-Seng kunde komme udi Odins-Bolig. Ellers seer man, at Landets Styrke bestod mest i Søe-Magt, hvorudover Landet var deelt udi Havnelag, Skibreder, Styrishavne x. Arild Hvitfeld giver os en Afrisning paa den gamle Militz, og de Anstalter som derom findes udi de gamle Danske og Norske Love saaledes:
Miliciens Ældgamle Tilstand.
Hvitfelds Beskrivelse derover.
Udi fordum-Tiid var det saa forordnet og skikket her i Riget, at hvert Herret var deelt udi nogen visse Havnelag,

410
nelag, alt den Jord, som Selv-Eyer aatte, som var Mark Gulds-Jorder, Mark-Sølv, Fierding, Otting, Siettiing, og alle Reebdragne Jorder, de vare satte for Leding og Land-Værn, hvad heller de laae ved Søe-Kanten eller ey, og udgiordes af hver fire og tive Mark Sølv udi Vurdering, som Selv-Eyer aatte, en Jagt paa 12. Aarer; Thi at Toltings Havne den tolvte Mand eller Aare-Reis ey af mindre end to Marks Sølv. Paa hvert Skib vare 12. Mænd foruden Styremand. Han og Havne-Brødre skulde bekoste Skib at bygge, opdrage, og udrage, naar Behov giordes; De skulde selv forsørge dem med 3. Maaneders Fetalie, med Vaaben og Verie, som var Spiud, Jern-Hatt og 3. Tylter Pile.
Alle Land-Bønder vare og satte for Leding i hvem de tilhørte, ikke efter Vurdering, men efter Skyld og Land-Gielde, og var det beregned saa, at af 8. Ørtug Sølv udi Skyld, skulde udgiøres fire Mænd, af 2 Ørtug Sølv een Mand. Hvilken Landboe eller Selv-Eyere, som var eller gav

ringere udi Jord-Vurdering eller Landskyld, den giorde hverken Leding eller Land-Værn; Men han sad i Oversæde, heed Indebonde, og giorde til Kongens Bord.
Nu var i gamle Dage et Boel regned for 24. Ørtug Skyld, det giør 3. Læster Land, og var Halvanden Styrishavn, hvoraf giordes 18. Mænd, saa gik af hver Læst Land 6. Mænd.
Herremænd vare frie for deres egne Personer, og Præster af deres Gaarde, de boede paa, de eene for Religionens skyld: De andre, fordi de vovede, og satte deres Hals for Kongen. Dette Folk blev udboden undertiden af nogle Land, Herreder x. Men naar de sadde hiem-

411
Side 411
hiemme, gave de Øverst; Leding, Stød, x. Naar man behøvede dem til Lands, maatte de der lade dem bruge. Kong Waldemar 2. løb ad Lifland med fiorten hundrede saadanne Skibe, der vi indtoge Estland, forsøgede den Christelige Troe, hvoraf vi endnu i Dannemarkes Vaaben føre det hvide Kors, og havde han paa hvert Skib foruden de 12. Havne-Brødre, en Koritzer, en lett Hæst og en Skytte. Saavit Hvitfeld.
Hvitfelds Ord forklares.
Disse Ord behøve Forklaring, saasom de ikke af enhver kand forstaaes. Han siger først at alle slags Jord, liden eller stor, contribuerede efter Proportion til Udrustning som da kaldtes Leding. Jordene vare deelte udi Mark Gulds Jorde, Mark Sølvs Jorde x. Det er at sige udi Stykker Jord, som vare kiøbte for en Mark Guld, hvilken giorde 8. Mark Sølv, og bare Jordene saaledes Navne af deres Værdi udi Guld og Sølv. Nu var beskikket, at enhver Jord, som var af den Godhed og Størrelse, at den kunde selges for 24 Mark Sølv, og derfore her kaldes 24 Mk. Sølvs Jord, stod for en Jagt med 12. Aarer, hvoraf følger, at en Mark Gulds Jord, som galt 8. Mark Sølv, udgiorde den 3die Deel, nemlig 4. Aarer, hvilket kand sees af den Jydske Lov lib. 3. cap. 12. som siger: En Bonde som haver en Mark Gulds Jord, giør ud Tredingshavn, som ere 4. Mænd. Og saaledes maatte efter Proportion en Jord af 2 Mark Sølvs Værdi udrede een Mand, eller een Aare, som det kaldtes. Videre siger Hvitfeld, at hver Land-Boe-Bonde skulde af 8. Ørtug Sølvs Landskyld giøre 4. Mænd, hvilket er det samme som han vill sige, at hver Jord, som udi Landskyld stod for 8. Ørtug Sølv, udredede 4. Mænd, og conseqventer en Jord, som stod for 2. Ørtug Sølv 1 Mand, Ørtugen da beregnet til halvottende Skilling. Hvad ellers en Skilling var i de Dage kand sees af det Cap. om Mynten. Disse Jorder af 2. Ørtug eller 2. Mark Sølvs vare de ringeste, som stod for Landværn, og contribuerede til Kriigsrustning; Thi siger Hvitfeld, den Landboe, som stod for ringere, giorde hverken Leding eller Landværn, men sad i Qværsæden, giorde til Kongens Bord.

412
gens Bord, og heed Inde-Bonde. Qværsæde var en ringe Jord, som ey efter Landgilde kunde giøres Leding af, og kaldes derfor efter Ostersens Forklaring Qværsæde, efterdi de sadde qvære eller stille, frie for Leding og Landværn. Heraf kommer det Ord Qværsættelse, hvilket udi de gamle Love er det samme som Arrest. Men, paa det at disse Qværsæde-Bønder, det er de som besadde Jorde under 2. Ørtug Skyld, ikke skulde være gandske frie for Byrde, blev dem paalagt i steden for Leding at contribuere noget til Kongens Taffel, og bleve saadanne kaldede Inde-Bønder, hvoraf kommer, at vi endnu kalde de fattige Bønder, som have Huus og Værelser hos andre, Inderster: Hvad Boel og Styreshavn var, har jeg viset anden Steds. Man seer af disse Anordninger Militiens gamle Tilstand, nemlig, at der var hverken Flode samled paa visse Steder, ey heller staaende Tropper: Men, naar Kriig paakom, maatte hver 24. Mark Sølv-Jord udrede en Jagt med 12. Aarer, og at ingen var derfor frie uden Herremænd, hvilke derimod udi egne Personer fuldte Kongen med fuld Rustning, iligemaade Præste i Henseende til deres Embeder; Der gaves ingen Sold, saalænge Kriig blev ført med Indenlandske Tropper, ey heller

vare der oprettede Magaziner, men enhver bragte en viss Qvantitet af Proviant med sig til Sammel-Pladsen. Man seer derforuden at Skibene i gamle Dage vare meget smaa, eftersom paa hvert Skib var kun 12. Mænd, hvoraf enhver maatte være forsynet med Spiud, Jern-Hatt, og 3. Tylte eller 36. Pile, med 3. Maaneders Proviant. Heraf kommer, at de som ingen Kundskab have om Antiqviteterne, ansee som Fabel det, som fortælles om Kong Waldemar 2. at han førte en Flode af 1400. Skibe til Lifland. Saadanne Skibe vare længe i Brug indtil man omsider begyndte at bruge de saa kaldte lange Skibe, hvoraf et hvert indesholdt 120. Mænd, og finder man, at udi Norge hvert Fylke eller Lehn stod for saadant langt Skib. Provinciernes Qvota udi almindelige Udskrivninger kand nogenledes sees af det store Paabud, Kong Knud 6. giorde, da han vilde føre Kriig paa Venden; Thi da finder man at Slesvig gav 130. Skibe, Riberstift 120. Vensyssel 50. Fyen 100. Sielland 120. Skaane 150. Skibe.
De vare ingen staaende Tropper i gamle Dage. [Sidenote v. linje 19-24]
Provinciernes Qvota udi Skibs Udrustning. [Sidenote v. linje 39-44]

413
Miliciens gamle Tilstand udi Norge.
Hvad Norges gamle Kriigs-Væsen anbelanger, da taler ofte-bemeldte Hvitfeldt udi Fortalen til den Norske Hirdskraa derom saaledes: Udi Leding og Kriigshandel var saa fordum forordnet udi Norge, at hver Lehnsmand eller Syslemand af hver 15. Mark Sølv han selv eyede udi Indkomst, deraf skulde han udgiøre 5. Mænd i tre Maaneder paa hans og deres egen Bekostning ikke paa Kongens; Og af hver 20. Mænd som Lehnsmand eller Syslemand havde udi Forbed eller Forsvar af Kongen, deraf skulde hver 20. Mænd udgiøre 6. paa deres egen Bekostning 3. Maaneder med Vaaben, Værrie og Fetallie, undtagen Nordvest udi Landet, hvor det ikke var saa bebygd, der var hvert Lehn satt for et Antall Folk. Dette Folk 12. og 12. sammen blev satt paa Tolvmindings Skib, det er en Tolv-Aare Baad, og vare der mange Havnelæg eller Skibrede udi hvert Fylke eller Lehn, og vare saadanne Skibe i Brug, til saa længe man begyndte med et langt Skib af hvert Fylke. Paa hvert langt Skib vare 120. Mænd.* Hvorledes Norske Skib vare dannede, og hvad som i Agt toges udi Søes-Slag: *Miliciens gamle Tilstand udi Norge.*

---

* Her er fornødent at forklare nogle forekommende gamle Ord, som
Leding eller **Lething** som betyder saavel Krigs-Udtog som Kriigs-Styr eller Skat: Heraf komme de Ord Ledings-Færd item Ledings-Fald, den Straf for dem, som forsømmede Leding.
Skibreder et Stykke Land, som stod for Skibs Udrudning. Hagen Adelsteen holdes for først at have deelt Norge udi Skibreder, ligesom Kong Knud den store Dannemark.
Fylke, som i gamle Dage var et Lehn, og deriveres af det verbo Fylke i. e. at sætte en Kriigshær i Orden. Heraf komme de Ord Fylking (i. e.) en Kriigshær som er satt i Orden, Fylkensarm i. e. Krigshærens eene Fløy. Fylkis Konger i. e. Kong i. e. af smaa Provincier, som ogsaa kaldes Næsse-Konger, og eftersom Lehnene stod for Krigs-Hærens Udrustning, bleve de kaldne Fylker.
Syssel. Norge har ogsaa i gamle Dage været deelt udi Syssler, og over hvert Syssel har været en Sysselmand, som endnu i Island. Og finder man at Jylland ogsaa har været deelt udi 9. Syssler. Ordet deriveres af at Sysle eller at bestille, saa Sysselmand er det samme som Bestillings-Mand..

414
Slag, derom tales i Antegnelserne til den Norske Hirdskraas 44. C. saaledes.

Hvorledes de Norske Skibe vare dannede.

De deelede deres Skibe udi 3 Parter, som var Stavnen, Krapperummet og Lyftningen. Udi Stavnen var Merkesmanden, eller den, som førde Kriigsmerket med sine Stavnboere eller Stavngiemere forordned, som der skulde figte. Udi Krapperumet vare Roersmændene med tilforordnede Kriigsfolk. Udi Lyftningene eller Bagstavnen var Kongen selv med Stallaren det er Marsken. Skibene vare ikke overløbet mit udi, hvor der vare adskillige Rumme, som Roersfolkene skulde være udi, derfor brugtes Tieldinger eller Tielter over Krampperummene, hvilke de toge af, naar Figtningen skulde angaae. Saa bandte de Skibene alle sammen eller lagde digt om Bord med hinanden; og skiede saa paa hinanden med Bueskudd, Haandskudd og alskens Vaaben.

Dannebroge.
Hvorledes ellers Slagt-Ordninger i de Tide vare indrettede, finder man intet. Man veed alleene at enhver stod under sin Banner, og at der var en Hoved-Banner, kaldet Dannebroge hvorunder de Danske stridede fra Waldemari 2. Tiid indtil Kong Hans, under hvis Regiering den blev tabt Anno 1500. i den u-lykkelige Dytmarske Kriig. Denne Banner, som var bunted, og derfor blev kalden Dannebroge, meener Hvitfeld at være skikket som et Cruciat af Paven for at opmuntre de Danske til at stride mod Hedninger: Men Præsterne bildte siden Almuen ind, at den var falden ned af Himmelen, ligesom det Romerske Felt-Tegn under Constantino Magno, hvorpaa stod et Kors med disse Ord: In hoc signo vinces. Inventionen finder man og at have havt lige saa god Virkning her som hos de Romere; Thi de Danske vare meer omhyggelige for at conservere samme Bannere end for deres eget Liv. Det blev derfor regned for een af de største U-lykker udi det store Slag i Dytmarsken, at samme Dannebroge blev tabt.

415
Nordiske Folks Vaaben.
De Vaaben og Gevær, de Nordiske Folk brugte, vare store Sværd, Hielme, Skiolde, Buklara, Spiud, Buer og Piile, Brynier, Baaben-Troyer, Staalhandsker, Øxer, Hammere, Kølve, Egepæle og Steene.
Sværd.
Hvad Sværd angaaer, da beflittede de gamle sig paa at have dem skionne og havde Kongelige og andre fornemme Sværd egne og synderlige Navne som Qvernebidder, Fodbred, Guldhialtin, Neiter, Legbider og andre, som findes udi den Norske Historie.
Hielme og Skiolde.
Hvad Hielme og Skiolde belanger, derom er talt udi det Cap. om Rigernes Vaaben. Dette er alleene her at merke, at, naar de flygtede af Striden, kastede de Skioldene bag paa sig for at have Ryggen fri, og, at de havde Sædvane at slaae paa deres Skiolde for at giore Fienden bange.
Buklara.
Buklara kaldtes et lidet Skiold, som de holdte udi Haanden for at bøde for sig med Sværdhugg, da det andet store Skiold, som hang paa Armen, eller stod paa Jorden, brugtes til at bedække det heele Legeme mod all slags Skudd.
Piile.
Spiud vare adskillige slags, som Haandspiud og Snarspiud eller Gavliner. Kong Olav Tryggeson roeses i den Norske Krønike deraf, at han kunde skyde med 2. Spiud tillige. *Spiud.* Piile havde ogsaa undertiden egne Navne; Thi den Piil, Kong Hagen Adelsteen fik sit Bane-Saar af, kaldtes Flein. Tolv Piile kaldtes en Tylt, og viste enhver, hvor mange Tylter Piile, han skulde føre med sig i Leding.
Brynier.

Brynier vare og adskillig slags, som Rinbrynier og Spangbrynier, havde ogsaa egne navne; Thi Haralds Haardraades Brynie kaldtes Emma.
Vaaben-Troyer.
Baaben-Troyer vare Kyrasser, hvormed det heele Legeme var bedekked. *Vaaben-Troyer.*

416
Hammere.
Øxer vare tvende slags, Haandøxer og Bredøxer, som i gamle Dage brugtes meget udi Feldtslag, besynderlig udi Norge, hvor saadanne Øxer holdtes bedre end de Danske: Derfor finder man, at Kong Knud af Dannemark lod forskrive 36 brede Øxer fra Norge. Hammere og Køller bleve ogsaa brugte udi Feldtslag, og Egepæle og Steene betienede man sig af at skyde ned af Muurene paa Fæstninger eller paa Skibe.
Vare-Tegn udi Krigs-Tider.
Naar udi Landet kom Hersagen eller Tidende om Kriig, blev en Stikke eller Pind med en Traad udi sendt fra en Gaard til en anden, ved Kongens Ombuds Mænd, for at forkynde, hvad som skulde giøres. Naar samme Budstikke var brændt udi den eene Ende, betydede den Feyde. Derom taler den Norske Lov Udf. Balk. Cap. 3. saaledes: End kommer Kriigshær, eller nogen Oprør begynder i Landet, da skal man opskiære Budstikken, og lade den fare igiennem Landet. Hvo som forsømte saadan Budstikke, skulde være Fredløs efter samme Lov. *Adskillige slags*
Man havde ogsaa de saa kaldte udvarder paa høye Klipper i Norge, hvorpaa man satt Ild, naar Fienden kom paa Landet, og siger den Norske Krønike, at man ved Middel af saadanne Varder i 7. Nætter og Dage kunde faae Tidender over det heele Land fra de Østerlige Steder til Tinghøyen paa Helieland.
Man advarede ogsaa om Fiendens Ankomst ved at blæse i Horn. Derom taler den Norske Hirdskraa Cap. 47. saaledes: Nu de Mænd, som til udvarde gange i Ufred, skulde have gode Vaaben og Ludur, det er Horn med sig. Naar Striden begyndtes, blæsede man ogsaa i saadanne Horn. Da Hagen Hagensen anfaldt Skule Jarl udi Opsloe, befoel han sin Trompeter at blæse; Og, da han ikke blæsede ret høyt, sagde Kongen: Bedre blæser Huelpen paa Bryggen for ingen Pendinge end du giør, og skrives der at Baglerne tabte engang et Slag mod Birke-Benerne, efterdi deres Trompeter vilde ikke blæse, hvoraf kand sees hvor fornødne slige Horn da vare.

417
Hvorledes Bytte deledes.
Det Bytte som blev erobred udi Striden, blev baaren til Kongens Merke eller Standart, som Merkes-Manden eller Fendriken satt mit udi Kredsen af Kriigs-Folket, og da blev det uddeelt ved 12 Mænd, som Kongen nævnede, og blev saadant Bytte kalded Herfang, hvorom Hirdskraa Cap. 38. taler saaledes: De 12. Mænd som Kongen nævner dertil, skulde skifte Herfanget. Videre derom kand læses udi den Jydske Lov om Leding, udi den gamle Norske Lovs Udfar Balk, item den Norske Hirdskraa, og Historierne, hvoraf jeg dette har samlet.
Liden Kriigs Discipline.
At der ellers ikke har været synderlig Orden eller Kriigs-Disciplin ved den gamle Nordiske Miliz, kand sluttes af Udskrivningerne som skeede af raae Folk, hvor iblant fandtes ofte baade Bispe og Præste; Thi Hvitfeld vidner udi Kong Nicolai Historie, at udi det Slag ved Fodvig i Skaane fandtes paa Vall-Steden Bisp Peder af Roskild, Takke af Ribe, Albret af Slesvig, Flocus af Aarhuus, Henrik af Sverrige, foruden 60 Præste, hvilket beviser, saavel, at Bibelen har ikke været meget i Moden paa de Tider (thi det er ikke troeligt at de ere døde med Alter-Bogen i Hænderne) som, at Krigen ikke har været førdt med stor Orden. Det er dog merkeligt, at den allerstørste General, saavel til Vands som til Lands, har været en Geistlig Mand, nemlig Bisp Absalon, og derhos den største Stats-Minister, samt efter Anseelse den største Theologus og

værdigste Bisp paa de Tider. Udi det Slag, som de Holstenske Herrer holdte 1289 mod de Dytmarske, kom de førstes Kriigshær udi Misorden, og blev slagen, efterdi der kom een Hare løbende over Veyen, og de Danske under Kong Christoffer 2 tabte et Slag ved Gottorp alleene, efterdi de Holstenske begyndte at raabe: Die Dænen loopen! hvilket altsammen noksom udviser en liden Kriigs-Discipline. Kriigs-Puds i at forraske en Fiende, som nu holdes for en Dyd, var da holdet for u-anständigt; og sagde derfor Grev Erling fordum, at de som stridede om Natten, vare efter den Norske Lov Ubode, eller berygtede Folk.
Naar Kugler og Krud kom først i
Naar Kugler og Kruud begyndte allerførst at bruges af de Danske, skal jeg ey til visse kunne sige; Thi jeg kand ey udi den Danske

418
Brug i Dannemark.
Historie (med mindre nogle Linier som kand tale derom, ere mig undløbne) finde noget Tegn dertil førend udi Christiani 1. Tider; Thi da siger Hvitfeld, at Kongen udi det Slag ved Brunkebierget blev skudt udi Munden med et Lodd; Dog understaaer jeg mig ikke deraf at sige, at Krud og Kugler da vare brugelige, endeel eftersom jeg ikke veed, hvad den berømmelige Skribent meener ved et Lodd, en Deel ogsaa, efterdi jeg finder, at Piile vare endda udi fuld Brug i Sverrig under Kong Hanses Regiering; Thi i det Slag ved Rodebroe, hvor 30000. Dalekarle bleve slagne af de Danske, siger oft-bemeldte Hvitfeld, at Dalekarlene skiede over Broen med deres Piile, hvilke faldte saa tykke som Snee blant de Danske: Saa at man deraf kand see, at, hvis Bøsser vare komne i Brug i de Tider, saa vare de dog ikke almindelige for enhver, men meget rare. Saa det synes ikke u-rimeligt, at de først ere indførte af den bekiendte Saxiske Gvarde, som Junker Slentz førte ind udi Dannemark, eller da rett begyndte at komme i Brug; Thi udi det Overslag, som Kong Hans giorde over de Bekostninger, som vare anvendte paa den Svenske Kriig, fandtes der, at Kongen havde betalt til de fremmede Herrer og Ryttere 150000. Rhinske Gylden, foruden Kost, Bøsser, Pulver og Piile, og slutter jeg jeg af disse Ord, at Kuglers og Kruds Brug endda ikke var meget gammel her i Riget, efterdi man i Fleng brugte Bøsser og Piile, og at Bønderne endda brugte de sidste: men det varede ikke længe, førend de bleve almindelige.
Naar Dannemark først begyndte at betiene sig af fremmede Tropper.
Saadan var den Danske Militzes Tilstand i gamle Dage, og bleve til de store Krige, dette Folk har førdt med allehaande Nationer, alleene brugte Landets Indbyggere, indtil de Tydske Lands-Knægte, stiftede af Keyser Maximiliano I. begyndte at komme udi Anseelse. De samme, saasom de vare bedre disciplinerede end andre Fod-Folk, bleve de meget brugte udi adskillige Nationers Tieneste, og vare de anseede her i Norden, som Svizere fordum udi Frankrig og Italien, eller Skotter siden udi Sverrig. Kriigs-Discipline velter sig ligesom andre Videnskaber fra et Land til et andet, og spiller gierne det Land Mester, hvor Milicen er best indrettet. Længe for Kruds og Kuglers Paafund vare Engelændere og Skotter udi Anseelse, og betienede sig af visse slags Sværd, hvormed de Engelske udrettede u-troelige

419
Ting i Frankrige. Siden begyndte det Franske Cavallerie at stige, item det Svizerske Fod-Folk, og oversvømmede heele Italien: det Franske Cavallerie ved sin Hurtighed og det Svizerske Fod-Folk ved usædvanlige store Gevær og Bøsser, hvis Kugler giorde slige Hull, at man kunde stikke en heel Haand derudi, bleve derfor af Italienerne anseede som levende Dievle, der efter Machiavelli Vidnesbyrd udi hans Florentinske Historie vare vante til at holde Felt-Slag fra Morgenen til Aftenen uden en eeneste Mands Forliis. Endelig komme udi Tydskland under

Keyser Maximiliano I. de saa kaldte Lands-Knægte udi Estime. Af dem kand ikke nægtes, at de Danske jo have havt Nytte, besynderlig udi Kong Hanses og Christiani 2. Tider.
Den saa kaldte Saxiske Guarde.
Udi hvilken Anseelse de Saxiske Tropper, som den Colniske General Jørgen Slentz førte, vare udi Dannemark, kand sees af Høystbemeldte Kong Hanses Historie. Men det samme foraarsagede, at de Danske tabte meget af deres forrige Tapperhed, og at de komme udi mindre Agt end tilforn.
Miliciens Tilstand efter Souverainetet.
Efter Souverainetetets Restitution blev forordnet, at der aarligen udi Dannemark skulle holdes 24000 Ryttere og Fod-Folk til Landets Forsvar. Hvorledes Officierne, saa vel som de Gemeene da bleve besoldede, kand sees af den Forordning publicered strax efter Souverainetetet 1660. Siden den Tiid have vore Høvlovlige Konger stræbet at sætte Milicen i god Stand, hvilket kand sees af adskillige, saa vel Frider. 3. som Christiani 5. Forordninger. Men den kom dog ikke til nogen Fuldkommenhed førend Frid. 4. kom til at sidde paa Thronen. Saa at denne Høypriiselige Konge kand siges at være Milicens første Stifter, hvilket kand sees af Borned Rettighedens Ophævelse, som er anført paa et andet Sted, og besynderligen af den bekiendte Forordning om Land-Milicen, publicered den 22 Febr. 1701.
Frid. 4. Milicens rette Stifter.
Paa denne store Forordning grunder sig Land-Milicens Stat udi Dannemark. Hvorledes den blev indrettet udi Norge af samme Høypriiselige Konge, sees af den Forordning derom udgiven 1705, hvortil jeg Læseren vil henviise.
Rytter Districters Indstiftelse.
Der blev siden giordt en merkelig Forandring med Rytterne udi Dannemark. De samme laae tilforn adspredede og indqvarterede hid og did over det heele Land hos Bønderne. Men Hans Majest.

420
Rytter-Skoler.
jest. for at have dem samlede og under idelig Discipline af Officierene, committerede Anno 1717. den 2 Augusti visse Mænd at giøre Forslag til hvad Gods kunde være tienligt til at indrette 12 Districter for at indqvarteere og pleye 12 Regimenter Ryttere, hvortil en Deel gods blev kiøbt, en Deel reluered, og endeel af Hans Majests. eget beholdent Gods blev anvendt. Derpaa bleve paa adskillige Steder oprettede Brakker til deres Qvarteere, hvor Officierene kunde boe bestandigen hos dem, og, da denne Indretning var giordt, lod Hans Majestæt opbygge 240 Skoler for Ungdommens Information i Rytter-Districterne, nemlig 20 Skoler udi hvert Regiments District.
Over hver Skole-Dør staae indgravne disse Ord:

FRIDERICUS IV.
Scholam hujusqve ad instar, Ducentas
Qvadraginta
circulis ad perpetuo alendas duodecim
Cohortes Eqvestres, a me institutis
Fundavi MDCCXXI.

Halvtfredsindstyve Aar, GUD, har du mig opholdet, At Sygdom, Kriig og Pest mig intet Ont har voldet, Thi yder jeg min Tak og breder ud dit Navn, Og bygger Skoler op de Fattige til Gavn. GUD lad i dette Verk din Naades Fylde kiende, Lad denne Min Fundats bestaae til

Verdens Ende, Lad altid paa min Stoel een findes af min Æt, Som meener dig, min GUD, og disse Skoler ræt.
Rytter-Districterne, hvorover bleve satte Regiments-Skrivere, ere efterfølgende:
Fortegnelse paa Rytter-Districterne.
Udi Sielland.

1. Det Kiøbenhavnske.
2. Det Frideriksborgske.
3. Det Kronborgske.
4. Det [Custos]

421

4. Det Tryggeveldske.
5. Det Antvortskovske.
6. Det Wordingborgske.

udi Fyen.

7. Det Fynske.

udi Jylland.

8. Det Koldingske.
9. Det Dronningborgske.
10. Det Skanderborgske.

udi Lolland.

11. Det Lollandske.

udi Falster.

12. Det Falsterske.

Land-Cadet-Stiftelse.
Nogle Aar førend denne store Anordning blev giort, nemlig 1714, lod Høystbemeldte Konge oprette et Seminarium eller Compagnie af Land-Cadetter, bestaaende af 100 unge Personer, hvilke blev tillagt en vis aarlig Gage. For dem bleve beskikkede adskillige Exercitie-Mestere, ligesom for Søe-Cadetterne tilforn, der skulde oplære dem udi Christendom, og øve dem udi Geographie, Tegning, Fortification, Sprog, Dantsen og Figten! Og blev dem indrømmet først det Huus, hvor tilforn var det Ridderlige Academie, hvorfra de siden bleve forflyttede til det saa kaldte Opera Huus.

Man skulle vel vente, at jeg i dette Capitel tog mig for udførligen at beskrive disse Rigers staaende Milice, helst, saasom intet var mig lettere at giøre, saasom enhver Officier kunde give mig Register derpaa, men jeg efterfølger her udi ikke de fleeste Skribentere i at fylde Skrifter op med vidtløftige Cataloger af Navne, som forandres hvert Aar, og derfor er til liden Nytte; Thi, hvis jeg havde villet gaae den Vey, havde jeg kunnet fuldfærdige en ligesaa tyk Bog, som denne, med tiende Deel mindre Umag.

422
Søe-Magtens gamle Tilstand.
Hvad Søe-Magten angaaer, da haver jeg forhen viset, at et Krigs-Skib i gamle Dage var en Jagt med 12 Aarer, og at man siden begyndte at bruge de saa kaldte lange Skibe, hvortil behøvedes 120 Mand. Dog vare der faa visse store Skibe, som Kongerne lode bygge ikke mindre til Stads og Pragt end til Forsvar.

Jagte paa 12. Aarer.
Saaledes lod Kong Olaf Tryggeson bygge Ormen hin lange, hvilket Skib formedelst dets Størrelse blev holdet for et Vidunder paa de Tider. Canutus Magnus lod bygge et andet Skib, kaldet Dragen, som Snorro Sturleson siger var overmaade stort. Kong Sverre lod ogsaa bygge et Skib, kaldet Mariesuden, som bemeldte Skribent vidner, at have været det største udi Norge siden Ormen Lange.
Lange Skibe.
Dragen, som Kong Knud lod bygge, siges at have havt 60 Rum, hvis Betydelse jeg ikke fuldkommelig kand sige, hvorvel oftbemeldte Snorro Sturleson synes at forklare saadant udi Ingi Baardsens Historie med disse Ord: Baglerne lode bygge blandt andre 3 Skibe større end noget Skib tilforn i Norge; Thi der vare mellem Østerummene 24 Aarer og oven paa 48 Aarer, 20 Alne lange. Tieldingen var 35 Alne lang, og skulde 8 Mænd være udi hvert halve Rum. Saa at man deraf kand slutte, at, hvis hvert Rum udi Kong Knuds Skib behøvede ligesaa mange Folk, saa har Dragen ikke kunnet være besatt med mindre Tall af Mandskab, end et af de største Orlog-Skibe nu omstunder. Men jeg haver sagt, at slige Skibe vare rare; Thi de almindeligen brugelige havde i Førstningen kun 12 Aarer.

Siden toge Skibene meer og meer til udi Størrelse, saavel her, som paa andre Steder. Dog skal jeg ikke kunne sige, naar udi disse Riger først bleve anlagde bestandige Floder. Det synes vel af Historierne at der have været regulerede Krigs-Floder fra de første Kongers Tider af det Oldenborgske Huus; Men jeg finder dog, at endogsaa i Friderici 1. Historie tales om Provinciernes Udstyr af Krigs-Skibe saaledes, at Nestved og Slagelse stode for et Krigs Skib af 60 Soldater, Roskild og Kiøge, for lige saa mange.

423
Kong Hans lod blandt andre bygge tvende Skibe, Engelen og Maria, hvert paa 400 Læster, hvis Lige efter Hvitfelds Vidnesbyrd vare ikke seede i Øster-Søen tilforn. Ellers er dette merkeligt, at de Danske efter gammel Brug havde Rett til at optage fremmede Skibe udi Kriigs-Tider og betiene sig af de samme. Derom taler Hvitfeld udi Høystbemeldte Kong Hanses Historie saaledes: Om Foraaret komne der 200 Hollænder-Skibe udi Sundet. Deraf tog Kong Hans nogle efter Vurdeering, blandt andre et, som heed Maria van Zürickzee. Nogle tog han i Tieneste efter dette Riges gamle Brug. At man udi Friderici 2. Tiid har beflittet sig paa store Skibe, sees af det overmaadige store Svenske Skib, kaldet Makeløs, som Historien vidner at have førdt 200 Stykker.
Christ. 4 Søe-Magtens rette Stifter.
Men den store Konge Christ. 4. kand billigen holdes for den første, der satte Søe-Magten udi ret Stand. Høystbemeldte Konge lod endogsaa udi sin Barndom see stor Inclination for Søe-Væsenet; Thi, da han levede under Formynderskab paa Skanderborg Slott, diverterede han sig mest med at seyle paa et lidet Skib over den Søe, som ligger ved samme Slott, hvilket han vidste at regiere udi Storm, og kiendte alt Redskab derpaa, fik ogsaa saadane Fundamenter udi Skibs-Bygning, at han til de allerskiønneste, af hvilke han maaskee fleere end nogen Potentat i Europa lod bygge, Modellen med sin egen Haand fuldfærdigede, og var derfor den Danske Søe-Magt udi hans Tiid den anseeligste udi Europa.
Den Danske Søe-Magt er i Anseelse.
Det er bekiendt, hvilken Skræk de store Danske Skibe bragte ind udi den Hollandske Flode, som Lovis de Geer førde udi den sidste Kriig, Høystbemeldte Konge havde mod Sverrig. Udi Høvlovlig Ihukommelse i Christiani 5. Tiid forhvervede dette Rige ved sin Søe-Magt sig saadan Reputation, at de Svenske, endskiøndt langt sterkere, neppe lode sig see udi Søen, naar den Danske Flode dervar; Thi de lidde saadan stor Skade i adskillige Søe-Slag i samme Kriig,

at af deres heele store Flode vare neppe 20 Skibe tilbage, hvilke ogsaa vare ilde tilredede, saa at de paa eengang, da Freden var sluttet, maatte lade bygge 30 Skibe udi Carlskrone, hvorhen

424
hen den Svenske Flode da blev forflyttet fra Stokholm, hvorved deres Søe-Magt er vel bleven Dannemark meere formidable, baade efterdi Floden er kommen dette Rige nærmere, saa og, efterdi den kand komme snarere udi Søen end tilforn, da den pleyede at ligge indfrossen udi Stokholms Skiær langt paa Foraaret. Men ikke desmindre spiller dog den Danske Flode Mester, hvilket kand sees af den sidste langvarige Kriig, hvorudi de stedse have eviteret at komme i Søen, saalænge den Danske Flode har været i Stand. Ellers er dette merkeligt, at Kong Frid. 4. har ladet bygge det største Skib, som nogen Tiid er bleven seet udi Søen; thi den Engelske Secretaire, som har skrevet Voyage en Dannemark, vidner, at have fundet det nogle Fod længer end det Engelske Skib, kaldet: The royal Sovereign, som de Engelske ellers holde for det allerstørste. Vel findes udi Historien, at de to store Svenske Skibe Makeløs og Tre Kroner have ført fleere Stykker, men Stykkerne have ikke været af den Calibre. De have ogsaa været plantede tættere sammen.
Søe-Cadetternes Stiftelse.
Høystbemeldte Konge, paa det, at Floden aldrig skulde have Mangel paa gode Søe-Officierer, lod i Begyndelsen af sin Regiering nemlig den 7 May 1701. anrette et Compagnie af 100 Søe-Cadetter, hvoraf enhver blev tillagt aarlig Gage, og bleve for dem beskikkede adskillige Exercitie-Mestere sær udi Navigationen. Begge Corps af Søe- og Land-Cadetter bleve udi det Aar 1728 indqvarterede udi det forrige Opera-Huus, nu kaldet det nye Academie.
Nye-boder.
Tredive Compagnier af Matroser underholdes ideligen udi Freds Tider, for at besætte i en Hast en Deel af Floden, naar noget paakommer, og at bruges til nødvendig Arbeyde paa Bremersholm, hvor der ogsaa findes en Hob Fanger, hvoraf nogle ere dømte til en vis Tiid, andre til evig Arbeyde. De boe udi et eget Qvarteer udi Staden, kaldet de Nye Boder. Disse Folk har samme Høypriiselige Konge satt udi en meere ordentlig Stand ved en Instruction given den 8 Januarii 1720, hvorved de bleve bragte til visse Divisioner, saa at der udi alt bleve 6 Divisioner, hvoraf hver Division indeholder 10 Compagnier. For enhver af disse

425
Divisioners Stiftelse.
Divisioner er en Commandeur satt til Chef, som maa see til, at de holdes udi complet Stand. Det blev ogsaa efter Land-Armeens Maade tilladt en hver Chef at have 10. Fri-Mænd af Matroser i Freds-Tider.

Jeg forbigaaer at give en Liste over de Kongelige Kriigs-Skibe af samme Aarsag, som jeg har foregivet i henseende til Kriigs-Magten til Lands. Vil derfor slutte dette Capitel med at give en Fortegnelse over Fæstningerne udi Dannemark og Norge.

Fæstninger udi Dannemark ere.

1. Kiøbenhavn. 2. Kronborg. 3. Hammers-Huus paa Bornholm. 4. Christians-Øe. 5. Nyborg. 6. Fridericia. 7. Fladstrand og Halds-Skandser.
2.

Fæstninger udi Norge ere.

Aggerhuus, Fridriksstad, Christians- og Friderikholm, Friderikssteen, Basmøe, Kongsvinger og Christiansfield, Stavern, Bergens Fæstning, Trundhiems-Fæstning.

CAP. XII.

Om den Danske Rets Oprindelse og Fremvæxt.

Origo & progressus juris civilis Danici.
Angaaende Historien af den Danske Ret, da maa derved i Agt tages adskillige Periodi: den første Periodus befatter den Tiid paa hvilken der var ingen Konger, men alleene Dommere udi Dannemark, da var ingen skreven Ret, men alting blev dømt efter naturlig Billighed og Sædvane. Den anden Periodus indeholder den Tiid

426
Dannemark var regieret af de Hedenske Konger, da der bliver hid og did noget meldet om Danske Love og Forordninger. Under den 3die Periodo befattes den Tiid fra Christendommens Begyndelse udi Dannemark indtil de Oldenborgske Konger, da den Danske Ret blev meget forbedret, besynderlig af de Waldemaris. Den 4de Periodus befatter den Tiid, fra hvilken det Høvlovlige Oldenborgske Huus kom at sidde paa Thronen indtil Souverainetetets Restitution. Under den 5te og sidste Periodo forstaaes den Tiid fra Kong Friderik den 3die indtil denne Dag, udi hvilken Tiid den Danske Lov og Ret er kommen paa sin høyeste Spidse.
Udi ældgammel Da-ge vare ingen Skrevne Love.
Det er uvist, hvorledes den Danske Ret var udi den første Periodo under Dommernes Regiering (om Dannemark ellers nogen Tiid haver været regieret af Dommere, hvilket blant andre Doct. Sperling haver nægtet udi hans Commentario over det Ord Konning,) saasom samme Tiders Historier ere meget mørke, uvisse og ufuldkomne. Det er rimeligt, at der udi den Tiid ingen skrevne Love have været, men, at alting er blevet dømt efter Skik og Sædvane, og kommet an paa fornuftige Mands Skiønsomhed, hvilket gives tilkiende udi Fortalen af Kong Christians Lov-Bog med disse Ord: **Udi gamle Dage bestoede Lovene meer udi Undersaatternes Ihukommelse end udi skrevne Bøger.**

Det samme bevidner ogsaa Loccenius om de Svenske udi hans Antiqvitatibus Sveogothicis: **Udi den Svenske Republiks Barndom vare saavelsom paa andre Steder ingen skrevne Love uden de, som vare indprentede udi Undersaatternes Hierter.**

Den Danske Rets Fremvæxt under de Hedenske Konger.
Men, da Kongerne komme at regiere udi Dannemark, begyndte den Danske Lov og Ret Tiid efter anden at tiltage, omendskiønt dens Tilvext var ikkun liden og ringe udi den anden Periodo under de Hedenske Konger, af hvilke de fleeste ere vel blevne bekiendte af en eller anden Lov eller Forordning, men ingen af dem fortiener Navn og Titel af Lovgiver. Men, da den Christelige Troe blev indført, begyndte den Danske Ret daglig at faae Kræfter og stor

427
Skiold.
Tilvæxt. Den første og hart ad eeneste af de Danske Hedenske Konger, som gav Lov for Christi Tider, holdes for at have været Skiold, den 4de Danske Konge hos Saxonem og andre, men den første hos Svend Aagesen og de Islandske Skribentere. Om denne Skiold vidner Saxo Grammaticus, at han afskaffede ugudelige Love, og gave andre nyttige i Steden for dem igien.
Frode 3.
Den Navnkundige Kong Frode 3. som regierede ved Christi Tider gav adskillige Love saavel for Udlændinge, som Indlændinge. En stor Deel af bemeldte Love blive paa adskillige Steder opregnede af Saxone Grammatico udi samme Konges Historie.
Snio.

Bemeldte Historie-Skriver melder ogsaa om nogle Love og Forordninger som udi en stor Dyr Tiid bleve givne af Kong Snio, saasom at Giestebud skulde afskaffes, og ingen sterk Drik bruges.
Regner Lothbrog.
Samme Saxo taler ogsaa om Regner Lothbrog, at han forordnede, at enhver Huus-Fader skulde overgive til Kriigs-Tieneste den af sine Sønner, som var meest uduelig, og han ingen anden god Forhaabning havde om, hvilken Lov han dog siden forandrede ved en anden Forordning, som strider lige imod den første, nemlig at enhver Huus-Fader skulde give til saadan Tieneste sin beste og dueligste Søn eller Tiener. Videre forordnede han efter samme Skribents Beretning, at alle Tretter skulde efterforskes, og dømmes af 12 gamle fornuftige Mænd; og hermed endes den anden Periodus.
Den Danske Rets Tilstand under de Christne Konger.
Hvad de Christne Konger anbelanger, da er Harald Gormsen den første Lovgiver af dem. Om hans Love taler Conringius udi den Tydske Rets Oprindelse saaledes: Det er klart og beviisligt, at omliggende Tydske Folk have bekommet adskillige Love af den mægtige Danske Kong Harald, som regierede udi Keyser Ottonis 2di Tiid.
Harald Gormsen første Christen Lovgiver.
Til Beviisligheder derpaa citerer han Adamum Bremensen, og efter ham Helmoldum, hvilken taler saaledes om Kong Harald: **Denne Konge var formedelst sin høyviise Regiering udi saadan Anseelse,**

428
at hans Love og Forordninger endnu blive nøye i Agttagne, saavel af Saxer som af Danske.
Albertus Stadensis siger: at samme Harald gav de Friser, og dem, som boe paa hin Side Elven, adskillige Love og Forordninger.
Svend Tiugusk.
Efter ham fuldte Svend Tiugskieg, som udgav den bekiendte fordeelagtige Lov for Fruentimret, at Døttrene skulde arve den halve Deel imod Sønnerne, hvilken Lov endnu staaer ved Magt. Aarsag til samme Lov, giver Hvitfeld vidtløfteligen tilkiende med disse Ord: Kong Svend blev 3 gange fangen af de Juliner, fra hvilke han maatte løse sig med en stor Sum Penge. Da han skulde rancioneres den 3die Gang, og der af Landet ikke kunde bringes saa meget til Veye, gave Landets Døttre deres Guld og Sølv-Smykker dertil, hvorudover Kongen siden gav dem Frihed, at de udi all Arvedeel skulde tage den halve Deel imod deres Brødre; Thi tilforn var det ikke saaledes her i Landet. Der blive ogsaa antegnede andre af hans Love, nemlig, at han afskaffede Dueller, og indstiftede det saa kaldede Jernbyrd.
Knud den store. Wittherlaghs Ret.
Blant de fornemste Danske Lovgivere regnes ogsaa Knud den store, hvilken den gamle Danske Skribent Svend Aageson siger at have stiftet den Ret, gemeenligen kaldet Wittherlaghs-Ret, eller Gaards-Ret udi det Aar 1053. Samme Ret florerede udi Dannemark udi 8. Kongers Tiid, som bemeldte Svend Aageson opregner, og blev noget forandret under Kong Nielses Regiering. Efter Kong Knud den Siettes Befaling blev den ved Erke-Bisp Absolons Fliid og Omsorg først satt udi Pennen, og sammenskreven.
Harald Svendsen.
Noget efter Kong Knud fuldte Harald Svend Estridsøns Søn, hvis Love opregnes af Saxone og siden af Crantzio med disse Ord: Kong Harald, efterat han havde beraadslaget med sine Mænd, udgav nogle Forordninger, som han havde lovet om.

429

om Provocations Ret, Dueller og andet Justitien angaaende. Og, omendskiønt han siden efter Saxonis Beretning svækkede de af ham selv udgivne Love, saa bleve de samme dog, saasom meenige Mand meget behagelige, længe udi Agt tagne, hvilket Ælnothus udi Knuds den helliges Levnet bevidner saaledes: De Love, som bleve givne af Kong Harald, begiære de Danske at blive holdne vedlige af alle Kongerne, baade dem, som skal udvælges, og dem der ere udvaldte, og bliver samme Konge formedelst bemeldte givne Love af Undersaatterne høyt anseet og elsket.

Knud 4.

Om Knud den 4de vidner Hvitfeld, at han forandrede, og corrigerede de gamle Rigets Love og Sædvaner, og gav andre nye;

Erik Ejegode.

Bemeldte Hvitfeld regner ogsaa Kong Erik kaldet Ejegode, og siger, at han gav Gaards-Retten og Recessen, som findes udi den skrevne Skaanske Lovbog. Han udgav en nyttig Forordning om Tiende, om et Mode, som Aarligen Trinitatis Søndag skulde holdes til Nyborg.

Erik Emund.

At Erik den 3, kaldet gemeenligen Emund, ogsaa haver givet Love, vidner Cranzius, som taler derom saaledes: Imidlertid fornyede Kong Erik Fædernelandets Love og rette de gamle Vildfarelser.

Den Danske Rets merkelige Tiltagelse under Waldemaro 1. Men hidindtil havde den Danske Rett været af liden Anseelse, og ligesom ubekiendt indtil den blev giort meere bekiendt og anseelig af Kong Waldemar den Store, eller Første, hvilken udgav baade de Skaanske og Siællandske Love, og publicerede iligemaade bemeldte Provinciers Kirke-Rett; Omendskiønt der findes de, som have tilskrevet samme Love Kong Waldemar den 2, hvilken den berømmelige Hvitfeld dog krafteligen igiendriver udi Fortalen til de Skaanske Loves Oversættelse paa Latin. Han viiser af Krønikerne og Chronologierne, det gandske at være klart, at de Skaanske Love ere publicerede længe før de Jydske, derforuden slutter han ogsaa af den store Forskiel der er imellem den Jydske Lov og bemeldte Skaanske og Siællandske Love, at de ikke ere stiftede af een Lovgiver, eftersom de.

430

Skaanske og Siællandske Love. de sidste ikke ere saa fuldkomne som den Jydske Lov. Udi den Skaanske Lov laster han besynderligen dette, at de fleeste Sager bleve deciderede ved Jernbyrd og andet deslige, da derimod den Jydske Lov forordner, at udi alle Sager skal paakiendes ved Vidnesbyrd og Dom. Men om samme Waldemarus er alleene Autor til de Love han haver publiceret, eller om han haver samlet dem sammen af adskillige sine Formænds Constitutioner og Forordninger, derom kand ingen fuldkommen Vished gives.

Om Kong Waldem. er alleene Autor til disse Love, eller og om det er ikkun en Samling af andre. Jernbyrd.

Nogle meene, at Høystbemeldte Kong Waldamar har selv været Stifter ikkun til nogle faa af dem, men, at han haver sammensamlet sine Formænds Love, og redigeret dem til et Corpus, udi hvilken Meening ere Arild Hvitfeldt og den Svenske Skribent Hadorph. Men, omendskiønt det er rimeligt, at Kong Waldemar sig derudi saaledes haver forholdet, saa kand man dog ikke sikkert bifalde deres Meening, som slutte saadant, besynderligen, eftersom den er meere grundet paa Gisninger end paa sikkre Beviisligheder. Ja Arild Hvitfeldt bekiender selv, at disse Love ere en stor Deel tagne af den Saxiske Rett, kaldet Saxen-Spiegel. Hadorphs Meening er derudi af ingen Gyldighed, efterdi han fradømmer Kong Waldemar de Skaanske Love, saasom udi samme Love endnu er ved Magt den Rett om Jernbyrd eller at bære gloende Jern til sin Befrielse, hvilken Ret han holder fore ikke at kunne tillades af Waldemar, som en Christen Konge. Men at samme Meening er ilde grundet kand iblant andet sees deraf, at samme

Waldamars Søn og Successor Canutus Sextus tillader saadan Jernbyrd udi en af sine Forordninger. Derforuden findes udi et Tillæg til de Skaanske Love en Waldamari 2di Forordning til de Skaaninger, om saadan Jernbyrds Afskaffelse, og at man udi dets Sted skal bruge vidner, hvoraf man kand see, at denne Vantro blev først gandske afskaffet udi Waldamari 2di Tiid, ikke at tale om den Maade at beviise sin Uskyldighed paa ingenlunde var holden vederstyggelig blandt de Christne, men heller blev brugt med Ærbodighed, og derfor blev kaldet Guds Dom.

De Skaanske Love ere de første.

De første Love, som man finder Kong Waldamar den Første har udgivet, ere de Skaanske, hvilke bleve udgivne udi det Aar 1163, saasom Arild Hvitfeld bevidner udi Fortalen af den Latinske

431

Kong Waldemar har givet.

Version; De bleve ogsaa af alle Danske Love først trykte udi Kiøbenhavn in 4to. med saadan Titel: **Her begynder den Skaanske Rett, skreven paa oprigtig Dansk Sprog, og deelt udi 17 Bøger, hvoraf enhver Bog haver sit Register.** Denne Rett haver Erke-Bispen af Lund Andreas Sunonis oversat paa Latin. Manuscriptet deraf haver Arild Hvitfeld fundet, hvilket han med stor Fliid haver igiennemseet, forbedret, og til Trykken befordret med en lærd Fortale om de Danske Love. Han havde og i Sinde at giøre en Forklaring derover, og at viise udi hvilke Artikle samme Rett var bleven forbedret, men han forandrede siden saadant sit lovlige Forsætt.

Skaanske Kirke-Ret.

Paa samme Tiid blev udgiven den Skaanske Kirke-Rett, hvorom Hvitfeld taler saaledes udi Kong Waldemars Historie: Anno 1162. som var Kong Waldemars Syvende Regierings Aar, da Erke-Bisp Eskild havde siddet udi 25 Aar, blev given Kirke-Loven indeholdende 25 Artikle, hvilken findes føyet til de andre Skaanske Love. Samme Rett begyndes med saadanne Ord: **Dette er den Rett, som blev given af Erke-Bisp Eskild udi det Mode, som blev holdet udi Steen-Huuset imellem Lund og Dalbye udi Skaane, efter Skaaningernes, besynderlig Lands-Dommers Thords Begiering, efterdi den forrige Lov var alt for streng.** Denne Lov er ligesom en Kilde for de efterfølgende Kirke-Love, og derfor $\kappa \alpha \tau'$ $\epsilon \xi o \chi \eta \nu$ kaldes Skraae eller Lov.

Siællandske Lov.

Siden gav Høystbemeldte Kong Waldemar de Siællandske Love, saasom Hvitfeld vidner udi samme Historie saaledes: Anno 1171. da Waldemar havde regieret udi 14 Aar, og Erke-Bisp Absalon siddet udi 13, blev den Siællandske Rett given. Herved er at merke, at den Siællandske Rett, som nu omstunder findes trykt, er hverken Waldemari Primi, som de fleeste have troet, ey heller Waldemari 2. hvis Fortale findes hos samme Lov, men Kong Eriks den 7des, hvilket oftbemeldte Arild Hvitfeld haver vel udi Agt taget udi samme Kong Eriks Historie:

Om den trykte Siællandske Lov er Kong Waldemari. [Sidenote fortsætter på næste side]

432

Siællandske Kirke-Rett.

Kong Erik, siger han, gav den Siællandske Rett, deelt udi 6 Bøger, som nu staaer ved Magt; Tilforn blev brugt Kong Wal- demars Lov, kaldet den nye, som indeholder ikkun 3 Bøger.

Udi samme Aar blev den Siællandske Kirke-Rett publiceret, og det til Ringsted af Erke-Bisp Absalon, hvilket kand sees af efterføl- gende Ord, som findes lagde til samme Rett: Disse Love ere giv- ne udi almindelig Mode Onsdagen før St. Jacobs Fest, den 14 Vinter fra Kong Waldemars Kroning, da Erke- Bisp Absalon havde siddet udi 13 Vintre. Fra Christi Fødsel indtil disse Lovers Publication ere 1170 Vintre, 7 Maaneder og 10 Dage; Af hvilke Ord Ole

Worm har holdet fore, man kunde viise, paa hvilken Tiid den Siællandske Verdslige Rett er bleven given, da dog udi samme Ord meldes al- leene om Kirke-Rettens Publication, saa det derfor er ligesaa uvist som tilforn, naar samme Rett sc. den Verdslige blev givet, u-an- seet at Arild Hvitfeld har antegnet Aaret, paa hvilken den blev pu- bliceret. Det er let at see, at samme Siællandske Kirke-Rett er ta- gen af den Skaanske, naar man ligner den eene imod den anden. Den blev trykt til Kiøbenhavn Aar 1505. og atter igien 1576. til- lige med Kong Eriks Siællandske Rett, af hvilken Konge den efter Hvitfelds Beretning er bleven forøget og forbedret.

Rigens Rett og Deele.

Af samme Waldemar blev ogsaa given den saa kaldte Ri- gens Rett og Deele, om man ellers kand troe Lyschander, som først haver holdet Waldemar for samme Lovs Autor; Men det sy- nes rimeligt, at saadant er ikkun en puur Gisning af bemeldte Skri- bent, hvilken haver villet tilskrive Waldemar saadan Rett, hvis Au- tor tilforn var ubekiendt, thi der staaer udi dens Fortale, som blev udgiven og forøget efter Christiani 4ti Befalning, at samme Rett udi det Aar 1244. er bleven stadfæstet og forøget af Kong Erik, men det er ikke vitterligt, hvo der har udgivet den. Weile udi hans Glossario deeler den i 3 Artikle. Arild Hvitfeld taler udi Kong Erik den 7des Historie om en Lehns-Rett, som Kong Waldemar gav A- delen udi Lifland. Kong Erik, siger han, gav Adelen udi Lifland ved...

433

ved Bispernes og Stændernes Samtykke udi Dannemark den Lehns-Rettighed, som endnu staaer ved Magt udi Lifland, videre, siger han, at Fortalen til samme Lehns-Rett viiser, at Kong Wal- demar den Første bragte de Adelige Familier ind udi Lifland, og gav dem Lande, samt adskillige Privilegier og Friheder, men, at denne Kong Erik lod udi mange Poster forbedre, og udi Pennen forfatte samme Rett, paa det at den maatte være vitterlig for alle.

Kong Knuds Forordning om Saals Afskaffelse.

Det er klart, at Kong Knud den 6te Waldemari Søn og Successor udi Regieringen ogsaa haver givet adskillige Love og Forordninger; Derom taler Hvitfeld saaledes udi samme Konges Hi- storie: **Udi samme Aar, nemlig 1202. lod han udgaae en Forordning, at en Manddrabers Venner og Slægtnin- ge ikke skulde være forbundne at give Misdæderen nogen Saal:** (Saaledes kaldtes i gamle Dage de Bøder, som maatte betales for Manddrab, hvilke vare deelte udi 3 Parter, den før- *Hvad Saal var.* ste Deel skulde betales af Manddraberen selv, den anden af hans Slægtninge paa Fædrene, den 3. af hans Slægtninge paa Mødrenes Side) om den Forordning, som ellers ingen andensteds findes, taler Andreas Sunonis udi de Skaanske Loves Oversættelse paa Latin saaledes: **Forend den nye Forordning bleve udgiven, maatte Manddraberen eller hans Arving alleene til Bøde give den første Deel af sine Middeler, den anden Deel kunde han fodre af sine Fædrene, og den 3die sine Mødrene Slægtinge.** Men, fordi gemeenlig af de fleeste saadan- ne Slægtninge blev udpresset meere end dem tilkom at give, da, paa det, at en Misgierning ikke skulde være nogen til Gevinst og Baade, og ophidse Menneskerne til at giøre ont, for at profitere deraf, afskaffede Høystbemeldte Kong Knud meget viiseligen saadan Lov.

Waldemarus 2. den store Lovgiver.

Men Kong Waldemar den Anden, kaldet den Seyerrige, overgik langt alle sine Forfædre udi at give nyttige Love og Forord- ninger. Der findes hans Haandfæstning, som indeholder 24. Paragraphos, indført udi den Jydske Lov. Hvitfeld melder om adskillige andre samme Waldemari Forordninger, som bleve givne

434

førend den Jydske Lov blev forfattet: Kong Waldemar, siger han, kom siden til Dannemark igien, hvor han satt alting udi god Skik, og udi det Aar 1203. med Raadets og Almuens Samtykke gav nogle Love og Forordninger som findes udi den Skaanske Ret.

Adskillige af hans Forordninger opregnes for den Jydske Lov.

Af disse Hvitfelds Ord skulde man slutte, at de Forordninger, som ere annecterede til den Skaanske Ret, ere Kong Waldemars den Andens, hvilken Gisning bestyrkes meget deraf, eftersom de findes ikke udi de ældgamle Bøger, men findes siden at have været indførte. Derforuden kand man ufeylbarligen see, at den Forordning om Jernbyrds Afskaffelse, som findes iblant de andre, erkiender Kong Waldemar den Anden for Autor, efterdi hans Formand Canutus 6. befaler udi en af sine Forordninger at bruge saadan Jernbyrd: Saa at man kand see, at denne Vantro haver gaaet udi Svang indtil Kong Waldemar 2. Foruden ovenbemeldte Forordning melder Andreas Sunonis om en anden med disse Ord: Efter Waldemari 2. Tilskyndelse besluttede Rigets-Mænd udi Skaane, at de saa kaldte Saal, hvorom tilforn er meldet, skulde gandske afskaffes, og at Manddraberen alleene skulde fyldestgiøre af sine egne Midler, og at ingen Bøde for Mord eller anden Misgierning skulde fodres af Manddraberens Slægtninge, paa det at den Uskyldige ikke skulde lide for den Skyldige, ja, at den Skyldige alleene maatte straffes for sin Misgierning. Oftebemeldte Andreas Sunonis melder ogsaa om en anden Forordning, som uden Tvivl ogsaa tilhører Waldemar den Anden. Efter den nye Waldemars Forordning, siger han udi den Latinske Version, blev beskikket, at, naar nogen blev omkommen af de Dyr, som ere af en vild Natur, saasom Ulve, Biørne, Vildsvin, Orne og andre, skulde derfor betales 9. Mark af dem, der eyede samme Dyr, og 3. Mark, dersom nogen af dem blev saaret, men, dersom nogen blev enten ihielslaagen, eller saaret af Dyr, der af Naturen ikke ere aldeeles saa grumme

435

me og vilde, saasom Hiorte og Høge, skulde Herren af samme Dyr ikkun betale 3. Mark. Derforuden citeres og- saa af samme Skribent en anden Forordning given af Kong Waldemar 2. udi samme Latinske Version med disse Ord: Dersom nogen udi Kongens enten Personlige Nærværelse, eller naar han ikkun er tilstæde udi Stiftet, bedriver noget Mord, skal han ævig være fredløs efter Kong Waldemars nye Forordning. For Saar skal betales 40 Mark til Kongen, 40. Mark til den, som Skaden haver faaet.

Helvaderi merkelige Vildfarelse.

Derforuden tilskriver Helvaderus samme Kong Waldemar en anden Lov, hvorved tilstedes Qvindekiønnet at gaae udi halv Arv med Brødrene, efterdi de havde løset Kongen fra Fienden med deres Smykker, men, man kand let see, at Helvaderus herudi har con- funderet Kong Waldemar med Svend Tiugskiæg, hvorom tilforn er talt.

Den store Jydske lov.

Men det som giorde denne Høypriiselige Konge mest be- rømmelig, var den Jydske Lovs Forfattelse, hvorudover han med et besynderligt Navn fortiente at kaldes den Danske Lovgiver. Hi- storien til den Jydske Lovs Publication beskriver Hvitfeld udi Kong Waldemars Levnet saaledes: Ao. 1240, da Kong Walde- mar regierede udi god Fred og Rolighed, og fornam den store Usamdrægtighed, som var udi Dannemark imellem Indbyggerne, eftersom de ikke kunde komme overeens udi Domme og Rettergange (thi mange vilde at Sagerne skulde dømmes efter den Keyserlige Ret, hvilket da var meget brugeligt her udi Riget formedelst adskillige fremmede lærde Mænd, som vare komne til Dannemark.

Historien til den Jydske Lovs Publication.

Videre siger han: Der fandtes ogsaa andre her udi Riget, som hæng- te ved de gamle Kongel. Haandfæstninger samt ældgam- le Skikke og Sædvaner, item den Siællandske og Skaan- ske Ret, som Waldemar 1. havde givet, hvorudover den gode Waldemar stævnede et almindeligt

Mode til Wordingborg, hvor der mødte 3de hans Sønner Erik, Abel og Christopher, Uffo Erke-Bispen af Lund tilligemed an-

436
dre Biskoper, Rigets Raad med de fornemste Adelsmænd, og da udi alles Forsamling lod Kong Waldemar sammenskrive den Jydske Ret, hvilken Ret vi endnu bruge, og da han havde publiceret samme Lov, og alle med Eed den havde bekræftet, lod han strax forbrænde alle gamle Love og Sædvaner, som stridede imod samme Ret. Angaaende de Skaanske og Siællandske Love, som hans Fader Kong Waldemar den Første havde givet, dem lod han blive ved sit Verd, efterdi dette Rige, som under adskillige Konger tilforn var deelt, ikke saa hastig kunde bringes til at leve under een Lov; Thi det var da vanskeligere end nu at befatte det heele Rige under en almindelig Ret. Formedelst denne Velgierning bliver Kong Waldemar af os høyligen berømmet og anseet. Disse Hvitfelds Ord blive bekræftede af den gamle Siællandske Krønike skreven af en ubekiendt Autor og publiceret af Professor Arnas Magnuson, udi hvilken Krønike man læser efterfølgende Ord: **Udi dette Aar nemlig 1240. publicerede Kong Waldemar den Danske Lov, og lod ham sammenskrive udi den Danske Bog, hvilken Bog begynder saaledes: Mæth Lagh skal mand Land byggia.** Hvitfeld bekiender, at en stor Deel af samme Lov er udtagen af den Saxiske Ret, omendskiønt Peder Galthe udi fit Skrift de Jure Danico er af anden Meening, hvilken dog ikke fremfører tilstrækkelige Beviisligheder til at bestyrke samme Meening, og kand man klarligen see, at mange Poster ere tagne af den Saxiske og Keyserlige Ret, og indførte udi samme Jydske Lov-Bog. Hvitfeldt Berømmer Høyligen samme Lov, og siger, at den langt overgaar alle andre Danske Love udi Maaden at fuldføre en Sag og dømme udi Tvistighed, og ønsker derfore, at den maatte have Sted over det heele Rige. Samme Ret florerede ikke aleeneste udi heele Jylland, saavel Nord-Jylland som Synder-Jylland, eller det Førstendom Slesvig, men endog udi Holsteen, Fyen, og andre Provincier, og blev meere stedse uforandret indtil adskilligt derudi blev forbedret ved Christiani 3 Receß, og endelig den gandske blev afskaffet ved Christiani 5 store Lovbog.

437
Den Jydske Lov er oversat paa adskillige Sprog. Paa Nedersaxiske. Paa Latin.
Denne Jydske Lov blev allerførst trykt paa gammel Saxisk eller Holsteensk, dog uden Udtolkernes Navn, item Stædets, hvor- paa den blev trykt. For paa samme Edition staae tvende Kongers og 5 Biskopers Billeder, hvor under læses saadanne Ord: **Dyt fynt de Heren unde Biscoppe de Dyt recht ghe- fundert hebben.** Siden blev samme Ret trykt paa Latin og Dansk udi 4to, udi hvilken Edition findes først en Latinsk Ver- sion, siden den Danske Text, dertil ere annecterede Canuti Bi- spens af Viborg Latinske Concordantier, udtagne saavel af Jure Civili som Canonico.
Paa nu brugelig Dansk.
Derefter er efter Høvlovlige Ihukommelse Christiani 4ti Befalning samme Ret oversat paa da brugelig Dansk Sprog, og ved Cantzler Niels Kaases Fliid og Omhyggelighed pu- blicered til Kiøbenhavn 1590. Udi denne Edition rettes alle de Vildfarelser, som findes udi forrige Editioner og Manuscripter, der- udi forklares ogsaa alle de Steder, som ere mørke og uforstaaelige, og bødes paa alt det som fattes derudi af Recesserne og Forordnin- gerne. Efter denne Version følger den Holsteenske, som Blasius Ekenberg haver giort, hvilken udi mange Ting følger Canuti Latin- ske Version som Resenius haver merket.
Om der er nogen Hollandske Version af samme Lov.
Bartholinus udi hans Skrift om de Danske Skribentere melder om en Hollandsk Oversæt- telse af samme Ret, som han foregiver at være kommen for Lyset udi det Aar 1539, hvilken dog Mollerus holder for ingensteds er at finde, men, at denne Bartholini Vildfarelse reyser sig af

den Lighed, som er imellem det Holsteenske og Nederlandske Sprog, og holder fore at han haver confunderet det med Ekenbergs Version.
Paa Høytysk.
Endelig er kommen for Lyset en Høytydsk Version, hvis Autor er Erik Krabbe, Dannemarkes Rigets-Raad udi Christiani 3. Tiid. Den blev befordret til Trykken udi Kiøbenhavn 1684 ved Resenium, hvilken agter høyere denne Version end alle de andre, efterdi den for- klarer de gamle Terminos, som findes udi den Danske Ret, hvil- ke ikke ere forklarede udi nogle af de andre Versioner. For kort Tiid siden er kommen for Lyset et nyt Tydsk Oplag af samme Ret med saadan Titel. **Das Jüdische Lovbog mit Blütings Gloß- sen, Flensborg 1717.** Foruden ovenbemeldte Versioner fin- des der adskillige andre in Manuscripto i adskillige Bibliotheker.

438
Skrifter som henhøre til samme Lovs Oplysning. Tord Degns Artikre.
Til denne Rets Oplysning eller Forklaring tiene de saa kaldte Tord Degns Artikre, som begynder saaledes: Artikre og Lovens Forbedringer, som lille Tord Degen haver sammensat efter gode Mænds Tykke, confirmerede udaf Kong Waldemar. Foruden ovenbemeldte Artikre ere ogsaa komne for Lyset adskillige andre Skrifter, som henhøre til den Jydske Rets Oplysning; Saadanne Skrifter ere Ekkenbergs Repertorium eller Alphabetiske Register, indeholdende en Forklaring over de mørke og uforstaaelige Ord, som findes udi den Jydske Lov.
Ekkenberg redert. Christen Østersen Glossar.
Efter Ekkenberg følger Christen Østersen Veile, hvis Glossarium Juridico- Danicum kom for Lyset til Kiøbenhavn 1641, hvorudi alle gamle Ord, som findes udi de Danske Love og Forordninger forklares. Samme Glossarium blev siden anden gang trykt Ao. 1652. med den Titel: Glossarium Juridicum Danico-Norvegicum efterdi derudi ogsaa forklares Termini af den Norske Ret.
Cantzler Bielkes.
Cantzler Bielke haver ogsaa paa Vers skrevet de fornemste Contenta af den Danske og Norske Ret, og forklaret Juridiske Terminos derudi.
Under Kong Erik 5.
Den Danske Ret syntes da meget at have tiltaget under de tvende Waldemarer, ikke desmindre blev der af Efterkommerne meget tillagt og forbedret. Efter Waldemar den Anden fuldte Erik den Femte, hvilken Hvitfeld vidner udi det Aar 1149, da han var udi Estland, at have beskikket adskilligt angaaende Geistligheden og Præsternes Ophold. Derforuden blev der udi hans Tiid udgivne adskillige Kirke-Ordninger, Thi Uffo Erke-Bispen til Lund lod i det Aar 1245. holde et Bispe-Mode til Odensee, hvorudi han fornyede den Constitution om dem, der antaste Kirkens Gods, at de skulde bandsættes tillige med dem der foragte Kirke-Ceremonier og andet deslige. Siden udi det Aar 1249. stevnede samme Uffo alle Bisperne sammen til Kallundborg i Siælland, hvor der bleve giorde adskillige Kirke-Ordinantzer.
Under Kong Abel.
Da Kong Erik var ihielslaagen, kom hans Broder Abel til Regieringen, hvilken udi det Aar 1250, da han paa Rigs-Dagen til Roskild blev kronet, confirmerede Stædernes Jura og Privilegia udi Dannemark efter oftbemeldte Hvitfelds Beretning, som vidner **at**

439
at have seet nogle af dem. Aaret derefter, siger samme Autor, at Kong Abel stævnede en Rigs-Dag til Nyborg, og der udi Bisper- nes samt Rigets Raads og samtlige Adelskabs Nærværelse forfattede nogle nye Forordninger, som han siger at være føyede til den Jydske Rett.
Under Chr. 1ste.

Efter Abel fulgte Christoffer den Første, under hvis Regie- ring Bisp Jacob Erlandsøn gav Kiøbenhavns Bye udi det Aar 1254 Stads-Retten beskreven, hvilken siden af efterfølgende Biskoper blev confirmeret saa længe som de vare Herrer over samme Stad. Det- te var denne Stads første givet Privilegium efter Hvitfelds Meening, som haver indført det Ord fra Ord udi sin Krønike. Under den samme Konge holdt bemeldte Jacob Erlandsøn et Lande-Mode udi det Aar 1256, og blev derudi giort den Constitution, som findes paa Dansk hos Hvitfeld.

Under Erik Glipping.

Hans Søn og Successor var Erik den 6te, kaldet Glipping, som udgav adskillige Love. Han lod udi det Aar 1269 sammenskrive den almindelige Birke-Rett, som Hvitfeld vidner siden af Chris- toffer af Bajern at være igiennemseet og forbedret: Han gav ogsaa den Stad Ribe samme Aar Jus Municipale, hvilken tillige med an- dre Municipalske Lover er bleven befodret til Trykken af Resenio 1683. Udi det Aar 1282, paa Rigs-Dagen til Nyborg udgav han den bekiendte Haandfæstning saavelsom Rigets Rett: den sam- me Haandfæstning findes udi den Jydske Rett paa Latin, og haver den berømmelige Antiqvarius D. Sperling oversatt den paa Dansk udi sit Manuscript de legibus Danorum. Ao. 1284 blev paa Rigs-Dagen til Nyborg atter igien given en Haandfæstning af sam- me Kong Erik, som Hvitfeld iligemaade taler om, og siger, at den blev føyet til den Siællandske Rett. Samme Hvitfeld taler ogsaa om en af Høystbemeldte Kong Eriks Forordninger, given 1283, om Tiende udi Lifland: Ellers holder samme Sperling fore, at me- get er indstikket udi denne Kong Eriks Forordninger, som ikke er hans eget, men af Efterkommerne Tiid efter anden er lagt dertil. Erik den 7de, kalden gemeenligen Menved, udgav en Forordning til de Nord-Jyder Ao. 1304.

Under Kong Erici Menved.

Ao. 1306 siger Hvitfeld, at Stæn- derne under denne Konge komme sammen udi Estland, og der giorde Forordning om adskillige nødvendige Ting, Indholden deraf findes

440

hos oftbemeldte Autor. Siden udi det Aar 1313 udgav Kongens Stadtholder Hendrik Bernover en saadan Forordning, at den som ingen Arving havde, og solgte sit Gods udi den Tanke, at forhverve sig andet igien, og det hendte sig, at han døde, førend saadant blev bragt til Rigtighed, skulde hans Penge falde til Kongen. Udi det Aar 1315. gav samme Kong Erik Adelen udi Lifland, den Lehn-Rettighed, som Hvitfeld vidner siden stedse at have været i Agt tagen udi samme Provintz, dens Fortale viiser, at Kong Waldemar var den første, som bragte Adelige Familier til Lifland, og gav dem Privilegier og Friheder. Samme Rett forøgede denne Kong Erik og forfattede den udi Pennen, at den skulde blive kundbar. Ydermeere vidner oftbemeldte Autor, at Kong Erik ogsaa lod sammenskrive den Siællandske Rett, som er deelt udi 6 Bøger. Tilforn blev brugt den saa kaldte Waldemars nye Lov, som er deelt udi 3 Bøger. Den første Edition deraf kom for Lyset ved Trykken Kiøbenhavn 1505. med saadan Titel: **Her begyndes den Siællandske Lov, skreven paa ret Dansk, og deelt udi 7 Bøger, hvoraf enhver haver sit eget Register, og er meget nøye overseed og forbedred.** Her haver Autor til samme Edition af Vildfarelse satt 7 Bøger, da Loven selv bestaaer ikkun af 6, hvilket haver bedraget Sibbern udi hans Bibliotheca Septentrionali, hvor han laster Christen Østersøn, efterdi han ikke haver fulgt samme Vildfarelse, men alleene talt om 6 Bøger. Den blev oplagt igien til Kiøbenhavn 1576. Bartholin de Scriptis Danorum synes at tale om en anden Edition af samme Rett, deelt udi 17 Bøger, som han tilskriver Hvitfeld. Men man kand let see, at han haver confunderet den Skaanske Rett med den Siællandske, efterdi den første er deelt udi 17 Bøger, hvis Latinske Version giort af Andrea Sunonis ved Hvitfelds Fliid blev publicered. Udi denne Erik Menveds Tiid blev ogsaa 1289. paa et Mode holdet til Odense giordt en Forordning om Præsternes Gods, hvis fornemste Indhold findes hos Hvitfeld.

Efter Kong Erik Menved fulgte hans Broder Christoffer, som udi Begyndelsen af sin Regiering udgav en Haandfæstning, som findes paa Dansk udi Hvitfelds Kronike, og paa Latin føyet til den Jydske Rett, hvor den er deelt udi 36 Artikle.

441
Under Kong Christoffer.
Efter at Kong Christoffer var uddreven af Riget, blev, medens det bekiendte Interregnum varede, ingen Forandring foretagen udi den Danske Rett, uden at Erke-Bisp Peder fornyede den Forordning mod dem, som antaste Kirkens Gods, men, da Riget var bragt udi Rolighed igien, og Kong Waldemar den Fierde, kaldet Atter Dag, var kommen at sidde paa Thronen, tog han sig fore Ao. 1354 paa Rigs-Dagen til Nyborg at sætte den Danske Lov og Rett, som udi den store Forvirrelse Riget havde været udi, længe havde været forsømt og ligesom begraven, udi forrige Stand igien,
Under Waldem. 4.
og udgav den Haandfæstning, som findes udi hans Liv og Levnet hos Hvitfeldt, og paa Latin iblandt de Forordninger, som ere føyede til den Jydske Rett deelt udi 11 Artikle. Aaret derefter, nemlig 1355. siger Hvitfeld, der blev holdet et Mode til Vrangstrup, udi hvilket blev forordnet, at de Bøder, som efter Lovene tilfaldte Kongen, skulde dobbelt forøges. Paa samme Sted blev noget derefter giordte Forordninger om Mynten, Tiende, Bøndernes Arbeyde, og andre fornødne Ting. Udi det Aar 1360, paa en Rigs-Dag til Kallundborg, udgav Kong Waldemar en Receß med adskillige Forsikkringer, som henhøre til den Danske Lov og Rett, hvilke findes paa Dansk udi Hvitfelds Historie, og paa Latin udi den Jydske Rett, deelt udi 36 Artikler. Udi denne Waldemars Tiid synes at være giordt de Artikle, som tilskrives lille Thord Degn, hvilke Artikle ere deelte udi 92 Stykker, og tillige med Canuti Forklaringer over den Jydske Lov bleve udgivne med saadan Titel: **Artikle og Lovens Forbedringer, som lille Thord Degn haver sammensat, og Kong Waldemar bekræftet med Rigets ypperste Mands Samtykke til Nyborg.** Hvo denne lille Thord Degn haver været, kand af Historierne ikke læres. Vor berømmelige Antiqvarius Arnas Magnæus har meent at kunne give nogen Kundskab derom af et Original-Brev udi samme Kong Waldemars Tider, under hvilket blant andre en Thord Degn, haver satt sit Segl, saa det er rimeligt, at det har været den samme Thord Degn, hvilken bemeldte Artikle tilskrives. Derudaf har været en Dansk Version saavel paa det Kongelige som paa Resens Bibliotek, tilligemed Danske Commentarier over de samme.
Under Kong Olé 5.
Efter Kong Waldemar fuldte Olaus 5. Kong Hagens af Norge samt Margaretæ Søn. Han udgav paa Rigsda-

442
gen til Slagelse 1376. en Haandfæstning, som findes føyet til den Siællandske Ret med den Titul: **Kong Olufs Haandfæstning:** hvorvel den som findes udi Hvitfelds Historie er meere fuldkommen. Paa Latin kom den for Lyset med den Jydske Ret. Aaret derefter blev der holden Rigsdag til Nyborg, hvor Kongen tilligemed de fleeste Rigets Mænd forskreve sig atter igien at haandhave Rigets Love, hvilken Forskrivelse findes paa Dansk hos Hvitfeld og paa Latin iblant de Constitutioner, som ere føyede til den Jydske Ret.

1383. blev der giordt en Forordning, hvorudi for at conservere Kriigs-Disciplin udi Riget, blev forbudet, at ingen maatte drive Kiøbmandskab, uden han havde en vis Sum Penge, og det under 1384 Ortugs eller 14. Marks Straf. Aaret derefter 1384. forordnede han hvorledes der skulde forholdes med Handelen, og hvorhen Undersaatterne skulde føre deres Vahrer.

1384. Udi Kong Oles Tiid lod udi det Aar 1386. Erkebisp Mogens til Lund udgaae nogle Kirke-Ordninger, hvis Indhold findes hos Hvitfeld.

Under Dronning Margaretha.
Efter at Kong Ole var død, blev Riget forestaaet udaf Dronning Margaretha, hvilken Hvitfeld vidner, at have giort adskillige Constitutioner om Lehn. De saa kaldte Rette-Bøder, som hun gav de Norske vare in Manuscripto udi Resens Bibliotek. Udi hendes Tiid giorde Bisp Eskild til Ribe adskillige Statuta Synodalia, som opregnes udaf Hvitfeld.
Erik af Pomern.
Kong Erik af Pomern udgav udi det Aar 1425 en Forordning, at ingen Fremmed, som boede udi Norge, maatte segle paa Nordlandene. Udi samme Aar gav han Jura og Privilegier til sin nye Stad Ørekrog, som nu heder Helsingør. Udi samme Aar stævnede han Bisperne at møde til Kiøbenhavn, hvor da blev giort den Ordonantz som findes hos Hvitfeld fuldkommen paa Latin og udi kort Begreb paa Dansk. Denne Erik af Pomern tilskrives den Gaards-Ret, som for Kong Frideriks 2. Tiid brugtes her i Riget.
Christoffer af Beyern.
Efter Kong Erik fuldte Christoffer af Beyern, hvilken udi det Aar 1443. gav alle Stæderne udi Dannemark den almindelige Birke-

443
ke-Ret. Udi samme Aar gav han Kiøbenhavn sin Stads-Ret, som Resenius haver publiceret tilligemed andre Stads-Rette 1683. med Danske og Tydske Versioner. Udi det Aar 1444. gav samme Konge alle Danske Stæder Stads-Ret. Aaret tilforn kom for Lys set Forordning om Tiende, hvoraf eendeel skulde betales til Kirken, den anden til Biskopen, den 3die til Præsterne.

Han gav ogsaa Bergens Bye adskillige Privilegier. Udi det Aar 1446. kom for Lyset det saa kaldte Decretum Lollandiæ, eller Lollands Vilkaar, for hvilken var Autor Bisp Henning af Odense. Han tragtede ogsaa at bringe alle Svenske Love til et Corpus, Hvorom Loccenius skriver saaledes udi hans Levnet. Regni administrationem aggressus, Leges Provinciales, ut vocant, a Regni Senatu legumqve peritis recenseri & emendari fecit, qvas authoritate sua stabilitas deinceps publicavit, & vi executionis animavit.

Under disse Konger haver den Danske Rett meget tiltaget, som kand sees af ovenmeldte. Men, da det Høvlovlige Oldenborgske Huus kom at sidde paa Thronen, forfremmedes den Danske Rett endnu meere og kom under de Høypriiselige Konger af samme Huus ligesom paa høyeste Spidse.

Christ. 1. Forordninger.
Christianus 1. gav 1448. Haandfæstning til de Danske og Aaret derefter til de Norske, som Hvitfeld haver indført i sin Kro- nike. Han udgav derforuden adskillige Forordninger, blant hvilke den synderligste var den af 1459. at Geistlige og Qvindfolk, der- som de vare blant dens Arvinger, som havde begaaet et Mord, skulde være frie for den Penge-Straf, som de tilforn maatte betale, saavel som andre Arvinger, og saadan Mulct herefter skulde erlæg- ges af de andre Paarørende, omendskiøndt de ikke vare Misdæde- rens Arvinger. Han forordnede ogsaa, at, dersom den anklagte ikke kunde overbeviises ved Sande-Mænd eller ved dem blev befriet, kunde den dømmes ved andre Vidner kaldet Høring, og skulde i saa Fald de første for deres Forsømmelse betale 3 Mark til den For- urettede og 3. Mark til Kongen.

444

Kong Hanses.
Hans Søn Kong Hans gav foruden Haandfæstningen 1488. Stads-Retten, som findes udi Manuscript paa adskillige Steder, men endnu ikke er trykt. Der findes ogsaa en Søe-Rett af 1508. som Aars-Tallet bevidner at være Kong Hanses, men Historien ta- ler intet derom. Blant hans Forordninger var denne den synder- ligste af 1496. at Horer skulde gaae særdeeles klædde, at de kunde kiendes fra andre ærlige Folk.

Christ. 2. nye Lov-Bog.
Hans Successor Christ. 2. skal have givet udi en Haandfæstning, som Hvitfeld bevidner, Adelen Hals og Haand; Men, som saa- dan Haandfæstning i hans Krønike ikke er indført, kand man ha- ve Aarsag at tvivle derom. Udi hans Tiid blev given den saa kald- te nye Lov 1522. hvorudi meget var taget af de Tydske og Hol- landske Love, og blev der udi Rettergang og Processers-Maade me- get forandret. Denne Lov-Bog foraarsagede stor Allarm, sær- blant Adelen, som syntes at lide derved, hvorfore Hvitfeld maler den ikke synderlig af. Derudi bleve forordnede blant andet visse Skulter eller Schultheisse efter den Tydske Maade, som skul- de være som Præsidenter udi Stæderne, item Hof-Rætte beskikkede, hvortil skulde appelleres, og Sande-Mands Eed udi Mord-Sager afskaffede. Denne Lov, hvorvel man ikke kand nægte, at der jo var meget godt derudi, blev strax under Frid. 1. til intet giordt. Blant denne Konges Forordninger var den af 1519. den synderlig- ste, at ingen maatte slaae sig til Studeringer, uden han havde no- get til beste, eftersom Landet var fuld med saadanne slags Latinske Tiggere.

Hals og Haand given Adelen af Fr. den 1.
Fridericus 1. saa snart han kom paa Thronen, afskaffede han Christiani 2. nye Lov. Den Haandfæstning han gav, dateret Vi- borg 1523. er meget bekiendt, efterdi Adelen derudi blev given Hals og Haand over deres Bønder og Tienere, hvorved de, som Hvit- feld bevidner bleve ligesom Tydske Græver og Baroner. Udi Kirke- Sager forandrede han ogsaa adskilligt paa Rigsdagen til Odense, hvor han blant andet forbød Bisperne at tage Pallium fra Paven.
Hans Søn og Successor Christianus 3. lod 1537 giøre den be- kiendte Kirke-Ordonantz, som blev igiennem seet og approberet af Lu-

445
Chr. 3. Kirke-Ordonnantz.
thero og af Petro Palladio oversatt paa Dansk, hvorom viidere udi det Capitel om Religionen, item de saa kaldte Riber-Artikle. Anno 1547. udgav han til Kiøbenhavn den bekiendte Receß, og 1551. en anden til Dronningborg, og lod derudi indføre hvad som var for- glemt udi den første. Anno 1558. kom for Lyset den Koldingske *Koldingske Receß.* Receß som befattede de forrige under sig. Med denne Receß blev Kong Waldemars Lov skiont ikke afskaffet, saa dog temmelig satt til Side.

Under Fr. 2.
Fridericus 2. publicerede 1561. Søe-Retten, hvoraf meget er taget til den 4de Bog af vor nu værende Lov-Bog. Alt hvad som fandtes nyttigt udi den gamle Visby-Ret blev indført udi denne Søe- Ret og nye Artikler lagde dertil. Han lod fornye og forbedre de gamle Gaards-Rette, som vare skrevne af Kong Erik af Pomern og udgav en Receß til Callundborg 1576. Hans Ordonantzer udi Ægteskabs Sager blive endnu i Agt tagne i vore Love, som nu florere.

Christiani 4 Rec.´
Den store og berømmelige Konge Christian 4, saasom han udi utallige Ting forbedrede Rigerne, haver han ey heller noget for- sømt udi denne Post, hvilket vidner hans Receß, som

blev publi- cered med den Jydske Lov 1642, og indeholder alt hvad Hans Ma- jestæt havde forordnet fra det Aar 1596. Den bestaaer af 3. Bø- ger, af hvilke den første befatter Kirke-Sager. Den anden angaaer Politien, og den 3die Norges Rige. Ikke at tale om mange andre Forordninger, som vilde blive for vidtløftigt at opregne.

Konge-Loven.
Hans Successor Fridericus 3. udgav ogsaa adskillige Forord- ninger, saa vel for, som efter Souveraineteten. Under denne Høv- priiselige Konge blev, som bekiendt er, den gamle Arve-Rettighed og Souveraine Magt restituered igien til det Kongelige Huus, og den Kongel. Haandfæstning casseret, og, som Regimentet kom udi gandske anden Form, befool Hans Majestæt at sammenskrive en ny Lov-Bog, indretted efter nærværende Tiid, og den nye Regierings- Form. Derefter lod han 1665 forfatte Konge-Loven, hvorudi for- skrives Efterkommerne Successionens Maade og Orden, hvad, som skal i Agt tages udi en Konges Mindreaarighed og andet Kon-

446
ge-Slægten angaaende, hvilken Konge-Lov Fridericus 4. lod meget prægtig trykke med den Titel: **Lex Regia, eller Konge-Lov, satt og given af Kong Friderik den 3die, og underskreven den 14 Novembr. 1665, af Kongel. Majest. Friderik den Fierde publicered den 4 Sept. 1709.**

Den nu brugelige Lovbog.
Den nye Lov, som Høystbemeldte Konge lod forfatte, blev bragt udi fuldkommen Stand under Hans Høypriiselige Successor Christian 5. Samme Høylovlige Konge, efter at han havde ladet den ofte igiennemsee af de fornemste Jurister i Landet, lod den endeligen publicere Ao. 1683. Det samme ypperlige Verk var i Arbeyd fra det Aar 1661, blev fuldskrevet 1669, og derefter 5 eller 6 gange med Fliid revideret af de største og fornuftigste Mænd udi Riget. Af Adel-Standen bleve dertil brugte Jueler, Krabber, Krager, Langer, Pasberger, Powisker, Reetzer, Scheeler, Seefelder, Troller, Vinder.

Dens Forfattere.
Af Collegierne og Academiet Wibe, Ernst Lassen, Nansen, Resen, Scavenius, Brochmand, Winding, Schøller. Af Geistligheden Svane, Wandal, Bagger, Leth, Nold. Udi Lov-Bogens Sammenskrivelse var Erasmus Winding det fornemste Instrument, og Caspar Schøller befordrede den til Trykken. Saa at efter samme nye Lovs Publication de gamle Love ophørede, og den store Jydske Lov blev afskaffet udi Jylland selv, saa at ingen uden de Sønder Jyder eller Slesviger den meer i Agt tage. Om samme nye Lov-Bogs Herlighed, klare og reene Stiil findes prægtige Vidnesbyrd, saavel hos Fremmede, som Indlændinge. Ja

Dens Korthed og Klarhed.
den Engelske Skribent Molesworth, som havde satt sig for, intet at roese udi Dannemark, taler derom saaledes: **Nu, eftersom jeg maa tale om den Danske Lov, maa jeg begynde at sige til dens Berømmelse, at udi Billighed, Korthed og Puurhed ingen Love udi Verden, som mig er bekiendt, nærme sig dertil. Den er grundet paa Retfærdighed, og skreven paa Landets Sprog med saadan Puurhed, at hvert Menneske, som ikkun kand læse og skrive, kand gaae selv i Rette og agere sin egen Sag uden Procurator eller Advocat.** Den er oversatt af Henrik Weghorst, fordum Can
´

447

cellie-Raad og Professor Juris baade paa Latin og Tydsk. Den Latinske Version kom for Lyset in 4to. Anno 1698, og den Tydske in 8vo. 1700.

Dens Oversættelser.
Siden foretog sig Peder Høyelse, fordum Assessor og Rector til Nykøbings Skole i Falster, at arbeyde paa en anden Latinsk Oversættelse, hvilken kom for Lyset efter hans Død Anno 1710. in 4to. og berømmes samme Version ikke mindre for dens Puure Stiil, end for dens Accuratesse. Efter denne Christiani 5ti Lovbog dømmes endnu over det heele Rige, og staaer den udi alting fast, undtagen at nogle Artikle ere siden formerede eller indskrænkede af de Forordninger, som siden den Tiid ere publicerede enten af Høystbemeldte Konge, eller hans Høypriiselige Successor Friderico 4to. Hvorfor det er fornødent for en hver Dommer at forsyne sig med samme Forordninger, som efter Lovens Publication ere komne for Lyset.

Graagaas første Lov udi Norge. Udi Norge holdes Kong Olaf den Hellige at have været den første Lovgiver. Han gav den bekiendte Lov, kaldet Graagaas imod Roveri, Vold, og U-rett, som Christen Østersen vidner udi Fortalen af hans Glossario. Efter ham, siger bemeldte Østersøn, gav Kong Svend af Dannemark de Norske adskillige Love, indrettede efter de Danskes Skik og Sædvane, hvilke Love antegnes af samme Autor som meget haarde.

Forbedres af Magnus den Gode.
Magnus, Kong Olafs den Helliges Søn, da han havde igien bekommet sit Fæderne Rige, forbedrede han den saa kaldte Graagaas, hvormed han forbandt sig saa meget de Norske, at de kaldede ham Magnus den Gode, og bleve de Danske og Fremmede Love, som Kong Svend havde indført, afskaffede.

Denne Lov brugte de Norske indtil Kong Magnus Haagensens Tider. Førend samme Konge kom til at regiere, vare der 4. slags Rette udi Norge, nemlig: **Frostetings-Rett, Guletings-Rett, Oplands-Rett og Vigens-Rett**, foruden adskillige andre smaa Rette. Alle disse Rette lod Kong Magnus forbedre og forøge, og derudover blev kaldet Magnus Lagebætter.

Hirdskraa. Af ham blev ogsaa forbedret 1273 den Norske Hirdskraa eller Gaards-Rett, som Kong Olaf Haraldsøn, kalden den Hellige, havde ladet skrive. **Hvits**

448
Hvitfeld lod den udgaae paa Dansk udi Kiøbenhavn 1594. og Resenius paa nye 1673. med Johan Dolmers Version.

Christ. 4. Norske Lovbog.
Efter Kong Magnus gav Kong Olaf Dronning Margaretæ Søn adskillige Love udi Norge og Dannemark, saavel som de andre Danske Konger, der have fulgt ham. I Synderlighed forordnede Kong Christian 4. adskilligt samme Rige angaaende udi hans Recesses 3. Part. Udi det Aar 1602 lod Høystbemeldte Konge alle Laugmændene komme sammen til Opslo, og der forfatte en Norsk Lov-Bog, hvilken blev skikked til det Kongelige Cantzelie for at igiennemsees og forbedres, og bleve derpaa alle andre forrige Rette afskaffede. Denne nye Lov-Bog blev Anno 1604 læst og examineret paa et Mode til Bergen, udi Kongens, Adelens og Laugmændenes Nærværelse, og befordret til Trykken samme Aar in 8vo. Ao. 1657 blev den atter igien oplagt med den Norske Cantzlers Bielkes Anmærkninger. Den deeles udi 8 Bøger og 199 Capitler, og ere Titlerne paa bemeldte 8 Bøger disse: **Tingfar-Balken, Udfar-Balken,**

Kiøbe-Balken, Landsleje-Balken, Mandhelde-Balken, Tyve-Balken, Arve-Balken og Odels-Balken.

Christ. 5. Norske Lovbog.

Denne Lov blev brugt udi Norge indtil Høvlovlig Ihukommelse Christian den 5te gav de Norske den nye Lov, som nu alleene bruges. Den blev trykt in 4to udi Kiøbenhavn 1687.

De saa kaldte Balker, hvorudi den gamle Lov var deelt, er det samme som Bøger, og betyder en Balk egentligen et Gierde eller Skilderum: Heraf kommer det Ord: **Balke-Brud**, det er Gierde-Brud, hvorom tales udi den Norske Lovs Landsleje-Balk 32 Cap.

Hvad Island er angaaende, da er ingen Tvivl paa, at de første Indbyggere, saasom de ere komne fra Norge, jo have i Agt taget den Rett, Skik og Sædvane, som brugelig var udi Norge. Den Islandske Skribent Arngrim beretter, at allerførst udi det Aar 928 blev raadslaget om at forfatte en Lov-Bog udi Island, og

449

det efter een ved Navn Ulffliots Tilskyndelse, som tvende Aar tilforn havde bragt et Exemplar af den saa kaldte Guletings-Rett fra Norge. For dette Verk stod Thorleifhin Spake med nogle andre,

Første Lov-Bog udi Island given af Thorleifhin Spake.

som han udvaldte dertil. Og blev da for den Aarsag indstiftet det store og almindelige Ting, kaldet Alting, som beskrives af bemeldte Arngrim saaledes: Indbyggernes Sammenkomster og aarlige Møder bleve kaldne Alting, hvor Islænderne aarligen komme sammen, og hvor de vigtigste Sager bleve henviiste.

Anno 1097. bleve der giordte adskillige Forandringer udi de Islandske Love, og andre nye givne, blant hvilke den vidtløftige Lov om Manddrab kaldet Wiigslode.

Kristen Rettur.

Ao. 1116. gav een Øvrigheds Mand ved Navn Bergthor den Islandske Jus Canonicum, kaldet Kristenrettur hvilken blev forøget af Bisperne udi Holum og Skalholt.

Jons Loven. Da Kong Magnus Lagebættr regierede udi Norge, bleve de Norske Love paalagde Islænderne, hvilke efter megen Tvistighed antoge dem 1280. ved Jon Langmand, efter hvis Navn de bleve kaldte Jons Loven. Denne Lov, som siden stedse blev brugt, blev befordret til Trykken 1578. Kongens Fortale til samme Lov- Bog er merkelig: og lyder saaledes.

Kong Magni Fortale dertil.

Magnus med GUDS Naade, Konge over Norge, Hagensøn, som var Kong Sverres Sønne Søn, hilser alle GUDS og sine Venner paa Island. Viider, at de fornemste Mænd paa Island havde tidt og ofte givet Os tilkiende, hvorledes det har været berettet for eder, at Vi have Os paataget med de beste Mænds Raad at forbedre og reformere de Lov-Bøger, som ere giengsomme udi Norge, og at J derfor ere begierende, at eders Lov-Bog skulde ikke glemmes. Nu skulde J vide, at enddog Os burde tilforn meget omhyggelig at være for eder, da bør det sig endnu meget meere, efterdi J have

450

Os saadan vigtig Sag tilbetroet, og skikket eders Lov- Bog ind for Os, at Vi skulde tilsætte og borttage efter Vor egen Villie. Derfor, eftersom Vi have samme eders Lov-Bog flittigen overseet, da synes, at man kunde mange Steds med kortere Ord udsige Meeningen, end tilforn er giordt, desligeste ogsaa, at denne eders Bog haver vel mange Steds Tillæg behøv. Vi bekiende Os sandeligen ikke vel gode for at paatage Os sligt. Dog have Vi denne Bog ladet skrive, som Vi eder tilsikke med

Hr. Jon Langmand, som I kand selv besee og overlæse,
haabende til GUD og de Mænds Raad, som hos

Os tilstede vare, at det skal være eders
Gavn og Nytte. Datum 1280.

CAP. XIII.

Om den Danske Rettergang og Processers Maade.

Maade at procedere paa i gamle Dage.
I gamle Dage vidste man ikke af Formaliteter in Jure at sige; En Fader straffede sine Børn og Tiuende, en Herre sine Tienere, og, naar een var forurettet af sine Naboer, hævnede han sig selv, eller Parterne compromitterede paa Opmænd eller Arbitros, som dømte udi Tvistigheder, ikke efter skrevne Love, saasom der ingen vare, men efter naturlig Billighed eller Sædvane, hvilket Fortalen af Christ. 5. Lov-Bog giver tilkiende, med disse Ord: **Udi gamle Dage bestode Lovene meere udi Undersaatternes Hukommelse end udi skrevne Bøger;** Saa at man deraf kand slutte, at der ey have været Procuratores til paa de Tider. Thi Procuratores ere et slags Gevæxt, som fremspirer af Chicaner, og fødes og giødes af Formaliteter, ligesom Doctere af Sygdomme; De For-

451
maliteter, som meest brugtes udi Tvistigheder, vare, i Steden for at forsyne sig med Stævninger, Contra-Stævninger, Vidner,
Ved eene Kamp.
Procuratores &c. at afgiøre Sagen enten i Mindelighed eller ved knottede Næver, saa at den, der fik Overhaand udi Eene-Kamp, og conseqventer den, der havde de stærkeste Arme, holdtes at have beviiset sin Rett og Sags Rigtighed, ligesom nu omstunder ofte den, der er meest Mundstærk, og som meest Methodisk har procederet udi en u-retfærdig Sag, vinder Sagen med Processens Omkostning. Der var ogsaa herforuden en anden Maade, at procedere paa, nem- lig ved Jern-Byrd, som begyndte sildere end Dueller, og varede
Ved Jern-Byrd.
længere; Thi der skrives om Svend Tiugeskiæg, at han afskaffede Dueller, og indstiftede den (saa kaldte) Jern-Byrd, det er: at bære gloende Jern, for at beviise sin Uskyldighed, hvilket man skulde hol- de for en Fabel, hvis det ikke ved Lovene var bestyrket. Man finder adskillige særdeeles Forordninger derom i den Skaanske Lov, hvil- ken giør Forskiæl mellem Skuds-Jern og Trugs-Jern; Bær nogen Skuds-Jern, (siger bemeldte Lov:) Da skal han gaae 9. Fod- der langt, førend han skyder Jernet, skyder han før, da er han fælder; End bær man Trugs-Jern, da skal Tru- get stande 12. Fiæd fra Staven, og han skal kaste Jer- net i Truget; Falder Jernet uden Truget, da skal han, det bær, optage og atter kaste i Trug: siden skal Van- te eller Handske paa Haanden sættes og besegles, og ik- ke løses førend om Løverdag, og det i Sagsøgernes Nær- værelse, findes da hans Haand u-skad, da skal hans Præst forkynde ham uskyldig, men findes han brændt, da skal Sagsøgeren forkynde ham skyldig; Naar saadan
Naar man her begyndte først at procederes formelig.
Jern-Byrd blev afskaffet, derom ere vore Skribentere ikke eeni- ge; Østersøn udi hans Glossario siger paa et Sted, at den blev af- skaffed under Kong Waldemar 1. og paa et andet Sted, efter Hvitfeld, ved Pave Eugenium 4de under Waldemar 4. men ingen af Deelene kand være rigtig; Thi Waldem. 1stes Successor Canutus 6. taler om Jern-Byrd udi een af sine Forordninger, og Pave Eu- genius regierede efter Waldemar den 4de, saa at det er rigtigst at sige, at saadan Afskaffelse skeede under den store Lovgiver Walde

452

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

mar 2. hvilken udi en Forordning, som findes udi et Tillæg til de Skaanske Love, siger, at man i Steden for Jern-Byrd skulde bruge Vidner: fra Waldemar 2. Tiid har man begyndt at procedere meer og meer ordentligen, indtil Rettergang er kommen paa den Foed, som den nu omstunder er, og her maa tales om.

Rettergang er Ordinair eller Extraordinair.

Rettergang udi disse Lande, saavel som paa andre Stæder, er enten ordinair eller extraordinair; Ordinair Rettergang er, naar een stævnes til at møde for sit rette Forum, som kaldes Værneting, ligesom Vorned-Ting, eftersom man naturligen bør svare til den Rett, hvoraf man er vorned, det er efter Lovens Forklaring, hvor man holder Disk og Dug, boer eller opholder sig;

Ordinair Retterg.

Dette er en almindelig Lov, som strækker sig til alle Undersaatter, med mindre de ere distingverede ved Rang og Embeder, udi hvilken Henseende de kand skyde sig fra deres Værne-Ting til andre Retter, som Loven anviiser deslige distingverede Personer; Saaledes svare Kongelige Betiente, som i Rangen nævnes og boe i Kiøbenhavn, til den Kongelige Hof-Rett; og andre Kongelige Betiente i Collegierne, som ikke nævnes udi Rangen, iligemaade alle de, der tiene i Kongens Hof uden Rang, item Rangs-Personers Tienere svare til Borg-Retten; Grever og Friherrer kand ikke stævnes, uden lige til Høyeste Rett; Professorerne, Studiosi og alle de, som ere indskrevne udi Universitets Matricul, svare under Consistorio, og Geistlige Folk have deres egne Retter.

Værne-Ting.

Det er ogsaa ikke alleene i Henseende til Personerne, men endog til Sagerne, at der gaaes fra Værne-Ting til andre Retter; Saaledes indgaae alle Sager, Kongens Interesse angaaende, lige til Cammer-Collegium, saa at ingen udi deslige Sager maa skyde sig til sit Værne-Ting; Kongens Kriigs-Folk søges for de Sager, som angaae Liv og Ære, Bestilling, Besolding, Gevær og Gields Fodring, til Krigs-Amiralitets- og Arsenal-Retten, skiont de udi andre Sager dømmes for deres Værne-Ting,

Exceptio Fori.

det er, af den Byes eller Steds Dommer, hvor de opholde sig; Iligemaade svare Soldater, som paa Landet udskrives, til deres Værne-Ting, men saa snart de komme at staae under Fahnen, stævnes de for Krigs-Retterne.

453

Superintendenterne svare udi Verdslige Sager, til den Rett, som Geistlige og Lærde Folk svare til; Men, om de forsee sig udi deres Embede, eller forfalde udi aabenbarlig Synd eller Kiætteri, stævnes de lige til Kongens Høyeste Rett; Videre, Universitetets Matriculerede distingveres ogsaa herudi i Henseende til Sager; Thi endskiønt deres rette Forum er Consistorial-Retten, staae de dog udi Drabs-Sager under Stadens Øvrighed; Udi alle Ægteskabs Sager dommes i første Instantz af Stifts-Befalings-Mændene med Canonicis. Endeligen mentioneres adskillige Omstændigheder udi Loven, hvorved een trækkes fra sit Hiemting, som for Exempel, naar Trætte falder om Jord, Huus, Eyendom og Marke-Skiel, da holdes det for Værne-Ting under hvilket Eyendommen er beliggende, som Trætten reyser sig af, omendskiønt den, som for Sagen er, andensteds boer, iligemaade, naar nogen begaaer en Misgierning, da gaaes derom paa det Sted, som Gierningen skeed er, og dommes af samme Steds Rett, skiont det er ikke den Paagrebnes Værne-Ting, undtagen Misdæderen staaer under nogen sær Rett, udi hvilket Tilfald Stedets Øvrighed giver den Paagrebnes særdeeles Øvrighed Sagen tilkiende, at Fangen kand opfodres; Heraf sees, at udi disse Rigers Rettergang enhvers Forum eller Rett er det Ting, hvor han holder Disk og Dug, med mindre enten Personens eller Sagens Qvalitet, eller de Omstændigheder, som udi Loven mentioneres, giore Forandring derudi, hvoraf flyder den, saa kaldte Exceptio Fori, som dagligen udi Rettergang forefalder, og Excipienten efter Loven

tillades, med mindre han enten for Retten eller ved Haand og Segl har vedtaget at svare for nogen Rett, som ikke er hans Værne-Ting, eller og om han alleene stævnes for Processens skyld, om noget ham vedkommende skulde forefalde, eller til at anhøre Vidner, eller og, om hans egentlige Værne-Ting ikke vides, og han forsømmer første Ting-Dag at excipere Forum og at tilkiende give sit rette Værne-Ting. Undertiden hender sig ogsaa at een forestiller en dobbelt Person, og derfor kand have adskillige Fora og Værne-Ting, i saa fald maa Sagsøgeren udvælge hvilket af samme Værne-Ting han vil søge sin Vederpart for.
Ting vare i gamle Dage kaldede Maale-Stævne, det er, Steder, hvor man stævnedes til Mæle, eller at tale for sig, ligesom

454
om det nu brugelige Ord Ting synes at have Navn af de Ting og Forretninger, som der foretages, saa at Ting-Dag er det samme, som de Franske kalde Jour d'Affaire; Saadanne Ting ere adskillige
Ting hvor mange slags og naar holdes.
Slags, saasom Herreds- eller i Norge Byngde-Ting, Bye- og Birke-Ting, saa og Lands-Ting, hvorom videre udi et andet Ca- pitel: Den Siællandske Rett Lib. 3. Cap. 22. melder, at Ting skal holdes paa visse og stadige Tider, som Kongen har givet, og som i Herredet er vedtaget, og skulde Tinget, efter samme Rett, begyndes halvgaaen Middag, og endes Midaften, saa at, hvad som før eller fiernere, (det er, sildere paa Dagen) handledes, blev intet agtet. Den nu brugelige Lov foreskriver et vist Klokke-Slæt, saasom 8te om Sommeren, og 9 om Vinteren, og saasom alle Folk have deres Dies Fastos og Nefastos, da ere udi disse Riger Dies Nefasti, eller Dage, paa hvilke ingen Rettergang maa hol- des, alle Hellige-Dage, item de 3 næste Dage før Paaske-Dag, og fra Juul til Hellig Tre Kongers-Dag. Dette maa være nok taled om Ting og Ting-Dage, nu maa jeg skride videre fort, og melde noget om Stævninger og Appellationer.
Stævninger.
Ingen Rettergang, siger vor Danske Lov, maa stædes mod nogen, eller Vidnesbyrd føres, eller Tings-Vidne udstædes til Tinge, eller for nogen Rett &c. uden den, hvis enten Ære, Liv el- ler Gods det paagiælder, er lovligen dertil kaldet, og skal saadan Kald eller Citation skee ved toe Mænd, enten mundtligen eller skrift- ligen; Skriftlige Stævninger skal forkyndes udi dens, som stævnes, eller andre Nærværendes Paahør, for hans Boe-Pæl, og udstædes under Rettens Seigl, og nævnes udi Stævningen, Sagen, hvor- for en stævnes, saa og en vis Dag og et vist Ting, hvortil man stævnes. Til Herreds- Birke- og Bye-Ting gives ved mundtlig el- ler ved skriftelig Kald-Seddel 8te Dages Varsel, om den, der stæv- nes, boer eller opholder sig i det Herret, Birk eller den Bye, som Tinget holdes udi; Fiorten Dags Varsel gives ham, om han er uden Herredet, Birket eller Byen og i Provintzen, 6 Ugers Varsel, om han er uden Provintzen, og i Riget, hvis han ingen Boe- Pæl har i Riget, og ikke vil lade sig finde, da gives ham 6 Ugers Varsel, der han sidst havde Boe-Pæl, og 6 Ugers Varsel tillige

455
til Lands-Tinget, men er han uden Riget, eller ikke vides, hvor han er, da gives ham Varsel paa samme Stæder inden Aarets Udgang at møde og svare for sig; og giøres der den Forskiæl paa Ti- den, at ingen skal overiiles med Retten, men have Stunder til at møde og svare for sig, og ere Lands-Tingene i den Henseende, hvor Lysninger giøres, situerede midt udi Landet, at Tidender derom des snarere kand haves; de Gamle udregne Dagene fra Kald og Varsel udi Nætter, ligesom Aarene udi Vintre; Thi den Siællandske Lov Lib. 3. Cap. 25. siger: (**Stævninger til Lands-Ting, skal forkyndes for dens Bro-Fiell**) det er, Boe-Pæl) som stævnes skal, Fem Natte-Rum førend Lands-Ting holdes udi Jylland, Skaane og Fyen, men i Siælland alleene toe Natte-Rum for Lands-Ting; Og er derved be- synderligen at merke, at

Helsingøer var særdeeles privilegered derudi, for Byens Besværligheds skyld, saa at samme Byes Indbyggere skulde have 14 Dages Varsel, naar de stævnedes til Lands-Ting, og det ved en Forordning dateret den 9 Julii 1631.
Til Lands-Ting.
Stævninger til Lands-Ting udstædes nu omstunder 8te Dage før Lands-Ting holdes, hvor den, som indstævnes end kand være, saa fremt han ellers tilforn lovlig Varsel til Hiemtinget har bekom- met, og Hiemtings-Dommen inden 3 Uger indstævnes.
Til Høyeste Ret.
Ingen Stevning til Kongens almindelige Høyeste Ret, i de Sager, som i Dannemark dømte ere, maa udstædes kortere, end 6. Uger for Tiden, som den er paabuden; J de Sager, som i Norge paadømte ere, skal Stevningen tages et Fierding Aar for Tiden. Befindes nogen lovligen stævnet enten mundtligen eller skrifftligen, og hverken han selv eller hans Fuldmægtig møder for sin tilbørlige Under- eller Over-Dommer, uden han haver lovlig Forfald, og det beviiser, da lægges ham af Dommeren en vis Dag for, kal- det Lav-Dag, til hvilken han bør at møde;
Lav-Dag.
Saadan Terminus Peremtorius maatte Fordum sættes paa 8te eller 14ten Dage, item 3, 4 eller 6 Uger i det længste udi Dannemark efter Frid. 2. Receß Art. 5. men udi Norge maatte den sættes til 3 gange 6 Uger, som kand sees af den gamle Norske Lovs Ting-Farbalk 6 og 8. Cap.

456
Hvis den Indstævnede ikke vil møde til saadan Lav-Dag, som efter vor nu brugelige Maade ikke maa være over 14ten Dage, skal Dommeren dømme, hvorefter og Execution maa skee.
Hvo, som stævner anden for nogen Over-Dommere, og dog hverken selv, eller hans Fuldmægtig, eller hans lovlig Forfald møder, da har han tabt Sagen, til han stævner lovligen igien, og derforuden giver sin Vederpart hans beviislige Omkostninger, hvilke udi Loven hede Kost og Tæring; Men er han stævnet for Kongens Høyeste Rett, og ikke selv eller ved Fuldmægtig møder, da dømmes i Sagen efter dens Beskaffenbed, og den Forsømmelige nyder ikke Tilladelse at stævne paa nye igien.
Contra-Stævning. Continuations Stævning.
Herudaf sees, at ingen kand actionere og forfølge nogen med Retten, uden ved foregaaende lovlig Stævning, saasom det er naturlig Billighed, at enhver forud maa advares om at forsvare sig, item at blive erkyndiget om hvorfor han bliver søgt, ja saadant bliver saa helligen i Agt taget for alle Retter, at endskiønt den Indstævnede eller Reus har Contrapretentioner mod Actor, maa han saadanne for Retten ikke allegere, med mindre han for slige Contrapretentioner tager ogsaa Stævning, hvilket kaldes Contra-Stævning; Ja naar nogen, efter tagen Stævning, finder sig befoyed noget ydermeere i Sagen at paa-anke, maa han ikke betiene sig af de Prætentioner, som udi Stævningen ikke ere indførte, men maa tage en nye Stævning til den gamle, hvilken kaldes Continuations-Stævning.
Appellationer.
Hvad Appellationer anbelanger, da er derved at merke udi Dannemark, at Herrets Provste-Domme indstævnes for Stifts-Befalingsmanden og Superintendenten; Herrets- og Birke-Tings-Domme indstævnes til Lands-Ting, iligemaade de Bye-Tings-Domme, hvor Borgemestere og Raad ikke have Lands-Tings-Rett; Thi hvor de det have, der indstævnes Bye-Fogdens Domme for Borgemestere og Raad.
Borg-Rettes Domme indstævnes for Kongens Hof-Rett, og maa ingen Sag til bemeldte Hof-Rett indstævnes for ringere end det, hvis Hoved-Stoel er 30 Lod Sølv, med mindre det angaaer nogen Persons Navn og Rygte.

457

Birke-Domme i Grævskabene og Friherskabene indstævnes lige til Høyeste-Rett og ikke til Lands-Tinget.

Lands-Dommeres og Over-Retternes Domme, iligemaade Commissariers Afsigter og Ridemænds Forretninger indstævnes inden Aar og Dag efter at de ere afsagde, til Høyeste-Ret, hvis det ikke skeer, staae Dommene u-ryggelige, hvilket er det, som gemeenligen kaldes at være over sine Fatalia; Dog kand derudi erhverves Kongel. Opreisning. Under-Dommerens Domme er over deres Fatalia, naar de forsømmes at indstævnes inden 6. Maaneder for deres Over-Rætt, og saasom ingen Sag under 30. Lod Sølv maa indstævnes for Lands-Tinget, saa maa ingen under 66. Lod Sølv indstævnes til Høyeste-Rett.

Udi Norge gaae Appellationerne for sig paa samme Maade som udi Dannemark, alleene at de ere fleere; Thi i Steden for at Lands-Ting og andre Over-Rettes Domme stævnes lige til Høyeste-Rett udi Dannemark, saa gaae derimod Laug-Mændenes og andre Over-Rettes Domme først til Over-Hof-Retten i Christiania.

Jeg har tilforn meldet, at enhver, som stævnes maa møde afsvare for sig eller lide Dom, med mindre han kand viise lovlig Forfald, hvo, som saadant forsømmer, siges at være Stævningen overhørig og maatte fordum Vidner, som sadde Stævninger overhørige, bøde deres 3. Mark, og siden ikke vidne udi nogen anden Sag; Og Bønder derforuden forbrudte deres Fæste, som kand sees af den Siællandske Rett, Skaanske Lov og Christiani 3. Receß.

Hvad lovlig Forfald er.
Forfald, som man behøvede at giøre inden Tinge, skulde fordum sværges af toe Mænd med oprakte Fingre, og tillodes saadant Forfald 3. Gange efter den Jydske Lov, hvilken Lib. 1. Cap. 50. taler derom saaledes: **End kommer hans Forfald, der sigtet er, paa Vædermaals-Ting og ey han selv, da nævnes ham andet Ting for, men længer end 3de Ting maa ey Forfald giælde.** Den gamle Norske Lov tillader ogsaa udi visse Ting trende Forfald; Efter vore nu brugelige Love ere lovlige For-

458
fald udi alle Retter disse: Om nogen ligger paa sin syge Seng, faa at han ikke tand komme; Eller man er i Kongens Bestilling forhindret, eller og, om han er kalden til høyere Dom, eller og han skal værge sin Jord, om det er hans rette Lav-Dag. Disse Forfald skal den, som er eller haver stævnet, lade sværge med oprakte Fingre efter Loven; Men sigtes nogen paa Tinge, saa at han selv hører derpaa, for hvad Sag det er, eller han tager mod Gien- mæle paa Tinget, da maa ham ingen Forfald hielpe, at han jo enten selv eller hans Fuldmægtig bør at møde og svare.
Procuratores.
Sager udi disse Riger plaideres enten ved de Vedkommende selv eller ved
Fuldmægtige; Saadanne Fuldmægtige kaldes gemeenligen Procuratores, hvilke efter Loven skal være gode, uberøgtede og oprigtige Mænd; De samme beskikkes af Borgemestere og Raad udi Kiøbstæderne og Øvrighed eller Herrskab paa Landet, til at for- svare andres Sager, saa at ingen dertil maa lade sig bruge, uden de af Øvrighed dertil forordnes og beediges, og hvis nogen ikke fø- rer sin Principals Sag med den Troeskab og Oprigtighed, som Lo- ven foreskriver, skal de affættes, og ey af Dommerne tilstædes for nogen ydermeere at gaae i Rette, og derforuden straffes efter Sagens Beskaffenhed. Hvad deres Salaria angaaer, da synes af Lovens Ord, at de i Begyndelsen kun have været ringe, iligemaade at Øvrighed har regleret de samme; Thi saa siger Loven der- om Lib. 1. Cap. 9. Art. 12. **Dennem skal tillægges noget til Løn af Borgemestere og Raad for Stævninger til Under og Over-Retter at udkaste,**

Supplicatzer og Ind- lægge at forfatte, saa og for en gandske Proces at drive, efter dens Vidtløftighed og Principalens Vilkor; Men, naar de af Øvrigheden befales, skulde de tiene Fattige for intet, og søge deres Løn og Opretning alleene udi den Kost og Tæring, som dem af Vederparten tildømmes; Dog er ingen forbunden at betiene sig af Procurator, som en- ten selv eller ved sin Værge, Frænde eller Tienere vil ud- føre sin Trætte.

459
Vidner.
Vidnesbyrd kand for disse Rigers Retter aflægges mundtligen og skriftligen, men intet Vidne er krafftigt, uden det skeer ved tvende Personer, overeensstemmende og i een Ting, iligemaade fo- dres, at et Vidnesbyrd er med Eed beseglet, og er saaledes efter vore nu brugelige Love 2. Mands eedelige og udi een Ting over- eensstemmende Vidnesbyrd nok til at reyse og fælde udi alle Sager, hvor Vidnesbyrd fornødne ere. Udi nogle af vore gamle Love var dog forordnet, at een, der var beskyldt for de allergroveste Laster, kaldet Orbodemaal, det er, saadant som ikke kand bødes uden med Livet, kunde ikke befries uden ved 12. Mands Eed; Thi saa *Eeder.* taler derom den gamle Norske Lovs Tyv-Balk Cap. 14. **Orbodemaal kand ikke værges uden ved tylter Eed.**

Udi de gamle Love findes nævnede adskillige slags Eeder, saasom:

(1) Kions-Eeder, som giordes i Kion af næste Frænder inden 3die Byrd ved 12 Lov-Faste Mænd, for at beviise, at en var rætmæssig Arving.

(2) Stoknævningeres-Eed, som efter den Jydske Lov giordes af 13. Mænd eftersom Herrets-Fogden udnævnede 3. Mænd af hver Ting-Stok som vare tolv Mænd, og selv skulde være den trettende.

(3) Kirkenævningers-Eed, var deres, som bleve nævnede el- ler tagne af Kirke-Sognerne, synderligen at sværge udi Trol- doms Sager.

(4) Ransnævningers-Eed, som havde Sted udi Rans Sager.

Adskillige slags Eeder i gamle Dage.

(5) Skibsnævninger eller Skursmands-Eed, hvilken den Jydske Lov siger at skulle giøres af 8te Skibs-Folk, om saa mange vare inden Borde.

460
(6) Ordholdnævns-Eed, en særdeeles slags Eed, saaledes kalden efterdi gamle viise og forstandige Mænd af Rigets Raad og Adel skulde nævnes for at afsige og sværge mellem Konger og Forster om Land og Eyendom, saa og, om nogen førde Avind-Skiold mod Riget; Thi det Ord **Ordhold**, forstaaes først om deres Eed, som skal vidne om dem, som de opkræves paa, har holdt Ord, Eed og Løfte, som en ærlig Mand bør: Dernæst at deres Ord og Eed, som de afsige, skal holdes, hvil- ket sees besynderligen af den Tvistighed, mellem Kong Erik Glipping og Hertug Waldemar af Synder Jylland, angaa- ende det Land Als, hvorom Hvitfeld saaledes taler: **Til at hæve den Tvistighed skulde nævnes 12. forstandige Mænd af Dannemark, hvilke skulde sige og sværge, hvem saadant Land og Gods tilhørede med Rett, og blev saadan Eed kaldet Ordholds Eed eller Worthell.**

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

(7) Kaastebods-Eed, som er saa at forstaae, om Parterne komme i Tvist for Retten om u-klar Giæld og den eene Paa- teer den anden med Eed, den anden derimod nægter med Eed, hvilken er forbuden ved Christ. 4. Receß.

(8) Bogs-Eed, saaledes kalden, efterdi den giordes ved at lægge Fingre paa Bog, og tales om i den Jydske Lov.

(9) Tylter-Eed, det er 12. Lovfaste Mænds Eed, som udfor- dredes i visse Sager, herudover 3. Tylter Eed var 36. Mands Eed.

(10) Haandtagen-Eed var den, som skulde giøres og sværges med sammenlagde Hænder paa Aastæderne.

Endeligen findes udi den Norske Lovs Tyve-Balk en særdeeles kalden **Lritter-Eed**, som giordes af 3 Mænd, Ordets Etymo- logie er mig uvitterlig.

Men alle disse og adskillige andre gamle Eders Navne findes ikke udi vore nu brugelige Love, efter hvilke 2. Mands overeens

461
stemmende eedelige Vidnesbyrd er tilstrækkelig udi de Ting, hvor Eed udfodres, ja den, saa kaldte Tylte-Eed eller 12 Mands Eed, hvorom tales i de gamle Love, afskaffes udtrykkeligen i Christ. 5. Lov med disse Ord Lib. 14. Cap. 8. **Ingen skal findes til Lov, som er 12 Mænds Eed for nogen Sag. Det er ingen skal paabyrdes at befrie sig udi nogen Sag med 12 Mænds Eed.**

Piinlig Forhør naar tillades.
Piinlig Forhør har udi mange Aar ikke været brugelig udi disse Riger; Thi den er forbuden udi Kong Olai Haandfæstning, og Christ. 3. Receß, og saadant Forbud confirmered udi Christ. 5. Lov med disse Ord: **Ingen skal piinligen forhøres, med mindre han tilforn er dømt til Døde for nogen U-gier- ning, med mindre det er in Crimine Majestatis i Høyeste Grad, hvor Sagens Beskaffenhed ikke lider, at den al- mindelige Lands Proces kand følges.** Dette maa være nok talet om de ordinaire Rettergange, som man seer lidet at differe- re fra andre polerede Nationers.

Extraordinaire Rettergang er, naar de ordinaire Retter gaaes forbi, og Sagerne dømmes enten ved Opmænd eller Commissarier.

Extraordinaire Retter-mænd.
Den Compromis eller Foreening, som stridende Parter ind- gaae med hinanden at underkaste sig en Opmands Dom, heder hos os, at voldgive en Sag, og, naar den Mand, som begge Parter have compromitteret paa, afsiger Dommen, da har Processen En-gang. Thi saasom Arbitri eller Opmands Dom staaer under ingen Appel, og til ingen Rett til Underkiendelse kand stævnes. En Opmands Dom eller Sigelse, som gemeenligen in Jure kaldes Laudum, heder udi den Jydske Lov Jeffnetshende. Adskillige compromittere paa Opmænd, for at korte Processer, og at spare Omkostninger, og ta- ler Loven Lib. 1. Cap. 6. Art. 1. saaledes om Opmænds Sigelse: **Dersom Parterne voldgive deres Sag paa Dannemænd, da, hvad de sige og kiende, saa vidt deres Fuldmagt dem tillader at giøre, det staaer fast, og kand ey for nogen**

462
Rett til Underkiendelse indstævnes, dog Kongen sin Sag forbeholden.

Commissarier.
Commissarier udi disse Riger ere tvende slags: Det første slags ere de, som af Regieringen udnævnes, det andet slags ere de, som udvælges af de stridende Partier med Regieringens Samtykke; De første beskikkes af Kongen, for at dømme visse høye Personer, saa- som Prindser og Prindpesser af Blodet og Kongens naturlige Børn,
Tvende slags.
hvilke efter Loven ikke staae under de almindelige Rette; De beskik- kes ogsaa undertiden at dømme udi andre Sager, naar Kongen fin- der det for godt, og ere deres Afsigter ofte uden Appel.

Hvad de sidste slags Commissarier derimod angaaer, som ta- ges af Parterne med Regieringens Samtykke, da ere de særdeeles Dommere, som ikke ere brugelige uden i disse Lande, og bestyrkes jeg udi denne Meening af det, som den lærde Engelænder Humphrey Prideaux fortæller om den Maade, som var brugelig udi Palestina, hvor det tillodes Jøderne udi Tvistigheder at udvælge Lovkyndige Mænd paa begge Sider, hvilken Maade, siger han, jeg hører nu
Forskiæl mellem Commissarier og Opmænd.
at være brugelig i Dannemark. Den Forskiæl, som er imellem Op- Mænd og slige Commissarier er, at Opmænds Kiendelse, eller en voldgiven Sag kand ikke appelleres, da derimod en Commissions Afsigt kand indstævnes for Høyeste Rett til Underkiendelse. Om Commissarier og deres Forretninger findes udi den Danske Lov saa- danne Regler: **Commissarier udi de Sager, som samfræn- der bør at dømme udi, og som ellers ikke beqvemmeligen til Tinge kand ordeles, bevilges og forordnes af Kongen efter Parternes Begiering; Men dersom den eene Part veigrer sig derudi, og ikke vil have gode Mænd paa saa- danne Trætter, da skal det staae hans Vederpart frit for, eene Kongel. Commissarier at tage, dog at han skiel- ligen beviiser, at han sin Vederpart tilforn halvdeelen af Commissarierne at tage haver tilbudet; Commissarier skulde, om mueligt er, inden 6 Uger, efter at Befalnin- gen dem er tilstillet, forrette hvad dem befalet er, og inden**

463
den Maaneds Dag i det seeneste efter deres Forretning give deres Dom beskreven. De fleeste Stemmer af Com- missarier slutte Dommen, og, ere Stemmerne lige, saa giver den, som er Formand eller den fornemste, Dommen beskreven, og de andre, som stridige ere, give deres skriftelige Betænkning mod Afsigten, som produceres og læses, naar Sagen kommer for Høyeste Rett.

Domme mellem Samfrænder.
Blandt de extraordinaire Rettergange kand ogsaa regnes Domme mellem Samfrænder, hvilke efter de gamle Love skulde være 12 gode ærlige Mænd, som ere næst i Slægt til Børnenes Fader og Moder, for at dømme imellem Børn, om Arv og Jord; Befalning til Samfrænder i de Sager, de skulde dømme udi, skulde tages af begge Parter efter Frider. 2. Receß. Vor nu brugelige Lov foreskriver intet vist Tall af Samfrænder, men taler alleene om Samfrænder saaledes: **Tvistes der mellem Sødstkende eller andre, at nogen er skeed for kort paa Skifte, eller i anden Maade Tvist derom indfalder, da maa den, der finder sig brøstholden, kalde de andre til Jevnet (det er, til at deele lige) inden Aar og Dag, om han er i Riget og myndig,**

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

og skulde da Samfrænder see til, dem at foreene, kunde de dem ikke foreene, da skulde Commissarier eller gode Mænd dem ved Dom adskille.
Ridemænd.
Til de extraordinaire Retter henhøre og Ridemænd, hvilke ere Executores eller Dommere, nævnede af Lands-Dommerne, for at dømme i visse Ting eller at exeqvere; De Breve eller Ordres, som de samme fik, kaldtes fordum Ride-Breve, og vare de forbundne at fuldgiøre Ride-Brevet, det er, fuldføre deres Forretning,
Forskiæl mellem Ridemænd og Commissarier.
inden 6 Uger; Den Forskiæl, som er mellem dem og Commissarier bestaaer derudi, at Commissarier bevilges af Kongen, men Ridemænd tilforordnes af Lands-Dommerne: De første ere alleene Dommere, de andre tillige med Executores og bruges besynderligen til at indføre efter Lov og Dom, Creditorerne udi Debitorernes Gods og Formue; Fra deres Forretninger appelleres lige til Høyeste

464
Rett; Endeligen kand ogsaa hidføres Sandemænd og Nebs- Mænd;
Sandemænd.
Sandemænd ere et slags Juridiske Personer, hvis Forretninger udi den Jydske Lov og Christian. 3 Receß beskrives saaledes, at de skulde sværge om Manddrab, om Afhugg, om Qvindes Tægt, Herværk, Marke-Skiæl, Saar, om GUDs Huuses Eyendom, og om Brand; Den nu brugelige Danske Lov taler om Sandemænd saaledes: **Sandemænd skulde være 8te Lovfaste og Boesatte Dannemænd, og af Fogden til Tinge udnævnes i tvivlsomme Drabs-Sager, og, naar der tvistes om Marke-Skiæl; Og skulde Sandemænd uden nogen videre Proces, naar de ere opkrævede, tage Sagen for sig, som de ere opkrævede til, og giøre deres alleryderste Fliid til at oplede Sandhed, og ligesom ingen Dommer kand tilligemed være Vidne i en Sag, saa kand ey heller nogen Sandemænd;** Den Eed, som de udi Loven foreholdes at giøre, viser besynderligen, til hvilken Ende de nævnes. Eeden er saaledes, at de skal bede sig saa GUD hielpe, at de have giort all deres yderste Fliid til at udspørge Sandheden, og at de troe, at den Mand er den Dræbtes Banemand, og er saadan Eed, det som Juristerne kalde Juramentum Credulitatis; Sandemænds Forretning kaldes i Loven Sandemænds-Tog; Udi Norge har det ikke været brugeligt at udnævne Sandemænd, de ere ogsaa udi disse Tider komne meget af Brug udi Dannemark.

CAP. XIV.
Om Ridder-Ordene.

Fremmede Skribenteres Meening om
Udi dette Rige ere tvende Ordener, een kaldet af Elephanten, den anden af Dannebroge. Angaaende den første, nemlig af Elephanten, da have fremmede Skribentere, som have foretaget dem at handle om den Materie, adskillige Meeninger derom. Nogle henføre

465
dens Oprindelse til Christiani 4. Tider, andre til Friderici 2. Fri- derici 1. Christiani 3. ja Kong Hanses og Christiani 1. Tider. En
Elephant Ordenens Oprindelse.
Spansk Autor ved Navn Joseph Micheli tilskriver dens Oprindelse og første Indstiftelse Kong Christian 4. udi hvilken Meening er og- saa en anden Skribent ved Navn Franciscus Mennenius in delic. ord. Eqvest.

Iblant dem som holde Frideric. 2. for samme Ordens-Stifter ere tvende Engelske Skribentere, James Howel og Seldenus. Seldeni Ord ere disse: **The arms of Danmark are ind- scribed and in a Collar made of Elephant charged with castle there to hanging our Lady in a radiant circle and to that a little round with three nails. This is the Col- lar of their Elephant, begun very lately by one of their Kings j Know not: some say, by Frederiqve Father, to the present Christian the 4.** Udi samme Meening er ogsaa Im- hof notitia Procerum Imperialium. Fridericus 2. siger han indstiftede Elephant Ordenen Anno 1580. da Hans Dotter blev baaren til Daaben, og gav nærværende Herrer en Guld-Kiæde, hvorudi hang en Elephant af Guld med Edelsteene besat. Den be- kiendte Historie Skriver Gregorius Lethi udi sin Ceremoniali Historico & Politico siger, at Fridericus 1. Anno 1530. indstiftede Eleph. Ordenen, og at hans Søn Christianus 3 forandrede den, i det han borttog Mariæ Billede, som tilforn var derudi, saale- des ere hans Ord: **Porta nel Europa il Vanto di gloriosissi- mo l' ordine de Cavallieri degl' Elephanti in Danimarca. Frederico detto il Pacefico si stima il suo fundatore &c.**

Den Spanske Autor Bernhardus Comes de Rebol- ledo tilskriver Ridder-Ordenens Indstiftelse Kong Hans med disse Ord:

Es tradition qve instituia
Ymitando los otros militantes

466
La Orden de la Virgen Maria
Enqve d' una Cadena d' Elephantes
Qve de la Castidad Symbolo hazia '
El simulacro Virginal pendia.

P. Anshelmius holder fore, at Kong Christian den Første haver først stiftet Elephant Ordenen, saaledes taler han derom udi hans Pallatio Honoris: **Kong Christian den Første, kaldet den Ri- ge, Konge til Dannemark, Sverrig og Norge, indstiftede Ele- phant Ordenen. Ridderne bære en Guld-Kiæde om Halsen, udi hvis Ende henger en Elephant.** Denne Ordens Ceremonie blev først celebreret udi Hovet-Kirken udi Lund, da hans Søn Johan- nis Bilager blev holdet med Ernesti Førstens af Saxens Dotter.

Det synes mest rimeligt at samme Orden er stiftet ved Leylighed af de Danskes Tog udi Orienten.
Men andre regne denne Ordens Indstiftelse længere ud, og holde Kong Knud den 6te for den første Autor og Stifter, hvilken restituerede de Christne den Stad Ptolomais udi Orienten, og førde Kriig imod Hedningene udi Lifland, og er det meget rimeligt at samme Orden haver sin Oprindelse af de Danske Expeditioner imod de Morer og Saracener, thi man seer af Historierne, at ikke alleneste udi det ellefte, men endog udi det tolvte Seculo mange Rid- der-Ordener iblant adskillige Nationer ere indførte, besynderlig udi de Kriger imod de Morer og Saracener. Johanniter-Ordenen, som nu kaldes den Malthesiske Orden, blev stiftet udi det Aar 1099. Tempel-Ordenen udi det Aar 1115. Den Teutoniske Ridder-Or- den florerede udi det 12te Seculo. Den Orden af Calatrava hen- føres af nogle til det Aar 1121. af andre til det Aar 1158. St. Jacobs-Orden udi Spanien til det Aar 1170. den Orden af Al- cantra til det Aar 1176. den saa kaldet Sverd-Ridder-Orden flo- rerede udi det Aar 1200. Saa man kand see, at intet var almin- deligere paa de Tider iblant de Christne, saavel udi Østerlandene, som udi Spanien,

Portugal, Frankrig, Tydskland, Italien, Lifland, Preusen &c. end at oprette saadanne Ridder-Ordener.
Saasom nu de Danske førde ogsaa lykkelige Krige imod sam- me Folk, for at forplante den Christelige Tro, er det meget rime

467
ligt, at de have efterfuldt forberørte Nationers Exempler, og indstiftet Elephant-Ordenen til en Erindring om deres lykkelige Tog og Be- drifter udi Orienten, og synes derfor Canutus Sextus med best Føye at kunde holdes for samme Ordens-Stifter. Om samme be- rømmelige Konge vidner Arild Hvitfeld, at, da de saa kaldte Cru- ciata bleve paabudne af Pave Clemente 3. erklærede bemeldte Kong Knud sig ikke alleneste villig til de Expeditioner imod Morerne og Sa- racenerne, men endogsaa til at giøre et Tog ind udi Lifland, for at tvinge Hedningene sammesteds til den Christelige Tro. Efter at han haver opregnet de fleeste Bedrifter udi Lifland, taler han strax om hvorledes Høystbemeldte Kong Knud slog sin Søn Waldemar den 2. til Ridder. Anno 1188. blev Hertug Waldemar slagen til Ridder udi Roskild, og blev hans Broders Mand og tiener over Slesvig Hertugdom. Nu er det ikke rimeligt, at samme Waldemar den Anden ikke anderledes blev slagen til Ridder, end paa den almindelige Maade, det er, bekom et Sværd og Belte, hvilken Maade at giøre Riddere paa, bemeld- te Hvitfeld vidner havde været brugelig fra ældgamle Tider her i Landet, men at det haver været en særdeeles ypperligere Orden, Kongens Søn ved saadan høytidelig Act blev ziret med.

Af denne Meening er ogsaa den berømmelige Mand Marcus Giøe udi hans ziirlige Oration, som blev holden om Elephant Or- denen til Frideriksborg udi det Aar 1694. item Doctor Thomas Bartholin udi hans Historiske Dissertation om Ridder-Orde- nen af Dannebrog, hvis Ord ere disse: **Denne Orden &c. af Dannebrog maa ikke, siger han, confunderes med Elephant Ordenen, thi den udaf Dannebrog blev given u- den Forskiæl alle dem, som vare noget anseelige, enten af Herkomst og Stamme, eller af Dyd og Tapperhed, hvorudover Riddernes Tal var større, men Elephant Or- denen blev given alleene til Potentater, og det meget sielden.**

Da Kong Christian den Første fra Reysen til Rom igien besøgte Margreven af Mantua, slog han tvende

468
Hoffsindere sammesteds til Riddere, ligesom han tilforn havde giort til Maylandt, hvilket uden Tvivl var af Dannebrog, men Margræven selv gav han Elephant Orden, som vore Historie Skrivere Hvitfeld og Pontanus kalde den Gyldene Fluß, men fordi det var den saa kaldede Gyldene Fluß, ikke fordi den cederede samme Orden hverken udi Ypperlighed eller Ælde; Thi den Danske Ridder-Orden holdes for at have floreret længe for Hertug Philip af Burgundien, hvilken holdes for at have indstiftet den Gyldene Fluß, og finde vi udi vore gamle Historier mange høye Personer ziirede med den Danske Ridder-Orden, førend samme Burgundiske Ridder-Orden, efter Dannebroge var bekiendt. Waldemarus, Canuti 6 Broder blev slagen til Ridder af samme Canuto til Roskilde Anno 1188. Albertus Greven af Orlemunde blev ligeledes beæret med samme Orden Anno 1201. formedelst sine Bedrifter udi Lifland.

Oplysning udi den Materie af tvende Medallier.
En herlig Oplysning udi denne Materie haves af tvende rare Medallier, af hvilke den eene blev førdt fra Grækenland til Jalien af Cardinal Bessarion, og fra samme Cardinal kom til den berømmelige Mand Cassianum Puteanum, om hvilken Medallie Doctor Christen Ostenfeld

saaledes taler: **Cassianus havde iblant sine rareste Sager en Guld-Mynt, som han meget høyt skattede, og sagde at være kommen fra Orienten med Cardinal Bessarion. Samme Mynt havde paa den eene Side en Elephant, som hang ved en Kiæde udaf Skyerne, paa den anden Side Jomfrue Mariæ Billede, siddende med Barnet JESU.** Hvad samme Puteanus haver dømt om denne Mynt, giver Doct. Ostenfeld tilkiende med Puteani egne Ord, &c. at det var Christne Soldaters Insigne, som udi den hellige Kriig havde figtet mod Saracenerne, og slutter, at det haver ogsaa været et Kongel. Insigne af den Orden, som endnu de Danske

469
ske Konger bruge saadan Mynt bevidner ogsaa Cornelius Lerke at have seet, da han var Ambassadeur udi Spanien. Saadan Mynt havde ogsaa Sal. Cantsler Friis iblant sine rareste Sager.

Paa disse tvende Medailler, sees en halv Maane, thi den saa kaldte Mariæ Orden eller Elephant Orden præsenterede saadan Maa- ne. Nu veed man, saavel af adskillige gamle Skribentere som af nye Tiders Historier, at Tyrkernes Feld-Tegn er en halv Maane. At saadanne Feld-Tegn have været iblant det Bytte, som de Dan- ske have bragt fra Orienten, beviise ikke alleneste adskillige Vidnes- byrd om de Danskes Feld-Toge, men endog deres Seyervindinger over de Mahumedaner, iblant hvilke er besynderlig berømmelig den som blev erholden efter Niceæ Erobring, hvor den gamle Krønike de ætatibus Temporum taler om et besynderligt Taarn, hvorpaa fandtes præsentered en halv Maane. Mennenius de Symb. Princi- pum vidner at Ludovicus Førsten af Bourbon havde sat en halv Maane under Jomfru Mariæ Fødder, og dermed givet tilkiende, at han stedse vilde være de Tyrkers Fiende. Den nye Konge af Jerusalem Godefredus førde efter Hieronymi de Bara Vidnes- byrd udi sin Hielm tre halve Maaner, og er det ikke fornødent at fremføre mange andre Exempler, efter som Tyrkerne endnu føre saadan- ne Maaner til Feld-Tegn, hvilke adskillige gange af de Christne ere blevne erobrede, og endnu viises iblant dennem.
Forandring ved Ridder-Ordenen.

Efterat nu noget er talt om Elephant Ordenens Oprindelse, rester videre at melde noget om, hvad Skiebne og Forandring sam- me Ridder-Orden haver havt udi Danmark.
Udi Christiani 1. Tiid.
Hvorledes Elephant Ordenen var udi Christiani 1. Tider giver Hvitfeld tilkiende udi den Danske Krønike, item Petersen, udi den Holstenske Krønike, hvor Høystbemeldte Konge siges, da han var kommen tilbage fra Rom, at have givet Ludovico Margræven af Mantua den Gyldne Flus eller Elephant Ordenen. Ordenens Fi- gur hvormed samme Høypriiselig Konge begavede Margræven, vii- ser Bernhardus Justinianus in historia Chronoligica ordinum Eqvestrium efter den Beskrivelse, som var funden udi Italien, at have været en Kiæde af Patriarcal Kaars, hvorudaf hang en Ele-

470
phant, og under den Jomfru Mariæ Billede, omgiven med So- lens Straaler, hvortil vare lagde trende Sømme til en Erindring om Christi Lidelse. Derudover var den i gamle Dage kaldet Mariæ Orden udaf Jomfru Mariæ Billede, som den forestillede.
Udi Kong Hanses Tiid.

Den Stormægtigste Konge Hans afmaler Thilo Lagius med en tredobbelt Kiæde med Kongen og Kongens Kronede Billede, Saadan Figurer fordum seet udi Dronning Sophiæ Amaliæ Cabinet til Frideriksborg. Ove Bilde fordum Biskop til Aarhuus taler om Elephant Ordenen udi Kong Hanses Tiid saaledes: **At den bestoed udi en Elephant, hængende af en Guld-Kiæde, ved dens Fødder var en Torne-Krone med 3. Sømme til en Erindring om Christi Lidelse.** En anden Skikkelse præsenterer os Hr. Dieterich von Reins- dens Portrait, som Paul Klingenberg bragte med sig fra Holland, hvilken bestod af en Kiæde med mange Elephanter og Taarner, hvor- udaf hang en Elephant, og sees af Historien, at samme Herres Al- der indfaldt paa samme Tider Kong Johannes regierede, og forva- res endnu samme Portrait udi det Kongelig Konst-Kammer i Kiøbenhavn.

Under Christ. 2.

Hvad Kong Christian den Andens Tiid er angaaende, findes der et gammelt Pergaments-Brev med Høystbemeldte Konges Sis- gill, hvorved han udi det Aar 1508 tilstædede Provsten udaf Roe- skild Erik Walkendorph Elephant-Ordenen, &c. en Elephant med adskillige Lillier. Samme Konge-Brev er indført udi Biskop Bir- kerods Tractat de Ordine Elephantino, af hvilken Tractat disse Anmerkninger ere tagne.

Frider. 1.

Udi Kong Friderik den Førstes og Kong Christian den Tredies Tider var Elephant-Ordenen ikke idelig udi Brug, det Kors, som i gamle Dage var lagt til Elephanten, blev da udeladet tillige med Jomfrue Mariæ Billede og de tre Sømme.

Frider. 2.

Under Kong Friderik den Andens Regiering blev Elephant- Ordenen meget forandret. Denne Høypriiselige Konge kand siges at have restitueret samme Orden; Thi, saasom han havde stor Af- skye for de Papistiske Vildfarelser og Helgenes Tilbedelse, afskaffede

471

han Mariæ-Billede, og satte i Steden derfore een eeneste Elephant, hængende ved en Guld-Kiæde, havende paa den eene Side det Kon- gel. Navn med de tvende Bogstave F. S. og under Fødderne 4re Bogstave &c. T. I. W. B. det er **TREU IST WILDBRAD**, hvilket var det Kongel. Apophtegma, som han ellers brugte paa Italiensk med disse Ord: **Fedelta é cosa rara**. Udi samme Konges Tiid blev ogsaa brugt en anden Form, &c. en taarnet Elephant, hængende ved en Guld-Kiæde med Kongens Billede paa Elephantens Side, under Fødderne stode disse Bogstaver, M. H. Z. G. A. det er: **Mein Hofnung zu GOTT allein**, hvilket var Høystbemeld- te Konges Symbolum. Endnu var brugelig en anden Form af Kong Friderik den anden, &c. en Kiede, hvoraf hang en avlang Guld-Medaille med en taarnet Elephant og Kongens Navn med F. S. under Elephantens Fødder stode disse Bogstave T. I. W. B. og der omkring disse Ord: **Mein Hofnung zu GOTT allein**.

Under Christ. 4.

Udi den Stormægtige Konges Christiani 4ti Tiid blev Ele- phant-Ordenen saaledes forandret, paa en taarnet Elephant stod Kongens Navn C. 4. med en Kongel. Krone paa; Siden blev Kongens Navn udeladt, og i Steden derfore sat 4 Diamanter, hvori- mellem stod en bevæbnet Arm, og paa Elephantens Hals sad en Blaamand. En anden Form observeres ogsaa at have været brugelig udi Høystbemeldte Konges Tiid, &c. en Elephant hængende af en Guld-Kiede, og midt paa Elephanten disse Hebraiske Bogstaver יהוה, endnu findes samme Konge at have brugt en Elephant, paa hvis Side stod en kostbar Edelsteen, og det til en Erindring om den Eenighed, som udi hans Tiid var baade udi Religionen og udi Regimentet.

Frider. 3.

Hvad sig anbelanger den Høylovlige Konges Friderici Tertii Tiid, da bleve af Høystbemeldte Konge satte paa Siden af Elephan- ten fem Diamanter til en Erindring om de 5 Christi Vunder. Sam- me Høypriiselige Konge bar iligemaade Elephanten med een eeneste kostbar Diamant, og forandrede Guld-Kieden til et blaat Baand. Med denne Orden blev begaven Chur-Fyrsten af Saxen Johan Georg 3, da han udi Kiøbenhavn Aar 1663 holdt Bilager med den Danske Princesse Anna Sophia.

472
Merkelig Forandring under Christian 5.
Den sidste Forandring ved Elephant-Ordenen skeede udi den Stormægtigste Konges Christiani 5ti Tiid. Høystbemeldte Konge lod den længe blive udi sin forrige Stand, som den var under Hans Høy-Salige Hr. Fader, alleeneste at han satte i Steden for Dominus providebit, som var Friderici 3tii Symbolum sit eget, &c. Pietate & Justitia. Men siden giorde Høystbemeldte Konge saadan Forandring derudi: J Steden for trende Kroner, som stode udi en Sølv-Stierne, satte han Dannebroges Kors til Erindring om Ordenen af Dannebroge, som han selv havde fornyet, videre ordinerede han en Guld-Kiede sammensatt af adskillige Elephanter og Taarne, som skulde bæres paa høytidelige Dage af Ridderne, derforuden Riddernes Klæder og Hatte udstafferede med Edelsteene og Fiære, samt anden prægtig Zirat, lod ogsaa igiennemsee, forøge og publicere Ridder-Ordenens Love og Statuta, og forordnede at Riddernes Samlings-Fest skulde holdes eengang hvert Aar 3die Pinkse Dag udi Frideriksborgs Capell, hvilken ogsaa blev første gang celebreret med stor Høytidelighed udi det Aar 1694 den 4 Julii. Beskrivelsen over denne høytidelig Act findes udi Biskop Birkerods Tractat de Ordine Elephantino.

Denne nye Ordens Ornamenter sees mestendeels af en Medaille, som blev slagen udi samme Aar, paa hvis eene Side staaer Christiani 5ti Effigies med sin Kaabe og Guld-Kiede, paa den anden Side Elephant-Ordenens nye Ornamenta, havende over sig Solens Straaler og Ordenens Symbolum, deromkring &c. MAGNANIMI PRÆTIUM.

Ordenens Statuta. Elephant-Ordenens Statuta som ere af den 1. Decembr. 1693. bestaae fornemmelig udi disse Artikfe. At Kongerne af Dannemark skal alleene være Hoveder for denne Orden. At der skal ikkun være 30. Riddere foruden Ordens-Herren og de Kongel. Børn som ere fødde Riddere af den Høylovlige Orden. Hver Ridder skal være 30. Aar gammel, undtagen Ordens-Herrens Paarørende og naturlige Børn, hvilke kand nyde den, naar de have opfyldt deres 20. Aar. Ridderne skal dagligen bære det Tegn udi et blaat Silkes Baand. Paa Fæsterne skal de bære paa deres Ridderlige Habit

473
en gyldend Kiæde, bestaaende af gyldene Elephanter og Casteller udi hvilken Kiæde Ordens-Tegenet skal hænge. Dette Ordens-Tegn skal saalænge Ridderne leve, blive stilled blant deres gemeenlige Baaben, paa det at enhver kand vide, at de ere Lemmer af denne Orden. En hver Ridder bekommer et Diploma paa Latin under Ordens-Herrens Haand og Signet. Udi denne Orden blive allene antagne Konger og Forster af den Evangeliske Religion, item Ordens-Herrens Geheime-Raad og høye Ministrer og de fornemste Riddere af Dannebroge, dog alle Evangeliske. Ingen kand komme i den Orden med mindre han tilforn har været Ridder af Dannebroge, og, i Fald Ordens-Herren agter at antage nogen, som ikke er Ridder af Dannebroge, skal han bære Dannebroges Orden i det ringeste 8te Dage tilforn. Alle de, som blive antagne udi Elephant-Ordenen, blive af Ordens-Herren beærede med den Titel: Herre. Alle Danske Undersaatte, som blive antagne udi denne Orden, maa aflægge alle andre. Ey heller kand de uden Ordens-Herrens Samtykke antage andre Ordner, og, omendskiønt de have

hans Samtykke, maa de dog ikke bruge andre Ordens-Tegn, saalænge de ere udi Ordens-Herrens Lande. Den nye Ridder maa give Ordens-Secretereren sine Baaben og Devise, hvilket siden bliver afmalet paa en Kobber-Tavle og ophængt udi Frideriksborgs Capell, Ridderen til Ære. 3. Gange om Aaret som er 3die Juule-Dag, 3die Paaske-Dag og Ordens-Herrens Fødsels-Dag, Skal Ridderne i steden for Baandet bære den gyldene Kiæde. Dersom Ordens-Herren anfalder med Kriig andre Potentater, hvis Undersaatte kand være een eller anden af disse Riddere, da maa samme Ridder forsvare deres Fæderneland, og ey derfore ansees, som de der have forgrebet sig mod Ordens-Herren, og overtraad Ordenens Statuta. Men, dersom Ordens-Herren bliver anfalden, da maa de undslaae sig for Krigen, og, i Fald de af deres Herrer bliver tvungne dertil, maa de lade Ordens-Herren saadant betimeligen vide. Ingen Riddere maa duellere med den anden, men maa søge Rett hos Ordens-Herren. Ingen Ridder maa lade sig offentligen see uden Ordens-Tegnet under 20. Ducaters Straf til de Fattige udi Hillerøe ved Frideriksborg, og, dersom nogen kand beviises ikke at have baaret Ridder-Baandet, skal han udelukkes af Ordenen.

474

Ingen, som er dømt paa Liv, Gods eller Ære, skal meere være Lem af Ordenen, endskiønndt Straffen bliver ham eftergiven. Iligemaade mister den Ordenen, som løber fra sin Post udi Feldt-Slag, og som falder fra den Evangeliske Troe. Dersom nogen saaledes bliver dømt fra Ordenen, da skal Ordens-Secretereren, saa snart Dommen falder, fordre Tegnet fra den Skyldige, og skal hans Udelukkelse indføres udi Ordens Matriklen. Naar en Ridder døer, da skal hans Arvinge strax levere Ordens-Tegnet og Statuta fra sig. Der skal altid være een Ceremonie-Mester, og een Ordens-Secreterer, hvilke udi alle Ordenens Forsamlinger skal

Ceremonie-Mester.

bære Ordenen af Dannebroge med Fiære paa deres Hatte &c. Ceremonie-Mesterens Embede er, at see til at alting paa behørige Steder med Orden bliver tillavet, naar nogen med Ceremonie skal giøres til Ridder.

Ordens-Secreterer.

Ordens-Secretererens Embede er at expedere Patenterne, og at indføre Riddernes Navne udi Ordens Matriklen. Han skal og paaminde enhver, som bliver Ridder at betænke de Fattige udi Hillerød med noget. Han skal ogsaa referere Ordens-Herren om nogen af Ridderne have overtrædet Statua &c.

Herolder.

Herforuden ere ogsaa beskikkede tvende Herolde, som med gyldene Sceptere udi Haanden og udi deres Heroldske Dragt ved Ceremonier maa være tilstæde.

Oprindelse til Ordenen af Danneb.

Oprindelsen til den berømmelige Orden af Dannebroge fortælles gemeenligen saaledes: Da Kong Waldemar den Anden kaldet den Seyerrige, førte Kriig udi Lifland og de Danske sammesteds udi et Feldt-Slag mistede deres Feldt-Tegn, saa at de vare gandske raadvilde, og vilde tage Flugten, faldt der en Fahne ned af Himmelen af tvundet Verk, hvorpaa stod et Kaars, hvorudover de Danske, som tilforn vare gandske forsagte, toge Mod til dem igien, og sloge Fienden. Om denne Historie tvivler saavel Hvitfeld som Pontanus, og holde fore, at saadant Feldt-Tegn haver været skikket som et Cruciata af Paverne. Hvorom alting er, saa lod Høystbemeldte Konge samme Feld-Tegn, kaldet Dannebroge med stor Fliid forvare som en Helligdom, og førdte de Danske den alle Tider med sig, naar de ginge imod Fienden, **ind-**

475

indtil den bortkom udi det u-lykksalige Slag i Ditmarsken under Kong Hans.

Waldemar 2. dens Stifter.

Til en Erindring om dette Feldt-Tegn, enten det var faldet ned af Himmelen eller skikket som en Helligdom af Paven, siges Kong Waldemar, opmuntret af den Liflandske Ridder-Ordens Exempel, at have indstiftet den berømmelige Ridder-Orden af Dannebroge, og slaget paa een gang fem og tredive fornemme Kriigs-Mænd til Riddere, i det han ziirede dem med Guld-Kiæder, med hvide Kaars i Enden, hvilket Autor til det Skrift De Ordine Danebrogæ fore- giver at kunne beviise af gamle Manuscripter, tagne af det Kongel. Archiv, og hannem meddeelte af den berømmelige Kongel. Anti-
Beiisligheder derpaa.
qvario og Bibliothecario Wilhelm Worm, blant andre nævnes en saadan fornemme Ridder, ved navn Absalon Vællig, som døde udi det Aar 1231.

Til denne Materie give Oplysning adskillige Medailler, blant andre en gammel Waldemari 2di Penge, som Autor siger at have seet udi Johan Mules Konst-Kammer, og findes udi Catalogo Nu- mismatum Mulenianorum, paa den eene Side af denne Mynt staaer et Kaars, og paa den anden Side Waldemari 2di Navn.

At de efterfølgende Konger have brugt saadant Kaars til Sym- bolum, beviise adskillige Effigies af det Kongel. Konst-Kammer, hvorudi blant andre findes en gammel Kobber-Mynt slagen af Kong Erik Waldemars Søn, paa hvis eene Side staaer et Sværd med nogle u-kiendelige Bogstave, paa den anden Side et Kaars med 4. Bogstave, som kand henføres til ERIC, bemeldte Autor vidner og- saa at have seet tvende andre samme Kong Eriks Penge, een slagen til Nestved, en anden til Lund, begge tegnede med Kaars. Der findes ogsaa en Kong Abels-Mynt med et Kaars. Item tvende Kong Christoffers, som var Waldemari Søn, som Autor holder fore at være Modeller efter det store Dannebroge Kaars.

Waldemari 2. Efterkommere, paa det at de kunde forskaffe denne nye Orden nogen Autoritet og Anseelse, lode de sætte efter Or- dens-Stifterens Exempel saadant Kaars paa deres Bryst, og fin-

476
des Waldemar den 4de blant andre paa adskillige Tapeterier af Kiøbenhavns Slot prydet med et hvidt Kaars. Høystbemeldte Kong Waldemar den 4de slog mange Riddere førend han gav sig paa Reysen til det Hellige Land, og nævnes besynderligen een ved Navn Stygge Anderson, som omtales udi en Revers given Kongen af Biskop Oluf. Han pleyede ellers alletider at slaae Riddere saa ofte han havde nogen Expedition fore. Da han efter sin Hiemkomst fra det Hellige Land beleyrede den Stad Berlin udi det Aar 1349. slog han adskillige Riddere, hvilke oftbemeldte Autor holder fore ikke at have været andre end Riddere af Dannebroge. Da han lavede sig til at giøre et Tog paa Fyen for at igientage samme Land fra de Holsteener, slog han tilforn nogle Riddere, iligemaade da han agtede at igientage den Øe Femern. Det vilde blive for vidtløftigt at opregne alle de Riddere, som nævnes under Kong Waldemar den 4de, at have været brugte udi vigtige Sager, saasom at slutte Ægteskab imellem Henrik af Meklenborg og den Danske Princesse Ingeborg, udi at underskrive de Breve, ved hvis Kraft Kongen afstoed det Førstendom Estland til Hermesteren udi Lifland, udi den Transaction imellem Kongen og Græven af Holsteen, samt adskillige andre høye Forretninger. Riddernes Navne som dertil bleve brugte opregnes af Arild Hvitfeld udi den Danske Krønike.
Ridder-Ordenen af Dannebrog igientaget og fornyet af Kong Christi. 5.
Denne berømmelige Ridder-Orden varede saaledes, saalænge ovenbemeldte Feldt-Tegn blev conserveret, men, da, som før er meldt, dette Feld-Tegn bortkom udi det ulykkelige Slag udi Ditmarsken, blev Ridder-Ordenen af Dannebroge ligesom begraven udi Forglemmelse, dog

blev det Dannebrogske Kaars endda brugt saavel paa Mynt som Sigiller, indtil det omsider behagede den Stormægtigste Konge Christian den 5te samme berømmelige Ridder-Orden igien at fornye, hvilken Fornyelse skeede 1671 den 12 Octobr. og blev Ordenen forsynet med Statutis den 1 Decembr. 1693. i Kraft af hvilke der maatte ikke være over 50 Riddere og ingen uden af Adel, og som ikke var 25 Aar gammel. Ordenens-Tegn var et Kaars af Diamanter, hengende ved et hvidt Silke-Baand, som Ridderne stedse skulde bære under Straf af 10 Ducater. Til Ordens-Fæsten blev til ævig Tiid beskikket Kongens Fødsels-Dag, nemlig

477
den 15. April. Ordenens Symbolum er **Tessera Fidelium**. Ceremonien hvormed de første Riddere efter Ordenens Fornyelse 1671
Hvorledes de første Riddere bleve slagne.
den 12 Octobr. bleve slagne, vare disse: Først sat Candidatus eller den som skulde slaaes til Ridder sig paa Knæ for Kongens Throne. Derpaa traadde Ober-Kammer-Herren frem og overleverede Hans Majest. Ridder-Ordenen, hvilken Hans Majest. selv hang Ridderen om Halsen, gav ham sin Haand at kysse, og derpaa reysede sig.

Ellers, naar Kongerne af Dannemark fordum giorde nogen til Ridder, slog Kongen med Fladen af et Sværd krydsviis paa dens Skuldre, som blev giordt til Ridder, og sagde derhos disse Ord: **Jeg slaaer dig til Ridder N. i Navn Faders, Søns og Hellig Aandes**, hvorpaa Kongen gav ham sin Haand, og sagde: **Statt op Ridder**. Hvorledes Riddere bleve slagne udi Frid. 2. Tiid, det har Neravius indført i efterfølgende Vers.

Med disse Riddere gik det saa til,
Som jeg nu sige og opregne vil;
Vor Konge han sad, som før er sagt,
Paa Stolen med Gylden-Stykke belagt.
De komme saa frem til hannem dere
Saa mange, som monne annamme den Ære,
Een efter den anden med Høvisklighed,
Og fulde paa Knæ for Kongen strax ned.
Den Høybaarne Herre sit Sværd uddrog
Og hver med Fladen Tree Slag han slog
Paa Venstre Axek, de strax opstod,
Beviiste derfor den Herre saa god,
Taknemmelighed med Ære og Tugt
Med stor Reverents og Høviskhed sindigt.

Heraf kand sees, hvoraf den Talemaade reyser sig: At slaae en til Ridder.
Nu omstunder bliver Ridder-Ordenen gemeenligen af Kongerne skikket dem, som dermed beæres.

478

CAP. XV.

Om de Høye Collegier, samt Retter og Bestilnings-Mænd.

Nu maa jeg tale om de høye Collegier, hvorudi alle Verdslige og Geistlige Sager afgiøres. J fordum Tiid var det høyeste Collegium det saa kaldet Rigets-Raad, som bestod af 23 Raads-Herrer, alle Adelsmænd, og Rigets vigtigste Forretninger vare deelte mellem 4 store Mænd,

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

nemlig Rigets Hof-Mester, Cantzler, Rigets Marsk, og Rigets-Amiral. Ved Souverainetetet blev Rigets Raad afskaffet og forvandlet til et Kongelig Geheime-Raad, hvis Tall har undertiden været større, undertiden mindre. Dette Geheime-Raad maa ikke confunderes med det store Stats-Collegio, som Høylovlig Jhukommelse Friderik 3. stiftede, for at indrette den nye Regiering, og som havde Ende 1676.

Geheime-Conseil.

Det Kongel. Geheime Conseil bestaaer nu af faa Lemmer, hvis Forretninger ere, at igiennemgaae og give Betænkning over alle fra fremmed Hoffe indløbende Breve og Propositioner, alle fra Ambassadeurerne, Envoyes indløbende Relationer, saa vel som baade i det Danske og Tydske Cantcellie indkommende Suppliqver, saavidt de ey angaae puure Gratialia. Det overlægger dernæst alle vigtige Sager med Hans Majestæt selv, og er tilstede, naar Ober-Secretererne af det Danske eller Tydske Cantcellie referere Hans Majestæt de, hvert Departement vedkommende Sager, saavel som, naar Hans Majestæt underskriver hvad resolveret er.

Cancellierne.

Cantcellierne.

Hvad Cantcelliet angaaer, da var der i Begyndelsen kun et, hvorudi saavel de Tydske som Danske Sager, saavel Kriigs som Civile Sager bleve forrettede, indtil der først Ao. 1660 blev anlagt et Krigs-Collegium, som siden blev forandret til et Krigs-Cantcellie, og indtil det Tydske Cantcellie blev et independent Cantcellie og fik

479

en egen Ober-Secreterer. Saa at der nu omstunder ere tre Cantcellier Nemlig: Det Danske, det Tydske og Krigs-Cantcelliet.

Det Danske Cantcellie.

Det nu værende Danske Cantcellie har sin Oprindelse fra det Aar 1660, hvorvel det i Begyndelsen var anderledes indretted end nu omstunder; Thi det var tilforn et fuldkomment Collegium, som bestoed af een Canceler, tvende Ober-Secreterere og 8 Secreterere, hvoraf den halve Deel skulde være Adel, og den anden halve Deel af Borger-Stand, hvilke paa visse Tider skulde træde i Conference sammen, som kand sees af den Cantcellie-Instruction given 1670.

Dets gl. indretning.

Det Danske Cantcellie var da af stort Begreb, saasom adskillige saavel Cammer- som Tydske Cantcellie-Sager ginge der igiennem; Men da de andre Collegier bleve meere ordentligen indrettede, da det Tydske Cantcellie fik sin egen Ober-Secreterer, og Cammeret fik sine egne Expeditioner, er det Danske Cantcellie bleven meere indskrænket, og omsider er kommen i den Stand, som det nu er udi.

Dets nu værende indretning.

Det bestaaer nu omstunder af en Ober-Secreterer, een Maitre des Reqvete's, 4 Secreterere og 2 Cantcellie-Forvaltere. Hid henhøre alle Ansøgninger Justitien i Dannemark og Norge vedkommende, saavel som alle Suppliqver om Geistlige og Verdslige Bestillinger, og hvad som ellers det Borgerlige Væsen angaaende i en eller anden Maade søges kand. Disse Suppliqver leveres til Maitre des Reqvete's, hvis Embede er en Dag om Ugen at samles med

Maitre des Reqvets.

General-Procureuren og andre Cantcellie-Secreterere, som da alle formere et saa kaldet Cantcellie-Collegium; hvorudi de foretage alle indkomne Suppliqver, give deres Betænkning over en hver i sær skriftligen enten de Hans Kongel. Majestæt strax allerunderdanigst skal foredrages, saasom Gratialia, eller om de først nogen steds til Erklæring skal hensendes,

saasom ubekiendte og tvivlraadige Sager, eller, om de i det Kongel. Conseil først skal refereres, saasom Sager, der maa overlægges, førend de Kongen forebringes.

Det første og andet slags leverer Maitre des reqvete's til den Cantcellie-Secreterer, som i den Maaned har Opvartning ved Protocollen, med Cantcellie-Collegii vedteignede Betænkning. Men det tredie slags beholder Maitre des reqvete's hos sig, giør deraf et Udtog

480
tog i sin Protocol, og refererer da eengang om Ugen for det Geheime-Conseil i Ober-Secretererens Overværelse Indholden af hver Supplik, og efter foregaaende Deliberation, faaer han derom Conseils-Betænkning, som han i sin Protocol in Margine teigner.
Cantcellie-Secreterere. Slige i Conseilet forehavte Suppliqver leverer han derpaa tillige med Conseillets Betænkning til den Cantcellie-Secreterer hvis Tour det er i Cantcelliet at opvarte. Disse ere tvende, som maanedligen med hinanden i Cantcellie-Forretningerne alternere. Deres Embede er: (1) At besørge Paaskrifter paa de Suppliqver, som skal sendes til Erklæring, at præsentere Ober-Secretererne de samme til Underskrift, og dernæst at besørge deres Bortsendelse. (2) J særdeeles Protocoller at extrahere alle Suppliqver, som Hans Kongel. Majest. skal foredrages, hos enhver at vedføye Conseillets Betænkning og de indkomne Erklæringer, samt andre nødvendig eragtede Erindringer og Oplysninger, og dernæst at overlevere Ober-Secreteren samme Protocoll til allerunderdanigst Relation. (3) At give Sollicitanterne mundtlig Svar, hvad Resolution der er falden paa deres Ansøgninger. (4) Naar bemeldte Protocoller med Kongel. Allernaadigste Resolutioner nedkomme, da dem til Expedition at levere til Cantcellie-Forvalterne.
Cantcellie-Forvaltere.
Cantcellie-Forvalterne ere tvende, og gemeenligen have deelt Forretningerne saaledes imellem sig, at den ældste besørger de lukte, og den yngste de aabne Breves Expedition. Deres Embede er (1) at forvare alle Cantcelliets Breve, og Documenter, og holde dem i god Rigtighed. (2) At holde rigtige Registraturer og Protocoller over alt hvis i Cantcelliet udfærdiges. (3) at Concipere alt hvad som bliver befalet. (4) Lade samme Concepter ved deres Folk reenskrive, dernæst præsentere dem Ober-Secretereren til Paraphering, og til at forelægge dem Hans Majest. til Underskrift, saa og, naar de af Hans Majest. ere underskrevne, at besørge deres Opskrift, Forseigling og Bortsendelse, og endeligen (5) At indkræve og til vedkommende igien at distribuere de Cantcellie-Sportler, som for Expeditionerne betales.

481
Ober-Secreterer.
Ober-Secretererens Embede er at bivaane Conseillet, naar det Danske Cantcellies Sager der foretages, at sige sin Betænkning over hver Post, og at observere at Conseillets Conclusum rigtigen bliver anført, (2) allerunderdanigst at referere Hans Kongel. Majest. alt hvad refereres bør, derpaa at imodtage Hans Majestæts Allernaadigste Resolutioner, at besørge deres Expedition, til Underskrift at præsentere Hans Majest. alt, hvad befalet vorder under Hans Majest. Haand at expederes, alt sligt forud nøye at eftersee, og, naar han det rigtigt og med Hans Majest. Villie conform befinder, at paragraphere, selv at underskrive hvad under det Kongelig Signet udfærdiges og ellers i Hans Majest. Navn ved Haand-Breve at bekiendt giøre hvad hannem i een eller anden Materie Allernaadigst befales. Tilforn vare tvende Ober-Secreterere i det Danske Cantcellie, een for de Danske og een for de Norske Sager. Men da Lørdorph som var Mothes Collega, ved Døden afgik, blev den sidste alleene Ober-Secreterer og har der siden ikkun været een udi det Danske Cantcellie.
Lehns-Secreterer.

Foruden ovenmeldte Bestillings-Mænd, er ved det Danske Cantcellie endnu en Lehns-Secreterer, hvilken Betiening den ældste af de 4. Secreterere gemeenligen forestaaer. Hans Embede er at holde Rigtighed over Lehnene, at expedere alle Grævelige og Friherrlige Patenter, samt Nobilitations Breve, saa og ellers at i agttage alt, hvad disse Materier angaaende kand forefalde. Ellers ansees dette Contoir, som det Danske Cantcellie uvedkommende, saasom Lehns Secretereren staaer directe under den store Canceler.

Det Tydske Cantcellies forrige Tilstand.

Hvad det Tydske Cantcellie angaaer, da kand man vel holde for, at det er meget gammelt, og at det kand regnes ud fra den Tiid, de Høylovlige Konger af den Oldenborgske Stamme ere komne paa Thronen, og da de Tydske Provincier bleve foreende med Riget; Men, hvorvel de Tydske Provinciers Sager bleve forrettede ved visse Betientere, saa kand man dog ikke sige, at her har været et a parte independente Tydsk Cantcellie førend Aar 1688. thi for Souverainiteten dirigerede Canceleren med de Betiente, han antog, alle Cantcellie Sager, og, da Cantcellie Collegium med andre

482

dre Høye Collegier 1660. blev stiftet, dependerede dog de Cantcellie-Raad, og andre Betiente, som formerede det Tydske Cantcellie, længe af det Danske, saa at det havde hverken a parte Cantcellie Seigl, eller egen Ober-Secreterer førend 1688. da der paa engang bleve beskikkede 3. Ober-Secreterer, nemlig Lørdorph for de Danske Sager og Moth for de Norske Sager i det Danske Cantcellie, og Jessen udi det Tydske Cantcellie, og, saasom bemeldte Jessen har været den første Tydske Ober-Secreterer, kand man nogenledes regne det Tydske Cantcellies Independence fra hans Bestallning.

Dets nu værende Indretning.

Det Tydske Cantcellie bestaaer nu omstunder af en Ober-Secreterer, een Cantcellie-Forvalter, en Geheime Registrator, og andre Secreterere. Her føres Correspondencen med fremmede Hoffe og Gesandter, alt hvad med fremmede Potentater besluttes, vorder her udfærdiget, alle de Slesvig-Holstenske, samt det Oldenborgske vedkommende Supplikker, indløbe her, og blive næsten paa samme Maade behandlede, som ved det Danske Cantcellie er meldet. Det bliver kaldet det Tydske Cantcellie, efterdi der igiennem gaae Expeditioner for de Tydske Provincier, som Kongerne af Dannemark tilhøre, og af Udenlandske Stats-Cantcellie, efterdi Correspondencen her føres med fremmede Hoffe.

Krigs-Cantcellie.

Kriigs-Cantcelliet er ey meget gammelt; Thi i forrige Tider bleve alle Militaire Sager, som af Kongerne befaledes, i det Danske Cantcellie udfærdigede.

Det gl. Krigs-Collegium.

Anno 1660. blev her til anordnet et særdeeles Kriigs-Collegium som bestoed af en Deel dertil beskikkede Generaler og andre Personer. Samme Kriigs-Collegio blev given den saa kalden Interims Jnstruction af dato Kiøbenhavn den 2. Januarii 1661. hvilken blant andet paabød at Kriigs-Collegium skulde holde 3. Ordentlige Sessioner om Ugen, nemlig Tiisdag, Torsdag, og Løverdagen ved Præsidenten og i det ringeste 4. Assessorer. Det heele Collegium har bestaaet af en Præsident, nogle Kriigs-Raad, en Kriigs-Secreterer, en Kriigs-Camererer, en Kriigs-Notario, en Fiscal og 3. Copiister. Dette varede saaledes indtil 1678. Thi udi samme Aar findes de sidste Protocoller holdne af Kriigs-Collegio, da blev den

483

Det nu værende Krigs-Cantcellies Stiftelse.

den da værende Kriigs-Secreterer, Harboe, antagen til Ober-Kriigs-Secreterer, Kriigs-Collegium ophæved, og forvandlet til et bestandigt Cantcellie, som endnu staaer ved Magt, og kaldes **Kriigs-Cantcellie.**

Dets Indretning
Kriigs-Cantcelliet bestaaer nu omstunder af en Ober-Secreterer, en Cantcellie-Forvalter, en Archivarius og 3. Copiister. Af dette Cantcellie befaler Hans Majest. alt, hvad Armeen, Fæstningerne, Tøyhuset, Floden og Holmen vedkommer, og i Almindelighed alt hvad af Kriigs-Forretning Navn haver, dog ikkun en gros; Thi hvad i Særdeleshed forefalder at i agt tage, dertil ere andre Collegier forordnede, som og i særdeles Tilfælde, eller, naar i de Generale Forretninger nogen Forandring skeer, specialiter, dertil beordres. Saasom Land-Etatens General Commissariats Forretning er in genere at besørge Krigshærens og Fæstnings-Betienternes rigtige Betalning, Regimenternes Mundering, Forpflegning, Recrutering, Munstring, Jndqvartering, Marcher, Fæstningernes i Standholdelse &c. Alt saadant er nu enten ved fast staaende Reglementer og Ordinancer anordnet, naar, og hvorledes det skal skee, eller og det bliver de Vedkommende hver gang fra Kriigs-Cantcelliet befalet, efter hvilke Ordinancer, eller Befalninger Rente-Kammeret først til General-Commissariatet anviiser den til een eller anden Sags i Standsættelse behøvede Penge Summe, ligesom den Tiid efter anden udfordres og reqvireres; Land-Etatens-General-Commissariat derimod ved særdeles Anviisninger distribuerer til enhver, hvad han af bemeldte Penge bør have, accorderer med Vedkommende, foranstalter og i agt tager alt, hvad herom foranstaltes og i agt tages bør, og, naar i Generale Dispositioner skeer nogen Forandring, eller og noget Nyt forefalder, da befales det ved speciale Ordres eller ved Resolutioner paa de derom indkomne Forestillinger, og exeqveres, som ovenmeldt er. Næsten lige Beskaffenhed haves med Holmen, Floden og Søe-Divisionerne, hvortil Rente-Kammeret anviiser Søe-Etatens-General-Commissariat de Allernaadigste bevilgede Summer, Søe-Etatens-General-Commissariat samme Penge igien til Vedkommende distribuerer, saa og besørger alt, hvad Oeconomien vedkommer. Amiralitetet derimod foranstalter alt

484
hvad af Commando og Søemandskab dependerer, og Holmens Amiral driver paa, at det befalede Arbeyde bliver forsvarligt giort. Justitiens rette gang besørges ved General Auditeurerne, til hvilke alle, Liv, Ære og Embed angaaende Domme indsendes, som de da censurere, Hans Majest. foredrage, og Allernaadigst Resolution derpaa udvirke.

Ellers beskikkes alle udi det Militaire Reglement anførte Betientere indtil Fahnriker inclusive ved Krigs-Cantcelliet, og maa de der indlevere deres Troeskabs-Eed, og alle fra Militaire Betiente indkomne Supplikker og Forestillinger foredrager Ober-Krigs-Secretereren Hans Majest. og efter de Resolutioner ham derpaa meddeeles, lader han fuldfærdige de derom behøvede Ordres, som han dernæst Hans Kongel. Majest. til Allernaadigst Underskrift præsenterer, og ere i det øvrige Ober-Secretererens Forretninger ved den Militaire Stand næsten de samme som Ober-Secretererens ved det Danske Cantcellie. Og maa dette være nok talt om de 3. Cantcellier.

Cantcellie Expeditionerne ere følgende:

Cantcellie Expeditioner.

1. Alle Grævelige, Friherlige og andre Lehns-Breve, Adels-Breve, Legitimations Naturalisations-Breve.
2. Alle Instructiones og Bestalnings-Breve for alle Betiente, som ikke have med Kongel. Intrader at bestille.

3. Privilegier eller Benaadinger.
4. Exspectancer paa Geistlige Beneficier, og ellers hvis som ikke svarer til Rente-Kammeret.
5. Prælaturs eller Provsti-Breve.
6. Canonicater eller Præbender.
7. Vicariater.
8. Reyse-Pas uden Lands.
9. Salve Conducter.
10. Kongel. Commissioner.
11. Aabne Breve, Mandater eller Fuldmagter.
12. Facultates Testandi.
13. Confirmationer paa Testamenter og Pacta dotalia.

485

14. Bevilling paa Testamenter at giøre.
15. Dispensations Copulations og Begravelses Breve.
16. Repressalier.
17. Moratoria.
18. Arrester.
19. Ære-Breve.
20. Opreysning for Leyermaal.
21. Beskiermelse-Breve.
22. Ægteskabs Bevilninger i forbudne Led.
23. Frihed for aabenbare Skriftemaal.
24. Alle Ordres og Expeditioner Justitien og dens Administration angaaende.
25. Skovruller, og dets aarlige Udviisninger.

Rente-Kamret.

Det gamle Rente-Kammers Tilstand.

Hvad Rente-Kammeret angaaer, da, som det er det vigtigste Collegium, og som har været meest Forandringer undergivet, saa gives Leylighed til at tale meere omstændeligen derom end om andre Collegier. Rente-Kammeret har fordum ikke nær været af den Vidtløftighed som det nu omstunder er, 1. Efterdi Jndkomsterne ikke have været saa store; Thi Lehnsmændene oppebare Indkomsterne af deres Stifte, og de Geistlige Indkomster for Reformationen komme ikke udi Kammer-Cassen.

Lehnsmændene havde fordum Stifternes Indkomster.

Man holder for, at Hannibal Sehested allerførst foreslog Forandring herudi; nemlig, at Lehnsmændene eller Stiftsbefalingsmændene ikke meere skulde hæve Stifternes Jndkomster, men at de skulde salareres som andre Kongelige Betiente. Den anden Aarsag til Kammerets Jndskrænkelse var at alle Expeditioner tilforn ginge fra Cantcelliet, saa at Rentemesterne havde ikke uden med Jndtægter og Udgifter at bestille, ja end ikke altid disponerede engang derover.

Kammer Expeditioner ginge tilforn igiennem Cantcelliet.

Det skeede allerførst udi det Aar 1660. at Rente-Kamret fik sine egne Expeditioner separerede fra Cantcelliet, hvilket kand sees af en Ordre datered samme Aar den 13. Nov. til Canceller Peder Retz af den Jndhold, eftersom Hans Majest. erfarer stor U-rigtighed hidindtil at have været med adskillige Breve og Ordres, som Rigets Indkomster, og

486

og hvad derudaf kand dependere, egentligen vedkommer formedelst den uvisse Forretning imellem Cantcelliet og Rente-Kammeret, da paa det at alting herefter maa holdes udi bedre Skik foruden videre Confusion, vilde Hans Majest. hermed befale Canceller Peder Retz, at han strax giør den Anordning, at intet herefter som Kammer-Collegio og Rigets Jndtrader kand og bør vedkomme, være sig Bestalninger, Forpagtninger, Restancer, Qvittancer, Mageskifter, Assignationer, Contracter og andet deslige, som angaaer Jndtægt og Udgift, udi Cantcelliet vorder annammet, og expederet, men til Kammer-Collegio, hvor alt saadant henhører, strax henviiser &c. hvoraf man seer, hvor saare meget indskrænket Rente-Kamret var, saa at endogsaa eendeel Expeditioner Jndkomsterne angaaende gik igiennem Cantcelliet.
I førstningen var kun 1. Rentemester siden to.
Hvad ellers Rente-Kammerets gamle Jndretning anbelanger, da ere Sagerne bleven forvaltede ved een eller 2 Rentemestere; Thi at der ikke have været fleere paa eengang, sees, saavel af det saa kaldte Rigets Regenskabs Registratur, som af en Resolution dateret den 12 Junii 1672. af dette Jndhold: **Eders andre Spørsmaal angaaende, saa skulde det være meget, om en Vice-Skatmester, 3. Rentemestere, Procureur General, een Secreterer og saa mange Assessores ikke skulde komme afsted med det, 2. Rentemestere før have kunnet giøre.** Et klart Beviis paa at der fordum ikke have været meer uden tvende Rentemestere og ingen Assessorer. Jeg finder at her have været Rentemestere fra det Aar 1559, da Jockum Bek staaer som eene Rentemester udi Kammerets Registratur fra samme Aar indtil 1562, iligemaade, at efter ham haver været succesive kun een Rentemester indtil Anno 1599, da der bleve 2 Rentemestere paa eengang nemlig Sigvard Bek og Envold Kruse, og at det saaledes har continueret med 2 Rentemestere indtil det nye Skat-Kammer-Collegii Stiftelse 1660.

487
Disse Rentemestere reviderede selv Regnskaber, som Rente-Skriverne alleene udcopierede, og kaldtes alle saadanne Regnskaber endogsaa længe efter Souveraineteten, **Rigens Regenskaber** indtil Christ. 5. Tider.
Hvad Klæde-Kammeret var.
Det er særdeeles merkeligt, at Kongelige Hof-Betiente, og adskillige andre Bestillings-Mænd nøde aarligen Klæder af Rente-Kamret, hvorudover i Kammerets Registratur findes Klæde-Kammer-Regnskaber. Over dette Klæde-Kammer var Rigets Hoffmester Inspector eller Maitre de la garde Robbe, og var der en Betient under ham kalden Klæde-Kammer-Skriver. Bemeldte Klæde-Kammer var paa Slots-Pladsen lige ved Høybroe, hvorudi adskilligt slags Klæde samt Floyel, og Stoffe laae forvaret, og hvoraf Betienterne bekomme aarligen en fornøden Qvantitet, i Steden for en Deel af deres Løn. En priiselig Anstalt, udi et Land, hvor der findes Manufacturer, som ved saadant Middel aldrig kand fattes Debit, ligesom udi Engeland er forordnet, at ingen maa svøbe døde Legemer uden i Flonell, som der udi stor Mængde forarbeydes. Ja en saadan Lov kunde i vor Tiid være meget nyttig for Landet, hvor vore petits Maitres lade sig ikke alleene nøye med at forskrive fremmede Stoffe, og derved falde vore Kræmere ind udi Næringen, men endogsaa lade giøre deres Klæder, Skoe, Parykker udi Paris, Berlin og paa andre Steder for og, at skille Skræddere og Skoemagere ved Arbeyde. Klæde-Kammeret varede fra 1592. til 1677. Thi for saa lang Tiid findes Klæde-Kammer Regnskaber aflagde.

Man kand af ovenanførte slutte, nemlig, at, eftersom de fleeste nu værende Kammer-Expeditioner ginge igiennem Cantcelliet, og at Jndkomsterne hævedes af Lehnsmændene, at Rente-Kammeret har ikke havt den tiende Deel at forrette mod hvad det nu haver. Bemeldte Lehnsmænd oppebare da alle de Jndkomster, som nu hæves ved Amts-Forvaltere, Fogeder og andre Kongelige Regnskabsmænd, og holdtes de til at indlevere Lehnenes Contributioner til

Renteriet hver Philippi Jacobi Dag eller 1 May, og det efter deres Forlehnings Breves Lydelse. Ellers er her at merke, at Lehnsmændene havde deres Lehne enten paa Regnskab eller paa vis Afgift hvilket kand sees af Christ. 4. Forordning dateret Koldinghuus

488

Lehnsmændene havde Lehnene enten paa Regnskab eller Afgift.

den 23 Januarii 1635, den 4 Art. taler saaledes derom: **Alle vore Lehnsmænd, som os Regnskab pligtige ere af vist eller uvist, hvad heller de have Lehnene paa Regnskab eller Afgift, skulde deres Regnskaber fremsende.** Man kand ogsaa allegere den 3die Aarsag til Kammer-Forretningernes Ringhed nemlig, at hverken her eller udi andre Riger da vare saa mange slags Skatter, som nu omstunder. Dog have der ogsaa tilforn været nogle visse Skatte, som nu enten ophøre eller i det ringeste føre andre Navne.

Unions-Skatt.

Saaledes var fordum udi Norge en Skat kalden Unions Skat, som pleyede at nedsendes til Dannemark, hvilket kand sees af een Christ. 4. Skatte-Forordning af 1644. Maa skee, at den Skat er bleven paalagt siden Rigernes Forening. Dette er alt hvad jeg har kunnet udforske om Rente-Kammerets ældste Jndretning, og som kand regnes for den første Periodus af Rente-Kammerets Historie.

Skat-Kammer-Collegii Stiftelse.

Den Anden Periodus kand regnes fra det nye Skat-Kammer Collegii Stiftelse 1660, Da den Navnkundige Hannibal Sehsted, som af Kong Friderik 3. blev giort til Rigs-Skatmester, giorde Forslag til adskillige Forordninger udi Kammer-Sagerne, hvilket kand sees af een af samme Skatmesters Ordres af dato den 12. Novembr. 1660. hvorudi befales Thomas Thomæsen og Jørgen Hansen Rente-Skrivere, at de skulde forfatte en Fortegnelse paa Rente-Kammerets Constitution, som det til Dato har været, saa og om de nogle Poster have observeret, hvorved Kongens Gavn og Beste meer herefter end tilforn kunde befordres, dem da at opsætte og sig at tilstille. Iligemaade at opsætte, hvorledes de formeene, at de Forretninger, som Jnstructionen mælder om, kand mellem de Personer, som nu findes ved Rente-Kammeret distribueres, med videre,

Dets Indretning.

hvoraf kand sees, at man da havde en General-Reformation fore. Kammer-Sagerne fik da en anden Skikkelse Tiid efter anden: i Steden, for at Rente-Kammeret, som dirigeredes alleene ved een eller 2. Rentemestere, blev stiftet et Collegium kaldet Skatt-Kammer-Collegium og Hannibal Sehsted blev derover satt til at

489

være Præses med den Titel af Rigs-Skatmester. Derpaa bleve Expeditionerne tagne fra Cancelliet, og lagde til Skat-Kammeret, som kand sees af ovenomtalte Kongel. Ordre af Dato den 13. Novembr. 1660. til Canceller Peder Retz. Skatternes Oppebørsel blev tagen fra Lehns-Mændene, hvilke siden bleve salarerede, som andre Kongel. Betientere, hvilket kand sees af en Forordning dateret den 16. Febr. 1660. hvorudi findes disse Ord: **At de for Lehnenes Administration i Steden for deres forrige genant maa nyde, vore Riges-Raad den halve Deel, og andre Lehnsmænd som ikke ere Rigens-Raad den 3die Deel udaf de dennem Naadigst betroede Lehne.** Da bleve ogsaa visse Dage udi Ugen anordnede til Samlinger; Ligesom udi andre Collegier, hvilket viser den Kongel. Forordning dateret den 24. Januarii 1661. som derom saaledes taler: **Saa have vi Naadigst forordnet de tvende Eftermiddage om Ugen, nemlig Onsdagen og Fredagen, paa hvilke Tider, fra 2. til 6. Slett Vort samtlig Kammer-Collegium udi vort Skatt-Kammer skal være forsamlet, og enhver, som noget haver at sollicitere, som Penge-Sager og nogen slags Forordning eller andet vor Jndkomst**

og Regenskab vedkommende offentlig forhøre, og uden Ophold expedere. Tilforn disponerede Rentemesterne over de fleeste Kammer-Udgifter uden Forespørsel; Men udi denne Forandring blev ogsaa saadant indskrænket ved samme Forordning med disse Ord: **Og skal de OS saadant til videre Naadigst Resolution underdanigst referere.** Videre blev ogsaa paa samme Tiid giort den Forandring, at, da alle Regnskaber tilforn bleve aflagde den første May eller Philippi Jacobi, blev da forordnet, at de skulde aflægges 1. Januarii, som sees af en Ordre til oftbemeldte Hannibal Sehsted af 10 Januarii 1661.
U-anseet disse Forandringer, førte dog Regnskaberne længe Navn af Rigets Regnskaber som tilforn, det nye Skat-Kammer-Collegium blev ogsaa dirigeret ved Rentemestere dog, med den Forskiæl, at, saa

490
som udi det gamle Rente-Kammer var ikke meere end een eller 2.
Det nye Skatt-Kammers Lemmer.
Rentemestere tillige, da have udi det nye Skat-Kammer Collegio undertiden været 3. Rentemestere tillige foruden Skatmester, eller Vice-Skatmester og andre Assessorer, hvilket sees af ovenmeldte Christ. 5. Resolution, hvorudi Høystbemeldte Konge taler saaledes: **Det skulde være meget underligt, om en Vice-Skatmester, 3. Rentemestere, 1. Procureur General, 1. Secreterer og saa mange Assessores ikke skulde komme afsted med det som 2. Rentemestere tilforn have giordt.** Ja der findes, at Skat-Kammer Collegium udi det Aar 1679. virkeligen har bestaaet af disse Lemmer, nemlig Vice-Canceler, Holger Vind, Rentemestere Mogens Friis, Steen Hohndorff, og Henrik Müller, General Procureur Scavenius (hvilken holdes for først at have beklædet det Embede) Secreterer Friderik Giiße, item de Assessorer Vitus Biering, Reitzer og von Stokken.
Hannibal Sehsted Rigs-Skatmester.
Der haver ellers ingen Skatmester været uden Hannibal Sehsted, hvilken førdte Titel af Rigs-Skatmester,
Holger Vind, Vice-Skatmester.
og alleene en Vice-Skatmester, nemlig Holger Vind, som med den Titul præsiderede udi Skatt-Kammer Collegio fra det Aar 1669. til 1679, udi hvilket Aar den Titel af Skat-Kammer ophørede, saa at Aaret derefter den gamle Titel af Rente-Kammer blev igientagen.
Amtstuers Opkomst. Under dette Skatt-Kammer Amtstuer først ere blevne oprettede, og Skatterne ere blevne hævede ved Amts-Forvaltere, hvilke jeg finder alt at have været beskikkede 1663, efterdi en Forordning af samme Aar taler derom saaledes: **Vore tilbetroede Amtmænd og Amts-Forvaltere alvorligen anbefales, at de uforsømmet enhver udi sit anbetroet Amt og District udi hvert Sogn ordinerer visse Lægsmænd, som de paabudne Contributioner kunde indkræve, og levere til bemeldte vore Amtmænd og Amts-Forvaltere, som dem siden efter vor General-Kriigs-Commissarii Anordning paa forordnede Steder igien have at erlægge.**
Lands- og Krigs-Commissarier.
Og, som fra den Tiid ikke tales meere om Lehnsmændenes Oppebørsel, saa sees deraf at de samme have ikke befattet sig meere dermed, og at een Lehnsmands Forretning i den Post er bleven deelt blant mange Amts-Forvaltere, item Lands- og Krigs-General-Commissarier, hvilke sidste nu ere afskaffede.

491
Da Vice-Skatmester Holger Vind qvitterede Kammeret, blev det Navn af Skatt-Kammer afskaffet 1680. og den gamle Titel af Rente-Kammer igien optagen, dog continuerede

Kammeret under Rentemestere til det Aar 1691, alleene at Peter Brand førdte Titel af Ober-Rentemester.
Den Titel af Skatt-Kammer afskaffes.
Og dermed kand sættes den anden Periodus af Rente-Kammerets Historie.
Første Præses og Deputerede for Financerne.
Thi derefter blev beskikket en Præses, og siden Deputerede for Financerne, som nu omstunder. Den første Præses var Christian Sigfried von Plessen, og de første, som bare Navn af Deputerede for Financerne, vare Knud Tott, Breitenau og Rosenkreutz.
Under den 3die Periodo af Rente-Kammerets Historie befatter jeg den Tiid fra 1691, da Rentemesterne bleve afskaffede, og Kammer-Sagerne bleve dirigerede først ved en Præses og siden ved Deputerede og Committerede alleene.
Frider. 4 det nu værende Rente-Kammers rette Stifter.
Det er ubeskriveligt hvad Arbeyde Kong Frid. 4. har havt med Rente-Kammeret for at sætte det paa en ordentlig Fod, ved at forøge Betienternes Løn, for at hindre Corruption, ved at formeere Rente-Skrivernes Tall, for at facilitere Expeditionerne ved at salarere Fuldmægtige udi alle Contoirs, forderved at have Controlleurs i hvert Contoir, ved at assignere de Deputerede udi Kammer-Collegio visse Contoirs, over hvilke de skulde være Decisores; Thi førend det Aar 1719, skeede slige Forretninger i Flæng, nu af een, nu af een anden; Secreterernes og Rente-Skrivernes Forretninger bleve ogsaa i mange Ting confunderede. Ja man kand see af Høylovlig Jhukommelse Christiani 5. Resolution af dato 12. Junii 1672, at Sagerne tilforn have været forrettede i Flæng; Thi udi samme Resolution findes disse Ord: **Jeg har ellers tænkt paa, om Rentemesterne deelte sig deres Forretninger imellem efter Provincierne. J kand lade mig vide eders Betænkning derover; Eller hvad Maade eder best synes, saa vil jeg mig videre resolvere.** Denne og andre Misordener har Kong Friderik 4. ophævet, og indrettet Rente-Kammeret udi saadan ziirlig Orden, at det kand viises, som en Model for alle andre Rigers Skatt-Kammere, hvilket kand sees af efterfølgende Beskrivelse.

492

Kammer-Collegium,

Bestaaer nu omstunder af

Nu værende Kammer-Collegii Jndretning.

3 Deputerede for Financerne.
6 Tilforordnede udi Cammer-Collegio (hvorvel undertiden een derforuden haver Sessionem og Votum som Supernumerarius.)
Og 3 Cammer-Secretairer.

Deres Forretninger ere efterfølgende:

Deputerede for Financerne.

1. De 3 Deputerede for Financerne have vel tillige med de Tilforordnede alle Kammer-Sager at foranstalte, men derimod disponere de alleene og uden de Tilforordnedes Concurrence, over Pengene, som og foranstalte Udgifterne efter befindende og Cassens Tilstand, ligesom de ogsaa alleene underskrive alle Assignationer, dog er herved merkeligt, at Kongen, saa at sige, altid selv haver Nøglen til Penge-Cassen, saa at de Deputerede, foruden de i det Kongel. Reglement anførte Besoldinger og aarlig fast staaende Poster, ey til Betaling maa anviise noget uden foregaaende Allernaadigst Kongel. Resolutions Jndhentelse, hvilket ogsaa i alle Assignationer allegeres.

Deres Forretninger.
Ellers er de Deputeredes for Financerne Deres Forretning, at de hver Uge eengang, nemlig om Mandagen, overlevere alle Cammer-Forestillinger og de under Cammeret sorterende

Expeditioner, hine til Allernaadigste Resolution, og disse til Allernaadigst Underskrift, da de ogsaa Paragraphere alle fornævnte til Allernaadigst Underskrift præsenterede Kongel. Expeditioner, og i saa Fald forrette samme Function som Ober-Secretairerne i Cancellierne.
Committere udi Kammer-Collegio.
2. De Tilforordnede udi Cammer-Collegio have, som før er meldt, med de forekommende Udgifter slet intet at bestille, derfor underskrive de ey heller de Forestillinger til Kongen, hvorudi paa een og anden Udgift Allernaadigste Resolution udbedes, derimod ere alle andre Cammer-Sager af Penge og Korn Udskrivning, Forpagtninger, samt alle andre til Kongel. Revenuers Forbedring hørende Ting, dennem vedkommende, til hvilken Ende de ogsaa underskrive.

493
skrive alle i saa Fald forekommende allerunderdanigste Forestillinger, og de til Betienterne gaaende Cammer-Befalninger og Reqvisitioner, ’
Deres Forretninger.
ja de underskrive end ydermeere alle Jndtægts-Ordres Conjunctim med de Deputerede for Financerne, saa at de i slige Tilfælde have lige saa meget at siige, som bemeldte Deputerede.
Naar Cammer-Retten holdes (hvilket skeer eengang ugentlig, og hvorunder alle Regnskabs-Betientere, Forpagtere, og begges Cautionister, samt andre sortere,) saa sidde de Deputerede tillige med de Tilforordnede derudi, og gielder enhvers Votum af de sidste ligesaameget som af de første.
I besynderlighed er dette de Tilforordnedes udi Cammer-Collegio deres Function, at de decidere alle af Regnskaberne flydende Notater og Mangels-Poster, sligt skeer ey af dem Conjunctim, men saaledes, at enhver skal forsiune visse Rente-Skriveres Contoirs med sine Decisioner, og, endskiønt disse Decisioner over bemeldte Notater underskrives af det heele Cammer-Collegio, (som bestaaer af samtlige Deputerede og Tilforordnode) saa dog alligevel staaer ikkun een af de Tilforordnode, som Decisor, for deres Rigtighed, og er det ikkun de anders Pligt at underskrive og authorisere dem, saaledes som han efter forefundne Omstændigheder haver forfattet dem. Hvorfor han da ogsaa ved hvert Regnskabs Slutning efter een vis Formular maa declarere sig for Decisor, og forbinde sig alletider til at være ansvarlig for Decisionernes Rigtighed, og det paa Qvitteringen, førend samme af Hans Kongel. Majest. underskrives.
3. Anlangende de 3. Cammer-Secretairer, da maa man først vide at der findes tvende Contoirs paa Cammeret, som kaldes Cammer-Cancellie,

2 Kammer-Secreterer. hvoraf det eene heder det Danske og Norske, og det andet det Tydske Cammer-Cancellie.

Disse tvende Contoirs forestaaes af 2de Cammer-Secretairer, og dem er foruden de Folk, som de ellers selv maa holde, given 3. Copiister til Assistence af Kongen, hvoraf den Danske Secretaire

494
haver toe, nemlig den ene til de Danske og den anden til de Norske Sager, og den Tydske Secretaire har da følgelig den tredie.
Deres Forretninger.
Angaaende disse, nemlig de tvende Cammer-Secretaires Forretninger, da bestaae de kort at sige, i det samme, som i Cancellierne forrettes af Maitre des Reqvete's, Secretairerne, og Cantcellie-Forvalterne; Thi (uden her at tale om en og andre imellem løbende Sager) extrahere de Imo. alle til Cammeret indløbende og til Hans Majestæt selv indrettede Memorialer, og

saaledes extractive protocollere samme, dernæst referere de af disse Protocoller een gang om Ugen i samled Cammer-Collegio, og da distribuerer til vedkommende Rente-Skrivere de Memorialer, som efter derpaa tegnede Cammer-Resolutioner, enten ikke saa strax, eller og gandske ikke kand forestilles.

IIdo. Forfærdige de, og, som Concipienter, paragraphere de alle til Hans Majestæt gaaende Cammer-Forestillinger, derhos concipere og udfærdige de alle Kongel. Expeditioner i Cammer-Sager, saasom Forordninger, Bestallinger, Jnstructioner, Commissoria, Concessioner, Confirmationer, Rescripta, Brænde-Udviisnings Ordres, med videre, hvorfor de og, som de egentlige Concipienter, tillige med de Deputerede for Financerne, men a parte og allernederst i Hiørnet, saadanne Kongel. Expeditioner paragraphere. IIItio af alle paafulgte Kongelig Allernaadigste Resolutioner meddeele de vidimerede Copier i vedkommende Rente-Skriveres Contoirer, og endelig for det IVde holder over alle disse Sager rigtige Protocoller og Registraturer.

Hvorved dog til Slutning er at erindre, at disse Forretninger imellem de 2de Cammer-Secretairer saaledes ere inddeelte, at ligesom den Tydske Cammer-Secretaire maa expedere alt hvad som angaaer de Tydske Provincer, saa maa og den Danske Cammer-Secretaire udfærdige alt hvad som concernerer de Danske Provincer, undtagen, at til Lettelse for den Danske Cammer-Secretaire bliver alle de Forestillinger som skee over de i Dannemark og Norge foresfaldne Udgifter, og over de i Dannemark oprettede Rytter-Godser, ikke forfærdiget af ham selv siden, men respective af Bogholderen i

495
det Danske Assignations, og Rente-Skriveren i Amagers og Rytter-Godsets Contoir.
Dette er da fornemmelig de 2de første Cammer-Secretairers Forretninger.
Justice-Secret.
Hvorpaa den 3die Cammer-Secretairs Betienning følger. Samme er gandske og alleneſte Cammer-Justitz-Sager vedkommende, og bestaaer altsaa hans Forretning ikkun der udi: At han om Torsdag Formiddagen (paa hvilken Tiid Cammer-Retten holdes) fører til Protocollum alt hvad Parterne have at frembringe, og endelig efter de fleeste Vota forfatter Dommen, samt dernæst lader den reenskrive ved den hannem dertil ordinerede Copiist.

Efter disse følge de øvrige Cammer-Betientere, som ere:

Rente-Skrivere.

1. Rente-Skriverne, 17ten udi Tallet, hvoraf enhver et vist Contoir er anbetroed, som og efterfølgende 17ten Rente-Skriver-Contoirer nu virkelig befindes, nemlig:

1. Danske Contoirer.
Danske Contoirs.

- Kiøbenhavns Hof- og Militaire Etats-Contoir.
- Kiøbenhavns Civil Etats-Contoir.
- Rytter-Godsets, Amager og Møens Contoir.
- Siællands Stifts Contoir.
- Fyens Contoir.
- Aarhuus- og Riiber-Stifters Contoir.
- Aalborg- og Wiborg-Stifters Contoir.

2. Norske Contoirer.
Norske Contoirs.

- Norske Wester og Øster Sydenfieldske Contoir.
- Norske Sydenfieldske Told-Contoir.
- Trundhiem Stifts, Jsland og Færøes Contoir.
- Bergens Stifts Contoir.
- Norske Bergverks samt Nordenfieldske Told-Contoir.

496

3. Tydske Contoirer.

Tydske Contoirs.

Det første Slesvigske Districts Contoir.
Andet Slesvigske Districts Contoir.
Det Holsteenske Contoir, hvorunder Herskabet af Pinnenberg og Grevskabet Ranzautilhører.
Tydske Assignations- og Told-Contoir.
Oldenborgske og Delmenhorstske Contoir.

Disse Navne findes skrevne uden paa Dørrene, og er i et hvert Contoir een Rente-Skriver, hvilken foruden de Folk han selv salarerer, er given en Fuldmægtig til Assistence af Kongen.

I forrige Tider, og endnu for 30 Aar, var der ikkun 3 a 4re Rente-Skrivere, men siden ere der Tiid efter Tiid kommen fleere til, i Synderlighed har man siden 1720 giort adskillige Forandringer med Contoirerne, og antaget fleere Rente-Skrivere, fornemmelig i Anledning af disse 2de Aarsager.

Renteskrivernes Tal formeret.

1.At en Rente-Skriver i forrige Tider virkelig haver havt flere Regenskaber at bringe til Rigtighed end han har kunnet overkomme.

Aarsag dertil.

2. Fordi Arbeydet, saavel ved Regenskaberne, som ellers fra Tiid til anden er satt paa en anden og vidtløftigere Fod; thi i steden for at man i fordum Tider ved Regenskabernes Revision ikkun giorde en Kryds-Streg for hver en rigtig befunden Post, saa skriver man nu omstændelig in Margine, hvor og hvorledes Rigtigheden er at finde. Og da man i forrige Tider expederede alle Ting paa det korteste, saa mentionerer og allegerer man nu omstunder derudi meget, som vel var unødigt at vide for den der bekommer Expeditionen, men dog for den tilkommende Tiid haver sin store Nytte ved Cammeret. In Summa, man tracterer, expederer og beskriver nu omstunder alle Sager saaledes, at enhver saavel nu, som i Fremtiden, ikke alleneſte kand have all fornøden Efterretning, men endogsaa tydeligen finde og see Rigtigheden og alle Sagers Sammenhæng, saa at, ligesom det i forrige Tider beroede paa Expedientens Hukommelse, og en gammel Cammer-Betient derover blev saa

497

godt som umistelig, saa kand derimod enhver, som ellers forstaaer sig noget paa Cammer-Sager, og lidt er vant til Arbeydet, træde ind i et Contoir, og (hvorvel ikke uden Møye i Begyndelsen) fore-

Renteskrivernes Forretninger. staa samme. Rente-Skrivernes Forretninger bestaae fornemmelig derudi, at enhver skal revidere alle udi hans Contoirs District Forretningsførte Regnskaber, og efter paafulgte Besvaring befordre samme til Decision, Endskab og Qvitering, han skal og derhos ikke alleene udfærdige alle til hans Districts Betiente gaaende Cammer-Ordres og andre Breve (hvilke han alle paragrapherer) men endog holde rigtige Protocoller og Registraturer derover, hvorved han da ogsaa hvert Nyt-Aar skal indgive til Kongen en

Efterretning, hvor vidt med Regnskaberne i det forrige Aar er avanced, og hvormeget der endnu er tilbage, hvilken Efterretnings Jndgivelse først 1716. (da man for den Tiid ikke saa synderlig haver fundet merke den aarlige store Tiltagelse af de u-afgiorte Sager) er bleven anordnet, og enhver Rente-Skriver til Hielp given den foromtalte Fuldmægtig, samt bevilget 200 Rdlr. Gages Forbedring, hvorimod den sædvanlige Qviterings Gebyhr (som hver Regnskabs Betient med 4 pro Cento af sin Gage maatte betale til Rente-Skriveren) er forbuden og afskaffet.
Der findes og nu een Deel Revisores, som have a parte Contoirs, og skal revidere og afgiøre endeel gamle, og i de forrige Aaringer henlagte Regninger, paa det at Rente-Skriverne eengang maatte blive frie for disse gamle Regnskaber, og sættes i Stand, at kunne holde god Rigtighed i deres Contoirs.
Disse Revisores ere ikke bestandige, thi ligesom enhver bliver ferdig, gaaer han af, og nyder en anden Betiening igien.
Assignations Contoirs.
2. Findes der ogsaa een Bogholder og to Assignations Contoirs, i det eene Assignations Contoir expederes og Ord for Ord protocolleres alle Norske og Danske, og i det andet alle Tydske Assignationer og Udgifts Ordres, og som forhen ved de 2de Cammer-Secretairer er meldet, at i det Danske Assignations Contoir alle de Forestillinger som Danske og Norske Udgifter er angaaende forfærdiges, saa er her ogsaa ved det Tydske Assignations Contoir at erindre, at derudi da ligeledes andre Sager, nemlig, de Slesvig-

498
Holsteenske Told og Licent Regenskabers Revision forrettes, til hvilken Ende det ogsaa forhen er anførte iblant Rente-Skriver-Contoirerne, naar nu disse Assignationer i bemeldte Assignations Contoirer ere opsatte, og af Principalen i Contoiret, (som i det Danske Contoir har Bestallning som Bogholder, og i det Tydske som Rente-Skriver) blive paragrapherede, samt af de Herrer Deputerede for Financerne underskrevne, saa leveres samme, førend de udstædes, i det før-
Bogholder.
bemeldte Bogholder Contoir, hvor de tilstilles Bogholderen, paa det at han kand notere enhver Summa paa sin behørige Conto i Hoved-Bogen, og ellers derved tilbørligen observere Observanda, til hvilken Ende da Bogholderen, til et Tegn at sligt er skeed, ogsaa skriver sit Navn in Margine paa hver Assignation.
Dette er da kortelig Bogholder og 2de Assignations Contoirers Forretninger, endnu er dette at erindre: at enhver Principal i disse 3. Contoirer ligeledes Anno 1716. som før ved Rente-Skriverne er meldet, haver bekommet en Fuldmægtig til Assistence.
Archivarius.
3. Dernæst findes og en Archivarius, som tilligemed den hannem 1716. beskikkede Fuldmægtig, holder god Orden i Archivet, og efter den hannem tilkommende Designation, fører til Register alle afgiorte Sager, som hannem af Rente-Skriverne leveres; Herved er at merke, at Cammer-Archivet i forrige Tider blev kaldet Brev-Cammeret, og den, som dermed havde indseende, Brev-Cammer-Skriver, og det saa længe, indtil man flyttede ind i den nye Collegii Bygning, da Hans Kongel. Majest. paa Cammerets Forestilling, angaaende de nye Jnddeelinger og Titler, uden paa Contoir-Dørene, approberede det gandske Forslag uden alleene, at paa det a parte Contoir, som Brev-Cammer-Skriveren blev anviist, ikke skulde skrives Brev-Cammer-Skriver Contoir, men Cammer-Archivs-Contoir. Fra hvilken Tiid af det Navn af Brev-Cammer, og Brev-Cammer-skriver aldeeles er bortfalden.
Land-Maalings-Skriver.

4. Der haves ogsaa een Land-Maalings-Skriver, som er sat over det paa Cammeret befindlige Land-Maalings-Archiv, og ligesom dette Archiv bestaaer af begge Konge-Rigers Dannemark og Norges Jorde-Bøger, saa er bemeldte Land-Maalings-Skrivers Fun-

499
Function, at han hver gang, naar een Proprietaire eller og anden Undersaatt det forlanger, ved foresfaldende Tvistigheder imod Betalning skal give dennem en Extract af Jorde-Bøgerne, og, i Fald det nødigt giøres, selv ordentlig maale Landet.
Hannem er adjungeret en anden Skriver, som af Kongen a parte salareres.

Cammer Expeditioner ere.

1. Alle Skatte-Breve og Paabude, Told-Ordinancer, Bergverks-Ordninger, Mynte-Ordninger, og alt hvad, som Kongel. Regalier og Jndtrader angaaer.
2. Bestalnings-Breve for Stifts-Besalnings-Mænd, Amtmænd, Cammer-Regnskabs-Mænd, item Hoff-Betiente, som nyde deres Løn efter Cammerets Anviisninger.
3. Alle Benaadinger, Donationer, Privilegier, Monopolier og Compagnier som de Kongel. Jndtrader angaae.
4. Mageskifte og Følge-Breve.
5. Forpagtnings-Breve, item Contracter, Certepartier, Transporter og deslige, som Kongel. Udgifter og Jndkomster angaae.
6. Friheder paa Adelige Sædegaarde at indrette.
7. Skiøder paa Jorde-eller Kiøbsted-Gods, item Konge-Tiender, og Jura Patronatus.
8. Obligationer og Pante-Breve.
9. Skibs-Maalings-Breve.
10. Leverancer, Afregninger og Assignationer.
11. Regnskabernes Revisioner, og Decisioner, Reverser og Cautioner.
12. Qvitancer og Qvitantiarum for Regnskaber.
13. For-Strande, Vrag, Confiscationernes og Mulcters Afhandlinger, item alle Effecter af arresteret og caduceret Gods, som Fisco til Gode kommer.
14. Reise-Passer paa fri Transport, Forspand og Vogne.
15. Proclamata, Placater og Patenter, som vedkomme Kongel. Jndtrader.

500

General-Commissariaterne.

General-Commissariatets Stiftelse.
Commissariats Sager ere tilforn bleven forrettede ved Lands- og Krigs-Commissarier, item udi det Kongelige Rente-Cammer, saa at for de Sager intet særdeeles Collegium har været stiftet førend Anno 1683. da der allerførst udi Kiøbenhavn blev anordnet et General-Land- og Søe-Commissariat, og finder jeg de første Deputerede at have været Jens Juul, Otto Skeel, Christoffer Sehested, Knud Tott, Herman Meyer, Peter Brandt og Jens Harboe, hvis Jnstruction er af samme Aars Dato den 31 Martii, og bleve dertil føyede samme Aar den 6. Aprilis 2. Commissarier, nemlig Clement Simon og Christen Winter, item en Bogholder, og tvende Commissariat-Skrivere samt 2. Copiister.
Dets første Indretning.
Saadan var General-Commissariatets første Indretning, hvorved dette er besynderligen at merke, at en af de Deputerede stedse tilligemed var Lem udi Cammer-Collegio indtil 1700. da Etats-Raad Meyer ved Døden afgik. Saalædes continuerede Land- og Søe-Etatens-Commissariat under et combineret Collegio indtil 1712.

Dets Deeling 1712.
udi hvilket Aar det behagede Kong Frid. 4. at separere det samme, og for hver Etat at stifte et særdeeles General-Commissariats Collegium, hvorved det endnu er forblevet.
Land-Etats General-Commissariat.
Det Kongelige Land-Etats-General-Commissariats Forretninger ere at administrere alt hvad som angaaer den Kongel. Kriigs-Magt til Lands, nemlig dens Besoldning, Forpflegning, Recrutering, Magazinernes Provision, Fæstningernes Vedligeholdning, samt Artilleriet udi begge Kongerigerne, samt Hertugdommerne og Grævskaberne; Til hvilken Ende alle General- og Ober-Krigs- item Krigs- og Land-Commissarier, iligemaade samtlige Proviant-Arsenals- og Material-Betientere gandske og aldeeles, og Magistrats Personer og Amts-Betientere, saavidt Regimenternes Marche og Qvarteerer angaaer, staaer under dette Collegii Ordre.
Dets Forretninger.
De Revenuer, som Land-Etatens-General-Commissariat bruger til de ved Krigshæren foresfaldende Udgifter, blive efter Reqvisition General-Commissariatet anviisede af de Deputerede ved Financerne. J det øvrige dependerer dette Collegium immediate af

501
Kongens egenhændige Allernaadigste Ordres og Reglementer, uden at den commanderende General eller nogen anden har at disponere derover.

Udi Krigs-Tiider følger gemeenligen een af General-Commissariats Deputerede Krigshæren. Ja udi sidste Kriig med Sverrig Anno 1713 blev beskikket et særdeeles Felt-General-Commissariats Collegium, hvilket udi Begyndelsen var independant af Land-Etatens-Commissariat; Men Ao. 1716. blev Felt-Commissariatet incorporeret med det andet, saa at dets førdte Protocoller blev indleverede til Land Etatens-General-Commissariat, af hvilket en endelig Rigtighed udi alting blev besørget.
Felt-General-Commissariat.
De andre Betiente udi Land-Etatens-General-Commissariats Collegio ere 1 Bogholder, 3 Commissariats-Skrivere og en Registrator.
Bogholder. ,
Bogholderen expederer alle Penge-Assignationer for den Militaire Stand, holder Debet og Credit over de Penge som af de Deputerede for Financerne blive General-Commissariatet assignerede, og fører special Conto for hvert Regiment over Gebühr og Jndtægt.
Commissariats Skrivere.
Commissariats-Skriverne ere deelte udi 3 Contoirs, det Danske, det Norske og det Tydske.
Den Danske. Det Danske General-Commissariat-Skriver-Contoir har, saavidt Dannemarks Rige strækker sig, Expeditioner over Jnfanteriets Forpflægning og Jndqvarteering paa Marchen og i Besætningerne, item over Fæstningernes, Artilleriets og Magazinernes Underholdning.
Den Norske.
Det Norske Contoir har, saavidt Norge angaaer, Expeditionerne angaaende den Norske Militaire Etat; og, efterdi samme Norske Contoir er bleven combineret med det Danske Rytter-Godses Contoir, saa bliver der ogsaa expederet hvad Rytternes Forpflægning, Jndqvartering og Marche udi Dannemark angaaer.

502
Den Tydske.
Det Tydske Contoir har Expeditioner angaaende alle Kongelige Tydske Provincier, og derforuden hvad som dependerer af Krigshærens Besoldning, Recrutering og Mundering udi Dannemark.

Registrator.
Registrator forvalter Archivet og registrerer Kongel. Allernaadigste Ordres og Resolutioner.
Søe-Commissariat. Søe-Commissariatets Begyndelse kand regnes fra det Aar 1712, da General-Commissariatet blev deelt udi tvende separerede Collegier. Søe-Commissariatet blev da saaleedes indrettet, at det skulde bestaae af visse Deputerede, hvis Forretninger ere at føre Holmens eller Flodens Oeconomie. De Betiente som staae under dem ere en Bogholder med adjungerede 4. Copiister, trende Munster-Skrivere og 3. Material-Forvaltere, hvoraf enhver sine visse Materialier haver under Regnskab og i Forvaring; Derforuden een Smede-Skriver, een Reberbane-Skriver og een Takkellagie-Skriver.
Dets betiente.
Herved ere siden skeede de Forandringer, at de 4. Copiister, som i Begyndelsen vare Bogholderen subordinerede, nu omstunder har enhver sin egen Forretning uden Subordination af Bogholderen, saa at enhver af dem selv paragrapher sine tildeelte Expeditioner, item at Tømmer-Material-Forvalternes, saavel som Munster-Skrivernes Tall er bleven forøget.
Amiralitets Coll.
Amiralitets Collegium regnes fra det Aar 1660, da de fleeste Collegia ere stiftede. Det samme ansees baade som et Collegium og som en Ober-Ret. Saavidt det er et Collegium, foranstalter det alt, hvad af Commando udi Søemandskab dependerer, og Holmens Amiral driver paa, at det befalede Arbeyde bliver giordt. Amiralitetet differerer derfor fra Søe-Commissariatet derudi, at ligesom det sidste fører Oeconomien, saa har det første med Commando udi Søesager at bestille. Saa vidt det er en Ober-Ret, saa stævnes did hen Sager fra Under-Amiralitetet.
Udi Amiralitetet sidde alle Høye Søe-Officiers indtil Scoutbynachter inclusive tilligemed en Amiralitets Secreterer.
Siden den Tiid har ved Søe-Etaten indtil Aaret 1746 stedse været tvende Collegier, nemlig et Amiralitets-Collegium, og de Depute-

503
puteredes ved Søe-Etatens General-Commissariat, hvilket sidste en Tiid lang med Land-Etatens General-Commissariat har været combinered indtil Aaret 1712, da det derfra blev separeret, og et særdeeles General-Commissariat for Søe-Etaten oprettet, som sagt er.

Men i Aaret 1746 blev Amiralitetet og General-Commissariatet foreenede under Navn af de Deputerede udi det Combinerede Amiralitets og General-Commissariats-Collegio, og til dets Membra beskikkede 3 Militaire og 3 Civile Personer, hvilke samtlige Commando, Oeconomien og Jurisdictienen er anbetroet.

Til Jurisdictienens Pleye ved Søe-Etaten har før Lovens Publication været en Holmens Rett, men siden en Under-Amiralitets-Rett; dog at Kriigs-Retter i visse slags Sager have været anordnode. Omsider have Divisionerne faaet deres egne Kriigs-Retter, som til sidst med den ved Holmen brugelige Stand-Rett ere forandrede til en Combineret Rett; hvilket skeede udi Aaret 1727, hvorved da Under-Amiralitets-Retten er bleven en Rett for alle Civile Betiente i alle, men for Søe-Officiers alleene i Gields-Sager, samt en Skifte-Rett for heele Etaten, da alle Militaire Subalterne i alle Sager dømmes ved den Combinerede Rett, men Officiererne, Gields-Sager undtagen, for en Ober- eller General-Kriigs-Rett.

Under-Amiralitets-Retten bestaaer af en Præsident, der tilforn har haft Militaire, men nu er tilforordnet Civile Assessores. Den Combinerede Rett bestod og endnu bestaaer af Militaire, og præsiderer deri en Commandeur-Capitaine, undtagen i Livs eller Æres Sager, da Præses er enten Divisions-Cheffen eller Holmens Chef.

Disse tvende Retter staaer under Ober-Amiralitetet, som en Ober-Rett, til hvilken alle deres Domme staae under Appel, de undtagen, der ved den Combinerede Rett, som Kriigs-Rets-Domme, uden Appel indgaae til Amiralitetets Approbation og Correction, eller til Kongel. Resolution. Og har denne Ober-Rett bestaaet af Amiralitetets-Collegii Lemmer, tillige med de tilforordnede Civile Assessores, som i Særdeeleshed bleve i Aaret 1746 beskikkede,

504
at være tvende, nemlig den eene af Høyeste Rett, den anden af det
Nye Forandringer ved Søe-Etaten.
Juridiske Facultet. Endnu hører videre derunder Prise- og Lohs-Sager. Saa har og i forrige Tider været lagt derunder Sager om forbudent Fiskerie omkring Jsland, samt Confiscations-Sager angaaende Told-Sviig i Øre-Sund; hvilke sidste for faa Aar siden ere underlagde Cammer-Retten. Naar General-Kriigs-Rett har været anordnet, har den bestaaet af samtlige Amiralitets-Collegii Lemmer, som Flagmænd med fleere dertil commanderede Officiers.

I Aaret 1735 fik Søe-Etaten sit eget Cancellie, som blev separeret fra Land-Etatens, under Navn af Søe-Etatens Kriigs-Cancellie, og har sin Ober-Kriigs-Secretaire, med en Cancellie-Forvalter.

I Aaret 1739 blev anordnet en stadig Commission, for at igiennemgaae Tegninger og Modeller samt andet Skibbyggeriet angaaende. Samme dependerer af Collegio og kaldes Constructions- eller Fabriqve-Commissionen, og bestaaer af Fabriqve-Mesteren, en Deel Søe- og Constructions-Officierer, Navigations-Directeuren og Skib-Bygmestere, samt en Skriver.

Udi Aaret 1746 blev ved en Forordning stiftet et nyt Collegium ved Søe-Etaten under Navn af General-Landets Havne-Commission; hvilket skulde foranstalte Havnenes Jstandsettelse. Samme bestod af Præses med 5 Committerede, samt en Secreterer og en Casserer. Men ved Frid. 5te Regierings Begyndelse blev samme Collegium igien ophævet, og Havne-Væsenet henlagt under Cammeret, ligesom tilforn, da det blev besørget af Stiftamtmændene.

Under Christ. 6te blev Søe-Etatens Tøyhuus aldeeles separeret fra Land-Etatens, og har nu sine egne Bygninger paa Christiansholmene, sin egen Tøymester og under dito, samt 2 Tøyhuus-Skrivere. Til denne Separation blev ellers giort en Begyndelse udi Christ. 5ti første Regierings Aar.

Søe-Cadet-Compagniet bestaaer nu af 60 Cadetter, som paa Kongel. Bekostning oplæres i adskillige fornødne Sprog og Videnska-

505
skaber under deres Chefs Opsigt, og tillige med Land-Cadetterne have nu deres Værelser paa det store Opera-Huus ved Toldboden, hvilket af Frid. 4de blev opbygt, og i hans Tiid dertil anvendt.
Til Slutning kand meldes, at Skibbyggeriet nu meest skeer paa Nye Holm, hvor de største Skibe anlegges, som derfra beqvemmest kand udløbe, og befordres Skibbyggeriet ikke lidet ved den Dock, som i Aaret 1734 blev anlagt paa Christianshavn, lige over for den nu saa kaldede Gammel eller Bremerholm, under Greven af Danneskiolds Direction, blev fuldført udi Aaret 1739, da den med Solennitet blev indviet, hvorudi Skibene siden den Tiid med mindre Bekostning og Besværlighed idelig repareres. Saadant et Verk blev foretaget udi Christ. 5ti

Tiid, og anlagt paa gammel Holm, hvor det endnu sees; men, da samme Dock var gravet og beklæd, blev Arbeydet forgieves formedelst Kildevæld, som ey kunde stoppes.

Politie- og Commerce-Collegium.

Førend jeg taler om Politie og Commerce-Collegio, vil jeg melde lidt om Politiens Begyndelse, og Politie-Mester Embedets første Opkomst her i Landet.

Hvo der haandhævede Politien i gl. Dage.
Omendskiøndt udi de gamle Love og Recesser her ofte tales om Politiens Administration, saa finder man dog ingen særdeeles Øvrighed at have været beskikket til at holde over Politie-Forordningerne; men Executionen beroede udi ældgamle Dage paa Kongerne selv, og siden paa Lehnsmændene, hver udi sit Lehn, item paa Borgemester og Raad, samt Kongens Foged udi hver Kiøbsted, som vare anbefalede at holde over de udkomne Kongelige Politie-Forordninger. Derom vidne i sær tvende Anordninger udgivne det Aar 1617. af den 2 Augusti og 12 October, hvoraf den første siger, at Befalningsmændene, item Borgemester og Raad fandtes forsømmelige i at inddrive Straf-Bøderne, som vare lagde paa Overdaadighed ved Bryllupsfærd. Den anden siger, at hvorvel Kong Frider. 2 havde giort adskillige Anordninger mod Overdaadighed i

506
Klædedragt ved Brylluper og Begravelser at afskaffe, saa bleve dog samme ey holdne over, efterdi Biscopperne og Hospitals-Forstanderne, som saadan Forordningernes Overtrædelse for Lehnsmændene burde angive, ey derom havde giort Eftersøgning; Thi skulde Lehnsmændene, hver udi sit Lehn, saavel udi Kiøbstæderne, som paa Landet, og Adels-Gaardene selv Personligen eller ved andre derom forfare, og have Jndseende med, at Forordningerne bleve efterlevede.
Politie Fiscal beskikkes af Frid. 3.
Høylovlig Jhukommelse Kong Friderik 3. forordnode først en Fiscal til de Bøders Jnddrivelse, som sattes paa Overdaad, hvilken Fiscal for sin Umage skulde nyde en tredie Deel af Bøderne, og uden Persons Anseelse skulde indqvirere efter Politie-Forordningernes Overtrædelse, og angive saadant for en hvers Øvrighed, og indhente derover Dom, samt hver 1 May giøre Regnskab for de fattiges Andeel af Bøderne til det Kongel. Rente-Cammer. Udi dette Fiscal-Embede synes at være lagt Grundvold til den siden oprettet Politiemesters Bestilling.
Henrik Tillemand første Politie Fiscal.
Henrik Tillemand blev Anno 1655 den 19 Novembr. beskikket til første Fiscal; og blev ham befalet at see til udi alle Kiøbstæder i Dannemark at Forordningerne om Tarvelighed i een og anden Maade, sær ved Bryllupper, Barseler og Begravelser blant alle Stænder uden nogen Persons Anseelse, bleve efterlevede, til hvilken Ende Lehnsmændene, Borgemestere og Raad herudi burde haandhæve Fiscalen og hans Fuldmægtige, og dennem findes behielpelige. Foruden denne nye Embedsmand lod samme Høypriselige Konge ogsaa den 12 Martii 1660. beskikke Johan Esmit til General-Directeur over Renovationen, og bleve ham tillagde visse Renovations-Svenne, hvilke skulde have Magt og Myndighed til at pante dem, som udkastede U-reenlighed af deres Huuse. Herforuden sat Høystbemeldte Konge den 22 April 1665. Johan Heydeman til Jnspector ved Havnen, og den 10 Januarii 1668. Lorenz Weiskopff til Directeur over det ferske og Spring-Vandet i Kiøbenhavn, hvilke Bestillinger ligeledes giøre en Deel af Politiemester Embedet.
Claus Rasch første Politie-Mester.
Endeligen beskikkede Høylovlig Jhukommelse Chr. 5. det Politiemester Embede som endnu øves; og blev Claus Rasch den 12 Decemb.r.

507
1682 constitueret første Politiemester udi Kiøbenhavn. Efter ham fuldte udi samme Embede 1705 Etats-Raad Oluf Rømer. 1710 Etats-Raad Johan Bertram Ernst. 1723 Justitz-Raad Johan Philip Rateken, og omsider 1726 Borgemester Hans Himmerik, og endelig Etats-Raad Thorm. Hvad de andre Danske og Norske Kiøbstæder angaaer, da forrettes Politien endnu ved Borgemestere og Raad, undtagen udi Bergen, hvor Kong Christian 5. iligemaade satte een, nemlig Peder Glad, efter hvilken fuldte Borgemester Claus Fasting, og efter ham Borgemester Matthiasen.
Politie Mesters Embede.
Hvad ellers en Politie-Mesters Embede er, kand sees af den trykte Jnstruction af den 5. Sept. 1691. hvorefter Politiemester indtil videre skulde forholde sig. (1) J Geistlige Sager. (2) Ved Hellige- og Bededage. (3) Om Erbarhed og gode Sæder. (4) Om Fremmede og Losgængere. (5) Om Skik og Orden. (6) Om Torve. (7) Om Gaderne. (8) Om Land-Væsenet. (9) Om Kiøb og Sall. (10) Om Laugene. (11) Om Vægterne, Lygter og Vand-Væsenet, og (12) Om Reysende. Denne Forordning blev fornyed, forandret og forbedret ved en anden Politie-Forordning, publiceret af den Høypriselige Konge Frid. 4. den 22 Octobr. 1701. hvorved Politien er sat paa en ret og bestandig Fod.
Politie-Rettens Stiftelse og dens Jndretning.
Da blev forordnet, at der eengang om Ugen skulde holdes en Politie-Ret paa Kiøbenhavns Raadstue, hvorudi en Geheime-Raad skulde præsidere, og Assessores skulde være en af Amiralerne, een af Guarnisonen commanderende Høy Officier, een af Hof-Retten og een af de 32 Mænd. Politiemesteren blev ogsaa beordret at sidde udi samme Ret, dog ikke som Dommer; Thi, naar Sagen var udageret, skulde han strax staae op, og begive sig ud af Retten. Ved samme Forordning blev ogsaa beskikket en Politie-Fiscal, som skulde sættes af Kongen, da de andre Politie-Betiente derimod maatte antages af Politie-Mesteren selv, og aflægge deres Eed udi Politie-Retten, og skulde enhver af samme Betiente have sit visse District i Staden, ligesom det dem af Politie-Mesteren hver Fierding Aar blev anviist, hvor de efter den Jnstruction, som Politie-Mesteren

508
dennem gav, skulde flittigen Agt paa give, om noget mod Polities Forordningerne kunde begaaes, og det strax Politie-Mesteren tilkiende give. Saadan dem af Politie-Mesteren given Jndstruction maatte approberes af Politie-Retten. Hvad videre da blev beskikket for Politiens Administration, kand sees af bemeldte Allernaadigste Forordning, hvorpaa Politien endnu grunder sig.
Det nye Commerce-Collegii Stiftelse.
Udi saadan Tilstand var Politien førend det nye Commerce Collegii Stiftelse, og førend Politie- og Commerce-Sager bleve sammenstøbte og alle henviisede til det siden oprettede Politie- og Commerce-Collegium. Førend jeg taler om dette Politie- og Commerce-Collegio, som nu Omstunder holdes, vil jeg røre lidet om Commerce-Collegio i Særdeeleshed, førend denne Foreening skeede.
Endeel holder for, at her intet Commerce-Collegium har været førend Aar 1704, men man seer af Forordninger, at her længe tilforn havde været Commerce-Collegia, hvortil Søe-Sager bleve henviisede, at derimod saadanne Collegia en rum Tiid have været ophævede, item at de samme ikke have været formelige og ordentlige, viser Fortalen af den Forordning om det nye Commerce-Collegii Stiftelse 1704, hvorudi tales saaledes: **Paa det at de Handlende desbedre kunde fortkomme, have VI af Kongelig Naade et formeligt og ordentligt Commerce-Collegium i Vor Kongel. Residents-Stad Kiøbenhavn igien anordnet.**
Dens Indretning.

Samme Commerce-Collegium blev anordnet den 26 Januarii 1704, saaledes, at det skulde bestaae af en Præsident, Vice-Præsident og andre Raad, og det samme saadan Befalning meddeelet, at det skulde være beforderligt, og gaae til Haande alle, saavel Udenlandske, som Jndenlandske, som noget om Handel, inden og udenlands, Manufacturer, og andet Commerciens Forbedring angaaende, kunde have at foredrage. Hvad Justitien angik, da skulde alle Søe-Sager, som vare dømte udi første Jnstance, did indstævnes. Og bleve de ordinaire Sessioner anordnode ugentligen hver Mandag og Fredag fra Klokken 9. til 12 om Formiddagen. Saa at man heraf seer, at der i Begyndelsen af Friderici 4. Regiering vare tvende adskilte Rette for Politien og Handelen.

509
udi det Aar 1708 den 23 Martii bleve Politie-Retten og Commerce-Collegium foreenede, saa at, saavel Politie, som Commerce-Sager siden den Tiid bleve afgiorte udi et Collegio kaldet Politie- og Commerce-Collegium, og didhen stævnede Tvistigheder Commercien angaaende, fra Søe-Retten, som holdes paa Skippers Laugshuus, og Politie-Sager fra Politie-Kammeret. Det bestoed af en Præses samt Assessorer, hvilke samledes tvende gange om Ugen, nemlig Mandag og Fredag Eftermiddage, saavel for at dømme udi Tvistigheder, som for at give deres Betænkning over de Ting som Commercien og Manufacturer anginge. Hvad Forandring derudi er skeed, sees af efterfølgende Kongel. Forordning saa lydende:

VI Christian den Siette, af GUDs Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, &c. &c. Giøre alle vitterligt, at som Vi af Erfarenhed haver fornummet, at Vores Elskelige Kiære Hr. Faders, Salig og Høylovlig Jhukommelse, ved den i Forordningen af den 22. Octobris 1701 foranstaltede Politie- og Commerce-Collegii Jndrettelse, havde gode og priiselig Jntention, ey altid til Jndbyggerne i Vores Kongelige Residents-Stad Kiøbenhavn, deres Sikkerhed og een god Orden og Skiks Haandhævelse, saaledes som vel skee burde, er bleven opnaaet; Og VI derfor Allernaadigst have resolveret at ophæve bemeldte Politie- og Commerce-Collegium, og derimod Politiens-Administration, Magistraten her i Staden, som samme tilforn har været anbetroet, igien at overdrage, saa have VI Allernaadigst funden for got, der om at anordne og befale saaledes som følger:

Magistraten i Kiøbenhavn skal, tillige med een af de 32 Mænd, som af dennem selv dertil aarlig kand udnævnes, udi alle Ting, Politie-Væsenet angaaende, være i Politie- og Commerce-Collegii Sted, og derudinden have samme Magt og Myndighed, som Po-

510
litie- og Commerce-Collegium hidindtil havt haver, og skal de ligeledes være authoriserede i Sager, Commercien vedkommende, at kiende og dømme paa den Maade, som Politie- og Commerce-Collegium derom hidindtil haver været anbefalet, da de udi alle dennem forekommende Sager, dem efter Loven, ovenommeldte om Politiens Administration udgivne Forordning, saavel som andre Allernaadigst udgangne Forordninger, for saavidt de befindes herved ey at være forandrede, allerunderdanigst skulle rette og forholde. Til hvilken Ende tvende Gange om Ugen, nemlig hver Tiisdag og Fredag Eftermiddag Klokken 2 Slet af Magistraten Forsamling om Politie-Forretninger, og de om Commercien forefaldende Tvistigheder skal holdes paa Raadstuen, da enhver med sit Anliggende for dem skal indkomme til Overhørelse og Decision paa samme Maade, som udi Politie- og Commerce-Collegio hidindtil brugelig været haver.

Politie-Mesteren, som i alle Tilfælde skal forette sit Embede efter Loven og Forordningerne, skal i alle Maader for sine Kiendelser og for sit Forhold staae under Magistraten, som sin Øvrighed, dog skal Magistraten haandhæve Politie-Mesteren i sin Charges Myndighed, og ey samme lettelig og uden vigtig Aarsag tilside sette. Han skal pligtig være at giøre Reede og Forklaring til Magistraten om alle Ting, hans Embede angaaende, hvor udi hans Forklaring maatte eskes og behøves, saavelsom om alt hvad Politie-Væsenet og in specie Gadernes Renovation angaaer; Saa skal han og i alle vigtige forekommende Sager, som kunde taale Forhaling, og hvorom han kunde drage noget Betænkende, consulere Magistraten, foredrage dem Sagens Beskaffenhed, og derpaa til sin Efterretning, tage deres skriftlige Resolution.
Men skulle Sagen være af den Vigtighed, at Magistraten ey understood sig derpaa at resolvere, uden foregaaende allerunderdanigste Forespørsel til Os Selv, skulle de indsende Politie-Mesterens til dem indgivne Memorial med deres allerunderdanigste Betænkende, og derpaa forvente Vores Allernaadigste Resolution.

511
Politie-Mesteren skal det være tilladt, at dømme paa 4 Lod Sølvs Værdie og ey høyere, hvorfore de Sager, som overgaaer 4 Lod Sølv og indtil 10 Rigsdaler, skulle indstævnes for de tvende Raadmænd udi den saa kaldede liden Commission, og ved deres Kiendelse have sit Forblivende, uden at derpaa maa tilstædes videre Appel.

Men hvis af Bøder eller andre vigtigere Tilfælde, der maatte overgaae 10 Rigsdalers Jmportance, det skal for Magistraten til Paakiendelse indstævnes og af dem, indtil paa 66 Lod Sølvs Værdie, paadømmes uden Appel.

Hvad som overgaar den Summa af 66 Lod Sølvs Værdie, skal efter Loven indstævnes for Høyeste-Ret, ligesom det hidindtil, angaaende Politie- og Commerce-Collegii Domme, er bleven forholdet.

Naar nogen af de Militaire sig imod Politie-Forordningen i en eller anden Maade har forseet, da ville VI Allernaadigst, at Magistraten i deslige Tilfælde nogle Officerere skulle adjungeres, nemlig: naar Sagen angaaer en af Land-Etaten, da en Oberst-Lieutenant, en Major og en Capitain til Lands; og naar den angaaer en af Søe-Etaten, da en Commandeur, Commandeur-Capitain og Capitain til Søes, som dertil af deres Chefs, nemlig Land-Officererne af Commandanten og Søe-Officererne af Ober-Amiralitetet, alternativè paa en, toe, tre eller fleere Maaneder, skulle udmeldes, og efter deres Tour commanderes, saaledes, at de indfinder sig til den Ende hos Magistraten, naar de ved Præsidentens Bud bliver tilsagde. Og skulle ellers de Militaire i alle Politie-Sager, af hvad ringe Værdie de end maatte være, naar derover først paa Politie-Cammeret af Politie-Mester i en dertil af den Militaire Chefs commanderet Officers Nærværelse er bleven holdet Forhør, for Magistraten og de dennem adjungerede Officerer, lige indstævnes, og der in prima instantia lide Dom, efter Sagens Beskaffenhed, da ingen af de Militaire, endogsaa ikke af Vores trende Garder, maa undslaa sig for, men uden nogen Exception, og under vedbørlig Straf,

512
skulle være pligtige der at møde, og i det øvrige skal det med Appellen til Høyeste-Ret i disse Sager, ligesom med de andre forholdes. Og som det gemeene Beste og Jndbyggerne her i Staden deres Velstand og Sikkerhed meget beroer paa en god Politie, Orden og Skik; Saa ville VI herved Allernaadigst have budet og befalet, ey alleene dennem, som efter denne Vores Allernaadigste Forordning, derover skulde holde, men end og alle andre Vedkommende, at

enhver holder sig samme i alle Maader allerunderdanigst efterretlige, saafremt ikke ellers de, som maatte befindes Vores herudinden havende Allernaadigste Jntention og Villie, at overtræde, ville vente Vores Høyeste U-naade at vorde underkastede til vedbørlig Strafs Undgieldelse efter Forseelsens forefindende Beskaffenhed; Hvorefter alle og enhver Vedkommende, som denne Vores Forordning under Vort Cancellie-Segl tilstikket vorder, sig allerunderdanigst have at rette og samme til allerunderdanigst Efterlevelse paa behørige Steder strax at lade publicere. Givet paa Vores Residence udi Kiøbenhavn den 5te Januarii Ao. 1731.

Under Vor Kongel. Haand og Signet
Christian R.

Om Consistorial-Collegio er talet udi det Cap. om Academiet, hvortil jeg Læseren vil henviise.

Missions-Collegium.

Dette Collegium haver saadan Oprindelse. Den Høypriselige Konge Frid. 4, saasom Hans Hoved-Caracteer var Gudsfrygt, saa har Hans Majest. ikke alleene med synderlig Jver haandhævet den udi Rigerne etablerede Religion, men endogsaa søgt at forplante den saavel iblant Hedningene udi Jndien, som iblant de uvidende Laplændere.

Missionarii sendte til Indien.

Udi det Aar 1705. blev først besluttet at skikke Missionarios til Trankebar, for at oplyse Hedningerne paa den Cormandelske Kust. Til dette at sætte i Verk, anholdt Hans Majest. hos det Tydske Universitet Hall om nogle lærde Mænd, som kunde være beqvemme til saadan Mission. Samme Universitet udvalte tvende

513

Personer, nemlig Ziegenbalg og Plutscho, hvilke begave sig derpaa til Kiøbenhavn, og der bleve ordinerede af den Siællandske Bisp.

Disse tvende Missionarii begave sig samme Aar den 29. Novembr. paa Reysen fra Kiøbenhavn, og ankomme lykkeligen den 9. Julii 1706. til Trankebar, hvor de beflittede sig strax paa at lære det Malebarske og Portugisiske Sprog, for at komme udi Stand at underviise Malebarerne, hvilket ogsaa skeede med den Fremgang, at de udi det Aar 1712. alt regnede 107. nye Omvendte.

Missions-Collegi Stiftelse.

Den Succes, som den Protestantiske Religion havde udi Jndien, bevægede Hans Majest. at stifte et Missions-Collegium i Kiøbenhavn den 10. Decembr. 1714. Dertil bleve siden ogsaa lagde Missions Sagerne udi Findmarken ved en Ordre af 9. April 1715. saasom Hans Majest. iligemaade havde skikket Missionarios til Findmarken for at oplyse sammesteds grove og vankundige Jndbyggere. Endeligen bleve og saa de Grønlandske Missions-Sager underkastede samme Missions-Collegio. Saa at samme Collegium haver Direction over 3. slags Missioner, nemlig udi Jndien, udi Findmarken og udi Grønland.

Berg-Collegium.

Om Bergverkernes Oprindelse, og deres Administration er talet vidtløftigen udi dette Verks 2. Cap. hvorfore jeg her vil være des kortere; Kongsberg Sølv-Værk har fra Begyndelsen været dirigeret af en Ober-Berg-Haubtmand og Ober-Bergmester og været deelt udi et Ober- og Under-Berg-Amt. Ober-Berg-Amts-Retten blev tilforn holden udi Christiania, og Under-Berg-Retten udi Kongsberg.

Berg-Collegii rette Stiftelse.

Men under Høylovlig Jhukommelse Christiani 5. Regiering blev Ober-Berg-Amts-Retten forflyttet fra Christiania til Kongsberg, og blev udi det Aar 1689. anordnet et complet Ober- og

Under-Berg-Amt af adskillige Personer, baade for Justitien, og til Verkets Anstalter collegialiter at forrette, saa at man fra samme Aar kand regne Berg-Collegii Stiftelse, som endnu holdes udi Kongsberg. Hvad Forandringer siden ere forefaldne, da, eftersom derom er talet udi ovenmeldte 2. Capitel vil jeg det ey her igien oprippe, men strax skride til den nu værende Regiering.

514

Kongsbergs Administration bestaaer udi et Ober-Berg-Amt og Under-Berg-Amt: Udi Ober-Berg-Amtet ere beskikkede følgende:

1. Ober-Berg-Hauptmanden.
2. Vice-Berg-Hauptmanden. (a)
3. Ober-Berg-Amts-Forvalteren.
4. Assessor udi Ober-Berg-Amtet, som tillige er Bergmester.
5. Een Hutten-Reuter.

Berg-Collegii nu værende Jndretning.
Desforuden er beskikket en Ober-Berg-Amts-Skriver til at føre Protocollen og forrette hvis Skrivning udi Ober-Berg-Amtet kand foresfalde.

Udi Under-Berg-Amtet ere anordnede efterskrevne.

1. Bergmesteren.
2. Material-Skriveren, som tillige fører Protocollen udi Under-Berg-Amtet, og ellers considereres som Byefoged udi Bergstaden Kongsberg.
3. Markscheideren, som tillige er beskikket at være Ober-Einfahrer.
4. Pukvalteren.
5. } 4re Geschworne.
6. } 2. Einfarere.
7. } 4. Schichtmestere.
8. Bygmesteren.

(a) Nu er for de tvende første alleene en Berg-Hauptmand som er Jochum Andreas Stukenbrock.

515

Under-Berg-Amtet.
Udi Under-Berg-Amtet bliver ved hver Maaneds eller ved hver 4de Uges Udgang (Thi et Aar er inddeelt udi 13 Arbeyds-Maaneder) raadslaget om, hvorledes Gruberne udi nest efterfølgende Maaned skal belægges og drives; Dernest bliver Regnskaberne examinerede og sluttede over den forbigangne Maaneds Bekostninger, som alt til Ober-Berg-Amtets Approbation vorder indleveret. Ellers bliver Under-Berg-Amtet ogsaa engang hver Uge forsamlet for at afgiøre hvis Rettergangs Sager kand forefalde, og herfra appelleres siden til Ober-Berg-Amtet. Naar desforuden noget foranderligt ved Verkets Drift eller andet deslige paakommer, da bliver det strax hos Ober-Berg-Hauptmanden anmeldet, som, saa tit han det for godt befinder, lader Under-Berg-Amtet sammenkalde, til at deliberere og give deres Betænkning udi et eller andet.
Ober-Berg-Amtet.
Ober-Berg-Amtet forsamles ugentlig eengang for at giøre Anstalt til alt hvis maatte behøves til Verkets Drift, og for Resten dependerer det af Ober-Berg-Hauptmanden at kalde Ober-Berg-

Amtet tilsammen, saa tidt det hannem behager. Til dette Ober-Berg-Amt appelleres, saavel Nordenfieldske, som Syndenfieldske Berg-Sager.

Ved Smelte-Hytten ere disse Betientere.

1. Hutten-Reuteren.
2. Hytte-Skriveren, som tillige giør Profession af Probere-Konsten.
3. Berg-Probereren.
4. Hytte-Jnspecteuren.
5.

Andre Berg-Betiente.

Ved Mynten ere disse.

1. Mynte-Mesteren.
2. Guardeinen.

Udi Norge var ogsaa for nogle Aar siden et høyt Collegium under det Navn af Slots-Lov, som blev anordnet paa Aggerhuus Slot Aar 1704. Udi samme Slots-Lov bleve committerede Vice-Stadholderen tilligemed nogle andre Civil- og Militaire Betiente.

516

Men da Hans Excellence Hr. Statholder Wibe af Hans Majest. blev giordt til Statholder i Norge, ophævedes Slots-Loven igien.

Høyeste-Rett.

De gamle Herre-Dage.

Jeg har tilforn udi det Capitel om Regieringen meldet noget om Herredagene, nemligen, at de vare tvende slags, og at nogle vare almindelige Landemoder, som, ved een og anden Leylighed bleve paabudne: andre, som paa visse Tider af Aaret holdtes for at kiende udi Tvistigheder. Til disse Herredage lode sig indfinde de saa kaldte Rigets-Raad, hvilke formerede den Høyeste-Ret: at de samme Herredage holdtes nu udi een nu udi en anden Province sees, af Christ. 4. Recess Lib. 2. Cap. 6. som derom saaledes taler: Naar Herredagene holdes udi Sielland, skulde 1. de Siellandske og Skaanske Sager foretages, siden de Fyenske, item de fra Halland, Blegind og Smaalandene og endelig de Jydske. Naar Herredage holdtes i Jylland skulde 1. de Jydske og Fyenske Sager foretages, og, naar de holdtes i Skaane, de Skaanske, Hallandske, og Blegindske Sager være de første. Udi de mange Forandringer, som skeede under Høylovlig Jhukommelse Kong Frider. den 3die, skeede ogsaa Forandring med Høyeste-Rett saaledes, at ogsaa lærde Personer af Borger-Standen dertil bleve admitterede, hvilket kand sees af Høystbemeldte Konges Forordning dat. Kiøbenhavn den 14 Febr. 1661. som derom taler saaledes:

Høyeste-Rets Stiftelse af Kong Friderich den 3.

Først ville Vi at, benævnte Høyeste-Ret herefter skal sidde og administreres af et vist Antall Personer, hvoraf den eene halve Deel skal være af Adelig, og den anden halve Deel af Lærde og Borgerlig Stand, som alle af Os dertil skal nævnes og beskikket vorde: Dernest ville Vi til forbenævnte Høyeste-Rettes videre Betienelse have forordnet tvende Secretarios, een af Adel, og een af Borgerlig Stand, som stedse, naar Retten siddes, rigtig Protocoll holde skulle over hvis, som forefalder og antegnes bør, saa og een Justitz-Skriver, som alle Acta og Documenta for Retten oplæse skal. (*)

*Justitz-Secreterer v4ar fordum kalden Rigtes-Skriver.

517

Paa denne Forordning grunder sig den nye Høyeste-Ret, som blev stiftet efter Souveraineteten, og var Tiden, som blev berammet til Sessionerne 8 dage efter Pindsedag. Hvorlænge den Anordning blev tagen i Agt, nemlig, at den halve Deel af Assessorer og Secretarier skulde være af Adel og den anden halve Deel af Borgerlig Stand, skal jeg ikke kunde sige: Nu omstunder observeres saadant ikke saa lige.

Dens Indretning.

Hvad Høyeste Rets Procuratores angaaer, da agerede de tilforn længe alleene ved skriftlige Jndlægge, undtagen at de før eller efter et Documents Oplæsning kunde sige nogle faa fornødne Ord, men udi Christ. 5. Tiid blev det først en Skik at plaidere mundtligen, hvilken Skik endnu varer. Derimod er den Sædvane kommen af Brug, at Dommere og Commissarier selv for Høyeste-Ret forsvarede deres Domme og Afsigte, saa at saadant nu alleene forrettes ved Advocater.

Hvad ellers er at merke om Høyeste Rett, kand sees af de Kongel. Forordninger, som hvert Aar derom publiceres, hvorudi Sessionerne berammes til Begyndelsen af Martio, og Sagerne foretages efter saadan Orden, først alle Kiøbenhavns og Siællandske, saavel Commissions, som andre Sager; dernæst de Fyenske og Smaalandske, derefter de Jydske, siden de Boringholmske, og endeligen de Norske, først de Syndenfieldske, allersidst de Nordenfieldske Sager.

Dens nu værende Tilstand.

Hans Majestæt sidder udi egen Høyeste Person udi denne Rett den første Dag Sessionerne begynde, og har vor nu regierende Allernaadigste Konge ofte paa andre Tider ladet sig indfinde i Retten. Det er ellers at merke, at, endskiønt Kongen selv ikke er tilstæde, saa føre dog Procuratores deres Tale til den Kongelige Throne lige saa fuldkommelig, som Hans Majestæt selv kunde være nærværende. Udi denne Høyeste Rett dømmes strax alle Sager, uden Appell, undtagen visse vanskelige og betænkelige Sager, hvorudi Assessorum Vota refereres Kongen, førend Dommen afsiges. For nogle faa Aar siden var det alleene en Æres Post at sidde udi Høyeste Rett, efterdi ingen var salareret uden Justitiarius. Men nu er tillagt nogle Assessoribus en vis Gage.

Hof-Retten.

Hof-Retten blev stiftet den 23 Januarii 1682. Thi Hof-Rets Sager ginge før den Tiid til Gaards-Retten, som var samtlige Hof-

518

Hof-Betienternes rette Forum; Men, saasom Hof-Betienternes saavel som Rangs-Personernes Tall formeerede sig, fandt Høylovlig Jhukommelse Christian den 5. for godt at ophæve den gamle Gaards-Rett, og i dens Sted at stifte tvende Rette, een kalden Borg-Rett for smaa Betiente, og en anden kalden Hof-Rett for Rangs-Personer.

Anledning til dens Stiftelse. Saadan Anledning var til den nu værende Hof-Rets Stiftelse Ao. 1682 den 23 Januarii, og finder jeg udi den første Hof-Rets Session disse Herrer nemlig, Ober-Marschal Spekhan, Obers-Kammer-Junker Knut, Ober-Stalmester Harthusen, Etats-Raad Gyldenspar, Cancellie-Raad Moth, Kammer-Raad Rosenheim, Commerce-Raad Finke, Kammer-Junker Krabbe, Cancellie-Assessor Hiort, Kammer-Assessor Ehlers, Commerce-Assessor Berthel Jensen. Om denne Hof-Rett taler den Danske Lov, som Aaret derefter, nemlig 1683 blev publicered, saaledes:

Hvilke Personer derunder svare. Kongens Betiente, som i Rangen nævnes, og ere, eller have været i virkelig Tieneste, og boe i Kiøbenhavn, og ikke have sære Privilegier, eller nogen anden Bestilling, som staaer under anden Rett, og de til den vilde svare, de, deres Hustruer, Enker og Børn skulde svare til Kongens Hof-Rett, undtagen udi Livs og Æres Sager, eller og det angaaer Huuse og Gaarde i Kiøbstæderne eller Jord og Eyendom paa Landet, eller nogen borgerlig Brug og Handel.

Samme Rett besiddes hver 4de Onsdag, tilforn om Formiddagen, men nu om Eftermiddagen paa Slottet udi Hof-Marschallens Kammer, og, ligesom Magistraten haver med borgerlige Sterv-Boer og Skifter at bestille; saa have Assessores udi Hof-Retten Hof-Statens Skifter at forvalte, hvilket ved nogle af samme Assessores skeer Vexel-viis.
Gaards-Retten var fordum en anseelig Ret. Borge-Retten, som tilforn udi Dannemark kaldtes Gaards-Retten, og udi Norge Hirdskraa, er temmeligen gammel: Kong Erik af Pomern tilskrives den gamle Gaards-Rett, som blev brugt udi Dannemark indtil Friderici 2. Tider. Høystbemeldte Konge

519
Konge er Stifter af den nye Gaards- eller Borge-Rett, hvilken blev publiceret Frideriksborg den 9 May 1562, og berammet at holdes paa alle Kronens Slotte, og Gaarde udi Dannemark og Norge, iligemaade udi Kiøbstæderne, hvor Kongen, Hof-Marschallen og Hofsinderne opholdte sig, som kand sees af Fortalen til samme Gaards-Rett. Og sadde derudi som Dommere, Hof-Marschallen, Slots-Fogden med andre Assessorer.
Tabte sin anseelse ved Hof-Rettens Stiftelse.
Derunder forterede alle Kongelige Hof-Betiente, Høye og Lave, indtil en aparte Hof-Rett for Høye Betiente blev stifted af Kong Christian den 5. Ao. 1682 den 23 Januarii; bleve saa i steden for en almindelig Gaards-Rett stiftede tvende Rette, nemlig Hof-Retten og Borg-Retten, som nu omstunder bestaaer af en Borge-Rets Præsident med andre Assessorer, og er alleene for de Mindre Hof-Betiente, og holdes bestandigen paa det Kongelige Slot udi Kiøbenhavn, eengang om Ugen, nemlig hver Torsdag Formiddag udi Slots-Fogdens Kammer, som tilligemed gemeenlig er Borg-Rets Præsident.
Den nye Borgrett.
De, som til Borg-Retten svare, ere alle Kongel. Betiente udi Collegierne, som boe i Kiøbenhavn, og ikke nævnes i Rangen, med deres Hustruer, Børn og Enker. Jligemaade de, som virkelig tiene i Kongens Hof, og ikke nævnes i Rangen; Jtem alle deres Tieneste Folk, som i Rangen ere, og endeligen alle Kongens Haandverks-Folk, som boe i Kiøbenhavn, og ingen borgerlig Næring bruge.
Hirdskraa eller gl. Norske Hof-Ret.
Udi Norge har Kong Olaf Haraldsen først ladet sammenskrive en Gaards-Rett kalden Hirdskraa, som er en af de prægtigste Bøger, vi have udi vore Antiqviteter, efterdi derudi sees fuldkommeligen det gamle Norske Hofs Tilstand, og tydeligen forklares de Høyeste Embeds-Mænds Værdighed og Forretninger, item Kongernes Udvælgelse og Myndighed, saa at den indeholder Rigets Jus Publicum. Samme Hirdskraa eller Borg-Rett blev forbedret af den store Lovgiver Kong Magnus Hagenson med Tilnavn Lagebæter. Den kaldes Hirdskraa af det gamle Ord, Hird, som er Hof, og Skraa, som betyder Skrift. Denne Hirdskraa var en Regel for alle Hof-Betiente, saalænge Norge var et separeret Rige, men, da Norge blev foreened med Dannemark, kunde den Gaards-Rett ikke meere

520
bruges, og er det rimeligt, at de Norske Høye Embeds-Mænd, og siden Statholderne have betienet sig af Erici Pomerani, og siden af Friderici 2. Gaards-Rette, hvilke vare almindelige, saavel for Kongens Gaard, som for Adelige Gaarde over begge Rigerne, og hvor de Høye Embeds-Mænd selv holdte Huus, eller deres Befalings-Mænd og Fogeder med deres Folk forsamlede vare.
Høyeste-Ret udi Norge.
Nu omstunder er ingen Borg-Rett meer udi Norge, undtagen particuliere Borg-Rette paa Grevernes Gaarde. Ja det, som kaldes Hof-Rett, eller Ober-Hof-Rett udi samme Rige, er noget

gandske andet. Thi det er en almindelig høy Rett for det heele Rige, hvortil alle Sager appelleres fra Laug-Tingene. Aaret, naar samme Ober-Hof-Rett blev beskikket, har jeg ey kunnet udspore til Prikke. Udi Christiani 4ti Norske Lov-Bog tales om ingen høyere Rette udi Norge end Laug-Tingene, hvis Sager indstævnedes lige for Rigets Raad.

Dens Beskaffenhed.

Fra Rigets Raads Afskaffelse, nemlig 1660 til 1664 inclusive tales om en høyeste Rett udi Norge, hvilken høyeste Rett (som ogsaa kaldtes Herre-Dagene udi Norge) ingen vis Tiid havde at sidde, men blev anordnet, naar Sagerne det udfodrede. Den havde ey heller visse Assessores; men een og anden fik af Kongen particuliere Ordre at reyse, saavel fra Dannemark, som fra Norge til Christiania, for at holde Norges Herre-Dage eller høyeste Rett, hvilket sees af den Ordre 1664 til Peder Retz og andre til saadan Reyse.

Assistenz-Raad.

Og tales der alt udi de Tider om Assistenz-Raad, hvilke tillige med de andre beordrede høye Herrer besadde Retten, og rimeligen deraf førte Titel af Assistenz-Raad, det er Medhielpere udi Retten. Om disse Herre-Dage, eller denne høyeste Rett udi Norge, findes ingen Protocoller længere indtil det Aar 1664 inclusive, hvoraf sluttes, at man maa regne denne værende Ober-Hof-Rets Stiftelse fra 1665.

Ober-Hof-Rettens Stiftelse.

Dog har den samme ikke været ordentlig førend 1670. Thi fra det Aar findes først Dom-Bøger af Suite, nemlig fra et Aar til det næstfølgende. Hvorledes ellers Ober-Hof-Retten blev indrettet, kand sees af den Instruction af Aar 1684, som siger, at den skal bestaae af Statholderen, eller i hans Sted af Vice-Statholderen, Justitiario, Assistenz-Raad og Assessores.

521

Magistraten i Kiøbenhavn.

Det gl. Raadhuus var først i Klædeboederne, siden hvor Bispe-Gaarden er.

Raadhuset var i gamle Dage paa Hiørnet af Nørregaden og Klædeboederne, paa det samme Sted, hvor siden var Asbaks Huus, under hvilket endnu sees en Kielder deelt udi tvende Rum, som tilforn havde været Raadhusets Fængsel. Siden blev Raadhuset forflyttet til det Sted, hvor nu Bispegaarden er. Derom siger Præsident Resen at have læset udi et gammelt Manuscript disse Ord: **Bispegaarden var fordum gamle Raadhuus.** Siden under Kong Hans blev det et Academisk Auditorium, og endeligen efter Reformationen blev det den Siællandske Biskops Bolig. Det nye Raadhus, som endnu er til, blev bygget paa Magistratens Bekostning, som for den Aarsags Skyld havde et Teiglbrænderie udi Forstaden, ved det Sted, hvor nu omstunder Ladegaarden er, og Arbeyds-Folkene boede udi det Stræde, kaldet Teilgaards-Stræde.

Det nye Raadhuus.

Det er uvist, naar dette Raadhus først blev bygget. Man veed dog, at det var til Anno 1576, saasom derom meldes udi den Svizerske Linie-Dandsers Historie, der udi samme Aar dandsede paa en Linie fra vor Frue Taarn til Raadhuset paa gammel Torv. Ja, dersom det er sandt, at de 3. Steene paa Raadhus Trapperne ere der satte af den bekiendte Borgemester Ambrosius Bogbinder, maa det være meget ældere.

Magistratens forrige Indkomster.

Magistratens Indkomster hævedes fordum af Byens Grunde, som giorde 62. Dalere, af Stadens Territorio Aarligen 572. Dalere, af Søerne iligemaade visse Penge, item af Jorde-Gods udi Roskilde Amt. Af den Øresundske Told nød den aarligen 400. Rdlr. De uvisse Indkomster bestoede blant andet derudi, at af hver Tønde Viin, som blev bragt ind udi Staden, gaves en Mark, og 2. sk. af hver Tønde Øll. Derforuden nød Magistraten 6te og 10de Penge af fremmedes Midler, som døde udi Kiøbenhavn, item de Penge, som betales for at nyde Borgerskab x.

Magistratens gl. Titel.
Magistratens Titel var Anno 1437. Hæderlige. Anno 1472. var deres Titel: Ærsomme og Beskiedne. Anno 1519. og derefter Ærlige og Fornumstige, og undertiden Ærlige, Vise og Fornumstige. Anno 1600. Ærlige, Velvise og Velfornemme, siden Velædle og Velfornemme.

522
Magistratens Chefs vare fordum Stads-Fogeder.
Magistratens fornemste Hoveder have i gamle Dage været Stats-Fogederne (Prætores) saasom Anno 1300. og længe derefter. Siden vare Borgemesterne de fornemste, som da paa Munke-Latin kaldtes Proconsules, og vare saadanne undertiden ikkun 2. som Anno 1404. undertiden kun een, saasom 1406. og 1501.

Siden Borgemestere flere.
Den første Præsident udi Kiøbenhavn var Hans Nansen, hvilken blev beskikket til saadan Værdighed 1660. Thi tilforn vare der ikkun Borgemestere, hvis Tall var undertiden store, undertiden mindre. Ao. 1282. findes, at der have været 12. Borgemestere eller Consules, men det er ikke troeligt, at disse mange Consules have været andet end Raadmænd, sær, eftersom man finder, at de fornemste blant dem have ført Titel af Proconsules, saa at her længe har været et Hysteron Proteron udi Raadstue-Titlerne, nemlig, at Raadmænd vare kaldne Consules, og Borgemesterne Proconsules. Anno 1500. vare alleene 2. Borgemestere. Anno 1527. vare der 4. hvilket Tall blev beskikket ved een Friderici 1. Forordning. Efter Kong Friderik den 3dies Forordning af 1660. blev beskikket, at der skulde være 3. Borgemestere, til hvilke siden bleve adjungerede Vice-Borgemestere, først een, og derefter fleere paa eengang.
Hvo der fordum beskikkede Borgemestere og Raad.
Magistraten blev i førstningen beskikket af Borgerskabet, hvorpaa haves Exempel udi det Aar 1282. Siden af Borgerskabet og Raadet tillige efter Friderici 1. Forordning 1526, og det saaledes, at de Udvalgte for Kongen skulde aflægge deres Troeskabs Eed. Siden blev saaledes beskikket, at Borgemestere og Raad skulde alleene foreslaae 3. Personer, hvoraf Kongen nævnede een. Anno 1644. da Simon Susbek ved Døden afgik, befoel Christ. 4. Borgemestere og Raad at udvælge en anden, dog saaledes, at den eene ikke maatte aabenbare den anden hvem han voterede paa, og det under Straf af Bestillings Fortabelse; Iligemaade befoel Høystbemeldte Konge, at eenhver skulde skikke sit Votum forseiglet til Kongen; Og, saasom alles Stemmer faldte paa Hans Nansen, blev han ogsaa Borgemester, og er det den samme Hans Nansen, som blev den første Præsident 1660. Men efter Souverainetetet beskikker Kongen alleene Borgemestere. De nye udvaldte Borgemestere
Hans Nansen første Præsident. bleve

523
bleve tilforn af Cancellerne indintroducererede, men siden af Præsidenterne.
De gamle Raadmænds Tall og Udvælgelse.
Hvad Raadmændene angaaer, da have de i gamle Dage, saasom 1527. og derefter, været 12. udi Tallet, og det efter Friderici 1. Forordning. Siden blev efter Friderici 3. Forordning beskikket, at der skulde være 8. hvortil komme 2. Vice-Raadmænd, og siden fleere paa eengang. Magistraten foreslog fordum tvende Personer, hvoraf Kongen udvalgte den eene til at være Raadmand, og det udi Kraft af tvende Christ. 4. Forordninger Anno 1635. og 1641. Men nu omstunder beskikker Kongen alleene Raadmænd.

Observation over de gamle Byfogeder

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Byfogederne bleve altid beskikkede enten af Kongen selv, eller udi Kongens Navn af Slots-Herren eller Hofmesteren, og aflagde de i gamle Dage deres Eed udi de Kongel. Ministrers og Borgemesternes Nærværelse. Naar de bleve introducerede paa Raadhuset, blev et Sværd baaret for dem, saasom Anno 1585. for Jørgen Bentsen, 1620. for Lauritz Hansen, og Anno 1626. for Lauritz Eskildsen; Heraf ryser sig, at paa den fornemste Sall af Raadhuset siden stedse nogle Sværd laae forvarede.

Christianshavn havde fordum egen Magistrat.
Den Kiøbenhavnske Magistrats Jurisdiction var for et halvhundrede Aar siden meer indskrænket end den nu omstunder er, efterdi Christianshavn havde sin egen Øvrighed fra Anno 1641. da den første Borgemester blev beskikket, indtil 1674. Ja Kiøbenhavns Øvrighed havde ikke alleeneeste ingen Jurisdiction over Christianshavn, men endogsaa havde mistet et af Kiøbenhavns eget Qvarteer selv; Thi Christ. 4. forordnede 1640, at Indbyggerne ved Slotspladsen og begge Børser skulde staae under Christianshavns Magistrat. Men Ao. 1655 blev paa en Herre-Dag fundet for got, og dømt, at bemeldte Stadens Qvarteer skulde svare under Kiøbenhavns Magistrat alleene, saa at Christianshavns Borgemestere maatte ingen Sager deraf meer trække til deres Ret, alleneste Indbyggerne af bemeldte Qvarteer skulde, som før, holde Christianshavns Kirke for deres Sogne-Kirke.

Christianshavns Magistrat afskaffes.
Endelig Ao. 1674 blev Christianshavns Magistrat aldeles afskaffet, og Christianshavn bekom tilfælles Øvrighed med Kiøbenhavn.

524
Havn, der blev alleene udi Christianshavn en Byefoged tilbage, som ogsaa var tilligemed Foged paa Amager; Men den samme blev ogsaa afskaffet Ao. 1685, saa at disse tvende Stæder udi alting bleve foreenede; Og derved ophævedes alle Tvistigheder som vare mellem dem, hvortil den alt for store Naboeskab gav Anledning, der var besynderligen Trætte mellem begge Stæders Øvrighed, angaaende Havne Pengene, som toges af Skibene, der laae udi Grønnegaards-havn, som skiller Kiøbenhavn fra Christianshavn.
Tvistigheder imellem Kiøbenhavns Øvrighed. Samme Grønnegaards-havn hørde først alleene til Kiøbenhavn, som sees af Christ. 3. Forordning Anno 1556, men, efter at Christianshavn blev bygget, tilegnede samme nye Stads-Øvrighed sig Havnen, saa at den fra det Aar 1641. tog Havne-Penge af Skibene, som der laae, hvilket blev ogsaa accorderet udi Friderik 3. Forordning 1655, saa at Christianshavns Magistrat var i Possession deraf indtil 1674. Der var derforuden ogsaa Tvistighed blant begge Stæders Haandværks-Folk, efterdi de Kiøbenhavnske ikke vilde antage dem i Lauget, som havde lært paa Christianshavn, saa at dette og andet tidt giorde Øvrighedens Hoved kruset.

Christianshavns Borgemestere have været efterfølgende:

Liste paa Christianshavns Borgemestere.
Jacob Dreyer fra 1641 til 1646.
Aaman Hiort fra 1647 til 1650.
Rasmus Rasmusen fra 1652 til 1655.
Jens Sørensen fra 1653 til 1659.
Johan Sørensen fra 1659 til 1662.
Christian Sporman og Iver Caspersen fra 1662 til 1674.

Af Raadmænd bleve beskikkede 4. Dette er alt hvad jeg har kunnet finde om Magistratens gamle Tilstand.

Nu omstunder bestaaer Magistraten af en Præsident, (a) 3 Borgemestere og 8 Raadmænd, og undertiden beskikkes der herforuden een eller fleere Vice-Borgemestere i Raadstuen, som nyde Raadmands-

---

(a) For kort Tiid siden er skeed denne Forandring, at Hans Majest. har beskikket en Ober-Præsident, som er Hr. Geheime-Raad Jacob Benzon.

525

mands Løn, indtil de efter Ordenen kand avancere til at blive virkelige Borgemestere, og imidlertid ere Raadmændenes Tall, som virkelig nyde Løn, saa meget mindre; Saa beskikkes der og jevnligen een eller fleere Raadmænd over det complette Tall, hvilke ved forefaldende Dødsfald avancere efter deres Anciennete og Orden til at nyde virkelig Raadmands Løn;

Magistratens nu værende Tilstand.

Magistratens ordentlige Samlinger holdes alle Mandags, Onsdags og Torsdags Formiddage; Om Mandagen tracteres de Sager, som angaae Stadens Oeconomie, om Onsdagen Rettergangs-Sager, og om Torsdagen ageres Sager til Doms; men, som Stadens baade Oeconomie og Jurisdiction er af temmelig Vidtløftighed, saa udfodres ofte extraordinaire Samlinger, til at bestride de forefaldende Forretninger, hvilke da holdes om Eftermiddagen, eller paa andre beqvemme Dage i Ugen.

Oeconomien.

Under Oeconomien forstaaes ikke alleeneeste Stadens egne Midlers Administration, men endog Kirkers, Skolers, Umyndiges og Fattiges Midler, item publiqve Legata og Fundationer, som ere henlagde under Magistratens Forvaltning eller Opsigt, ordinaire og extraordinaire Paabuds Ligning og Inddrivelse, Societeters og Laugenes samt Borgerskabets Haandthævelse i Almindelighed, Stadens Grunde, Eyendeele og Pertinentier at maintenere og beobagte, og andet meere deslige;

Jurisdiction.

under Jurisdictionen henhøre Proces og Rettergangs Sager, saa og Udmældelse til Stadens Bestillinger, saasom Over-Formyndere, Kiæmnere, Kirkeværgere, Fattiges Forstandere, Rode-Mestere, Tingmænd, og meere deslige; De, som sortere under Stadens Jurisdiction, ere foruden Borgerskabet, endog alle de, som have og bruge borgerlig Næring, med mindre de ved nogen Special Kongel. Bevilgning derfra ere exciperede, og er der nyeligen føyet den Kongel. Anordning, at, omendskiønt nogen Borger avancerer til Kongel. Embede eller nogen Rang og Værdighed, saa skal de dog fremdeeles være under Stadens Jurisdiction, saa længe de bruge borgerlig Næring. Alle Sager, som reyse sig imellem Borgerskabet indstævnes a prima Instantia for Bye-Tinget, hvorfra de appelleres til Raadstuen, og derfra lige til Høyeste Rett, alleene de Sager, som angaae Stadens Oeconomie, saasom Over-Formynder, Kiæmner og deslige Sager stævnes Directe for Raadstuen; De Tvistigheder, som forefalde i Laugene,

526

undersøges først af Oldermanden og Bisidderne, og siden med deres Betænkning gaaes lige ind for Raadstuen; Giælds-Sager, som ere paa 10 Rdlr. og derunder, tracteres for en a parte (saa kaldet) Giælds-Commission, som holdes paa Raadstuen alle Tiirsdags Formiddage af tvende Raadmand og en Skriver, hvilket saaledes for faa Aar siden er ordineret for at forkorte deslige Processer, og at spare Vedkommende for Bekostning, som og alle deslige Sager i een eller toe

Sessioner gemeenligen afgiøres, og kand ikke koste med Dommens Løsning og Execution over 2 a 3 Mark.

Den saa kaldte lille Commission.
Magistratens Indkomster bestaae fornemmelig i Overskuddet af Accisen i Kiøbenhavn, og af Bistrup Lade-Gaard med tilliggende Bonder-Gods; Indkomsterne deeles tvende gange om Aaret, nemlig St. Hans og St. Thomæ Dag i 14ten lige Deele, hvoraf Præsidenten med de tre virkelige Borgemestere tage de 6 Deele, og de 8te Raadmænd, hvor iblandt de Vice-Borgemestere, som have Frihed at nyde Raadmands Løn, de øvrige 8te Deele, saa at en virkelig Borgemester nyder en tredie Deel meer end en Raadmand, det er; Een Rdlr. for hver Sletdaler, Raadmanden nyder; Ved forefaldende Dødsfald nyder den Afdødes Arvinger Naadsens Aar, som er et heelt Aars Indkomst, hvorved denne Regularitet i Agt tages, at (1) Om Dødsfaldet skeer før St. Hans Dag, da nyde Arvingerne det da indeværende Aars gandske Indkomst, og skeer det (2) efter St. Hans Dag, da nyder Arvingerne det halve Aars Indkomster. Fra St. Hans til St. Thomæ Dag, og den halve Deel af det paafølgende Aars Indkomst, saa at i begge Tilfælde nyde Arvingerne et heelt Aars Indkomst. Præsidenten nyder hers foruden efter det Kongel. Reglement a parte Løn af Kongen, som Præsident; ellers har Magistraten og adskillige Herligheder, saasom 10de Penge af alle Midler som føres fra Staden ud af Riget, item Jus Vocandi til adskillige Geistlige og Verdslige Embeder, x. hvad Rang og Værdighed Magistraten haver, sees af Rang-Forordningen.

Hvad Bestillings-Mænd angaaer, da ere de enten Geistlige, Verdslige eller Militaire. At tale om Militaire Personer, er gandske unødvendigt: Thi en General er udi alle Land en der commanderer en Kriigs-Hær, en Amiral er en der fører en Flode, og en Oberst

527
Oberst en der forestaaer et Regiment, saa at disse Rigers høye og lave Militaire Personer have intet uden hvad som er tilfælles med dem der findes udi alle andre Lande.

Andre Embedsmænd uden for Collegierne. Hvad Geistlige Personer angaaer, da er derom talet udi et andet Capitel, og om de Civile Betiente er meldet udi de Høye Collegiers Beskrivelse. Rester derfore at røre lidet om nogle høye og lave Embeds-Mænd uden for Collegierne, saasom Stadtholdere, Stiftsbefalings-Mænd, Amtmænd, x.

Statholdere i Norge.
Statholdere have ingen været udi Dannemark uden Christoffer Gabel, som udi Kong Friderik 3 Tiid førte den Titel: Thi den Store-Canceler har altiid været agtet den Høyeste Embeds-Mand udi Riget, siden Hofmesters Bestilling blev afskaffed. Udi Norge derimod have stedse været Statholdere, siden Riget mistede sit eget Raad udi Christiani 3tii Tider, hvilke tillige med Cancelerne vare de høyeste Hoveder udi samme Rige. Men, i de sidste Tider haver der ogsaa været Vice-Statholdere. Statholders Embede er omsider bleven forvandlet til et Collegium, kaldet Slots-Lov, indtil det Allernaadigst behagede Høvlovlig Ihukommelse Kong Friderik den 4. at ophæve samme Slots-Lov igien, og anfortroe det Høye Statholders Embede til Hr. Detløv Wibe.

Statholdere udi Norge have været
efterfølgende:

Optegnelse paa de Norske Statholdere og Vice-Statholdere.

1. Mogens Gyldenstierne.
2. Peder Hansen.
3. Jesper Friis.
4. Peder Hvitfeld.
5. Christian Munk.
6. Ove Juul.
7. Axel Gyldenstierne.
8. Jørgen Friis.
9. Envold Kruse.
10. Jens Juul.
11. Christoffer Urne.
12. Hanibal Sehested.

528
13. Gregers Krabbe.
14. Niels Trolle.
15. Iver Krabbe.
16. Hans Høye Excellence Uldrik Friderik Gyldenløve.
17. Hr. Detløv Wibe.
18. Hr. Christian Greve af Ranzow.

Vice-Statholdere.

1. Ove Juul.
2. Just Høeg.
3. Friderik Gabel.
4. Johan Wibe.
5. Waldemar Baron af Løvendal, med den Titel, General en Chef og Gouverneur over Civil og Militair Standen.
6. Vice-Statholder Viereck.
7. Vice-Statholder Baron Krag.

Stifts-Befalingsmænd.
Stift-Befalingsmænd vare tilforn kaldne Lehnsmænd. De ældste Lehnsmænd vare de, som havde visse Slotte i Forlehning paa deres Livs-Tiid; thi de Danske Forlehninger strakte sig ikke videre, som Arild Hvitfeld vitløftigen viiser. Man kand i Henseende til Tiden regne 3 slags Lehnsmænd, nemlig de, som vare før Reformationen, de som vare efter Reformationen, og de, som nu omstunder ere. De første Lehnsmænd vare de, som havde visse Slotte og Gods til Forlehning, i det øvrige strakte deres Magt sig ikke vidt; thi Bisperne havde meest at sige udi Provincerne, hvor det meeste Gods kaldet Stiftets Gods tilhørede de Geistlige. Men, da Lutheri Reformation blev indført udi Riget, og det Geistlige Gods blev lagt under Kronen, bleve 1537 beskikkede 7 Stifts-Lehnsmænd udi de 7 affatte Bispers Sted, som ogsaa skulle have det Geistlige eller Stiftets Gods udi Forsvar. Fra den Tiid vare her længe Stifts-Lehnsmænd, hvilke havde Lehnene enten paa Regnskab eller paa en vis Afgift, som tilforn er antegnet paa et andet Sted. Og beholdte deres Enker Lehnene efter deres Hosbonders Død til Philippi Jacobi Dag, som kand sees af Christ. 4. Recess 1 Bog, 1 Cap. 1 Art. De sidste Lehnsmænd havde saaledes meer at sige end de

529

første; thi alle Stiftets Undersaattere saavel Kongens og Kronens, som Geistlige, Borgere og Bønder maatte i deres Anliggende holde sig til dem, som kand sees af samme Recesses Bogs 6 Art. Men da udi Friderici 3tii. Tiid den Forandring blev giordt udi Kammer-Sager, at Indkomsterne ikke meere skulde hæves af Lehnsmændene, men af Amtmænd, Amts-Forvaltere og Fogeder, og Lehnsmændene fik aarlig Løn af Kongen, begyndte den 3die Periodus, som endnu varer, og ere Lehnsmændene siden den Tiid kaldne Stifts-Befalingsmænd.

Stifts-Befalings-Mænds Embede bestaaer derudi, at de over det heele Stift skal observere, og i agt tage de Høye Kongel. Regalier deres Instruktion og Rettigheder.

2. Maa de see til, at alle Kongelige Befalninger og Instructioner, saavidt deres Bestilling angaaer, tilbørligen efterkommes.
3. Skal de have Indseende med Amtmændene, og alle andre Amts-Betiente, saavel som Øvrigheden udi Kiøbstæderne, at enhver forsvarligen sin Bestilling forestaaer.
4. Tilbørlig Opsun med Justitien, saavel i Kiøbstæderne som paa Landet, til hvilken Ende de eengang om Aaret skal eftersee alle Byes, Herrets- og Birke-Tings Bøger.
5. Naar Øvrigheden i Kiøbstæderne eller paa Landet ey tilbørligen deres Bestillinger forestaaer, skal de Kongen saadant tilkiendegive.
6. De skal ogsaa eengang om Aaret besøge Kiøbstæderne for at eftersee, om alting holdes i Stand efter Loven og Politie-Forordningen.
7. Skal de have Indseende med dem, som Kiøbstædernes Regnskabe ere betroede.
8. Skal de eengang om Aaret indsende Relation til Cancelliet og Kammeret om Kiøbstædernes Tilstand.

530

9. Skal de have Tilsyn med den Geistlige Jurisdiction, item Inspection over Kirkerne tilligemed Superindententerne udi Stiftet.
10. Hospitalers og fattige Huuses Forstanderne skal de og tillige med Superintendenten tilholde, deres Bestillinger forsvarligen af forestaae.
11. Skal de see til, at de Penge, som efter Kammer-Reglementet aarligen af Amternes Indkomster gives til Kirker, Skoler, Præster, Hospitaler og Fattige i rette Tiid af Amt-Skriverne blive betalt.
12. Skal de befordre dem, som søge at exeqvere Høyeste-Retts Domme.

Heraf sees at en Stifts-Befalingsmands Forretning er vidtløftig, og extenderer sig baade til Geistlige og Verdslige, til Justitz- og Cammer-Sager, til Kiøbstæder og Landet over det heele Stift.

Amtmænd.

Hvad Amtmænd angaaer, da have de mesten alleene med Cammer-Sager at bestille, hvorfore de ogsaa efter deres Instructions 11. Artikel bydes at have deres Boepæl ved Amtstuerne, for at i agt tage Amtsforvalternes Forhold, og at give Cammer-Collegio Rapport derom.

Deres Forretning.

De skal ogsaa tilligemed Amts-Forvaltere og Ridefogder have Indseende med Vrag og strandede Skibe, at derved efter Loven og Told-Ordonancen forholdes. Alle paabudne Contributioner skal ogsaa i deres Nærværelse lignes og lægges mellem Almuen, og maa de see til at det rigtig omgaaes med Oppebørselen. Udi Konge-Reyser skal de ogsaa ved Amts-

Forvalterne lade tilsige Forspand, og, naar Militien marcherer, lade Amtmændene sig deres Marche-Route forevise, og maa giøre Anstalt til de Ting, som til Marchen udkræves.

Amts-Forvaltere og Fogeder x.
Efter Amtmænd følge Amts-Forvaltere, Casserere, og i Norge Stifts-Amts-Skrivere og Fogeder. Amts-Forvaltere udi Dannemark ere de samme, som Fogder udi Norge. Thi begges Forretning er, at oppebære de Kongel. Skatter af Proprietarier og Bønder; Den Forskiel alleene er, at Fogderne udi Norge ere ogsaa Bøndernes Forsvarere, og derfor præsidere paa Tingene. Disse sidste levere ogsaa de oppebaarne Skatter til Stifts-Amt-Skriver-

531
verne eller Cassereren i Norge strax ligesom de indkomme. Da de derimod forblive hos Amts-Forvalteren indtil de blive affodrede. Der ere ellers 3. Casserere, 1. udi Dannemark, 1. udi Norge, og 1. udi Holsten.
Justitz-Betiente paa Landet.
Udi Justitz-Sager ere Lands-Dommere, Herrets-Fogeder, Birke-Dommere, udi Norge Laugmænd og Soren-Skrivere, og i Island Laugmænd og Sysselmænd, hvorom er talet udi det Cap. om Rettergang: at tale om enhver af dem i Særdeeleshed er ufornødent. Hvorfore jeg her vil slutte, med at give en kort Liste paa dem, saavelsom alle andre Bestillingsmænd der ere uden for Collegierne.

Stifts-Befalings-Mænd ere i Dannemark 7.

Udi Siælland 1.
Udi Fyen 1.
Udi Lolland og Falster 1.
Udi Jylland er 4. nemlig:
I Riber-Stift 1.
I Aarhuus-Stift 1.
I Wiborg-Stift 1.
I Aalborg-Stift 1.

Tabel over Bestillingsmænd paa Landet.
Hvert Stift igien er deelt udi Amter, hvoraf udi Siælland ere.
1. Kiøbenhavns-Amt.
2. Roskilde og Tryggevelde-Amt. (a)
3. Frideriksborg og Kronborg-Amt.
4. Kallundborg og Dragsholm, Sæbygaard og Holbeks-Amt.
5. Antvortskov og Corsoer-Amt.
6. Vordingborg-Amt.
7. Hirsholms-Amt, hvorover er en Ober-Inspecteur i Steden for Amtmand.
8. Møens-Amt.
9. Vordingsholms-Amt.

Udi Fyens Stift ere efterfølgende Amter.
1. Odense, Dalum, St. Knuds og Ruggaards-Amter.
2. Nyborg og Tranekiær-Amt.
3. Assens og Hindsgauls-Amt.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

(a) Disse trende ere nyligen delte.

532
Udi Lolland og Falster.
1. Aalholm, Mariboe-Kloster og Halsted.
2. Nyekiøbings-Amt.

Jylland, udi Riber-Stift.
1. Riberhuus-Amt.
2. Koldinghuus-Amt.
3. Lundenæs og Bøvling-Amt.

Udi Aarhuus-Stift.
1. Aarhuusgaard og Stiernholm.
2. Kalløe.
3. Skanderborg og Aakiær.
4. Dronningborg, Silkeborg og Mariager.

Udi Wiborg-Stift.
1. Halds-Amt.
2. Skivehuus-Amt.

Udi Aalborg-Stift.
1. Aalborghuus, Aastrup, Børglum, og Seiglstrup.
2. Dueholm, Ørum og Vestervig.

Lands-Dommere ere enten to eller fleere paa hvert Lands-Ting, som efter Loven skal holdes paa en Onsdag eengang hver Maaned. Af disse ere.
For Siælland og Moen 1.
For Bornholm 1.
For Fyen og Langeland 1.
For Lolland og Falster 1.
For Jylland 1.

Udi Norge er 4. Stifts-Befalings-Mænd.
Udi Aggershuus-Stift 1.
Udi Christiansands-Stift 1.
Udi Bergenhuus-Stift 1.
Udi Trundhiems-Stift 1.

533
Hvert Stift er ogsaa her ligesom i Norge deelt udi Amter, saasom i Christianiæ-Stift.
1. Christianiæ-Amt.
2. Ringerige, Hallingdalen og Buskerud.
3. Smaalands-Amt.

Udi Christiansands-Amt.
1. Nedenæs-Amt.
2. Bradsberg-Amt.
3. Lister og Mandals-Amt.

Udi Bergens-Stift.
1. Bergenhuus-Amt.
2. Norlands-Amt.
3. Stavanger-Amt.

Udi Trundhiems-Stift.
1. Trundhiems-Amt.

2. Sundmør, Nordmør og Romsdalens-Amt.
3. Wardehuus-Amt.

Laugstole udi Norge ere 9. nemlig:

1. Christianiæ Laugstoel.
2. Friderikstad og Tønsberg.
3. Skeen.
4. Hedemarken og Oplandene.
5. Christiansand.
6. Bergen.
7. Stavanger.
8. Trundhiem.
9. Nordland og Findmarken.

Over Island og Ferrøe er een Stifts-Befalings-Mand, og udi Island er een Amtmand og tvende Laugmænd, nemlig een Synden og Østen, en anden Norden og Westen, item een Land-Foged. Udi Ferrøe er een Laugmand og een Land-Foged.

534

CAP. XVI.

Om Forandringer udi Handelen, og Manufacturers Stiftelse, siden dette Skrifts første Publication.

Commercen og Søefarten var her i Landet saavel som hos en Deel andre Naboer meget kommen i Aftagende, siden en Deel Nationer vidste saa uformerkt at tiltrække sig all Handel og Søefart, ved det de med deres egne Skibe baade afhentede vore Landes Producter, saavel som selv tilførte os deres. Mange af vore egne particuliere Folk vare og fornøyede med at lade disse betiene sig, foretrækkende deres egen Fordeel for Landets. Ligeledes gik det og med Manufacturerne og Fabriqverne. Der fandtes vel nogle i Landene, men de vare faa, og som i deres første Barndom, saa at, omendskiønt de Høysalige Konger indtil Kong Christian den Siette have stedse viist i denne Post at have en Villie med hannem, er dog Sagen aldrig greben saa alvorlig an, som i hans Regierings Tiid, da han ikke alleene oprettede de meest nødvendigste Fabriqver og Manufacturer, men endog destinerede aarlig et vist anseeligt Fonds til deres saavel som Commerciens Forfremmelse og Vedligeholdelse, samt befæstede og forthialp Fabriqvernes Drift, ved idelige Forbude paa fremmede Vahre af de Slags, som her kunde lige saa godt forarbeydes.

Commercens Fond.

Forbudde paa fremmede Vahre.

General-Land Oeco.

Alle disse Indretninger kand egentlig regnes at være kiendeligen foretagne og begyndte fra den Tiid General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegium blev anordnet; Man fornam, hvor skadeligt det var, saaledes at kiøbe alting fra Fremmede, at skikke dem vore Penge, og underholde deres Fabriqver, allerhelst da fast alle Nationer oprettede Commerce-Collegier, Fabriqver, x. Thi blev iligemaade ved Forordningen af 30 Decembr. 1735. ovenmeldte Kongel. General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegium oprettet, som skulde

535

Oeconomie- og Commerce-Collegium.

bestyre og nærmere foretage de begyndte Indretninger. I hvilken Anseelse samme Collegium staaer, kand deraf skiønnes, at for nærværende Tiid er der i som Deputerede,

2de Riddere af Elephanten, tillige Geheime-Raader af Conseilet, og 4re Riddere af Dannebrog, hvoraf tre iligemaade ere Geheime-Raader. Hertil ere endnu ordinerede 4re Committerede udi Oeconomie- og Commerce-Departementerne saavel som et Dansk og et Tydsk Secretariat. Forommeldte Herrer skal foretage og igiennemgaae, hvad der til Commercen, Landets, Fabriqvernes og alle nye Indretningers Fordeel kand være at beslutte, og er dem tilladt saadan Adgang til Hans Majest. som andre Collegier, der selv forestille deres Forslag og andre Foranstaltninger. Bemeldte Collegium er og forsynet med det store Segl, og desuden et mindre, som bruges til Tyrkiske Passe. Og da vor nu Regierende Allernaadigste Konge aldeeles intet haver forandret i den Tilstand, som Hans Høystsalige Hr. Fader satt dette Collegium i, men meere viiser sig saa naadig og omhyggelig med hvad endnu kand være at opfinde til Hans Undersaatters ydermeere Flor og Velstand, hvorpaa herefter skal gives Exempler, saa synes det at Hans Majestæt vil bringe det til Fuldkommenhed, som Hans Hr. Fader har begyndt.

Commercens Extension.
Ved dette Collegii Oprettelse blev da strax begyndt paa vor Commercies Extension, saavel som Fabriqvernes Anlæggelse, og vil jeg først giøre nogle Anmerkninger ved det, som kand vedkomme vor Handel, og siden tale videre om Fabriqverne.

Friheder paa nye bygte Skibe.
Saasom Skibbyggeriet blev anseet som Grundvold til Handelens Forfremmelse, saa bleve Undersaatterne til slige Skibes Bygning 1741 opmuntrede, baade ved at nyde noget vist paa hver Læst visse Aar, saavel som andre Fordeele. Følgerne deraf saae man strax derpaa; thi vi fortsatte ikke alleene vor egen Handling dermed, men endog fortiente adskillige gode Fragter af Fremmede.

Commerce-Forordninger.
Medens Skibbyggeriet saaledes fortsattes blev iligemaade en nye Anordning giort udi Handlingen ved Commerce-Forordningen af 4. August. 1742, som satt en vis Orden imellem Kiøbmændene, og tilholdt dem tillige at tage deres Vahre fra første Haand.

536
Commerce-Tractat med Frankerig d. 23. Aug. 1742.
Vor fordeelagtige Commerce-Tractat med Frankerige, som blev sluttet den 23. August. 1742, bestaaende af 46 Art. kom os her i ret vel til pas, ligesom vi og nøde adskillige Fordeele af bemeldte Crone i disse Aaringer, i henseende til vor Fiske-Handel, hvorpaa Tolden blev nedsat, endskiøndt det kun var for en Tiid.

Fred med Algier.
Freden med Algier var iligemaade u-omgiengelig fornøden, hvilken blev dateret den 10. August. 1746, bestaaende af 22. Art. om vi skulde have nogen Handel paa Middel-Havet, Spanien x. Passerne, som Skibene i Følge deraf skulde være forsiunede, blev saaledes indrettede.
Algierske Pas.
Hans Kongel. Majest. til Dannemark og Norge Deputerede udi General-Land-Oeconomie og Commerce-Collegio til alle og enhver, som dette vedkommer, lader Passere Skibet = = = fra = = = ført af Skipper = = = stort = = = Læster, destineret til = = = ogsaa videre uden nogen Hinder, Ophold, eller Molæst, med sine indehavende Skibs-Folk, Passagerer, Gods og Ladning, efterdi vi have befundet at samme Skib tilhører Hans Majest. af Dannemark

og Norge, vor Allernaadigste Konge og Herres Undersaatter alleene, og ingen Udenlandsk eller Fremmed.
Saaledes lyder Passet, som underskrives af de Deputerede i Collegio.
Det er ellers stukket i en Kaaber-Plade, og aftrykkes paa Pergament, oven over staaer et Skib med sin fulde Taffelage, hvoraf Tyrken haver et afskaaren stykke, som maae Passe naar de det Examinere, og saaledes farer Undersaatterne frie og kand lade sig befragte.
Forstaaelse med Venedig.
Den i Venedig værende Danske Consul indberettede iligemaade i Aaret 1748. at fornævnte Republiqve haver tilstaaet alle Danske Skibe den selv samme Frihed, for at vorde visiterede, som andre Kongel. Undersaatters Flagge er tilstaaed.
Commerce-Tractat.
Endelig er der og den 16. April 1748. sluttet en gandske Profitable Commerce-Tractat imellem vor nu regierende Allernaadigste Kon-

537
med Sicilierne den 16 April 1748.
Konge og Kongen af begge Sicilierne, som af dens 40 Artikler nærmere kand erfares.
Consuls.
Med saadanne og fleere deslige Tractater og Fordrage haver man søgt at befordre vor Handling udvortes, som formodentlig vil forøges, naar Leylighed forefalder; der ere og desuden i endeel af de fornemste Handelsstæder beskikkede Danske Consuls, som skal være baade vore Negocierende, saavelsom de ankommende Skibe til al optænkelig Hielp og Tieneste.

Banken.
Hvad nu den indvortes Tilstand er angaaende, da som Penge ere det store Hiul, der driver Handelen, var man strax i Begyndelsen betænkt paa at oprette en almindelig Assignations- Vexel- og Laane-Banco her i Kiøbenhavn, som Hans Majest. selv tog i sin Høye Beskyttelse, og gav den Octroy den 29 Octobr. 1736. Den blev indrettet i visse Actier, hver Actie til 500 Rdlr. Bankens Reglement og Anordning blev confirmeret den 5 Novembr. 1736. bestaaende i 21 Poster, samt den imellem Banco-Interessenterne oprettede Convention og Foreening i 26 Poster. Hvad god Fremgang Banken haver havt, og, hvad Nytte den haver forskaffet, kand best sluttes af dens Credit, som den saa stædse haver staaet i, samt at dens Actier altiid ere stegne anseelig, og giver sine Interessentere god Fordeel.
Bankens Omstændighed eller nærmere Beskaffenhed, samt dens Sedlers Gyldighed, kand imidlertid nøyere sees af den Aaret efter udgangne Forordning af 8 Martii 1737, hvori Publico gives tilkiende de Poster af Octroyen, som meest kunde være angelegen at vide. De roulerende Banco-Sedler, vare paa 100 Rdlr. 50 Rdlr. 40 Rdlr. 30 Rdlr., 20 Rdlr., og 10 Rdlr., og, som disse bleve forslidte, og man, endskiøndt meget sielden, fandt nogle forfalskede, saa blev eragtet tienligt at indkalde samtlige Banco-Sedler ved en Forordning af 13 Sept. 1748, som bleve indløste med trende Slags andre Sedler, nemlig 100 Rdlr., 50 Rdlr. og 10 Rdlr., af hvilke hver ere trykte paa sin Maade, for derved at giøre al Undersleb desto vanskeligere; I saadan nyttig Forfattning var da Banken, Mynten var god, Vexel-Coursen nedsat, og ordinaire Renter bragt til deels til 4 pro Cento aarlig, desuden holdtes vaaget Øye ved adskillige Forbude paa Mynt-Sorters Udførsel, at vore Penge ikke

538
skulde gaae ud af Landet, men det meste muelig, at de Udenlandske skulde blive udbetalte med Vexler og Vahrer.

Fabriqvernes Begyndelse.
Fabriqverne angaaende, da blev allerede 1737 overalt ved Stiftsbefalingsmændene i Dannemark saavel som Magistraten i Kiøbenhavn bekiendtgjort, at de Handlende skulde betiene sig af Indenlandske Vahre, og ikke forskaffe sig større Forraad af Fremmede end de inden kort Tiid kunde affætte.
Forbud paa Juveler Sølv og Guld Tøy er samt Kniplinger.
Juvelerne og Tøy med Guld og Sølv i, samt fremmede Kniplinger vare allerede ved Forordningerne af 16 April og 6te Octobr. 1736 forbudne.
Almindelige Magazin.
Paa det da nu bemeldte Fabriqver kunde blive ret dirigerede, og Fabriqvanterne have et Stød at holde sig til, saa blev det almindelige Magazin 1738 i visse Logementer paa Børsen indrettet og derover beskikket 3 Directeurer. Her blev alle af Fabriqvanterne giorte Vahre, som de ikke andre Stæder kunde affætte, opbragte, hvor Fabriqvanten strax fik sin Betaling, paa det han skulde ikke være forlegen, eller manqvere Penge til sine Folk. Disse Vahre affatte, eller bort crediterte Magazinet igien til Kræmmerne, saa baade Kræmmerne og Fabriqvanterne der havde en staaende Credit.
Hallen.
Men som man mærkede, at de første Uldne Fabriqver ikke giorde deres Manufacturer saa tilforladelige, som de burde, saa blev der formedelst Forordningen af 11 Julii 1739 indrettet en Halle, hvor alle Uldne Vahre først bleve hallede, og kiendt dygtige, førend de enten maatte sælges, eller paa Magazinet leveres, hvilket udrettede saa meget, at Klæder og slige Manufacturer bleve af meget bedre Bonite, og give de Udenlandske intet efter. *Uldene-Fabriqver.*
Silke- og Linnede Fabriqver.
Ligesom de Uldene Fabriqver af al Magt blev forfremmede, saa bleve og de Silke og Linnede befordrede. De Silke ere de vanskeligste; thi hvad Arbeydet i sig selv angaaer, da giøres det ligesaa got her, som nogen anden stæds, og omtrent til samme Priis, men Debiten giør Forskiællen.
Tugthuusene.
Til at ophielpe Manufacturers, maae jeg og her erindre de Tugt-Huuse, som fast i hvert Stift oprættes, e. g. paa Møen, i Wiborg, Trundhiem, Bergen x.
Nye oprettede Fabriqver.
Hvad ellers vore Manufacturer nu omstunder angaaer, hvorved vi søge forarbeydet at udbringe Landets Producter, og selv til

539
vor egen Fornødenhed have indrettet, da ere adskillige foruden ovenstaaende, hvilke alle at opregne vilde være for vidtløftig, dog vil jeg løsligen nevne endeel: som Leer, Skiere-Knive, Gevehr, adskillige Jern-Sager, Staal, Tapeter, Papiir, Victriol, Salpeter, Sæbe, Stivelse, Spaan, Liim, Kionrøg, Lack, Perlegryn, Tobaks-Fabriqve, Trykkerier paa alle slags Linnet og Ulden x. de Holsteenske Kniplinger haver en overmaade god Debit, og føres allevegne om til Øster-Søen, Rusland og andre stæder.
Norges Negoce.
Til bemeldte Manufacturer haver Norge en stor Deel Producter, og som samme Riges Negoce langt fra ikke kand drives paa den Maade som tilforn, da Mængden af Skov stod paa beleylige Stader til at bortføre, saa at Tømmeret var ikke saa kostbart at bringe til Kiøbstaden, som nu, og Træ-Laster desuden i andre Lande havde alt ønskelig Aftræk;
Aarsager til Forandring i den Norske Handel.

da derimod Skibbyggerier nu ere oprettede i America, og andre Nationer føre fra adskillige Stæder de Ting, som de meest hentede fra Norge. Terreneuve forsyner dem med Fiske-Vahre, som tilforn blev hentede fra de Nordiske Lande, Kaaber, Jern og andre Erter opfindes og daglig, baade i bemeldte America, som andre Stæder, altsaa maae vi gandske forandre vor Negoce, og søge at supplere denne Afgang ved andre Producter og Manufacturer, hvoraf jeg vil opregne nogle, som mig ere bekiendte.

Det Norske Compagnie.
I Norge blev oprettet et Compagnie kaldet det Norske Compagnie, eller almindelig, det Sorte-Compagnie, formodentlig, fordi samme Compagniets Producter vare til deels saadanne, som kunde have givet Anledning til dette Navn. I Begyndelsen af ermeldte Compagnies Octroy, som er dateret den 21 May 1739 anføres Geheime-Raad og Churpfalzisk General Salt-Directeur von Beust, som en af de der fornemmelig har foreslaget dette Compagnie, grundende sig paa, at i Norge saavel in regno Minerali som Vegetabili og Animali skulde findes mange Leyligheder til Comercens Befordring, og at man der kunde forfærdige mange Vahre af de raae Materialier, som til Deels vare ubekiendte, til Deels negligerte.
Det Norske Compagnies Fabriqver.
Compagniet bestoed af 500 Portioner, og blev benaadet siden efter Octroyen med fleere Privilegier af 3die Januar. 1741. Hvad Fabriqver ellers Compagniet vilde oprette, var omtrent følgende: Tiere,

540
Bøg, Harpix, Kionrøg, Olie, alleslags Smede-Verk, Galmeye-Glas, Salpeter, Krut-Verker, at opsøge; Alune, Victriol og Svovel, Erter, Blegvidt, Kalk- og Teil-Ovne, Marmor-Verker og andre ægte og u-ægte eller nyttige Steene, som sig i Norge maatte befinde, at præparere Farver, Hudder, Skind, Fiere, at anlægge Ollie-Møller x. Compagniet er tilladt at nyde alle Bergverks Friheder, og en Jurisdiction, saavel som Maal og Vægt, men hvorom alting er, lader dog deres Tiere, Bøg, Victriol, Pot-Aske, men fornemmelig Glas-Hytterne, at være de meest fordeelagtige.
Fordeelagtige Producter.
Fremdeles ere følgende Verker i Norge og andre Stæder oprettede:
Lilienskioldske Marmor-Verk.
Det Lilienskioldske Marmor og Chrystal Deroche Verk var vel anlagt i Sundhords Fogderie i Bergens Stift, og derpaa erhvervet Privilegium 1706, men var dog ikke i saa god Drift, som man ønskede, derfor blev bemeldte Privilegium prolongeret 1742, og satt i bedre Tilstand; derimod, andlagde 1744. Hof-Steen-Hugger Fortelin i Aggershuus Stift et Verk, hvor han bryder Marmor-Klæber og Skiever-Steen, Sand-Steen, Fæt- og Kalk-Steen, saavelsom Liig-Steene, og mange andre slags nyttige Steene. Dette Verk haver en særdeles god Fremgang, og merker man, at de Norske Marmorer saavelsom de andre Steene, give de Udenlandske aldeeles intet efter i Boniteten: ja en Deel overgaaer dem, og Prisen er langt ringere, end de Fremmede kand leveres for, og, som Vedkommende berette, saa bliver Gruberne alt u-lige bedre, som de avancere i Dybden.
Marmor-Verk i Aggershuus Stift.
Steenbryderie paa Salt-Holmen.
Saltholmen har bemeldte Fortelin ved den der brudte Kalk-Steen iligemaade 1747. fundet adskillige til Bygning nyttige Steene, hvoriblant ere artige Marmorer og Bruch-Steene, som skal være særdeles gode at bygge med.
Marmor-Verk i Christiansands Stift.

Ligesaa-dan et Marmor-Værk blev anlagt 1747 i Christiansands Stift, hvor der, foruden Marmorer, brydes Fæt-Sand, Skiever-Steen og andre til Bygning nyttige Steene. Jo meere man arbeyder i disse Brucher-Steene, jo bedre blive Steenene, og jo fleere slags opfindes der, og haver man Haab ogsaa at finde Steen-Kul i Gruberne.

541

Steenkul og Cæment-Verk paa Borringholm.

Paa Borringholm er giort en Begyndelse 1741 med et Steenkul og Cæment-Verk, der lykkes Cæmenten best, det er meget godt, ja 10 pro Cento bedre end det Hollandske, og kand haves meesten for det halve, som det Hollandske.

Jeg haver tilforn talt om de Forandringer, som ere skeede udi den Grønlandske, Islandske x. Handel.

Det almindelige Handlings-Compagnie.

Det almindelige Handlings-Compagnie, som det sidste oprettede, kand forskaffe det Islandske og de andre god Aftræk, naar det faaer meere Styrke. Det blev meddeelt sin Octroy, just paa vor nu Regierende Allernaadigste Konges Salvings Dag den 4 Sept. 1747, samt stilet paa 40 Aar, bestaaende af 13 Artikler, Conventionen af 21 Artikler dat. den 22 Sept. 1747.

Dette Compagnie bestaaer efter Conventionens første Post i 1000 Actier, hver paa 500 Rdlr. og er benaadet med anseelige Fordeele, som Oplag paa fremmede Vahre og andre Privilegier, der kand give det Leylighed, baade at forsende Øster-Søens, samt andre fremmede Vahre, tilligemed vore egne Producter overalt i Europa samt til Strædet og andre Stæder; det kand bringe vore Exporter directe til de Stæder hvor de gielde meest, og tilbage føre os fra første det vi altiid tilforn vare forbundne til at tage fra anden Haand, ikke at tale om, med Eftertryk at fortsætte Val-Fiske-Fangsten, med videre; men som Compagniet nu først haver faaet sin Opkomst, og begynder sin Handling, saa kand man vel vente sig gode Følger deraf, men ikke prætendere, at det allereede skal have naaet sin Fuldkommenhed; det er imidlertid forsiunet med ovenstaaende Fordeele, haver en god Fond, og Hoved-Hensigten derved er at fortsætte Handlingen i et samlet Compagnie med saadanne Kræfter, som particuliere Kiøbmænd ikke saa let kunde bringe tilveye, en hver for sig. Dette maa være nok talt om vor Handels og vore Fabriqvers nu værende Tilstand, hvorom en tilforladelig Underretning mig er meddeelt af Hr. Secretaire Wilhelm Langfeldt.

542

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Alphabetisk Register.

A.
Absalon Erke-Bisp angaaende. Pag. 417
Academie, det Ridderlige paa Sorøe 239
i Kiøbenhavn, see Universitetet.
Academiske Grader. see Promotioner.
Adelen i Danmark, dens Oprindelse efter Hvitfelts Meening. 267. kom først i Anseelse i Waldemari 1. Tiid. 268. hvorledes en blev giort til Adel. ibid. Betænkning over Hvitfelts Ord, 269. hvad fri og ufri var, og hvorledes en ophøyedes i Herre-Stand, 270. Oprindelse til de første Herre-Gaarde, 271. vanskeligt at udlede de Adelige Familiers Ælde, 272. Heluaderi selsomme Meening om den Danske Adel, ibid. de fleste Adelige Familier indsluttet i et Vers, 273. deres Magt ey altid lige, 274. Autors synderlige Anmerkning om Haandfæstninger, 275. deres Magt stor under Frid. 1. ibid. faaer da Hals og Haand over deres Bønder, 444. deres Magt paa højeste Spidse under Frid. 3. 276. falder ved Souverainetetets Restitution, 277. deeles imellem simpel og distingvered Adel, ibid. Førstelig Titel gives ikke til Adel i Danmark, ibid. nogle gamle Hertuger i Norge, 278. om Grever og Baroner ere saadanne som Jarler og Hersar i gamle Dage, ibid. Grevernes Privilegier, og naar den Stand er indført i Danmark 280
Adelige Friheder, naar bevilgede Kiøbenhavns Borgere 290
Adelfar, see Torkild
Adel-Runer 11
Amiralitetet i Kiøbenhavn 483
dets Jurisdiction 503
Afguder i Norden 85
Aflads-Breve 107 sq.
Albertsen (M. Ped.) 163
Algier, Fred med samme 536
Almindelige Handels-Compagnie 541
Almindelige Magasin 538
Alloesk Mynt 391
Alting paa Island 449
Amager Land 35
Amterne i Danmark og Norge 531
Amtmænd 530
Amts-Forvalter, ibid.
Amstueres Opkomst 490
Anabaptister i Danmark 129
Anatomie-Cammer, (Universitetets) 192
Anatomici anseeligste i Danmark 175
Anna Maria Schurman 131
Anna Ovena, see Høyer
Ansgarius Munk, som prædikede Troen i Danmark 101
Antiqvitæter (Danske) Autores derudi 178
Appellationer 456
Archivarius ved Rente-Cammeret ang. 498
Artikle, de 25, som Fremmede skulde underskrive 125
Articuli Ripenses, ibid.
Arv, Fruentimmerets i Danmark ang. Oprindelsen der til 428
Arve-Rettighed de gamle Danske Kongers, 5 Beviiser derpaa, 67. naar den blev afskaffet 69

Asgardien, Scythien saa kaldet 90
Asiatiske Compagnie 332
see videre Handel.
Aslacus (Conradus) 145
Assistentz-Raad 520
Astronomiske Taarn i Kiøbenhavn 171
Astronomiske Verker foræret til Universitetet 168. 170
Atheniensiske Republiqve 57
Attestat, see Examina.
Auditoria paa Studii-Gaarden i Kiøben. 192
Aundvegi, Høysædet i Walhalla 94
Augsburgiske Bekiendelse, naar her antagen 125

B.
Baccalaurei 214
Baldus corrigeret 321. 325. 336
Balk, hvad var 448
Banqven i Kiøbenhavn 537
Baroner angaaende, 278. en merkelig Passage anført af Edda, 279. see videre Fri-Herrer.
Bartholiner, adskillige 175
Bauta, Steina 10. 156
Bedrifter, hvorledes conserveredes af de Gamle 157
Begravelse de gl Nordiske Folkes 9. 396
see videre Valhalla.
Bergens Privilegier, 443. Mynt ang. 391.
beholdt længst Mynte-Rettighed, 392.
Hanse-Stædernes Contoir der, 314.
Compagniets Indskud til den Grønlandske Handel, 351. see videre Handelen.
Berg-Collegium i Norge, dets rette Stiftelse, 513. dets nu værende Indretning, 514.
Under- og Ober-Berg-Amtet, samt Berg-Betiente, 515. see videre Kongsberg.
Berg-Verkers første Oprindelse i Tydskland, 40. i Norge, 41. nye Gruber fundne, 51. Rudera af et ældgammelt Sølv-Verk i Tillemarken, Betænkning over samme, 53. nye Verker og Forandringer i Christ. 6tes Tiid, ibid. see videre Kongsberg.
Beringii Florus Danicus 180
Bernover Stadtholders Anordning om dem som ingen Arvinger havde 440
Beskrivelse over et Folks Natur og Egenskaber vanskelig, og Aarsag dertil I.
Bestillings-Mænd paa Landet 531
Bibelen, den første Oversættelse deraf paa Dansk, 125. paa Islandsk, 170. see videre herom 168. 172
Bibliothek, Universitetets i Kiøbenhavn ang. 172. 173. Kongel. Foræring dertil, 170. Anordning derom, 226 sq. Bibliothecarius og Famulus derved, 227
Extra-Fonds dertil 205. 206. 212. 226. 229.
Bielke Cantzler 438
Biskopper, de Catholske, arresteres, 118.
løsgives, 120. Opstand paa Island af Bisp Jon, 123. han og Sønner fanges og rettes, 124.
Bispernes Mynt, 371. Stridbarhed 417
Biskopper Evangeliske, de 7 første nævnes 121
Bispedømmer 8 oprettede i Danmark 104
Bispe-Gaarden i Kiøbenhavn angaaende 521

Boglade, Universitetets 172
Boglige Konsters Tilstand nu omstunder 187
Borringholms Vaaben 408
— — — Steenkul 540
Borgemestere i Kiøbenhavn 522
Borger-Standen i Danmark ang. 289 sq.
Kiøbenhavns Borgere fik Adelige Privilegier for Souverainiteten, da de bleve formerede, x. 290. Borgerskabets Regiering, og publiqve Forretninger, 291. de 32 Mænd i Kiøbenhavn, samt Borger-Milice og Stads-Hauptmand, 293. hvad af dem udfordres, som vil tage Borgerskab 294
Berg-Retten 519
Borkens Collegium. see Mediceum.
Boshauver (Marchelis) som blev Printz, hans Historie 323
Botanici i Danmark 175
de Bourignon (Antonette) hendes underlige Meeninger i Religionen, 138. hendes Skiebne her i Landet, 139. Skrifter mod hende, og hendes Apologie 140
Brage-Bægere 11
Bragefull 13
Brahe (Tyge) 176
Brand-Folk i Kiøbenhavn 293
Breve til Paverne, et ydmygt, et andet modigt 105
Brev-Cammer, see Archiv.
Brille-Ducater 43. 388
Brochman (Casper) 174
Brnna-Old 9
Brynar 415
Bugenhagius D. 125. 133. 167
Busklare 395. 415
Bye-Fogeder i Kiøbenhavn, Observation om dem 523
Bytte, hvorledes uddeeltes 417
Byrel-Bønder i Norge 298
Bøder for Manddrab, af Slægtinge, og for Skade af Dyr 433. 434
Bøger skrives ey mange paa Dansk, hvorfor 18. 184
Bønder, Ordets adskillige Bemærkelse, 294. see ellers Fæste- og Odels-Bønder, Selv-Eyere og Vornede.

C.
Cabo-Corso falder i de Danskes Hænder 334
Cadet-Compagnier ved Land- og Søe-Etaten 421. 424. 504
Calvinister i Danmark 128
Cammer-Collegium, see Rente-Cammer.
Cammer-Retten 493
Canzelierne, 478. det Danske angaaende, og dets gamle Indretning, 479. Cancellie-Forvaltere og Secreterere, 480. Ober-Secretairer, 481. Lehns-Secreterer, ibid. Maitre de Reqvets 479 see videre Tydske og Krigs-Canzellier.
Cancellie-Expeditioner 484
Cantzlerens Embede, 67. beskikket til Academiets Patron, og hvilke opregnes 196
Canonicater ey tages under Cronen, efter Lutheri Raad 121
Capellaner 2 slags
Carolstadius 133

Ceremonie-Mester 474
Chinesiske Handel 333
Christendommens Begyndelse i Danmrk. 100 første Christne Konge Harald Klak, 101 Ansgarius Munk didsendt, ibid. Forfølgelser under Kong Regner Lodbrog, og Gorm, 102. Troen forplantes af Harald Gormsen, 103. Poponis Mirakel, ibid. 3die Forfølgelse under Svend Tiugeskæg, ibid. 8 Bispedømmer oprettes 104
Christen-Rettur, see R.
K. Christian I stifter Universitetet i Khavn. 163
Christ. III. Gavmildhed mod samme, 167
Christian II. Lader det Nye Testamente oversætte paa Dansk i sin Landflygtighed, 110 hans Lov-Bog, x. 444
Christ. V. Lov-Bog 446
Christiansborg udi Kongeriget Acara, dens Beskrivelse 335
Christianshavns Magistrat afskaffes, og Borgemesterne opregnes 523
Christiansandske Marmor 540
K. Christoffer af Bayern hans Birke-Ret x. 443
Chronichius (Nic.) 145
Chrystal og rare Steene i Norge 43
Chymici i Danmark 175
Chytræus (Dav.) 183
Cimbriske gamle Vaaben 406
St. Claræ Kloster til Roskild angaaende, 169
Closter-Lasse 146
Collegierne, Universitetets, Betænkning over Exercitierne der, 190. hvert af dem beskrives, nemlig:
Walkendorphs 195
Mediceum ibid. og 177
Elersens 196
see videre 224
de høye Collegier og Retter samt Bestillings-Mænd angaaende 478 sq.
see videre Cancellier
Rente Cammeret
Commissariaterne, x.
det Combinerede Admiralitets og General-Commissariats Collegium 503
den Combinerede Ret paa Holmen, ibid.
Commerce-Collegium 508
see videre Oeconomie.
Commerciens Fonds, dens Extention og Tractater angaaende 534
see videre Handelen.
S. Commissariaterne angaaende, 483. Stiftelsen og første Indretning, 500. Deelingen, og Land-Etatens General-Commissariats Forretninger, ibid. Felt-Gen. Commissariat. 501. Betiente og Contoirerne angaaende, 502. see videre Søe-Etaten.
Commissarier i Danmark, 2 slags 462
Communitetet i Khavn, dets Stiftelse, 169
Forbedring, 172. Exercitierne, som der holdes, Autors Betænkning derover, 189 dette Kongel. Convictorii Nytte, ib. dets nærmere Beskrivelse, 192 sq. Anordning det angaaende, 216 sq. see videre Comoedier.
Comoedier at ageres paa Klosteret 170
Conseilet 478

Consistorii Fundats, 170. Bygning, 194. Assessores & Notarius, 205. Samlingerne x. regulerede 209
Constitutio cum Ecclesia Daciana 104
Constructions-Commissionen 504
Consuls 537
Copeker, Ordet angaaende 388
Cotten (Joh.) 129
Crantzii (Alb.) Historie 179
St. Croix, Adkomsten dertil, 541. see videre Vestindiske Handel.
Croner, de 3 i det Danske Vaaben ang. 403
Dansk Mynt, de første ang. 386 sq.
Cæment-Verk paa Bornholm 541

D.
Dalere 382
Dannebod (Dronning Thyre) hialp til Christendommens Fremgang i Danmark 103
Dannebroge, Felt-Tegnet angaaende 414
Ordens Oprindelse og Historie. 474 sq.
Dannehoffe 63
see videre Herre-Dage.
Dannemark, Landets Beskaffenhed, 32. Folke-Riighed, 36. Regieringen der, 56 sq. den gamle Regierings Form, 62. Rigets Raad og høyeste Embedsmænd, 65 sq. adskillige Beviiser, at det har altid været et Arve-Rige, 67 sq. Val-Rettighed indført i Christ. 2. Tiid, 70. Objectioner besvares, ibid. sq. Konge-Loven anføres, 71 sq. Religionen der ang. 84 sq. den Christel. Troes Begyndelse der, 100. Kirker bygges, 102. 8 Bispedømmer, og Pavernes Tyrannie x. 104. Reformationens Begyndelse, 109. Kirke-Ordinanz x. 125. Strengt Forbud mod Papister, 126. Andre Secter siden den Tiid i Førstendomene, 128. har ey ellers siden været foruroliget i Religionen, 141 den Evang. Lærdom øves der allene offentlig, og hvilke Secter taales, 149. Religions Tvistigheder i disse sidste Tider, 153. Lærde Mænd der ang. 174 sq. hvi lærdom ey florerer der, som tilforn, 187. 2 Academier der ang. 156 sq. 239 sq. Indbyggernes Inddeeling i Classer, 267. Førstelig Titel gives der ikke, 277. Rigets Vaaben, 393 sq. 406. Kriigsmagten ang. 409 sq. Søe-Magten altid i Anseelse, 423. Fæstningerne opregnes, 425. Handelen der ang. 311 sq. Mynten, 365 sq. Embedsmænd, 478 sq.
Danske, nu civiliserede, 13. deres Leve-Maade og Qvaliteter, 17. falde ey gierne i Extremiteter, 18 de Feyl, som dem tillægges, 19. deres Stridbarhed i forrige Seculo, hvi saa ilde afmalet af Fremmede 15 Kaldtes fordum Væringiar hos de Græske Keysere, 7. see videre Nordiske Folk.
Danske Cancellie 479
Danske Historie har adskillige Hypotheses, 178. hvilke Skribentere henhøre til Vulgarem, og hvilke til den Gothlandske, 180. den Islandske Hypothesis, 183. Mangel i Kirke-Historien, og de 3 sidste Kongers, 184. Autores i Danske Antiqviteter, 178.
Danske Kongers Arve-Rett angaaende, 67 sq.
Danske Lexica x. angaaende 185 sq.
Danske Love og Lovgivere, samt Retterganger, see Ret
Danske Skribentere opregnes, x. 162
David-Jorister i Danmark 130
Decanus blandt Professores 199
Decani paa Klosteret 218
Defensions-Skibe og deres Privilegier, 318
Degne og Substituter 289

Deposition, 199. Oprindelsen til U-orden derved, ibid. sq. nye Anordning der om, og Misbrug afskaffed 210 sq.
Dimiss-Prædikener 213 sq.
Dipvadius (Georg) 145
Disputatser paa Communitetet og Collegierne angaaende, 190. Relation ang. en paa Academiet i Frid. 3. Tid, 191
Ditmarske Vaaben 407
Divisionernes Stiftelse 425
Docken angaaende 505
Doctores Theol. Jur. Med. & c. 215 sq.
Drikke-Kar, de Gamles 97
Dronningernes Liv-Geding 34
Drostens Embed 65
Drukkenskab, Lov derimod 13. 427
Ducater af Norsk Guld 43
Dueller, derved beviiste man sin Rett, 451
afskaffede 428
Dyk (Nic van) 146
Dyr, bøder til den, som blev skadet af dem, 434
Dyven (Joh.) Astronomus, x. 168
Dønninger, en Mynt 388
Døds Foragt, nogle Exempler derpaa af Borgerne i Julin 4 sq.
Døtgens, hvoraf saa kaldede 387

E.
Earls i Engelland, see Jarler.
Ebbo, Bisp til Reims prædiker her i Riget 101
Edda, Autor og dens Indhold 161
Eeder til Tinge angaaende 459
adskillige slags her i gamle Dage opregnes, ibid. sq.
Eed paalagt Norske Konger af Geistligh. 106
Eene-Kamp, see Dueller.
Egede (Hans) Historie om ham, og hans Forslag at be-seyle Grønland 350
Einheriar, 93. see videre Valhalla.
Effenbergs Repertorium 438
Elephant-Ordenens Oprindelse, 466 sq. Forandringer, 469 sq. en merkelig under Christ. 5. og ny Statuta 472
Elersens Collegium 196
Embeds-Mænd i Danmark uden for Collegierne i Kiøbenhavn 527
Engelske Myntmestere i Danmark 367
Engelske Penge der ang. x. 369. 370
K. Erich Emund og Ejegodes Love 429
Glippings 439
Menveds, ibid. sq. hans ydmyge Brev til Paven 105
K. Erich af Pommern forandrer det Danske Vaaben, 402. hans Love 442
Erich Præstiehader, Konge i Norge 106
Evangeliske Religion øves alleene offentlig i Danmark, x. 149
Examina ved Academiet, 199. nærmere regulerede, 210. og Characterne ang. 212. 213. fleere paabudne, 214 sq.

Examen Philosophicum i sær ang. og den saa kaldede Attestat, 201. Attestat og Dimiss Prædikener ang. 213 sq.
Exceptio Fori 452
Exercitier paa det Kongel. Communitet og Collegierne, samt Autors Anmerkning derover 189 sq.
Expectans-Skiold 97

F.
Fabriqvers Begyndelse i Danmark 538
Fabriqve-Commission 504
Falke-Fangsten paa Island 55
Falster og Lollands Beskaffenhed 34
Fanatisk Student fra Bergen 146
Fattiges Forstandere 291
Felt-General Commissariat 501
Femerns Vaaben 408
Finlappernes Art og Natur, 26. Religion og Sprog, 27. formeente Troldom, 28. deres Oplysning foranstalted 513
Finmarkske Mynt 388
Fiscal, see Politie-Fiscal.
Fiskerie i Norge 39
i Jylland 36
Fladbrød 38
Flensborg, Geistlig Samtale der 133. 135
Fogdernes Embede i Norge 530
Forfald, hvad lovlig agtes 457
Forfølgelser i Danmark, see Christendom.
Formula Concordiæ, om den blev brændt i Danmark, x. 147. 148
Fostbrødre-Laug 4
Franske, see Hugenotter
Franske Vornede, eller Gens de la main mort 300
Frankrig, Tractat ang. see Handel.
Fremmede Vahre forbuden 534
Freyr Afgud i Norden 85
Freya Gudiinde 87
Friderich 1. Forhold i Reformationen, 110
besvarer de Geistlige i Henseende til sin giorte Eed 114
Frid. 2. Reformationen ang. 125 sq. hans Søe-Rett 445
Frid. 3. Konge-Lov indført 71 sq.
Friderichsberg anlagt ved Cabo Corso 334
Friderichstad i det Slesvigske, bygt af Arminianer 360
Frie og Ufrie, hvad var 270
Frihed skadelig, Exempler af Græker og Romere 57
Fri-Herrer lige saa gamle her i Riget, som Grever, 283. deres Privilegier, ib. see videre Baroner.
Friherskaber i Danmark opregnes 284
K. Frodes Love, Stridsmænd og feige Folk angaaende 6. 8
Frode (Are) Islandske Skribent 161
Frode (Sæmund) som den saa kaldede Edda tilskrives 160 sq.
Fruentimmers Arv i Danmark, Oprindelsen dertil 428

Fundation til Kiøbenhavns Academie indført, 203 sq. til det Ridderlige Academie paa Sorøe 243 sq.
Fyens Frugtbarhed 34
Fylker, hvad var 413
Færøer, Embedsmænd der over 533
Fæste-Bønder 298
Fæstningerne i Danmark og Norge 425
Førstelig Titel gives ey til Adel i Danm. 277
Førstendømmerne Slesvig-Holsteen, Kirke-Ordinanz der, 125. hvorledes anfægtede af andre Secter siden Reformationen 127

G.
Gaards-Retten fordum anseelig, 518. K. Erich af Pomerns 442
Geheime Conseil 478
Geistligheden paalægger de Norske Konger en haard Eed, 106. Erich Præstehader haard imod dem, ibid. Ægteskab forbydes dem 108 sq.
den Geistlige Stand i Danmark angaaende nu omstunder 285 sq.
General-Auditeurers Embede 484
General-Commissariater, see lit. C.
Gields-Commissionen 292. 526
Giestebud afskaffes af Kong Sniv 427
Gilder hos de gl. Danske, 11. Oldermanden og Vedtægter angaaende 12 sq.
Gimle, Lyksaligheds Bolig 99
Glückstad, Toldsted der anlagt 317
Gothlandske Hypothesis i den Danske Historie, og hvilke Skribentere, 180. Güllandske Krønike, 182. Landets Vaaben 408
Graa-Gaasen en Norsk Lov angaaende 447
Grader paa Academier. see Promotioner.
Græske og Romerske Skribentere kand give Ungdommen skadelige Principia mod Regiering 58
Grever og Baroner, om de ere saadanne, som Jarler og Hersar i gamle Dage, 278. naar Grevestanden er indført i Danmark 280
Grevernes Privilegier 280 sq.
Grevskaber i Danmark og Norge 284
Grønland, første Colonie derpaa af Norske, 344. Øster- og Vester-Bygd, 345. det bliver en Provinz af Norge, 346. den sorte
sorte Død ødelagt Indbyggerne, ibid. Handelen derpaa forsømmes under Erich af Pomern og efterfølgende Konge, 347. Christ. 3. og Frid. 2. søger forgieves at at oplede Landet igien, ibid. sq. Christ. 4. skikker 4re Skibe did, 348. Grønlandsk Compagnie stiftes i Kiøbenhavn, ibid. Guldsand, Historien derom, 349. Handelen igien forsømt, undtagen Hvalfiske-Fangsten, ibid. Anledningen til et Compagnies Stiftelse i Bergen i vor Tid, 350. Hr. H. Egedes Historie og Forslag, ibid. han finder Bistand hos Kong Frider. 4. 351. det Bergenske Compagnies første Indskud, ibid. nye Colonie der, ibid. Hans Majestæt griber Compagniet under Armene, 352. Handelen fortsættes, men med liden Fordeel, ibid. om det er Umagen værd, at fortsætte den, 354. Kongen tager Handelen til sig, 355. de Grønlandske Coloniers nyeste Historie, 356.
Grønlands Vaaben 409
Grønlændernes Art og Egenskab 353
Guldets Lutring, see Guinea.
Guld-Miner i Norge 42

Guld-Sand, see Grønland
Guld- og Sølv-Tøy i Klæder forbudet 538
Gulland, see Gothland.
Guineiske Handel, 334 Cabo Corso falder i de Danske, og Fæstningen Friderichsberg anlægges, ibid. de eye alleene Christiansborg, 335. Handelens Vigtighed, 336. Indbyggernes Maade at luttre Guldet, 337. deres Sindrighed i Handel, ibid. Compagniets Regiering, 338 Vahre, som føres til og fra Guinea, ibid. see ellers videre Vestindiske Handel.
Gymnasia 171

H.
Haandfæstninger af Kongerne til Adelen, Anmerkning derom 276
H. Hagen 87
en Halle i Kiøbenhavn 538
Hals og Haand givet Adelen 444
Hamborgske Jus Restringendi, hvad var 315
Handelen ang. K Olas Anordning derom, 442 Træhandelen i Norge, 38. hvorledes den blev dreven i Øster-Søen, 311, de Danske begynde at lægge Vind paa Handel i Christ. 3. Tid, 314. Tvistighed derover med Hansestæderne, ibid. Odenseeske Recess, 315. Hamborgske Jus Restringendi, ibid. Christ. 3. søger at afskaffe samme, 316. Stridighed derover, som fortsættes under Frid. 2. ib. Kiøbenhavnske Recess, 317. Grundvold lagt til Hollændernes Handel i disse Riger, ibid. Christ. 4 arbeyder i sær paa at forfremme Rigets Handel, og at indskrænke Hansestæderne, ibid. Tvistighederne om Jure Restringendi fornyes, ibid. aabenbare Kriig, 318. dens Tilstand under Christ. 5. og ny Periodus i den Danske Handel, ibid. de Danske begynde at handle med egne Skibe, ibid. Frid 4. Handelens rette Stifter, 320. Forordning om de saa kaldede 4 Species, ibid. saa og om Handel med egne Skibe, 321. om hver slags Handel, i sær her i Rigerne, ibid. see videre Ostindiske, Vestindiske, Guineiske, Grønlandske, Islandske. Reflexion over Danmarks og Norges Handel i Almindelighed, 361. hvorledes den kand hielpes, ibid. først ved Handel med egne Skibe, 362. 2) ved Manufacturer, ibid. om et Land conserves ved Tarvelighed, 363. Overdaad skader ey et Land, hvor slige Ting forarbeydes, ibid. Exempler derpaa, 364. Forandringer i Handelen og Manufacturers Stiftelse i Danmark under Christ. 6, 534. Commerciens Fonds, og Forbud paa fremmede Vahre, ibid. General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegii Stiftelse, 535. Commerciens Exten

Her er den diplomatiske transskription af side 549, som fortsætter det alfabetiske register fra bogstavet H. Som i de foregående sider er det lange ſ moderniseret til et almindeligt s, mens den originale retskrivning og tegnsætning ellers er bibeholdt nøjagtigt.

Register.

Extension, og Friheder paa nye-bygte Skibe, ibid. Commerce-Forordninger, ibid. Tractat med Frankerig og Fred med Algier, 536. Forstaaelse med Venedig, ibid. Tractat med Sicilierne, 537 Consuls, og Banqven i Kiøbenhavn, ibid. Fabriqvers Begyndelse, 538. Forbud paa Juveler, Guld- og Sølv-Tøy, samt Kniplinger, ibid. Almindelige Magasin, Hallen, ibid. Uldene Fabriqver, og Tugt-Huusene, ibid. nye oprettede Fabriqver. ibid. Norges Negoce, og Aarsag til Forandring der i, 539. Norske Compagnie, ibid. Fabriqver og fordeelagtige Producter, 540. adskillige Marmor-Verker der, ibid. Steenbryderie paa Saltholmen, ibid. Steenkul og Cæment-Verk paa Bornholm, 541. Almindelige Handlings-Compagnie, ibid.
K. Hanses Anordning om Skiøder 444

Hanse-Stædernes Oprindelse, 311. deres Antal og Deeling i 4 Classer, 312. de 4 Contoirer, hvor af et til Bergen i Norge, 314. deres Handel tager af, 318. deres Mynt 379 sq.
Hans Michelsens Nye Testament paa Dansk, 1523 110
Handsker uddeelte paa Academiet, 40 par 171
Harald Klak, første Christen Konge i Dan-mark 101
Harald Gormsen befordrer Troen, 103. han er den første Christen Lovgiver 427
Harald Svenskes Love behagelige 428 sq.
Havne-Inspecteur i Kiøbenhavn 506
Havne-Væsenet videre ang. Gen. Lan-dets Havne-Commission 104
Helsingøers Privilegier af K. Erich af Pomern, 442. dem ang. som derfra stævnedes til Lands-Ting 455
Helvaderi sælsomme Meening om den Danske Adel 272
Hemming (D. Niels) beskyldes, 143. de Lærdes Domme der over, 144. see videre ham angaaende 148. 168. 174
Hersang, hvad var 417
Herolder 474
Herre-Dagene ang. 63. om de altid holdes til Odense, og hvad paa dem afhandledes, 64. see videre Høyeste Rett.
Herre-Gaarde, Oprindelse til de første 271
Neu-Herrnhutt i Grønland 357
Herre-Stand, hvorledes en blev ophøyet der i 270
Hersar i gl. Dage, og hvad Forskiæl imellem dem og Jarler 278. 280
Hertuger, nogle gamle i Norge, og hvorledes de bleve creerede 278
Hiarnes Grav-Skrift over K. Frode 11
Hilote 300 sq.
Hirdskraa, den gamle Norske Hof-Rett angaaende 447. 549
Historier, de gl. Nordiske, groves paa Steene, item paa Skiolde, 156. tegnedes paa Væggene i Husene, 157. grundedes paa Skialdres Vers, og andre troeværdige Mænds mundtlige Beretninger, 159. første Skribentere 160
Historici opregnes efter de 3 Hypotheses, 178. see videre Danske Historie.
Hoburg (Christian) hans Lærdom ang. 137
Hofman ang. see Melchior.
Hofmesters eller Drostens Embede 65
Hof-Retten, 517. Anledning til dens Stiftelse, 518. hvilke Personer der under svare, ibid. Gaards-Retten var fordum af Anseelse, men tabte den ved Hof-Rettens Stiftelse, 519. Hirdskraa eller den gamle Hof Rett, ibid.
Ober-Hof-Retten i Norge 520
Hollandske Republiqve ang 60. Hollænderes Handel i disse Riger, Grunden dertil, 317. opbragte Skibe af deres 358
Holsteen og Slesvig ang. see Førstendømmer.
Hører angaaende 444
Horn- og andre Drikke-Kar 97
Horologium Planetarium foræret til Academiet, x. 168
Hugenotters Privilegier i Danmark 151
Hval-Fiske Fangst 349
Hvide og Skil. af større Værdie tilforn 374
Hvitfelds Meening om Adelen, 267 sq. Critique over hans Historie 179
Hustruen begroves levende med Husbonden 91
de Høye Collegier, x. 478 sq.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Høyeste Rett, samt de gl. Herre-Dage ang. 516. dens Stiftelse af Frid. 3. ibid. dens Indretning og nuværende Tilstand 517
Høyeste Rett i Norge, 520. dens Beskaffenhed, ibid. Assistents-Raad, ibid. Ober-Hof-Rettens Stiftelse, ibid.
Høy-Sædet i Valhalla, x. 94
Høring, et slags Vidner 443
Høyer (Anna Ovena) 136. hendes Vildfarelser, og Satyriske Skrifter, ibid. hendes Endeligt 137

I.
Jagter paa 12 Aarer 422
Jarler i gl. Dage, 278. Forskiæl imellem dem og Hersar, 280. Earls i Engelland angaaende 369
Jarlsberg Grevskab, Jernverk der ang. 45 Sølv- og Blyverk der, Grev Laurvig tilhørende 53
Jernbyrd paabuden, 428. afskaffet, 430. 434 beskreven 451
Jern-Verker i Norge opregnes 44
Ilden dyrket af de gl. Nordiske Folk 84
Inderster blandt Bønder 412
Indianers Oplysning foranstaltet, 513. Handelen ang. see Ostindiske.
Indsegle 2 slags i Danmark 399
Indskrivelser til Stipendia i Barndommen ophævet 224
Innæ, hvad var 269
Jomsborgernes Foragt for Døden 4. 6
Jons Loven paa Island 449
Islands Beskaffenhed, 54. Mangel paa Korn, men skiønne Græsgang der, og Svovel, ibid. Falke-Fangst, samt Fiske- og Slagter-Havne, 55. hvad det yder, ibid. Reformationen der indført, 122. Bisp Jons Opstand, 123. han fanges og rettes tillige med hans Sønner, 124. Landet reformeres, ibid.
Islændernes Natur og Egenskab, Lærdom, x. 29 sq. af dem vare de fleeste Skialdre, 159. naar de begyndte at skrive, 160. om man kand forlade sig paa de sidste, som paa de første Skribentere, 162. Islandske Hypothesis i den Danske Historie, 183
Islandske Handel, 358. første Handels-Compagnie i Kiøbenhavn, 359. dets Decadance, ibid. Landet deeles i 4 Parter, ibid. Forordning om et nyt Compagnies Stiftelse, ibid. Havnenes Forpagtning, 360. Fisker- og Slagter-Havne, ibid. Vahre, som føres til og fra, ibid.
Islandske Lov-Bøger angaaende 449
Juridiske Studium angaaende 190
Jurisdictionen ved Søe-Etaten 503
Justitz-Betiente paa Landet 531
Justitz-Secreterere 495. 526
Jus Restringendi, see Hamborgske.
Jydske store Lov, 435. dens Oversættelser, Forklaringer, x. ibid. ad 438
Jyllands Frugtbarhed og Fiskerier, x. 35 sq.
Jøderne skikkeligere i Danmark end andensteds, 149. Aarsag dertil, 150. deres Fata her i Landet, ibid.

K.
Kaasten paa Klosteret angaaende 216 sq.
Kiel, Tvistighed der imellem de Geistlige 133
Kirkens Tilstand under Paverne 104 sq.
Kirker bygges i Danmark 102
Kirke uden Nørre Port i Kiøbenhavn, Universitetet tilhørende 172

Kirke-Historie, den Danske, defect deri 184
Kirke-Ordonnancer, 125. 431. 432. 445
Kristen-Retter 449
Kræmere 292
Kiøbenhavns Indbyggere, naar de fik Adelige Friheder, 290. Maade der for Religionens skyld, 113. Klostere der opregnes,
nes, 120. Universitetet der, 156 sq. dens Afdeeling i 12 Qvarterer, 293. Nye Boder, 424. dens første Stads-Rett, 439. dens og alle Danske Stæders Stads-Rett af K. Christoffer af Bayern, 443. Raad-Huuset og Bispe-Gaarden der angaaende, 521. St. Nicolai Kirke der angaaende, 113. see videre Klostere, Handel.
Kiøbmandskab, Anordning derom 442
Klokkeres Forretninger 288
Klosteret, see Communitetet.
Klosterne, Munkene uddrives deraf, 129. Omstændigheder af 4. i Kiøbenhavn, ib. St. Claræ i Roskilde 169
Klæde-Kammeret fordum, hvad var 487
Kniplingers Forbud 538
K. Knud den Stores Rang-Forordning, 95. Mynt i hans Tiid, 369. Wittherlags-Rett 428
K. Knud 6. Forordning om Saals Afskaffelse 433
Knudsen, see Matthias og Niclas.
Kobber-Verker i Norge 46
Koldingske og andre Recesser, see Rett.
Kongens Nærværelse i Provincien, hvad Straf den forvoldte for Mord, x. 435
Konge den første Christne i Danmark 101
Kongernes Arve-Rett i Danmark ang. 67 sq.
Konge-Loven given af Frid. 3. indført, Pag. 71 sq. see videre derom 445
Kongsberg Sølv-Verk ophittet i Chr. 4. Tiid, 41 sq. dets udførlige Beskrivelse, 47 Frid. 3. udløser de første Participanter, 48 det skiødes til Rente-Mester Møller, ibid. kommer igien til Kongen, 49 Ober-Amtet forflyttet did fra Christiania, ibid. dets Fremgang og Forandringer ved Administrationen, ibid. sq. Minerne rige, men ubestandige, 51. Sølv-Artens Strækning større end man tænkte for 10 Aar siden 52
Kriig, hvilken af sine Sønner en Mand burde give dertil 427
Kriigs-Cancelliet, Land-Etatens, 482. det nu værendes Stiftelse og Indretning, 483. see videre Søe-Etatens
Kriigs-Collegium, det gamle 482
Kriigs-Commissarier 490
Kriigs-Magten til Lands og Vands, 409. dens ældgamle Tilstand, ibid. Hvitfelts Beskrivelse derover, ib. forklares, 411 ingen staaende Tropper i gl. Dage, 412 Provinciernes Qvota i Skibes Udrustninger, ibid. Milicens gamle Tilstand i Norge, 413. hvorledes de Norske Skibe vare dannede, 414. Dannebroge, ib. de Nordiske Folkes Vaaben opregnes og beskrives, 415. Varetegn i Kriigs-Tider, 416. hvorledes Bytte deeledes, 417 liden Kriigs-Discipline, ibid. naar Krud og Kugler først kom i Brug i Danmark, ibid. sq. naar de Danske begyndte at bruge fremmede Tropper, 418. den saa kaldede Sariske Garde, 419. Milicens Tilstand efter Souveraineteter, ibid. K. Frid. 4. dens rette Stifter, ib. Rytter-Districternes Indrettelse, ibid. sq. Fortegnelse derpaa, 420. Land-Cadetters Stiftelse, 421. Søe-Magtens gl. Tilstand, 422. Jagte paa 12. Aarer, og lange Skibe, ibid. Christ. 4. dens rette Stifter, 423. den Danske Søe-Magt i Anseelse, ibid. Søe-Cadetters Stiftelse, 424. Divisionernes, 425 Fæstninger i Danmark og Norge, ibid.
Kriigs-Puds holden u-anstændig 417

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Kristen-Rettur 449
Kroner, vid. C.
Krud og Kuglers første Brug i Danmark 417
Kunst-Kammer, Academiets 192

L.
Labadister i Danmark 131
Lacedæmoniske Republiqves Langvarighed, Aarsag dertil 59
Land-Etaten, see Commissariat.
Lande- og Provstie-Møde 289
Land- og Kriigs-Commissarier 490
Land-Maalings-Skriver 498
Lands-Dommere i Danmark og Laug-Stole i Norge opregnes 532
Langeland angaaende 35
Laugs-Rettur 292
Laurvigens Jernverk, 46. see vid. Jarlsberg.
Lav-Dag 455
Latinske Sprog, hvorfor tales her bedre end andensteds 189
Lectiones Professorum regulerede, 205 ad 208
Legata ved Academiet angaaende 224
Lehnene havdes paa Afgift eller Regnskab 488
Lehnsmænd 485. 489. 528
Lehns-Secreterer 481
Lething, hvad var 269. 413
Lexica Danske, ingen trykte, men adskillige i Arbeyd, som opregnes 185 sq.
Liberti 301
Licentiater 215
Lilienskioldske Marmor-Verk 540
den Lille Commission 526
Linie-Dantzeren 521
Lohmand (Hartvig) 135
Lolland og Falsters Beskaffenhed 34
Lollandske Decretum 443
Lov-Bog Christ. 5. angaaende 446 sq.
Love og Lovgivere, vid. ang. see Rett.
Lutheri Brev til Kongen af Danmark 121
Lübsk Mynt dobbelt mod Siællandske 374
Lyscanders Danske Historie 181
Lærde Mænd i Danmark opregnes 174 sq.
Løverne i det Danske Vaaben ang. 398

M.
Maale-Stævne 453
Magasinet i Kiøbenhavn 538
Magistri og deres Examen 214 sq.
Magistraten i Kiøbenhavn, 521. det gamle Raadhuus, hvor fordum var, ibid. det ny Raadhuus, og Magistratens Indkomster, samt gl. Titler, ibid. Stads-Fogederne deres Chefs, og siden Borgemesterne, ibid. af hvem de beskikkedes, ibid. H. Nansen første Præsident, ibid. de gl. Raadmænds Tal og Udvælgelse, 523. de gl. Byefogeder angaaende, ib. Christianshavns

Magistrat afskaffet, ibid. Tvistigheder med Kiøbenhavns Øvrighed, 524. Christianshavns Borgemestere opregnes, ibid. Magistratens nu værende Tilstand og Oeconomien, 525. den saa kaldede lille Commission, 526. Magistratens Indkomster nu omstunder, ibid.
K. Magni merkelige Fortale til Jons-loven anføres 449
Maitre des Reqvets 479
Manddrab, Bøder derfor af Slægtinge, 433 og naar Kongen var i Provincen, 535 Christ. I. synderlige Anordning derom, nemlig Arvingernes Mulet, x. 443
Manufacturer i Danmark, 17. deres Nytte, 362. see ellers 487. 534
Manumissi 301
Dr. Margrethes Love 442
Mark, lødige og i Penge beregnede, 375 sq. første Markstykker 379. 383
Marmor i Norge, og Verker der 17. 540
Marstens Embede 66
Mathematici berømte i Danmark 176
Matthias Knudsen og hans ugudelige Lærdom 140. 141
Medailler, see Mynt.
Mediceum, see Collegium.
Medici i Danmark berømte 175
Melchior Hofman, Kniv-Smed og Lærer, 131. Lutheri Vidnesbyrd om ham, 132. Geistligheden til Kiel deres Tvistighed med ham, 133. Samtale til Flensborg, ibid. han forviises, ibid. hans Character 134
Mennesker, de første, Meening om deres Skabelse 85
Metaller i Norge, see Bergverker.
Meursius (Joh.) 180
Migomme Printz deraf 323 sq.
Minni, hvad var 13
Missions-Collegium, 512. Missionarii sendte til Ostindien, ib. Collegii Stiftelse 513
Miød drukken i Valhalla 95
Møde i Kiøbenhavn 1530 for Religionens skyld, 113. frugtesløst 114
Molesvorths Skrift om Danmark 2. 36
Mord, see Manddrab.
Mester Morten 109
Munke drives af Klosterne 120
Mynten. Forberedelse til dette Capitel, 365 de første Mynt-Mestere i Danmark vare Engelske, 367. Numi usuales & legitimi, 368. i gamle Dage vare Mynt-Stæder i alle Provincer, hvoraf det i Ribe det fornemmeste, ibid. Myntens Tilstand under hver Konge i sær, ib. sq. K. Canuti Magni Penge vare meest Engelske, 369. Inscriptionerne en Blanding af Engelsk og Dansk, ibid. Mynt-Stæderne tage til i Provincierne, ibid. Bispernes Navne paa Mynten, 370. 2 Kiendetegn paa den Danske Myntes Ælde, ibid. Franske eller Romerske Characterer og Engelske Ord, ibid. Bispernes Mynte-Rettighed, 371. Mynte-Stædernes Mængde foraarsaget at en Provincies Mynt var bedre end en andens, 372. Kongerne søge at tilegne sig Mynten, for at bringe den til Lighed, men forgieves, ibid. intet Chiffre ved Kongernes Navne paa Mynten, 373. Forskiæl paa lødige Mark, og i Penge, 375. Recapitulation af foranførte til desbedre Forstaaelse, ibid. Fortegnelse paa adskillige Navne af den gl. Danske Mynt, 378. Myntens Tilstand under Kongerne af det Oldenborgske Huus, 379. Mark, Skilling, Øre, vare ey slagen Pengestykker, ibid. Hanse-Stæderne lode slaae første Markstykker, ibid. K. Hans lod først sette Aarstal paa Mynten, 380. i hans Tiid bleve slagne de første store Sølv-Stykker, ibid. K. Frid. 1. lod slaae de første Rixdlr. 382. Aarsag til Myntens U-orden, ib. Christ 3. lod slaae de første Danske Markestykker, samt sette Tal til sit Navn, 383. Provincierne lode af at mynte i Frid. 2. Tiid, ligesom Bisperne i

Christ. 3. Tiid, 385. Mynten særdeles god under Christ. 4. og da satt i den Skik, den nu er, 386. første Kroner slagne, ibid. dem vi nu kalde Kroner, var da kun halve Kroner, 387. Døtkens, hvoraf saa kaldede, ib. Finmarkske Mynt kaldet Russiske Dønninger 388. Recapitulation af foranførte om Mynten under de Oldenborgske Konger, 389. de smaa Mynt-Sorters Fata i vor Tiid, 390. af gl. Norsk Mynt kun 3 Stykker paa det Kongl. Kunst-Kammer, ibid. Betænkning over den første slagen i Trundhiem, ibid. over den anden i Alsløe, 391. og den tredie i Bergen, ib. Bergen beholdt længst Mynte-Rettighed af alle Danske og Norske Stæder 392

N.
Naadsens Aar, see Professores.
Nansen (Hans) første Præsident i Kiøbenhavn 522
Nastrond, de Fordømtes Sted 99
En Nations Egenskab vanskelig at beskrive, og Aarsag dertil I
Nesse-Konger 413
Nestorianismus, Resen derfor beskyldet 145
Niclas Knudsen, 134. Colloqvium til Flensborg, for hans skyld, 135. han opvækker U-roelighed til Husum og Hamborg, ibid.
St. Nicolai Kirke i Kiøbenhavn ang. 113
K. Niels omkommes efter Gilders Lov 12
Nidinger og Nidings-Verk 9. 394
Niflheim, en slem Bolig efter Døden, beskreven 99
Norbye (Søren) 382
Nordiske (de gamle) Folks Stridbarhed, x. 3. 14. Begravelser, 9. Gilder, 11. de dyrkede Ilden, 84. deres Meening om de første Menneskers Skabelse, 85. deres Afguder, ibid. sq. Himmerig og Helvede, x. 99. see videre herom Valhalla.
Nordiske Folk (de gl.) et kort Begreb af deres Religion 100. de vare omhyggelige for at conservere Historien af deres Bedrifter, 156. første Nordiske Skribent, 160. deres Vaaben beskrives 415
de Norskes Egenskaber nu omstunder, 20. confunderes af Fremmede med Finlapper, ib. sq. deres Troeskab, 22. Tapperhed, 23. Beqvemhed til Manufacture og Kiøbmandskab, 24. deres Feyl, ib. sq.
Norges Beskaffenhed og Uleyligheder, 37. Træ-Handelen der, 38. Fiskerier og Berg-Verker, 39. Guld-Miner der fundne, 42. Marmor, Christal og rare Steene, 43. Jern- og Kobber-Verkerne opregnes, 44 sq. Negoce og Fabriqver i vor Tiid, 539. fordeelagtige Producter og Marmor-Verker, 540. Fæstningerne, 425. Stadtholderne opregnes, 527. Landets Vaaben, 407. Reformationen der ang. 121. har ey siden været foruroliget i Religionen, 141. Kongerne fordum paalagt en haard Eed af de Romerske Geistlige, 106. gammel Mynt angaaende, 390. gamle og nye Love 447 sq.
Nordlandene af hvem ey at beseyles 442
Norske Compagnie i Kiøbenhavn 539
Notarius ved Univ. hans Embede 230
Numi usuales & legitimi 368
Nye Boder i Kiøbenhavn 424
Nye Testament, oversat paa Dansk i Antverpen 1523. 110

O.
Ober-Hof-Retten i Norge 520
Ober-Secreterere 481
Octroyerede Compagnier, see Handelen

Odels-Bønder i Norge 296. Forskiæl imellem dem og Selv-Eyer-Bønder 297 ere Adelsmænd i mignature, ibid.
Odense, om Herre-Dage der meest holdtes, 64 Anordning der Reformationen angaaende, 110 sq. Odenseeske Recess 315
Odin, Afgud i Norden, 87. den fornemste blandt de andre, ibid. hans Boliger, see Valhalla. Han alleene drak Viin der, 95. hans Spisning 97
Old (Bruna- og Haugs-) 9
Oldenborgs og Delmenhorsts Vaaben 407 sq.
K. Oles Lov mod Drukkenskab 13
Ole 5. Dronning Margrethes Søn, hans Love 441 sq.
Ondvegi, see Valhalla.
Opera-Huuset det store i Kiøbenhavn 505
Opmænd 461
Ordens-Secreterer 474
Osterlens Glossarium Juridicum 438
Ost-Indiske Handels Oprindelse, 321. Baldei Vildfarelse, ibid. Bevilgning til et Compagnies Stiftelse Aar 1616. 322 Printzen af Migomme Historie, 323. hans Ankomst til Danmark, 324. slutter Commerce-Tractat med Danmark paa Keyserens Vegne af Zeilon, ibid. første Ostindiske Reyse under Hr. Ove Geddes Anførsel, 325. Baldei Vildfarelse igien retted, ibid. den Zeilonske Handel blev til intet ved Pr. af Migomme Død, 326. Baldei tredie Vildfarelse, ibid. de Danske oprette en Colonie paa den Cormandelske Kust, ibid. det Ostindiske Compagnies gamle Historie, forfattet af originale Documenter, 327. kort Betænkning over denne Handels Nytte, 328. Vahre, som føres til Ost-Indien, 329. Compagniets Regiering, ibid. sq. nye Association foretagen til Handelens Formeerelse, 332. dens Actier og Stemmer, x. ang. 333
Overdaad, om den skader et Land 363
Over-Formyndere 291

P.
Papisteriet, streng Forbud derimod 126
Parcæ i Norden, see Bakyrier.
Pas til Algier 536
Pavernes Tyrannie i Danmark, 104. ydmygt
mygt Brev af K. Eric Menved og et modigt af K. Wald. 4. til dem anførte 105
Peder Albertsen (Mag.) ang. 163
Peder lille hielper til Reformationen 110
Penge, Ordets Oprindelse 369
Penge-Seddeler 390
see ellers Mynt.
Pennalismus ved Academiet, x. ang. 197 sq.
Petrus parvus Rosæfontanus, see Peder lille.
Petræi (Nic.) Cimbrers og Gothers Herkomst 180 sq.
Philologi berømte i Danmark 177
Pietisterie i Danmark, 153. Oprindelsen og Virkningen i Tydskland og her i Norden, 154. Autors upartiske Betænkning derover, ibid. sq. 2 slags Pietister, 155. Skade og Nytte deraf, ibid. sq.
Piinlig Forhør, naar tillades 461
Placette (Mr. de) 151
Poeter eller Skialdre, 157. Latinske ang. 177. Danske opregnes 178

Politie- og Commerce-Collegium, 505. hvo der handhævede Politien i gl. Dage, ib. Politie-Fiscal beskikkes af Frid. 3. 506. H. Tilleman den første, ibid. Politie-Mester Claus Rasch den første, ib. hans Embede, 507. Politie-Rettens Stiftelse og Indretning, ibid. det nye Commerce-Collegii Stiftelse, 508. dets Indretning, ibid. Forandring ved Christ. 6. Forordning, som anføres 509 sq.
Pomeranus D. 121
Pontani Danske Historie 179
Popo stadfæster Troen i Danmark ved Miracul 103
Poul Vendekaabe 114
Printz af Migomme ang. 323
Processers Maade i Danmark 450
Procuratores ang. 458
Procureur (General-) Scavenius 490
Promotioner paa Univ. regulerede, 214 sq. hvor mange Par Handsker derved fordum maatte uddeeles, x. 171
Professorernes Tal forøget, 172. deres Løn ligeledes, 173. hvor mange og hvers Embede, 198. ulige Indkomster tilforn, 202. nye Prof. Juris, ib. 204. de øvriges Antal reguleret, og deres Sciencer, 204. 205. deres Tiltrædelse til Embedet, Eed, Lectiones, Disputatser, x. ib. 206. 2 Vicarier og Collegia privata, 207, Senior eller Honorarius ang. 232. deres Løns Forbedring og Jordegods ang. 234. deres Residencer ang. ibid. sq. see videre her om, 170. Naadsens Aar, 172. 232. hvo forbudne at freqventere deres Lectioner, 208. lærde Mænd blandt dem opregnes, 174. see videre Universitetet.
Præsident i Raadstuen, den første 522
see videre 526
Præsterne i Danmark ang. 287 sq. nogles uteerlige Levnet for Reformationen 109
Provstie-Møde, hvad er 289
Provsternes Forretninger 287
Provsten paa det Kongel. Communitet angaaende 193. 201. 217 sq.
Psalmer, Danske indførte 113

Q.
Qvindekiønnets Arv angaaende 428
Qvækere i Danmark, og Skrifter mod dem, 130. Meydels Forsøg paa de Danske 146 sq.
Qværsæde og Qværsættelse 412
Qvæstor beskikket ved Universitetet, og hans Embede 228 sq.

R.
Raadhuuset i Kiøbenhavn angaaende 521
Raadmændenes Tal og Udvælgelse 523
Ragnokur eller Gudernes Tusmørke forklaret om Verdens Undergang 99
Rang-Forordning K. Knud den Stores 95
Recesser, see Rett.
Rectores Scholarum, Anordning om dem 215
Rector Universitatis, 197. hans Embede nærmere angaaende 208 sq.
Reduceret Mynt i Danmark 390
Reformationens Begyndelse i Danmark, 109 Møde des Aarsag i Kiøbenhavn, 113 Skrifter pro & contra, 114. Rigets Raads Resolution om at indføre den Evangeliske Troe, 116. den stadfæstes her uden Blods Udgydelse, 119. i Norge ang. 121. paa Island, 123 sq. Kirke-Ordonancer, og de 25 Artikle, x. 125 streng Forordning mod Papisterne, 126 andre Secter siden

den Tid i Førstendømmene, 127 sq. i Danmark og Norge har Religionen ikke været foruroliget, 141. Tvistigheder af Vigtighed, 143. sq. for Resten ingen synderlig Tvistighed, 146. vid. Formula Concordiæ.
Reformerede i Danmark angaaende, 151
Forbud mod dem 142
Regentzen stiftes, 171. dens Indretning og Beskaffenhed, 194. Alumni der angaaende 222 sq.
Regieringen i Danmark ang. 56 sq. dens gl. Form, 62. den Kongel. Myndigheds Indskrænkelse ved Haandsfæstninger, og Anmærkning derom 63
Regnbuen anseet som en Broe 85
Regner Lodbrog forfølger de første Christne i Danmark, 102. hans Love, om hvilken Søn skulde gives til Krigen 427
Reyse-Stipendia, 169. 224 sq. Reverser angaaende 225
Religionen i Danmark ang. 84 sq. den Hedenske, 100. see videre Nordiske Folk. see ellers Reformationen
Remonstranter i Danmark 128
Renovations Directeur 506
Rente-Cammeret ang. 485. dets gl. Tilstand, ibid. Lehnsmændene hævede fordum Stifternes Indkomster, ibid. Kammer-Expeditionerne gik tilforn igiennem Cancelliet, ibid. i førstningen var kun 1 Rentemester, siden 2. 486. hvad Klæde-Kammeret var, 487. Lehnsmændene havde Lehuene enten paa Afgift, eller Regnskab, 488. Unions-Skat, ibid. Skat-Kammer-Collegii Stiftelse og Indretning, ibid. det nye Skat-Kammers Lemmer, 490. Hanibal Sehested Rigs Skatmester, Holger Vind Vicedito, ibid. Amt-Stuers Opkomst, samt Land- og Krigs-Commissarier, ibid. Skatmester Titul afskaffet, og første Præses og Deputerede for Financerne, 491. K. Frid. 4. dets rette Stifter i den Stand det nu er, ibid. Cammer-Collegii Indretning, 492. Deputerede for Financerne og deres Forretninger, ibid. de Committerede i Kammer-Collegio angaaende, 493. 2 Kammer-Secreterere, 494. Justitz-Secretereren, 495. Rente-Skriverne i Contoirerne, ibid. deres Tal formeeret og Aarsag dertil, 496. deres Forretninger, 497. Assignations-Contoiret og Bogholderen ang. ibid. Archivarius og Landmaalings Skriveren, 498. Kammer-Expeditionerne 499
Rente-Mesters Embede ved Univ. 228 sq.
Republiqver, slemme og ulovlige Midler at conservere dem 61
Resen (Joh. Paul.) 144. beskyldet for Nestorianismus 145
Ret, den Danskes Oprindelse og Fremvert, 425. i gamle Dage ingen skrevne Love, 426. dens Fremvert under de Hedenske Konger, ibid sq. dens Tilstand under de Christne Konger, 427. Harald Gormsen første Lovgiver, ibid. Svend Tiugeskæg, 428. Knud den Stores Wittherlags Rett, ibid. Harald Svendsen, ibid. Knud 4. Erich Eyegodes og Erich Emunds, 429. dens merkelige Tiltagelse under Waldemar 1. ibid. Skaanske og Siællandske Love, 430. om han er Autor deraf, eller det er en Samling af andres, ibid. Jernbyrd, ib. de Skaanske Love ere de første K. Wald. har givet, 431. Skaanske Kirke-Ret, ib. Siællandske Lov, ib. om de trykte Siællandske Love ere K. Waldemars, ibid. Siællandske Kirke-Ret, 432. Rigens Rett
og Deele, ib. K. Knuds Forordninger om Saals Afskaffelse, 433. hvad Saal var, ibid. Wald. 2. den store Lovgiver, ibid. adskillige af hans Forordninger opregnes fra den Jydske Lov, 434. Heluaderi merkelige Vildfarelse, 435. den store Jydske Lov-Bog, og Historien til dens Publication, ibid. samme oversat i adskillige Sprog, x. 437. om der er nogen Hollandske Version deraf, ibid. paa Høy-Tydsk, ibid. Skrifter til dens Oplysning, 438. Tord Degens Article, Ekkenbergs Repertorium, og Østerlens Glossarium, item Cantzler Bielkes, ibid. K. Erich 5. og K. Abels Love, ibid. K. Christoffers, Erich Glipping & Menveds, 439. Christophers, Wald. 4. Ole 5. ib. Dr. Margrethes, K. Erich af Pomern og Christoffer af Bayerns, 442. Christ. 1. Forordninger, 443. K. Hanses, 444. Christ. 2. nye Lov-Bog, ibid. Hals og Haand given Adelen

af Frid. 1. ibid. Christ. 3. Kirke-Ordinanz, 445. Koldingske Recess, ib. Frid. 2. og Christ. 4. ibid. Konge-Loven af Frid. 3. den nu brugelige Lov-Bog af Christ. 5. 446. dens Forfatter, Korthed og Klarhed, ibid. Oversættelser, 447. Graa-Gaasen første Lov i Norge, ibid. forbedret af Magnus den gode, ib. Hirdskraa, ibid. Christ. 4. Norske Lov-Bog, 448. Christ. 5. dito, ibid. første Lov-Bog udi Island udgiven af Torlef hin Spake, 449. Kristen-Rettur, ibid. Jons-Loven, og K. Magni merkelige Fortale dertil, ibid.
Rettergang i Danmark ang. 450. Maaden at procedere paa i gl. Dage, ibid. Eene-Kamp, Jernbyrd ang. 451. naar man har begyndte at gaae formelig i Rette, ibid. ordinaire og extraordin. Rettergang, 452. Værne-Ting, og Exceptio Fori, ibid. Ting hvor mange slags og naar de holdes, 454. Stævninger, ibid. til lands-Ting og til Høyeste Ret, 455. Lav-Dag, ibid. Contra- og Continuations-Stævninger, 456. Appellationer, ibid. Lovlig Forfald, 457. Procuratores, 458. Vidner og Eeder, 459. adskillige slags Eeder i gl. Dage, ibid. sq. Piinlig Forhør, naar tillades, 461. extraordinaire Rettergang, Opmænd, ibid. Commissarier 2 slags, 462 Forskiæl mellem dem og Opmænd, ibid. Domme imellem Samsfrænder, 463. Ridemænd, ibid. Forskiæl imellem dem og Commissarier, ib. Sandemænd 464
Retterne og de Høye Collegier 478 sq.
Ribers Mynt-Sted det fornemmeste, 368.
Jus Municipale, 393. Articuli Ripenses 125
Ridderlige Academies Stiftelse, see Sorøe.
Ridder-Ordener i Danmark, 464. fremmede Skribenteres Meening om Elephant-Ordenens Oprindelse, 465. synes rimeligst stiftet ved Anl. af de Danskes Tog i Orienten, 466. Oplysning i denne Materie af 2 Medailler, 468. Forandring ved Ridder Ordenen, 469. i Christ. 1. og K. Hanses Tiid, 470. i de efterfølgende Kongers Tiid, ibid. sq. merkelig Forandring under Christ. 5., 472. Ordenens Statuta, ibid. sq. Ceremonie-Mester, 474. Ordens-Secreterer, og Herolder, ibid. Dannebroge-Ordens Oprindelse, ibid. Wald. 2. dens Stifter, 475. Bevislighed derpaa, ibid. igientaget og fornyet af Christ. 5., 476. hvorledes de første Riddere bleve slagne, 477.
Ridemænd 463
Rigets Raad, Hofmester, Drost, Marsk og Cantzler 65 sq.
Rigets Rett og Deele 432
Rigsdalere, de første 384
Rode-Mestere 291
Roman-Catholske i Danmark ang. 152
Romerske Republiqve ang. 57
Romerske og Græske Skribenteres Læsning, i hvad Henseende skadelig 58
Rosæfontanus (Petrus Parvus) 110
Rosencrantz (Holger) 144. hans Lærdom om gode Gierninger, og Apologie, ib.
Runde Kirke og det Astronomiske Taarn, 171. dens Indvielse, 173. Præsterne derved angaaende 217
Russiske Dønninger 388
Rytter-Districters Indrettelse i Danm. 419. de opregnes 420
Römers Inventa Astronomica 176

S.
Saal, hvad var, og dens Afskaffelse 433. 434
Saltholmens Steenbrud 540
Samfrænders Kiendelse 463
Sandemænd ang. 464. deres Eed i Mords-Sager afskaffet 444
Sariske Garde 419
Saxo Grammaticus 162. 177

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Critiqve over hans Historie 178 sq.
Schurman (Anna Maria) 131
Secreterere, see Cancellie.
Segl, see Indsegle.
Sehested (Hannibal) Rigs Skatmester 490
Selv-Eyer Bønder ang. 294. deres Vilkor, 295. deres Eyendom bleven indskrænket, og Autors Gisning om Aarsagen dertil, ibid. anden Anmerkning over slige Bønder 296
Serimmer, et stort Vildsvin, see Valhalla.
Severin (Jacob) lader Grønland beseyle 357
Sicilierne, Tractat ang. 537
Siællands Frugtbarhed, 33. Vornede der ang. ibid. sq. Siællands Love, 430. 440. om K. Waldemar er Autor dertil, 431. Siællandske Kirke-Ret, 432
Skaanske Love og Kirke-Ret, med videre 430. 431
Skatter, see Unions.
Skat-Kammer-Collegii Stiftelse, x. 488
Skat-Mester, 490. den Titul afskaffet 491
Skialdre, 157. vare i Anseelse, 158. om man kand forlade sig paa deres Vers, 159. derpaa grundes de Nordiske Historier, ib. de fleste vare Islændere, ib.
Skibes Udrustning i gl. Dage, 412. deres Dannelse, og Provinciernes Qvota, 414. 422. Friheder for dem som nu bygges her i Landet, 535. see videre Defensions-Skibe.
Skibbyggeriet Nytte, 362. ved Søe-Etaten ang. 505
Skibs-Reeder 413
Skilling, Ordets Oprindelse 369
Skiolde, derpaa udgrove de Gamle deres Bedrifter, 157. deres Form og Skikkelse, 395. deres Brug, ibid. og 415. Expectance-dito 397
Skioldemerke 393
Skioldunger 397
Skiøder angaaende 444
Skolers Opbyggelse i Rytter-Districterne 420
Skribentere de første i Norden, 160. hvi ikkun lidet skrives i Danmark, 184. see videre Danske, og Islænder.
at slaaes til Ridder 477
Slesvig-Holsteen, see Førstendømmer, Vaaben angaaende 407
Slots-Loven i Norge 515 sq.
Smaa-Kopper i Grønland 357
Snorro Sturlesen, Islandske Skribent 162
Socinianer i Danmark 128
Sorte Død 346
Sorøe Skolen der stiftet af Frid. 2., 239. den forvandles til et Ridderligt Academie af Christ. 4. ib. dets Ophævelse, 240. bliver til en Skole igien, ibid. nye Forandring foretaget under Christ. 6. ibid. Frid. 5. Fundation til et Ridderligt Academie, 243. sq. nemlig: 1) om dets Indretning og Direction, 244. 2) om Videnskaber og Øvelser, 250. 3) om Orden og Oeconomien, 255. 4) om Privilegier og Benaadinger, 260. Academiets Indvielse, og første Academister, 265. Autors Betænkning, ib. sq.
Souverain Regierings Oprindelse, 56. Græske og Romerske Skribentere forvolde Ungdommen skadelige Principia derimod 58
Souverainitetet i Danmark, Fornødenhed til dets Restitution 62
Spanske Prætentioner 339
Spener (Phil. Jac.) 153

St. Croix adkomsten dertil 341
St. Thomas 339
Stads-Fogeder i Kiøbenhavn 522
Stagestyr D. 113
Statholderne i Norge opregnes 527
Stats-Collegii Ophævelse 478
Stat-Hauptmand i Kiøbenhavn 293
Steene, som indeholdte de Gamles Bedrifter 156
rare Steene findes i Norge 43
Steen-Kul og Steenbrud ang. 540 sq.
Stenonius (Nic.) 145. 175
Sterk-Odder, s. var Poet 158 sq.
Stifterne, Fortegnelse derpaa 531
see videre Lehne
Stiftbefalings-Mænd 528
Stipendia ved Academiet, Anordning derom 216 sq. 224
Stokke-Mænd 291
Strelovs Gullandske Krønike. 182
Stridbarhed, adskillige Opmuntrings-Taler dertil 5 sq.
Stud, Innæ og Lething hvad var, 269. Bemerkelse af Ordet Stud 271
Studentere ved Kiøbenhavns Academie øves besynderlig i at tale Latin paa det Kongl. Convictorio, 189. studere fast alleene Theologie, 188. hvilke forbindes til at høre Professorum lectier, 208. deres Privilegier og andre Particulariteter ang. 232. 238. de som nyde Kaasten paa det Kongl. Communitet ang. 218 sq. deres Gield og Credit ang. 172. 232 dem videre angaaende 211. 231
Studeringer hvilke her meest øves, 188 sq. hvi de ey florere hos os, som tilforn 186 sq.
Studii-Skat angaaende 167. 173
Styrishavn, hvad var 270
Stævninger angaaende 454 sq.
K. Svend Tiuguskæg forfølger de Christne 103
Svens Erke-Bisp 196
K. Sverres merkelige Opmuntrings-Tale 8
Svovel fra Island 54
Sukker-Raffinaderie 343 sq.
Superintendenter i Danmark, deres Embede 286
Syssel, x. forklaret 413
Syvs (Peder) Skrifter om det Danske Sprog 185
Sæmund Frode 160
Søe-Etatens General-Commissariat og dets Betiente, 502. Krigs-Cancellie og andre Indretninger 504
Søe-Magtens gamle Stiftelse, 422. dens rette Stifter, 423. altid været i Anseelse, ibid.
Søe-Retten angaaende 445
Sølv-Verk, et gammelt i Tillemarken, Rudera deraf 53

T.
Tarvelighed, om den gavner et Land 363
Tausen (M. Hans) 111. forvises Siælland 115
Taxere-Borgere 292
Teilgaard-Stræde i Kiøbenhavn ang. 521

Terentii Comoedier at ageres paa Communitetet 170
Testimonia publica fra Universitetet 231
Theodorus Monachus første Norske Skribent 160
Theologi, endeel Danske opregnes 174
Theologien, hvorfor her læres med meest Iver 188
St. Thomas, Adkomst dertil 339
Thomasius 154
Thor i sær de Norskes Afgud 86
Thord Degns Artikle, 438. ham og dem nærmere angaaende 441
Tienere 299
Ting hvor mange slags og naar de holdes 454
Thormodus Torfæus 183 sq.
Thyre Dannebod 103
Torkild Adelfar forplanter Troen først i Danmark 100
Trankebar angaaende 327
Trinitatis Kirke, see Runde.
Træ-Handel i Norge 38
Trundhiemsk Mynt 390
Tugt-Huusene angaaende 538
de Tydske Bergverker angaaende 40
det Tydske Cancellies forrige Tilstand, 481 nu værende Indretning 482
Tyge Brahe 176
Tyr Afgud i Norden 87
Tøyg-Huusenes Separation 504

U.
Ufrie, hvad var 270
Uhrværk, som viste Planeternes Gang, 168 confr. 170
Ulferks (Egil) Tale til K. Hagen 7
Under-Amiralitets-Retten 503
Unions-Skat 488
U-orden forhen ved Universitetet ang. 199 sq.
Universitetet i Kiøbenhavn, 156 sq. dets Oprindelse, 163. Tilstand under K. Hans og Christ. 2., 166. forvirret under Fr. 1. formedelst Religionen, 167. sat paa Fode igien, og herlig forbedret af Chr. 3. med Indkomster og andre Foræringer, x. ibid. Tilstanden under Fr. 2., 168. og Christ. 4., 170. adskillige nyttige Forordninger, 171. Tilstanden under Frid. 3., 172. Berømmelige Mænd i adskillige Videnskaber, 174 sq. Besvaring hvi Studeringer ey florere der som tilforn, 186 sq. hvad slags der mest øves, 188 sq. Exercitier paa Communitetet og Autors Anmerkning, 189. Universitets Bygninger, 192. Øvrighed og Patroner, som opregnes, 196. Rectoris Embede, 197. de andre Professores, 198. dets Tilstand efter den store Ildebrand, og hvad Forandring ved den Leylighed skeede, 201. Christ. 6. Fundation af 104 Artikle, 202 sq. dens Slutning, 237. Qvæstor beskikket, 228 sq. dets Privilegier, 231. Studenternes Privilegier 238

V.
Vaaben de gamle Nordiske Folkes opregnes og beskrives 415 sq.
Vaaben Danmarks og Norges, 393 sq. hvad Ordet egentlig betyder, ibid. de gamle Skioldes Skikkelse, og Brug, 395. Expectantz-Skiold, 397. de 3 Løver, dets rette Kiendetegn, 398. adskillige Forandringer deri, 399. 2 slags Indsegle, ibid. Wald. 2. det Danske Vaabens Stifter, 400. dets Skikkelse i hans Tid, 401. merkelig Forandring under Erich af Pomern, 402. de 3

Kroner, 403. dets Beskaffenhed i Christoff. af Bayerns Tiid, ib. i Christ. 1. og K. Hanses Tiid, 404. i Chr. 2. Fr. 1. og Chr. 3. Tiid, 405. i Fr. 2. og 3. Tiid, 406. Danmarks Vaaben, ib. Norges, 407. Rigernes tilfælles Vaaben, og det gl. Cimbriske, ibid. det Slesvig-Holsteenske og Stormarnske samt Ditmarske, ibid. det Oldenborgske, ibid. Delmenhorstiske, 408. det Femerske, Bornholmske, Gullandske, Øselske, Færøes og Islands, ib. det Grønlandske 409
Waldemar 1. den Danske Rets merkelige Tiltagelse under ham 429 sq.
Waldemari 1. og 2. Mynt 370
Waldemari 2. det Danske Vaabens rette Stifter, x. 400 sq. den store Lovgiver, 433 sq. 475.
Waldemar 4. eller Atterdags Forordninger, 441. hans modige Skrivelse til Paven, 105. ham videre angaaende. 476
Valhalla, hvem der kom ind, 88. dets Beskrivelse, og Ordets Oprindelse, 89. meentes at være i Asgardien, og hvorfor, 90. de begroves med Hest og Skoe paa, for at reyse did, 91. item med deres Rigdom, og Hustruen levende med Manden, 91 sq. en Ven med den anden, 92. Høysædet der, kaldet Ondvegi, 94. Odin alleene drak Viin der, men Einheriar Øll og Miød, 95. der spisedes af et stort Vild-
Vild-Sviin, kaldet Serimmer, men Odin intet, 97. Exercitier der af Einheriar 98
Valkendorfs Collegium 195
Valkyriur, Nordiske Gudinder, 93. opvartede dem, som kom i Valhalla, og gik for Borde 96
Val-Rettighed i Regieringen, naar indført 70
Vand-Væsenets Directeur 506
Varetegn i Kriigs-Tider 416
Vedersøbere i Danmark, 129. Colloqvium mellem dem og de Evangeliske, ib.
Væggene i Huusene forestillede de Gamles Bedrifter 157
Veiles Glossarium Juridicum 438
Vellejus (Joh. Canuti) 146
Venusiunus (Jonas Jacobi) 146
Venitianske Republiqves Bestandighed, Forstaaelse med den 59. 536
Vestindiske Handel og Compagniets Octroy, 338. Adkomst til St. Thomas, 339. Spanske Prætensioner, ibid. Association med Brandenborg, ibid. Reglement for Handelen, 340. Regieringen, 341 hvad Vahre bringes til og fra St Thomas, ibid. Compagniets Adkomst til St. Croix, ibid. Sukker-Raffinaderiet angaaende 344
Wiborg, der prædikedes den Lutherske Lærdom først offentlig 112
Vidner angaaende 459
Viigslode 449
Viin i Valhalla, drak Odin alleene 95
Vild-Sviin, et stort, see Valhalla.
Wind (Holger) 490
Witterlags-Rett 428
Vornede i Siælland, 33. 299. deres Vilkor, ibid. Forskiæl mellem dem og de gl. Romeres samt andre Nationers, 300. Ordets Oprindelse, og hvilke Provincier slige regnes til, 301. Oprindelsen til den Stand uvis, ibid. sq. Helvaderi dristige Gisning derom, og dens Ugrund, 302. Østerlens merkelige Vildfarelse, som hans Censor Hirschholm ey har merket, ib. han refuterer det de begge ere eenige i, 303. Ordet har mange Bemærkninger, ibid. den riimeligste Meening om Vornedes Oprindelse, 304. K. Christ. 2. søger at ophæve Vorned-Rettigheden, ib. Chr 4. ligeledes, 305. det skeer først af Frid. 4. hvis Forordning derom anføres, ib. sq.
Væbnere 393
Væringiar kaldtes de Danske hos de Græske Keysere 7
Værne-Ting 452

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv

Z.
Zeilonske Keyser, Tractat med ham 324

Æ.
Ægteskab forbuden Geistligheden 109

Ø.
G. L. Oeconomie- og Commerce-Collegii Stiftelse 535
Oeconomus paa det Kongel. Communitet angaaende 193
Øer, en Deel af de Danskes Beskaffenhed 35
Øll og Miød i Valhalla 95
Øre, et Mynt-Ord 372. 377. 379
Øre-Krog, see Helsingøer.
Øselske Vaaben 408

E R R A T A.
Pag. 275. Lin. 1. deres Forældre udi Regierings Tiltrædelse. læs der i Steden: deres Forældre udi Regieringen, have givet Haandfæstninger fra sig ved deres Regierings Tiltrædelse.
Pag. 409. Om Krigs-Magten, Lin. 8. som fattedes. Disciplinen, x. læs: som fattedes udi Disciplinen.
Det øvrige behager Læseren selv at ændre.

Alle side noter er indsat i teksten i kursiv